POLYBIOS

Istorii

EDITURA ŞTIINŢIFICĂ

https://biblioteca-digitala.ro

AU APĂRUT:

ȘT. ȘTEFĂNESCU
Bănia în Țara Românească

N. LASCU
Cum trăiau romanii

H. DAICOVICI
Dacii

XENOFON
Helenicele

https://biblioteca-digitala.ro

POLYBIOS
ISTORII

https://biblioteca-digitala.ro

ΠΟΛΥΒΙΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑΙ

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ

https://biblioteca-digitala.ro

POLYBIOS

ISTORII

Studiu introductiv, traducere și note
VIRGIL C. POPESCU

1966
EDITURA ȘTIINȚIFICĂ

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

STUDIU INTRODUCTIV

Evenimentele povestite de Polybios în istoria sa universală [1] s-au desfăşurat în decursul epocii elenistice şi republicii romane, şi anume în secolele III—II î.e.n. Pentru o mai bună înţelegere a valorii operei polybiene, socotim că este bine să prezentăm mai întîi o scurtă schiţă istorică asupra lumii greceşti şi romane în această perioadă.

În istoria lumii vechi, elenismul constituie o epocă distinctă, care cuprinde trei secole şi care începe de la domnia lui Alexandru Macedon şi sfîrşeşte o dată cu cucerirea romanilor a ultimului stat elenistic, Egiptul [2].

Istoria greacă anterioară elenismului se identifica cu istoria comunităţilor greceşti ale patriei-mame şi cu a teritoriului colonizat [3]. Elenismul însă cuprindea o infinitate de ţări, aproape toată lumea civilizată din acea vreme, din Sicilia pînă în India şi din Nubia pînă în Regatul bosforan şi Sciţia. Elementul grec a dat impuls dezvoltării ulterioare a civilizaţiei în toate ţările.

Elenismul a avut o largă influenţă, care s-a exercitat la apus pînă în Italia şi Spania, iar în răsărit pînă departe, legăturile economice ajungînd pînă în China. Au luat naştere în această epocă idei ştiinţifice, filozofice şi etice care au stăpînit lumea multe veacuri. Progrese însemnate s-au realizat şi în domeniul economic, în formele vieţii politice, în conştiinţa socială şi în cultură [4].

---

[1] Polybios, I, 3, 1; 10, 51; III, 1, 1—2; 9.

[2] După A. B. Ranovici, *Elenismul şi rolul său istoric*, Editura de Stat pentru literatură ştiinţifică, Bucureşti, 1953, p. 14, epoca elenistică se întinde din anul 336 pînă în anul 30 î.e.n. Beloch (*Griechische Geschichte*, IV, 2, Berlin, 1925, p. 732) consideră sfîrşitul epocii elenistice în anul 217 î.e.n., cînd romanii au pătruns pentru prima oară pe teritoriul Peninsulei Balcanice şi cînd începe astfel perioada romană a istoriei antice. Alţii socotesc perioada elenistică de la moartea lui Alexandru Macedon (323 î.e.n.) pînă la data distrugerii Corintului (146 î.e.n.) sau pînă la bătălia de la Actium (31 î.e.n.).

[3] Polybios, I, 3.

[4] Definiţia dată de W. W. Tarn în *Hellenistic Civilisation*, ed. a 3-a, Londra, 1952, Ranovici spune că este formală. M. Rostovtzeff, *The Social and Economic History of the Hel-*

https://biblioteca-digitala.ro

În epoca elenistică, datorită amestecului elenilor între ei şi, în parte, cu popoarele orientale, barierele etnice ce se sprijineau pe raporturile natural-gentilice şi tribale, care continuau încă să dăinuiască, au fost simţitor zdruncinate.

Intensificarea multiplelor legături din lumea greacă a determinat şi formarea unui dialect unic, numit *coine* (κοινή), care este, ca forme gramaticale, sintactice, o continuare a dialectului atic, dar care în lexic a primit multe cuvinte din cel ionic. Încetul cu încetul noul dialect a eliminat din literatură pe cele locale, cu toate străduinţele aticiştilor de a reînvia şi a păstra formele clasice ale dialectului atic[5]. Această limbă comună tuturor grecilor a devenit nu numai limba păturilor culte din Grecia, ci şi a celor din ţările Orientului şi, în acelaşi timp, limba de circulaţie universală în acele ţări. Cu ajutorul ei, popoarele din Orient s-au putut împărtăşi din cultura greacă; tot cu ajutorul acesteia ele şi-au adus contribuţia lor la cultura elenistică[6].

În această limbă comună, aşa cum voi arăta mai tîrziu, este scrisă şi opera istorică a lui Polybios, care, povestind evenimentele din secolele III—II î.e.n., se adresează nu numai grecilor culţi, ci tuturor oamenilor, de orice neam, cunoscători ai limbii greceşti.

Macedonia, Grecia şi Roma în secolele III—II î.e.n.

Macedonia, care suferise de pe urma luptelor pentru tron ale diadohilor şi din cauza invaziei gallilor, se găsea slăbită în vremea cînd a ajuns la conducere Antigonos Gonatas (276 î.e.n.). Lunga domnie a lui a fost o perioadă de întărire internă şi externă a statului macedonean. În timpul domniei urmaşilor acestuia, Demetrios (239—229), Antigonos Doson (229—221), Filip al V-lea (221—179) şi Perseu (179—168)[7], regatul macedonean reu-

lenistic World, I, VI, Oxford, 1959, consideră elenismul nu numai un fenomen cultural şi istoric, ci şi o unitate politică şi economică.

[5] Lucian de Samosata (sec. II e.n.) a satirizat pe aticişti în lucrarea sa *Lexiphanes*.

[6] În limba greacă şi-au compus operele lor şi scriitori de alt neam decît cel elen, ca, de pildă, cei doi însemnaţi scriitori ebraici: Philon din Alexandria şi Josephus Flavius (vezi A. B. Ranovici, *op. cit.*, p. 325).

[7] Vezi V. S. Sergheev, *Istoria Greciei antice*, Editura de Stat, Bucureşti, 1951, p. 313.

https://biblioteca-digitala.ro

şeşte să domine Marea Egee, Hellespontul şi insulele, luptînd cu Egiptul, cu Siria, cu Pergamul şi, în sfîrşit, cu Roma.

În primul rînd, Macedonia caută să-şi menţină hegemonia asupra Greciei, care în decursul secolelor III—II î.e.n. trece prin mari frămîntări sociale şi politice. În această vreme au loc răsturnări, schimbări de stăpînitori, răscoale ale sclavilor, mişcări ale armatelor de mercenari. Confiscările, exilările, reformele agrare, anulările datoriilor au influenţat puternic viaţa Greciei. Timp de mai mulţi ani, Grecia a fost un teatru permanent de lupte interne, care au adus ruină materială oraşelor. Macedonia a izbutit să supună multe cetăţi din Grecia, iar pe altele să le atragă de partea sa. Sprijinul dominaţiei macedonene îl constituiau păturile avute ale populaţiei, care se temeau de răscoalele poporului. În oraşele supuse se trimiteau, de obicei, garnizoane macedonene.

În toată această vreme, tendinţa de dominare a Macedoniei a întîmpinat o puternică rezistenţă exercitată de către partizanii politicii antimacedonene.

Războiul lamiac (323—322), care se terminase cu înfrîngerea grecilor de către macedoneni, dăduse o puternică lovitură libertăţii Greciei. Cu toate acestea, cetăţile greceşti n-au renunţat la lupta pentru independenţa şi drepturile lor. De aceea, în decursul secolului al III-lea, Macedonia a dus lupte înverşunate cu liga etoliană şi cu cea aheeană.

Liga etoliană fusese înfiinţată la sfîrşitul secolului al IV-lea î.e.n. [8]. Ea s-a dezvoltat repede şi la sfîrşitul secolului al III-lea î.e.n. reprezenta o federaţie, care cuprindea numeroase comunităţi din Grecia centrală, cîteva regiuni din Peloponeş (Elida, Messenia) şi unele insule din Marea Egee. Organul ei suprem era adunarea poporului *(synodos, ecclesia)*, care se întrunea o dată pe an în oraşul Termon din Etolia, centrul federaţiei. Adunări extraordinare însă aveau loc şi în alte oraşe, ca, de pildă, la Naupactos. Adunarea poporului era organul legiuitor suprem, avînd totodată şi dreptul de a declara război şi de a încheia pace ; tot ea alegea pe marii demnitari. Pentru redactarea legilor votate de ea, exista un colegiu al nomografilor.

[8] Vezi *Istoria universală*, vol. II, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1959, p. 242.

https://biblioteca-digitala.ro

În intervalele dintre sesiunile sinodului funcționa un consiliu mai restrîns, totuși destul de numeros, numit *synedrion*, care nu era ales de adunarea poporului, ci de diferitele orașe membre ale uniunii, proporțional cu efectivele militare cu care contribuiau.

Conducerea administrativă se afla în mîinile demnitarilor aleși de adunarea poporului; puterea supremă o avea strategul, ajutat de un hipparh pentru treburile militare și de un secretar pentru cele civile; pe lîngă aceștia mai erau șapte vistiernici. Cîrmuirea centrală avea în competența ei numai chestiunile privitoare la întreaga federație. În ceea ce privește chestiunile locale, orașele se bucurau de autonomie, căci, intrînd în ligă, ele își păstrau vechea organizare; tirania însă, acolo unde a existat, a fost desființată.

Tendința de a-și lărgi sferele de influență în Grecia a făcut ca liga etoliană și cea aheeană să fie adesea în luptă una împotriva alteia, făcînd apel la ajutor din afară.

Ahaia, un ținut mic din nordul Peloponesului, reușise să formeze de timpuriu o ligă alcătuită din 12 orașe [9]. Destrămîndu-se în urma intrigilor Macedoniei, s-a refăcut pe la anul 284 î.e.n. Garnizoanele macedonene au fost alungate, iar tiranii susținuți de Macedonia răsturnați [10]. În fruntea ligii aheene se afla colegiul demiurgilor, cu doi strategi aleși periodic, iar din anul 245 cu un singur strateg; urmau apoi hipparhul, navarhul și secretarul. Centrul ei era orașul Aigion, iar organele supreme erau *syncletos* și *synodos*, la care puteau lua parte cetățenii orașelor membre în vîrstă de cel puțin 30 de ani [11]. Synodos era convocat în mod regulat de două ori pe an pentru alegerea magistraților și pentru examinarea chestiunilor curente; syncletos se întrunea numai în cazuri grave, cînd era vorba de examinarea unor probleme deosebit de importante. Orașele care făceau parte din federație aveau drepturi egale și nu exercita nici unul hegemonie asupra celorlalte; aveau un sistem unitar de monedă, măsuri și greutăți și un for judecătoresc comun [12]. Liga aheeană a

[9] Polybios, II, 38. Istoria ligii aheene este descrisă pe larg în cartea a II-a de Polybios; pentru epoada mai veche el a folosit memoriile lui Aratos, care fusese mult timp în fruntea ligii.

[10] Polybios, II, 41.

[11] *Ibidem*, XXIX, 24, 6.

[12] *Ibidem*, II, 37.

https://biblioteca-digitala.ro

ajuns la o însemnată înflorire sub conducerea lui Aratos (271—213), cunoscut nu numai ca strateg, ci şi ca autor al unor memorii [13]. El a alăturat uniunii oraşul Sicyon în urma unei lovituri de stat. „Aratos din Sicyon — scrie Polybios[14]—, în vîrstă de douăzeci de ani, eliberînd patria de jugul tiraniei [15] prin virtutea şi curajul său, o dădu statului aheenilor, căci chiar de la început el se îndrăgostise de guvernămîntul lor... Mai tîrziu, fiind ales pentru a doua oară strateg [16], luă prin surprindere Acrocorintul, pe care îl stăpînea Antigonos, şi astfel scăpă pe peloponesieni de o mare teamă ; după ce eliberă pe corintieni, îi introduse în confederaţia aheenilor. În timpul aceleiaşi magistraturi se strădui ca şi oraşul megareenilor să se alăture aheenilor... După ce făcu în scurtă vreme un mare progres în realizarea planului propus, Aratos rămase mai departe în fruntea aheenilor [17] şi îşi îndreptă toate gîndurile şi acţiunile către un singur ţel, şi anume să alunge pe macedoneni din Peloponeş, să distrugă monarhiile şi să asigure fiecăruia libertatea comună şi străbună. Cît mai trăi Antigonos Gonatas, avu de luptat împotriva activităţii acestuia şi împotriva lăcomiei etolienilor, reuşind să conducă totul cu îndemînare, deşi etolienii şi macedonenii ajunseseră cu nedreptatea şi îndrăzneala lor pînă acolo, încît încheiaseră o alianţă între ei pentru împărţirea neamului aheenilor.

După moartea lui Antigonos, cînd aheenii încheiară o alianţă cu etolienii şi îi susţinură energic în războiul împotriva lui Demetrios, rivalităţile şi duşmăniile se stinseră pentru moment şi, încet-încet, se strecurară în sufletele lor sentimente de înţelegere şi de prietenie. Cum Demetrios a domnit numai zece ani şi a murit în timpul primei expediţii a romanilor în Illyria, se iviră împrejurări favorabile pentru realizarea proiectelor de la început ale aheenilor. Căci monarhii din Peloponeş, descurajaţi, pe de o parte, de pierderea lui

[13] Polybios, II, 40.
[14] *Ibidem*, II, 43—44.
[15] În anul 251 î.e.n.
[16] În anul 243 î.e.n.
[17] Între anii 245 şi 213 Aratos a ocupat de şasesprezece ori funcţia de strateg (realegerea în acest post nu era îngăduită decît după trecerea unui an) ; însă, potrivit afirmaţiei lui Polybios, „el a rămas mai departe în fruntea aheenilor", păstrîndu-şi influenţa şi în perioadele în care nu putea candida (vezi A. B. Ranovici, *op. cit.*, p. 274).

https://biblioteca-digitala.ro

Demetrios, care era pentru ei un fel de choregos şi susţinător cu bani, pe de altă parte înfricoşaţi de prezenţa lui Aratos, care le cerea să lepede tiraniile, promiţînd mari daruri şi onoruri celor ce se vor supune ordinelor sale şi ameninţînd pe cei care refuzau cu mînia şi răzbunarea cea mai mare a aheenilor, începură să se supună, să lepede tiraniile, să-şi elibereze patriile şi să se unească cu statul aheenilor. Aşadar, Lydiadas din Megalopolis, chiar în timp ce era în viaţă Demetrios, prevăzînd cu iscusinţă şi cu înţelepciune viitorul, renunţase de bunăvoie la tiranie şi trecuse de partea confederaţiei. Aristomachos, tiranul argeenilor, Xenon al hermionienilor şi Cleonymos al phliasienilor renunţară atunci la puterea lor de monarhi şi se uniră cu statul democratic al aheenilor".

Liga etoliană s-a aliat apoi cu Macedonia împotriva aheenilor, avînd de partea ei şi pe Sparta, care nu renunţa la pretenţia de veche conducătoare în Pelopones.

În Sparta, situaţia fusese foarte proastă pe la mijlocul secolului al IV-lea î.e.n. Concentrarea pămîntului în mîinile unui mic număr de persoane şi ruinarea spartanilor au avut drept urmare scăderea însemnată a numărului cetăţenilor care se bucurau de drepturi depline. Numai o şeptime din spartani aveau pămînt; ceilalţi erau oameni săraciţi, care cereau reîmpărţirea pămîntului şi anularea datoriilor. Pentru remedierea acestei situaţii se simţea nevoie de o reformă. Această reformă au încercat s-o înfăptuiască regii spartani Agis al IV-lea şi Cleomenes al III-lea.

Agis (245—241) a prezentat adunării poporului propunerea de a se anula datoriile şi de a se face o reîmpărţire a pămîntului. El însuşi, împreună cu prietenii săi, a fost primul care a aplicat această reformă, punîndu-şi averea şi pămîntul la dispoziţia statului. Reforma începută, mărginindu-se însă pentru moment la anularea datoriilor, n-a putut fi dusă pînă la capăt. Agis a fost nevoit să plece în campanie şi, în lipsa lui, adversarii reuşiră să anuleze reforma şi să trimită în judecată pe reformator după înapoierea lui în patrie, sub învinuirea că dă dovadă de tendinţe de tiranie. Agis a fost condamnat la moarte şi spînzurat (în anul 241 î.e.n.)[18].

[18] Plutarh, *Agis*, 20.

https://biblioteca-digitala.ro

A doua încercare a fost făcută în timpul domniei lui Cleomenes al III-lea (235—221 î.e.n.). Acesta, întorcîndu-se în Sparta după o campanie încununată de succes împotriva ligii aheene, a dat o lovitură de stat, a desfiinţat eforatul şi a exilat pe unii dintre cetăţenii cei mai bogaţi, ostili reformei. După aceea a fost făcută reîmpărţirea pămîntului şi anularea datoriilor. Concomitent cu aceste măsuri, Cleomenes ducea o politică externă energică şi chiar agresivă, continuînd războiul împotriva ligii aheene [19]. Invadînd teritoriul oraşului Megalopolis, spartanii l-au devastat şi au luat o pradă însemnată [20].

Influenţa reformei înfăptuite a început să se simtă curînd şi în afara hotarelor Laconiei. Mantineenii au chemat în ajutor pe Cleomenes [21], care a înfrînt armata aheeană şi a făcut un mare număr de prizonieri. Mişcarea socială a luat o amploare din ce în ce mai mare în Pelopones ; poporul cerea anularea datoriilor şi reîmpărţirea pămîntului. Cleomenes a cucerit mai multe oraşe ale ligii aheene, iar altele i s-au alăturat [22]. Această situaţie grea pentru liga aheeană a determinat pe Aratos, strategul ligii, să încheie alianţă cu regele Macedoniei, Antigonos Doson, prin mijlocirea megalopolitanilor [23]. Cleomenes a continuat lupta împotriva Macedoniei şi a ligii aheene. În cele din urmă însă, armata lui a suferit o înfrîngere totală lîngă Sellasia [24] (221 î.e.n.), iar el a fugit în Alexandria, la aliatul său Ptolemaios al III-lea Evergetes unde a murit peste cîţiva ani. Antigonos a restaurat în Sparta vechile rînduieli : pămînturile au fost date înapoi foştilor proprietari, iar eforatul a fost reintrodus. Grecia a intrat din nou sub puterea Macedoniei.

În anul 220 î.e.n., Filip al V-lea (221—178 î.e.n.), regele Macedoniei, împreună cu liga aheeană şi cu alte oraşe greceşti, a declarat război ligii etoliene. La acest război, cunoscut sub numele de războiul „aliaţilor" [25], a luat parte şi Sparta ca aliată a etolienilor. Războiul a luat sfîrşit prin pacea de la

[19] Polybios, II, 46—49.
[20] *Ibidem*, II, 55.
[21] *Ibidem*, II, 58.
[22] *Ibidem*, II, 52.
[23] *Ibidem*, II, 47—49.
[24] *Ibidem*, II, 65—69.
[25] *Ibidem*, I, 3.

https://biblioteca-digitala.ro

Naupactos (217 î.e.n.)[26]. Mai tîrziu, în primul război macedonean (215—205 î.e.n.), liga etoliană şi Sparta s-au aliat cu Roma (211) şi au luptat mai departe împotriva lui Filip al V-lea, în timp ce aheenii erau de partea Macedoniei[27]. Ostilităţile au luat sfîrşit prin pacea de la Phoinice, în Epir (205 î.e.n.)[28].

În timpul celui de-al doilea război macedonean (200—197 î.e.n.), romanii au reuşit să atragă de partea lor mai întîi liga etoliană (în anul 199 î.e.n.), apoi pe cea aheeană (în anul 198 î.e.n.). Ei nu puteau ierta lui Filip al V-lea înţelegerea dintre el şi Hanibal. Cînd Filip şi Antioh al III-lea, profitînd de lupta politică şi socială din Egipt, au încheiat o convenţie pentru împărţirea posesiunilor egiptene, romanii, chemaţi în ajutor de Rhodos şi Attalos, regele Pergamului, au declarat război Macedoniei. Trupele romane, sprijinite de aliaţi, au înfrînt pe macedoneni la Kynoskephalai (Karadag), în Tesalia (anul 197 î.e.n.).

Istoricul Polybios descrie manifestările de entuziasm ale grecilor, cînd, la un an după lupta de la Kynoskephalai, cu prilejul serbărilor istmice la Corint (anul 196), consulul Titus Quintius Flamininus a dat decretul[29] cu privire la libertatea oraşelor greceşti de sub dominaţia lui Filip. Bucuria a fost atît de mare, încît crainicul a trebuit să-l citească a doua oară. Dar libertatea proclamată de Flamininus n-a însemnat altceva decît supunerea de fapt a Greciei de către Roma.

Îndată după încheierea serbărilor istmice, comisia senatorială de pe lîngă Flamininus a trecut la instaurarea ordinii în Grecia ; ea a procedat la reîmpărţirea regiunilor greceşti fără să ţină seama de dorinţa poporului sau de drepturile istorice. Astfel romanii au stabilit după aprecierea lor graniţele statelor greceşti, trecînd unele oraşe ligii aheene, altele celei etoliene, altele regilor illyrilor sau vecinilor lor[30].

[26] Vezi Maurice Holleaux, *Rome, la Grèce et les monarchies Hellénistiques*, Paris, 1921, p. 165.
[27] Vezi N. A. Maşkin, *Istoria Romei antice*, Editura de Stat, Bucureşti, 1951, p. 111.
[28] Vezi M. Holleaux, *op. cit.*, p. 276.
[29] Vezi Polybios, XVIII, 46, 5.
[30] Vezi A. B. Ranovici, *op. cit.*, p. 297.

https://biblioteca-digitala.ro

Cît privește Sparta, în anul 192 î.e.n. a fost anexată de strategul Philopoimen la liga aheeană [31], care și-a menținut relațiile de prietenie cu Roma.

Între anii 192 și 188, romanii au fost ocupați cu războiul împotriva lui Antioh al III-lea, război care s-a terminat cu victoria romanilor, urmată de pacea de la Apameea. După această victorie, influența Romei în Grecia s-a intensificat și mai mult, fapt care a făcut să crească nemulțumirea maselor față de cercurile cîrmuitoare proromane. Chiar în sînul ligii aheene, bine intenționată din punctul de vedere al romanilor, a apărut un partid de opoziție, care s-a ridicat în apărarea drepturilor ligii, drepturi care să-i asigure o oarecare independență în treburile interne. Asemenea stări de spirit au început să îngrijoreze pe romani cu atît mai mult, cu cît Macedonia își revenise de pe urma înfrîngerii și Filip începuse să-și extindă din nou posesiunile. Macedonia se pregătea pentru un nou conflict cu romanii. După moartea lui Filip, aceste pregătiri au fost continuate de fiul său, Perseu, care, folosindu-se și de curentul antiroman care domina în cercurile democratice din Tesalia și Beoția, căuta să ajungă la război cu romanii.

Dar Roma nu putea să permită acest lucru. Senatul începu să-i aducă lui Perseus tot felul de învinuiri și îi declară război. Acestuia i se alăturară Illyria și Epirul și repurtă la început o serie de succese. În unica bătălie hotărîtoare de la Pidna din anul 168 î.e.n., armata sa însă fu înfrîntă de trupele romane, conduse de Lucius Aemilius Paulus, și soarta Macedoniei fu astfel hotărîtă.

De data aceasta, romanii au pus capăt existenței statului macedonean. Macedonia a fost împărțită în patru districte izolate.

În toate orașele, partizanii Macedoniei au fost persecutați. Potrivit unei relatări a lui Pausanias [32], peste o mie de aheeni, printre care și Polybios, au fost trimiși la Roma ca ostatici.

Înfrîngerea Macedoniei, amestecul romanilor în treburile interne ale orașelor grecești, ruinarea populației din cauza

[31] Polybios, XXII, 6 ; 10.
[32] Pausanias, VII, 10, 7 sq.

https://biblioteca-digitala.ro

războaielor neîntrerupte au determinat înrăutățirea atmosferei în Grecia.

Nemulțumirea maselor populare din Macedonia a dat posibilitate unui oarecare Andriscos, care își făcuse apariția aici dîndu-se drept Filip, fiul lui Perseus, să pună repede stăpînire pe țară și să înfrîngă în cîteva rînduri detașamentele romane. Romanii trimiseră împotriva lui o oaste numeroasă, sub comanda lui Quintus Caecilius Metellus, care învinse pe falsul Filip (148 î.e.n.). Macedonia își pierdu pentru totdeauna autonomia și fu prefăcută în provincie romană, la care fură incluse și Epirul și Illyria de sud.

În acest timp, în orașele Greciei erau animozități între partizanii și adversarii romanilor. Acestea făcură să izbucnească un război împotriva romanilor, declanșat de aheeni cu consimțămîntul și sprijinul pasiv al cîtorva alte state elene. Strategul Critolaos căzu într-una din lupte. Diaios, care-l înlocui, obținu la început oarecare succese, dar în bătălia cu consulul Lucius Mummius, dată lîngă Leucopetra, la Istmul Corintic [33], el fu înfrînt și soarta Ahaiei pecetluită, și o dată cu ea și soarta întregii Grecii.

Corintul fu ars pînă la temelie (146 î.e.n.) și toate bunurile ridicate și vîndute. Toate ligile care simpatizau cu liga aheeană — cea eubeeană, beoțiană, focidiană și locriană — fură dizolvate. Orașele au fost subordonate autorităților provinciei romane din Macedonia și o dată cu aceasta independența Greciei a încetat să mai existe.

Polybios, care, alături de Publius Cornelius Scipio Aemilianus, asistase la distrugerea Cartaginei (146 î.e.n.), s-a înapoiat în Grecia după dezastru și a văzut cu ochii săi Corintul fumegînd, iar pe soldații romani jucînd arșice pe tablourile marilor maeștri, care zăceau acum azvîrlite la pămînt [34].

Roma a învins cu armele Grecia, dar aceasta, la rîndul ei, a biruit pe învingătoare din punct de vedere spiritual. Exemple de influențe grecești în literatură se găsesc chiar din secolul al III-lea î.e.n. În secolul al II-lea are loc vizita lui Crates din Mallos la Roma și a renumitei solii a filozofilor (155). Influenței elenismului nu i s-au putut opune nici Cato Maior, severul păzitor al vechilor tradiții romane, și nici

[33] Polybios, III, 32, 3.
[34] *Ibidem*, XXXIX, 13.

https://biblioteca-digitala.ro

edictul care a alungat pe filozofii şi retorii greci din Roma (161 î.e.n.). Superioritatea culturii elene era recunoscută de cei mai înaintaţi dintre romani, care căutau să şi-o însuşească. În acelaşi timp voiau ca numele roman să fie cunoscut în sferele cultivate ale lumii. Grecii contribuiau la aceasta, vorbind de trecutul legendar al romanilor (Hellanicos, Timaios). Polybios vrea să arate în lucrarea sa cum au reuşit romanii să cucerească lumea în mai puţin de cincizeci şi trei de ani [35].

I. OMUL

Polybios este unul dintre cei mai mari reprezentanţi ai istoriografiei antice.

El se trăgea dintr-o familie cu vază din Megalopolis, oraş în sudul Arcadiei [36]. Tatăl său, Lycortas, fiul lui Tearidas, era prietenul lui Philopoimen, căruia i-a succedat ca strateg la conducerea ligii aheene.

Data naşterii lui Polybios nu e sigură [37]. În schimb, despre sfîrşitul lui ştim dintr-o informaţie transmisă de Lucian din Samosata, că a murit la vîrsta de 82 de ani, în urma unui accident de călărie. Longevitatea de care s-a bucurat i-a permis să lucreze la perfecţionarea operei sale istorice, înregistrînd adaosuri şi rectificări, potrivit ştirilor care îi parveneau. Un ultim exemplu de acest fel se află în cartea a III-a, capitolul 39, care oferă şi un punct de orientare pentru cunoaşterea datei morţii lui Polybios. Aici istoricul arată lungimea drumurilor parcurse de Hanibal de la coloanele lui Hercule pînă în nordul Italiei. În paragraful 8 al capitolului menţionat, el spune că lungimea drumului de la Emporion pînă la Ron este de 1 600 de stadii, cu adaosul :

[35] Polybios, I, 1, 5.

[36] Datele privitoare la viaţa lui Polybios se găsesc, în primul rînd, în indicaţiile pe care le dă el însuşi în opera sa şi, în al doilea rînd, în cîteva inscripţii şi în note la Plutarh, Pausanias, Lucian din Samosata, Stephanus din Bizanţ, Suidas şi alţii.

[37] În privinţa datei naşterii lui Polybios s-au emis diferite păreri, potrivit cărora aceasta ar fi între anii 211 şi 198 î.e.n.; după Suidas ar fi cu cîţiva ani înainte de 220 î.e.n.

Vezi şi P. Pédech, *Notes sur la biographie de Polybe* (Etudes classiques, XXIX, nr. 2, 1961, p. 145).

https://biblioteca-digitala.ro

„Căci această distanţă a fost măsurată acum prin paşi şi marcată cu grijă de către romani cu pietre miliare din opt în opt stadii".

Aceste cuvinte [38] n-au putut fi scrise înainte de anul 120 î.e.n. În adevăr, în acest an, după victoria din 121 î.e.n. a lui Cn. Domitius Ahenobarbus asupra arvernilor la Isara, via Domitia a putut fi cel mai devreme măsurată, terminată de construit şi prevăzută cu pietre miliare. Prin urmare, istoricul nostru era în viaţă în anul 120 î.e.n. Ţinînd seama de informaţia lăsată de Lucian că Polybios a trăit 82 de ani, data naşterii lui cade pe la 201—200 î.e.n. Această dată se potriveşte foarte bine cu toate celelalte informaţii pe care le putem obţine din opera lui.

Polybios a primit o bună educaţie literară şi filozofică [39] şi, pe lîngă aceasta, a luat parte la viaţa politică. Prima infor-

[38] Ukert (*Geographie der Griechen und Römer*, II, 250), M.C.P. Schmidt (*De Polybii geographia*, 1875, p. 10), Dindorf şi Büttner-Wobst (în ediţiile lor), R. Harstein (*Über die Abfassungszeit der Geschichten des Polybios*, în „Philologus", XLV [1886] p. 717, şi *Nocheinmal über der Abfassungszeit der Geschichten des Polybios*, în „Philologus", LIII [1894], p. 757) şi De Gubernatis (*Polybii Histor.*, III, 39, în „Bolletino di filologia classica", XV, 1908, p. 52 sq.) au socotit pasajul III, 39, 8 ca interpolat. În schimb, alţi învăţaţi l-au socotit un adaos introdus în text chiar de autor. Astfel, R. Thommen (*Über die Abfassungszeit der Geschichten des Polybios*, în „Hermes", XX [1885], p. 216 sq., Cuntz) l-a socotit autentic; Th. Mommsen şi O. Hirschfeld i-au susţinut autenticitatea şi l-au menţionat în „CIL" (V, p. 885; XII, p. 666); Unger („Philologus", XLI [1882], p. 615 sq., Cuntz) l-a socotit de asemenea autentic; la fel Didot şi Hultsch în ediţiile lor. Cuntz (*Polybius und sein Werk*, Teubner, Leipzig, 1902, p. 22) a respins în mod convingător ipoteza interpolării. De Sanctis (*Storia dei Romani*, III, 11, Torino, 1916, p. 213), citînd pasajul menţionat, adaugă: „Că ultima propoziţie incidentă ar fi o interpolare este o presupunere arbitrară". Konrat Ziegler (*Paulys Realencyclopädie der Klassischen Alterthumswissenschaft*, XXI, 2, p. 1 445) se alătură părerii lui Cuntz.

[39] Nu se ştie cu precizie care au fost studiile şi profesorii lui. Din opera sa istorică se vede că a studiat muzica (IV, 20), s-a interesat de medicină (XII, 25 a, 2) şi de astronomie (IX, 15—16) şi a studiat geometria (IX, 26 a, 4) şi geografia. De asemenea el dă dovadă de cunoaşterea poeţilor, tragicilor, oratorilor, filozofilor şi istoricilor din Grecia. Redă versuri din Homer, citează din Simonide, Pindar, Euripide, Hesiod, Heraclit, Platon şi Aristotel, discută doctrinele istoricilor care îl interesează pentru subiectele tratate, numeşte pe Herodot (XII, 2, 1), Thucydides (VIII, 11, 3) şi Xenofon (VI, 45, 1 şi X, 20, 7). Filozofia stoică a avut o deosebită influenţă asupra lui, fiind prieten cu Panaitios (vezi R. von Scala, *Die Studien des Polybius*, Stuttgart, 1890).

https://biblioteca-digitala.ro

maţie pe care o dă Polybios despre sine [40] este că a asistat la o discuţie între Philopoimen şi strategul Archon în anul 187 sau 184 [41]. El mărturiseşte că i-a displăcut o exprimare a lui Philopoimen atunci cînd a auzit-o şi chiar mai tîrziu, „în vîrstă înaintată". O astfel de observaţie nu e ceva surprinzător la un copil inteligent în vîrstă de 14—16 ani [42]. Polybios a avut o mare admiraţie pentru Philopoimen şi i-a devenit emul [43]. Biografia lui Philopoimen, scrisă de Plutarh, are ca izvor principal o biografie amănunţită a acestui bărbat scrisă de Polybios, care însă nu s-a păstrat.

De aceea informaţia lăsată de Plutarh [44] că Polybios a purtat în procesiune solemnă spre Megalopolis urna lui Philopoimen, otrăvit la Messene în anul 183, provine dintr-o mărturisire chiar a lui Polybios [45].

În anul 180, aheenii au trimis o solie la Alexandria la curtea regelui Ptolemaios al V-lea Epiphanes. În această solie, condusă de Lycortas, aheenii au mai delegat şi pe Aratos, fiul lui Aratos din Sicyon, şi „pe Polybios, deşi era mai tînăr decît vîrsta cerută de legi" [46].

Delegaţia despre care este vorba aici n-a mai plecat însă în Egipt, pentru că între timp a sosit vestea despre moartea regelui Ptolemaios. Polybios era un fel de însoţitor al tatălui său în această misiune, care nu era pentru nişte tratative însemnate, ci avea mai mult un caracter reprezentativ. Aceşti oameni erau trimişi „ca să aducă mulţumiri regelui pentru armele pe care le trimisese mai înainte şi pentru bani şi, în acelaşi timp, să primească navele şi să

[40] Polybios, XXII, 19.

[41] Datarea este discutabilă (187—186) (De Sanctis, *Polibio,* în „Enciclopedia Italiana", XXVII, p. 625).

[42] Vezi Ziegler, *op. cit.* E. Mioni, *Polibio,* p. 5, urmînd pe De Sanctis, afirmă că în această vreme Polybios avea „circa 24 de ani", fără însă o argumentare convingătoare.

[43] Plutarh spune în *An Seni gerenda sit respublica,* p. 791 urm.: „ca Aristide lui Clistene, Cimon lui Aristide, Phocion lui Sylla şi Polybios lui Philopoimen".

[44] Vezi Plutarh, *Philopoimen,* 24, 3.

[45] Aici istoricul nostru este numit „copil", ceea ce este un nou argument în sprijinul evaluării datei naşterii lui pe la 201—200 î.e.n, căci o astfel de numire este potrivită pentru un băiat de 17—18 ani.

[46] Polybios, XXIV, 6, 6: Πολύβιον νεώτερον ὄντα τῆς κατὰ τοὺς νόμους ἡλικίας. Vîrsta cerută de lege era de 30 de ani împliniţi, după cum spune tot Polybios (XXIX, 24, 6). Aşadar, în anul 180 avea mai puţin de 30 de ani, adică vreo 20—21 de ani.

https://biblioteca-digitala.ro

aibă grijă de transportul lor" [47]. Şi în continuare, Polybios spune că a fost ales şi el, pentru că tatăl său reînnoise alianţa ligii aheene cu Ptolemaios, iar pe Aratos avîndu-se în vedere vechile relaţii ale familiei lui cu regii Egiptului. Tînărul Polybios avea şi sarcina de a supraveghea transportul darurilor regelui.

După ce a împlinit 30 de ani, adică minimul de vîrstă cerut de lege, în anul 169 î.e.n. Polybios a fost ales hipparh al ligii aheene [48], în timp ce Arhon era strateg. Astfel el a ajuns unul dintre cei mai înalţi demnitari politici.

În această vreme, ca şi tatăl său, el duce o politică prudentă, de strictă neutralitate între cele două mari puteri adversare, Roma şi Macedonia, concepţia şi poziţia sa de clasă fiind aristocratică şi conservatoare. Este politica partidului aristocraţiei, combătut de Callicrates şi de partidul democratic, care căutau alianţa cu romanii. Această politică moderată l-a făcut suspect în ochii romanilor şi i-a atras duşmănia lui Callicrates.

În primăvara anului 169, cînd se prevedea o victorie a romanilor în războiul cu macedonenii, partidul lui Lycortas şi-a schimbat politica şi a obţinut hotărîrea aheenilor de a lupta de partea romanilor. Arhon a primit însărcinarea de a aduna armata necesară şi de a o conduce, iar lui Polybios i s-a încredinţat misiunea de a merge în fruntea unei delegaţii la consulul Marcius Philippus, care comanda armata romană, pentru a-i face cunoscută hotărîrea aheenilor şi să se înţeleagă asupra timpului şi locului adunării trupelor [49]. După convorbiri, delegaţii trebuiau să anunţe aheenilor rezultatul, iar Polybios să aibă grijă de aprovizionarea trupelor în timpul deplasării lor spre locul operaţiilor militare. Delegaţia a căutat să zăbovească pe drum, astfel că n-a mai găsit armata

[47] Polybios, XXIV, 6, 6.

[48] Deoarece Polybios a ajuns hipparh în anul 169, deci după împlinirea vîrstei de 30 de ani, adică la 31—32 de ani, deoarece a trăit 82 de ani (vezi Lucian, *Macrobioi*, 22) şi, potrivit notei despre *via Domitia*, a murit după anul 120, deci în 119 sau 118 î.e.n., anul 202 (120+82=202) este *terminus post quem* pentru data naşterii sale şi anul 199 (169+30=199) *terminus post quem non*; rezultă deci că data naşterii sale este între anii 201 şi 200 (169+32=201 şi 119+82=201 sau 169+31=200 şi 118+82=200). Alte datări propuse nu stau pe temeiuri sigure şi nu sînt suficient argumentate.

[49] Polybios, XXVIII, 12.

https://biblioteca-digitala.ro

romană în Tesalia. Între timp, romanii, forțînd trecătorile care duc spre Macedonia și înaintînd în marș victorios, pătrunseseră în Pieria și siliseră pe Perseus să se retragă. Cînd delegații ajunseră în tabăra consulului roman, acesta își exprimă mulțumirea pentru hotărîrea aheenilor, dar le spuse că puteau să cruțe strădaniile și cheltuielile pentru că ajutorul lor nu mai era necesar [50]. Delegații, cu excepția lui Polybios, se întoarseră în Ahaia, ca să anunțe cele discutate, pentru a se anula măsurile luate în vederea trimiterii ajutorului. Polybios rămase toată vara în tabăra lui Marcius Philippus în Macedonia, pînă ce acesta, aflînd că Ap. Claudius Centho, consulul care opera în Egipt, a cerut ajutor de la aheeni, trimise pe Polybios în patrie, dîndu-i dispoziții să aibă grijă ca aheenii să amîne trimiterea acestui ajutor, spunînd că Appius ar fi cerut trupe fără să fie nevoie. La adunarea ligii convocată în Sicyon pentru deliberare, Polybios se găsi într-o situație dificilă. Nu era ușor și nici fără primejdie ca, pe baza unui simplu ordin verbal al consulului Marcius, să se împotrivească fățiș unei cereri scrise a unui consul roman pentru trimiterea de ajutor. De aceea, în sprijinul opoziției sale, invocă hotărîrea senatului ca nimeni să nu dea ascultare poruncilor magistraților romani dacă acestea nu erau date în baza unui ordin al senatului ; or, despre acest lucru nu se pomenea nimic în scrisoarea lui Centho. În felul acesta i-a scutit pe aheeni de cheltuiala enormă care ar fi fost necesară pentru trimiterea ajutorului, dar în același timp a dat prilej dușmanilor săi politici să-l ponegrească în fața lui Centho [51].

În anul 168, regii egipteni Ptolemaios al IV-lea Philometor și Ptolemaios al II-lea Evergetes cerură ajutor aheenilor împotriva primejdiosului atac al lui Antioh al IV-lea Epiphanes, regele Siriei. Această cerere prilejui o nouă ceartă a partidelor. Amintind de tratatul de alianță cu Ptolemeii care era în vigoare, Archon, Lycortas și Polybios susținură trimiterea unui ajutor de 1 000 de pedestrași și 200 de călărași. Adversarii politici însă — Callicrates, Diophanes, Hyperbatos și Andronidas — se opuseră, spunînd că toate rezervele trebuiau păstrate pentru romani în vederea luptei

[50] Polybios, XXVIII, 13, 4—6.
[51] *Ibidem*, XXVIII, 13, 9—16.

https://biblioteca-digitala.ro

decisive împotriva macedonenilor. Avură loc dezbateri furtunoase, întîi la o consfătuire a aheenilor în Corint, apoi la o adunare a ligii în Sicyon [52].

În cele din urmă triumfară filoromanii, căci invocară o scrisoare anterioară a lui C. Marcius Philippus, prin care aheenii erau invitaţi să intervină pentru o împăciuire între regele Egiptului şi regele Syriei. De aceea se hotărî, în sfîrşit, să fie trimişi Archon, Arcesilaos şi Ariston ca mediatori.

În iulie 168, consulul roman L. Aemilius Paulus învinsese în lupta de la Pidna falangele macedonene şi făcuse să se prăbuşească ultimele metereze ale independenţei macedonenilor. Partidul filoroman este peste tot în situaţia cea mai avantajoasă şi oraşele se grăbiră să trimită solii pentru a felicita pe consulul învingător.

Liga aheeană trimise reprezentant al ei pe Callicrates [53], care denunţă consulului pe prietenii nesiguri sau prea puţin zeloşi. El îi prezentă o listă cu peste 1 000 de aheeni pe care îi învinovăţea de prietenie cu macedonenii. Doi delegaţi romani cerură adunării ligii să-i condamne pe cei care au refuzat sprijinul armatei romane. Adunarea hotărî ca cei bănuiţi să fie trimişi în Italia pentru a se justifica înaintea senatului.

Printre cei 1 000 de aheeni care, cu toate stăruinţele ligii, pînă la urmă n-au mai fost judecaţi la Roma, se afla şi Polybios. El nu avu însă soarta celorlalţi, care fură internaţi în diferite oraşe din Etruria, ci rămase în Roma. Această favoare s-a datorat prieteniei sale cu cei doi fii ai lui Lucius Aemilius Paulus, învingătorul de la Pidna, şi anume cu Q. Fabius Maximus Aemilianus şi P. Cornelius Scipio Aemilianus.

Polybios a devenit îndrumătorul şi sfătuitorul lui Scipio [54]. Frecventînd societatea Scipionilor, el a cunoscut şi s-a împrietenit cu reprezentanţii cei mai de seamă ai aristocraţiei romane. În casa Scipionilor a cunoscut desfăşurarea vieţii politice şi sociale a statului, a avut prilej să studieze obiceiurile, să cerceteze trecutul republicii şi să-i prevadă viitorul.

[52] Polybios, XXIX, 23—25.
[53] *Ibidem*, XXX, 13.
[54] *Ibidem*, XXXI, 23—24. Pausanias (VIII, 30) spune că Scipio a reuşit ori de cîte ori a ascultat de Polybios, în timp ce a dat greş cînd a făcut ceva contra sfatului înţeleptului său preceptor.

https://biblioteca-digitala.ro

Din adversar al intervenţiei romane în treburile greceşti, a devenit un admirator al romanilor.

Cu toate că Polybios era formal un deţinut la Roma, asupra căruia sta ameninţarea unui eventual proces, a frecventat totuşi societatea cea mai înaltă şi întîmplător a avut influenţă chiar şi asupra evenimentelor politice ; aceasta rezultă limpede din rolul pe care l-a jucat în sprijinirea lui Demetrios [55], fiul lui Seleucos. Acesta era unul dintre ostaticii pe care Antioh, fratele său, trebuise să-i dea în urma tratatului de pace încheiat cu romanii. Polybios îl cunoscuse cu prilejul unei vînători în împrejurimile muntelui Circaeus [56] şi, devenindu-i prieten, se străduí să-l ajute să fugă din Roma şi să se întoarcă în Syria, unde între timp murise Antioh al IV-lea şi fusese ales rege un copil, Antioh al V-lea Eupator.

În Syria situaţia era destul de gravă, pentru că un ambasador roman, Gn. Octavius, fusese ucis în timpul unei răscoale a poporului. Senatul avusese o atitudine foarte rezervată faţă de oamenii trimişi de tutorele regelui pentru a-l dezvinovăţi şi nu dăduse un răspuns clar. În urma celor aflate, Demetrios se adresă lui Polybios, pentru a se sfătui dacă era cazul să apeleze din nou la senat pentru a cere eliberarea sa. Acesta îl sfătui să nu mai încerce încă o dată, ci să-şi pună speranţa numai în propriile sale hotărîri. Demetrios nu urmă acest sfat, ci, îndrumat de Apollonios, unul dintre prietenii săi, voi să folosească încă o dată calea legală şi interveni pe lîngă senat, dar cu acelaşi insucces. Regretînd că nu-şi ascultase prietenul şi, după ce obţinu noi informaţii asupra situaţiei din Syria, se hotărî să fugă pe ascuns din Italia şi să se întoarcă în regatul său. Pregătirile acestei fugi sînt descrise amănunţit de istoric [57]. Pentru a-i putea da un ajutor real, Polybios se folosi de prietenia sa cu ambasadorul egiptean, Menyllos, care pregăti corabia ce avea să înlesnească fuga. Între timp, Polybios se îmbolnăvi şi nu mai putu să participe la executarea planului pus la cale. Din întîmplarea aceasta descrisă de istoric, se poate vedea care era situaţia lui în timpul captivităţii. El era în legătură cu fii de conducători greci care se aflau în Roma şi cu ambasadori din răsărit cu care mergea la vînătoare. Cooperarea

[55] Este vorba de viitorul rege Demetrios I Soter.
[56] Polybios, XXX, 22, 3.
[57] *Ibidem*, XXXI, 19—23.

https://biblioteca-digitala.ro

la o afacere politică atît de importantă ca fuga lui Demetrios din Roma era, firește, cu putință numai în înțelegere cu influenții săi protectori din partida Scipionilor. El trebuie să se fi bucurat de o mare libertate de a merge prin împrejurimile Romei. Este puțin probabil că ar fi putut să fie lăsat să călătorească în Italia înainte de amnistierea comună a deportaților (anul 150)[58]. Pentru eliberarea lor a intervenit de mai multe ori cu cereri oficiale liga aheeană, dar s-a lovit mereu de refuzul senatului[59]. Abia în anul 150 Publius Cornelius Scipio Aemilianus, întorcîndu-se victorios din Spania, interveni pentru eliberarea celor 300 de aheeni care mai erau în viață după 17 ani de la deportare. Eliberarea lor a fost obținută cu greutate. Mulți senatori erau împotrivă și au avut loc discuții îndelungate. Scipio cîștigase însă mai dinainte pe Cato Maior, care pînă atunci fusese adversarul amnistierii. După o lungă dezbatere a senatului, Cato se ridică și zise: „Ca și cum n-am avea altceva de făcut, stăm aici o zi întreagă și discutăm dacă vreo cîțiva moșnegi greci trebuie duși la groapă de ciocli de la noi sau de cei din Ahaia"[60]. Intervenția glumeață a lui Cato făcu să se decidă eliberarea aheenilor deportați. Făcîndu-se abstracție de gluma lui Cato, reiese că era vorba de oameni care îmbătrîniseră, dovadă și numărul lor, care scăzuse de la o mie la trei sute de oameni. Desigur că fuseseră deportați din orașele aheene conducători ai partidelor nedeclarate prietene romanilor, deci oameni care trecuseră de 50 de ani, iar după 17 ani de exil atinseseră sau depășiseră vîrsta de 70 de ani. După cîteva zile de la succesul obținut, Polybios se pregătea să se prezinte la senat pentru a-i cere ca exilații, după întoarcerea în patrie, să redobîndească onorurile și drepturile pe care le avuseseră în trecut. Fiind cerută părerea lui Cato, acesta, zîmbind, zise că Polybios îi pare ca un Ulise care ar vrea să se reîntoarcă în peștera

[58] Aceasta este opinia adoptată de Ziegler (*op. cit.*, p. 1454). De părere contrară este Mioni (*op. cit.*, p. 13), de asemenea și Cardona (*Polibio di Megalopoli, Storie*, vol. I, p. XL), care se sprijină pe concluziile lui De Sanctis cu privire la călătoriile lui Polybios.

[59] Eliberarea a fost cerută o dată în anul 164 (XXX, 32), o dată în 159 (XXXII, 3, 14—17) și de două ori în 155 (XXXIII, 1, 3—8, XXXIII, 3) și în 153 (XXXIII, 14).

[60] Polybios, XXXV, 6; Pausanias, VII, 10; Plutarh, *Cato Maior*, IX, 1—2.

https://biblioteca-digitala.ro

ciclopului, ca să-şi caute căciula şi centura uitate acolo. La scurt timp după întoarcerea aheenilor în patrie, consulul Manilius trimise o scrisoare prin care cerea să fie trimis Polybios la Lilybaion, în Sicilia, pentru ca să fie folosit în interes public.

Se pregătea expediţia împotriva Cartaginei şi era nevoie de un consilier expert în treburile militare. Polybios, dînd urmare acestei chemări, plecă la începutul verii anului 149 î.e.n. Cînd ajunse în Corcira, îi sosi o nouă scrisoare, de data aceasta de la amîndoi consulii, prin care îi comunicau că între timp cartaginezii dăduseră ostaticii ceruţi ; războiul fusese evitat şi venirea lui nu mai era necesară. Din această cauză se reîntoarse în Peloponeş [61]. Nu mult după aceea, armata romană trecu în Africa şi începu războiul. Polybios fu adus acum pe teatrul de război. În această vreme a vizitat pe regele Massinisa, poate ca însoţitor al lui Publius Cornelius Scipio Aemilianus, şi a avut o convorbire cu el. Întrucît bătrînul rege a murit la începutul anului 148 î.e.n., Polybios trebuie să fi sosit în Africa încă din anul 149 [62].

Polybios a rămas după aceea în Africa, în preajma lui Scipio, şi a fost prezent la asediul şi la distrugerea Cartaginei (anul 146) [63]. Într-unul din anii precedenţi [64] întreprinsese o călătorie de cercetare în vest şi în sud, cu o flotă pusă la dispoziţia lui de Scipio [65]. Nu se poate determina cu siguranţă punctul final al acestei călătorii.

În timpul şederii lui Polybios în Africa, situaţia în Grecia era îngrijorătoare. Aheenii fuseseră împinşi de nişte conducători nesocotiţi la război împotriva Romei [66]. Polybios s-a întors în patrie după distrugerea Corintului şi a avut prilej să vadă cu ochii lui dezastrul oraşului [67]. El s-a folosit de influenţa sa pentru a ajuta pe compatrioţi. A reuşit să împiedice înlăturarea statuilor lui Philopoimen, ca presupus duşman al romanilor, şi să obţină retrocedarea statuilor

[61] Polybios, XXXVI, 11.

[62] După De Sanctis şi E. Mioni, convorbirea ar fi avut loc în anul 151 sau 150 î.e.n. Ziegler combate însă această presupunere.

[63] Polybios, XXXVIII, 19 şi urm.

[64] În anul 148 î.e.n. după Cuntz, iar după Ziegler în anul 147.

[65] Plinius, *Naturalis Historia*, V, 9.

[66] Polybios, XXXVIII, 2.

[67] *Ibidem*, XXXIX, 2.

https://biblioteca-digitala.ro

lui Achaios, Aratos şi Philopoimen, care fuseseră scoase din Pelopones şi se aflau în drum spre Roma. Drept mulţumire, aheenii i-au ridicat o statuie de marmură [68]. Cei zece delegaţi ai senatului, care după sfîrşitul operaţiilor militare fuseseră însărcinaţi cu orînduirea treburilor în Grecia, s-au folosit de sfaturile lui Polybios. Ca răsplată pentru meritele lui, delegaţii romani au hotărît să-i revină lui Polybios o parte din averea lui Diaios, care urma să fie vîndută la licitaţie după ce acesta îşi curmase zilele. Polybios a refuzat însă darul şi a îndemnat pe prietenii săi să nu ia nimic din averile confiscate şi vîndute la licitaţie. Unii n-au ascultat de sfatul lui ; alţi însă l-au urmat şi au dobîndit, aşa după cum afirmă Polybios [69], o mare trecere la concetăţenii lor.

În primăvara anului 145 î.e.n., cei zece delegaţi îşi terminară misiunea şi, întorcîndu-se la Roma, încredinţară lui Polybios sarcina de a vizita oraşele şi de a aplana certurile existente între oameni, pînă ce aceştia aveau să se deprindă cu noua ordine. Polybios şi-a îndeplinit această misiune şi, în urma activităţii sale de pacificare, şi-a dobîndit recunoştinţa elenilor, astfel că în diferite oraşe au fost ridicate statui în cinstea sa [70]. După îndeplinirea sarcinii, el merge la Roma pentru a face cunoscut senatului rezultatul misiunii sale [71], apoi s-a întors în patrie, unde şi-a petrecut ultima parte a vieţii.

---

[68] Polybios, XXXIX, 3.

[69] *Ibidem*, XXXIX, 4.

[70] Pausanias menţionează o statuie a lui Polybios în Pallantion (VIII, 44, 5) şi stele-relief în Mantineea (9, i), Tegeea (48, 8) şi două la Megalopolis. În inscripţia în versuri de pe acestea din urmă, se spune că el a cutreierat toată lumea, a fost un aliat al romanilor şi a potolit mînia lor împotriva elenilor (VIII, 38, 8). În inscripţia de pe stela din sanctuarul Despoinei de la Acacesion se arăta că Elada n-ar fi ajuns în nenorocire dacă ar fi urmat în totul pe Polybios şi, cînd a alunecat, prin el singur ar fi găsit ajutor. În altă parte (VIII, 30, 9), Pausanias spune că lui Polybios i s-a încredinţat sarcina de a realiza noua orînduire şi de a da legi ca urmare a cererii comunităţii ligii aheene de odinioară. Pe lîngă statuile menţionate de Pausanias i s-au mai ridicat şi altele, dovadă baza unei statui ridicată pentru el de eleni, găsită în Olimpia, precum şi o stelă-relief din Cleitor.

[71] Polybios, XXXIX, 8.

https://biblioteca-digitala.ro

A mai luat parte la campaniile lui Scipio din Iberia şi a cucerirea Numantiei [72]. A călătorit prin Gallia şi a străbătut Alpii pentru a cunoaşte drumul parcurs de Hanibal şi ca să culeagă informaţii de la localnici. Despre călătoriile sale, el spune următoarele: „Am înfruntat primejdii şi osteneli în călătoriile noastre în Lybia, în Iberia, în Gallia şi pe marea care scaldă în afară aceste ţinuturi, ca să îndreptăm greşelile celor dinaintea noastră şi să facem cunoscute elenilor aceste părţi ale lumii" [73]. Cît priveşte călătoria prin Alpi, el spune: „Noi însă scriem cu încredere despre acestea, pentru că am aflat întîmplările chiar de la martori oculari şi pentru că, din dorinţa de a cunoaşte şi de a vedea, am cercetat aceste locuri şi am străbătut drumul prin Alpi" [74]. Polybios menţionează că a fost şi în Alexandria [75], în timpul domniei lui Ptolemaios al II-lea Evergetes (Physcon), şi a mers în repetate rînduri la Locroi Epizephyrioi [76].

A murit la vîrsta de 82 de ani, în urma unui accident, către anul 119 sau 118 [77].

Un portret în relief descoperit în satul Karnesi, pe pămîntul vechiului Cleitor, a fost socotit de cercetători [78] drept portretul lui Polybios. Relieful depăşeşte mărimea naturală [79]; luptătorul este înfăţişat frontal, cu capul întors spre dreapta, în mîna stîngă cu o lance, iar la spatele lui, pe pămînt, se află un scut rotund şi un coif cu egretă mare.

II. OPERA

În afară de *Istoria* sa universală, Polybios a mai scris cîteva lucrări, din care însă nu s-a păstrat nimic.

---

[72] Cicero, *Ad. fam.*, V, 12, 2.
[73] Polybios, III, 59, 7—9.
[74] *Ibidem*, III, 48, 12.
[75] Strabo, XVII, 797; Polybios, XXXIV, 14.
[76] Polybios, XII, 5, 1—3. Despre călătoriile lui Polybios a tratat amănunţit Cuntz (*Polybios und sein Werk*, Teubner, Leipzig, 1902, pp. 16 urm. şi 50 urm.), precum şi De Sanctis (*Storia dei Romani* III, 1, pp. 209 urm.).
[77] Lucian, *Macrobioi*, 22.
[78] Milchhöfer, în „Arch. Ztg". 1881, pp. 154 şi urm.
[79] Înălţimea 2,18 m şi lăţimea 1,11 m.

https://biblioteca-digitala.ro

În cartea X, 21, Polybios începe să vorbească despre Philopoimen, strategul ligii aheene, şi cu această ocazie aminteşte că a mai scris despre el *o lucrare în trei cărţi,* intitulată *Viaţa lui Philopoimen,* în care arăta originea, educaţia şi faptele cele mai însemnate ale acestuia. Era, după mărturia autorului însuşi, o lucrare de biografie apologetică, un fel de elogiu retoric destul de depărtat de imparţialitatea riguroasă a istoriei.

Viaţa lui Philopoimen, scrisă de Plutarh, se sprijină pe biografia compusă de Polybios, din care n-a mai ajuns nimic pînă la noi. După toate probabilităţile, această biografie encomiastică a lui Philopoimen este prima lucrare a lui Polybios, apărută curînd după moartea eroului (anul 183) [80].

În cartea a IX-a, cap. 20, istoricul face o digresiune asupra strategiei, spunînd că viitorul strateg trebuie să cunoască matematica, deoarece îi este necesară înainte de toate la aşezarea, măsurarea, întinderea sau strîngerea taberei. Apoi adaugă că despre acestea a scris mai amănunţit într-un *Tratat de tactică* [81].

Geminos [82] citează o lucrare a lui Polybios cu titlul *Despre locuirea în zona ecuatorială* περὶ τῆς περὶ ἰσημερινὸν οἰκήσεως. Despre această lucrare nu se ştie nimic acum. Unii [83] presupun că ar fi un capitol al cărţii a XXXIV-a a *Istoriilor,* unde este vorba de geografie. După alţii însă [84] este posibil ca Polybios, în urma studiilor sale în domeniul geografiei, să fi compus o lucrare specială cu titlul amintit, din care apoi a luat şi a introdus cîteva bucăţi în cartea a XXXIV-a.

Într-o scrisoare adresată lui L. Lucceius [85], Cicero menţionează o lucrare a lui Polybios intitulată *Războiul numantin.* Această monografie a lui Polybios nu mai este pomenită, de altfel, nicăieri. Ea trebuie să fi fost scrisă curînd după

[80] Vezi nota 43.

[81] Polybios, IX, 20, 4. Acelaşi lucru menţionează Arrian, *Tactica* 1, şi Aelian, *Tactica* I, 3, 19.

[82] În Εἰσαγωγὴ εἰς τὰ φαινόμενα, 16, 12.

[83] M. C. P. Schmidt, în „Jahrb. für Philol.", CXXV (1882), 113.

[84] Konrat Ziegler, *Polybios (Realencyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft,* XXI, 2).

[85] Cicero, *Ad. fam.,* V, 12. 2.

https://biblioteca-digitala.ro

înapoierea din Spania. Opera de căpetenie a lui Polybios este însă *Istorii* (Ἱστορίαι) şi cuprindea 40 de cărţi. Subiectul şi limitele povestirii sale sînt expuse de autor în primele cinci capitole ale cărţii a treia. Planul iniţial al operei a fost să expună evenimentele dintr-o perioadă de cincizeci şi trei de ani, şi anume de la începutul celui de-al doilea război punic (220 î.e.n.) pînă la prăbuşirea regatului macedonean în urma luptei de la Pidna (168 î.e.n.). Autorul şi-a propus să arate cititorilor cum şi din ce cauze a ajuns Roma, în această perioadă de timp, stăpînitoarea lumii de atunci. Ulterior, cînd opera era terminată, evenimentele importante care au survenit l-au determinat pe istoric să continue lucrarea, adăugînd întîmplările pînă la anul distrugerii Cartaginei (146) şi pînă la războiul din aceeaşi vreme din Grecia, împreună cu distrugerea Corintului.

În această întindere în timp, sînt descrise evenimentele din Italia, Grecia, Africa, Spania şi Asia.

Istoriile lui Polybios nu s-au păstrat în întregime. Din cele 40 de cărţi au ajuns complete pînă la noi numai primele 5, iar următoarele în extrase de origine diferită [86].

---

[86] Dintre manuscrisele *Istoriilor* lui Polybios cunoscute azi, unele cuprind numai primele cinci cărţi, altele cuprind şi fragmente din celelalte cărţi pe lîngă primele cinci şi, în sfîrşit, altele conţin numai fragmente:

VATICANUS 124, din secolul al XI-lea sau al XII-lea, colecţionat de Fr. Hultsch, conţinînd primele cinci cărţi, este cel mai vechi şi mai demn de încredere (A).

BRITANNICUS 11 728 (fost FLORENTINUS), transcris după manuscrisul A în 1417 (B).

MONACENSIS 157, din secolul al XIV-lea, provenind din biblioteca lui Matthias Corvinus (C).

MONACENSIS 388, din secolul al XIV-lea, numit de Schweighaeuser *AUGUSTINUM* (D).

PARISINUS 1 648, din secolul al XV-lea, numit *REGIUM A* (E).

CONSTANTINOPOLITANUS 25, din secolul al XV-lea, colecţionat de Büttner-Wobst (Σ).

Manuscrise care cuprind excerpte sînt:

URBINAS 102, din secolul al XI-lea sau al XII-lea, în care se află excerpta antiqua (F).

VATICANUS 73, palimpsest din secolele X—XI, cuprinzînd excerptele περὶ γνωμῶν (M).

PEIRISCIANUS (azi TURONENSIS 980), din secolul al XI-lea, cuprinzînd excerptele περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας (P).

SCORIALENSIS I, 11, din secolul al XVI-lea, în care se află excerptele περὶ ἐπιβουλῶν (Q).

https://biblioteca-digitala.ro

Subiectul pe care istoricul şi-a propus să-l trateze începe numai cu cartea a treia. Data aleasă ca punct de plecare al istoriei este marcată, după cum spune autorul, de începutul a trei evenimente cunoscute de toţi: războiul lui Hanibal, războiul „aliaţilor" şi războiul pentru Coelesyria. Primele două cărţi servesc drept introducere la întreaga lucrare şi cuprind relatarea pe scurt a evenimentelor anterioare acestei date, petrecute între anii 264—221 î.e.n., adică perioada primului război punic. În felul acesta, pe de o parte, Polybios informa pe cititorii greci asupra unei perioade mai puţin cunoscute din istoria Occidentului, iar pe de altă parte lega începutul *Istoriilor* sale de sfîrşitul lucrării lui Timaios, care se oprise la anul 264 î.e.n. Partea principală a *Istoriilor* continua opera lui Aratos din Sicyon, care mergea pînă la anul 221 î.e.n.

În cartea I, după un prooemium, istoricul arată pe scurt formarea treptată a puterii romane pînă la izbucnirea primului război punic şi trecerea romanilor pentru prima oară în Sicilia; acest război este expus destul de amănunţit şi cartea se termină cu povestirea răscoalei mercenarilor cartaginezi din Africa.

Cartea a II-a cuprinde trei părţi principale: a) primul război illyric, care a asigurat romanilor controlul în Adriatica, b) războiul cu gallii, c) istoria ligii aheene, constituirea şi dezvoltarea treptată, politica sa externă şi războiul pe care liga, condusă de Aratos, împreună cu Antigonos, regele Macedoniei, l-a purtat împotriva lui Cleomenes, regele Spartei. Acest război s-a terminat cu victoria aheenilor şi a macedonenilor în lupta de la Sellasia (221 î.e.n.).

Cartea a III-a cuprinde al doilea război punic pînă la Cannae. După o examinare amănunţită a cauzelor războiului se expune asedierea Saguntului, descrierea marşului lui Hanibal din Spania pînă în cîmpia Padului, cu traversarea Piri-

PARISINUS, suppl. Gr. 607, a cărui parte centrală, cuprinzînd excerptele περὶ στρατηγημάτων, pare să fi fost alcătuită în secolul al X-lea (T).

Manuscrise în care se află excerptele περὶ πρέσβευων ἐθνῶν πρὸς Ῥωμαίους (Y).

Manuscrise în care se află excerpta Constantiniana περὶ πρέσβευών πρὸς ἐθνικούς (Z).

https://biblioteca-digitala.ro

neilor şi Alpilor. Urmează bătăliile de la Ticinus, Trebia şi Trasimenus, expuse de autor cu precizie ştiinţifică. Cartea a III-a se termină cu bătălia de la Cannae (216 î.e.n.).

Cărţile a IV-a şi a V-a cuprind evenimentele din Grecia, din Asia şi din Egipt în decursul olimpiadei a o sută patruzecea. Războiul „aliaţilor", purtat de *symmachia* creată de Filip al V-lea, regele Macedoniei, împotriva etolienilor, este descris de la origine pînă la pacea de la Naupactos (217 î.e.n.), care coincide aproape cu înfrîngerea romanilor la Trasimenus.

În acelaşi timp se descrie războiul dintre Rhodos şi Bizanţ — cu o digresiune asupra topografiei Bizanţului şi informaţii asupra Pontului Euxin —, evenimentele din insula Creta şi din Sinope ; se trece apoi la istoria Egiptului cu venirea la domnie a lui Ptolemaios al IV-lea Philopator şi la istoria Syriei cu urcarea pe tron a lui Antioh al III-lea, precum şi la descrierea războiului care a izbucnit între aceşti doi regi pentru stăpînirea Coelesyriei. Cartea a V-a se încheie cu bătălia de la Raphia şi cu victoria egiptenilor (217 î.e.n.).

Cartea a VI-a [87] reprezintă o digresiune privitoare la constituţia romană şi asupra organizaţiei militare romane. Începe cu un rezumat al teoriilor despre dezvoltarea statului, despre cele trei forme fundamentale de stat, formele bune şi formele de degenerare, schimbarea lor [88] şi formele mixte, ca, de exemplu, constituţia lui Licurg. Constituţia romană ar fi o formă mixtă, alcătuită armonios din elemente monarhice (consulii), aristocratice (senatul) şi democratice (poporul, tribunii). În continuare se dă o interesantă expunere a organizaţiei armatei romane, prezentată de un specialist. Apoi constituţia romană este comparată cu a Thebei, a Atenei, a Cretei, a Spartei, a Cartaginei şi cu utopiile politice ale lui Platon. Sînt date exemple de cinstiri ale eroilor la Roma, iar la sfîrşit se arată statornicia romanilor după înfrîngerea de la Cannae.

---

[87] Cartea a VI-a s-a păstrat doar pe jumătate în extrase întinse.
[88] Vezi Polybios, XII, 9, 10.

https://biblioteca-digitala.ro

În fragmentele cărţilor VII-XVI [89] se reia povestirea evenimentelor începînd de la anul 215. Povestirea celui de-al doilea război punic merge pînă la sfîrşitul cărţii a XV-a (anul 202). În acelaşi timp sînt arătate expediţiile din Asia ale lui Antioh al III-lea împotriva lui Achaios, care se termină cu victoria acestuia din urmă (anul 213). Profitînd de situaţia din Egipt, Filip al V-lea încearcă în această vreme să-şi extindă dominaţia asupra posesiunilor egiptene din regiunea Mării Egee. Etolienii fac alianţă (anul 211) cu romanii în războiul împotriva lui Filip, care se încheie printr-o pace separată a etolienilor (anul 206) şi printr-un tratat între Filip şi romani (anul 205). Au mai luat parte la acest război Attalos, regele Pergamului, care căuta să-şi întărească şi să-şi extindă dominaţia în Asia Mică, şi rodienii, care îşi vedeau primejduită supremaţia maritimă de năzuinţa de expansiune a macedonenilor. Strategul Aratos moare în această vreme (anul 213) şi liga aheeană începe să decadă, pînă ce Philopoimen o reabilitează mai ales din punct de vedere militar. După al doilea război punic, romanii sînt gata să intervină în Grecia. Războiul al doilea macedonean este povestit în cartea a XVIII-a [90], la sfîrşitul căreia se arată începutul conflictului cu Antioh. Cărţile XX, XXI şi XXII [91] cuprind descrie-

[89] Din cartea a VII-a se păstrează cam un sfert, cuprinzînd evenimentele din anii 215—214; cartea a VIII-a s-a păstrat pe jumătate, cuprinzînd evenimente din anii 213—212; cartea a IX-a, rămasă aproape pe jumătate, conţine evenimentele din anii 211—210; cartea a X-a, păstrată tot cam jumătate, tratează evenimentele din anii 209—208; cartea a XI-a, rămasă cam o treime, evenimentele din anii 207—206; cartea a XII-a, păstrată cam pe jumătate, este destinată criticării istoricilor mai vechi, şi în special la adresa lui Timaios; cartea a XIII-a s-a pierdut în cea mai mare parte, puţinele fragmente rămase cuprinzînd evenimentele anului 204 î.e.n.; cartea a XIV-a povesteşte întîmplările din anul 203 î.e.n.; cartea a XV-a, păstrată cam pe jumătate, pe cele din anul 202 î.e.n.; cartea a XVI-a, rămasă ceva mai mult de o treime, cuprinde evenimentele din anii 201—200 î.e.n. Din cartea a XVII-a nu s-a mai păstrat nimic; ea relata întîmplările din anii 199—198 î.e.n.

[90] În cartea a XVIII-a, rămasă pe jumătate, sînt povestite evenimentele anilor 197—196 î.e.n.; cartea a XIX-a, cuprinzînd evenimentele din anii 195—194 î.e.n., este aproape în întregime pierdută.

[91] Din cartea a XX-a, pierdută în cea mai mare parte, au rămas fragmente conţinînd evenimente din anul 192; cartea a XXI-a păstrată aproape pe jumătate, cuprinde evenimentele din anii 190—188; cartea a XXII-a, în puţinele fragmente rămase, povesteşte evenimente din anii 187—184; cartea a XXIII-a, păstrată în mică măsură, rela-

https://biblioteca-digitala.ro

rea războiului împotriva etolienilor şi a lui Antioh, înfrînt la Magnesia.

În urma acestui război se stabileşte dominaţia romanilor în Asia. În cărţile care urmează este povestit războiul lui Eumenes al II-lea şi Ariarathes împotriva lui Farnace din Pont. Apoi, după o menţionare despre restabilirea unităţii şi despre dezvoltarea statului roman, sînt arătate alte două evenimente, şi anume expediţia lui Antioh al IV-lea Epiphanes în Egipt şi războiul lui Perseus cu romanii. În cartea a XXVII-a [92] se arată începuturile celui de-al treilea război macedonean, a cărui povestire este continuată în cartea următoare şi se termină cu înfrîngerea lui Perseus în bătălia de la Pidna. Cu această bătălie, în care Paullus Aemilius este învingător, se încheie perioada de cincizeci şi trei de ani pe care Polybios se decisese s-o trateze cînd a început să scrie istoria sa. Dar evenimente de o deosebită importanţă survenite după această perioadă de timp l-au îndemnat să-şi continue istoria şi după data pe care şi-o propusese la început. Astfel, el descrie războiul romanilor împotriva celtiberilor, al cartaginezilor împotriva lui Massinisa şi distrugerea Cartaginei ; în Asia, războiul lui Antioh împotriva lui Prusias şi al lui Ariarathes împotriva fratelui său vitreg Orophernes, care-l izgonise de la domnie, şi moartea lui Seleucos, regele Syriei, după o

teză evenimente din anii 183—182 ; cartea a XXIV-a, din care au rămas puţine fragmente, povesteşte evenimente din anii 181—180 ; cartea a XXV-a, rămasă în măsură tot aşa de mică, cuprinde evenimente din anii 179—176 ; din cartea a XXVI-a s-a păstrat foarte puţin (anul 175).

[92] Cartea a XXVII-a, cu relativ puţine fragmente rămase, conţine evenimente din anii 171—170 î.e.n. ; cartea a XXVIII-a, păstrată tot aşa de fragmentar, expune evenimentele anului 169 î.e.n. ; cartea a XXIX-a, de asemenea rămasă fragmentar, conţine evenimente din anul 168 î.e.n. ; cartea a XXX-a, rămasă ceva mai mult de un sfert, expune întîmplări din anii 167—164 î.e.n. ; cartea a XXXI-a, cam de aceeaşi întindere, povesteşte evenimente din anii 163—160 î.e.n. Celelalte cărţi, din care s-au păstrat puţine fragmente, tratează despre evenimente din anii următori : cartea a XXXII-a, anii 159—156 î.e.n ; cartea a XXXIII-a, anii 155—152 î.e.n. ; (cartea a XXXIV, descrierea oicumenei) ; cartea a XXXV, anii 151—150 î.e.n. ; cartea a XXXVI-a, anii 149—148 î.e.n. ; cartea a XXXVII-a (din care a rămas o scurtă notă), anul 147 î.e.n. ; cartea a XXXVIII-a, anul 146 î.e.n. ; cartea a XXXIX-a, anii 145—144 î.e.n. ; cartea a XL-a este pierdută.

https://biblioteca-digitala.ro

domnie de 12 ani. În ultima parte a istoriei (XXXIX) este povestit războiul grecilor cu romanii, care se termină cu distrugerea Corintului (146). Lucrarea se încheie cu un epilog.

Redactarea şi publicarea Istoriilor

În ceea ce priveşte compunerea operei istorice, partea care cuprinde evenimentele pînă la bătălia de la Pidna a fost scrisă înainte de anul 146 î.e.n., iar cea care povesteşte întîmplările pînă la anul 146 a fost scrisă pe urmă [93]. La acestea autorul a făcut adăugiri ulterioare. Astfel, în primele cărţi se găsesc adaosuri care au fost introduse după anul 146 î.e.n. De pildă, în cartea a III-a, autorul arată motivul pentru care se îndepărtează de la primul plan, anunţat anterior, şi continuă istoria pînă la distrugerea Cartaginei şi a Corintului [94], iar în alt loc menţionează numărul de 40 de cărţi al întregii lucrări [95]. Cel mai tîrziu adaos îl constituie nota [96] care pomeneşte de construirea *viei Domitia* şi poate fi datată în jurul anului 120 î.e.n.

O parte din lucrare a fost publicată de autor ; lucrarea întreagă însă a fost publicată după moartea lui. În cartea a XXXIX-a [97] se găseşte un pasaj în care se menţionează cinstirea lui Polybios atît în timpul vieţii cît şi după moarte. Editorul a găsit de cuviinţă să introducă o scurtă apreciere asupra autorului în locul unde acesta arătase în cîteva cuvinte contribuţia sa la orînduirea Ahaiei.

În timpul exilului său în Roma, Polybios a fost impresionat de puterea romană şi de instituţiile marii republici. Examinînd aceste instituţii şi stînd de vorbă cu o serie de fruntaşi ai vieţii politice romane, şi-a putut lămuri o serie de probleme cu privire la ultimele evenimente greceşti, la care el însuşi luase parte, şi, în general, asupra cauzelor profunde ale stabilirii predominării romane peste lumea cunoscută. De aceea el vrea să arate în istoria sa cum au reuşit romanii

[93] Încercările făcute pentru stabilirea unor faze precise de redactare ale *Istoriilor* rămîn pur ipotetice. Un exemplu edificator este încercarea lui R. Laqueur (*Polybios*, Leipzig, 1913, pp. 261—279) de a stabili cinci faze ale redactării. E. Mioni (*op. cit.*, pp. 40—48) combate ipoteza lui Laqueur şi susţine o redactare unică a *Istoriilor*.

[94] Vezi Polybios, III, 4—5.

[95] *Ibidem*, III, 32.

[96] *Ibidem*, III, 39, 8.

[97] *Ibidem*, XXXIX, 4.

https://biblioteca-digitala.ro

ca în mai puţin de cincizeci şi trei de ani să cucerească lumea [98].

Ideea de istorie universală

Polybios a vrut să dea operei sale un caracter de universalitate, adică să îmbrăţişeze în povestirea sa toate popoarele de pe pămînt ajunse pînă atunci la lumina istoriei [99]. Astfel lucrarea lui este prima *istorie universală*, în sensul că ea cuprinde toate ţările cunoscute. Universală în acest sens fusese şi istoria lui Ephoros, pe care Polybios îl aminteşte [100], şi chiar a lui Anaximenes, pe care nu-l menţionează. Dar în operele acestora evenimentele grecilor şi ale „barbarilor" şi, în însăşi istoria greacă, evenimentele patriei-mame şi ale coloniilor erau juxtapuse, fără nici o legătură organică ; nu era deci istorie universală în sensul adevărat al cuvîntului, ci un conglomerat de istorii particulare. În istoria lui Polybios, legătura dintre evenimentele din Italia, Iberia, Sicilia, Africa, Grecia, Macedonia, Asia, Siria şi Egipt era dată de politica romană ; aceasta activa cu mijloace paşnice sau războinice, supunîndu-le pe toate Romei, astfel că ea era în operă un fir conducător sau o idee dominantă. Şi sinteza dintre concepţia de istorie a Romei şi de istorie universală, în timp ce dădea aceleia o valoare nouă, acesteia îi dădea o organicitate la care nu fusese capabilă pînă atunci să se ridice. Uneori această sinteză nu este realizată perfect. Aşa se întîmplă, de exemplu, în cele două cărţi introductive sau în cărţile IV—V, unde autorul n-a reuşit să facă bine legătura dintre evenimentele din răsărit şi cele din apus.

Dar acestea erau lipsuri aproape inevitabile şi dovedesc cît de greu era de a realiza contopirea în această operă. Ca încercare de istorie universală, ea a rămas unică în antichitate, cu singura excepţie, poate, a istoriei lui Poseidonios, care, continuînd pe Polybios, avea înaintea lui exemplul cu privire la firul conducător cu care să lege povestirea eveni-

[98] Vezi Polybios, I, 1, 5.

[99] *Ibidem*, I, 3, 4 ; III, 32 ; V, 32—33 ; VIII, 4.

[100] *Ibidem*, V, 33, 2. Critica modernă a precizat că Ephoros n-a scris o istorie a întregii lumi, ci a avut meritul de a înţelege unitatea culturii elenice şi de a povesti istoria particulară a tuturor statelor greceşti, ca şi cum ar fi format o unitate naţională.

https://biblioteca-digitala.ro

mentelor din răsărit şi din apus, ale grecilor, ale romanilor şi ale barbarilor.

În timpul lui Poseidonios, această legătură se făcuse cu atît mai strînsă, cu cît dominaţia romană se întărise şi mai mult în lumea mediterană.

S-a spus că Polybios şi-a însuşit concepţia despre universalitate din doctrina stoică, al cărei cosmopolitism, care tindea să înfrăţească oamenii din toate ţările, era răspîndit printre oamenii instruiţi din Roma atunci cînd, după căderea dinastiei macedonene, după distrugerea preponderenţei politicii Syriei şi a domniei ptolemaice, romanii ajunseseră să fie în fruntea politicii mondiale. Stoicismul predica „o omenire care să nu mai fie împărţită în cetăţi şi ţări şi nici deosebită prin drepturi particulare, ci toţi oamenii să fie socotiţi ca din aceeaşi ţară şi concetăţeni, o singură societate ca o singură lume, toate neamurile formînd o singură turmă care paşte în aceeaşi pajişte“ [101].

Polybios nu arată în istoria sa această comuniune omenească. Cînd vorbeşte de Roma, el vede mai ales trupe în marş, armate în luptă, cetăţeni-soldaţi şi analizează mai ales raporturile dure şi intransigente dintre învingători şi învinşi, dintre un singur popor care domină şi mai multe supuse şi ascultătoare.

Nu trebuie să i se atribuie lui Polybios concepţii care i-au fost străine. Universalismul stoic va căuta să-l aplice mai tîrziu în opera sa Poseidonios din Rhodos ; nu ştim însă cu ce rezultate [102].

Diodor, în proemiul lucrării sale *Bibliotheca historica*, a reluat şi şi-a însuşit motivul istoriografiei stoice ; acesta a rămas însă pur exterior şi inoperant, astfel că istoria lui s-a întors la ceea ce fusese istoria universală a lui Ephoros : o adunare de istorii particulare nelegate între ele. Acelaşi lucru se pare că se poate spune şi despre compilaţia cu numele de *Istorii* a lui Nicolaos Damascenos [103].

---

[101] H. von Arnim, *Stoicorum veterum fragmenta*, I, Leipzig, 1903, 262.

[102] Vezi E. Mioni, *Polibio*, Padova, 1949, pp. 23—24 ; K. Reinhardt, *Poseidonios*, München, 1921, pp. 19—38 ; E. Schwartz, *Charakterköpfe* I, 1919, p. 86 sq.

[103] Vezi De Sanctis, *Polibio* (*Enciclopedia italiana*, XXVII, 625).

https://biblioteca-digitala.ro

Opera istorică a lui Polybios se mărgineşte la fapte privind politica şi războaiele popoarelor, cu explicările instituţiilor şi lămuririle geografice pe care el le socoteşte necesare pentru înţelegerea lor. În acest sens o numeşte el o istorie pragmatică [104].

Istorie pragmatică

În această privinţă el urmează, în oarecare măsură, exemplul lui Thucydides, depărtîndu-se în mare parte de istoriografia posterioară şi acordînd politicii interne locul pe care încă nu-l dobîndise în opera istoricului amintit. Polybios caută să facă o expunere aprofundată a faptelor şi a cauzelor lor. *Istoriile* lui nu mai sînt erudiţie istorică sau cronică locală sau o simplă adunare de materiale, ci reuneşte toate aceste elemente, făcînd o selecţie raţională a faptelor şi adăugînd critica oricărui document. El vrea să povestească acţiunile oamenilor, astfel ca lucrarea sa să fie o adunare de lecţii practice folositoare cititorilor.

Ca şi Thucydides, Polybios vrea să istorisească fapte contemporane sau petrecute cu puţin mai înainte, pe care alţi autori n-au putut să le povestească sau n-au putut să le explice cauzele şi să le evidenţieze efectele : „A fost aleasă de noi istoria pragmatică, în primul rînd, pentru că înnoieşte necontenit scena şi are nevoie de o nouă povestire, întrucît cei vechi nu au putut să ne povestească evenimentele ; în al doilea rînd, pentru că acest fel de istorie a fost cel mai folositor dintre toate în vechime şi mai ales în prezent, deoarece în zilele noastre experienţa şi artele au făcut atît de mare progres, încît în orice ocazie oamenii studioşi pot să se conducă după metode ştiinţifice“ [105]. Cît priveşte obiceiuri, curiozităţi, caracteristici personale, Polybios nu se ocupă de ele decît în limitele stricte ale interesului său pentru evenimente politice. O anecdotă, ca aceea a răzbunării reginei galatice Chiomara, este ceva rar în *Istoriile* lui. Renunţarea lui la efecte dramatice în povestirea evenimentelor furtunoase este fermă. Anecdota picantă, care place atît de mult istoricilor şi mai ales biografilor elenistici şi care, după exemplul lor, nu e dispreţuită nici de Plutarh, este respinsă in-

[104] Polybios, I, 2, 8 ; XII, 25e, 1 şi nota 117.
[105] *Ibidem*, IX, 2, 4—5.

https://biblioteca-digitala.ro

tenţionat de Polybios. Toate acestea dau operei lui acea notă de profundă seriozitate care o caracterizează.

Polybios s-a dedicat operei sale cu adevărată pasiune. În urma relegării sale în Italia, el a găsit, ca şi Thucydides, o mîngîiere sufletească în îndeletnicirea de istoric. Ca şi pentru Thucydides, la fel şi pentru el istoria nu putea să fie decît istoria contemporană. Observînd şi cercetînd, şi unul şi altul au căutat să înţeleagă evenimentele la care erau spectatori sau la care participau.

Documentarea : cunoaşterea lucrurilor şi a izvoarelor scrise

Istoria lui Polybios are o reală valoare ştiinţifică, bazată pe o temeinică pregătire tehnică şi o cultură generală filozofică. El cunoaşte bine lucrurile despre care vorbeşte, în primul rînd politica şi războaiele. Despre tactică scrisese un tratat tehnic special. Pentru a cunoaşte locurile unde au avut loc evenimentele pe care avea să le povestească, el a făcut numeroase călătorii, a citit operele predecesorilor săi, a cercetat arhive şi documente. A avut în mîini documente importante ca tratatele dintre Roma şi Cartagina şi a citit inscripţia lăsată de Hanibal în templul Iunonei din Larcinium. El nu le-a introdus pur şi simplu în opera sa, ci le-a discutat şi le-a comentat, luînd faţă de ele o atitudine critică. Acelaşi lucru a făcut şi cu celelalte izvoare scrise şi e neîndoios faptul că pe baza izvoarelor scrise sînt alcătuite aproape în întregime primele cinci cărţi, păstrate azi, ale *Istoriilor* sale. Dar o mare parte din operă, cel puţin cea care cuprinde evenimentele posterioare bătăliei de la Magnesia, e construită de el însuşi pe baza amintirilor personale, a mărturiilor orale şi a documentelor. Şi e neîndoielnic că şi pentru toată perioada precedentă, pornind de la începutul celui de-al doilea război punic, izvoarele scrise au fost corectate şi completate graţie discuţiilor cu oameni care asistaseră la faptele petrecute sau care le auziseră povestite de către autorii lor, de exemplu în special pentru istoria primului african sau pentru aceea a faptelor la care a participat Philopoimen. Dar, cu toate că izvoarele scrise pentru perioada celui de-al doilea război punic sînt cu mult mai valoroase decît altele, ar fi cu totul greşit dacă s-ar reduce această parte a *Istoriilor* lui Polybios la o simplă juxtapunere mecanică de fragmente extrase din Fabius Pictor şi din izvoare greco-cartagineze. Aici el consideră că, cu aju-

https://biblioteca-digitala.ro

torul mărturiilor orale, poate să se facă într-un mod oarecare contemporan cu faptele povestite şi de aceea se străduieşte să reconstruiască, elaborînd astfel cu îndrăzneală izvoarele încît să le contopească [106]. Altceva este cînd evenimentele sînt depărtate, cum este cazul cu cele relatate în cartea I, unde este vorba de primul război punic. Aici el avea înaintea lui două izvoare diferite ca valoare şi vîrstă : pe romanul Fabius Pictor şi pe Philinos din Acragas, ofiţer grec în serviciul Cartaginei ; acesta din urmă era contemporan cu evenimentele pe care le povestea, iar primul era posterior. Cu simţul său critic, Polybios observa parţialitatea lui Fabius pentru romani şi a lui Philinos pentru cartaginezi [107] ; de aici necesitatea de a corecta pe unul cu ajutorul celuilalt. Adesea însă el a folosit pe Fabius cînd era vorba de adevărate victorii romane şi pe Philinos cînd era vorba de adevărate victorii cartagineze. Acest criteriu e întrebuinţat într-un mod cam mecanic, ducînd uneori la contradicţii, cum este cazul cu relatarea bătăliei de la Mylae.

Critica îndreptată împotriva lui Timaios şi a altor istorici predecesori. Concepţia lui Polybios despre istorie

Cu simţul său critic, Polybios a combătut şi istoriografia retorică.

Şcoala lui Isocrate avusese înrîurire asupra istoriografiei, punînd-o sub influenţa retoricii.

Pe lîngă cultul frazei şi perioadei frumos orînduite şi echilibrate, Isocrate trezise pasiunea pentru panegirice şi discursuri, pentru cultul formei după scheme convenţionale. Istoria devenise şi ea epidictică, ca oratoria şi poezia.

Examinînd şcoala istorică dinaintea lui Polybios, se constată că, dacă subiectele şi metodele sînt diferite, scopul este întotdeauna acelaşi ; istoricii universali sau eruditii locali doreau să placă. Istoria devenise o anexă a retoricii. Scriitorul vrea să facă interesantă povestirea cu o naraţiune patetică

[106] De Sanctis, *op. cit.*, p. 625.

[107] „Philinos şi Fabius nu ne-au spus cum trebuie adevărul. Nu cred că aceşti oameni au mintit cu dinadinsul, cum deducem din viaţa şi din tendinţa lor ; mi se pare însă că s-a întîmplat cu ei cam ceea ce se întîmplă de obicei cu îndrăgostiţii. Căci, datorită înclinării sale şi marii simpatii pentru cartaginezi, lui Philinos i se pare că toate faptele acestora au fost chibzuite, frumoase, vitejeşti, iar ale romanilor dimpotrivă ; pentru Fabius însă lucrurile stau invers" (I, 14, 1—3).

https://biblioteca-digitala.ro

sau cu discursuri de o elocinţă solemnă sau cu minuni şi intervenţii miraculoase. Astfel, lui Phylarchos îi plăcea „să pună înaintea ochilor cititorului scene îngrozitoare“ [108]. Timaios făcea declamaţii goale [109]. Theopompos căuta să-i atragă pe cititori arătînd orgiile tovarăşilor lui Filip al Macedoniei [110].

Polybios combate cu toată energia o astfel de istoriografie. Atît în critica aspră la adresa lui Timaios şi Theopompos, cît şi în desele aluzii la metoda sa de expunere, se pot vedea motivele esenţiale pentru care el se opune concepţiei despre istorie ca *opus oratorium maxime* [111].

El, care doreşte să realizeze o operă corectă, îşi îndreaptă toată atenţia asupra descrierii exacte a faptelor, pentru care sînt, după părerea lui, necesare trei lucruri fundamentale: studiul şi critica izvoarelor, cunoaşterea personală a locurilor şi a ţărilor, experienţa politică [112]. Pe baza acestor criterii, el judecă pe predecesorii săi şi izvoarele lor. În istoricul care nu se supune acestor dogme fundamentale el nu are încredere, chiar dacă aparenţele exterioare sau autoritatea scriitorului pot face să se creadă că evenimentele povestite sînt adevărate [113].

Cartea a XII-a, dedicată aproape în întregime criticii operei lui Timaios, îi slujeşte lui Polybios pentru a-şi apăra teoriile şi a ilustra în ce mod trebuie scrisă istoria [114].

Prima sa acuzare împotriva lui Timaios se referă la studiul izvoarelor şi la simţul lui critic redus [115]. Pentru a scrie bine istoria nu e de ajuns să aduni material din cărţi şi s-o expui cu artă mai mult sau mai puţin rafinată, ci e nevoie de o apreciere a datelor oferite de tradiţie; altfel te pîndeşte primejdia de a privi ca adevăr multe ştiri contrare raţiunii [116] şi de a cădea în greşeli ridicole şi copilăreşti [117].

[108] Polybios, II, 56.
[109] *Ibidem*, XII, 25b
[110] *Ibidem*, VIII, 11.
[111] Vezi Cicero, *De legibus*, I, 2, 5.
[112] Polybios, XII, 25e, 1.
[113] *Ibidem*, III, 9, 4—5.
[114] Cu cîteva secole în urmă, Lucian din Samosata (sec. II e.n.) a scris o lucrare intitulată *Cum trebuie să se scrie istoria*.
[115] Polybios, XII, 4c, 5.
[116] *Ibidem*, XII, 25e.
[117] *Ibidem*, XII, 4b; 6.

https://biblioteca-digitala.ro

Istoricul este dator să respecte adevărul, care este lumina istoriei [118], să fie imparţial în expunerea faptelor şi fără adaosuri. Cea mai mare greşeală în istoriografie este neadevărul; istoricul care introduce lucruri neadevărate în opera sa trebuie să dea operei sale orice alt nume în afară de acela de istorie [119].

Respectul pentru adevăr şi obiectivitate îi impune istoricului să se ferească de clevetire, care l-ar împinge să arate posterităţii numai lipsurile şi greşelile persoanelor despre care scrie, iar calităţile şi faptele lor demne de laudă să le diminueze sau să le treacă sub tăcere. Înalta preţuire pe care o acordă Polybios adevărului se vede din următoarele cuvinte ale lui (XIII, 5, 4—6): „Mi se pare că natura a ales pentru oameni adevărul drept zeitatea cea mai mare şi i-a dat cea mai mare putere. Aşadar, deşi totul luptă împotriva lui şi uneori toate se dau de partea minciunii, nu ştiu cum el prin el însuşi pătrunde în sufletele oamenilor şi uneori îşi arată îndată puterea, alteori însă rămîne mult timp în întuneric, dar în cele din urmă învinge prin el însuşi şi doboară minciuna". Polybios îi reproşează lui Timaios [120] că, fiind orbit de patimă, arată numai defectele lui Agathocles şi îi trece sub tăcere calităţile; procedînd astfel, s-a făcut vinovat de minciună, pe care el însuşi a denumit-o cea mai gravă greşeală în istorie [121].

Timaios denatura întîmplările sau le descria după placul său, şi istoricul care este prins cu minciuna o singură dată nu merită nici o încredere [122]. Apoi el îşi umple cărţile cu discursuri imaginare [123] şi nu scrie ceea ce a fost spus în realitate, ci ceea ce ar fi trebuit să se spună [124].

[118] Lumina adevărului în istorie este comparată de Polybios cu lumina ochilor (I, 14, 6): „După cum un animal dacă i se scot ochii nu mai este bun la nimic, tot astfel, dacă din istorie se lasă la o parte adevărul, ceea ce rămîne din ea este o povestire nefolositoare". Despre principiul respectării adevărului în istorie vezi I, 14, 1—8; X, 27, 8; III, 47, 6—8; 48, 8—9; XII, 5, 9; 11, 8; XVI, 14, 7—8; 20, 8—9; XXIX, 12, 9—12.

[119] Polybios, XII, 11. 8.

[120] *Ibidem*, XII, 15, 9.

[121] *Ibidem*, XII, 11. 8.

[122] *Ibidem*, XII, 25a, 2.

[123] *Ibidem*, XII, 25b, 4.

[124] *Ibidem*, XII, 25a, 5.

https://biblioteca-digitala.ro

Polybios, preocupat de relatarea faptelor reale, judecă şi alte genuri literare, socotind drept criterii de evaluare adevărul, realitatea şi contribuţia pe care o aduc la educaţia oamenilor [125]. Nu acordă încredere spuselor poeţilor [126], nu preţuieşte tragedia, „pentru că este triumful arbitrar al irealităţii şi, introducînd fapte miraculoase şi făcînd să intervină *deus ex machina,* adaugă la începuturi false un sfîrşit iraţional" [127]. De aceea condamnă istoriografia care introduce în povestire dramatismul. Criticîndu-l pe Phylarchos, care în expunerea evenimentelor din timpul războiului lui Cleomenes caută să impresioneze pe cititori zugrăvind scene zguduitoare şi fantastice. Polybios arată care este deosebirea dintre istorie şi tragedie: „Datoria istoricului este nu să-l uimească pe cititor, povestind în istoria sa fapte impresionante, nici să caute vorbe care ar fi putut să fie pronunţate şi să enumere ceea ce ar fi trebuit să urmeze sau să însoţească fiecare întîmplare despre care se vorbeşte, cum fac autorii de tragedii, ci să menţioneze în întregime faptele şi vorbele potrivit adevărului lor, chiar dacă ar fi cu totul obişnuite. Căci scopul istoriei şi al tragediei nu este acelaşi, ci cu totul opus. Într-adevăr, acolo trebuie, prin vorbele cele mai curgătoare, să uimească şi să încînte pentru un moment pe auditori, aici însă, prin fapte şi vorbe adevărate, trebuie să înveţe şi să convingă pentru toată vremea pe cititorii dornici de învăţătură. Pentru că la poeţii tragici domneşte verosimilul, chiar dacă este neadevăr, pentru a amăgi desfătînd pe spectatori; la istorici însă adevărul, pentru folosul iubitorilor de învăţătură" [128].

Predominarea retoricii isocratice făcuse ca istoria să treacă din mîinile oamenilor politici în cele ale retorilor, de la experienţa concretă a vieţii trăite la erudiţia bibliofililor. Polybios rîde de aceşti literaţi [129], pentru că el vrea ca un istoric să înveţe să-i cunoască pe oameni în acţiune; în

[125] Polybios scoate în evidenţă în mai multe locuri rolul educativ al istoriei. Ea este cea mai bună *învăţătoare:* I, 1, 1—3; 35, 1—10; III, 4, 7—8; 31, 1—13; 57, 9; VII, 11, 2; XII, 25b, 2—3; XVIII, 28; 2—4; XXX, 6, 3 şi urm.

[126] Polybios, II, 16, 14.

[127] *Ibidem,* III, 48.

[128] *Ibidem,* II, 56, 10—12.

[129] *Ibidem,* XII, 25d.

https://biblioteca-digitala.ro

urma experienței dobîndite în contact cu realitatea să știe să evalueze evenimentele, să fi vizitat locurile despre care vorbește și să fi suportat oboseala și cheltuiala unor lungi călătorii în cercetarea adevărului. E ușor să se stabilească cineva într-o localitate care are o bibliotecă bună și, stînd comod pe scaun, să facă cercetări și să critice pe scriitorii dinainte [130].

Urmînd concepția lui Aristotel [131], care este contrară celei a școlii epicureice, Polybios pune virtutea în viața activă petrecută în luptă politică, în armată, în magistratură și în călătorii și nu prețuiește viața petrecută numai în liniștea studiului sau departe de activitatea publică. El repetă cuvintele lui Ephoros: „Dacă ar fi posibil ca istoricii înșiși să fie de față la toate evenimentele, această formă de cunoaștere ar întrece cu mult pe toate celelalte". Continuînd să arate care sînt calitățile unui bun istoric, el scrie mai departe: „Platon spune [132] că societatea omenească va merge bine atunci cînd filozofii vor fi regi sau regii vor fi filozofi. Și eu aș spune că istoria va fi cum trebuie atunci cînd oamenii politici vor începe să scrie istorie... sau cînd cei care se așază să o scrie se vor gîndi că experiența politică este necesară pentru istorie. Mai înainte însă nu va fi nici un răgaz pentru ignoranța istoriografilor" [133].

Polybios aducea istoriografiei grecești, redusă la erudiție sau la retorică, un aer nou care provenea de pe cîmpul de bătălie sau din lungile călătorii pe uscat și pe mare, o experiență dobîndită în diplomație, în magistratură, în arme; aducea mai ales garanția de a servi cu fidelitate adevărul și de a expune simplu faptele așa cum s-au petrecut în realitate, explicîndu-le cauzele care le-au produs și legîndu-le în același timp de celelalte evenimente contemporane [134].

[130] Polybios, XII, 27, 4—5.

[131] Aristotel, *Politica*, 1325 a, 14—23; 31—34. Cf. și Cicero, *De officiis*, VI, 19: „Virtutis enim laus omnis in actione constitit" („Căci toată lauda virtuții a constat în acțiune").

[132] Platon, *Republica*, V, 473 c.

[133] Polybios, XII, 28, 3 și 5.

[134] *Ibidem*, III, 32, 6; E. Mioni, *op. cit.*, p. 20.

https://biblioteca-digitala.ro

Filozofia istorică a lui Polybios

Polybios îi mai reproşează lui Timaios că nu are cultură filozofică [135]. Filozofia pe care o cere Polybios nu este aceea a unei şcoli anumite, ci este mai degrabă un ansamblu de vederi generale asupra legilor care conduc înlănţuirea faptelor istorice. Se vorbeşte uneori de stoicismul lui, de relaţiile lui cu Panaitios. Nu trebuie să se exagereze însă în această privinţă. Spiritul filozofic, aşa cum îl înţelege Polybios, nu este legat de nici o doctrină ; el se reduce la cîteva noţiuni foarte importante, dar în acelaşi timp foarte simple, care sînt mai degrabă semnul unei inteligenţe cu adevărat ştiinţifice decît acela al unui adept al stoicismului eclectic al lui Panaitios sau al altcuiva [136].

Pentru Polybios, utilitatea cea mai mare a istoriei stă în descoperirea cauzelor care leagă evenimentele unele cu altele. El afirmă că principiul cauzalităţii găseşte o aluzie şi la Herodot, care cercetează motivele vechii duşmănii dintre eleni şi barbari [137] ; de el se preocupă în numeroase rînduri Thucydides [138], care vrea să studieze şi legăturile cauzale ale faptelor pentru a le face inteligibile minţii omeneşti. „Nimic nu trebuie observat şi cercetat cu mai multă grijă decît cauzele fiecărui eveniment, pentru că din lucruri neînsemnate iau naştere adesea cele mai mari evenimente, dar la orice rău este uşor de tămăduit primele izbucniri" [139].

În principiul cauzalităţii, Polybios distinge trei momente : *cauză* (αἰτία), *pretext* (πρόφασις), *început* (ἀρχή), şi caută să arate deosebirea dintre ele, cît de departe este *începutul* de *cauză* şi de *pretext* şi cum vine mai întîi cauza şi pretextul, iar ultimul este începutul [140]. În povestirea evenimentelor, Polybios arată fiecare dintre cele trei momente stabilite. Astfel, el arată că distrugerea Saguntului este începutul celui de-al doilea război punic ; pretexte sînt pro-

[135] Polybios, XII, 25, 6 : ἀφιλόσοφός ἐστι συγγραφεύς („este un istoric lipsit de cultură filozofică"). Vezi Polybe, *Histoire, livre XII.* Texte établi, traduit et commenté par Paul Pédech, Paris, 1961, p. 122 (Commentaire).

[136] Vezi A. et M. Croiset, *Histoire de la littérature grecque*, V, 276, Paris, 1928 ; E. Mioni, *op. cit.*, pp. 60—66 (*Panezio di Rodi*).

[137] Herodot, I, proemium.

[138] Thucydides, I, 22 ; VI, 6 şi passim.

[139] Polybios, III, 7, 7.

[140] *Ibidem*, III, 6—7.

https://biblioteca-digitala.ro

testele aduse de Hanibal în fața delegaților romani [141], însă adevăratele cauze se întemeiază pe ura lui Hamilcar împotriva Romei și pe supărarea Cartaginei din cauza pierderii Sardiniei [142].

Pentru cercetarea genezei evenimentelor, Polybios folosește expresiile *cum* (πῶς), *cînd* (πότε), *de unde*, (πόθεν), și caută să arate modul, timpul și cauza fiecărei acțiuni. „Văzînd că cei mai mulți tratează separat războaiele, ca și unele fapte care au avut loc în același timp, dar nimeni, după cît știu, nu s-a gîndit să examineze economia generală a întîmplărilor — *cînd* și *de unde* au început și *cum* s-au sfîrșit —, am socotit că este cu totul necesar să nu neglijăm și să nu lăsăm să treacă neobservată cea mai frumoasă și mai folositoare lucrare a soartei" [143].

Astfel arată Polybios motivul care l-a determinat să scrie o istorie universală. Și mai departe spune: „Voi începe această carte cu întîia trecere a romanilor în afara țărmurilor Italiei... De aceea va trebui să spun *cum*, *cînd* și *cu ce prilej*, după ce au sfîrșit războaiele. din Italia, au început să treacă în Sicilia" [144].

Prima perioadă a primului război punic este descrisă mai amănunțit de Polybios „pentru ca să nu rămînă necunoscut începutul și să se știe *cum*, *cînd* și *din ce pricini* au pornit romanii pe mare întîia oară" [145].

În istoria sa, Polybios vrea să arate „*cum, cînd* și *din ce cauză* au ajuns sub stăpînirea romanilor toate regiunile cunoscute ale lumii" [146].

Principiul cauzalității trebuie să fie avut în vedere de autorul unei istorii, fiindcă partea ei instructivă stă mai ales în stabilirea raportului dintre cauză și efect. „Atît scriitorii, cît și cititorii istoriilor trebuie să fie atenți nu atît la povestirea faptelor înseși, cît la împrejurările care au precedat, au însoțit sau au urmat faptele. Căci, dacă se elimină din istorie cauzele, mijloacele și scopurile care au determinat evenimentele, precum și ce rezultat, fericit sau

[141] Polybios, III, 15.
[142] *Ibidem*, III, 9—10.
[143] *Ibidem*, I, 4, 3—4.
[144] *Ibidem*, I, 5, 1—2.
[145] *Ibidem*, I, 20, 8.
[146] *Ibidem*, III, 1, 4.

https://biblioteca-digitala.ro

nefericit, au avut, ceea ce rămîne din ea este numai un spectacol declamatoriu" [147].

„Cel care trece sub tăcere... cauza... răpeşte tocmai ceea ce este caracteristic istoriei" [148], spune Polybios în critica sa adusă istoricului Timaios. Istoricul care nu cercetează cauzele este ca un medic care nu cunoaşte originea bolilor: „La ce este de folos bolnavilor un medic care nu cunoaşte cauzele stării bolnave a trupului? Şi care este folosul adus de un om politic care nu poate să-şi dea seama *cum, cînd* şi *de unde* a luat naştere fiecare fapt istoric? Căci, de bună seamă, nici acela nu va da niciodată îngrijire trupului cum trebuie, nici omul politic nu va fi în stare să conducă aşa cum se cuvine treburile fără cunoaşterea celor arătate" [149].

Polybios vrea să studieze evenimentele, să vadă cauzele şi urmările; el nu atribuie niciodată unei intervenţii divine deznodămîntul evenimentelor, respinge miraculosul [150] şi face apel întotdeauna la raţiune. Numai cînd nu ajunge să determine cauzele unor întîmplări survenite contrar oricărei aşteptări sau din motive necunoscute (epidemii, cutremure) le atribuie soartei (τύχη), care reprezintă iraţionalul, necunoscutul, limitele dincolo de care nu poate să treacă mintea omenească.

In cadrul problemei cauzalităţii, Polybios acordă o mare importanţă cunoaşterii constituţiei unui stat. „Ceea ce încîntă şi aduce folos celor doritori de învăţătură este tocmai cercetarea cauzelor şi a ceea ce este mai de seamă în fiecare moment istoric. Structura constituţiei unui stat trebuie socotită cea mai însemnată cauză a reuşitei oricărei acţiuni. Căci din ea, ca dintr-un izvor, nu numai că ţîşnesc toate planurile şi începutul oricăror lucrări, dar tot din ea se trage şi sfîrşitul" [151].

De mai multe ori în istoria sa, Polybios anunţă că va trata în mod special despre constituţia romană, care, spune el, „pînă acum a rămas, ca să zicem aşa, aproape necunos-

[147] Polybios, III, 31, 11—12.
[148] *Ibidem*, XII, 25b, 4; cf. p. 45 sq.
[149] *Ibidem*, III, 7, 5—6.
[150] *Ibidem*, III, 47, 6—8; 48, 8—9; IV, 40, 1—3; XVI, 12, 3—11.
[151] *Ibidem*, VI, 2, 8—10.

https://biblioteca-digitala.ro

cută din pricina celor care au scris despre ea. Într-adevăr, unii n-au avut cunoştinţe, iar alţii au făcut o expunere nelămurită şi cu totul nefolositoare" [152].

Cartea a VI-a, consacrată acestui subiect, constituie o parte importantă din opera sa [153]. Aici el tratează pe larg despre constituţia romană şi organizarea militară la romani, precum şi despre constituţiile altor state ; constituţia romană este comparată cu cea a Thebei, a Atenei, a Cretei, a lui Platon, a Spartei, a Cartaginei. Polybios expune în rezumat o serie de teorii despre originea şi dezvoltarea statului, despre trei forme fundamentale de guvernămînt, formele bune după părerea lui (monarhia, aristocraţia şi democraţia) şi formele rele (tirania, oligarhia şi ohlocraţia), care reprezintă degenerarea celor bune.

Cît priveşte constituţia romană, despre valoarea ei şi locul ei printre celelalte constituţii, se prezintă două păreri antitetice. După una ea este o *constituţie mixtă*, formată din monarhie, aristocraţie şi democraţie (consuli, senat, tribuni-popor) [154] şi de aceea nesupusă cauzelor de decadenţă care se întîlnesc la constituţiile simple ; are un caracter de stabilitate şi este în măsură să reziste nu numai la perturbările provenite de la pericole din afară, ci şi la primejdii pe care le poartă cu ea pacea şi siguranţa. După cea de-a doua, prezentată tot în cartea a VI-a, constituţia romană este supusă la aceleaşi schimbări care se întîlnesc şi la celelalte constituţii ; cea mai mare înflorire a cunoscut-o în timpul războiului cu Hanibal, cînd predomina, prin intermediul senatului, elementul aristocratic ; corupîndu-se însă aristocraţia şi aci oprimînd, aci linguşind plebea, se poate cu siguranţă prevedea că orînduirea se va schimba şi că, sub frumoasele nume de libertate şi de democraţie, va sfîrşi prin a ajunge mulţimea să predomine şi va fi cea mai rea formă de guvernămînt, ohlocraţia [155].

Ambele păreri despre constituţia romană sînt încadrate într-o teorie generală asupra constituţiilor. Supoziţia ambelor doctrine este că există trei feluri de constituţii bune şi trei rele. După una dintre cele două doctrine, fiecare din con-

[152] Polybios, I, 64, 2—5. Vezi şi III, 2, 6 ; 87, 9 ; 118, 11—12.
[153] Vezi XXXV, 22.
[154] Polybios, VI, 11, 11—12.
[155] *Ibidem*, VI, 57.

https://biblioteca-digitala.ro

stituţiile bune riscă neîncetat să se transforme într-o formă de constituţie rea (monarhia în tiranie, aristocraţia în oligarhie şi democraţia în ohlocraţie) [156]. O astfel de primejdie este evitată însă de *constituţiile mixte,* unde puterea monarhică, a optimaţilor şi a poporului se echilibrează, împiedicîndu-se reciproc de a trece limitele [157]. O asemenea constituţie a dat Spartei Licurg şi la o constituţie mixtă au ajuns treptat romanii în urma experienţei dobîndite în decursul vremii, fără intervenţia unui legislator [158]. Aceste constituţii, asemănătoare din punctul de vedere al stabilităţii, pot fi comparate în privinţa eficienţei lor mai mari sau mai mici, mai ales cu privire la primejdiile din afară. Astfel legislatorul Spartei a avut grijă de politica internă, nu însă şi de cea externă [159]; iar la Cartagina, care are o constituţie mixtă, instituţiile sociale şi militare sînt cu mult inferioare celor de la Roma [160].

După cealaltă teorie însă, *teoria evoluţiei ciclice* (ἀνακύκλωσις), care este în dezacord cu prima, cele şase constituţii formează un ciclu care se reînnoieşte mereu; se trece continuu de la una la alta fără putinţă de oprire. Astfel, de la monarhie, datorită evoluţiei ei, se ajunge la tiranie, pe care o răstoarnă şi o înlocuieşte aristocraţia, de la aristocraţie la oligarhie, care este de asemenea înlocuită de democraţie, de la democraţie la ohlocraţie, pentru a se trece apoi, printr-o necontenită rotaţie, din nou la monarhie [161]. Dacă se cunoaşte punctul la care a ajuns un stat în evoluţia lui constituţională, se poate deduce la ce forme de constituţie va ajunge în vremea următoare [162]. Nici constituţia romană nu va putea scăpa de această lege a evoluţiei [163]. Pe vremea războiului cu Hanibal ea era în culmea înfloririi, cînd predomina aristocraţia, în timp ce Cartagina era în declin [164]. Se poate deduce deci care va fi evoluţia orînduirii constituţionale a romanilor după apogeul ei.

[156] Polybios, VI, 4.
[157] *Ibidem,* VI, 11; 18.
[158] *Ibidem,* VI, 10.
[159] *Ibidem,* VI, 48—50.
[160] *Ibidem,* VI, 51—52.
[161] *Ibidem,* VI, 9, 10.
[162] *Ibidem,* VI, 9, 11.
[163] *Ibidem,* VI, 9, 12—13.
[164] *Ibidem,* VI, 11; 51.

https://biblioteca-digitala.ro

Alăturarea acestor două teorii contradictorii expuse în această carte este explicată de unii cercetători prin ipoteza că a VI-a carte a avut două redactări [165]. Dintre acestea, cea dintîi oglindeşte impresia pe care i-a făcut-o lui Polybios orînduirea romană în timpul exilului său în Italia, iar a doua reflectă impresii şi păreri pe care le-a avut mai tîrziu, legate, probabil, şi de tulburările care au avut loc pe vremea Gracchilor.

Concepţiile filozofice despre constituţii i-au servit lui Polybios mai ales pentru a încadra teoretic şi a preciza cele două vederi politice pe care le-a avut cu privire la constituţia romană. Succesiunea formelor de guvernămînt era, după Platon şi Aristotel, un loc comun în ştiinţa politică; Polybios însuşi declară că doctrina schimbării naturale succesive a constituţiilor a fost expusă de Platon şi de alţi filozofi, dar pentru că o astfel de tratare multora nu le este accesibilă, voieşte să expună sumar această doctrină şi s-o adapteze pe cît este cu putinţă la inteligenţa comună [166]. Peripatetică şi în special inspirată de Dicaiarchos pare să fie doctrina lui despre valoarea şi despre stabilitatea constituţiei mixte; stoică şi în special după Panaitios pare însă doctrina despre evoluţia ciclică *(anacyclosis)* a constituţiilor, care se asociază bine cu doctrina stoică despre mişcări de revoluţie cosmice [167].

---

[165] Vezi De Sanctis, *op. cit.*, III, I, 1916, p. 209; *Encicl. italiana*, XXVII, 629; „Rivista di filologia classica", LXV, 1937, pp. 83—84. E. Mioni (*op. cit.*, pp. 49—79) caută să demonstreze următoarele teze: 1) „Cartea a VI-a, chiar dacă n-a ieşit din pana autorului ca un singur bloc cum o avem noi, fără interpolări şi adaosuri substanţiale, prezintă o unitate a ei indivizibilă. 2) Teoria despre constituţia mixtă şi cea despre *anacyclosis* nu sînt contradictorii între ele, ci pot coexista fără a trebui să ne gîndim la elaborări succesive şi fără a acuza autorul de incoerenţă. 3) Chiar dacă au fost două refaceri, ele sînt în orice caz anterioare anului 147 şi după acest an textul rămîne neschimbat" (p. 51).

[166] Polybios, VI, 5, 1.

[167] E. Mioni (*op. cit.*, pp. 66—75) spune că Polybios putea să-şi ia doctrinele de la filozofi anteriori lui Panaitios, şi pentru aceasta arată din ce izvoare puteau fi inspirate principalele teorii expuse în cartea a VI-a, în special cele din care istoricul putea să-şi extragă doctrinele despre *anacyclosis*, despre constituţia mixtă şi despre originea statelor,

https://biblioteca-digitala.ro

Procedee de expunere În vremea lui Polybios, formele de expunere istorică se prezentau de obicei în felul următor : prefeţe lungi la începutul cărţilor sau în capul fiecărei diviziuni mari a lucrării ; naraţiune încadrată cu indicaţii cronologice, întretăiată de descrieri geografice, de digresiuni erudite, etimologice, mitice, de discuţii şi anecdote de toate felurile ; discursuri, în care istoricul, preocupat mai puţin de adevăr decît de stil, căuta să dea dovadă de elocinţa sa.

Credincios principiului respectării adevărului în istorie, Polybios a respins mai multe lucruri din această moştenire : digresiunile mitice, curiozităţile amuzante, anecdotele, etimologiile, discursurile fictive. A păstrat restul, aducînd totuşi unele modificări [168].

Dintre procedeele păstrate face parte *cronologia* lui exactă şi minuţioasă, avînd ca exemplu pe Timaios. Pentru că materia pe care îşi propusese s-o trateze era foarte întinsă, a adoptat un triplu criteriu în expunerea ei. Astfel, pentru evenimentele dinaintea olimpiadei a o sută patruzecea se mărgineşte la o expunere sumară, care să încadreze şi să facă mai uşor de înţeles evenimentele următoare. Pentru olimpiada a o sută patruzecea nu îmbină evenimentele, ci le povesteşte separat. „Am socotit necesar — spune Polybios — să nu împletim între ele faptele din această olimpiadă, ci să le separăm şi să le despărţim pe cît este cu putinţă, pînă ce, ajungînd la olimpiadele următoare, vom începe să descriem an cu an faptele corespunzătoare" [169].

Aşadar, pentru olimpiadele următoare povestirea va fi anuală şi va cuprinde separat evenimentele fiecărui stat [170]. Se găsesc însă şi unele excepţii de la acest procedeu pe care şi l-a propus autorul.

O inovaţie importantă a lui Polybios constă în suprimarea discursurilor. Într-adevăr, prin aceasta nu numai că respinge abuzul uneori ridicol al predecesorilor săi ime-

[168] Vezi A. et M. Croiset, *op. cit.*, pp. 283—284.
[169] Polybios, V, 31, 4—5.
[170] Vezi notele 89—92.

https://biblioteca-digitala.ro

diaţi, dar renunţă la un procedeu tradiţional, folosit de toţi istoricii. Inovaţia lui era aşa de îndrăzneaţă, încît n-a găsit imitatori, căci după el s-a revenit la procedeul tradiţional. Motive serioase de ordin ştiinţific îl determinau să facă acest lucru. Nu nesocotea marea importanţă a discursurilor pronunţate în realitate, ci, dimpotrivă, le recunoştea utilitatea, considerîndu-le „ca un fel de rezumat al evenimentelor şi fondul întregii istorii" [171]. Dar pe cît de mare este importanţa cuvintelor pronunţate, pe atît este mai necesar să fie reproduse exact. Însă cei mai mulţi istorici nu se preocupau de această respectare a adevărului, ci refăceau discursurile, imaginîndu-le aşa cum ar fi trebuit să fie pronunţate. Aceasta nu mai era istorie, adică o expunere fidelă a faptelor, ci un exerciţiu de retorică. Pentru ca să folosească cititorilor cunoaşterea discursurilor, istoricul trebuie, în primul rînd, să reproducă discursuri pronunţate în realitate şi, în al doilea rînd, să ştie motivele pentru care au fost ţinute şi ce rezultat au avut. Aici Polybios a avut în vedere pe Timaios, la care abuzul de acest fel întrecea orice măsură [172]. Dar reproşul, de fapt, cădea deopotrivă şi asupra lui Thucydides, care nu are altă regulă a adevărului în materie de discursuri decît această lege a reconstruirii ideale conform verosimilului. Punctul de vedere al lui Polybios asupra acestui subiect important este la fel ca al celor moderni.

Dacă ţinem seama de mărimea *Istoriilor* lui Polybios, constatăm că discursurile introduse în ea sînt în număr destul de restrîns. Primele cinci cărţi, singurele din care putem să ne formăm o părere neîndoielnică, fiind păstrate în întregime, conţin discursuri ale lui Hanibal: unul pronunţat la sosirea în Italia [173], iar al doilea înainte de lupta de la Cannae [174], unul al lui Publius Cornelius Scipio Aemilianus înainte de lupta de la Ticinus [175], altul al lui Lucius

[171] Polybios, XII, 25 a, 3.
[172] *Ibidem*, XII, 25 a.
[173] *Ibidem*, III, 63.
[174] *Ibidem*, III, 111.
[175] *Ibidem*, III, 64.

https://biblioteca-digitala.ro

Aemilius Paullus înainte de bătălia de la Cannae [176] şi, în sfîrşit, un discurs adresat grecilor de Agelaos cu prilejul păcii de la Naupactos. Celelalte discursuri sau fragmente de discursuri, care în majoritate aparţin ambasadelor, nu se depărtează de criteriul general adoptat de Polybios. Nu se găseşte în opera lui nici un discurs în genul celor ale lui Timaios sau ale lui Thucydides. Se găsesc în schimb rezumate în stil indirect, care păstrează sensul general al cuvîntărilor, fără a avea pretenţia unei reconstituiri fidele. Prin aceasta Polybios nu numai că este înainte faţă de contemporanii săi, dar depăşeşte toată antichitatea [177].

Limba şi stilul lui Polybios

Polybios s-a bucurat de o mare preţuire ca istoric, nu însă şi ca literat. Arta de a scrie este însă partea lui cea mai slabă. Cicero are cele mai elogioase cuvinte despre el ca istoric [178]. Cînd vorbeşte însă de istoriografie ca operă literară nu pomeneşte nimic despre el [179]. Dionysios din Halicarnas spune despre opera lui că este greu de citit de la un capăt pînă la celălalt.

Limba lui Polybios este κοινὴ διάλεκτος „dialectul comun" şi nu se depărtează mult de cea atică [180]. Ea este corectă din punct de vedere atic în întrebuinţarea timpurilor, a modurilor, a propoziţiilor principale şi secundare, chiar şi a optativului, chiar dacă acesta este mai rar folosit decît la aticii clasici. În ceea ce priveşte vocabularul şi frazeologia, ea prezintă mari abateri de la limba atică. Fraza, care caută adesea amploarea isocratică [181], este monotonă prin acumularea sinonimelor [182]; sînt grămădite multe cuvinte inutile, care ar putea să fie suprimate fără să se piardă ceva din claritatea ideii. Participii urmează după alte participii, genitive

[176] Polybios, III, 108—109.
[177] Vezi A. et M. Croiset, *op. cit.*, p. 285.
[178] Cicero califică pe Polybios, „peritissimus rerum civilium" (*Rep.*, I, 34; vezi II, 27: „Polybium nostrum quo nemo fuit in exquirendis temporibus diligentior") şi „bonus auctor in primis" (*De off.*, III, 113).
[179] Cicero, *De oratore, Brutus, Orator, De legibus.*
[180] Vezi p. 6.
[181] Polybios, V, 41, 6—9 — 42, 1—2: o frază de 23 de rînduri.
[182] De exemplu: „proiecte şi intenţii", „o cetate prosperă şi înfloritoare", „cu curaj şi îndrăzneală", „a studia şi a examina",

https://biblioteca-digitala.ro

absolute se află acumulate cu propoziţii relative în perioade foarte lungi şi greoaie, fără echilibru între părţi. Sînt folosite substantive abstracte derivate din verbe, verbe compuse, perifraze cu ajutorul prepoziţiilor în locul cazurilor simple, verbe substantivizate.

Dintre două moduri deosebite de a reda o idee simplă, Polybios preferă forma cea mai abstractă, foloseşte cuvinte vagi şi neexpresive, epitete care merg pe lîngă orice, de exemplu adjectivul ὁλοσχερής, sau participiul προειρημένος [183].

S-a arătat de unii, pe bună dreptate, înrudirea acestei limbi cu limba elenistică de cancelarie. Şi este firesc să se întîmple aşa la un om care a fost crescut ca fiu al unui bărbat politic şi diplomat şi care a exercitat el însuşi înalte funcţiuni militare şi diplomatice în liga aheeană. Pe lîngă aceasta, trebuie să se ţină seamă şi de cultura filozofică a lui Polybios.

Stilul polybian se mai caracterizează prin evitarea hiatului, care a avut influenţă asupra alegerii şi aşezării cuvintelor şi mai ales asupra alcătuirii propoziţiei. Perioada în compoziţia lui Polybios este o consecinţă a culturii lui literare, bazată pe principii isocratice.

Cu toate imperfecţiunile arătate mai sus, nu se poate tăgădui că stilul lui Polybios nu este lipsit de anumite calităţi. El poate să captiveze pe cititor mai mult prin seriozitatea şi obiectivitatea expunerii decît prin mijloace artistice ale scrisului. Dacă Polybios consideră că *utilul* [184] şi *învăţătura* [185] trasă de cititor din lectura unei opere istorice este scopul principal şi nu frumuseţea expunerii, nu neglijează totuşi nici *plăcutul*. El introduce în expunerea sa citate din poeţi (mai ales din Homer, Euripide şi Menandru), proverbe şi caută s-o învioreze folosind metafore şi comparaţii.

În general, Polybios nu excelează în arta scrisului, dar, după valoarea operei sale ca izvor istoric şi ca lucrare ştiinţifică, el este un mare istoric nu numai din vremea sa, ci

[183] Numai în primele 5 cărţi προειρημένος este repetat de 223 de ori.
[184] Polybios, III, 4, 7—8; 31, 1—13; VII, 11, 2; IX, 2, 5; XII, 25b, 2—3; XVIII, 28, 2—4; XXX, 6, 3 sq.
[185] *Ibidem*, I, 1, 1—3; 35, 1—10; III, 32.

https://biblioteca-digitala.ro

din toate timpurile, unul care a adus o valoroasă contribuţie la progresul istoriografiei.

Locul operei lui Polybios în literatura greacă şi răsunetul ei în literatura universală

Caracterul de universalitate şi pragmatic dovedesc marea importanţă pe care o are în evoluţia istoriografiei opera lui Polybios, ivită în momentul în care ştiinţa greacă atingea punctul ei culminant. În toată istoriografia greacă, singura operă care stă alături de cea a lui Polybios şi într-o oarecare parte o întrece este istoria lui Thucydides [186]. Aceasta o întrece prin uimitoarea luciditate, prin patosul profund, prin simţul attic al armoniei. Dar Polybios are faţă de Thucydides avantajul pe care i-l oferă bogata experienţă pe care spiritul grec a dobîndit-o în cîmpul teoretic şi în cel practic. Mai are şi avantajul subiectului, care este complexul de evenimente desfăşurate în acea lume mediterană a cărei cunoaştere, foarte limitată din timpul lui Thucydides, devenise atunci deplină datorită mai întîi cuceririi lui Alexandru Macedon, apoi cuceririi romanilor. Aceasta arată importanţa pe care o are opera lui Polybios din punctul de vedere al conţinutului ei. Observator străin, pregătit de studiile sale şi de viaţa politică, el a cercetat instituţiile republicane ale Romei în momentul celei mai mari înfloriri a lor; le-a descris şi le-a analizat cu atît mai atent cu cît nu erau instituţii ale patriei sale şi nici bine cunoscute, cum erau, de exemplu, pentru Fabius Pictor. Astfel că trebuia să le explice pentru el însuşi şi pentru alţii prin confruntarea cu diversele instituţii care îi erau mai familiare. Mărturiile lui despre instituţiile romane din cartea a VI-a sînt pentru noi de o valoare de nepreţuit şi fără ele ne-ar fi destul de greu să ne dăm seama de faptul capital din istoria omenirii care a fost cucerirea romană.

Opera lui Polybios s-a bucurat de o deosebită consideraţie chiar îndată după apariţia ei. A avut un succes mare şi durabil şi a devenit un îndreptar pentru oricine se interesa de perioada tratată în ea, lăsînd în umbră lucrările altor istorici care expuneau parţial evenimentele acestei perioade.

[186] Pentru o paralelă mai amplă între Polybios şi Thucydides, vezi E. Mioni, *op. cit.*, pp. 127—131; vezi şi De Sanctis, *op. cit.*, p. 625.

https://biblioteca-digitala.ro

Polybios a avut continuatori pe Poseidonios şi pe Strabon. Opera sa a fost folosită şi de scriitori romani, ca Sempronius Asellio şi Coelius Antipater. Cicero, care o preţuia foarte mult [187], a folosit-o în repetate rînduri în *De republica* [188]. Titus Livius, folosind opera lui Polybios, compensează în parte pierderea atîtor cărţi ale ei. Istoricul roman urmează opera polybiană şi, de regulă, o traduce în istoria războaielor Macedoniei şi Siriei şi în general în istoria relaţiilor dintre greci şi romani. Astfel că Polybios nu numai că este izvorul principal al istoricului roman pentru cărţile XXXI—XLV, dar a fost folosit pe larg în a treia decadă pentru evenimentele din Sicilia, pentru războiul din Africa şi, pe cale directă sau indirectă, a influenţat într-o oarecare măsură şi relatarea celui de-al doilea război punic. Pe de altă parte, Diodor foloseşte opera polybiană pentru perioada succesivă primului şi celui de-al doilea război punic, transcriind adesea pasaje. Marcus Brutus a făcut un extras din ea [189]. Timagenes a folosit-o de asemenea. Influenţă polybiană, directă sau indirectă, se găseşte apoi la Plutarh, în toate *Vieţile* care se referă la acea epocă: Fabius, Marcelluis, Flaminius, Philopoimen, Aemilius Paullus. Appian (*Iberica* şi *Lybica*) şi Plinius au folosit pe Polybios şi chiar Agathias a fost influenţat de el. Opera lui a fost citită de istoricii bizantini, iar excerptatorii săi, Constantin Porphyrogenetul şi Suidas, au făcut extrase din ea.

În timpul Renaşterii şi în secolele următoare, opera lui Polybios a fost cercetată, editată şi tradusă în diferite limbi, prima traducere fiind făcută în limba latină [190].

---

[187] Vezi p. 66 şi nota 188.

[188] Vezi E. Mioni, *op. cit.*, p. 74, care arată că în *De republica* Cicero exprimă în privinţa originii statului aceleaşi idei ca Polybios. Despre dezvoltarea neamului omenesc şi originea statului la Polybios şi Cicero, vezi Schmekel, *Die Philosophie der mittleren Stoa*, Berlin, 1892, p. 72 sq.; Galbiati, *De fontibus M. T. Ciceronis librorum qui manserunt de re publica et de legibus questiones*, Milano, 1916, pp. 225—233, 264, despre Polybios ca izvor al lui Cicero, vezi *ibidem*, pp. 307—322 şi 328—340.

[189] Suidas, v. Βροῦτος; Plutarh, *Brutus*, 4.

[190] *Editio princeps: Polybii historiarum libri quinque Vincentii Opsopoei in lucem editi*, Haganoe, 1530 (după *Codex Monacensis 157*, cu traducere în limba latină de Nicolo Perotti).

https://biblioteca-digitala.ro

În limba română, Polybios n-a fost tradus pînă acum, cu excepţia unui singur fragment [191]. În ultima vreme, în cadrul unei culegeri de texte în legătură cu trecutul României, s-au făcut extrase din opera polybiană, alăturîndu-se la textul original şi traducerea în limba română [192].

Prezenta traducere am făcut-o după textul grec al ediţiei Büttner-Wobst [193], menţionînd în note locurile unde am consultat alte ediţii.

[191] *De ce scrie Polybios istoria ?* (*Pol.*, I, 1—4), trad. de prof. N. I. Barbu în rev. „Asonia", an. III (1943), nr. 3—5, pp. 81—83.

[192] *Izvoare privind istoria României*, comitetul de redacţie: Vladimir Iliescu, Virgil C. Popescu, Gheorghe Ştefan, vol. I, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1964, pp. 160—167.

[193] *Polybii historiae*. Editionem a Ludovico Dindorfio curatam retractavit Th. Büttner-Wobst, vol. I—V, Teubner, Leipzig, 1882—1904.

https://biblioteca-digitala.ro

CARTEA I

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

1 Dacă cei care au consemnat faptele istorice înaintea oastră ar fi neglijat elogiul istoriei însăşi, poate trebuia ndemnată toată lumea către studierea şi primirea favorabilă unor astfel de amintiri istorice, fiindcă nu există pentru ameni nici un mijloc de îndreptare mai potrivit decît unoaşterea faptelor din trecut. Dar pentru că nu puţini şi u într-o mică măsură, ci toţi, ca să spun aşa, au început i au sfîrşit spunînd că învăţătura desprinsă din istorie este ea mai temeinică educaţie şi pregătire pentru treburile poitice şi că cea mai bună, singura şi mai strălucită învăţătură, are te face în stare să suporţi cu demnitate schimbările oartei, este amintirea peripeţiilor altora, atunci este limpede ă nimeni nu se cade să stăruie un lucru despre cele ce au ost aşa de bine spuse de mulţi autori, şi cu atît mai puţin nie. Într-adevăr, însăşi noutatea faptelor despre care îmi ropun să scriu este suficientă pentru a atrage şi a îndemna e oricine, tînăr sau bătrîn, să citească lucrarea mea. Căci e om poate să fie aşa de nechibzuit sau de nepăsător încît ă nu dorească să cunoască în ce chip şi prin ce fel de politică [1] a fost biruită aproape toată lumea în mai puţin de incizeci şi trei de ani [2] şi a căzut sub o singură stăpînire [3], aceea a romanilor ? Lucru ce nu se mai pomeneşte să se fi întîmplat înainte. Şi, iarăşi, cine poate fi aşa de fermecat de vreo altfel de privelişte sau de învăţătură încît să creadă că există ceva mai folositor decît această cunoaştere a realităţii ?

2 Că este surprinzător de interesant şi de însemnat subiectul lucrării mele s-ar putea vedea limpede mai ales dacă am pune alături şi am compara cu puterea romană cele mai vestite dintre statele de odinioară, despre care au scris foarte mult istoricii. Sînt vrednice de a fi puse alături şi de a fi comparate cele care urmează [4]. Perşii dobîndiseră pentru cîtva timp o mare împărăţie şi o mare putere [5] ; dar, de cîte ori au cutezat să treacă dincolo de marginile Asiei [6], şi-au pus în primejdie nu numai împărăţia, ci şi propria lor existenţă. Lace-

https://biblioteca-digitala.ro

demonienii s-au luptat multă vreme pentru obţinerea hegemo niei asupra elenilor şi, după ce în sfîrşit au dobîndit-o, a păstrat-o doar doisprezece ani [7] nedisputată. Macedonenii a stăpînit în Europa de la ţărmurile Adriaticii pînă la fluviu Istros [8], ceea ce s-ar părea o parte cu totul neînsemnată di acest continent. Apoi au adăugat la aceasta stăpînirea asu pra Asiei după ce au nimicit puterea perşilor [9]. Şi, totuş deşi păreau că stăpînesc cele mai multe ţinuturi şi că au ce mai mare putere, ei au lăsat încă neatinsă o foarte mar parte a lumii. Căci nu le-a trecut niciodată prin minte s pornească la luptă pentru Sicilia, Sardinia şi Libya [10], ia despre neamurile cele mai războinice din apusul Europei [1] am putea spune că nici nu le-au cunoscut. Romanii însă după ce au supus nu cîteva ţinuturi, ci aproape toată lumea şi-au făurit o putere aşa de mare, încît contemporanii po doar s-o privească uimiţi, iar urmaşii nu vor ajunge nici odată s-o întreacă [12]... Din opera noastră se va putea cunoaşt mai lămurit de ce au ajuns să domine totul şi în acelaşi timp se va vedea cît de mari foloase oferă celor doritori s culeagă învăţătură acest fel de istorie pragmatică [13].

3 Începuturile istoriei noastre îl va face, în timp, olim piada a o sută patruzecea [14], iar ca fapte, la eleni, războiu numit „al aliaţilor" [15], pe care Filip, fiul lui Demetrios şi tată lui Perseus l-a purtat împreună cu aheenii împotriva etolie nilor, iar la cei care locuiesc în Asia războiul pentru Coele syria [16], pe care l-au purtat între ei Antioh şi Ptolemaio Philopator [17], iar în regiunile Italiei şi Libyei războiul dintre romani şi cartaginezi [18], pe care cei mai mulţi [19] îl numesc războiul lui Hanibal. Aceste întîmplări se leagă de ultimele fapte ale istoriei lui Aratos din Sicyona [20]. În vremea dinainte evenimentele de pe pămîntul locuit erau oarecum împrăş tiate, pentru că fiecare se deosebea de celelalte atît în ceea ce priveşte începutul, cît şi sfîrşitul, de asemenea şi în ceea ce priveşte locul unde se petrecea. De atunci încoace însă istoria se desfăşoară parcă asemenea unui corp [21], şi eveni mentele din Italia şi din Libya se împletesc, cele din Asia cu cele elenice şi toate ajung la un singur sfîrşit. De aceea şi începutul istoriei lor l-am făcut de la acele vremuri. Căci biruind pe cartaginezi în războiul amintit mai sus şi consi derînd îndeplinită cea mai însemnată şi în acelaşi timp cea

https://biblioteca-digitala.ro

mai mare parte a dorinţei lor de cucerire a lumii, romanii au îndrăznit atunci pentru întîia oară să întindă mîinile asupra restului lumii şi să treacă cu armată în Grecia şi în inuturile din Asia. Fără îndoială, dacă ne-ar fi bine cunoscute statele care s-au luptat pentru stăpînirea întregii lumi, poate că n-ar mai fi nevoie să scriu despre unele fapte dinainte vreme şi să arăt de la ce plan şi cu ce forţe au pornit de au întreprins o acţiune aşa de însemnată şi aşa de mare. Dar, fiindcă nici puterea de mai înainte a statului romanilor, nici a celui al cartaginezilor şi nici faptele lor nu sînt cunoscute celor mai mulţi dintre eleni, am socotit că este necesar să compun cartea aceasta şi următoarea înainte de a începe istoria propriu-zisă, pentru ca, atunci cînd se va găsi în faţa povestirii celor întîmplate, nimeni să nu fie încurcat şi să caute ce tactică, ce forţe şi ce venituri au avut romanii cînd au pornit să realizeze aceste planuri, datorită cărora au ajuns stăpîni peste tot pămîntul şi peste marea de lîngă noi; din aceste două cărţi şi din pregătirea [22] cuprinsă în ele să vadă limpede cititorii că romanii, folosind mijloacele cele mai potrivite, au pornit să-şi realizeze gîndurile şi au dus la bun sfîrşit această cucerire şi stăpînire a întregii lumi.

4 Caracteristica lucrării mele şi minunăţia timpurilor noastre sînt următoarele: după cum soarta a îndreptat către un singur punct aproape toate întîmplările din lume şi le-a silit pe toate să tindă către unul şi acelaşi scop, tot astfel în cursul istoriei mele voi înfăţişa cititorilor într-o vedere de ansamblu mijloacele de care s-a servit soarta pentru a-şi îndeplini toată opera. Acesta a fost mai ales motivul care m-a îndemnat şi m-a împins să mă apuc să scriu istoria, precum şi faptul că nimeni din vremea noastră n-a încercat să compună o istorie universală; altminteri eu nu m-aş fi ostenit aşa de mult să duc la capăt o asemenea operă. Acum însă, văzînd că cei mai mulţi tratează războaiele particulare [23] şi numai unele evenimente legate de ele, dar nimeni, după cît ştiu, nu s-a gîndit să examineze înlănţuirea generală a întîmplărilor, cînd şi de unde au început şi cum s-au sfîrşit [24], am socotit că este cu totul necesar să nu neglijăm şi să nu lăsăm să treacă neobservată cea mai frumoasă şi mai folositoare lucrare a soartei. Căci deşi ea aduce multe noutăţi şi participă continuu la luptele omenirii, încă n-a

https://biblioteca-digitala.ro

mai făcut o astfel de lucrare şi n-a dat dovadă de ceea ce poate ca în zilele noastre. Acest lucru nu se poate cunoaşte din operele celor care scriu istorii parţiale, afară de cazul cînd s-ar admite că cineva care a vizitat unul după altul oraşele cele mai vestite sau le-a auzit separat descrise şi-ar putea închipui că a cunoscut forma întregii lumi şi toată aşezarea şi întocmirea ei, ceea ce este absurd. Căci cei care cred că din istoria particulară pot să priceapă cum se cuvine ansamblul mi se pare că păţesc tocmai ca şi nişte oameni care, văzînd bucăţile împrăştiate ale unui corp mai înainte viu şi frumos, ar socoti că îşi dau destul de bine seama de puterea şi frumuseţea însăşi a fiinţei vii. Dacă cineva, după ce ar împreuna mădularele şi ar restabili fiinţa cu chipul şi frumuseţea pe care a avut-o în viaţă, ar arăta-o iarăşi aceloraşi oameni, cred că toţi ar mărturisi numaidecît că înainte erau foarte departe de cunoaşterea adevărului şi erau la fel cu cei care visează. Căci de la o parte se poate căpăta o idee despre întreg, însă o cunoaştere şi o noţiune adevărată nu se poate dobîndi. De aceea trebuie să conchidem că istoria parţială contribuie foarte puţin la cunoaşterea sigură a ansamblului. Numai prin împletirea şi compararea tuturor părţilor, precum şi prin asemănarea şi deosebirea lor, se poate ajunge la aceasta ; şi numai cine cercetează cu atenţie istoria sub toate aspectele va putea să tragă din ea folos şi desfătare.

5 Voi începe această carte cu întîia trecere a romanilor în afara ţărmurilor Italiei ; aceasta urmează îndată după întîmplările la care se opreşte istoria lui Timaios [25] şi cade în olimpiada o sută douăzeci şi nouă. Deci va trebui să povestesc, după ce au sfîrşit războaiele din Italia, cum, cînd şi cu ce prilej au început să treacă în Sicilia, căci, dintre ţinuturile din afara Italiei, pe acest pămînt au pus mai întîi piciorul. Trebuie să spun şi cauzele acestei expediţii, însă foarte simplu, ca nu cumva, tot căutînd cauză după cauză, începutul şi planul întregii lucrări să fie fără o bază solidă. Trebuie ales un început care ca timp este bine cunoscut [26] şi admis de toţi, iar prin natura evenimentelor pe care le cuprinde poate fi uşor înţeles din el însuşi, chiar dacă ar fi nevoie să ne întoarcem în timpuri ceva mai vechi şi să amintim pe scurt evenimentele principale petrecute în acest

https://biblioteca-digitala.ro

interval. Căci dacă începutul este necunoscut sau chiar contestat, nimic din ceea ce urmează nu poate găsi aprobare şi crezare ; cînd însă acesta este bine stabilit şi recunoscut, atunci toată povestirea care urmează găseşte încuviinţare la cititori [27].

6 Era tocmai anul al nouăsprezecelea [28] după bătălia navală de la Aigos-Potamoi [29] şi al şaisprezecelea înainte de bătălia de la Leuctra [30], în care lacedemonienii încheiară cu regele perşilor pacea zisă a lui Antalcidas [31] şi în care Dionysios cel Bătrîn, după ce învinsese pe elenii din Italia [32] în lupta de lîngă rîul Elleporos [33], asedia Rhegium, iar gallii cuceriseră Roma [34] şi puseseră stăpînire pe tot oraşul, afară de Capitoliu. După ce romanii încheiară cu ei un tratat de pace în condiţiile puse de galli [35], redobîndindu-şi patria în chip neaşteptat şi făcînd oarecum începutul progresului lor, în vremea următoare începură războaiele cu vecinii. Ajunseră stăpîni pe tot Laţiu, datorită atît curajului, cît şi norocului lor în bătălii, apoi luptară contra tirenienilor [36], după aceea contra celţilor şi pe urmă contra samniţilor, care sînt vecini la răsărit şi la miazănoapte cu ţara latinilor [37]. Apoi — cu un an înainte de invazia gallilor [38], dintre care unii fură nimiciţi la Delfi [39], iar alţii trecură în Asia —, tarentinii, temîndu-se de răzbunare pentru o insultă adusă solilor romani, chemară pe Pirus în ajutor ; romanii, care supuseseră pe tirenieni şi pe samniţi, iar pe celţii din Italia îi biruiseră în multe bătălii, se îndreptară atunci pentru întîia oară împotriva celorlalte părţi ale Italiei, ca şi cum aveau să lupte nu pentru un ţinut străin, ci mai mult ca pentru propriul lor pămînt [40], care li s-ar fi cuvenit acum, după ce dobîndiseră o foarte bună deprindere a artei războiului în luptele cu samniţii şi cu celţii. Au dus cu vitejie acest război şi în cele din urmă au izgonit din Italia pe Pirus cu trupele sale, apoi se luptară din nou şi supuseră pe cei care fuseseră de partea lui Pirus. După ce învinseseră pe toţi într-un chip neaşteptat şi supuseseră pe locuitorii Italiei, începură să asedieze, în afară de celţi [41], şi pe romanii care ocupau atunci Rhegium [42].

7 Cele două oraşe clădite lîngă strîmtoare, Messana [43] şi Rhegium, avuseseră aproape aceeaşi soartă. Căci nu cu mult

https://biblioteca-digitala.ro

timp înainte de evenimentele despre care vorbim acum, niște campani din solda unui oarecare Agatocles [44], care de multă vreme îşi îndreptase cu multă invidie privirea asupra frumuseţii şi bunăstării oraşului Messana, la prima ocazie ce s-a ivit i-au dat o lovitură perfidă. După ce au intrat ca prieteni şi au pus stăpînire pe oraş, au alungat pe o parte din locuitori, iar pe ceilalţi i-au masacrat. După ce săvîrşiseră acestea au pus mîna pe femeile şi pe copiii victimelor, după cum soarta îi oferea fiecăruia, pe unii chiar în momentul săvîrşirii nelegiuirii. Restul averilor şi ţara le-au împărţit între ei şi au pus stăpînire pe ele. Pentru că se făcuseră repede şi uşor stăpîni pe un ţinut şi un oraş frumos, ei găsiră îndată imitatori ai faptei lor. Căci pe vremea cînd Pirus trecea în Italia, locuitorii din Rhegium, înspăimîntaţi de invazia lui şi temîndu-se şi de cartaginezi, care stăpîneau marea, ceruseră romanilor pază şi ajutor. Aceştia veniră, sub conducerea lui Decius Campanus [45], în număr de patru mii şi cîtăva vreme păziră cu credinţă oraşul. În cele din urmă însă imitară exemplul mamertinilor [46], pe care şi-i făcură aliaţi, şi, îmbogăţia oraşului şi de bunăstarea locuitorilor, trădară încrederea rheginenţilor ; pe unii din ei îi alungară, iar pe alţii îi uciseră şi se făcură stăpîni pe oraş în acelaşi mod ca şi campanii. Romanii erau foarte nemulţumiţi de această ispravă, dar nu puteau să facă nimic, pentru că erau încurcaţi în războaiele amintite mai sus. Însă îndată ce avură mînă liberă, încercuiră pe aceşti oameni şi, aşa cum am spus mai sus, asediară Rhegium. După ce îi învinseră în luptă, uciseră chiar în timpul luării oraşului pe cea mai mare parte din trădători, care se apărau cu desperare pentru că prevedeau ce soartă îi aşteaptă ; mai mult de trei sute îi prinseră vii şi-i trimiseră la Roma ; generalii au fost duşi în forum, unde au fost toţi biciuiţi şi decapitaţi cu securea, potrivit obiceiului romanilor [47]. Prin această pedeapsă voiau să restabilească, pe cît era cu putinţă, încrederea aliaţilor lor. Ţinutul şi oraşul îl înapoiară îndată rheginenţilor.

8 Mamertinii — căci acest nume şi-l dăduseră campanii care ocupaseră Messana —, cît timp avură ca aliaţi pe romanii din Rhegium, nu numai că stăpîniră nestingheriţi oraşul şi ţinutul, dar pricinuiră cartaginezilor şi siracuzanilor multă nelinişte pentru ţinuturile vecine cu hotarele lor şi

https://biblioteca-digitala.ro

lră o mare parte din Sicilia [48] să le plătească tribut. După
e însă fură lipsiţi de acest sprijin [49] în urma împresurării şi
sedierii celor ce stăpîneau Rhegium, au fost respinşi şi ei
înă în oraş [50] pentru următoarele motive. Nu cu mult timp
ainte, armata siracuzanilor se certase cu cei din oraş, se
etrăsese la Mergana [51] şi alesese doi conducători din mij-
ocul ei, pe Artemidoros [52] şi pe Hieron, care mai tîrziu a
evenit regele Siracuzei ; era încă foarte tînăr, dar înzestrat
e natură cu însuşiri potrivite pentru a exercita puterea
egală şi a administra un stat. Acesta luă conducerea, intră
n oraş cu ajutorul unor prieteni, înfrînse partidul adversar,
poi guvernă cu atîta blîndeţe şi cu atîta generozitate, încît
iracuzanii, cu toate că nu încuviinţau alegerile făcute de
oldaţi, aprobară în unanimitate ca Hieron să fie strategul
or. Dar, chiar de la primele sale acţiuni, oricine era atent
putea să observe că el aspira la o situaţie mai înaltă decît
angul de strateg.

9 Într-adevăr, văzînd el că, ori de cîte ori trimiteau în
xpediţie armata şi pe comandanţi în fruntea ei, siracuzanii
e dezbinau între ei şi încercau să se revolte, dar în acelaşi
imp ştiind despre Leptines că prin poziţia sa de fruntaş
şi prin vaza sa se distingea mult de ceilalţi cetăţeni şi că
era foarte bine văzut de mulţime, se alie cu el printr-o legă-
tură de rudenie, cu intenţia de a-l lăsa în oraş un fel de
locţiitor al său cînd ar fi fost nevoit să plece cu armata în
campanie. După ce se căsători cu fiica acestuia [53], se gîndi
că vechii mercenari erau turbulenţi şi înclinaţi spre răzvrătiri,
de aceea porni cu trupele în expediţie, pretextînd că avea
să lupte cu „barbarii" [54] care stăpîneau Messana. Aşeză
tabăra în faţa acestora lîngă Centoripa [55] şi rîndui linia de
bătaie lîngă rîul Cyamosoros ; călărimea şi pedestrimea
formată din cetăţeni o ţinu sub propria sa comandă la o
depărtare oarecare, ca şi cum ar fi vrut să atace cu ele pe
duşmani din alt loc ; pe mercenari însă îi împinse înainte
şi-i lăsă să fie toţi nimiciţi de barbari. În timp ce merce-
narii sufereau această înfrîngere, el se întoarse liniştit cu
cetăţenii la Siracuza. După ce îşi ajunse astfel scopul şi în-
depărtă cu iscusinţă toate elementele turbulente şi răzvră-
titoare din armată, recrută el însuşi un număr suficient de
mercenari ; astfel putu acum să conducă în deplină sigu-

https://biblioteca-digitala.ro

ranţă. Cînd însă văzu că barbarii, încurajaţi de primul lor succes, se dedau la atacuri îndrăzneţe, înarmă şi instrui bine trupele de cetăţeni, apoi înaintă cu ele şi se ciocni cu duşmanii în cîmpia de la Mylae, lîngă rîul ce se cheamă Longanos [56]. Le pricinui o înfrîngere cumplită, făcu prizonieri pe comandanţi şi astfel puse capăt îndrăznelii barbarilor; după întoarcerea sa la Siracuza fu proclamat rege de toţi siracuzanii şi de aliaţii lor [57].

10 Mamertinii, care, cum am spus mai sus, fuseseră lipsiţi de sprijinul ce le venea de la Rhegium datorită cauzelor pomenite acum, îşi văzură zdrobite cu totul propriile lor forţe; o parte din ei se refugiară la cartaginezi şi se predară în mîinile acestora ei înşişi împreună cu cetăţuia lor; alţii trimiseră soli la romani cu misiunea de a le preda oraşul şi de a-i ruga să vină în ajutorul unor oameni de acelaşi neam cu ei. Romanii şovăiră multă vreme, pentru că absurditatea acestei ajutorări părea că sare în ochi. Căci dacă ei, care cu puţin mai înainte dăduseră cea mai mare pedeapsă concetăţenilor lor pentru că-i trădaseră pe rheginenţi, ar fi căutat să ajute îndată pe mamertini, care săvîrşiseră un atentat asemănător nu numai împotriva oraşului messenilor, ci şi împotriva celui al rheginenţilor [58], ar fi fost o greşeală greu de scuzat. Ei ţineau seama de toate acestea; dar fiindcă vedeau cum cartaginezii supuseseră nu numai ţinuturile Libyei, ci şi o mare parte din Iberia şi, pe lîngă aceasta, erau stăpîni pe toate insulele din Marea Sardiniei [59] şi din Marea Tireniană [60], se temeau că, dacă ar mai pune mîna şi pe Sicilia, le-ar fi nişte vecini foarte primejdioşi şi îngrozitori, care i-ar încercui şi ar ameninţa Italia din toate părţile. Dar era limpede că vor supune repede Sicilia dacă mamertinii nu vor obţine ajutor. Dacă ar fi pus mîna pe Messana, care li se preda, în scurt timp aveau să ocupe Siracuza, pentru că ţineau în stăpînirea lor aproape tot restul Siciliei. Prevăzînd aceasta şi considerînd că era în interesul lor să nu părăsească oraşul Messana şi să nu lase pe cartaginezi să-şi facă un fel de pod ca să treacă în Italia, romanii chibzuiră multă vreme.

11 Senatul nu aprobă de loc propunerea [61], pentru motivele arătate mai sus. Căci se părea că ceea ce pleda împo-

https://biblioteca-digitala.ro

triva sprijinirii mamertinilor [62] contrabalansa foloasele de pe urma acestui ajutor. Mulţimea însă, fiind sleită de războaiele dinainte şi dorind să-şi repare pierderile în orice chip, îndemnată şi de interesul comun al războiului amintit adineauri şi de generali, care arătau fiecăruia în parte foloasele mari ce le-ar putea avea, era de părere să se trimită ajutor. Această părere fu întărită printr-un plebiscit, şi unul din cei doi consuli, Appius Claudius [63], fu numit comandantul unei armate şi trimis cu misiunea de a trece în Messana şi a da ajutor. Mamertinii, folosind atît intimidarea, cît şi viclenia, alungară pe generalul cartaginezilor [64], apoi chemară pe Appius şi-i predară oraşul. Cartaginezii îl răstigniră pe cruce pe propriul lor general, deoarece au socotit că el a părăsit cetăţuia din prostie şi din laşitate. Apoi se aşezară pentru asediu cu flota lîngă capul Pelorias [65], iar cu armata de uscat lîngă locul ce se cheamă Synes şi asediară cu îndîrjire Messana. În vremea aceasta, Hieron, considerînd că împrejurările erau potrivite pentru a izgoni definitiv din Sicilia pe „barbarii" care ocupau Messana, făcu alianţă cu cartaginezii. Apoi plecă din Siracuza şi merse la oraşul amintit [66], aşezînd tabăra de cealaltă parte [67], lîngă muntele ce se cheamă Chalcidic şi închise celor din oraş şi această ieşire. Dar generalul roman Appius trecu strîmtoarea fără veste în timpul nopţii şi veni la Messana. Văzînd că duşmanii hărţuiau aprig oraşul din toate părţile şi socotind că asediul este ruşinos şi primejdios pentru dînsul, întrucît duşmanii erau stăpîni pe uscat şi pe mare, el trimise mai întîi delegaţi şi la unii şi la alţii [68] ca să-i scape de război pe mamertini. Cum nici unii, nici alţii nu-l ascultară, în cele din urmă, împins de nevoie, se hotărî să încerce lupta, atacînd mai întîi pe siracuzani. Scoase trupele şi le orîndui pentru luptă, în vreme ce şi regele siracuzan se ivise o dată cu el, fără zăbavă, pe cîmpul de bătaie. După o luptă îndelungată, generalul roman învinse pe duşmani şi-i urmări pe toţi pînă la întăriturile lor. După ce prădă morţii, Appius se întoarse la Messana. Hieron, temîndu-se ca acest război să nu aducă năruirea totală a statului său, îndată ce se lăsă noaptea se retrase în grabă la Siracuza.

12 A doua zi, aflînd că siracuzanii s-au retras, Appius prinse curaj şi luă hotărîrea să-i atace fără zăbavă pe carta-

https://biblioteca-digitala.ro

ginezi. Le porunci soldaţilor să fie gata la vreme şi, o dată cu ivirea zorilor, ieşi la luptă. În această bătălie ucise mulţi duşmani, iar pe ceilalţi îi sili să fugă în pripă în oraşele vecine. Folosindu-se de această victorie, după ridicarea asediului cutreieră şi pustii nestingherit ţinutul siracuzanilor şi al aliaţilor lor, fără ca cineva să i se opună în cîmpie. În cele din urmă aduse trupele lîngă Siracuza şi se hotărî s-o asedieze.

Aceasta a fost, aşadar, cea dintîi trecere a romanilor cu armată în afara hotarelor Italiei ; ea a avut loc pentru aceste pricini şi în aceste împrejurări. Socotind că această trecere este punctul de plecare cel mai potrivit al întregii noastre lucrări, am pornit de la ea ; ne-am mai întors la o perioadă ceva mai veche pentru ca să nu lăsăm nici o nelămurire în expunerea cauzelor acestor fapte. Am ţinut să arătăm cînd şi cum au început romanii să se ridice, după ce îşi pierduseră chiar patria, şi apoi, supunînd popoarele din Italia, cum au ajuns să-şi întindă stăpînirea în afară ; acest lucru ni s-a părut necesar pentru a îngădui cititorilor să înţeleagă bine cum puterea lor a atins dezvoltarea ei de acum. De aceea nu trebuie să se mire nimeni dacă în cele ce urmează se întîmplă să ne întoarcem la o vreme mai depărtată în istoria popoarelor celor mai vestite. Vom face aceasta pentru a lua astfel de puncte de plecare încît să se poată înţelege limpede de unde au început, cînd şi cum a pornit fiecare popor şi a ajuns la starea în care se găseşte acum. Tocmai acest lucru l-am făcut şi în ceea ce îi priveşte pe romani.

13 Dar să lăsăm acestea ; acum este vremea să ne întoarcem la subiectul nostru, arătînd pe scurt întîmplările cuprinse în introducere. Cele dintîi sînt, în ordine cronologică, evenimentele petrecute în vremea războiului dintre romani şi cartaginezi pentru Sicilia [69]. Pe urmă vine războiul din Libya, de care se leagă faptele săvîrşite în Spania de Hamilcar şi, după el, de Hasdrubal şi de cartaginezi. În aceeaşi perioadă, romanii au trecut pentru prima oară în Illyria şi în aceste părţi ale Europei ; apoi au început luptele împotriva celţilor din Italia. Tot în acelaşi timp, la eleni avea loc războiul ce se cheamă al lui Cleomenes ; cu acesta vom sfîrşi întreaga introducere şi totodată cartea a doua [70].

https://biblioteca-digitala.ro

De enumerarea amănuntelor acestor evenimente n-avem nevoie nici noi şi n-ar folosi nici cititorilor. Căci n-avem de gînd să facem o istorisire despre ele, ci voim să le amintim pe scurt pentru a pregăti istoria faptelor pe care le vom povesti. De aceea le vom arăta pe scurt în ordinea lor cronologică şi vom încerca să legăm sfîrşitul introducerii de începutul şi totodată de planul istoriei noastre. Căci în chipul acesta, povestirea evenimentelor fiind neîntreruptă, se va vedea că noi pe bună dreptate atingem întîmplări istorisite mai înainte de alţii şi, totodată, prin acest plan vom pregăti iubitorilor de învăţătură o cale uşoară spre înţelegerea celor ce urmează să fie spuse. Vom încerca să povestim ceva mai amănunţit primul război dintre romani şi cartaginezi pentru Sicilia. Căci cu greu am putea găsi unul mai lung decît acesta, pregătiri mai însemnate, strădanii mai mari, bătălii mai numeroase şi peripeţii mai deosebite decît cele ce au avut loc în amîndouă taberele pe vremea acestui război. Înseşi statele erau în vremea aceea cu moravurile nestricate, cu averi restrînse şi cu puteri egale. De aceea cine vrea să-şi dea bine seama de caracterul propriu şi puterea fiecăruia dintre cele două state trebuie să alcătuiască o comparaţie între ele nu atît cu războaiele care au urmat, cît mai ales cu acesta.

14 Nu mai puţin decît motivele pomenite m-a îndemnat să stărui asupra acestui război şi faptul că scriitorii care sînt socotiţi că au povestit despre el cu cea mai mare pricepere, Philinos [71] şi Fabius [72], nu ne-au spus cum trebuie adevărul. Nu cred că aceşti oameni au minţit cu dinadinsul, cum deducem din viaţa şi din orientarea lor; mi se pare însă că s-a întîmplat cu ei cam ceea ce se întîmplă de obicei cu îndrăgostiţii. Căci, datorită înclinării sale şi marii simpatii pentru cartaginezi, lui Philinos i se pare că toate faptele acestora au fost chibzuite, frumoase, vitejeşti, iar ale romanilor dimpotrivă; pentru Fabius însă lucrurile stau invers. În celelalte împrejurări ale vieţii, o astfel de părtinire poate n-ar fi de respins. Căci un om bun este dator să-şi iubească prietenii şi patria şi împreună cu ei să urască pe vrăjmaşii lor şi să iubească pe prietenii lor. Cînd însă cineva îşi ia rolul de istoric trebuie să uite de toate acestea; adesea el trebuie să vorbească de bine şi să împodobească pe vrăj-

https://biblioteca-digitala.ro

maşi cu cele mai mari laude cînd faptele lor cer acest lucru şi adesea să mustre şi să dojenească fără cruţare pe prietenii cei mai apropiaţi cînd greşelile felului lor de viaţă o merită. Căci aşa cum unui animal, dacă i se scot ochii, nu mai este bun de nimic, tot aşa, dacă din istorie se lasă la o parte adevărul, ceea ce rămîne din ea este doar o povestire nefolositoare. De aceea trebuie să nu şovăim de a învinui pe prieteni şi de a lăuda pe vrăjmaşi şi nu trebuie să ne temem de a lăuda uneori, iar alteori de a dojeni pe aceiaşi oameni; pentru că nu e cu putinţă ca cei care se îndeletnicesc cu treburi felurite să meargă mereu pe calea dreaptă şi nici nu e de crezut că ei greşesc neîncetat. Aşadar, în povestirile sale, istoricul trebuie să-şi întemeieze afirmaţiile şi judecăţile pe fapte, lăsînd la o parte pe autorii lor. Din cele ce urmează se poate vedea că cele spuse de noi sînt adevărate [73].

15 Philinos începe cu cartea a doua povestirea sa şi spune că siracuzanii şi cartaginezii au asediat Messana; că romanii, venind la acest oraş pe mare, se năpustiră îndată împotriva siracuzanilor, dar suferiră o puternică înfrîngere şi se întoarseră la Messana; că iarăşi porniră împotriva cartaginezilor şi nu numai că fură bătuţi, dar lăsară prizonieri un mare număr din soldaţii lor. Şi după ce povesteşte acestea spune că Hieron îşi pierdu într-atîta capul în urma acestei lupte, încît nu numai că, dînd foc îndată întăriturilor şi corturilor, fugi noaptea la Siracuza, ci părăsi şi toate fortăreţele aşezate împotriva ţinutului messanienilor; că, la fel, şi cartaginezii, părăsindu-şi tabăra îndată după luptă, se împrăştiară prin oraşe şi nu mai cutezară să se împotrivească duşmanului în cîmp deschis; de aceea şi comandanţii, văzîndu-şi trupele înfricoşate, hotărîră să nu se mai dea o bătălie decisivă; romanii, urmărindu-i, nu numai că pustiiră ţinutul cartaginezilor şi al siracuzanilor, ci tăbărîră chiar în faţa Siracuzei şi începură s-o asedieze. Aceste povestiri sînt, după părerea mea, pline de tot felul de absurdităţi, care nici măcar nu au nevoie de vreun fel de explicaţie. Pe aceiaşi oameni pe care îi făcuse să asedieze Messana şi să învingă în luptă îi înfăţişează luînd-o la fugă, părăsind cîmpul deschis şi în cele din urmă asediaţi şi cuprinşi de laşitate. Pe cei pe care îi prezentase învinşi şi asediaţi îi arată urmărind

https://biblioteca-digitala.ro

pe dușmani, punînd îndată stăpînire pe cîmpie și în cele din urmă asediind Siracuza. Toate acestea nu se pot împăca de loc unele cu altele. Cum ar fi oare cu putință ? Ori afirmațiile dintîi trebuie să fie mincinoase, ori cele spuse despre faptele ce au urmat. Dar acestea sînt adevărate. Într-adevăr, cartaginezii și siracuzanii au părăsit cîmpul deschis și romanii au atacat îndată Siracuza, și încă, după cum spune Philinos, chiar Echetla [74], care se află între ținutul siracuzanilor și al cartaginezilor. Rămîne să admitem neapărat că afirmațiile sale de la început sînt mincinoase și că, deși romanii au fost învingători îndată în încleștările de lîngă Messana, istoricul acesta ni-i înfățișează învinși. Așa îl găsești pe Philinos în toată opera lui și de asemenea și pe Fabius, cum se va arăta la vremea sa. Noi însă, după ce am făcut observațiile necesare pentru lămurirea acestei digresiuni, ne întoarcem la povestirea faptelor și, făcînd legătura între cele spuse, vom încerca să dăm cititorilor, în puține cuvinte, o imagine exactă despre acest război.

16 Cînd vestea despre izbînzile lui Appius și ale legiunilor sale ajunseră din Sicilia la Roma, fură numiți consuli Manius Otacilius și Manius Valerius [75] și toate trupele, conduse de amîndoi consulii, fură trimise în Sicilia. La romani sînt cu totul patru legiuni ale Romei, afară de aliați ; ele sînt recrutate anual și fiecare dintre ele are cîte patru mii de pedestrași și trei sute de călăreți. La sosirea acestora, cele mai multe cetăți se lepădară de cartaginezi și de siracuzani și se uniră cu romanii. Hieron, văzînd dezordinea și spaima sicilienilor [76] și totodată mulțimea și puterea legiunilor romane, își dădu seama din toate acestea că sorții de izbîndă erau mai mari pentru romani decît pentru cartaginezi. De aceea chibzui că e bine să încline în această parte și trimise soli la consuli pentru a face propuneri de pace și de bună prietenie. Romanii primiră propunerile sale, mai ales din pricina nevoii de aprovizionare. Deoarece cartaginezii erau stăpîni pe mare, ei se temeau să nu li se închidă din toate părțile căile de aprovizionare, pentru că și legiunile care trecuseră înainte strîmtoarea suferiseră de o mare lipsă de hrană. De aceea, socotind că Hieron le va fi de mare folos în această privință, primiră bucuroși prietenia lui. Ei făcură un tratat potrivit căruia regele trebuia să dea înapoi roma-

https://biblioteca-digitala.ro

nilor sclavii fără răscumpărare şi să le mai plătească şi o sută de talanţi de argint. De atunci romanii îi avură pe siracuzani prieteni şi aliaţi. Regele Hieron, după ce s-a pus sub ocrotirea romanilor, cărora le trimitea mereu ajutoarele necesare, a domnit liniştit peste siracuzani, neavînd altă dorinţă decît să dobîndească cinstire şi slavă la eleni [77]. Se pare că el a fost cel mai vestit dintre toţi regii şi a culeş multă vreme, atît în viaţa particulară, cît şi în cea publică, roadele înţelepciunii sale.

17 După ce tratatul a fost dus la Roma şi poporul a aprobat şi a întărit condiţiile de pace, romanii hotărîră ca pe viitor să nu mai trimită în Sicilia toată armata, ci numai două legiuni; socoteau că războiul le este uşurat în urma alianţei regelui şi mai ales gîndeau că în chipul acesta armata va avea din belşug cele trebuitoare. Cartaginezii însă, văzînd că Hieron le-a devenit duşman şi că romanii se amestecă mai tare în treburile Siciliei, socotiră că e nevoie de o pregătire mai mare pentru ca să poată să înfrunte pe duşmani şi să-şi păstreze stăpînirea în Sicilia. De aceea recrutară mercenari din ţinutul de peste mare, mulţi liguri, celţi şi mai ales iberi, şi-i trimiseră pe toţi în Sicilia. Văzînd că oraşul acragantinilor [78] este cel mai potrivit pentru pregătiri şi totodată cel mai însemnat din ţinutul lor, adunară în el proviziile şi armata şi se gîndiră să folosească acest oraş ca bază de operaţii în timpul războiului.

Consulii romani care încheiaseră tratatul cu Hieron se întorseseră în patrie, iar cei care le urmară, L. Postumius şi Q. Mamilius, veniră în Sicilia cu legiunile. Cînd înţeleseră planul cartaginezilor şi rostul pregătirilor de la Acragas, ei se hotărîră să pornească la lucru cu mai multă îndrăzneală. De aceea lăsară deoparte celelalte poziţii ale războiului, merseră cu toate trupele împotriva Acragantului, tăbărîră la opt stadii depărtare de oraş [79] şi închiseră pe cartaginezi între ziduri. Pentru că era vremea secerişului şi asediul se arăta de la început că va fi îndelungat, soldaţii au pornit să strîngă grîu cu mai mult zel decît ar fi trebuit. Cartaginezii, văzîndu-i pe duşmani împrăştiaţi prin cîmpie, ieşiră şi-i atacară pe cei care strîngeau grîul; punîndu-i uşor pe fugă, unii din ei se repeziră să prade tabăra, alţii se năpustiră asupra trupelor care o străjuiau. Dar, ca în multe alte îm-

https://biblioteca-digitala.ro

prejurări, disciplina lor minunată i-a salvat pe romani şi atunci ; căci la ei este condamnat la moarte cel care şi-a părăsit locul sau a fugit din post. De aceea şi atunci ţinură piept cu vitejie vrăjmaşilor, care erau mult mai numeroşi decît ei ; pierdură pe mulţi dintre ai lor, dar uciseră şi mai mulţi duşmani. În cele din urmă împresurară pe duşmani, care erau gata să smulgă parii întăriturii ; omorîră o parte din ei, iar pe ceilalţi îi urmăriră de aproape pînă la oraş, pricinuindu-le noi pierderi.

18 După aceste ciocniri, cartaginezii erau mai temători în atacurile lor, iar romanii erau mai cu băgare de seamă cînd umblau după grîne. Cum cartaginezii nu mai ieşeau decît pentru hărţuieli, generalii romani despărţiră trupele în două ; cu una rămaseră în preajma templului lui Asclepios, care se află în faţa oraşului [80], iar cu cealaltă tăbărîră în părţile oraşului dinspre Heracleea [81]. Fortificară spaţiul dintre tabere în amîndouă părţile oraşului ; şanţul din faţa lor îl traseră ca să se asigure împotriva ieşirilor duşmanului din oraş, iar pe cel din spatele lor îl făcură ocolit, ca să se apere de atacurile din afară şi să împiedice încercările ce se fac de obicei de a aduce pe furiş provizii şi ajutoare în oraşele asediate. Puseră posturi de pază în intervalul dintre şanţuri şi tabere şi întăriră poziţiile prielnice din distanţă în distanţă. Toţi ceilalţi aliaţi strîngeau alimente şi alte provizii şi le aduceau la Herbesos [82] ; din acest oraş, care nu era departe, ei aduceau şi cărau într-una merinde şi îşi procurau din belşug cele trebuitoare. Aproape cinci luni rămase aceeaşi stare de lucruri ; nici una din cele două părţi nu putu să dobîndească o victorie hotărîtoare asupra celeilalte, ci se mărgineau numai la hărţuieli. Cînd însă cartaginezii începură să fie chinuiţi de foame din pricina mulţimii de oameni împresuraţi în oraş [83] (erau nu mai puţin de cincizeci de mii), Hanibal, comandantul trupelor asediate, fu nevoit în această situaţie să trimită sol după sol la Cartagina [84] ca să dea de veste despre strîmtorarea sa şi să ceară ajutor. Cartaginezii umplură corăbiile cu soldaţi şi elefanţi şi le trimiseră în Sicilia la Hanon, celălalt general al lor. Acesta, după ce îşi adună materialul de război şi trupele la Heracleea, mai întîi puse stăpînire pe Herbesos prin vicleşug şi astfel lipsi taberele duşmanilor [85] de aprovizionare cu alimente şi cu cele

https://biblioteca-digitala.ro

trebuitoare. Aşa se făcu că romanii erau deopotrivă şi asediatori şi asediaţi. Lipsa de hrană şi de cele trebuitoare îi apăsa într-atît, încît adeseori se gîndeau la ridicarea asediului. Şi ar fi făcut acest lucru pînă la urmă, dacă Hieron n-ar fi pus tot zelul şi toată dibăcia sa pentru a le procura proviziile neapărat trebuitoare.

19 După aceea Hanon, văzînd că romanii sînt slăbiţi de boală şi de lipsuri, pentru că aerul din părţile lor era nesănătos, şi socotind că armata sa este gata să pornească la luptă, luă cu sine vreo cincizeci de elefanţi şi tot restul armatei şi ieşi în grabă din Heracleea. Porunci călăreţilor numizi să meargă înainte şi, cînd se vor apropia de întăritura duşmanilor, să întărîte pe călăreţii lor şi să-i îndemne să iasă afară, apoi să se întoarcă şi să se retragă, pînă ce vor face joncţiunea cu el. Cînd numizii făcură ceea ce li se porunci se şi atacară una dintre cele două tabere, călăreţii romani se năpustiră îndată şi se luară cu îndrăzneală după numizi. Libyenii [86] însă se retraseră, precum li se poruncise, pînă ce ajunseră în rîndurile armatei lui Hanon ; apoi, întorcîndu-se, năvăliră din toate părţile peste duşmani şi uciseră mulţi din ei, iar pe ceilalţi îi urmăriră pînă la întăritură. După această operaţie, Hanon îşi aşeză tabăra în faţa romanilor, ocupînd o înălţime numită Toros [87], la vreo zece stadii [88] depărtare de duşmani. Rămaseră două luni în aceeaşi poziţie fără să facă ceva de seamă, afară de hărţuieli zilnice. Cînd însă Hanibal semnală prin focuri aprinse şi trimise din oraş soli unul după altul la Hanon pentru a-i da de ştire că mulţimea nu mai poate îndura foamea şi că mulţi dezertează la duşmani din pricina lipsei, generalul cartaginezilor se hotărî să-şi încerce norocul în luptă ; către aceeaşi hotărîre înclinau şi romanii pentru motivele arătate. De aceea şi unii şi alţii îşi scoaseră armatele pe locul dintre cele două tabere şi lupta începu. După o bătălie îndelungată, în cele din urmă romanii puseră pe fugă pe mercenarii cartaginezilor, care luptau în linia întîi. Cînd aceştia dădură buzna peste elefanţii şi peste celelalte trupe ce erau înşiruite în urmă, toată armata cartaginezilor fu cuprinsă de dezordine. Toţi o luară la fugă ; cei mai mulţi din ei fură ucişi, iar unii se retraseră la Heracleea. Romanii puseră mîna pe foarte mulţi elefanţi şi pe tot materialul. După căderea nopţii,

https://biblioteca-digitala.ro

cînd de bucuria izbînzii şi din pricina oboselii romanii nu se prea îngrijeau de pază, Hanibal, care era într-o situaţie deznădăjduită, socoti că, pentru motivele arătate, are un bun prilej să se salveze şi pe la miezul nopţii ieşi din oraş cu trupele mercenare. Apoi, după ce astupă şanţurile cu coşuri pline cu paie, îşi duse armata neatinsă fără ca duşmanii să bage de seamă. La ivirea zorilor, romanii observară ce se petrecuse şi, după un uşor atac asupra ariergărzii trupelor lui Hanibal, se năpustiră cu toţii la porţile oraşului. Cum nimeni nu li se împotrivea, năvăliră în oraş, îl jefuiră şi puseră mîna pe un mare număr de prizonieri şi pe o însemnată şi felurită pradă.

20 Cînd vestea despre izbînzile repurtate în Acragas ajunse la senatul roman, toţi se bucurară nespus de mult şi, ridicîndu-şi pretenţiile, îşi schimbară planurile de la început; nu se mulţumeau cu salvarea mamertinilor şi cu prăzile ce le dobîndiseră de pe urma acestui război, ci nădăjduiau că va fi cu putinţă să-i alunge cu totul pe cartaginezi din insulă şi că în felul acesta puterea lor va oreşte considerabil; în această direcţie erau îndreptate acum planurile şi gîndurile lor. În privinţa armatei de uscat vedeau că planurile se realizau după dorinţă. Căci consulii L. Valerius şi T. Otacilius [89], puşi la conducere după consulii care asediaseră Acragasul, păreau că, pe cît era cu putinţă, conduceau bine treburile în Sicilia. Cartaginezii însă erau stăpînii mării fără să întîmpine vreo rezistenţă şi astfel se restabilea un echilibru în balanţa războiului. Căci, după ce Acragasul a fost cucerit [90] de ei, multe oraşe din interior au trecut de partea romanilor de frica armatei lor de uscat, dar şi mai multe din cele maritime, înspăimîntate de flota cartaginezilor, i-au părăsit. Înţelegînd din ce în ce mai mult că din pricinile arătate balanţa războiului se înclina cînd într-o parte, cînd în cealaltă şi, pe lîngă aceasta, văzînd că Italia era pustiită adesea de flota duşmană, pe cînd Libya rămînea cu totul nevătămată, se gîndiră să pornească şi ei pe mare ca şi cartaginezii. De aceea tocmai această latură m-a îndemnat îndeosebi să descriu mai amănunţit războiul amintit, pentru ca să nu rămînă necunoscut acest început şi să se ştie cum, cînd şi din ce pricini au pornit romanii pe mare întîia oară. Văzînd că războiul se prelungeşte în defavoarea lor, se hotărîră atunci

https://biblioteca-digitala.ro

pentru întîia oară să construiască nave, şi anume o sută de corăbii cu cinci rînduri de vîsle [91] şi douăzeci cu trei rînduri de vîsle [92]. Cum însă constructorii de corăbii nu se pricepeau de loc la fabricarea navelor cu cinci rînduri de vîsle, pentru că pe atunci nimeni din Italia nu folosea astfel de nave, aceasta le pricinui o mare greutate. De aici se poate vedea măreţia şi îndrăzneala planului romanilor. Căci nu numai că n-aveau mijloace potrivite, dar n-aveau de loc nici o resursă şi nu-şi îndreptaseră gîndul vreodată la o acţiune pe mare; şi, totuşi, cînd s-au gîndit la aceasta pentru prima oară, au trecut la fapte cu atîta îndrăzneală, încît mai înainte de a fi făcut vreo încercare au cutezat să se măsoare îndată într-o luptă navală cu cartaginezii, care aveau din străbuni stăpînirea necontestată pe mare. O dovadă despre adevărul spuselor mele şi despre îndrăzneala nemaipomenită a lor este faptul că, atunci cînd au voit întîia oară să treacă trupele lor la Messana, nu numai că n-aveau corăbii acoperite [93], dar n-aveau nici o corabie lungă şi nici măcar o singură luntre uşoară [94]; au împrumutat însă de la tarentini, locrieni, eleaţi şi napolitani corăbii cu cincizeci de vîsle [95] şi corăbii cu trei rînduri de vîsle şi pe ele şi-au transportat cu multă îndrăzneală oamenii. În această împrejurare, cartaginezii i-au atacat în strîmtoare [96] şi o corabie acoperită a lor, mînată de iureşul luptei, s-a apropiat mai mult, încît s-a împotmolit lîngă ţărm şi a căzut în mîinile romanilor; ei au folosit-o ca model şi după ea şi-au construit toată flota. Aşa că, dacă nu s-ar fi ivit această întîmplare, ei, cu neştiinţa lor, n-ar fi putut să-şi îndeplinească planurile.

21 Şi pe cînd cei care aveau sarcina de a construi nave se ocupau cu pregătirea lor, alţii adunau echipajul şi-l învăţau pe uscat să vîslească în chipul următor: aşezau oamenii pe nişte bănci de vîslaşi, aranjate pe uscat în aceeaşi ordine ca pe scaunele corăbiilor, iar în mijloc puneau pe căpetenia vîslaşilor şi-i obişnuiau să se lase toţi în acelaşi timp pe spate, aducînd mîinile la piept, apoi să se aplece înainte întinzîndu-le, să înceapă şi să sfîrşească mişcările la comanda căpeteniei [97]. După aceste pregătiri coborîră corăbiile pe apă îndată ce fură terminate şi, după ce făcură puţin timp exerciţii adevărate în mare, porniră să plutească [98] pe lîngă coastele Italiei, potrivit hotărîrii consulului. Într-adevăr, comandantul

https://biblioteca-digitala.ro

flotei romane, Cn. Cornelius, poruncise cu cîteva zile mai înainte comandanţilor de nave ca, îndată ce flota va fi aliniată, să pornească spre strîmtoare, iar el plecă la Messana cu şaptesprezece corăbii ca să pregătească cele trebuitoare pentru flotă. Cînd i se făcu acolo o propunere cu privire la predarea oraşului liparenilor [99], el se lăsă purtat de această speranţă mai mult decît trebuia şi, pornind cu corăbiile arătate mai sus, debarcă lîngă oraş. Generalul cartaginezilor, Hanibal, auzind despre aceasta la Panormos [100], trimise într-acolo pe senatorul Boodes [101] cu douăzeci de corăbii. Acesta navigă în timpul nopţii şi închise pe Cnaeus în port. Cînd se făcu ziuă, echipajul o luă la fugă spre uscat, iar Cnaeus, cuprins de groază şi neavînd ce să mai facă, se predă duşmanilor. Cartaginezii puseră mîna pe corăbiile şi pe comandantul adversarilor şi se întoarseră îndată la Hanibal. Cu toate că nenorocirea lui Cnaeus era aşa de cunoscută şi de recentă, totuşi peste cîteva zile Hanibal însuşi a fost gata să cadă într-o greşeală asemănătoare. Auzise că flota romană, care naviga pe lîngă coastele Italiei, era pe aproape. Voind să vadă numărul şi întreaga orînduire a duşmanilor, porni cu cincizeci de corăbii. Cum trecu de capul Italiei, dădu peste duşmanii care înaintau cu flota pregătită şi aliniată pentru luptă şi îşi pierdu cea mai mare parte din corăbii, iar el, cînd nici nu mai spera, scăpă ca prin minune cu celelalte.

22 După această ciocnire, romanii, pe cînd se apropiau de poziţiile lor din Sicilia, aflară despre nenorocirea lui Cnaeus ; ei trimiseră îndată veste lui Caius Duilius, comandantul armatei de uscat, pe care îl aşteptară ; în acest timp, auzind că flota duşmanilor nu era departe, se pregăteau de luptă. Pentru că navele lor erau prost construite şi se mişcau greu, unul dintre ei le puse, spre a fi folosite la luptă, acele instrumente care mai tîrziu au fost numite „corbi“ [102]. Ele erau întocmite astfel : la proră era pusă vertical o bîrnă rotunjită, lungă de patru stînjeni [103] şi groasă de trei palme [104]. Această bîrnă avea în vîrf un scripete, iar în jurul ei era pusă o scară făcută din scînduri transversale şi prinsă în cuie, lată de patru picioare [105] şi lungă de şase stînjeni [106]. În podeaua de scînduri era făcută o deschizătură lunguiaţă de jur împrejurul bîrnei la înălţimea de doi stînjeni de la picioarele

https://biblioteca-digitala.ro

scării. Această scară avea şi parapet de-a lungul celor două laturi, înalt pînă la genunchi. La capătul bîrnei era pus un fel de pisălog de fier ascuţit şi cu un inel în vîrf, astfel că înfăţişarea generală era aproape la fel cu a uneltelor ce servesc la pisatul grîului pentru pîine. De acest inel era legat odgonul cu care, în momentul cînd corăbiile erau gata să se ciocnească, ridicau „corbii" cu ajutorul scripetelui de pe bîrnă şi îi lăsau să cadă pe puntea corăbiei duşmane, uneori în direcţia prorei, alteori în laturi, făcînd o mişcare de rotire [107], pentru a evita ciocnirea unei corăbii inamice care ataca din flanc. Cînd „corbii" se înfigeau în scîndurile punţilor şi legau corăbiile una de alta dacă acestea erau alăturate, soldaţii romani săreau din toate părţile, iar dacă erau apropiate numai cu prora una de alta, ei năvăleau trecînd doi cîte doi în şir chiar pe corbi ; cei care conduceau apărau înaintarea ţinînd scuturile în faţă, iar cei din urmă asigurau părţile laterale, punînd scuturile cu marginea deasupra parapetului. Astfel pregătiţi, ei aşteptau momentul potrivit pentru lupta navală.

23 C. Duilius [108], îndată ce auzi de cele întîmplate cu comandantul forţelor navale, încredinţă tribunilor militari armata pedestră, iar el se duse la flotă. Aflînd că duşmanii jefuiau ţinutul de la Mylae [109], se îndreptă cu toată flota într-acolo. Cînd îi văzură, cartaginezii, plini de bucurie, porniră în grabă cu trei sute de corăbii ; dispreţuind lipsa de experienţă a romanilor, înaintau toţi cu prorele întoarse spre duşmani ca la o pradă sigură, fără să se mai aşeze în ordine de luptă. Comandantul lor era Hanibal, cel care scosese trupele pe furiş noaptea din Acragas ; el mergea pe o corabie cu şapte rînduri de vîsle [110], care fusese a regelui Pirus. Cînd se apropiară şi zăriră „corbii" sus la prora fiecărei corăbii, şovăiră cîteva clipe, mirîndu-se de înfăţişarea acestor maşini necunoscute ; în cele din urmă însă, dispreţuind cu desăvîrşire pe adversari, cei de pe corăbiile care mergeau în frunte începură cu îndrăzneală atacul. Dar corăbiile care se apropiaseră pentru atac erau prinse fără greş cu „corbii", pe cînd soldaţii romani, trecînd repede pe aceştia, începură lupta pe punţile corăbiilor ; o parte din cartaginezi fură ucişi, iar alţii, înspăimîntaţi de această întîmplare, se predară ; lupta se desfăşura aproape întocmai ca o bătălie pe

https://biblioteca-digitala.ro

uscat. De aceea cartaginezii pierdură, cu oameni cu tot, treizeci de corăbii, care începuseră primele lupta, şi cu ele fu prinsă şi corabia comandantului. Numai Hanibal, printr-un mare noroc şi cu multă îndrăzneală, scăpă cu fuga într-o luntre. Grosul flotei cartaginezilor manevra îndreptîndu-se împotriva duşmanului, ca şi cum ar fi voit să atace ; dar pe cînd se apropiară, văzînd ce se întîmplase cu corăbiile care merseseră înainte, se depărtară şi se feriră de aruncarea maşinilor. Bizuindu-se pe iuţeala corăbiilor lor, se roteau în jurul [vaselor romane], nădăjduind că din flanc sau din spate le vor putea ataca fără primejdie. Dar fiindcă maşinile [romane] îi întîmpinau peste tot şi se mişcau în toate părţile, încît cei care se apropiau nu puteau scăpa neînhăţaţi, în cele din urmă cartaginezii, uluiţi de ciudăţenia acestui fel de luptă, se întoarseră şi fugiră, pierzînd cincizeci de corăbii.

24 După ce îşi încercaseră norocul pe mare şi, contrar oricărei aşteptări, izbîndiseră, romanii îşi îndoiră curajul pentru continuarea războiului. De astă dată debarcară în Sicilia şi eliberară de asediu pe egestani, care se aflau într-o stare deznădăjduită ; apoi, după ce plecară din Aegesta [111], luară cu asalt oraşul Macella [112]. După lupta navală, Hamilcar, generalul cartaginezilor care comanda trupele de uscat şi patrula pe lîngă Panormos [113], fu înştiinţat că în tabăra romană aliaţii se răzvrăteau împotriva romanilor pentru întîietatea de comandă în bătălii ; aflînd că aliaţii porniseră să-şi aşeze tabăra pentru ei înşişi între Paropos şi Thermele Himereene [114], îi atacă fără veste pe cînd plecau la drum cu toate trupele lor şi ucise aproape patru mii de oameni. După această faptă, Hanibal s-a întors la Cartagina cu corăbiile salvate. De acolo a plecat curînd în Sardinia, luînd cu el alte corăbii şi cîţiva comandanţi de trireme vestiţi. Nu mult după aceea el fu împresurat de romani într-un port al Sardiniei, pierdu multe corăbii şi, fiind prins de cartaginezii care scăpaseră, fu răstignit pe cruce. Căci romanii, îndată ce s-au avîntat pe mare, au început să se gîndească şi la ocuparea Sardiniei.

În anul următor, legiunile romane din Sicilia nu făcură nimic vrednic de amintit. Apoi, fiind puse [115] sub comanda noilor consuli, Aulus Atilius şi Caius Sulpicius, porniră către Panormos, pentru că acolo iernau trupele cartaginezilor, Ge-

https://biblioteca-digitala.ro

neralii se apropiară de oraş cu întreaga armată şi o dispuseră în ordine de bătaie ; dar cum duşmanii nu ieşiră împotriva lor, ei porniră iarăşi de acolo contra oraşului Hippana [116] şi-l cuceriră de la primul asalt. Cuceriră şi Myttistraton [117], care rezistase mult timp asediului, datorită poziţiei sale întărite. Oraşul camarineilor [118], care cu puţin timp mai înainte se lepădase de ei, îl ocupară acum, după ce aduseră maşini de război şi dărîmară zidurile ; la fel s-a întîmplat şi cu Enna [119] şi cu mai multe alte oraşe mai mici ale cartaginezilor. După terminarea acestor operaţii, începură să asedieze Lipara [120].

25 În anul următor [121], consulul roman C. Atilius, oprindu-se cu corăbiile la Tyndaris [122], a observat că flota cartaginezilor naviga pe aproape fără formaţie de luptă. Porunci propriului său echipaj să vină în urma celor care mergeau înainte, iar el însuşi porni înaintea celorlalţi, însoţit de zece corăbii. Cînd cartaginezii băgară de seamă că o parte din duşmani abia se îmbarcau, în timp ce alţii porniseră în largul mării, iar primii se aflau la o mare distanţă de ceilalţi, se întoarseră şi-i întîmpinară. Îi împresurară, nimiciră toate corăbiile şi erau gata să pună mîna pe corabia consulului cu oameni cu tot ; dar fiindcă aceasta era înzestrată cu echipaj foarte bun şi se mişca repede, scăpă de primejdie contrar oricărei aşteptări. Celelalte corăbii romane care veneau din urmă se adunară şi, după ce se orînduiră în linie de bătaie, atacară pe duşmani ; prinseră zece corăbii cu oameni cu tot, iar opt le scufundară. Celelalte corăbii ale cartaginezilor se retraseră spre insulele Lipare. După această bătălie navală, fiindcă şi unii şi alţii socoteau că luptaseră cu un succes egal, amîndouă părţile se străduiră să-şi pregătească noi forţe navale şi să pună stăpînire pe mare. Trupele de uscat n-au făcut în această vreme nimic vrednic de amintit, ci şi-au petrecut timpul cu lupte mici şi neînsemnate. După ce fură sfîrşite pregătirile, cum am spus, în vara următoare [123] romanii porniră pe mare cu trei sute de corăbii lungi şi acoperite şi se opriră la Messana. De acolo porniră din nou, avînd Sicilia în dreapta; ocoliră şi [promontoriul] Pachynos [124] şi se îndreptară spre Ecnomos [125], pentru că armata de uscat a lor se afla pe aceste poziţii. Cartaginezii porniră şi ei cu trei sute cincizeci de corăbii acoperite, se opriră la Lilybaion [126], iar de acolo merseră şi ancorară la Heracleea Minoa [127].

https://biblioteca-digitala.ro

26 Planul romanilor era să se îndrepte spre Libya şi să atragă războiul acolo, pentru ca soldaţii cartaginezi să nu mai lupte pentru Sicilia, ci spre apărarea lor şi a propriei lor patrii. Cartaginezii însă se gîndeau să împiedice acestea. Ştiind că în Libya se poate pătrunde uşor şi că toată populaţia

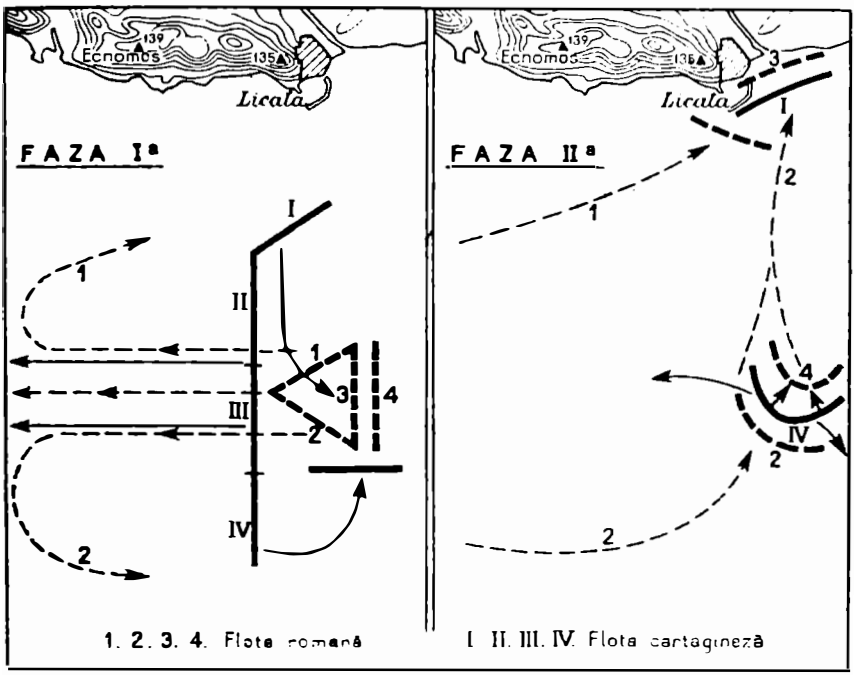

Bătălia de la Encomos (după Kromayer)

din acea regiune poate fi supusă fără greutate de către orice năvălitori odată intraţi acolo, nu puteau să lase să se întîmple aşa ceva, ci se grăbeau să-şi încerce norocul într-o bătălie navală. Pentru că unii se pregăteau să împiedice, iar ceilalţi să forţeze trecerea, era limpede că lupta avea să izbucnească din înverşunarea ambelor părţi. Romanii îşi făceau pregătirile pentru amîndouă cazurile, atît pentru lupta pe mare, cît şi pentru debarcarea în ţinutul duşman. De aceea aleseră din trupele de uscat pe soldaţii cei mai viteji şi toată armata pe care voiau s-o ia o împărţiră în patru părţi. Fiecare parte avea două denumiri, căci prima se numea legiu-

https://biblioteca-digitala.ro

nea întîi şi flota întîi şi tot aşa celelalte la rînd. A patra flotă mai avea şi un al treilea nume, căci fu numită „a triariilor“ [128], după cum se obişnuia în armata de uscat. Întreaga armată care alcătuia flota romanilor se ridica la o sută patruzeci de mii de oameni, fiecare corabie avînd trei sute de vîslaşi şi o sută douăzeci de luptători. Cartaginezii se pregăteau din toate puterile pentru lupta navală ; după numărul corăbiilor, trupele lor treceau de o sută cincizeci de mii de oameni. Nu numai un martor ocular al acestor pregătiri, ci oricine ar fi auzit despre ele, ar fi fost uimit de proporţiile pregătirilor de luptă şi de bogăţia şi de puterea ambelor state, judecînd după mulţimea oamenilor şi a corăbiilor. Gîndindu-se că aveau să plutească în largul mării şi că duşmanii navigau cu corăbii iuţi, romanii căutară să orînduiască linia de luptă a navelor astfel încît să fie apăraţi din toate părţile şi să descurajeze apropierea duşmanului [129]. Cele două corăbii cu cîte şase rînduri de vîsle [130], în care navigau consulii Marcus Atilius şi Lucius Manlius, fură aşezate una lîngă alta în fruntea flotei. După fiecare dintre acestea aşezară în rînd cîte o corabie, punînd după una flota întîi, iar după cealaltă flota a doua, iar între corăbiile următoare ale ambelor flote lăsară la mijloc o distanţă din ce în ce mai mare. Corăbiile se aflau astfel una după alta, încît erau îndreptate cu prora în afară. După ce orînduiră flota întîi şi a doua în chip de pană, puseră la spatele lor legiunea a III-a, cu corăbiile aşezate în linie una lîngă alta, astfel că întreaga ordine de bătaie luă înfăţişarea unui triunghi. În urma acestora aşezară corăbiile care transportau caii [131] şi pe care le legară cu odgoane de vasele flotei a treia. În spatele lor puseră flota a patra, numită a triariilor, desfăşurată pe o singură linie, astfel încît către amîndouă laturile se întindea în afara marginilor flotei din faţă. După ce toate părţile fură potrivite în chipul arătat, întreaga ordine de luptă avea înfăţişarea unei pene cu partea de la vîrf scobită, iar cu cea de la bază compactă ; tot corpul era solid, îndemînatic la luptă şi greu de desfăcut.

27 În acelaşi timp, generalii cartaginezi îşi îndemnară trupele cu puţine cuvinte, arătîndu-le că, dacă vor învinge în bătălia navală, vor continua războiul pentru Sicilia ; însă, dacă vor fi învinşi, vor fi nevoiţi să-şi apere patria şi bunu-

https://biblioteca-digitala.ro

rile lor. Apoi le porunciră să se urce în corăbii. Toţi îndepliniră cu zel porunca, pentru că din cele spuse prevedeau ce se va întîmpla şi porniră în largul mării curajoşi şi dîrji. Cînd generalii văzură ordinea de bătaie a duşmanilor, îşi potriviră după ea planurile şi aşezară trei părţi din flota lor pe o singură linie, întinzînd aripa dreaptă pînă departe în mare, ca să-l încercuiască pe vrăjmaş, şi întoarseră toate corăbiile cu prora către duşmani ; partea a patra o aşezară în aripa stîngă a întregii ordini de bătaie, îndreptîndu-se în arc de cerc către uscat. La aripa dreaptă a cartaginezilor avea comanda Hanon, cel care fusese învins la Acragas ; el avea corăbii de atac şi vase cu cîte cinci rînduri de vîsle, care, datorită iuţelii lor, erau cele mai potrivite pentru învăluirea flancurilor duşmane ; partea stîngă era dată în grija lui Hamilcar, cel care se războise pe mare la Tyndaris ; acesta, luptînd acum în mijlocul formaţiei sale, se folosi de o stratagemă. Romanii, văzînd că flota cartaginezilor se întinde pe o linie lungă şi subţire, îşi îndreptară atacul către centru şi astfel începu lupta. Dar cartaginezii, care se aflau în mijloc, la un semnal al comandantului se întoarseră repede şi o luară la fugă pentru a disloca ordinea de luptă a romanilor ; ei se retrăgeau în grabă, iar romanii îi urmăreau cu curaj. Astfel, în timp ce flota întîi şi a doua îi urmăreau pe fugari, se despărţi de ele legiunea a III-a şi a IV-a, dintre care una trăgea după ea corăbiile de transport, iar cealaltă, a triariilor, rămînea de pază lîngă aceasta. Cînd cartaginezii socotiră că flota întîi şi a doua se depărtaseră destul de mult de celelalte, la un semnal dat de pe corabia lui Hamilcar, se întoarseră toţi deodată şi îi atacară pe urmăritori. Se încinse o luptă aprigă. Datorită iuţelii vaselor lor, cartaginezii erau mult superiori în manevrările din jurul duşmanilor, putînd să se apropie cu uşurinţă şi să se retragă repede ; dar şi romanii, datorită dîrzeniei cu care luptau cînd se încăierau, datorită folosirii „corbilor" cu care apucau corăbiile ce se apropiau de ale lor şi faptului că amîndoi consulii luau parte la bătălie şi soldaţii se luptau în faţa comandanţilor lor, aveau speranţe tot aşa de mari ca şi cartaginezii. Aceasta era situaţia luptei în această parte.

28 În acelaşi timp, Hanon, care conducea aripa dreaptă ce rămăsese departe la începutul luptei, porni în largul

https://biblioteca-digitala.ro

mării şi atacă navele triariilor, punîndu-i într-o mare strîmtorare. Cartaginezii care fuseseră aşezaţi lîngă uscat, schimbîndu-şi aşezarea dinainte, formară repede o linie, întoarseră corăbiile cu prora spre duşman şi atacară pe cei care remorcau corăbiile de transport. Aceştia sloboziră odgoanele şi se încleştară piept la piept cu duşmanul, luptînd cu vitejie. Astfel, erau trei părţi ale întregii bătălii şi se dădură în acelaşi timp trei lupte navale, despărţite printr-o mare distanţă unele de altele. Pentru că în urma despărţirii de la început părţile ambelor armate erau egale, lupta era nedecisă. Sorţii bătăliei erau de fiecare parte, aşa cum se întîmplă cînd forţele luptătorilor sînt peste tot egale. Primii care atacaseră hotărîră victoria. În cele din urmă, corăbiile lui Hamilcar fură biruite şi o luară la fugă. Lucius legă vasele captive de ale sale; Marcus însă, cînd văzu lupta care se încinsese în partea triariilor şi a corăbiilor de transport, porni degrabă în ajutorul acestora cu flota a doua, încă neatinsă. După ce ajunse la Hanon şi-l atacă, triarii îşi redobîndiră repede curajul şi, cu toate că erau aproape sleiţi, îşi încordară iarăşi puterile pentru luptă. Cartaginezii însă, luptîndu-se în faţă cu unii şi fiind atacaţi în spate de alţii, ajunseră la grea cumpănă şi, cînd se văzură ameninţaţi fără veste cu încercuirea de către cei care veniseră în ajutor, se dădură la o parte şi se retraseră în largul mării. În aceeaşi vreme Lucius se întorcea cu vasele sale şi văzu flota a treia împinsă către uscat şi încercuită de aripa stîngă a cartaginezilor; Marcus lăsă şi el în siguranţă corăbiile de transport şi pe triarii şi amîndoi alergară în ajutorul celor ce erau în primejdie. Aceştia se aflau în situaţia unor asediaţi şi de mult ar fi pierit, de bună seamă, dacă cartaginezii, temîndu-se de „corbi", nu i-ar fi ţinut decît încercuiţi lîngă uscat; să-i atace nu îndrăzneau, de teamă să nu fie apucaţi cu cîrligele, şi nici nu se apropiau. Deodată apărură consulii, îi împresurară pe cartaginezi şi luară cincizeci de corăbii duşmane cu oameni cu tot; numai cîteva scăpară şi fugiră, plutind pe lîngă uscat. Aşa au stat lucrurile cu luptele parţiale; toată lupta navală însă s-a sfîrşit în favoarea romanilor. Au pierit douăzeci şi patru de vase romane, iar cartagineze peste treizeci. Dintre navele romanilor n-a căzut nici una cu echipajul în mîinile duşmanilor; dintre ale cartaginezilor însă au căzut şaizeci şi patru,

https://biblioteca-digitala.ro

29 După aceea romanii îşi mai procurară provizii, reparară corăbiile luate ca pradă, se îngrijiră de echipajul lor, aşa cum se cuvenea în urma victoriei, apoi porniră pe mare către Libya. Cu primele corăbii ce înaintau se opriră lîngă promontoriul numit al lui Hermes, care se află în faţa întregului golf cartaginez şi se întinde în mare către Sicilia, unde aşteptară navele care veneau din urmă ; după ce adunară toată flota, navigară pe lîngă ţărm pînă ajunseră la oraşul ce se cheamă Aspis [132]. Acolo debarcară, traseră corăbiile pe ţărm şi le înconjurară cu şanţ şi val, apoi se pregătiră să asedieze oraşul, pentru că cei care-l ocupau nu voiau să se predea de bunăvoie. În timpul acesta, cartaginezii care scăpaseră din lupta navală se întorseseră în patrie şi, pentru că erau convinşi că duşmanii, încurajaţi de succesul obţinut, se vor îndrepta îndată cu flota chiar împotriva Cartaginei, păzeau cu trupele de uscat şi cu cele marine poziţiile din faţa oraşului. Cînd aflară însă că romanii debarcaseră fără nici o primejdie şi că asediau Aspis, renunţară să mai pîndească sosirea lor şi adunară trupele pentru a-şi păzi oraşul şi ţara. Romanii puseră stăpînire pe Aspis, lăsară trupe pentru paza oraşului şi a ţinutului şi trimiseră soli la Roma ca să anunţe cele întîmplate şi să întrebe ce trebuie să facă în viitor şi ce hotărîri să ia ; apoi porniră în grabă cu toate trupele şi începură să pustiască ţara. Cum nimeni nu li se împotrivea, distruseră multe clădiri minunat construite, luară pradă un mare număr de vite şi duseră la corăbii peste douăzeci de mii de captivi. În acest timp veni de la Roma ordinul ca unul din consuli să rămînă pe loc cu trupe de ajuns, iar celălalt să aducă flota înapoi la Roma. Rămase deci Marcus [133] cu patruzeci de corăbii, cincisprezece mii de pedestraşi şi cinci sute de călăreţi ; Lucius însă luă cu el echipajul şi mulţimea de captivi, trecu fără primejdie pe lîngă Sicilia şi ajunse la Roma.

30 Cînd cartaginezii văzură că duşmanii se pregăteau de un război mai îndelungat, întîi îşi aleseră doi comandanţi, pe Hasdrubal, fiul lui Hanon, şi pe Bostaros, apoi trimiseră după Hamilcar în Heracleea şi-l chemară în grabă. Acesta veni la Cartagina cu cinci sute de călăreţi şi cinci mii de pedestraşi ; după ce fu numit ca al treilea comandant, el se sfătui cu

https://biblioteca-digitala.ro

Hasdrubal ce trebuie să facă în situaţia de faţă. Se hotărîră să meargă în ajutorul ţării şi să nu lase pe duşman, care o pustia, nepedepsit. Marcus, după cîteva zile, începu incursiunea ; devasta chiar de la primul asalt fortificaţiile lipsite de ziduri, iar pe cele care aveau ziduri le asedia. Ajungînd la Adys [134], un oraş însemnat, îl împresură şi ridică în grabă lucrările de asediu. Cartaginezii însă, grăbindu-se să vină în ajutorul oraşului, se hotărîră să se opună duşmanilor în cîmp deschis şi scoaseră trupele afară. După ce ocupară o colină care se înălţa deasupra duşmanilor, însă nu era de loc potrivită pentru trupele lor, aşezară tabăra pe ea. Dar, cu toate că cele mai mari speranţe le aveau în cai şi în elefanţi, ei părăsiră cîmpia şi se închiseră în locuri prăpăstioase şi greu de străbătut ; aceasta avea să le arate limpede duşmanilor ce trebuiau să facă împotriva lor. Şi, într-adevăr, aşa s-a întîmplat. Căci comandanţii romani erau destul de pricepuţi ca să înţeleagă că partea cea mai puternică şi cea mai de temut din armata duşmană a devenit nefolositoare din pricina condiţiei locurilor ; de aceea nu aşteptară pînă să coboare duşmanii în cîmpie ca să se aşeze în ordine de luptă. Folosiră momentul prielnic pentru ei şi în zorii zilei se apropiară din amîndouă părţile de colină. Călăreţii şi elefanţii erau cu totul nefolositori pentru cartaginezi. Mercenarii însă se apărară cu vitejie şi cu curaj şi siliră legiunea întîi să dea înapoi şi să fugă. Dar, deoarece s-au avîntat prea departe în urmărirea duşmanilor, ei au fost împresuraţi de cei care urcau din cealaltă parte şi nevoiţi deci s-o ia la fugă. Atunci toţi se năpustiră deodată afară din tabără. Elefanţii şi călăreţii, îndată ce ajunseră la şes, se retraseră fără primejdie. Romanii însă îi urmăriră pe pedestraşi pe o distanţă scurtă, distruseră parapetul, apoi cutreierară şi pustiiră fără nici o împotrivire toată ţara şi oraşele. Cînd cuceriră oraşul ce se cheamă Tunes [135], îl găsiră potrivit pentru îndeplinirea planurilor lor şi bine situat pentru atacarea oraşului [136] şi a ţinutului vecin şi aşezară acolo tabăra.

31 Cartaginezii, care cu puţin mai înainte suferiseră o înfrîngere pe mare, iar acum pe uscat [137], nu din pricina lipsei de curaj a soldaţilor, ci din pricina nechibzuinţei comandanţilor, se găseau într-o situaţie grea în toate privinţele. Căci o dată cu cele amintite s-a întîmplat că i-a invadat şi

https://biblioteca-digitala.ro

neamul numizilor, care a făcut în ţară nu mai puţine, ba chiar mai multe pagube decît romanii. În urma acestor întîmplări, locuitorii de la ţară fugeau la oraş de frica duşmanilor şi din pricina mulţimii de oameni bîntuia o foamete cumplită, iar gîndul la asediul care-i ameninţa îi făcea să fie descurajaţi de tot. Marcus, văzîndu-i pe cartaginezi învinşi şi pe mare şi pe uscat, socotea că în scurt timp avea să pună stăpînire pe oraş ; dar se temea să nu se întîmple ca viitorul consul care avea să-i vină de la Roma ca succesor să-i răpească cinstea de a sfîrşi războiul. De aceea oferi cartaginezilor încheierea păcii. Aceştia primiră bucuroşi oferta şi trimiseră pe fruntaşii lor, care intrară în tratative cu el, dar fură aşa de departe de a primi vreuna dintre propuneri, încît li se părea insuportabil chiar numai să asculte asprimea condiţiilor de pace. Căci Marcus, ca şi cum ar fi fost de pe acum cu totul învingător, credea că orice le-ar fi acordat ei trebuiau să socotească o binefacere şi un dar. Însă cartaginezii, care vedeau că chiar o supunere deplină nu le-ar fi adus o situaţie mai grea decît aceea care li se impunea atunci, nu numai că au respins propunerile şi s-au întors acasă, dar s-au simţit şi jigniţi de asprimea lui Marcus. După ce ascultă condiţiile propuse de consulul roman, senatul cartaginezilor, cu toate că aproape pierduse nădejdea de scăpare, arătă totuşi o statornicie aşa de bărbătească şi aşa de demnă, încît preferă să rişte totul, să încerce orice şi să aştepte orice soartă decît să îndure ceva josnic şi nedemn de faptele sale din trecut.

32 În astfel de împrejurări, debarcă la Cartagina, cu un mare număr de soldaţi, unul dintre cei ce fuseseră trimişi mai înainte în Elada să recruteze mercenari. Printre aceştia era şi un lacedemonian, Xanthippos, un om care primise educaţia spartană şi avea o bună experienţă în arta militară. Acesta auzi despre înfrîngerea suferită şi cum s-a întîmplat. Văzînd restul armatei cartaginezilor şi mulţimea de călăreţi şi de elefanţi, îndată judecă în sinea sa şi spuse prietenilor că nu de romani au fost învinşi cartaginezii, ci de ei înşişi, din pricina lipsei de experienţă a comandanţilor. Cuvintele lui Xanthippos în situaţia de atunci se răspîndiră repede în popor şi ajunseră pînă la comandanţi. Fruntaşii cetăţii hotărîră să-l cheme şi să-l întrebe. Cînd veni înaintea lor, el dădu

https://biblioteca-digitala.ro

socoteală dregătorilor despre spusele sale şi arătă de ce fuseseră învinşi pînă acum. Le spuse că, dacă vor urma sfatul său şi vor alege locul şes pentru marşuri, pentru tabere şi pentru bătălii, vor putea nu numai să-şi asigure securitatea, ci chiar să învingă pe duşmani. Comandanţii primiră părerea lui şi, urmîndu-i sfatul, îi încredinţară numaidecît conducerea trupelor. Vorbele lui Xanthippos, îndată ce fură cunoscute, dădură naştere la şoapte prin mulţime şi la zvonuri pline de speranţă. După ce scoase trupele în faţa oraşului, el le aşeză în ordine şi începu să facă mişcările reglementare cu detaşamentele şi să comande după legile artei militare ; el dovedi o aşa de mare deosebire faţă de neştiinţa comandanţilor de mai înainte, încît mulţimea îşi exprima cu strigăte mulţumirea şi dorea să se bată cît mai repede cu duşmanii, fiind convinsă că, sub conducerea lui Xanthippos, n-avea să i se întîmple nimic rău. După aceea, văzînd comandanţii mulţimea aşa de minunat îmbărbătată, îi adresară îndemnuri potrivite cu momentul de faţă şi peste cîteva zile porniră la drum cu armata. Aceasta era alcătuită din vreo douăsprezece mii de pedestraşi şi patru mii de călăreţi. Numărul elefanţilor se ridica aproape la o sută.

33 Cînd îi văzură romanii pe cartaginezi căutînd să străbată prin locuri netede şi aşezînd tabăra în regiuni de şes, fură uimiţi de acest nou procedeu ; dar, în orice caz, se grăbeau să se apropie de duşmani. După ce îi ajunseră, în prima zi aşezară tabăra cam la zece stadii [138] depărtare de duşmani. În ziua următoare, căpeteniile cartaginezilor se sfătuiră cum şi ce era de făcut în acel moment. Majoritatea ostaşilor însă, dornică de luptă, se aduna în grupuri, striga pe Xanthippos pe nume şi cerea să fie scoasă din tabără cît mai repede. Cînd generalii văzură zelul şi curajul trupelor lor, şi deoarece şi Xanthippos îi conjura să nu lase să treacă momentul prielnic, porunciră ostaşilor să se pregătească pentru luptă. Lui Xanthippos îi încredinţară conducerea supremă a bătăliei. Acesta, după ce primi împuternicirea, scoase elefanţii şi-i puse pe o singură linie în fruntea întregii armate ; falanga cartaginezilor o aşeză la o distanţă potrivită în spatele acestora. Dintre mercenari, aşeză o parte la aripa dreaptă, iar pe cei mai uşor înarmaţi îi puse, împreună cu călăreţii, înaintea fiecărei aripi. Romanii, văzînd pe duşmani că se rîn-

https://biblioteca-digitala.ro

duiau, ieşiră în întîmpinarea lor gata de luptă. Temîndu-se de năvala ce era de aşteptat din partea elefanţilor, puseră în prima linie pe veliţi [139], în spatele lor aşezară mai multe manipule [140] unul după altul, iar pe călăreţi îi împărţiră la amîndouă aripile. Astfel, făcînd întregul dispozitiv de luptă pe de o parte mai scurt ca înainte, iar pe de altă parte mai adînc, se îngrijiră cum se cuvine pentru lupta împotriva elefanţilor, dar pentru lupta împotriva călăreţilor, care la cartaginezi erau mult mai numeroşi decît ai lor, neglijară cu totul prevederea necesară. După ce şi unii şi alţii şi-au orînduit trupele potrivit planurilor lor atît pe părţi, cît şi pe întreaga armată, rămaseră pe loc în ordine, aşteptînd momentul prielnic pentru atac.

34 Cînd Xanthippos dădu ordin celor care conduceau elefanţii să înainteze şi să împrăştie linia duşmană, iar călăreţilor să-i împresoare pe duşmani din amîndouă flancurile şi să-i atace, numaidecît şi romanii, izbind zgomotos armele una de alta după obiceiul lor şi scoţînd strigăte de război, se năpustiră asupra duşmanilor. Călăreţii romani fugiră repede de la amîndouă aripile, pentru că ai cartaginezilor erau mult mai numeroşi. Pedestraşii aşezaţi în aripa stîngă, pe de o parte ca să se ferească de năvala elefanţilor, iar pe de altă parte fiindcă îi dispreţuiau pe mercenari, îi atacară pe cartaginezi la aripa lor dreaptă şi, punîndu-i pe fugă, se luară după ei şi-i urmăriră pînă la întăriturile lor. Dintre cei ce fuseseră aşezaţi în partea opusă elefanţilor, primii care s-au ciocnit cu ei, fiind respinşi de forţa animalelor şi călcaţi în picioare, îşi găsiră pieirea cu grămada în luptă ; corpul întregii ordini de bătaie se menţinu însă nedesfăcut, datorită adîncimii şirului celor care şedeau în spatele primelor rînduri. Cei care alcătuiau ultimele rînduri, fiind împresuraţi din toate părţile de călăreţi, fură siliţi să se întoarcă şi să lupte cu ei, iar cei care îşi făcuseră drum înainte prin mijlocul elefanţilor şi şedeau în spatele animalelor, dînd peste falanga nevătămată şi strînsă a cartaginezilor, fură nimiciţi. Astfel, ameninţaţi din toate părţile, cei mai mulţi dintre romani fură călcaţi în picioare de forţa zdrobitoare a animalelor, iar ceilalţi fură străpunşi de suliţele călăreţilor chiar pe locul de luptă ; numai foarte puţini au luat-o la fugă. Dar, pentru că trebuia să bată în retragere prin cîmpie, şi o parte

https://biblioteca-digitala.ro

din aceştia au fost ucişi de elefanţi şi de călăreţi ; vreo cinci sute însă, care fugiseră cu consulul Marcus, căzură după scurt timp în mîinile duşmanilor şi, împreună cu acesta, toţi fură prinşi vii. Dintre mercenarii cartaginezilor au căzut vreo opt sute, care fuseseră aşezaţi împotriva aripii stîngi a romanilor. Dintre romani au scăpat vreo două mii, care, în timpul urmăririi celor arătaţi mai sus, au fost în afara primejdiei [141]. Toţi ceilalţi au fost ucişi, afară de consulul Marcus şi de cei care fugiseră împreună cu el. Manipulele romane care scăpaseră şi-au croit drum în chip neaşteptat pînă la Aspis. Cartaginezii prădară morţii, apoi, foarte bucuroşi de succesul bătăliei, se întoarseră în oraş [142], ducînd pe consul în mijlocul captivilor.

35 Cine analizează cu atenţie cursul acestei întîmplări, va găsi multe învăţăminte din care se poate trage folos pentru viaţa omenească. Căci în urma celor întîmplate lui Marcus s-a dovedit foarte limpede tuturor că nu trebuie să ai încredere în noroc mai ales în vreme de succese. Cel care cu puţin timp mai înainte nu arăta nici o îndurare şi nu acorda nici o iertare celor loviţi a fost el însuşi dus înaintea acestora ca să li se roage pentru salvarea sa proprie. Acum s-a adeverit prin fapte ceea ce bine spusese odinioară Euripide, că un singur sfat înţelept învinge multe braţe [143]. Căci un singur om şi o singură chibzuinţă a nimicit trupe care, datorită iscusinţei lor în arta războiului, păreau că sînt de neînvins, iar pe de altă parte a ridicat un stat căzut cu totul şi curajul unei armate deznădăjduite. Eu însă am amintit acestea pentru ca cititorii istoriei mele să tragă învăţăminte din ele. Căci două sînt modurile prin care orice om poate fi îndrumat spre mai bine : prin propriile sale întîmplări şi prin ale altora ; este mai eficace învăţătura din propriile nenorociri, dar aceea trasă din ale altora este mai nevătămătoare. De aceea nimeni nu trebuie să aleagă de bunăvoie prima cale, pentru că plăteşte învăţămîntul cu mari suferinţe şi primejdii ; a doua însă trebuie să căutăm s-o folosim mereu, pentru că ne arată fără pagubă ce este mai bine. Cine înţelege aceasta trebuie să socoată că cea mai bună învăţătură pentru viaţa adevărată este experienţa scoasă din istoria pragmatică. Căci în orice vreme şi în orice împrejurare numai aceasta ne dă,

https://biblioteca-digitala.ro

fără nici o neplăcere, o noţiune adevărată despre mai bine. Dar ajunge cît am spus în această privinţă.

36 Cartaginezii, cărora le mersese totul după dorinţă, nu lăsară să lipsească nimic din manifestarea celei mai mari bucurii, atît prin mulţumirile pe care le aduceau zeului lor [144], cît şi prin felicitările pe care şi le adresau unul altuia. Xanthippos însă, care contribuise aşa de mult la avîntul cartaginezilor, nu după multă vreme a plecat de acolo, procedînd cuminte şi înţelept. Căci faptele strălucite şi extraordinare dau naştere la invidii mari şi la calomnii înverşunate. Localnicii, sprijinindu-se pe rude şi pe mulţimea de prieteni, ar putea să le biruie multă vreme, dar străinii sînt învinşi repede de aceşti doi duşmani şi ajung la pieire. Există şi o altă versiune despre plecarea lui Xanthippos ; o vom face cunoscută într-un loc mai potrivit decît cel de faţă.

Cînd romanii primiră vestea neaşteptată despre cele întîmplate în Libya, făcură numaidecît pregătiri să repare flota şi să scoată din primejdie pe oamenii care scăpaseră cu viaţă în Libya. Cartaginezii însă aşezară îndată tabăra în faţa oraşului Aspis şi îl asediară, ca să pună mîna pe cei care scăpaseră din luptă şi se refugiaseră acolo. Dar, pentru că oamenii îl apărau cu curaj şi cu îndrăzneală, nu putură să-l cucerească şi renunţară la asediu. Cînd li se dădu de veste că romanii pregăteau flota ca să pornească din nou spre Libya, îşi reparară şi ei în parte vasele, iar pe unele le reconstruiră din temelie. După ce echipară în grabă două sute de corăbii, ieşiră cu flota pentru ca să observe sosirea duşmanilor. Romanii lansară pe mare trei sute cincizeci de corăbii la începutul verii şi le dădură ordin să pornească sub conducerea noilor consuli, Marcus Aemilius şi Servius Fulvius. Aceştia porniră pe mare şi navigară pe lîngă Sicilia, îndreptîndu-se spre Libya. Lîngă promontoriul lui Hermes se ciocniră cu flota cartaginezilor, o puseră pe fugă chiar de la primul atac şi prinseră o sută patrusprezece corăbii cu oameni cu tot ; apoi, după ce îi luară din Aspis pe tinerii soldaţi care mai rămăseseră în Libya, porniră din nou spre Sicilia.

37 Străbătuseră marea fără nici o primejdie şi se apropiau de ţărmul camarinenilor cînd fură loviţi de o furtună atît de cumplită şi de nenorociri atît de mari, că nici măcar

https://biblioteca-digitala.ro

nu pot fi descrise aşa cum au fost de groaznice. Căci din trei sute şaizeci şi patru [145] de corăbii au rămas numai optzeci ; dintre celelalte, unele s-au scufundat, iar altele, fiind aruncate de talazurile mării spre stînci şi promontorii, s-au zdrobit de ele şi au umplut tot ţărmul cu cadavre şi cu sfărîmături. Istoria nu cunoaşte nici un exemplu de o nenorocire mai grozavă ca aceasta care să se fi întîmplat vreodată pe mare. Cauza trebuie pusă nu atît pe seama întîmplării, cît pe a comandanţilor. Căci cîrmacii îi preveneau adesea stăruitor să nu navigheze pe lîngă ţărmul dinafară al Siciliei, care este îndreptat către marea libyană, pentru că este stîncos şi pe acolo debarcarea este anevoioasă [146], adăugînd că, din două constelaţii nenorocoase, una nu apusese încă, iar alta se apropia : într-adevăr, călătoreau între răsăritul Orionului şi al constelaţiei Cîinelui [147]. Ei însă n-au ascultat de nici un sfat şi s-au dus spre coastele dinafară, pentru că intenţionau să înspăimînte prin impresia victoriei proaspete nişte oraşe de pe ţărm şi să le ocupe. Dar abia cînd pentru mici ambiţii ajunseră la mari nenorociri îşi dădură seama de nechibzuinţa lor. Romanii folosesc în general forţa pentru orice lucru şi cred că ceea ce şi-au propus trebuie să îndeplinească neapărat şi că nimic din ce au hotărît o dată nu le este cu neputinţă ; datorită acestei porniri năvalnice, de multe ori îşi ajung ţinta, dar uneori se năruiesc cu răsunet, mai ales pe mare. Căci pe uscat, cînd îşi îndreaptă atacurile împotriva oamenilor şi a lucrurilor omeneşti, sînt de cele mai multe ori norocoşi, pentru că folosesc puterea împotriva unor forţe asemănătoare ; uneori însă, deşi rar, norocul le e potrivnic. Dar, ori de cîte ori cutează să se lupte cu marea şi cu elementele naturii bizuindu-se pe forţă, suferă grele înfrîngeri. Aceasta li s-a întîmplat şi atunci, ca şi adesea altă dată, şi li se va întîmpla mai departe atîta vreme cît nu vor renunţa la acea îndrăzneaţă încăpăţînare şi la violenţă, datorită căreia cred că pentru ei orice vreme trebuie să fie bună de navigat şi de pornit la drum.

38 Cînd aflară despre scufundarea flotei romane, cartaginezii, socotindu-se tari pe uscat datorită victoriei lor norocoase, iar pe mare datorită acelei nenorociri a romanilor, se porniră cu mai multă ardoare să facă pregătiri pentru forţele navale şi de uscat. Trimiseră îndată pe Hasdrubal în

https://biblioteca-digitala.ro

Sicilia şi-i dădură, pe lîngă trupele care se găseau mai înainte acolo, soldaţii care veniseră din Heraclea şi o sută patruzeci de elefanţi. După plecarea acestuia echipară două sute de corăbii şi pregătiră totul pentru a porni pe mare. Hasdrubal ajunsese cu bine la Lilybaion şi îşi exersa trupele şi elefanţii, în scopul vădit de a se bate cu duşmanii pe cîmpie. Romanii, aflînd amănunţit despre cele petrecute de la cei care scăpaseră din naufragiu, fură tare mîhniţi de această întîmplare nenorocită ; dar, pentru că nu voiau nicidecum să cedeze, se hotărîră iarăşi să construiască două sute de corăbii noi. După ce acestea fură terminate în trei luni de zile, lucru aproape de necrezut, consulii de curînd aleşi [148], Aulus Atilius şi Cn. Cornelius, echipară îndată flota şi porniră pe mare ; trecură prin strîmtoare, luară cu ei de la Messana corăbiile care scăpaseră din naufragiu, apoi se îndreptară cu trei sute de nave spre Panormos din Sicilia, cel mai însemnat oraş din provincia cartaginezilor, şi începură să-l asedieze. După ce ridicară lucrări în două locuri şi făcură celelalte pregătiri, apropiară maşinile. Turnul de lîngă mare se nărui uşor, iar soldaţii năvăliră pe acolo şi partea cetăţii care se cheamă Oraşul Nou fu luată cu asalt ; pe urmă fu în primejdie şi partea numită Oraşul Vechi. De aceea locuitorii îl predară fără zăbavă. După cucerirea acestui oraş, consulii lăsară în el o garnizoană şi se întoarseră la Roma.

39 După aceea, în vara următoare, noii consuli, Cn. Servilius şi C. Sempronius [149], porniră cu toată flota, trecură în Sicilia şi de acolo plecară îndată spre Libya. Navigînd pe lîngă ţărmul Libyei, făcură debarcări în mai multe locuri. Fără să săvîrşească ceva de seamă pe acolo, ajunseră la insula lotofagilor, care se numeşte Meninx şi care nu e departe de Syrta Mică [150]. Aici, din pricina necunoaşterii locurilor, au dat peste nişte vaduri şi, pentru că o dată cu începerea refluxului corăbiile s-au împotmolit, ajunsese în mare strîmtorare. Dar peste cîtva timp, întorcîndu-se fluxul fără veste, aruncară din corăbii toată povara şi abia reuşiră să le uşureze. După aceea luară cale întoarsă, aproape ca şi cum ar fi fugit. Apropiindu-se de Sicilia, ocoliră Lilybaion şi se opriră în portul de la Panormos. De acolo, pornind cu îndrăzneală prin largul mării spre Roma, fură surprinşi iarăşi de o fur-

https://biblioteca-digitala.ro

tună aşa de puternică, încît pierdură mai mult de o sută cincizeci de corăbii.

După această întîmplare, din pricina grelelor şi deselor pierderi, romanii, cu toată marea lor ambiţie, se văzură siliţi de împrejurări să renunţe la pregătirea unei alte flote ; punîndu-şi ultimele speranţe în trupele de uscat, trimiseră [151] ca generali pe consulii L. Caecilius şi C. Furius cu armată în Sicilia ; echipară numai şaizeci de corăbii, ca să ducă provizii armatei. În urma acestor întîmplări, situaţia cartaginezilor deveni iarăşi mai bună. Căci, după retragerea romanilor, stăpînirea mării le era asigurată, iar pe de altă parte îşi puneau mari speranţe în trupele de uscat. Şi pe bună dreptate. Căci se răspîndise printre romani vestea că în lupta din Libya elefanţii le împrăştiaseră liniile şi uciseseră foarte mulţi oameni ; îi cuprinse o frică aşa de mare de aceste animale, încît în următorii doi ani aşezau tabăra cînd în ţinutul de lîngă Lilybaion, cînd în cel de lîngă Selinus [152], la cinci sau şase stadii [153] depărtare de duşmani, însă de teama năvalei elefanţilor n-au îndrăznit niciodată să înceapă lupta sau să coboare la şes. În această vreme au cucerit prin asediu numai Therma [154] şi Lipara, necutezînd să părăsească locurile muntoase şi greu de străbătut. De aceea, văzînd romanii frica şi deznădejdea ce stăpînea trupele lor de uscat, îşi schimbară părerea şi se hotărîră iarăşi să-şi încerce norocul pe mare. După ce aleseră [155] ca generali pe consulii C. Atilius şi pe L. Manlius, construiră cincizeci de corăbii, recrutară soldaţi şi strînseră stăruitor echipaj pentru flotă.

40 Comandantul cartaginezilor, Hasdrubal, băgase de seamă în întîlnirile dinainte că romanii erau cuprinşi de spaimă ; cînd află că unul din consuli se întorsese în Italia cu jumătate din trupe, iar Caecilius şedea la Panormos cu restul armatei, pentru a păzi recoltele aliaţilor, fiindcă semănătura era coaptă, el plecă cu trupele din Lilybaion şi merse să-şi aşeze tabăra la hotarele ţinutului panormitan. Caecilius observă îndrăzneala lui şi, ca să-l îndîrjească şi mai mult, îşi ţinu soldaţii înăuntrul zidurilor. Devenind atunci şi mai îndrăzneţ, ca şi cum Caecilius n-ar fi cutezat să iasă împotriva sa, Hasdrubal porni curajos cu toată armata şi coborî prin strîmtori în ţinutul panormitan. Cu toate că el nimicea recoltele pînă la porţile oraşului, Caecilius rămase neclintit în

https://biblioteca-digitala.ro

hotărîrea sa pînă ce îl momi pe duşman să treacă rîul care curge prin faţa oraşului. După ce cartaginezii trecură elefanţii şi armata, el trimise soldaţi uşor înarmaţi să-i hărţuiască pînă îi sili să-şi orînduiască toate trupele în linie de bătaie. Îndată ce-şi văzu scopul îndeplinit, aşeză o trupă de soldaţi uşor înarmaţi înaintea zidurilor şi a şanţului cu porunca de a ciurui cu săgeţi elefanţii care s-ar apropia de ei, să se refugieze în şanţ în caz că vor fi în primejdie să fie zdrobiţi, apoi să iasă de acolo şi să ţintească iarăşi cu săgeţile în elefanţii ce se vor apropia. Porunci şi fierarilor din piaţă să aducă săgeţile şi să le pună afară în partea de jos a zidului. El însuşi şezu cu manipulele sale la poarta din faţa aripii stîngi a duşmanilor şi trimitea arcaşilor întăriri din ce în ce mai numeroase. Cînd încleştarea deveni mai înverşunată, cei care conduceau elefanţii, voind să se distingă în faţa lui Hasdrubal şi să dobîndească ei singuri victoria, atacară pe duşmanii care luptau în prima linie ; îi puseră uşor pe fugă şi îi urmăriră pînă la şanţ. Cînd elefanţii se apropiară, fură primiţi cu lovituri de săgeţi de către arcaşii de pe zid şi cu lovituri zdravene de suliţe şi de lănci de către soldaţii aşezaţi înaintea şanţului, care erau nevătămaţi ; copleşiţi de suliţe şi de răni, se înfuriară îndată, se întoarseră, se năpustiră asupra cartaginezilor, îi călcară în picioare, îi zdrobiră, le puseră în dezordine rîndurile şi le împrăştiară. Văzînd acestea, Caecilius scoase repede armata ; cu trupele sale proaspete şi în ordine, căzu din flanc asupra duşmanilor aflaţi în dezordine şi-i puse pe fugă ; omorî o mare parte din ei, iar pe ceilalţi îi sili să fugă în grabă. Prinse zece elefanţi cu indienii care îi mînau ; după terminarea luptei ordonă să fie împresuraţi ceilalţi, care trîntiseră jos pe indienii conducători şi în cele din urmă îi prinse pe toţi. Săvîrşind această ispravă, Caecilius dobîndi în faţa tuturor romanilor meritul de a fi redat curajul trupelor de uscat şi de a fi pus stăpînire pe cîmpie.

41 Cînd ajunse la Roma vestea acestei victorii, toţi tresăltau de bucurie, nu atît pentru că prin pierderea elefanţilor duşmanii erau slăbiţi, ci pentru că proprii lor soldaţi îşi redobîndiseră curajul după ce biruiseră pe elefanţi. De aceea, silindu-se din toate puterile să pună capăt acestui război, reveniră la planul de la început de a trimite la luptă pe cei

https://biblioteca-digitala.ro

doi consuli cu o flotă şi o armată. Cînd cele necesare pentru plecare fură pregătite, consulii porniră cu două sute de corăbii spre Sicilia. Era al patrusprezecelea an al războiului. După ce debarcară lîngă Lilybaion şi trupele de uscat ce se aflau acolo veniră în întîmpinarea lor, se hotărîră să asedieze oraşul. Gîndeau că, dacă îl vor cuceri, le va fi uşor să mute războiul în Libya. Căpeteniile cartaginezilor erau de aceeaşi părere şi îşi făceau aceleaşi socoteli ca şi romanii. De aceea, socotind celelalte operaţii de mai mică importanţă, se pregătiră să vină în ajutorul acestui oraş, să înfrunte şi să suporte orice pentru salvarea lui, căci, dacă l-ar fi pierdut, nu le-ar mai fi rămas nici o bază militară şi romanii ar fi pus stăpînire pe tot restul Siciliei, exceptînd Drepana. Pentru ca povestirea să fie clară chiar pentru cei care nu cunosc locurile, voi încerca să prezint pe scurt cititorilor cîteva lămuriri despre poziţia lor favorabilă.

42 Sicilia toată este aşezată faţă de Italia şi de marginile ei la fel ca Peloponesul faţă de restul Greciei şi de promontoriile sale. Se deosebesc una de alta numai prin aceea că prima este o insulă, iar a doua o peninsulă ; istmul uneia poate fi străbătut cu piciorul, iar strîmtoarea celeilalte poate fi trecută cu corabia. Forma Siciliei este un triunghi şi vîrfurile fiecărui unghi sînt nişte promontorii. Dintre acestea, cel care se îndreaptă spre sud şi înaintează în Marea Siciliei [156] se numeşte Pachynos ; cel îndreptat spre nord, mărginind strîmtoarea în partea de apus, este la o depărtare de douăsprezece stadii [157] de Italia şi se cheamă Pelorias. Al treilea este întors chiar către Libya şi e bine aşezat contra promontoriilor din faţa Cartaginei, la o distanţă de vreo mie de stadii [158], se îndreaptă spre apus, desparte Marea Libyei [159] de Marea Sardiniei [160] şi poartă numele de Lilybaion. Pe acest promontoriu este aşezat un oraş cu acelaşi nume, pe care îl asediau atunci romanii. El era bine întărit cu ziduri, cu un şanţ adînc împrejur şi cu lagune din mare, prin care se putea pătrunde în port numai cu multă experienţă şi obişnuinţă. Romanii aşezară taberele lîngă acest oraş din amîndouă părţile şi între cele două tabere traseră un şanţ cu val şi cu zid, apoi începură să înainteze cu lucrările împotriva turnului celui mai apropiat de mare, aşezat înspre Marea Libyei. Adăugînd mereu

https://biblioteca-digitala.ro

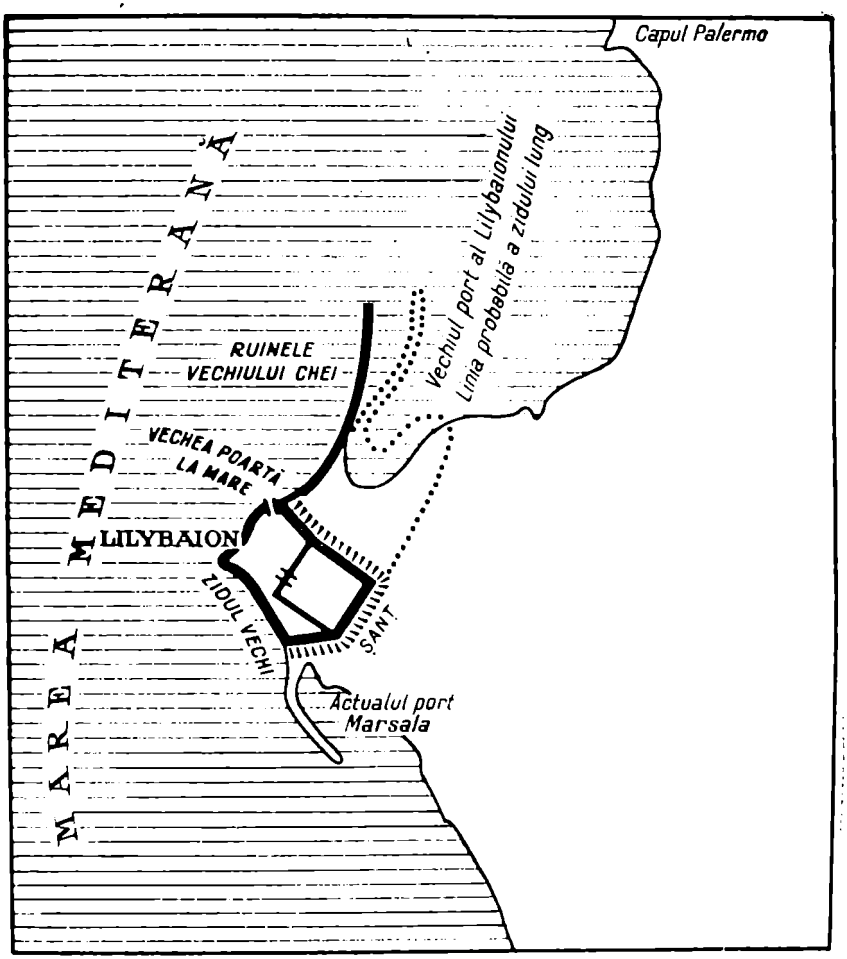

Lilybaion

ceva la aceste lucrări şi înaintînd cu construirea lor, în cele din urmă doborîră şase turnuri apropiate de cel amintit şi în acelaşi timp începură să le dărîme pe toate celelalte cu lovituri de berbec. Asediul devenea serios şi grav ; unele turnuri erau ameninţate zilnic cu năruirea, iar altele se prăvăleau şi în acelaşi timp lucrările pătrundeau din ce în ce mai mult înăuntrul oraşului ; o mare spaimă şi uluire domnea printre asediaţi, cu toate că în oraş erau, afară de mulţimea civililor, vreo zece mii de mercenari. Cu toate

https://biblioteca-digitala.ro

acestea, comandantul lor, Imilcon, făcea tot ce îi era cu putinţă ; ridica ziduri noi şi săpa galerii împotriva lucrărilor, dînd astfel mult de lucru duşmanilor. De asemenea îi hărţuia în fiecare zi şi pîndea prilejul de a da foc maşinilor ; pentru aceasta îi ataca fără veste ziua şi noaptea. încît în aceste încăierări îşi găseau uneori moartea mai mulţi decît cad de obicei în luptele regulate.

43 În această vreme, unii dintre comandanţii mercenarilor, care deţineau cele mai întinse ţinuturi, se înţeleseră între ei să predea romanilor oraşul, convinşi că soldaţii lor vor fi gata să-i urmeze ; ei trecură noaptea din oraş în tabără şi discutară cu consulul roman despre acest lucru. Dar aheeanul Alexon, care mai înainte vreme fusese salvatorul acragantinilor cînd mercenarii siracuzanilor puseseră la cale trădarea lor, descoperi şi de această dată cel dintîi complotul şi dădu de veste comandantului cartaginez [161]. Îndată ce primi ştirea, acesta îi adună pe toţi comandanţii care rămăseseră în oraş, îi îndemnă şi îi rugă, făgăduindu-le mari daruri şi răsplăţi, să-i rămînă credincioşi şi să nu ia parte la trădarea celor care plecaseră. Cum aceştia se arătau binevoitori faţă de vorbele sale, trimise îndată împreună cu ei la celţi pe Hanibal, fiul lui Hanibal care îşi găsise sfîrşitul în Sardinia [162], cunoscut şi prieten cu ei din vechea campanie, iar la ceilalţi mercenari pe Alexon, pentru că acesta le cîştigase stima şi încrederea. Aceştia adunară trupele, le sfătuiră, le garantară darurile făgăduite fiecăruia de comandant şi astfel le convinseră uşor să rămînă credincioase. De aceea, cînd cei care plecaseră din oraş veniră pe faţă înapoi la ziduri şi voiră să îndemne trupele şi să le aducă la cunoştinţă propunerile romanilor, soldaţii nu numai că nu consimţiră, dar nici măcar nu voiră să-i asculte ; aruncară cu pietre şi cu lănci şi-i alungară de la zid. Astfel, cartaginezii erau gata să piardă totul din pricina trădării mercenarilor ; Alexon însă, care mai înainte păstrase acragantinilor prin cinstea sa nu numai oraşul şi ţinutul, ci şi legile şi libertatea, îi salvă şi acum pe cartaginezi de la o ruină totală.

44 Cei din Cartagina nu ştiau nimic din cele ce se petreceau aici. Totuşi, socotind că asediaţii aveau nevoie de

https://biblioteca-digitala.ro

ajutor, umplură cincizeci de corăbii cu soldaţi, pe care le puseră sub ordinele lui Hanibal, fiul lui Hamilcar, comandant de flotă şi prieten apropiat al lui Adherbal; îi dădură sfaturi potrivite cu împrejurările şi-l trimiseră în grabă, cu însărcinarea de a nu zăbovi, ci la primul prilej să dea cu îndrăzneală ajutor celor asediaţi. Acesta porni cu zece mii de soldaţi, ajunse la aşa-numitele Aegusae [163], situate între Lilybaion şi Cartagina, şi aşteptă acolo momentul prielnic pentru a merge mai departe. Folosindu-se de un vînt favorabil şi puternic, întinse toate pînzele şi, împins de vînt, ajunse la intrarea în port, avînd pe punţi oameni înarmaţi şi gata de luptă. Romanii, văzîndu-i apărînd pe neaşteptate şi, pe de altă parte, temîndu-se să nu fie împinşi de violenţa vîntului pînă în portul adversarilor împreună cu duşmanii, nu mai încercară să împiedice intrarea flotei care venea în ajutor, ci rămaseră pe mare, uimiţi de îndrăzneala duşmanilor. Mulţimea din oraş, adunată toată pe ziduri, îngrijorată de rezultat şi în acelaşi timp foarte bucuroasă de acest ajutor neaşteptat, încuraja cu aplauze şi cu strigăte pe cei care veneau. Hanibal intră cu îndrăzneală şi, după ce ajunse în port, debarcă trupele fără nici o primejdie. Toţi cei din oraş erau bucuroşi nu atît de sosirea ajutorului, deşi le înviora speranţele şi le sporea puterea, cît mai ales de faptul că romanii nu îndrăzniseră să împiedice intrarea cartaginezilor în port.

45 Văzînd ardoarea celor din oraş datorită sosirii ajutorului şi curajul noilor veniţi pentru că nu cunoscuseră încă suferinţele asediului, Imilcon, comandantul oraşului, vrînd să folosească această întreagă rîvnă a lor pentru a pune foc lucrărilor romane, îi chemă pe toţi la adunare. Îi îmbărbătă printr-o lungă cuvîntare potrivită cu împrejurările şi le aţîţă avîntul la luptă, făgăduind mari recompense celor care se vor distinge prin vitejia lor şi răsplăţi tuturor şi daruri din partea cartaginezilor; toţi într-un glas strigară să nu mai zăbovească, ci să-i ducă la luptă. Atunci el îi lăudă şi le mulţumi pentru zelul lor, apoi le dădu drumul să plece şi-i îndemnă să se odihnească pentru moment şi să aştepte ordinele comandanţilor. Nu mult după aceea adună pe căpeteniile lor, împărţi fiecăruia locurile potrivite pentru atac, le făcu cunoscut cuvîntul de ordine şi mo-

https://biblioteca-digitala.ro

mentul atacului şi porunci comandanţilor ca pe vremea străjii de dimineaţă să se afle cu toate trupele lor la posturile arătate. După ce aceştia îndepliniră ordinele sale, el scoase armata în zorii zilei şi atacă lucrările duşmanilor din mai multe locuri. Romanii însă, prevăzînd acestea, nu şezură cu mîinile în sîn şi nepregătiţi, ci alergară să dea ajutor unde era nevoie şi opuseră duşmanilor o rezistenţă îndîrjită. În scurtă vreme toţi se încăierară şi în jurul zidului se iscă o luptă înverşunată ; căci cei din oraş erau nu mai puţini de douăzeci de mii, iar cei dinafară erau şi mai mulţi decît aceştia. Lupta era cu atît mai aprigă, cu cît soldaţii ieşeau din rînduri şi se băteau de-a valma, lăsîndu-se mînaţi de avîntul lor ; ai fi zis că toată această mulţime se provocase, om contra om, linie contra linie, la un şir de dueluri. Strigătele şi învălmăşeala erau mai mari în jurul maşinilor. Căci oamenii puşi de la început de ambele părţi în acest loc, unii pentru ca să alunge pe apărătorii lucrărilor, ceilalţi pentru ca să nu le părăsească, luptau cu o întrecere şi ardoare nemaipomenită, unii străduindu-se să dea la o parte pe duşmani, ceilalţi hotărîţi să nu se dea înapoi cu nici un preţ, încît, în înverşunarea lor, mureau în cele din urmă în aceleaşi locuri pe care le ocupaseră mai înainte. Alţii, amestecaţi cu aceştia, purtînd torţe şi cîlţi aprinşi, năvăleau din toate părţile asupra maşinilor cu atîta îndrăzneală, încît romanii erau în cea mai mare primejdie şi nu puteau să oprească năvala duşmanilor. Comandantul cartaginezilor, văzînd că mulţi mureau fără să poată să cucerească lucrările, porunci trompetiştilor să sune retragerea. Romanii, care erau să-şi piardă toate pregătirile, rămaseră în cele din urmă stăpîni pe lucrări şi păstrară totul neclintit.

46 După această luptă, Hanibal plecă încă de cu noapte cu corăbiile fără să bage de seamă duşmanii şi se duse la Drepana, la Adherbal, comandantul cartaginezilor. Pentru că se află un loc bine situat şi un port foarte frumos lîngă Drepana, cartaginezii au făcut totdeauna toate sforţările ca să-l păstreze. Acest loc se găsea la o depărtare de vreo sută douăzeci de stadii [164] de Lilybaion. Cei din Cartagina ar fi voit să ştie ce se petrecea la Lilybaion, dar nu puteau, pentru că unii erau împresuraţi, iar alţii erau bine supraveg-

https://biblioteca-digitala.ro

gheaţi. Atunci unul dintre oamenii cu vază, Hanibal, zis Rodianul, le făgădui să intre cu corabia în portul de la Lilybaion, să vadă cu ochii săi situaţia, apoi să le aducă ştiri exacte. Făgăduiala sa fu primită cu plăcere, dar toţi credeau că nu va putea reuşi, pentru că romanii şedeau cu flota ancorată la intrarea în port. El îşi pregăti propria corabie şi porni pe mare; trecu în una dintre insulele din faţa oraşului Lilybaion, iar a doua zi se folosi de un vînt prielnic şi intră în port pe la ora a patra [165], în văzul tuturor duşmanilor, uluiţi de această îndrăzneală. În ziua următoare se pregăti îndată de plecare. Consulul roman, voind să păzească intrarea în port cu mai multă băgare de seamă, pregăti în timpul nopţii zece din cele mai bune vase ale sale, iar el însuşi şedea pe ţărm împreună cu toată armata ca să observe ce se va întîmpla. În amîndouă părţile intrării, corăbiile se apropiară pe cît era posibil de lagune şi aşteptau cu vîslele ridicate, gata să năvălească şi să prindă corabia duşmană cînd avea să se întoarcă. Rodianul însă porni în văzul tuturor şi, bizuindu-se pe îndrăzneală şi pe iuţeala corăbiei sale, dispreţui aşa de mult pe duşmani, încît nu numai că ieşi cu corabia şi cu oamenii nevătămaţi, trecînd pe lîngă navele duşmanilor cum şedeau nemişcate, dar, după ce înaintă o mică distanţă, se opri şi ridică vîslele în sus ca şi cum i-ar fi provocat pe adversari. Cum nimeni nu cuteza să pornească în urmărirea lui din pricina iuţelii vîslelor sale, el plecă, după ce cu o singură corabie făcuse de ocară întreaga flotă a duşmanilor. După aceea el a mai făcut adesea acelaşi lucru, aducînd un mare serviciu cartaginezilor, cărora le comunica mereu ştirile grabnice, şi asediaţilor, cărora le dădea curaj; pe romani însă îi uimea cu îndrăzneala sa.

47 Îl ajuta foarte mult în îndrăzneala sa faptul că ştia exact din experienţă intrarea în port prin locurile puţin adînci. După ce făcea un ocol, aşa încît părea că vine dinspre Italia, cîrmea cu prora spre turnul de lîngă mare în aşa fel, încît acest turn să acopere linia tuturor celorlalte turnuri întoarse către Libya; numai în felul acesta se putea ajunge — şi bineînţeles şi cu ajutorul unui vînt prielnic — la intrarea în port. Îndrăzneala Rodianului dădu curaj multora dintre cei care cunoşteau aceste locuri să-i

https://biblioteca-digitala.ro

urmeze exemplul. Din această pricină romanii erau foarte stînjeniți și căutară să astupe intrarea portului. În mai multe locuri unde făcură această încercare, nu reușiră de loc din pricina adîncimii mării și pentru că nimic din ceea ce aruncau acolo nu putea rămîne pe loc, ci valurile și puterea curentului tîrau și împrăștiau îndată materialele azvîrlite. Într-un loc însă unde marea era puțin adîncă, fu ridicat cu mare trudă un zăgaz. O corabie cu patru rînduri de vîsle care naviga în timpul nopții se izbi de acest zăgaz și căzu în mîinile romanilor. Era o corabie construită cu o artă deosebită. După ce puseră mîna pe ea și o echipară cu vîslași și soldați aleși, romanii pîndeau pe toți care voiau să intre în port și mai ales pe Rodian. El intrase din întîmplare noaptea și se întorcea în plină zi. Cînd văzu vasul cu patru rînduri de vîsle, ridică ancora o dată cu el, recunoscu corabia și fu cuprins de teamă. La început încercă să scape prin iuțeală ; dar pentru că vîslașii dibaci îl ajunseră, în cele din urmă fu nevoit să se întoarcă și să dea lupta cu dușmanii. Soldații din echipajul adversar îi erau superiori prin numărul și valoarea lor deosebită, de aceea căzu în mîinile dușmanilor. După ce puseră mîna și pe această corabie bine construită și o echipară cu cele trebuitoare, romanii îi împiedicară apoi pe cei care mai îndrăzneau să încerce să intre în Lilybaion.

48 Asediații reparau de zor ceea ce fusese dărîmat, dar își pierduseră nădejdea că vor ajunge să nimicească lucrările dușmanilor. În acest timp se iscă o vijelie care sufla cu o putere așa de mare drept în fața mașinilor, încît zgîlțîia galeriile de asediu și tîra turnurile așezate înaintea acestora. Niște mercenari eleni băgară de seamă că această împrejurare este prielnică pentru nimicirea lucrărilor dușmanilor și împărtășiră comandantului părerea lor. Acesta le încuviință ideea și îndată făcu toate pregătirile necesare, apoi tinerii se uniră și dădură foc lucrărilor din trei părți. Cum construcțiile se aprindeau ușor, fiind făcute de multă vreme, iar vîntul sufla tare contra turnurilor și contra mașinilor, focul se întindea cu iuțeală și cu ușurință, iar împotrivirea și ajutorul romanilor erau cu totul fără de folos și greu de îndeplinit. Cei care alergau în ajutor erau așa de înspăimîntați de această întîmplare, că nici nu în-

https://biblioteca-digitala.ro

ţelegeau, nici nu puteau să vadă ce se petrecea ; orbiţi de funingine, de scîntei şi de fumul des pe care vîntul îl aducea spre ei, mulţi pieriră şi căzură fără să se poată apropia ca să încerce să stingă focul. Cu cît situaţia romanilor devenea mai grea din motivele arătate, cu atît era mai prielnică poziţia celor care puneau foc. Că orice putea întuneca vederea şi vătăma era împins de vînt împotriva duşmanilor ; ceea ce însă era aruncat şi azvîrlit împotriva apărătorilor şi pentru nimicirea maşinilor mergea drept la ţintă, pentru că cei care aruncau aveau cîmpul de vedere liber, iar puterea loviturilor era întărită de forţa vîntului. Distrugerea fu în cele din urmă aşa de mare, că focul nimici chiar şi temeliile turnurilor şi bîrnele berbecilor. După această întîmplare romanii renunţară la lucrările de apropiere ; înconjurară oraşul cu un şanţ şi cu un val, ridicară chiar un zid în faţa taberei lor, apoi lăsară totul în seama timpului. Locuitorii din Lilybaion ridicară din nou partea dărîmată din zid şi îndurau cu curaj asediul.

49 Cînd ajunse la Roma vestea despre aceste întîmplări şi curînd după aceea încă mulţi alţii anunţară că cea mai mare parte din echipajul flotei pierise în timpul apărării lucrărilor sau în celelalte operaţii ale asediului, romanii recrutară în grabă vreo zece mii de corăbieri pe care îi trimiseră în Sicilia [166]. Aceştia trecură strîmtoarea şi se duseră pe jos la tabără. Consulul P. Claudius adună pe tribunii militari şi le spuse că e momentul potrivit să plece cu toată flota la Drepana. Căci comandantul cartaginez, Adherbal, care avea conducerea lor, era nepregătit şi fără grijă, neştiind nimic de sosirea echipajului şi convins că flota romanilor nu putea porni pe mare după pierderile însemnate pe care le suferise în timpul asediului. Toţi îl aprobară cu bucurie. Atunci el îmbarcă îndată pe vechii vîslaşi şi pe cei sosiţi de curînd, iar ca soldaţi alese din toată armata pe cei mai destoinici, care se ofereau de bunăvoie, pentru că era o călătorie scurtă şi nădăjduiau o pradă uşoară. După aceste pregătiri porni pe la miezul nopţii, fără ştirea duşmanilor. La început flota înainta în grup compact, ţinînd uscatul la dreapta. În zorii zilei, Adherbal zări ivindu-se primele corăbii la Drepana, de care mai întîi fu surprins de

https://biblioteca-digitala.ro

această apariţie neaşteptată ; îndată însă îşi reveni şi, recunoscînd flota romanilor, se hotărî să încerce orice şi să rişte totul ca să împiedice asediul care îi ameninţa. De aceea adună îndată marinarii pe ţărm şi chemă prin crainic pe mercenarii care se aflau în oraş. După ce se adunară toţi, el căută să le insufle în cîteva cuvinte speranţa în victorie dacă vor lupta cu curaj şi, dimpotrivă, suferinţele asediului dacă vor întîrzia şi nu vor preîntîmpina primejdia. Toţi se arătară gata de luptă şi strigară să-i ducă la bătălie fără să mai zăbovească ; Adherbal îi lăudă pentru rîvna lor, apoi le porunci să se îmbarce repede şi să urmeze din spate corabia sa, ţinînd mereu privirea aţintită către ea. După ce dădu în grabă aceste ordine, porni el cel dintîi pe mare şi navigă drept sub stîncile din cealaltă parte a portului, opusă celei pe unde intrau duşmanii.

50 Consulul Publius, văzînd că pe de o parte duşmanii nu cedau cum socotise el şi nici nu erau înspăimîntaţi de sosirea sa, ci se pregăteau de luptă, iar pe de altă parte unele dintre corăbiile sale erau în port, altele în gura portului, iar ultimele se apropiau de intrarea în port, dădu ordin tuturor să se întoarcă şi să navigheze în afara portului. Cînd se întoarseră, corăbiile care erau în port se loviră de cele care erau la intrarea în port, încît nu numai că se produse o grozavă dezordine printre oameni, ci şi navele, ciocnindu-se, îşi frînseră una alteia vîslele. Cu toate acestea, pe măsură ce ieşeau din strîmtoare, comandanţii de nave le aşezau îndată de-a lungul coastei cu faţa la duşmani. Publius însuşi la început mergea în urma tuturor corăbiilor, apoi îşi întoarse nava în largul mării şi veni de se aşeză în partea stîngă a întregii flote. În această vreme Adherbal, trecînd dincolo de aripa stîngă a duşmanilor cu cinci vase mari de război, se opri în partea dinspre largul mării cu corabia întoarsă spre vrăjmaşi şi în acelaşi timp dădu ordin celor care veneau în urmă să intre în rînd şi să facă acelaşi lucru. Cînd toate se aşezară în linie, el dădu prin vîslaşi semnalul şi la început porni în ordine strînsă împotriva romanilor, în timp ce aceştia şedeau pe loc lîngă coastă, pentru ca să-şi aştepte corăbiile care ieşeau din port. Era un mare dezavantaj pentru romani să lupte chiar lîngă ţărm.

https://biblioteca-digitala.ro

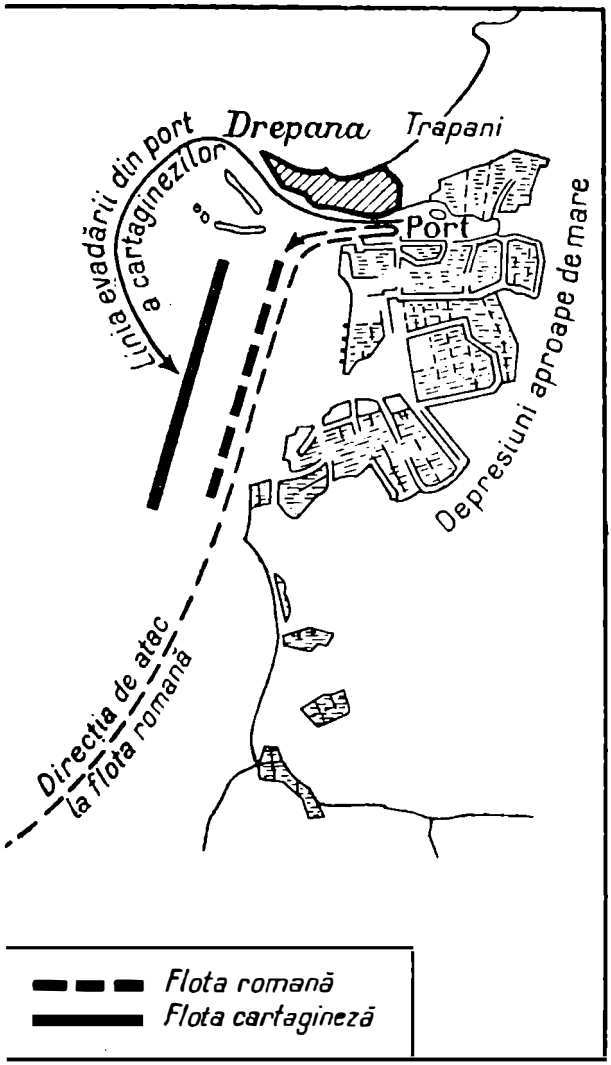

Bătălia de la Drepana (după Kromayer)

51 Cînd fură aproape unii de alţii, se ridicară semnalele din amîndouă părţile pe vasele comandanţilor şi începu lupta. Întîi bătălia a fost nehotărîtă, pentru că de ambele părţi luptau cei mai buni soldaţi din armata de uscat. Dar cartaginezii cîştigau din ce în ce mai mult superioritatea,

https://biblioteca-digitala.ro

deoarece aveau condiţii mult mai bune pentru întreaga bătălie. Căci în ceea ce priveşte rapiditatea cu care se mişcau corăbiile erau mult mai tari, datorită construcţiei bune a navelor şi iscusinţei vîslaşilor ; îi ajuta mult şi poziţia flotei lor, pentru că o aşezaseră în partea dinspre largul mării. Dacă erau încolţiţi de duşmani, datorită iuţelii vaselor lor puteau să se retragă fără primejdie în largul mării. Apoi se întorceau împotriva urmăritorilor care înaintau prea mult, navigau în jurul lor sau, cînd aceştia abia cîrmeau corăbiile din pricina greutăţii şi lipsei de experienţă a vîslaşilor, se năpusteau asupra lor dintr-o parte, atacau neîncetat şi astfel scufundară multe nave. Dacă vreuna din corăbiile aliaţilor lor era în primejdie, puteau să-i vină în ajutor fără nici un risc şi în toată siguranţa, navigînd într-acolo pe la spatele celorlalte corăbii şi prin largul mării. La romani însă situaţia era tocmai invers. Cei care erau încolţiţi nu puteau să se dea înapoi, pentru că luptau lîngă uscat ; cînd vreuna din corăbiile lor era ameninţată de duşmanii din faţă, dădea peste vaduri şi se împotmolea cu partea dinapoi sau era împinsă spre coaste şi se sfărîma. Să se strecoare printre corăbiile duşmanilor şi să cadă în spatele celor care luptau cu alţii — manevră foarte folositoare în bătăliile navale — le era cu neputinţă din pricina greutăţii corăbiilor şi lipsei de experienţă a vîslaşilor. Nu puteau nici să alerge prin spatele corăbiilor în ajutorul celor ce aveau nevoie, pentru că se strînseseră prea lîngă uscat şi nu lăsaseră nici un spaţiu cît de mic pentru cei care voiau să treacă şi să dea ajutor în caz de nevoie. În această învălmăşeală generală pe tot teatrul de luptă, unele corăbii se împotmoleau în locurile puţin adînci, iar altele erau aruncate la ţărm. Văzînd aceasta, consulul, care era la aripa stîngă, o luă la fugă, furişîndu-se pe lîngă ţărm cu vreo treizeci de nave ce se aflau în apropierea sa. Pe celelalte corăbii, în număr de nouăzeci şi trei, puseră mîna cartaginezii şi totodată şi pe echipajul lor, afară de cîţiva oameni care fugiseră din navele aruncate la ţărm.

52 După această luptă navală, Adherbal se bucură de o mare cinste la cartaginezi, căci numai datorită iscusinţei şi îndrăznelii lui se dobîndise victoria. Publius însă îşi pierdu orice stimă în faţa romanilor şi fu acuzat pe faţă că

https://biblioteca-digitala.ro

se purtase cu uşurinţă şi fără minte şi că din vina sa pricinuise Romei pierderi aşa de însemnate. De aceea mai tîrziu, fiind adus la judecată, a fost pedepsit cu o amendă grea şi a avut de întîmpinat mari necazuri. Cu toate că suferiseră o astfel de înfrîngere, romanii, în dorinţa de a cuceri totul, nu renunţară la planurile lor, ci se pregătiră să continue lupta. De aceea, cînd sosi vremea comiţiilor consulare şi fură aleşi cei doi înalţi magistraţi, trimiseră îndată pe unul din ei, L. Iunius, ca să ducă asediatorilor de la Lilybaion grîne şi alte lucruri necesare armatei ; pentru paza transportului echipară şaizeci de corăbii. Ajungînd la Messana, Iunius uni cu corăbiile sale pe cele trimise în întîmpinarea sa de la tabără şi din restul Siciliei, apoi se îndreptă în grabă spre Siracuza cu o flotă de o sută douăzeci de nave şi cu provizii în vreo opt sute de vase de povară. De acolo trimise pe quaestori cu jumătate din vasele de povară şi cu cîteva corăbii lungi, să aducă armatei cît mai degrabă cele trebuitoare. El însuşi rămase la Siracuza, ca să aştepte pe întîrziaţii ce veneau de la Messana şi să ia în primire grîul de la aliaţii din interior.

53 În acelaşi timp Adherbal îi trimise la Cartagina pe oamenii prinşi în bătălia navală şi corăbiile captive. Colegului său, Carthalon, îi dădu treizeci de corăbii pe lîngă cele şaptezeci cu care venise şi îl trimise cu ordinul de a ataca fără veste vasele duşmanilor ancorate la Lilybaion, să prindă cîte poate, iar celorlalte să le dea foc. Carthalon îndeplini aceste sarcini ; porni către dimineaţă, dădu foc unei părţi din corăbii, iar pe celelalte le împrăştie, pricinuind o mare tulburare în tabăra romanilor. În timp ce ei alergau în ajutorul corăbiilor strigînd în gura mare, Imilcon, care veghea în Lilybaion, îşi dădu seama, cînd văzu în zorii zilei ce se întîmpla, de aceea trimise împotriva lor pe mercenarii săi din oraş. Romanii, ameninţaţi din toate părţile, ură grozav de uluiţi. După ce luă cîteva corăbii, iar pe altele le sfărîmă, comandantul flotei cartagineze se depărtă puţin de Lilybaion în direcţia Heracleei şi rămase acolo a pîndă pentru ca să taie drumul corăbiilor romane ce mergeau spre tabără. Cînd cercetaşii îi înştiinţară că soseşte un număr însemnat de corăbii de tot felul şi că este în apropiere, el porni pe mare dornic de luptă, pentru că

https://biblioteca-digitala.ro

dispreţuia pe aceşti romani pe care îi învinsese. Şi quaestorilor trimişi de la Siracuza le dădură de veste despre apropierea duşmanilor luntrele care merg de obicei înaintea flotei. Socotind că nu sînt destul de tari pentru o luptă navală, ei se opriră lîngă un mic oraş de sub stăpînirea lor, care nu avea port, dar avea un loc bun de ancorat, închis împrejur de stînci ce înaintau în mare. Aici debarcară, orînduiră catapultele [167] şi balistele [168] din oraş şi aşteptară sosirea duşmanilor. Cînd se apropiară, cartaginezii se hotărîră întîi să-i asedieze, crezînd că, de teamă, soldaţii se vor retrage în orăşel, iar ei vor pune mîna pe corăbiile lor fără luptă. Speranţa lor nu se îndeplini, ci, dimpotrivă, romanii se apărară cu vitejie. Pentru că poziţia localităţii le pricinuia multe şi felurite greutăţi, cartaginezii se mulţumiră să prindă cîteva corăbii încărcate cu grîne şi se retraseră la un rîu, unde ancorară, pîndind ieşirea în larg a duşmanilor.

54 După ce termină ceea ce avusese de gînd să facă, consulul rămas în Siracuza porni pe mare, ocoli capul Pachynos şi se îndreptă spre Lilybaion, neştiind nimic de cele întîmplate celor pe care îi trimisese înaintea sa. Comandantul flotei cartagineze, aflînd prin cercetaşi iarăşi despre apropierea duşmanilor, ridică ancorele şi porni grabnic în întîmpinarea lor, ca să-i atace atunci cînd erau încă foarte departe de propriile lor corăbii. Iunius zări de departe flota cartaginezilor şi îşi dădu seama de mulţimea corăbiilor lor ; cum nici nu îndrăznea să lupte şi nici să fugă nu mai putea pentru că duşmanii erau aproape, îşi schimbă drumul şi merse de ancoră, în poziţii accidentate şi cu totul primejdioase ; socotea că e mai bine să sufere orice decît să-şi lase flota şi oamenii în mîinile duşmanilor. Văzînd aceasta, comandantul flotei cartagineze n-a voit să dea lupta şi să se apropie de locuri aşa de primejdioase, şi de aceea a ocupat un promontoriu unde a ancorat ca să stea de veghe între flote, fiind atent la amîndouă. Se iscă o furtună şi se arătau semne că marea avea să fie grozav de furioasă ; cîrmacii cartaginezi, cunoscînd locurile şi avînd experienţa acestor uragane, prevăzură ceea ce avea să se întîmple ; îl sfătuiră pe Carthalon să fugă de furtună şi să treacă dincolo de capul Pachynos. El urmă cu înţelepciune acest sfat ; astfel cartaginezii trecură cu mare greutate dincolo de cap şi

https://biblioteca-digitala.ro

ancorară corăbiile în loc sigur. Flotele romanilor, surprinse de furtună în locuri lipsite cu totul de porturi, fură aşa de cumplit nimicite, încît nu mai rămase nici o sfărîmătură bună de ceva, ci amîndouă fură zdrobite de tot şi într-un chip de necrezut.

55 În urma acestei întîmplări, cartaginezii ridicară iar capul [169] şi nădejdile lor crescură din nou. Romanii, care suferiseră şi mai înainte nenorociri, iar acum o aşa de completă, se retraseră de pe mare şi căutară să domine numai pe uscat ; cartaginezii însă erau stăpîni pe mare, fără să renunţe cu totul la uscat. După nenorocirile amintite, atît cei din Roma, cît şi legiunile de la Lilybaion deplîngeau cu toţii situaţia nefericită a statului ; totuşi nu renunţară la asediul întreprins, ci, în timp ce unii aveau în grijă să trimită pe uscat provizii fără nici o întrerupere, ceilalţi continuau asedierea din toate puterile. Iunius se duse după naufragiu în tabără ; copleşit de durere, el se strădui să îndrepte printr-o nouă luptă pierderea pe care o suferise. De aceea, cînd i se ivi un prilej oarecare, el ocupă prin intrigi Eryx [170] şi puse stăpînire pe templul zeiţei Afrodita şi pe oraş. Eryx este un munte lîngă mare, aşezat pe coasta Siciliei dinspre Italia, între Drepana şi Panormos, învecinîndu-se mai mult cu Drepana şi aproape atingînd-o ; ca mărime întrece mult munţii din Sicilia, afară de Etna. Pe vîrful său, care este neted, se află templul zeiţei Afrodita Erycina, fără îndoială cel mai vestit dintre templele din Sicilia datorită bogăţiei şi măreţiei sale. Oraşul este situat chiar sub acest vîrf şi, din orice parte ai urca la el, drumul este foarte lung şi anevoios. Iunius aşează o garnizoană pe vîrf şi pe drumul dinspre Drepana ; el păzea cu grijă aceste două poziţii şi mai ales locul pe unde se poate urca, fiind încredinţat că astfel va ţine în stăpînirea sa fără primejdie oraşul şi tot muntele.

56 După aceea cartaginezii numiră comandant pe Hamilcar, poreclit Barcas, şi-i încredinţară conducerea flotei. Acesta luă în primire puterea maritimă şi porni să pustiască Italia. Era al optsprezecelea an al războiului [171]. Jefui ţinutul locrienilor şi al bruttienilor, apoi se îndreptă cu toată flota spre coastele Panormosului şi ocupă aşa-numita poziţie

https://biblioteca-digitala.ro

de lîngă Heircte [172]; aceasta era aşezată lîngă mare, între Eryx şi Panormos, şi se pare că este o poziţie mai bună decît oricare alta, oferind armatei siguranţă chiar pentru un timp îndelungat. Căci este un munte prăpăstios din toate părţile, care se ridică deasupra ţinutului înconjurător pînă la o înălţime considerabilă. Ocolul vîrfului său este de aproape o sută de stadii [173], iar locul cuprins în acest ocol este bogat în păşuni şi bun pentru agricultură, bine aşezat faţă de adierea vîntului mării şi lipsit de fiare vătămătoare. Este înconjurat de prăpăstii inaccesibile atît în partea dinspre mare, cît şi în cea dinspre uscat; intervalele dintre acestea au nevoie numai de cîteva lucrări de apărare neînsemnate. Pe podiş se înalţă şi o movilă, care poate să ţină loc totodată şi de cetăţuie, şi de turn de observare, foarte bun pentru supravegherea ţinutului de la poalele muntelui. Hericte domină un port cu apă din belşug, bine aşezat pentru cei care călătoresc din Drepana şi din Lilybaion spre Italia. Drumurile care duc la acest munte sînt toate trei destul de grele: două dinspre uscat şi unul dinspre mare. Acolo a avut îndrăzneala Hamilcar să-şi aşeze tabăra, în mijlocul poziţiilor duşmane, fără să se poată sprijini pe un oraş aliat ori pe vreun altfel de ajutor; cu toate acestea a atacat de multe ori pe romani şi le-a pricinuit mari primejdii. Căci mai întîi a pornit de aici pe mare şi a pustiit coastele Italiei pînă în preajma oraşului Cumae. În al doilea rînd, cum romanii îşi aşezaseră tabăra contra lui în faţa oraşului Panormos, cam la cinci stadii depărtare [174], el s-a ciocnit cu ei pe uscat în multe şi felurite lupte vreme de aproape trei ani; despre acestea nu se poate face o expunere amănunţită.

57 Căci precum la întîlnirea dintre luptătorii cu pumnii de o putere şi îndemînare extraordinară, cînd dau o luptă decisivă pentru coroana de învingător şi îşi trîntesc unul altuia lovitură după lovitură fără încetare, nici combatanţii, nici spectatorii nu pot să socotească ori să urmărească fiecare lovitură dată sau primită, însă din toată încordarea lor şi din străduinţa fiecăruia se poate face o idee despre experienţa, forţa şi curajul lor, aşa şi cu cei doi comandanţi despre care vorbim. Căci scriitorul n-ar reuşi să expună cum şi de ce în fiecare zi îşi întindea unul altuia curse sau

https://biblioteca-digitala.ro

contracurse, dădea atacuri sau asalturi ; cititorilor li s-ar părea ca şi cum ar fi ceva nesfîrşit şi n-ar avea nici un folos din lectură. Însă din descrierea generală şi din ambiţioasa lor încordare cineva şi-ar putea face o idee mai clară despre aceşti doi oameni. Căci nici o stratagemă cunoscută din istorie, nici o născocire inspirată de moment şi de împrejurări, nici o lovitură de o rară îndrăzneală n-au rămas neîncercate. Totuşi, o bătălie hotărîtoare n-a putut avea loc din mai multe pricini. Îndeosebi forţele din amîndouă părţile erau egale, cele două tabere erau la fel de bine întărite şi de inatacabile, iar intervalul care le despărţea era mic de tot. De aceea hărţuielile erau neîncetate în fiecare zi, dar nu se dădea nici o bătălie care să ducă la un sfîrşit. De aceea totdeauna îşi găseau pieirea în luptă numai cei care ajungeau la încleştare corp la corp ; cei care se dădeau înapoi erau îndată în afară de orice primejdie la adăpostul întăriturilor lor, după care se întorceau iarăşi împotriva duşmanilor şi reîncepeau lupta.

58 În cele din urmă, soarta, ca un arbitru bun, deodată îi mută din poziţia descrisă mai înainte şi din felul de luptă de pînă atunci, mînîndu-i la o ciocnire mai înverşunată şi închizîndu-i într-un teren mai restrîns [175]. Căci, cu toate că romanii păzeau, precum am spus, vîrful şi poalele muntelui Eryx, Hamilcar izbuti să pună mîna [176] pe oraşul erycinilor, care se afla între vîrf şi tabăra de la poale. Romanii, care ocupau vîrful muntelui, se pomeniră asediaţi, dar rezistară şi înfruntară toate primejdiile cu un curaj extraordinar ; cartaginezii însă ţinură piept într-un chip de necrezut, pentru că erau presaţi de duşmani din toate părţile şi proviziile le veneau cu mare greutate, avînd legătură cu marea doar într-un singur loc. Dar şi aici, după ce amîndouă părţile folosiră una contra celeilalte toată arta şi toată forţa cerute de un asediu, cartaginezii suferiră tot soiul de lipsuri, încercară tot felul de atacuri şi de lupte, în cele din urmă făcură „coroana sacră“[177], nu cum spune Fabius, sleiţi de puteri şi deznădăjduiţi, ci ca nişte oameni care nu cunosc suferinţa şi neînvinşi. Căci mai înainte ca o parte să învingă pe cealaltă, deşi se luptaseră iarăşi doi ani în acest loc, războiul luă sfîrşit în alt chip.

https://biblioteca-digitala.ro

Aceasta era situaţia în care se aflau Eryx şi trupele de uscat. Amîndouă statele se asemănau cu vitezele păsări [178] care se luptă cu desperare. Căci adesea acestea, cînd sînt aşa de sleite de putere că nu mai pot folosi aripile, însă le rămîne numai curajul, întrerup puţin lupta, pînă ce deodată se aruncă una asupra alteia, se încleştează una cu alta şi, în cele din urmă, una dintre ele cade la pămînt. Aşa şi romanii şi cartaginezii, sleiţi de oboselile acestui război neîntrerupt, în cele din urmă ajunseră la desperare şi-şi văzură puterile slăbite şi istovite din pricina birurilor şi cheltuielilor îndelungate.

59 La fel se încăpăţînau romanii. Cu toate că de aproape cinci ani părăsiseră de tot lupta pe mare, pe de o parte din pricina nenorocirilor suferite, pe de alta pentru că fuseseră convinşi că pot pune capăt războiului cu trupele lor de uscat, văzînd acum că nu le mergea aşa cum crezuseră, mai ales din pricina îndrăznelii comandantului cartaginezilor, hotărîră a treia oară [179] să-şi pună nădejdile în forţele navale. Socoteau că numai pe această cale, dacă vor urmări bine planul de atac, vor putea pune capăt cu succes războiului; ceea ce şi făcură pînă la urmă. Căci întîia oară se retraseseră de pe mare în urma unor întîmplări nenorocite [180], a doua oară după ce fuseseră înfrînţi în lupta navală de la Drepana, acum însă făceau a treia oară această încercare, datorită căreia învinseră, după ce tăiară armatei cartagineze de la Eryx calea de aprovizionare pe mare şi astfel puseră capăt întregii lupte. Ceea ce îi îndemna la această încercare era mai mult curajul lor. E drept că în tezaurul public nu erau bani pentru îndeplinirea acestui plan; cu toate acestea, datorită dragostei de patrie şi generozităţii bărbaţilor din fruntea statului, se găsi atît cît trebuia. Căci, după mijloacele fiecăruia, cîte unul, cîte doi sau cîte trei se însărcinau să procure o corabie cu cinci rînduri de vîsle echipată, cu condiţia de a primi înapoi suma cheltuită dacă lucrurile aveau să reuşească după dorinţa lor. În chipul acesta fură pregătite repede două sute de corăbii cu cinci rînduri de vîsle, a căror construcţie o făcură după modelul navei Rodianului [181]. Apoi puseră în fruntea lor pe consulul C. Lutatius şi-i dădură ordin să pornească la începutul verii [182]. Acesta apăru pe neaşteptate pe coastele

https://biblioteca-digitala.ro

Siciliei în lipsa flotei cartaginezilor, care se retrăsese în întregime acasă, şi puse stăpînire pe portul de la Drepana şi pe locurile de ancorat de lîngă Lilybaion. Ridică lucrări în jurul oraşului Drepana, făcu celelalte pregătiri pentru asediere şi se strădui din toate puterile să ţină acest oraş împresurat. În acelaşi timp, prevăzînd întoarcerea apropiată a flotei cartaginezilor şi amintindu-şi de părerea de la începutul acestei expediţii, şi anume că numai printr-o luptă pe mare se poate sfîrşi tot războiul, el nu lăsă să treacă vremea fără folos şi fără activitate, ci în fiecare zi făcea cu oamenii echipajului încercări şi exerciţii potrivit planului său şi avea grijă de disciplina lor, astfel că în foarte scurt timp făcu din corăbieri soldaţi minunaţi pentru lupta care avea să urmeze.

60 Cartaginezii, aflînd cu uimire că romanii porniseră cu flota în dorinţa de a relua lupta pe mare, echipară îndată corăbiile şi, după ce le încărcară cu grîu şi cu celelalte lucruri necesare, trimiseră flota pentru ca armata de la Eryx să nu ducă lipsă de nimic. Pe Hanon îl puseră comandant al armatei navale. Acesta plecă şi debarcă în insula ce se cheamă Hiera [183], de unde avea intenţia să meargă la Eryx fără ca duşmanii să bage de seamă, să descarce proviziile şi să uşureze corăbiile, să îmbarce pe cei mai buni mercenari şi împreună cu ei pe Barcas, apoi să atace pe duşmani. Dar Lutatius, aflînd de sosirea lui Hanon şi ghicindu-i intenţiile, luă din armata de uscat pe cei mai viteji oameni şi porni către insula Aegusa [184], care este aşezată în faţa Lilybaionului. Acolo, după ce îi îmbărbătă pe soldaţi aşa cum cereau împrejurările, făcu cunoscut cîrmacilor că în ziua următoare va fi o luptă navală. Către dimineaţă, cînd se crăpa de ziuă, văzu că în spatele duşmanilor sufla un vînt tare şi violent care le înlesnea mersul, în timp ce ai săi aveau să meargă greu în contra vîntului, deoarece marea era grozav de tulburată ; întîi rămase încurcat, neştiind ce trebuia să facă. Se gîndi însă că, dacă se bate în timpul furtunii, va da lupta cu Hanon şi numai cu trupele navale şi, pe lîngă aceasta, cu corăbii încărcate ; dar dacă aşteaptă să se facă vreme frumoasă şi din neglijenţa sa ar lăsa pe duşmani să treacă şi să se unească cu armata de uscat, va avea de luptat cu corăbiile uşurate şi

https://biblioteca-digitala.ro

iuţi, cu cei mai viteji oameni din trupele de uscat şi mai ales cu îndrăzneala lui Hamilcar, care era pe atunci mai înspăimîntătoare decît orice alt lucru. De aceea se hotărî să nu lase să treacă prilejul ce se prezenta şi, văzînd că navele duşmanilor înaintau cu pînzele întinse, porni în grabă din port. Corăbierii echipajelor, siguri de sine, învinseră uşor valurile şi îndată el aşează corăbiile pe o singură linie, cu prora întoarsă către duşmani.

61 Cartaginezii, văzînd că romanii le închideau trecerea, coborîră pînzele, se îmbărbătară unii pe alţii în fiecare corabie şi începură lupta cu duşmanii. Cum însă starea de pregătire a fiecăreia dintre cele două părţi era opusă în comparaţie cu cea din timpul luptei de la Drepana, şi rezultatul ambelor lupte, cum era şi firesc, fu altul. Căci romanii schimbaseră modul de construcţie al corăbiilor şi descărcaseră toate poverile, afară de cele necesare pentru lupta navală ; vîslaşii, bine instruiţi, le făceau mari servicii ; apoi ei aveau ca luptători oameni aleşi din trupele de uscat, care nu erau obişnuiţi să dea înapoi. La cartaginezi, situaţia era contrară. Căci corăbiile, încărcate cum erau, cu greu puteau fi folosite pentru luptă ; vîslaşii erau cu totul neinstruiţi şi fuseseră puşi în corăbii doar cu această ocazie ; soldaţii de pe corăbii erau recruţi noi şi făceau pentru prima oară cunoştinţă cu toată truda şi cu toată grozăvia războiului. Fiind convinşi că romanii nu se vor mai gîndi niciodată să reapară pe mare, cartaginezii disprețuiseră şi neglijaseră forţele navale. Astfel că de la începutul luptei fură învinşi în mai multe puncte ale liniei de bătaie şi îndată, fiind surprinşi, suferiră o înfrîngere totală ; cincizeci din corăbiile lor se scufundară, iar şaptezeci fură prinse cu toţi oamenii de pe ele. Toţi ceilalţi coborîră pînzele şi, împinşi de vînt, se întoarseră în insula Hiera, căci printr-o întîmplare fericită şi neaşteptată vîntul se schimbase la timp şi sufla într-o direcţie prielnică fugii lor. Generalul roman plecă la armata de la Lilybaion şi luă măsurile necesare în privinţa corăbiilor capturate şi a prizonierilor, ceea ce îi dădea multă bătaie de cap, căci numărul celor prinşi în luptă nu era cu mult sub zece mii.

https://biblioteca-digitala.ro

62 La vestea neașteptată a acestei înfrîngeri, cartaginezii erau gata, prin zelul și rîvna lor, să continue războiul, dar nu știau cum să procedeze. Căci nu mai puteau să trimită trupelor din Sicilia cele necesare, deoarece dușmanii stăpîneau marea. Dacă le părăseau, deveneau oarecum trădători față de ele și nu mai aveau forțe și comandanți cu care să continue războiul. De aceea trimiseră în grabă la Barcas o solie și-i dădură puteri depline. Acesta își făcu din plin datoria de comandant destoinic și înțelept. Căci cîtă vreme împrejurările lăsară să se întrevadă o oarecare speranță probabilă, el nu se dădu înapoi de la nici o faptă îndrăzneață sau primejdioasă, ci încercă, cum n-a mai făcut vreun alt comandant, prin toate mijloacele să învingă. Cînd însă situația se schimbă și nu-i mai rămînea nici o nădejde de a-și salva pe cei din subcomanda sa, el se supuse foarte cuminte împrejurărilor și trimise soli ca să încheie un tratat de pace. Căci unui comandant i se cere să poată înțelege cînd este momentul pentru victorie și cînd este pentru cedare. Lutatius se grăbi să primească propunerile, pentru că știa bine că romanii sînt sleiți și obosiți de pe urma războiului. Astfel se puse capăt dușmăniei încheindu-se un tratat de pace cam în felul următor: „Între romani și cartaginezi să fie prietenie, dacă poporul roman se învoiește, cu următoarele condiții: cartaginezii să părăsească întreaga Sicilie și să nu ducă război împotriva lui Hieron, să nu ridice armele împotriva siracuzanilor și nici împotriva aliaților siracuzanilor; cartaginezii să dea înapoi romanilor, fără răscumpărare, pe toți prizonierii; cartaginezii să plătească romanilor în douăzeci de ani două mii două sute de talanți euboici".

63 Cînd aceste condiții fură aduse la cunoștința Romei, poporul nu primi tratatul și trimise zece bărbați ca să cerceteze situația de lucruri. Aceștia, cînd sosiră, nu mai schimbară nimic din tratatul general, ci înăspriră numai cîteva din condițiile puse cartaginezilor. Astfel ei reduseră pe jumătate timpul pentru plata tributului, adăugară la sumă o mie de talanți în plus și mai cerură ca să plece cartaginezii din toate insulele care se află între Italia și Sicilia.

https://biblioteca-digitala.ro

Cu aceste condiţii şi în acest chip luă sfîrşit [185] războiul dintre romani şi cartaginezi, după ce durase douăzeci şi patru de ani fără întrerupere. Dintre războaiele pe care le ştim din auzite, acesta a fost cel mai îndelungat, cel mai neîntrerupt şi cel mai mare [186]. În acest război, lăsînd la o parte celelalte strădanii şi pregătiri, cum am spus mai sus, amîndouă părţile s-au luptat între ele o dată cu peste cinci sute de corăbii cu cinci rînduri de vîsle, iar altă dată cu ceva mai puţin de şapte sute. Romanii au pierdut în acest război vreo şapte sute de corăbii cu cinci rînduri de vîsle, punînd la socoteală şi pe cele care au pierit în naufragii; cartaginezii au pierdut aproape cinci sute. Astfel că admiratorii luptelor navale şi ai flotelor lui Antigonos, Ptolemaios şi Demetrios [187], auzind pe cei ce au istorisit astfel de lupte, au rămas pe bună dreptate uimiţi de amploarea acestor evenimente. Dacă ne gîndim la deosebirea dintre corăbiile cu cinci rînduri de vîsle faţă de cele cu trei rînduri cu care au luptat perşii împotriva elenilor şi pe urmă atenienii şi lacedemonienii între ei, trebuie să recunoaştem că niciodată nu s-au mai înfruntat pe mare forţe aşa de uriaşe. De aici se vede limpede ceea ce de la început ne pusesem în gînd să dovedim, că romanii, nu datorită soartei, cum cred unii eleni [188], şi nici întîmplător, ci în urma unei desfăşurări fireşti a faptelor şi după ce s-au exersat în războaie aşa de însemnate şi aşa de mari, nu numai că s-au avîntat cu îndrăzneală spre conducerea şi stăpînirea lumii, dar şi-au şi ajuns ţinta.

64 Şi care este, în sfîrşit, cauza, ar putea întreba cineva, că, deşi au dobîndit stăpînirea întregii lumi şi au acum o putere cu mult mai mare decît înainte, ei nu pot nici să echipeze atîtea corăbii, nici să pornească pe mare cu flote aşa de numeroase? Se vor putea cunoaşte lămurit cauzele acestei dificultăţi cînd vom ajunge la descrierea constituţiei lor, despre care noi nu trebuie să vorbim numai în treacăt şi asupra căreia cititorii [189] nu trebuie să-şi îndrepte doar o atenţie superficială. Căci deşi [istoria constituţiei romane] este un cîmp de observaţie interesant, pînă acum a rămas, ca să zicem aşa, aproape necunoscută din cauza celor care au scris despre ea. Într-adevăr, unii n-au avut cunoştinţe, iar alţii au făcut o expunere nelămurită şi cu totul nefolosi-

https://biblioteca-digitala.ro

toare. De altfel, în războiul descris mai sus [190] se poate vedea că amîndouă statele au fost egale între ele nu numai prin îndrăzneala planurilor, ci şi prin măreţie şi mai ales prin zelul lor după întîietate. În privinţa soldaţilor se constată că în general romanii au fost cu mult mai viteji; dintre comandanţii de atunci, cel mai destoinic, atît pentru chibzuiala, cît şi pentru îndrăzneala sa, trebuie socotit Hamilcar, supranumit Barcas, tatăl bun al lui Hanibal, care s-a războit mai tîrziu cu romanii.

65 După încheierea acestei păci, amîndouă statele avură o soartă proprie, însă asemănătoare. Căci a urmat cîte un război civil: la romani, cel purtat împotriva faliscilor [191], căruia ei i-au pus capăt repede şi în folosul lor, cucerind în cîteva zile oraşul acestora [192]; la cartaginezi avu loc în aceeaşi vreme unul nu mic şi nici de nebăgat în seamă, şi anume cel împotriva mercenarilor, împotriva numizilor şi împotriva libienilor, care se răsculaseră împreună cu aceştia; în acest război avură de înfruntat multe şi mari primejdii şi în cele din urmă avură de luptat nu numai pentru ţara lor, ci şi pentru propria lor existenţă şi pentru patria lor. Acest război merită din mai multe motive să ne atragă atenţia; totuşi, potrivit planului de la început, vom povesti pe scurt numai partea principală. Căci din cele întîmplate atunci se va putea cunoaşte foarte bine natura şi caracterul acestui război, numit îndeobşte necruţător; apoi cei care se folosesc de mercenari vor putea observa foarte limpede din cele întîmplate atunci cartaginezilor ce trebuie să se prevadă cu mult înainte şi de ce trebuie să se păzească pe lîngă aceasta, cum şi cît de mult se deosebesc moravurile unor neamuri amestecate şi barbare de ale celor care au fost hrăniţi cu învăţătură şi formaţi în spiritul legilor şi al ordinii de stat. Şi, ceea ce este mai important, din întîmplările de atunci se va putea înţelege cauzele pentru care a izbucnit războiul dintre romani şi cartaginezi. Fiindcă asupra cauzelor acestui război nu numai istoricii, ci chiar şi cei care l-au purtat încă nici acum nu sînt de acord, este folositor să se expună cititorilor doritori de învăţătură părerea cea mai bine întemeiată.

https://biblioteca-digitala.ro

66 Îndată după încheierea tratatului de pace arătat mai sus, Barcas strămută la Lilybaion trupele de la Eryx, după care depuse îndată conducerea supremă; generalul comandant al oraşului, Gescon, avu grijă de trecerea soldaţilor în Libya. Acesta, prevăzînd ceea ce avea să se întîmple, fu aşa de prudent, că îi duse la corăbii în detaşamente despărţite şi făcu pauze în expedierea lor, pentru ca să lase timp cartaginezilor să poată trimite din Cartagina în patria lor pe cei sosiţi, după primirea soldei rămase de plată, mai înainte de a-i ajunge cei care erau trecuţi în urmă. Cu această intenţie deci transportă Gescon astfel pe mercenari. Cartaginezii însă, pentru că pe de o parte sufereau din cauza lipsei de bani datorită cheltuielilor făcute mai înainte, iar pe de altă parte în speranţa că, dacă vor aduna şi vor primi pe toţi mercenarii în Cartagina, îi vor îndupleca să renunţe la o parte din solda datorată, opreau pe cei care soseau şi îi reţineau în oraş. Dar, în urma mai multor fapte rele săvîrşite ziua şi noaptea începură să se teamă de mulţime şi de desfrîul obişnuit soldaţilor şi cerură întîi comandanţilor ca, pînă la procurarea soldei lor şi pînă la sosirea celor care erau încă aşteptaţi, să se retragă toţi într-un oraş cu numele Sicca [193], după ce va fi primit fiecare aur pentru nevoile neapărate. Cînd însă aceştia, hotărîţi fiind să plece, au vrut să lase acolo [194] bagajele, aşa cum făcuseră şi mai înainte vreme — fiindcă întoarcerea lor pentru primirea soldei avea să fie în curînd —, pe cartaginezi îi cuprinse teama ca nu cumva cei întorşi după un timp îndelungat, unii de dorul copiilor, alţii şi de al femeilor lor, să nu mai plece de loc, iar cei plecaţi să se întoarcă iarăşi la aceia îndată după plecare şi în felul acesta dezordinea din oraş să nu se micşoreze; prevăzînd acestea, siliră cu multă duşmănie pe oameni, care nu erau de loc dispuşi, să ia cu ei bagajele. Mercenarii care se adunaseră la Sicca şi care de mult timp se aflau în repaus absolut — ceea ce nu e de loc potrivit pentru trupe străine şi aproape este, ca să zic aşa, izvorul şi singura cauză a răscoalei — trăiau în desfrîu. Cum nu aveau ocupaţie, unii din ei făceau socoteala soldei rămase de plată umflînd-o mult şi, scoţînd o sumă cu mult mai mare decît aceea care li se cuvenea în realitate, declarau că pe aceasta trebuie s-o ceară de la cartaginezi; toţi însă, amintindu-şi de făgăduielile pe care

https://biblioteca-digitala.ro

le făcuseră comandanţii în clipele de primejdie pentru a-i îmbărbăta, aveau mari speranţe şi aşteptau să primească o mare răsplată.

67 De aceea, tocmai după ce se adunaseră toţi în Sicca, îndată ce se înfăţişă în Libya Hanon, generalul de atunci al cartaginezilor, nu ca să împlinească acele speranţe şi făgăduieli, ci, dimpotrivă, vorbind despre greutatea birurilor şi despre strîmtorarea generală a statului, să încerce a-i îndupleca să renunţe la o parte din solda ce li se cuvenea după învoială, izbucni vrajbă şi răscoală, făcîndu-se adunări neîntrerupte, uneori pe neamuri, alteori ale tuturor. Cum nu erau de acelaşi neam şi nici nu vorbeau aceeaşi limbă, nu se puteau înţelege şi tabăra era plină de dezordine şi de larmă. Căci cartaginezii se slujesc întotdeauna de trupe mercenare felurite ; deoarece recrutează soldaţi din multe neamuri, îşi ajung scopul ca aceştia să nu fie în stare să se unească strîns pentru a se răzvrăti ori a înfrunta pe comandanţi ; cînd însă trebuie să sfătuiască pe cei mîniaţi, aţîţaţi sau răzvrătiţi să-i îmblînzească şi să-i abată de la părerile lor greşite, nu izbuteau de loc. Căci astfel de trupe nu fac rău ca ceilalţi oameni o dată ce sînt mîniate sau aţîţate împotriva cuiva, ci se înfurie la culme ca fiarele şi sînt cuprinse de turbare. Aşa s-a întîmplat şi atunci cu aceştia. Căci unii erau iberi, alţii celţi, liguri şi baleari ; nu puţini erau semieleni, dintre care cei mai mulţi fugari sau sclavi ; cea mai mare parte din ei însă erau libyeni. De aceea nu li se putea vorbi tuturor într-o adunare comună şi nu se găsea nici o altă cale pentru aceasta. Cum putea să se săvîrşească aşa ceva ? Căci e cu neputinţă ca generalul să cunoască limba fiecărui neam şi este aproape şi mai puţin cu putinţă ca el să vorbească în adunare prin gura mai multor tălmaci, spunînd de patrucinci ori acelaşi lucru. Rămînea deci să se adreseze soldaţilor cererile sau sfaturile prin comandanţi ; şi acest lucru încerca atunci într-una să facă Hanon. Dar şi aceştia sau nu pricepeau ceea ce li se spunea, sau, dacă se înţelegeau cu generalul asupra vreunui lucru, anunţau soldaţilor contrariul, unii din greşeală, alţii din răutate ; de aceea totul era plin de nesiguranţă, de neîncredere şi de zăpăceală. Căci, pe lîngă celelalte, mai exista şi părerea că dinadins nu trimiseseră la ei cartaginezii pe generalii care cunoşteau servi-

https://biblioteca-digitala.ro

ciile lor din Sicilia şi care le făcuseră făgăduielile ; în schimb, îl trimiseseră pe acesta [195], care nu fusese de faţă la nici o luptă. Deci, în cele din urmă, dispreţuindu-l pe Hanon, neavînd încredere în comandanţii subalterni şi înverşunaţi împotriva cartaginezilor, porniră către oraş în număr de peste douăzeci de mii de oameni şi aşezară tabăra cam la o sută douăzeci de stadii [196] depărtare de Cartagina, lîngă Tunes.

68 Cartaginezii aveau înaintea ochilor greşeala lor abia acum, cînd nu le mai folosea nimic. În adevăr, făcuseră o mare greşeală că strînseseră într-un singur loc atîta mulţime de mercenari, cînd nu puteau să aibă nici o nădejde în ajutorul trupelor naţionale în cazul unei lupte, şi mai făcuseră altă greşeală şi mai mare fiindcă lăsaseră afară din oraş copiii şi femeile împreună cu bagajele. Dacă i-ar fi avut ostatici, s-ar fi sfătuit mai liniştit asupra întîmplărilor intervenite şi ar fi găsit la soldaţi mai multă mlădiere faţă de propunerile lor. Acum însă, înspăimîntaţi de prezenţa taberei, încuviinţau orice pentru a domoli mînia soldaţilor ; trimiteau din belşug alimente de tot felul şi le vindeau cum voiau mercenarii şi cum fixau ei preţul ; dintre membrii senatului trimiteau mereu soli, făgăduind că, pe cît le va sta în putere, vor îndeplini orice le vor cere. Dar în fiecare zi mercenarii născoceau noi pretenţii, pentru că prinseseră curaj şi observaseră uluirea şi spaima cartaginezilor ; erau plini de trufie şi, datorită luptelor susţinute de ei în Sicilia împotriva legiunilor romane, erau convinşi că nu numai cartaginezii, dar nici unul dintre ceilalţi muritori nu va avea lesne curaj să-i înfrunte în luptă. De aceea îndată ce cartaginezii le cedară în privinţa soldei, ei merseră mai departe şi cerură despăgubiri pentru caii ucişi. După ce obţinură şi aceasta, începură să spună că pentru grîul ce li se datora de multă vreme trebuie să dobîndească preţul cel mai ridicat la care ajunsese în timpul războiului. Într-un cuvînt, ei născoceau mereu ceva nou şi puneau împăciuirea la un preţ cu neputinţă de plătit, pentru că se găseau printre ei mulţi oameni răi şi porniţi pe răzvrătire. Dar, deoarece cartaginezii le făgăduiau tot ce era cu putinţă, încuviinţară să încredinţeze judecarea neînţelegerii unuia dintre generalii care fuseseră în Sicilia. Pe Hamilcar Barcas, sub comanda căruia lup-

https://biblioteca-digitala.ro

taseră în Sicilia, îl urau, căci se credeau dispreţuiţi mai ales din vina lui, fiindcă nu primea să vină la ei ca delegat şi se arăta că renunţase de bunăvoie la comanda supremă. În schimb erau foarte prietenoşi faţă de Gescon, care fusese comandant în Sicilia şi avusese multă grijă de ei în alte împrejurări şi mai ales la întoarcere. De aceea îi încredinţară lui sarcina de a rezolva neînţelegerea.

69 Acesta plecă pe mare cu banii şi, după ce debarcă la Tunes, întîi convocă pe comandanţi, apoi adună soldaţii după neamuri. Pe de o parte îi dojeni pentru purtarea lor din trecut, iar pe de altă parte încercă să-i lămurească despre starea prezentă a lucrurilor şi mai ales îi sfătui pentru viitor, rugîndu-i să fie binevoitori faţă de aceia care le dăduseră soldă atîta vreme. În cele din urmă se pregăti să achite restul de soldă, făcînd plata fiecărui neam în parte. Era un companion cu numele Spendios, sclav refugiat de la romani, înzestrat cu o mare putere corporală şi de o rară îndrăzneală în război. Acesta, temîndu-se să nu dea ochii cu stăpînul său şi să pună mîna pe el, apoi să fie torturat şi omorît după legile romane, încerca prin vorbe şi prin fapte tot posibilul pentru a zădărnici împăcarea cu cartaginezii. De partea lui era şi un libyan, Mathos, om liber, care făcuse campania împreună cu ceilalţi, însă aţîţase foarte mult oamenii în tulburările amintite. Temîndu-se deci să nu sufere pedeapsă şi pentru ceilalţi, fu de aceeaşi părere ca şi Spendios. Luîndu-i de o parte pe libyeni, începu să le arate că, dacă celelalte neamuri vor pleca în patrie după plata soldei, cartaginezii îşi vor vărsa mînia asupra lor şi pentru ceilalţi şi vor căuta ca, prin pedeapsa ce le-o vor da, să înfricoşeze toate populaţiile din Libya. Prin astfel de vorbe soldaţii fură întărîtaţi repede şi, folosind neînsemnatul pretext că Gescon plătea în adevăr solda, însă amîna despăgubirea pentru grîu şi pentru cai, se strînseră îndată la adunare. Ascultau cu cea mai mare atenţie vorbele lui Spendios şi ale lui Mathos, care defăimau şi înveninau pe Gescon şi pe cartaginezi. Dacă însă se prezenta vreun altul ca să ia parte la consfătuire, îndată aruncau cu pietre şi-l ucideau, fără a mai aştepta pînă să ştie dacă venise pentru a-l contrazice ori pentru a-l susţine pe Spendios. Şi în chipul acesta uciseră în adunările lor zgomotoase mulţi oameni, atît comandanţi, cît şi particulari. Numai

https://biblioteca-digitala.ro

această vorbă o înţelegeau cu toţii „balle" (aruncă l) [197], pentru că o practicau necontenit. Făceau acest lucru mai ales cînd se strîngeau beţi de la masă. De aceea, îndată ce vreunul începea să spună vorba „balle", aceasta era executată din toate părţile aşa de simultan şi aşa de repede, încît cel care se apropiase o dată nu mai putea să scape cu fuga. Cum din această pricină nu mai îndrăznea nimeni să vorbească la consfătuiri, ei numiră comandanţi pe Mathos şi pe Spendios.

70 Gescon vedea toată frămîntarea şi tulburarea. Pentru că punea mai presus de orice binele patriei şi pentru că îşi dădea seama că dacă aceşti oameni au început să se înfurie ca nişte fiare sălbatice cartaginezii şi statul sînt în cea mai mare primejdie, se expuse pericolului şi stărui în încercările sale ; cînd chema la el pe comandanţii lor, cînd aduna fiecare neam în parte şi-l sfătuia. Cum libyenii încă nu primiseră solda, în timp ce ei socoteau că trebuie să le fi fost plătită şi o cereau cu obrăznicie, Gescon voi să pedepsească îndrăzneala lor şi le spuse s-o ceară de la Mathos, generalul lor. Aceştia însă se înfuriară într-atît, încît, fără să se mai gîndească vreo clipă, se repeziră întîi să jefuiască banii ce se aflau la îndemînă, apoi să-l prindă pe Gescon şi pe cartaginezii care erau cu el. Mathos şi Spendios, socotind că se va aprinde foarte repede războiul dacă vor săvîrşi ceva nelegiuit şi necinstit, luau parte la acţiunea nesocotită a mulţimii şi jefuiau lucrurile cartaginezilor o dată cu banii, iar pe Gescon şi pe cei care erau împreună cu el îi puseră ruşinos în lanţuri şi-i dădură în pază. Şi în cele din urmă începură pe faţă războiul împotriva cartaginezilor [198], după ce făcuseră o conspiraţie criminală contra legilor omeneşti.

Aceasta fu deci cauza şi începutul războiului împotriva mercenarilor, denumit şi „libyan". După ce săvîrşiră faptele amintite, Mathos şi tovarăşii lui trimiseră îndată soli la oraşele din Libya, le îndemnară să se elibereze şi le rugară să-i ajute şi să ia parte la acţiunile lor. Apoi, cînd aproape toţi libyenii se arătară gata să se lepede de cartaginezi şi trimiseră în grabă atît provizii, cît şi ajutoare, comandanţii se despărţiră şi începură să asedieze unul Utica [199], iar celălalt Hippacra [200], pentru că aceste oraşe nu voiau să ia parte la răscoală.

https://biblioteca-digitala.ro

71 Cartaginezii, care întotdeauna scoseseră din produsele ţării lor cele necesare pentru existenţa locuitorilor, iar cheltuielile publice şi cele pentru război le susţineau din veniturile din Libya şi, pe lîngă aceasta, obişnuiau să lupte folosind trupe de mercenari, acum, cînd nu numai că fură lipsiţi pe neaşteptate de toate aceste mijloace, dar văzură că fiecare dintre ele era întors împotriva lor, se treziră descurajaţi şi deznădăjduiţi, fiindcă lucrurile ieşiră tocmai contrar de cum se aşteptaseră ei. După ce suferiseră continuu pierderi în războiul pentru Sicilia, nădăjduiau că, în urma încheierii păcii, vor răsufla şi îşi vor reface bunăstarea. Dar li se întîmplă tocmai dimpotrivă. Căci acum începu un război mai mare şi mai înspăimîntător. Înainte se luptaseră cu romanii pentru Sicilia ; acum însă, în acest război civil, aveau să se expună primejdiei pentru salvarea lor proprie şi a patriei. Pe lîngă aceasta, în urma pierderilor suferite în atîtea lupte pe mare, n-aveau la îndemînă nici arme, nici trupe navale, nici corăbii echipate. De asemenea nu aveau nici provizii, nici bani şi nu se arăta nici cea mai slabă nădejde de ajutor din partea unor prieteni sau aliaţi. De aceea cunoscură acum limpede cît de mult se deosebeşte un război purtat pe un pămînt străin şi peste mare de o răscoală şi o tulburare civilă. Dar cea mai mare vină pentru aceste suferinţe aşa de cumplite o aveau ei înşişi.

72 În timpul războiului precedent, socotind că au motive serioase, se purtaseră cu asprime faţă de supuşii lor din Libya ; luaseră de la toţi jumătate din recoltă, impuseseră oraşelor tribut de două ori mai mare decît înainte, iar celor lipsiţi de mijloace nu le acordaseră nici cea mai mică iertare în ceea ce priveşte dările sau bunăvoinţă. Dintre guvernatori, admirau şi preţuiau nu pe cei care se purtau blînd şi omeneşte cu supuşii, ci pe aceia care le procurau lor cele mai multe venituri şi provizii, iar cu locuitorii de la ţară se purtau foarte aspru ; unul dintre aceşti guvernatori era Hanon.

Aşadar, oamenii nu aveau nevoie de un îndemn ca să se răscoale, ci numai de un semnal. Femeile, care mai înainte răbdaseră să-şi vadă bărbaţii şi părinţii duşi la închisoare din cauza celor care strîngeau birul, acum se legară cu jurămînt în fiecare oraş să nu ascundă nimic din lucrurile lor ; îşi

https://biblioteca-digitala.ro

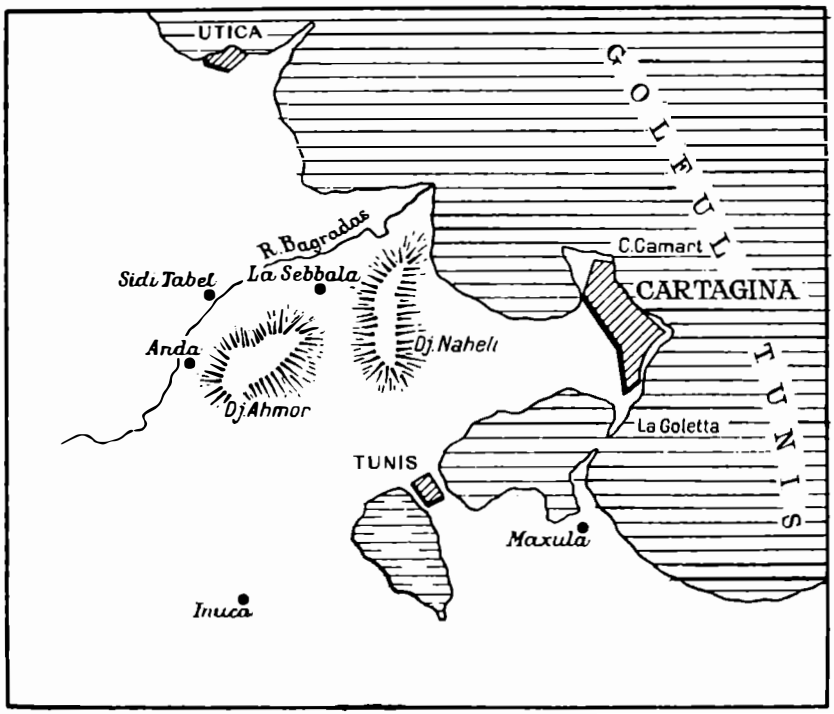

Aşezarea Cartaginei

smulgeau podoabele şi le dădeau fără nici o şovăială pentru solda trupelor. Procurară lui Mathos şi lui Spendios atîţia bani, încît aceştia nu numai că plătiră mercenarilor restul de soldă, care fusese făgăduit ca răsplată pentru răscoală, ci avură din belşug rezerve şi pentru cheltuielile următoare. Astfel, cine vrea să ia o măsură sigură trebuie să aibă în vedere întotdeauna nu numai prezentul, ci mai ales viitorul.

73. Deşi se aflau într-o situaţie aşa de rea, cartaginezii îl numiră pe Hanon general, pentru că îi atribuiau meritul de a fi supus mai înainte ţinuturile de lîngă Hecatontapylos din Libya [201], recrutară mercenari, înarmară pe cetăţenii care aveau vîrsta reglementară, înrolară şi exersară pe călăreţii-cetăţeni, în sfîrşit pregătiră corăbiile ce le mai rămăseseră, unele cu trei rînduri de vîsle, altele cu cincizeci de vîsle, precum şi luntrele cele mai mari. Mathos şi Spendios, după ce le sosiră aproape şaptezeci de mii de libyeni, împăr-

https://biblioteca-digitala.ro

ţină cu amănuntul aceste trupe şi acum asediau fără primejdie pe locuitorii din Utica şi pe cei din Hippacra ; tabăra pe care o aşezaseră la Tunes o aveau asigurată împotriva oricărui atac, iar pe cartaginezi îi separaseră de tot restul Libyei. Cartagina era aşezată într-un golf al mării ; se întinde în interiorul golfului, luînd forma unei peninsule, şi în cea mai mare parte este înconjurată de mare şi de lac [202]. Istmul care o uneşte cu Libya are în lăţime cam douăzeci şi cinci de stadii [203]. În partea ei dinspre mare se află la o mică distanţă oraşul Utica ; în cealaltă parte, lîngă lac, este Tunes. Mercenarii îşi aşezaseră taberele în amîndouă punctele şi, după ce separaseră pe cartaginezi de restul ţinutului, acum ameninţau chiar oraşul [204] ; se apropiau de ziduri cînd ziua, cînd noaptea şi înspăimîntau şi nelinişteau cumplit pe cei din interior.

74 Hanon avea grijă de pregătiri cît se poate de bine, căci era foarte potrivit pentru această treabă. De cîte ori însă pornea cu armata împotriva duşmanului, era altul ; nu ştia să se folosească de împrejurări şi în toate se dovedea neîndemînatic şi incapabil. Astfel, cînd a venit prima dată în ajutorul uticenilor asediaţi şi înspăimîntînd pe duşmani cu mulţimea de elefanţi (căci avea nu mai puţin de o sută) şi dobîndind repede un început de victorie, a folosit aşa de rău acest noroc, încît, pe lîngă armata sa, era gata să ducă la pieire şi pe asediaţi. Dăduse ordin să se scoată afară din oraş [205] catapultele, proiectilele, într-un cuvînt tot materialul de asediu, aşezase tabăra în faţa oraşului şi îndreptase atacul împotriva întăriturii duşmanilor. Cînd însă elefanţii năvăliră spre tabăra duşmanilor, aceştia, neputînd ţine piept presiunii lor puternice, fugiră toţi afară din tabără. Şi mulţi din ei fură răniţi de animale şi pieriră ; cei care scăpară se opriră pe o colină prăpăstioasă şi acoperită cu arbori, avînd încredere în adăpostul sigur pe care-l oferea acest loc. Hanon, obişnuit să lupte cu numizii şi cu libyenii — care o dată ce sînt respinşi o iau la fugă şi nu se opresc decît la o depărtare de două-trei zile de mers — socoti şi acum că războiul s-a sfîrşit şi că a cîştigat o victorie deplină ; neglijă de tot pe soldaţi şi tabăra şi intră în oraş pentru a avea grijă numai de propria sa persoană. Mercenarii care se refugiaseră pe colină, oameni învăţaţi cu faptele îndrăzneţe ale lui Barcas

https://biblioteca-digitala.ro

şi obişnuiţi, în luptele din Sicilia, ca adesea în aceeaşi zi aici să se retragă, aici să se întoarcă şi să se arunce asupra duşmanilor, văzînd şi acum că generalul plecase în oraş, iar soldaţii erau fără grijă în urma succesului obţinut şi se împrăştiau afară din tabără, se adunară, atacară valul taberei şi uciseră mulţi duşmani, iar pe ceilalţi îi siliră să fugă ruşinos la ziduri şi la porţi; au pus stăpînire pe tot bagajul şi materialul de asediu pe care Hanon îl scosese din oraş împreună cu celelalte lucruri şi îl lăsase să cadă în mîna vrăjmaşilor. Astfel, în această împrejurare, nu numai că dădu dovadă de o asemenea incapacitate, ci şi după cîteva zile, cînd duşmanii aşezaseră tabăra împotriva lui lîngă localitatea ce se cheamă Gorza [200], i se oferi prilejul să învingă de două ori în luptă regulată şi de două ori prin atac neaşteptat; dar, deşi duşmanii erau cu tabăra aşa de aproape, din lipsă de chibzuinţă lăsă totuşi să se piardă amîndouă aceste ocazii.

75 De aceea cartaginezii, cînd îl văzură cum conduce de rău treburile, îi încredinţară din nou lui Hamilcar, poreclit Barcas, comanda supremă [207]. Îl trimiseră ca general în toiul acestui război şi îi dădură şaptezeci de elefanţi, pe mercenarii care fuseseră recrutaţi, pe cei care trecuseră de la duşmani la ei, pe lîngă aceştia pe călăreţii şi pedestraşii luaţi dintre cetăţeni, încît numărul total al trupelor se ridica la zece mii de oameni. Barcas răspîndi groaza chiar de la prima ieşire prin neaşteptatul său atac, îi descurajă pe duşmani, eliberă Utica de asediu şi astfel se arătă vrednic de faptele sale dinainte şi de încrederea de care se bucura faţă de popor. Faptele pe care le-a săvîrşit în această expediţie sînt următoarele. Colinele [208] care înconjură istmul ce uneşte Cartagina cu Libya sînt greu de străbătut, de-abia au poteci făcute cu mîna, care duc spre uscat. Mathos ocupase toate punctele importante de pe aceste coline şi pusese posturi de pază. Pe lîngă acestea, fiindcă fluviul numit Macara [209] împiedică la fel în unele locuri trecerea din oraş [210] în ţară şi, din pricina marelui său debit, de cele mai multe ori nu poate fi trecut, iar peste el se află numai un singur pod, pe care Mathos îl păzea cu multă grijă şi lîngă care clădise un oraş, urmarea era nu numai că nici o armată a cartaginezilor nu putea să iasă din tabără la cîmp deschis în ţară, dar nici cei care voiau să treacă unul cîte unul nu puteau scăpa neobser-

https://biblioteca-digitala.ro

vaţi de duşmani. Văzînd acestea, Hamilcar, care încerca orice mijloc şi orice ocazie pentru că nu putea să iasă cu armata, recurse la următoarea şiretenie. Băgase de seamă că, în locul unde acest fluviu se vărsa în mare, la adierea unor anumite vînturi gura se umplea cu nisip şi se forma chiar lîngă gură un vad cu apă puţin adîncă ; făcu pregătirile necesare pentru plecarea armatei şi, fără să spună cuiva planul său, aştepta ocazia despre care am vorbit. Cînd sosi momentul, el porni la drum noaptea şi, mai înainte de a fi observat cineva, în zorii zilei armata fu trecută prin locul arătat. În timp ce atît locuitorii din oraş, cît şi duşmanii abia pricepeau ceea ce se întîmplase, Hamilcar înainta prin cîmpie, îndreptîndu-se către cei care păzeau podul.

76 Aflînd ce se întîmplase, Spendios înaintă în cîmpie împotriva lui Hamilcar ; atît cei zece mii din oraşul de lîngă pod, cît şi cei de la Utica, care erau în număr de peste cincisprezece mii, se grăbiră să-şi dea ajutor reciproc. Cînd veniră aproape unii de alţii, socotind că au prins pe cartaginezi la mijloc, îşi transmiseră repede din om în om cuvîntul de ordine, se îmbărbătară între ei şi atacară pe duşmani. Hamilcar însă îşi continua drumul, avînd în faţă elefanţii, după ei călăreţii şi soldaţii uşor înarmaţi, în urmă soldaţii greu înarmaţi. Cînd văzu că duşmanii se năpustesc aşa de înverşunat, dădu ordin tuturor trupelor sale să facă o întoarcere. Celor care fuseseră în capul coloanei, după întoarcere, le ordonă să se retragă în grabă ; pe cei care la început fuseseră în coada coloanei, îi puse să execute jumătate de întoarcere şi-i aşeză în linia de bătaie împotriva frontului duşmanilor. Libyenii şi mercenarii, crezînd că aceştia, cuprinşi de frică, o iau la fugă, stricară ordinea de luptă, îi urmăriră şi începură să-i atace în luptă corp la corp. Dar cînd călăreţii se apropiară de cei care fuseseră aşezaţi în linie de bătaie şi se întoarseră pentru primirea luptei, iar restul armatei înaintă, libyenii — înfricoşaţi de această schimbare neaşteptată, fiindcă în timpul urmăririi se despărţiseră şi se împrăştiaseră — îndată se dădură înapoi şi fugiră. Unii din ei, lovindu-se de cei care veneau în urmă, cădeau şi se nimiceau şi pe ei, şi pe tovarăşii lor ; cei mai mulţi însă fură călcaţi în picioare de călăreţii şi elefanţii care-i urmăreau de aproape. Pieriră deci la vreo şase mii de libyeni şi de mercenari şi

https://biblioteca-digitala.ro

fură prinşi cam două mii ; ceilalţi se refugiară, unii în oraşul de lîngă pod, alţii în tabăra de lîngă Utica. După ce dobîndi victoria în acest chip, Hamilcar urmări îndată pe duşmani şi cuceri de la primul atac oraşul de lîngă pod, pentru că duşmanii îl părăsiseră şi se refugiaseră la Tunes ; apoi străbătu restul ţării şi sili unele oraşe să se predea, iar pe cele mai multe le luă cu forţa. Şi astfel îi făcu pe cartaginezi, ceva mai curajoşi şi mai îndrăzneţi şi-i smulse din deznădejdea dinainte.

77 Mathos continua să asedieze pe cei din Hippacra ; pe Autaritos, comandantul gallilor, şi pe Spendios îi sfătuia să se ţină aproape de duşmani, să se ferească de cîmp din pricina mulţimii de călăreţi şi de elefanţi de care dispunea armata vrăjmaşă, să meargă paralel cu duşmanii pe la poalele munţilor şi să folosească orice poziţie nefavorabilă pentru ei ca să-i atace. În timp ce făcea aceste planuri, trimise soli la numizi şi la libyeni şi-i rugă să vină în ajutor şi să nu piardă prilejul de a-şi dobîndi libertatea. Spendios luă de la Tunes, din fiecare neam, un număr de aproape şase mii de soldaţi şi înaintă, mergînd pe la poalele munţilor paralel cu cartaginezii ; pe lîngă aceste trupe avea şi un număr de aproape două mii de galli, conduşi de Autaritos, căci cealaltă parte din trupele lor de la început fugise la romani pe cînd erau încă în tabăra de lîngă Eryx. Cînd Hamilcar se opri într-o cîmpie înconjurată din toate părţile de munţi, se întîmplă că în acelaşi timp ajutoarele trimise de numizi şi de libyeni se uniră cu trupele lui Spendios. Deoarece cartaginezii se pomeniră deodată cu tabăra libyenilor în faţă, cu a numizilor în spate, iar cu a lui Spendios în flanc, trupele cartagineze ajunseră în mare primejdie, din care era greu de ieşit.

78 În această vreme, era [în tabăra duşmanilor] un oarecare Naravas, unul dintre cei mai de seamă numizi, plin de curaj şi războinic ; acesta îi simpatizase mereu pe cartaginezi, fiindcă moştenise de la tatăl său prietenia cu ei ; acum însă era atras şi mai mult, datorită marii stime pe care o avea faţă de Hamilcar. De aceea, socotind că a sosit momentul prielnic ca să se întîlnească şi să se înţeleagă cu el, merse la tabără însoţit de vreo sută de numizi. Cînd se apropie de val, se opri cu îndrăzneală şi făcu semn cu mîna.

https://biblioteca-digitala.ro

Hamilcar se întrebă cu uimire ce înseamnă aceasta şi trimise un călăreţ, căruia numidul îi spuse că vrea să stea de vorbă cu comandantul. În timp ce comandantul cartaginezilor şedea încă la îndoială şi era neîncrezător, Naravas predă însoţitorilor săi calul şi lăncile şi, plin de curaj, intră neînarmat în tabără. Toţi erau uimiţi şi uluiţi de îndrăzneala lui ; totuşi îl primiră şi-şi strînseră mîinile. În convorbirea ce i se acordă, el spuse că îi iubeşte pe toţi cartaginezii, dar doreşte mai ales să fie prieten cu Barcas, şi de aceea a venit acum ca să se alieze cu el şi să-i fie în viitor tovarăş credincios la orice plan şi la orice întreprindere. Auzind acestea, Hamilcar fu aşa de încîntat de încrederea cu care venise tînărul şi de sinceritatea vorbelor sale, încît nu numai că îl făcu bucuros tovarăş la toate acţiunile sale, ci îi şi făgădui cu jurămînt că îi va da pe fiica sa [211] dacă va rămîne credincios cartaginezilor. După ce se înţeleseră astfel, Naravas veni cu aproape două mii de numizi sub comanda sa. Hamilcar, întărit cu această ceată, îşi orîndui trupele pentru luptă. Spendios se uni cu libyenii şi, după ce coborîră împreună în cîmpie, începură lupta cu cartaginezii [212]. Se încinse o bătălie înverşunată, în care învinse Hamilcar cu ai săi, pentru că pe de o parte elefanţii se comportaseră bine în luptă, iar pe de altă parte Naravas adusese cele mai mari servicii. Autaritos şi Spendios scăpară cu fuga ; dintre ceilalţi căzură aproape zece mii şi fură prinşi aproape patru mii. După desăvîrşirea acestei victorii, prizonierilor care voiau să slujească în armata sa, Hamilcar le îngădui acest lucru şi-i echipă cu armele luate de la duşmanii ucişi. Pe cei care nu consimţiră, îi adună şi le ţinu o cuvîntare în care declară că le iartă vina de pînă atunci şi de aceea le îngăduie să plece unde vrea fiecare. Pentru viitor însă îi ameninţă să nu poarte nici unul armele împotriva cartaginezilor, că dacă vreunul care face acest lucru va fi prins va suferi o pedeapsă necruţătoare.

79 În această vreme, mercenarii care erau de pază în insula Sardinia urmară exemplul lui Mathos şi al lui Spendios şi se ridicară împotriva cartaginezilor care se aflau în insulă. Închiseră în cetăţuie pe Bostaros, care pe atunci ocupa la ei postul de comandant al trupelor auxiliare [213], apoi îl uciseră împreună cu concetăţenii lui. Cartaginezii trimiseră iarăşi un general, pe Hanon, cu armată, dar şi aceste trupe îl pă-

https://biblioteca-digitala.ro

răsiră pe Hanon şi se uniră cu răsculaţii, care prinseră viu pe numitul general şi-l puseră îndată pe cruce, apoi, imaginînd pedepse nebuneşti, uciseră în chinuri nemaiauzite pe toţi cartaginezii din insulă. În cele din urmă supuseră oraşele şi puseră stăpînire pe insulă, pînă ce se certară cu sardinienii şi fură alungaţi de aceştia în Italia. Astfel pentru Cartagina fu pierdută Sardinia, o insulă importantă prin mărimea ei, prin mulţimea de oameni şi prin produsele ei. Dar, fiindcă mulţi au scris amănunţit despre ea, socotesc că nu e necesar să repet lucruri îndeobşte cunoscute.

Mathos şi Spendios şi, împreună cu ei, gallul Autaritos vedeau cu nelinişte blîndeţea lui Hamilcar faţă de prizonieri şi, temîndu-se ca nu cumva libyenii şi mercenarii, ispitiţi în chipul acesta, să se îndrepte către adăpostul iertării ce li se oferea, ţinură sfat şi căutară cum ar putea să născocească o nouă nelegiuire şi să înfurie de tot mulţimea împotriva cartaginezilor. Hotărîră deci să adune soldaţii şi, după ce făcură acest lucru, introduseră în adunare un sol cu o scrisoare ca trimis de către partizanii lor din Sardinia. În scrisoare se spunea să păzească cu grijă pe Gescon şi pe toţi însoţitorii lui, pe care, după cum am arătat mai sus, ei îi trădaseră în Tunes, căci unii din tabără lucrau în ascuns cu cartaginezii pentru eliberarea lor. Prinzînd această ocazie, Spendios întîi îi sfătui pe ai săi să nu aibă încredere în blîndeţea pe care o arătase generalul cartaginezilor faţă de prizonieri. „Căci, procedînd astfel, el nu se gîndise la salvarea prizonierilor, ci căuta ca prin eliberarea lor să pună mîna pe noi toţi şi apoi să se răzbune nu pe cîţiva, ci pe noi toţi dacă vom avea încredere în el". Pe lîngă acestea, îi mai sfătui să ia aminte ca nu cumva, dînd drumul lui Gescon, să-şi atragă dispreţul duşmanilor şi mari pagube pentru ei înşişi dacă vor lăsa să fugă un astfel de om şi comandant priceput, care le va fi neapărat un duşman foarte primejdios. Pe cînd el încă vorbea astfel, se ivi un alt sol, ca trimis din partea celor de la Tunes, cu o scrisoare ce avea un conţinut asemănător cu al aceluia din Sardinia.

80 După el luă cuvîntul gallul Autaritos şi spuse că singura salvare în situaţia lor era renunţarea la orice speranţă din partea cartaginezilor. Căci, cît timp vreunul se bizuie pe bunătatea lor, un astfel de om nu poate să le fie un aliat

https://biblioteca-digitala.ro

sincer. De aceea îi rugă să acorde încredere, ascultare şi atenţie acelora care propuneau măsurile cele mai vrăjmaşe şi cele mai înverşunate împotriva cartaginezilor şi îi îndemnă să socotească duşmani şi trădători pe cei care vorbeau în sens contrar. După ce vorbi astfel, îi sfătui să tortureze şi să ucidă pe Gescon şi pe cei prinşi împreună cu el, cît şi pe cartaginezii care fuseseră făcuţi prizonieri mai în urmă. Autaritos avea o influenţă foarte mare în consfătuiri, pentru că înţelegeau mulţi limba sa. În îndelungata sa campanie el învăţase să vorbească feniciana şi cei mai mulţi soldaţi erau familiarizaţi cu această limbă [214], fiindcă slujiseră mult timp în armata cartaginezilor. De aceea Autaritos fu lăudat de toată mulţimea şi se retrase însoţit de aplauze. Cînd înaintară deodată mulţi din toate neamurile şi voiră să ceară cel puţin cruţarea de la chinuri în numele binefacerilor pe care le făcuse Gescon, nu se înţelese nimic din ceea ce spuneau, fiindcă vorbeau mulţi în acelaşi timp şi fiecare în limba sa proprie. După ce însă se ştiu că ei cereau interzicerea torturii şi unul dintre cei din faţă zise „balle" [215], aruncară cu pietre în toţi care ieşiseră înainte. Şi rudele îi duseră de acolo ucişi ca de nişte fiare. Spendios şi oamenii săi îi luară pe Gescon şi pe ceilalţi prizonieri, care erau în număr de aproape şapte sute, îi scoaseră afară din val şi, după ce îi duseră nu departe de tabără, le tăiară întîi mîinile, începînd cu Gescon, pe care cu puţin timp mai înainte îl preferaseră tuturor cartaginezilor, îl proclamaseră binefăcătorul lor şi-i încredinţaseră decizia în neînţelegerile lor. După retezarea mîinilor, le tăiară nenorociţilor nasul şi urechile şi, după ce îi mutilară şi le zdrobiră picioarele, îi aruncară încă vii într-o groapă.

81 Cînd vestea despre tristul lor sfîrşit ajunse la cartaginezi, ei nu puteau să facă nimic altceva decît să se tînguiască ; adînc întristaţi de această nenorocire, trimiseră soli la Hamilcar şi la celălalt general, Hanon, rugîndu-i să ajute patria şi să răzbune moartea nenorociţilor. Trimiseră şi la acei nelegiuiţi cîţiva crainici ca să ridice morţii. Aceia însă refuzară să-i dea şi înştiinţară pe cei sosiţi să nu mai trimită în viitor la ei nici crainici, nici sol, căci pe cei ce vor veni îi aşteaptă aceeaşi pedeapsă pe care o suferise Gescon. Pen-

https://biblioteca-digitala.ro

tru viitor hotărîră şi se îndemnară unii pe alţii să tortureze şi să ucidă pe orice cartaginez pe care îl vor prinde, iar pe orice aliat al lor să-l trimită înapoi la Cartagina cu mîinile tăiate. Şi pe urmă îndeplinire fără cruţare această hotărîre.

Imaginîndu-ne aceste grozăvii, am putea spune pe bună dreptate că nu numai trupurile oamenilor şi unele răni şi tumori ce se formează pe ele se înrăutăţesc şi devin incurabile, ci cu mult mai mult sufletele. La răni se întîmplă că, dacă li se dă îngrijire pentru a se vindeca, cîteodată sînt iritate chiar de această îngrijire şi se întind şi mai repede ; dacă, dimpotrivă, îngrijirea este neglijată, potrivit naturii lor, ele macină locul împrejur şi nu se liniştesc pînă nu nimicesc tot corpul. Tot aşa se formează adesea în suflete astfel de vătămături neguroase şi putreziciuni, încît nici un animal nu ajunge să fie mai nelegiuit şi mai crud decît omul. Dacă unor asemenea oameni li se acordă iertare şi sînt trataţi cu blîndeţe, ei cred că este o cursă şi o viclenie şi devin mai neîncrezători şi mai îndîrjiţi împotriva celor care se poartă blînd. Dacă vrea cineva să se răzbune pe ei, mînia lor creşte şi nu există nici o nelegiuire sau grozăvie de care să nu fie capabili, lăudîndu-se cu o astfel de îndrăzneală. În cele din urmă se sălbăticesc cu totul şi se dezbracă de firea omenească. Originea şi cauza principală a acestei porniri a sufletelor trebuie căutate în moravurile stricate şi în educaţia rea din copilărie ; cauzele care conlucrează sînt însă mai multe, dar cea mai importantă stă în trufia şi lăcomia conducătorilor. Tocmai acestea se aflau atunci întrunite la gloata mercenarilor, şi încă şi mai mult la conducătorii lor.

82 Hamilcar, adus la mare strîmtoare de nebunia duşmanilor, îl chemă la el pe Hanon, în speranţa că, dacă trupele vor fi adunate la un loc, va pune capăt mai repede tuturor tulburărilor. Dintre duşmanii pe care punea mîna, pe unii îi ucidea chiar în încleştarea luptei, iar pe alţii, care erau prinşi şi aduşi la el, îi arunca înaintea fiarelor, socotind că singura scăpare de această nenorocire ar fi dacă duşmanii ar putea fi nimiciţi de tot. Dar tocmai cînd speranţele cartaginezilor în privinţa războiului păreau mai bune, se întîmplă

https://biblioteca-digitala.ro

o întorsătură totală şi neaşteptată în situaţia lor. Căci, îndată ce cei doi generali fură în acelaşi loc, se învrăjbiră într-atît, încît nu numai că neglijară momentele favorabile de a lovi pe duşmani, ci din cauza invidiei dintre ei dădură adversarilor multe ocazii de a repurta succese contra lor înşişi. Aflînd acestea, cartaginezii porunciră unuia dintre generali să plece, iar celuilalt, pe care l-ar prefera trupele, să rămînă. Pe lîngă acestea, se întîmplă că proviziile expediate din locurile ce se cheamă la cartaginezi Emporii [216], în care îşi puneau cele mai mari speranţe atît în privinţa hranei, cît şi a celorlalte trebuinţe, pieriră cu totul în urma unei furtuni pe mare. Sardinia le era, precum am spus mai sus, înstrăinată ; insula aceasta le adusese odinioară mari servicii la vreme de nevoie. Dar culmea nenorocirii fu separarea oraşelor hippacritanilor şi uticenilor, singurele din Libya care nu numai că suportaseră cu generozitate nevoile războiului prezent, ci şi în vremea lui Agathocles [217] şi pe timpul invaziei romanilor fuseseră statornice ; cu un cuvînt nu arătaseră niciodată vreun sentiment duşmănos împotriva cartaginezilor. Acum însă nu numai că trecură fără motiv de partea libyenilor, ci, în urma acestei schimbări, arătară acestora cea mai mare simpatie şi încredere, iar faţă de cartaginezi mînie neîmpăcată şi ură. Căci pe oamenii care le veniseră în ajutor din Cartagina, în număr de aproape cinci sute, şi pe comandantul lor îi uciseră şi-i aruncară pe toţi de pe ziduri, iar oraşul îl predară libyenilor ; cartaginezilor însă le respinseră chiar cererea de a-i îngropa pe nenorociţi. Încurajaţi de aceste întîmplări, Mathos şi Spendios se hotărîră tocmai în aceste împrejurări să asedieze însăşi Cartagina. Barcas însă luase pe lîngă sine pe Hanibal ca general ; căci pe acesta îl trimiseseră cetăţenii la trupe după ce armata hotărîse îndepărtarea lui Hanon, potrivit împuternicirii ce-i fusese dată de cartaginezi cu privire la cearta dintre cei doi generali. Împreună cu acesta şi cu Naravas, Hamilcar străbătu ţara şi tăie aprovizionarea lui Mathos şi lui Spendios ; la aceasta, ca şi la alte lucruri, i-a fost foarte preţios ajutorul numidului Naravas. Aceasta era situaţia armatei în cîmpie.

83 Cartaginezii, împresuraţi din toate părţile, fură siliţi să se refugieze în oraşele aliate. Hieron, atent la evenimente, îndeplinise cu mare zel în timpul acestui război ceea ce îi

https://biblioteca-digitala.ro

ceruseră. Acum însă depunea şi mai multă străduinţă, fiind convins că salvarea cartaginezilor era în interesul său atît pentru întărirea puterii sale în Sicilia, cît şi pentru prietenia sa cu romanii ; voia să nu se dea posibilitate celor cu puteri mari să facă orice ar vrea fără împotrivire. Şi aici gîndea cu totul cuminte şi înţelept. Căci niciodată nu trebuie să se neglijeze o astfel de prevedere şi nici să ajuţi pe cineva să ajungă la o putere aşa de mare, faţă de care să nu mai ai posibilitate să-ţi susţii nici măcar drepturile recunoscute. În acest timp, chiar şi romanii, respectînd datoriile alianţei, se arătau gata de ajutor. La început se iviseră nişte certuri între aceste două popoare, din următoarele cauze. Pe corăbierii care veneau din Italia în Libya şi aduceau provizii duşmanilor, cartaginezii îi duceau în porturile lor şi, pentru că strînseseră în închisori aproape cinci sute de astfel de oameni, romanii se mîniară. În urmă însă, cînd trimiseră soli şi la cererea lor primiră înapoi pe toţi oamenii închişi, fură aşa de mulţumiţi, încît îndată le dăruiră în schimb cartaginezilor pe prizonierii ce mai rămăseseră la ei în urma războiului din Sicilia. De acum încolo încep să se arate binevoitori faţă de toate cererile lor. De aceea îngăduiră neguţătorilor să exporte la cartaginezi cele necesare, dar le interziseră să se ducă la duşmanii acestora. Apoi, cînd mercenarii din Sardinia, care se revoltaseră împotriva cartaginezilor, îi chemară în insulă, romanii nu le dădură ascultare. Cînd uticenii voiră să li se predea, îi refuzară din respect pentru tratat. Aşadar, cartaginezii, avînd nevoie de prietenii amintiţi mai sus, suportară asediul.

84 Mathos însă şi Spendios nu erau mai puţin asediaţi decît asediatorii [218]. Căci Hamilcar îi făcu să ajungă la o asemenea lipsă de cele necesare, încît în cele din urmă fură siliţi să părăsească asediul. Puţin după aceea, aducînd pe mercenarii şi pe libyenii cei mai viteji, toţi cam cincizeci de mii de oameni, printre care şi pe libyanul Zarzas cu trupa sa, porniră din nou împotriva duşmanilor în cîmpie şi observară mişcările armatei lui Hamilcar. Se fereau de locurile şese de teama elefanţilor şi a cavaleriei lui Naravas şi încercau să ocupe terenurile muntoase şi strîmte. În această vreme nu erau de loc mai prejos decît duşmanii în atacuri şi în îndrăz-

https://biblioteca-digitala.ro

neală, dar, din cauza lipsei de experienţă, erau adesea învinşi. Atunci, mi se pare, s-a putut vedea în adevăr cît de mult se deosebeşte experienţa bazată pe raţiune şi arta unui general de lipsa de experienţă şi de rutina nechibzuită a soldăţimii. Căci multora dintre ei, cînd ieşeau în cete mici, Hamilcar le tăia retragerea şi, ca un bun jucător de table, îi încercuia şi-i ucidea fără luptă ; cînd însă aduceau la luptă toate trupele, îi atrăgea în cursă şi omora mulţi oameni. Pe alţii îi înspăimînta prin apariţii neaşteptate ziua şi noaptea, şi pe care îi prindea vii îi arunca pe toţi la fiare. În cele din urmă aşeză tabăra fără veste împotriva lor într-un loc neprielnic pentru ei, însă prielnic pentru armata sa ; îi aduse într-o astfel de situaţie, încît nici să lupte nu îndrăzneau, nici să fugă nu puteau, fiind încercuiţi din toate părţile cu şanţ şi cu val, şi, în sfîrşit, împinşi de foame, fură siliţi să se mănînce unul pe altul. Puterea divină îi pedepsea astfel pentru nelegiuirile şi cruzimile lor faţă de alţii. Să iasă la luptă nu îndrăzneau, fiindcă prevedeau o înfrîngere sigură şi torturi dacă aveau să fie prinşi ; de împăcare nici nu le trecea prin minte să pomenească, fiind conştienţi de faptele lor nelegiuite. Aşteptînd mereu ajutoarele de la Tunes după făgăduielile comandanţilor, suportau să se facă orice împotriva lor.

85 Cînd terminară în chip nelegiuit pe prizonieri folosindu-i drept hrană şi de asemenea şi pe sclavi, iar de la Tunes nu venea nimeni în ajutor, fiindcă era clar că mulţimea, învinsă de desperare, avea să-i pună la chinuri pe comandanţi, Autaritos, Zarzas şi Spendios hotărîră să se predea duşmanilor şi să ducă tratative de pace cu Hamilcar. După ce trimiseră un crainic şi primiseră încuviinţarea cu privire la ambasadă, veniră ei înşişi la Cartagina în număr de zece oameni. Hamilcar făcu cu ei următoarea învoială : „Să li se îngăduie cartaginezilor să aleagă dintre duşmani zece oameni pe care-i vor voi ; pe ceilalţi să-i lase să plece cu o singură tunică". După încheierea acestei convenţii, Hamilcar declară îndată că alege pe cei de faţă, potrivit înţelegerii. Astfel cartaginezii puseră mîna pe Autaritos, pe Spendios şi pe ceilalţi comandanţi foarte vestiţi. Cînd aflară de arestarea comandanţilor, libyenii crezură că au fost trădaţi, fiindcă nu

https://biblioteca-digitala.ro

ştiau nimic despre tratat, şi de aceea se repeziră să pună mîna pe arme ; dar Hamilcar îi înconjură cu elefanţii şi cu restul armatei şi nimici peste patruzeci de mii de oameni în locul ce se cheamă Prion[219] şi care a căpătat această denumire din cauza asemănării cu instrumentul ce poartă acelaşi nume.

86 Prin această victorie, Hamilcar îi făcu pe cartaginezi să spere iarăşi în mai bine, căci îşi pierduseră orice nădejde de scăpare. Împreună cu Naravas şi cu Hanibal, el cutreieră ţara şi oraşele. După ce libyenii li se alăturară şi trecură de partea lor în urma succesului repurtat, ei supuseră cele mai multe oraşe, merseră la Tunes şi începură să-l asedieze pe Mathos. Hanibal aşează tabăra în partea dinspre Cartagina, iar Hamilcar în partea opusă. Apoi aduseră lîngă ziduri pe Spendios şi pe ceilalţi prizonieri şi-i răstigniră pe cruci în văzul duşmanilor. Mathos, observînd neglijenţa şi prea marea încredere în sine a lui Hanibal, îi atacă întărîturile, ucise mulţi cartaginezi, îi alungă pe toţi, puse stăpînire pe toate bagajele şi-l prinse viu pe generalul Hanibal. Îl duseră îndată la crucea lui Spendios şi, după ce îl chinuiră groaznic, coborîră pe acela, iar pe el îl puseră viu în loc şi în jurul trupului lui Spendios sugrumară treizeci de cartaginezi dintre cei mai vestiţi. S-ar părea că soarta a apropiat înadins pe aceşti oameni pentru a le da rînd pe rînd ocazie să se răzbune cumplit unul pe altul. Barcas află tîrziu despre ieşirea celor din oraş din cauza depărtării dintre tabere ; dar, chiar cînd ştiu, nu alergă în ajutor, deoarece terenul dintre ele era greu de străbătut. De aceea plecă de la Tunes, merse la fluviul Macara şi aşeză tabăra la gura fluviului lîngă mare.

87 Cartaginezii, loviţi de această nenorocire neaşteptată, începură iarăşi să-şi piardă curajul şi nădejdea ; abia se îmbărbătaseră şi deodată îşi văzură din nou speranţele pierdute. Totuşi, nu renunţară să ia măsurile necesare pentru salvare. De aceea aleseră treizeci de senatori şi printre ei pe generalul Hanon, care mai înainte fusese silit să părăsească tabăra. Pe lîngă aceştia înarmară pe oamenii capabili de serviciul militar care mai rămăseseră şi, cum erau ameninţaţi de un pericol extrem, îi trimiseră la Barcas. Senatorilor le dădură

https://biblioteca-digitala.ro

ordin să facă orice ca să-i împace pe generalii care se certaseră mai înainte şi, în situaţia de faţă, să-i silească să se înţeleagă între ei. Aceştia îi aduseră pe generali în acelaşi loc şi, după multe şi felurite discuţii, Hanon şi Barcas fură nevoiţi să se supună şi să asculte sfaturile. Şi pe atunci, împăcaţi şi mînaţi de un singur gînd, ei făcură pentru cartaginezi totul după dorinţă. Mathos, înfrînt în multe lupte parţiale pe care le dăduse lîngă Leptis [220] şi alte oraşe, în cele din urmă se hotărî să dea o bătălie decisivă ; cartaginezii erau şi ei înclinaţi spre aceasta. De aceea, şi unii şi alţii, luînd această hotărîre, chemară pe toţi aliaţii la luptă şi adunară garnizoanele din oraşe, ca şi cum aveau să rişte la zaruri totul. Cînd erau gata toate pregătirile în amîndouă părţile, se rînduiră în linie de bătaie şi se încăierară deodată. Victoria fu de partea cartaginezilor ; cei mai mulţi dintre libyeni pieriră chiar în luptă, iar alţii se refugiară spre un oarecare oraş şi nu după multă vreme se predară. Mathos căzu viu în mîinile duşmanilor săi.

88 După această luptă, celelalte părţi ale Libyei se supuseră îndată cartaginezilor. Locuitorii oraşelor Hippacra şi Utica rămaseră în stare de revoltă, neavînd nici o cale spre împăcare, deoarece de la începutul răscoalei nu-şi lăsaseră nici un loc pentru milă sau iertare în inimile duşmanilor. Astfel, chiar şi în asemenea greşeli, este foarte importantă moderaţia şi abţinerea de a săvîrşi înadins ceva iremediabil. Cînd însă aşezară taberele, Hanon în faţa unui oraş, iar Barcas în faţa celuilalt, îi siliră îndată să se predea în condiţii hotărîte de cartaginezi.

Aşadar, războiul libyan, care i-a adus pe cartaginezi la o strîmtoare aşa de mare, avu acest sfîrşit. Astfel, cartaginezii nu numai că deveniră iarăşi stăpîni pe Libya, dar îi pedepsiră pe cei vinovaţi de răzvrătire aşa cum meritau. Căci, la sfîrşit, tinerii, conducînd triumful prin oraş, îi supuseră la tot felul de ocări şi chinuri pe Mathos şi pe tovarăşii săi. Trei ani şi aproape şase luni s-au luptat mercenarii cu cartaginezii ; dintre războaiele despre care am auzit, acesta l-a întrecut pe celelalte prin cruzime şi nelegiuire. În această vreme, romanii, chemaţi de mercenarii din Sardinia care fugiseră la ei, se hotărîră să meargă în această insulă. Cartaginezii se supărară, socotind că lor li se cuvine mai mult

https://biblioteca-digitala.ro

stăpînirea Sardiniei, şi se pregăteau să pedepsească pe cei care împinseseră insula la răzvrătire. Romanii prinseră această ocazie şi decretară războiul împotriva cartaginezilor, spunînd că aceştia fac pregătirile nu contra sardinienilor, ci chiar contra lor. Dar ei, abia scăpaţi în chip aşa de neaşteptat de războiul povestit mai sus, se aflau cu totul nepregătiţi să înceapă iarăşi ostilităţile cu romanii. Plecîndu-se în faţa împrejurărilor, ei nu numai că părăsiră Sardinia, dar mai şi dădură romanilor o mie două sute de talanţi [221] ca să nu facă acum război. Aşa se petrecură aceste evenimente.

https://biblioteca-digitala.ro

CARTEA A II-A

https://biblioteca-digitala.ro

stăpînirea Sardiniei, şi se pregăteau să pedepsească pe cei care împinseseră insula la răzvrătire. Romanii prinseră această ocazie şi decretară războiul împotriva cartaginezilor, spunînd că aceştia fac pregătirile nu contra sardinienilor, ci chiar contra lor. Dar ei, abia scăpaţi în chip aşa de neaşteptat de războiul povestit mai sus, se aflau cu totul nepregătiţi să înceapă iarăşi ostilităţile cu romanii. Plecîndu-se în faţa împrejurărilor, ei nu numai că părăsiră Sardinia, dar mai şi dădură romanilor o mie două sute de talanţi [221] ca să nu facă acum război. Aşa se petrecură aceste evenimente.

https://biblioteca-digitala.ro

CARTEA A II-A

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

1 În cartea dinaintea acesteia am arătat cum romanii, după ce şi-au întărit stăpînirea în Italia, au început să întreprindă acţiuni în afară ; au trecut apoi în Sicilia şi, din această cauză, s-au luptat cu cartaginezii pentru această insulă ; după aceea, cînd au început să strîngă pentru întîia oară forţe navale, şi cele ce s-au întîmplat acestor două popoare în timpul războiului pînă la sfîrşit. În urma acestui război, cartaginezii s-au retras din toată Sicilia, iar romanii au pus stăpînire pe întreaga insulă, afară de ţinuturile supuse lui Hieron. În continuare am spus cum s-au revoltat mercenarii împotriva cartaginezilor şi au aprins războiul aşa-numit „libyan", arătînd pînă unde au mers nelegiuirile în timpul acestui război şi ce curs au luat aceste evenimente nemaiauzite pînă la sfîrşitul războiului, cînd victoria a fost de partea cartaginezilor. Acum vom încerca să arătăm evenimentele ce au urmat după acestea, vorbind de fiecare pe scurt, potrivit planului stabilit la început.

Îndată ce au restabilit ordinea în Libya, cartaginezii trimiseră pe Hamilcar cu trupe în regiunile din Iberia [1]. Acesta îşi luă armata şi pe fiul său Hanibal, în vîrstă de nouă ani, trecu marea pe la Coloanele lui Hercules [2] şi instaură în Iberia stăpînirea cartaginezilor. În aceste locuri el petrecu aproape nouă ani [3], aducînd sub ascultarea Cartaginei multe populaţii iberice, unele prin război, altele prin convingere, după care muri într-un chip vrednic de faptele sale dinainte. Căci pe cînd se lupta cu duşmani foarte curajoşi şi foarte puternici, avîntîndu-se în mijlocul bătăliei cu o îndrăzneală vrednică de laudă, îşi dădu viaţa vitejeşte [4]. Cartaginezii trecură comanda lui Hasdrubal, ginerele şi trierarhul [5] acestuia.

2 În această vreme [6], romanii trecură pentru întîia oară cu armată în Illyria şi în aceste părţi ale Europei [7], fapt care trebuie privit de către cei care vor cu adevărat să cunoască planul nostru şi creşterea neîntreruptă a puterii romane nu superficial, ci cu atenţie. Această expediţie s-au hotărît s-o facă din următoarele motive. Era rege al illyrilor Argon, fiul

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

1 În cartea dinaintea acesteia am arătat cum romanii, după ce şi-au întărit stăpînirea în Italia, au început să întreprindă acţiuni în afară ; au trecut apoi în Sicilia şi, din această cauză, s-au luptat cu cartaginezii pentru această insulă ; după aceea, cînd au început să strîngă pentru întîia oară forţe navale, şi cele ce s-au întîmplat acestor două popoare în timpul războiului pînă la sfîrşit. În urma acestui război, cartaginezii s-au retras din toată Sicilia, iar romanii au pus stăpînire pe întreaga insulă, afară de ţinuturile supuse lui Hieron. În continuare am spus cum s-au revoltat mercenarii împotriva cartaginezilor şi au aprins războiul aşa-numit „libyan", arătînd pînă unde au mers nelegiuirile în timpul acestui război şi ce curs au luat aceste evenimente nemaiauzite pînă la sfîrşitul războiului, cînd victoria a fost de partea cartaginezilor. Acum vom încerca să arătăm evenimentele ce au urmat după acestea, vorbind de fiecare pe scurt, potrivit planului stabilit la început.

Îndată ce au restabilit ordinea în Libya, cartaginezii trimiseră pe Hamilcar cu trupe în regiunile din Iberia [1]. Acesta îşi luă armata şi pe fiul său Hanibal, în vîrstă de nouă ani, trecu marea pe la Coloanele lui Hercules [2] şi instaură în Iberia stăpînirea cartaginezilor. În aceste locuri el petrecu aproape nouă ani [3], aducînd sub ascultarea Cartaginei multe populaţii iberice, unele prin război, altele prin convingere, după care muri într-un chip vrednic de faptele sale dinainte. Căci pe cînd se lupta cu duşmani foarte curajoşi şi foarte puternici, avîntîndu-se în mijlocul bătăliei cu o îndrăzneală vrednică de laudă, îşi dădu viaţa vitejeşte [4]. Cartaginezii trecură comanda lui Hasdrubal, ginerele şi trierarhul [5] acestuia.

2 În această vreme [6], romanii trecură pentru întîia oară cu armată în Illyria şi în aceste părţi ale Europei [7], fapt care trebuie privit de către cei care vor cu adevărat să cunoască planul nostru şi creşterea neîntreruptă a puterii romane nu superficial, ci cu atenţie. Această expediţie s-au hotărît s-o facă din următoarele motive. Era rege al illyrilor Argon, fiul

https://biblioteca-digitala.ro

lui Pleuratos, care avea forţe terestre şi navale mai mari decît ale regilor care domniseră înaintea lui în Illyria. Înduplecat cu bani de Demetrios [8], tatăl lui Filip [9], acesta făgădui că va da ajutor medeonienilor [10], care erau asediaţi de etolieni. Căci etolienii, neputînd convinge în nici un chip pe medeonieni să facă parte din liga lor, se hotărîseră să-i supună cu forţa. Înrolaseră deci soldaţi din toată ţara, înconjuraseră cu taberele oraşul acestora şi-l asediară cu toată puterea, folosind toate mijloacele tehnice de asediu. Apropiindu-se timpul alegerilor [11], cînd trebuia ales alt strateg [12], şi cum asediaţii se aflau într-o situaţie grea şi se părea că de la o zi la alta se vor preda, strategul de pînă atunci se adresă etolienilor, spunînd că, deoarece el însuşi îndurase suferinţele şi primejdiile asediului, era drept ca, după victorie, să i se acorde lui dreptul de împărţirea prăzii şi de inscripţie pe arme [13]. Unii, şi mai ales pretendenţii la putere, se opuseră cererii şi îndemnară mulţimea să nu ia o măsură pripită, ci să lase norocul să dea această onoare oricui va voi el. Etolienii hotărîră ca strategul următor care va cuceri oraşul să împartă cu cel dinainte dreptul de a distribui prada şi de a-şi înscrie numele pe arme.

3 După ce fu dată această hotărîre, a doua zi trebuia să aibă loc alegerea şi instalarea la comandă a noului strateg, potrivit obiceiului etolienilor. În acest timp veniră noaptea la Medeonia, în locurile cele mai apropiate de oraş, o sută de corăbii mici de transport în care erau cinci mii de illyri. Traseră la ţărm şi, după ce în zorii zilei coborîră repede şi pe furiş, folosiră ordinea de bătaie obişnuită la ei şi înaintară pe corpuri de trupe împotriva taberei etolienilor. La vestea celor întîmplate, etolienii fură uimiţi de îndrăzneala neaşteptată a illyrilor. Dar etolienii, mîndri cum erau de multă vreme şi încrezători în propriile lor forţe, fură întrucîtva curajoşi. Aşezară deci o mare parte din hopliţi [14] şi din călăreţi chiar înaintea taberei în cîmpie ; cu o parte din cavalerie şi cu soldaţii pedeştri uşor înarmaţi se grăbiră să ocupe locurile înalte, situate avantajos în faţa întăriturilor. Prin mulţimea lor şi prin greutatea formaţiei lor de luptă, illyrii respinseră de la primul atac pe soldaţii uşor înarmaţi şi siliră în acelaşi timp şi pe călăreţii care îi sprijineau să se retragă pînă la hopliţi. După aceasta se repeziră de pe o înălţime

https://biblioteca-digitala.ro

asupra trupelor aşezate în cîmpie şi le puseră uşor pe fugă ; în acelaşi timp şi medeonienii din oraş îi atacară pe etolieni. Uciseră mulţi din ei, luară încă şi mai mulţi prizonieri şi puseră stăpînire pe armele şi pe toate bagajele asediatorilor. Astfel illyrii, după ce îndepliniră porunca regelui, încărcară în corăbii bagajele şi toată prada şi porniră îndată pe mare, îndreptîndu-se spre ţara lor.

4 Medeonienii, salvaţi în chip aşa de neaşteptat, se întruniră în adunare şi deliberară, între altele, şi despre inscripţia armelor. Hotărîră să fie pomenit în inscripţie atît numele strategului care avea atunci comanda, cît şi al etolienilor care aspirau la acest grad pentru anul următor, potrivit decretului etolienilor. Prin întîmplarea survenită acestora, soarta îşi arăta parcă înadins puterea şi celorlalţi oameni. Căci în foarte scurt timp dădu medeonienilor putinţa să facă împotriva duşmanilor ceea ce se aşteptau să sufere ei din partea lor. Prin această înfrîngere neaşteptată, etolienii au dat o lecţie tuturor să nu delibereze în viitor despre ceva care nu s-a întîmplat şi să nu-şi pună dinainte prea mare speranţă în cele ce se pot întîmpla altfel, ci, ca oameni ce sînt, să lase o parte neprevăzutului în mai toate împrejurările, şi mai ales în război.

După acostarea cu bine a corăbiilor, regele Agron, aflînd de la comandanţi cele ce se petrecuseră în timpul luptei şi fiind grozav de bucuros că i-a învins pe etolienii foarte trufaşi, a început să se dedea la beţie şi la alte desfrîuri asemănătoare şi căzu în cele din urmă bolnav de pleurezie, de care muri în cîteva zile. Soţia sa Teuta, care îi urmă la cîrma statului, lăsă grija treburilor în seama unor prieteni credincioşi. Făcîndu-şi socoteli de femeie şi avînd înaintea ochilor numai izbînda norocoasă, fără să ţină seama de nimic din cele dinafară, îngădui întîi celor ce navigau pe propria lor socoteală să jefuiască pe oricine vor întîlni, iar în al doilea rînd strînse o flotă şi trupe nu mai puţin numeroase decît cele dinainte şi le trimise, dînd comandanţilor libertatea să considere duşmană orice ţară.

5 Cei trimişi îşi îndreptară primele atacuri împotriva Elidei şi Messeniei, deoarece illyrii pustiau mereu aceste regiuni. Din cauza întinderii ţărmului şi pentru că oraşele principale

https://biblioteca-digitala.ro

din acele regiuni erau în mijlocul uscatului, soseau împotriva debarcării illyrilor la cei pomeniţi ajutoare de departe şi mult prea tîrziu. De aceea cutreierau fără teamă şi devastau mereu aceste regiuni. Ceva mai mult, aflîndu-se atunci pe lîngă Phoinice [15] din Epir, traseră la ţărm ca să ia alimente. Se întîlniră cu aproape opt sute de galli, care erau mercenari ai epiroţilor şi şedeau în Phoinice ; se înţeleseră cu cei amintiţi să le predea oraşul. După ce aceştia le făgăduiră sprijinul lor, debarcară trupele şi, fiind ajutaţi în interior de galli, printr-un atac neaşteptat puseră stăpînire pe oraş şi pe cei care se aflau în el. Cînd aflară de cele întîmplate, epiroţii alergară în grabă cu toţii în ajutor. Ajungînd lîngă Phoinice, aşezară tabăra în spatele rîului care curge pe lîngă oraş şi, pentru mai multă siguranţă, scoaseră scîndurile podului de peste rîu. Vestindu-li-se că Scerdilaidas se apropie pe uscat prin strîmtorile de lîngă Antigoneea [16] cu cinci mii de illyri, se împărţiră şi trimiseră o parte din trupe să păzească Antigoneea, în timp ce ei şedeau fără grijă, bucurîndu-se de roadele pe care le oferea din belşug ţinutul, şi neglijau posturile de pază şi gărzile. Aflînd despre împărţirea trupelor şi despre neglijenţa lor, illyrii porniră noaptea, aşezară scînduri pe pod, trecură rîul fără nici o primejdie şi, după ce ocupară o poziţie întărită, rămaseră acolo restul nopţii. Cînd se făcu ziuă, cele două armate se rînduiră în ordine de bătaie în faţa oraşului ; epiroţii fură învinşi şi mulţi din ei căzură în luptă, încă şi mai mulţi fură prinşi, iar ceilalţi fugiră spre Atintani [17].

6 Copleşiţi de o astfel de nenorocire şi pierzînd orice încredere în ei înşişi, ei [18] trimiseră soli la etolieni, precum şi la neamul aheenilor, şi cu rugăminte fierbinte le cerură să-i ajute. Aceştia, înduioşîndu-se de nenorocirile lor, îi ascultară şi puţin după aceea veniră cu ajutoare la Helicranon [19]. Illyrii, care ocupaseră Phoinice, întîi se îndreptară, cu Scerdilaidas în frunte, spre această localitate şi aşezară tabăra în apropierea trupelor care veniseră în ajutor, cu gîndul ca să-i lovească. Dar erau încurcaţi de locul nepotrivit şi în acelaşi timp veni de la Teuta o scrisoare prin care li se poruncea să se întoarcă acasă cît mai repede, pentru că o parte din illyri trecuseră de partea dardanilor [20]. Astfel, după ce prădară Epirul, încheiară armistiţiu cu epiroţii ; le înapoiară,

https://biblioteca-digitala.ro

în schimbul răscumpărării, oamenii de condiţie liberă şi oraşul, iar pe sclavi şi restul prăzii îi încărcară în corăbii, şi unii porniră înapoi pe mare, pe cînd trupele lui Scerdilaidas se retraseră tot pe jos prin strîmtorile de lîngă Antigoneea. Băgară mare spaimă şi groază în elenii care locuiau pe ţărmul mării. Căci, văzînd că cel mai întărit şi mai puternic oraş din Epir fusese robit aşa pe neaşteptate, fiecare se îngrijora nu numai pentru cei de pe ogoare, ca altădată, ci şi pentru propria lor soartă şi a oraşelor lor.

Salvaţi în chip neaşteptat, epiroţii se gîndiră aşa de puţin să încerce să se răzbune pe cei ce îi loviseră sau să arate recunoştinţă faţă de cei care îi ajutaseră, încît, dimpotrivă, trimiseră soli la Teuta şi, împreună cu acarnanii, făcură alianţă cu illyrii, în virtutea căreia sprijineau de atunci mereu pe aceştia, în timp ce aheenilor şi etolienilor le deveni adversari. De aici s-a văzut limpede nerecunoştinţa lor faţă de binefăcători şi nesocotinţa pe care au dovedit-o de la început în conducerea treburilor lor.

7 Fireşte, dacă cineva cade într-o nenorocire pe care, ca om ce este, nu poate s-o prevadă, nu e vina celui care suferă, ci a soartei şi a celui care o pricinuieşte ; dacă însă se aruncă nesocotit şi vădit în cele mai mari nenorociri, este, fără îndoială, greşeala celui care suferă. De aceea cei care sînt loviţi de soartă găsesc compătimire, iertare şi ajutor, iar celor care cad în nenorociri din cauza propriei lor nesocotinţe li se cuvine ruşine şi mustrare din partea celor înţelepţi. În acest fel, epiroţii au putut fi întîmpinaţi atunci, de bună seamă, de către eleni. Căci, întîi, cine n-ar fi privit cu neîncredere faima pe care în general o aveau gallii şi nu s-ar fi ferit să dea pe mîna lor un oraş bogat şi cu multe ademeniri spre trădare ? În al doilea rînd, cine nu s-ar fi păzit de planurile acelei vînzări de care e vorba aici ? Erau doar nişte oameni care, la început, fuseseră alungaţi din patrie de concetăţenii porniţi împotriva lor, tocmai din cauza perfidiei faţă de rudele şi de neamurile lor. Primiţi de cartaginezi pe care îi zorea războiul, întîi, în urma unei certe dintre soldaţi şi generali pentru soldă, ei porniseră îndată să jefuiască oraşul acragantinilor [21], în care fuseseră introduşi în număr de peste trei mii pentru a-l păzi. Apoi, cînd au fost aduşi la Eryx

https://biblioteca-digitala.ro

pentru aceeaşi treabă, în timp ce romanii asediau oraşul, au încercat să predea duşmanilor nu numai oraşul, dar şi pe cei care erau asediaţi împreună cu ei ; întrucît această faptă nu le-a reuşit, au fugit la duşmani, la care, dobîndind încredere, au prădat iarăşi templul Afroditei Erycina. De aceea şi romanii, cunoscînd bine nelegiuirea lor, după ce au terminat războiul cu cartaginezii, au socotit că cel mai important lucru de făcut nu este decît să-i dezarmeze, să-i arunce în corăbii şi să-i gonească din toată Italia. Cum să nu pară vinovaţi epiroţii de nenorocirile lor cînd ei înşişi au pus pe aceşti oameni să fie apărători ai puterii poporului şi ai legilor, dîndu-le în seamă oraşul cel mai îmbelşugat ? Am ţinut foarte mult deci să amintesc faptele nesocotite ale epiroţilor, ca să confirm că oamenii cu bună judecată nu trebuie să introducă garnizoane prea puternice pentru apărare şi mai ales formate din barbari.

8 Chiar şi mai înainte vreme illyrii făceau necontenit pagube corăbierilor din Italia, dar mai ales în timpul cînd şedeau lîngă Phoinice şi cînd mai mulţi încă, depărtîndu-se de flotă, au prădat numeroşi neguţători italici ; pe unii chiar i-au ucis, alţii, căzînd prizonieri, au fost duşi cu ei. Mai înainte romanii nu prea ţineau seama de plîngerile împotriva illyrilor, dar, fiindcă atunci veniseră în senat mai mulţi cu astfel de plîngeri, numiră delegaţi în Illyria pe Caius şi Lucius Coruncanius, ca să facă o cercetare cu privire la cele pomenite. Cînd navele se întoarseră din Epir, Teuta fu uimită de mulţimea şi de frumuseţea prăzii aduse, deoarece Phoinice întrecea pe atunci prin bogăţia lui cu mult oraşele din Epir ; ea prinse şi mai mult curaj pentru un nou atac împotriva elenilor. Atunci însă s-a stăpînit din pricina tulburărilor din ţară ; liniştindu-i însă repede pe illyrii revoltaţi, asedie Issa [22], întrucît aceasta singură refuza încă să i se supună. În acest moment debarcă delegaţia romanilor, cărora li se dădu prilej de întrevedere cu Teuta, cu care au vorbit despre brutalităţile ce li se făcuseră. În tot timpul convorbirii, Teuta îi ascultă cu mîndrie şi foarte trufaşă. Cînd sfîrşiră de vorbit, zise că va avea grijă ca illyrii să nu facă nici o nedreptate romanilor, dar adăugă că regii n-au să împiedice pe illyri ca în mod particular să tragă foloase de pe mare. Iritat de aceste vorbe, cel mai

https://biblioteca-digitala.ro

tînăr din delegaţi se exprimă cu o libertate cuviincioasă, dar care nu-şi avea totuşi locul în acea împrejurare ; căci zise : „La romani, o Teuta, este un obicei foarte frumos ca statul să pedepsească nedreptăţile particulare şi să dea ajutor celor nedreptăţiţi. Cu ajutorul zeilor, ne vom strădui să te silim, şi aceasta fără întîrziere, să îndrepţi aceste rînduieli regale faţă de illyri". Ea primi sinceritatea lui cu furie femeiască şi cu nesocotinţă şi se mînie atît de mult de aceste vorbe, încît, neţinînd seamă de dreptul stabilit între oameni, după plecarea acestora trimise în urma lor pe unii ca să-l omoare pe delegatul prea sincer. Cînd ajunse la Roma vestea despre cele întîmplate, romanii, mîniaţi de nelegiuirea acestei femei, au început de îndată pregătirile, recrutînd trupe şi strîngînd flotă.

9 Îndată ce sosi primăvara [23], Teuta echipă corăbii mai multe decît în anii dinainte şi le trimise iarăşi spre regiunile Eladei. Unii navigară prin strîmtoare spre Corcira, iar alţii se apropiară de portul epidamnienilor [24] sub pretext că vor să se aprovizioneze cu apă şi cu alimente, însă în realitate pentru a pune mîna pe oraş printr-o lovitură vicleană. Epidamnienii îi primiră cu naivitate şi fără nici o grijă, deoarece aceştia au intrat în oraş doar încinşi numai cu centurile, ca şi cum se duceau să ia apă. În vase aveau [ascunse] pumnale, cu care omorîră pe păzitorii porţii şi astfel puseră stăpînire pe intrare. După aceasta veni repede ajutor de la corăbii, potrivit înţelegerii, şi, cu forţele unite, ocupară fără greutate cea mai mare parte din ziduri. Locuitorii oraşului, deşi luaţi pe nepregătite de atacul neaşteptat, alergară în ajutor [la apărarea zidurilor] şi luptară cu vitejie ; după o rezistenţă îndelungată, illyrii fură în sfîrşit alungaţi din oraş. Astfel, într-o asemenea împrejurare, din cauza neglijenţei, epidamnienii erau aproape să-şi piardă patria ; dar, datorită curajului, au tras fără nici o pagubă o învăţătură pentru viitor. Căpeteniile illyrilor se reîmbarcară în grabă, se uniră cu cei care navigau înaintea lor şi se îndreptară spre Corcira, unde debarcară pe neaşteptate şi începură să asedieze oraşul. În urma acestor întîmplări, corcirienii, neştiind ce să facă şi socotind situaţia lor cu totul desperată, trimiseră delegaţi la aheeni şi la etolieni ; o dată cu aceştia veniră şi delegaţii Apolloniei [25] şi ai Epi-

https://biblioteca-digitala.ro

damnosului, care cereau să le dea ajutor în grabă şi să nu-i lase să fie prădaţi de illyri. Aheenii şi etolienii primiră cu bunăvoinţă rugăminţile delegaţilor şi echipară în comun cele zece corăbii cu punţi ale aheenilor ; le aranjară în cîteva zile şi navigară spre Corcira, cu speranţa că vor pune capăt asediului.

10 Illyrii, după ce primiră şapte corăbii cu punţi ale acarnanilor potrivit tratatului de alianţă, porniră pe mare şi dădură bătălia cu flota aheenilor lîngă insulele Paxos [26]. Acarnanii şi o parte din corăbiile aheene care erau orînduite împotriva acestora se luptară fără rezultat şi scăpară, cu excepţia cîtorva oameni răniţi, fără pierderi din încleştarea luptei. Illyrii, după ce legaseră corăbiile lor cîte patru, se luptau corp la corp cu duşmanii. Aproape că nu se mai îngrijeau de corăbiile lor şi, expunîndu-le cu flancul, ispiteau pe duşmani să le atace. Corăbiile adversarilor, deşi pătrundeau, rămîneau însă legate în timpul atacului şi erau încurcate, fiindcă vasele legate împreună se agăţau de ciocurile lor ; atunci illyrii săriră pe punţile navelor aheene şi puseră stăpînire pe ele datorită superiorităţii numerice a echipajului lor. Astfel puseră mîna pe patru corăbii cu patru rînduri de vîsle ; una cu cinci rînduri de vîsle o scufundară cu tot echipajul ; în ea naviga Margos din Cerynea [27], un bărbat care şi-a îndeplinit pînă la moarte toate îndatoririle faţă de patria sa Ahaia. Cei care se luptau cu acarnienii, văzînd că victoria este de partea illyrilor, îşi puseră nădejdea în iuţeala corăbiilor lor şi, profitînd de un vînt favorabil, se retraseră în siguranţă spre patrie. Gloata illyrilor, încurajată de această victorie, continuă de acum asediul cu uşurinţă şi cu îndrăzneală. Corcirienii însă pierdură orice speranţă din cauza celor întîmplate ; mai suportară încă puţin timp asediul, apoi se împăcară cu illyrii şi primiră o garnizoană comandată de Demetrios din Pharos. După aceasta căpeteniile illyrilor plecară cu flota şi debarcară la Epidamnos, unde începură iarăşi să asedieze acest oraş.

11 Tocmai în acele împrejurări, cei doi consuli porniră din Roma : unul, Cn. Fulvius, cu două sute de corăbii, celălalt, A. Postumius, în fruntea armatei de uscat. Cn. Fulvius intenţiona întîi să meargă la Corcira, sperînd că va ajunge

https://biblioteca-digitala.ro

acolo înainte de sfîrşitul asediului, dar n-a avut timp. Se îndreptă totuşi spre insulă atît pentru a cunoaşte exact ceea ce se petrecuse sub zidurile oraşului, cît şi pentru a verifica valoarea promisiunilor făcute de Demetrios. Într-adevăr, Demetrios, fiind calomniat şi temîndu-se de Teuta, trimisese la romani delegaţi pentru a făgădui că le va preda oraşul şi tot ceea ce era la dispoziţia sa.

Corcirienii se bucurară cînd văzură sosirea romanilor ; cu consimţămîntul lui Demetrios, le predară garnizoana illyrilor şi, printr-o hotărîre luată în comun, se puseră sub protectoratul romanilor, socotind că aceasta le este singura garanţie în viitor contra îndrăznelii illyrilor. Romanii, după ce primiră alianţa corcirienilor, se îndreptară cu flota spre Apollonia [28], luînd cu ei pe Demetrios drept conducător pentru continuarea operaţiilor. În acelaşi timp, şi Postumius transporta de la Brundisium trupele terestre : cam douăzeci de mii de pedeştri şi vreo două mii de călăreţi. Îndată ce ambele armate sosiră împreună la Apollonia, locuitorii acestui oraş le primiră de asemenea bine şi se puseră sub protecţia romanilor, apoi consulii porniră îndată din nou pe mare, auzind că Epidamnos este asediat. Illyrii, cînd simţiră apropierea romanilor, ridicară asediul şi fugiră în dezordine. Romanii luară şi pe epidamnieni sub protecţia lor şi înaintară pe teritoriul Illyriei, supunînd în trecere pe ardiei [29]. La romani veniră mai multe delegaţii ale celorlalte populaţii, printre care ai parthinilor, oferindu-le supunerea lor. Ei îi primiră în alianţă, acordînd aceeaşi favoare celor veniţi la atintani, apoi înaintară spre Issa, fiindcă şi acest oraş era asediat de illyri. Ajungînd cu bine, puseră capăt asediului şi luară şi pe locuitorii Issei sub protecţia lor. Apoi, navigînd pe lîngă ţărm, ocupară prin lupte şi nişte oraşe illyrice, între care Nutria, unde pierdură nu numai un mare număr de soldaţi, ci şi cîţiva tribuni şi pe quaestor. Puseră stăpînire şi pe douăzeci de corăbii, care transportau din ţară provizii (abundente). Dintre cei care asediaseră Issa, unii fură cruţaţi datorită intervenţiei lui Demetrios şi rămaseră în insula Pharos [30] ; toţi ceilalţi fură împrăştiaţi şi fugiră spre Arbon [31]. Teuta, cu foarte puţini oameni, se salvă fugind la Rhizon [32], un orăşel bine întărit, însă depărtat de mare, aşezat chiar pe fluviul Rhizon [33]. După terminarea acestor operaţii şi după ce supuseră lui Demetrios pe cei mai mulţi illyri şi-i atribuiră o mare putere,

https://biblioteca-digitala.ro

consulii se retraseră spre Epidamnos cu flota şi cu armata de uscat.

12 Cn. Fulvius se reîntoarse la Roma [34] cu cea mai mare parte din armata navală şi de uscat. Postumius, lăsat acolo cu patruzeci de corăbii, recrută o armată din oraşele vecine şi şedea în tabăra de iarnă, astfel încît să poată apăra pe ardiei şi celelalte populaţii care se puseseră sub protecţia Romei. Spre primăvară, Teuta, trimiţînd delegaţi la romani, făcu un tratat de pace, în care se angaja că va plăti tributul ce i se va impune, se va retrage din toată Illyria, cu excepţia cîtorva locuri, şi — punctul care era capital pentru eleni — nu va naviga dincolo de Lissos [35] cu mai mult de două corăbii, şi acestea neînarmate. După încheierea tratatului, Postumius trimise la etolieni şi aheeni delegaţi care le expuseră întîi cauzele războiului şi ale intervenţiei romanilor în Illyria, apoi îi informară despre cele petrecute şi le citiră tratatul pe care-l încheiaseră cu illyrii. Delegaţii găsiră la aceste două neamuri o primire binevoitoare, apoi se reîntoarseră pe vase la Corcira ; prin clauzele tratatului eliberaseră pe eleni de o mare teamă. Căci illyrii nu erau duşmani numai ai unora, ci ai tuturor.

Prima trecere a romanilor cu armată în Illyria şi în aceste părţi ale Europei, precum şi primele legături politice cu regiunile Eladei prin delegaţi, s-au făcut aşa şi din aceste cauze. După aceste începuturi, romanii trimiseră îndată alţi delegaţi la corintieni şi la atenieni, cărora corintienii le admiseră pentru prima oară să ia parte la jocurile isthmice.

13 În această vreme, Hasdrubal (căci aici am lăsat povestirea evenimentelor din Iberia) [36], mînuind cu înţelepciune şi pricepere conducerea, făcea în toate un mare progres ; întemeind oraşul numit de unii Cartagina [37], iar de alţii Noul Oraş [38], el contribuise mult la creşterea puterii cartaginezilor, avînd mai ales o poziţie strategică bună atît pentru acţiunea din Iberia, cît şi pentru cea din Libya. Vom arăta într-un loc mai potrivit despre aşezarea acestui oraş şi foloasele pe care le poate oferi celor două regiuni. Văzîndu-l [39] că îşi alcătuieşte o putere mai mare şi mai de temut, romanii se gîndiră să se ocupe mai serios de Iberia.

https://biblioteca-digitala.ro

Găsind că ei înşişi dormiseră adînc înainte vreme şi lăsaseră pe cartaginezi să-şi întemeieze o mare putere, încercau pe cît era cu putinţă să-şi îndrepte greşeala. Dar pentru moment nu îndrăzneau să ordone cartaginezilor să plece sau să pornească război împotriva lor, deoarece statul lor era copleşit de teama de celţi, căci aproape în fiecare zi aşteptau năvălirea acestora. Hotărîră deci să măgulească şi să liniştească pe Hasdrubal şi abia după aceea să-i atace pe celţi şi să pornească la luptă contra lor, socotind că nu numai că nu pot să domine pe cei din Italia, dar nici măcar să locuiască fără primejdie în patria lor cît timp ştiau pe aceşti oameni gata să năvălească asupra lor. De aceea trimiseră la Hasdrubal delegaţi şi încheiară un tratat, în care, fără să pomenească de restul Iberiei, se interzicea cartaginezilor să treacă fluviul Ebru în scop de război, după care începură îndată războiul împotriva celţilor din Italia.

14 Cred că este folositor să facem o scurtă expunere despre aceşti celţi, pentru ca să păstrăm, conform planului de la început, caracterul acestei introduceri şi să reluăm povestirea din vremea ceva mai veche, de cînd ei au ocupat aceste regiuni. Căci socotesc că istorisirea despre aceştia nu numai că este vrednică de cunoscut şi de amintit, ci cu totul necesară pentru a şti pe ce oameni şi pe ce poziţii s-a bizuit după aceea Hanibal de a pornit să răstoarne puterea romanilor. Mai întîi trebuie să vorbim despre relieful regiunii şi cum este situată faţă de restul Italiei. Astfel, numai după ce vom descrie particularităţile locurilor şi ţinutului va fi cu putinţă să se înţeleagă mai bine evenimentele principale.

Cum toată Italia are forma unui triunghi, una din laturile ei, îndreptată spre răsărit, o mărgineşte Marea Ionică şi în continuare Golful Adriatic ; latura întoarsă spre miazăzi şi apus o mărgineşte Marea Siciliei şi Marea Tireniană. Aceste laturi se întîlnesc şi formează vîrful triunghiului, care este capul, aşezat la miazăzi, ce se numeşte Cocynthos [40] şi desparte Marea Ionică de cea a Siciliei. Ultima latură, care se întinde la nord şi în interiorul uscatului, o mărgineşte lanţul munţilor Alpi, care începe de la Massalia şi din regiunea de deasupra Mării Sardiniei şi înaintează fără întrerupere pînă lîngă fundul golfului Adriaticii, cu excepţia unei mici părţi, unde se opreşte înainte de a atinge golful

https://biblioteca-digitala.ro

însuşi. Sub acest lanţ de munţi, care trebuie socotit ca bază a triunghiului, se află la miazăzi cîmpiile despre care este vorba acum şi care sînt aşezate în ultima parte de la miazănoapte a întregii Italii. Prin rodnicia şi prin mărimea lor, întrec toate cîmpiile din Europa pe care le cunoaştem. Configuraţia generală a conturului acestor cîmpii are de asemenea forma unui triunghi. Vîrful acestei figuri îl face punctul unde se unesc munţii Apenini şi Alpii, nu departe de Marea Sardiniei, deasupra Massaliei. La latura de la miazănoapte se întind, cum am spus mai sus, Alpii înşişi pe o lungime de două mii două sute de stadii [41]; la cea de la miazăzi, Apeninii, pe o lungime de trei mii şase sute de stadii [42]. Linia bazei întregii figuri ocupă ţărmul golfului Adriatic; lungimea bazei de la oraşul Sena [43] pînă la extremitatea golfului este de peste două mii cinci sute de stadii, încît perimetrul total al acestor cîmpii ajunge la aproape zece mii de stadii.

15 Despre rodnicie nu se poate vorbi îndeajuns. Căci belşugul de grîu este atît de mare în aceste regiuni, încît adesea în vremea noastră medimnul [44] sicilian de grîu valorează patru oboli [45], cel de orz doi, iar metretul [46] de vin are acelaşi preţ cît medimnul de orz. Meiul şi peringul [47] se produc acolo din belşug. Marea cantitate de ghindă provenită din stejarii răspîndiţi la intervale prin cîmpii se poate vedea din următoarele. În Italia se tăiau foarte mulţi porci, fie pentru hrana particularilor, fie pentru întreţinerea armatei. Cea mai mare parte din numărul acestor animale o procură aceste cîmpii. Despre ieftinătatea şi belşugul de alimente se poate face o idee foarte exactă din următorul fapt: cei care călătoresc prin această ţară, cînd trag la hanuri, nu se tocmesc pentru fiecare lucru în parte, ci întreabă cu ce preţ se primeşte un om. Cel mai adesea hangiii primesc oaspeţi pentru o jumătate de as, adică a patra parte dintr-un obol, învoindu-se să le dea tot ce le trebuie; rar depăşesc acest preţ. Mulţimea oamenilor, mărimea şi frumuseţea trupurilor şi îndrăzneala lor în războaie vor putea fi bine cunoscute chiar din faptele lor.

În amîndouă părţile Alpilor, atît în cea dinspre fluviul Ron, cît şi în cea dinspre cîmpiile amintite, colinele şi vîlcelele sînt locuite; în locurile îndreptate spre Ron şi spre

https://biblioteca-digitala.ro

miazănoapte locuiesc gallii numiţi transalpini, iar în cele dinspre cîmpii tauriscii [48], agonii şi mai multe alte neamuri de barbari. Transalpinii sînt numiţi astfel nu din pricina deosebirii de neam, ci din pricina deosebirii locului în care locuiesc, căci cuvîntul *trans* se tălmăceşte „dincolo", şi de aceea romanii numesc transalpini pe cei de dincolo de Alpi. Vîrfurile sînt însă nelocuite, din pricina asprimii şi a straturilor groase de zăpezi veşnice.

16 Apeninul, din punctul de unde îşi are începutul de deasupra Massaliei şi deci din locul unde se uneşte cu Alpii, îl locuiesc ligurii, atît pe partea încovoiată spre Marea Tireniană cît şi pe cea dinspre cîmpii ; se întind în partea dinspre mare pînă la oraşul Pisa, care este primul din Tyrrhenia [49], aşezat la apus, iar în partea dinspre uscat pînă la ţara arretinilor [50]. Urmează tyrrhenienii [51] şi după ei umbrii [52], care ocupă amîndouă povîrnişurile munţilor amintiţi. În sfîrşit, la depărtare de aproape cinci sute de stadii [53] de Marea Adriatică, Apeninul părăseşte cîmpiile, se înclină spre dreapta şi se prelungeşte prin mijlocul Italiei pînă la Marea Siciliei. Cîmpiile lăsate în această parte se întind pînă la mare şi la oraşul Sena [54]. Fluviul Padus [55], celebrat de poeţi sub numele de Eridanus, are izvoarele în Alpi, mai mult către vîrful figurii [56] despre care am vorbit ; coboară în cîmpii, curgînd spre miazăzi. Ajungînd în locurile de şes, îşi schimbă cursul spre răsărit prin cîmpii şi se varsă prin două guri în golful Adriatic. În drumul său taie cîmpia ţării astfel încît partea dinspre Alpi şi golful Adriaticii este mai mare. El duce o mare cantitate de apă, ca nici un alt fluviu din Italia, deoarece rîurile care se îndreaptă spre cîmpii, atît din Alpi, cît şi din Munţii Apenini, se varsă toate şi de pretutindeni în acest fluviu. Are însă volumul foarte mare şi cursul foarte frumos pe la începutul Caniculei [57], cînd creşte din cauza topirii zăpezilor bogate de pe munţii amintiţi. Se navighează dinspre mare în susul lui, prin gura ce se cheamă Holana, aproape două mii de stadii. Căci curge de la izvoare printr-o singură albie, dar la aşa-zişii Trigaboli [58] se desface în două : una din gurile acestor braţe se numeşte Padua, iar cealaltă Holana. La această gură se află un port, care oferă celor ce trag la ţărm o siguranţă cu nimic mai prejos decît oricare altul din Marea Adriatică. La localnici fluviul e

https://biblioteca-digitala.ro

numit Bodencus [59]. Celelalte legende ale elenilor cu privire la acest fluviu, cum ar fi aceea despre Faeton şi căderea sa care aminteşte de lacrimile plopilor negri, locuitorii de lîngă acest fluviu îmbrăcaţi în negru despre care se spune că poartă chiar şi acum astfel de haine de la doliul după Faeton, în sfîrşit toate legendele tragice de acest fel le vom amîna acum, pentru că expunerea amănunţită a unor astfel de lucruri nu se potriveşte cu caracterul acestei introduceri. La locul potrivit însă vom face cuvenita amintire, mai ales pentru a arăta greşelile lui Timaios în privinţa acestor locuri.

17 Aceste cîmpii le stăpîneau odinioară tyrrhenienii, pe vremea cînd aveau şi cîmpiile de pe lîngă Capua şi Nola, numite cîndva Phlegreene [60] şi care, datorită faptului că sînt la îndemîna multora şi cunoscute, şi-au dobîndit o mare faimă în privinţa rodniciei. De aceea cei care vorbesc despre istoria puterii tyrrhenienilor nu trebuie să se refere la ţara pe care o stăpînesc acum, ci la cîmpiile pomenite şi la bogăţiile acestor locuri. Celţii din vecinătate aveau cu ei dese legături ; privind cu ochi invidioşi frumuseţea acestei ţări, ei au folosit un pretext neînsemnat şi au năvălit fără veste cu o armată numeroasă, alungîndu-i pe tyrrhenieni din regiunea din jurul Padului şi luînd în stăpînire ei înşişi aceste cîmpii. Primele locuri aşezate pe lîngă izvoarele Padului le-au ocupat laii [61] şi lebecii, iar după ei urmau insubrii, care era cel mai mare neam dintre aceste populaţii, apoi, lîngă fluviu, gonomanii. Regiunea de lîngă Adriatica o ocupa un alt neam vechi de tot, numit veneţi [62], care se deosebeau puţin de celţi în ce priveşte obiceiurile şi portul, însă vorbind altă limbă. Despre aceştia, autorii de tragedii au vorbit mult şi au spus multe lucruri de necrezut. În cîmpiile de dincolo de Padus, pe lîngă Apenin, s-au stabilit primii anarii, apoi boiii şi după aceştia, spre Adriatica, lingonii [63], iar în ultimele locuri de lîngă mare senonii [64]. Acestea erau neamurile cele mai însemnate dintre acelea care au ocupat locurile amintite. Locuiau în sate fără ziduri şi erau lipsiţi de orice confort, pentru că dormeau pe pat de iarbă sau de frunze, se hrăneau cu carne şi nu se ocupau cu altceva decît cu războaiele şi cu agricultura, duceau o viaţă simplă, necunoscînd absolut nici o altă ştiinţă şi nici o artă. Averea fiecăruia

https://biblioteca-digitala.ro

consta în animale şi aur, pentru că numai aceste lucruri puteau fi duse pretutindeni în orice împrejurare şi strămutate după voia lor. Puneau foarte mare preţ pe asocieri, pentru că la ei era socotit cel mai de temut şi cel mai puternic acela care avea cei mai mulţi oameni care-l cinsteau şi i se supuneau.

18 La început nu stăpîneau numai aceste ţinuturi, ci au supus multe populaţii vecine, înspăimîntîndu-le cu îndrăzneala lor. Puţin timp după aceea învinseră în luptă pe romani şi pe aliaţii lor, urmăriră pe fugari şi, la trei zile după bătălie, ocupară chiar Roma, afară de Capitolium [65]. Dar se întîmplă o întorsătură în desfăşurarea acestui război, deoarece veneţii năvăliră în ţara lor ; atunci ei încheie pace cu romanii, le dădură înapoi oraşul şi apoi se întoarseră acasă. După aceea fură reţinuţi de războaiele civile şi, pe lîngă aceasta, unele populaţii din Alpi se uneau adesea împotriva lor şi îi atacau, văzînd prin comparaţie bogăţia la care ajunseseră ei. În această vreme, romanii îşi redobîndiră puterea şi sfîrşiră neînţelegerile cu latinii. La treizeci de ani după luarea oraşului, celţii înaintară iarăşi pînă la Alba cu o armată mare. Romanii nu îndrăzniră să li se împotrivească, deoarece acest atac îi surprinsese fără apărare şi nu avuseseră răgaz să adune forţele aliaţilor. Dar după doisprezece ani, cînd celţii năvăliră din nou cu o armată numeroasă, romanii, aflînd din timp, adunară pe aliaţi şi le ieşiră înainte cu mare grabă pentru a da o bătălie generală şi decisivă. Gallii, uimiţi de rezistenţa acestora şi neînţelegîndu-se între ei, în noaptea următoare se retraseră în ţara lor ca şi cum ar fi fugit. După această spaimă avură linişte treisprezece ani ; după care, văzînd cum creşte puterea romanilor, încheiară un tratat de pace.

19 Treizeci de ani rămaseră pe locul lor. Dar fiindcă transalpinii iarăşi se răzvrătiră, se temură să nu se stîrnească împotriva lor un război greu. De aceea, dîndu-le daruri şi invocînd rudenia lor, îndepărtară de ei înşişi furia celor răsculaţi şi, în schimb, îi aţîţară împotriva romanilor şi luară parte la expediţia lor, trecînd mai întîi prin ţara tyrrhenienilor, care mergeau cu ei în expediţie. Năvăliră în provincia romanilor, luară o pradă bogată şi se întoarseră fără nici o primejdie. Cînd ajunseră acasă, împinşi de lăcomie, au

https://biblioteca-digitala.ro

început să se certe pentru lucrurile jefuite şi, în timpul răzvrătirii, distruseră nu numai prada, ci şi cea mai mare parte din armata lor. Acest lucru este obişnuit la galli ori de cîte ori răpeau ceva de la alţii şi mai ales atunci cînd sînt îmbuibaţi de vin şi de mîncare. După patru ani, samniţii şi gallii se înţeleseră între ei şi iarăşi luptară împotriva romanilor în ţara camertinilor [66] şi uciseră un mare număr din ei. În această vreme, romanii, îndîrjiţi şi mai tare de înfrîngerea suferită, după cîteva zile ieşiră la luptă şi, cu toate forţele lor unite, dădură bătălia în ţara sentinaţilor [67] împotriva duşmanilor amintiţi, uciseră cea mai mare parte dintre ei, iar pe ceilalţi îi siliră să fugă în dezordine, fiecare spre patria lui. După ce trecură iarăşi zece ani, gallii veniră cu o armată mare ca să asedieze oraşul aretinilor. Romanii alergară să le dea ajutor şi, dînd bătălia în faţa oraşului, fură învinşi. În această luptă muri generalul Lucius şi în locul lui fu numit Manius Curius. Acesta trimise delegaţi în Gallia [68] pentru răscumpărarea prizonierilor, dar gallii călcară convenţia şi-i uciseră. Romanii, plini de mînie, porniră îndată cu armata şi dădură lupta cu gallii numiţi senoni, care veneau împotriva lor. Îi învinseră, uciseră cea mai mare parte din ei, iar pe ceilalţi îi alungară şi rămaseră stăpîni pe toată ţara lor. În ea trimiseră şi aşezară prima colonie din Gallia, numită oraşul Sena, după numele gallilor care locuiseră acolo înainte. Despre acest oraş am făcut menţiune puţin mai înainte şi am arătat că este aşezat lîngă Adriatica, în capătul cîmpiilor străbătute de Padus.

20 Boiii, văzînd că senonii au fost alungaţi şi temîndu-se ca şi ei înşişi şi ţara lor să nu aibă o soartă asemănătoare, porniră cu toţii la luptă şi chemară în ajutor şi pe tyrrhenieni. După ce se adunară toate trupele lîngă lacul ce se cheamă Vadimon [69], începură lupta cu romanii. În această luptă, cei mai mulţi tyrrhenieni fură ucişi, iar dintre boiii puţini scăpară cu fuga. Totuşi, în anul următor, gallii şi tyrrhenienii se uniră din nou, înarmară pe cetăţenii abia ajunşi în floarea tinereţii şi porniră la luptă împotriva romanilor. Înfrînţi cu desăvîrşire în luptă, îşi călcară cu mare greutate pe inimă şi, trimiţînd delegaţi ca să ducă tratative pentru încetarea războiului şi pentru pace, încheiară un tratat cu romanii.

https://biblioteca-digitala.ro

Acestea s-au întîmplat cu trei ani înainte de trecerea lui Pirus în Italia şi cu cinci înainte [70] de nimicirea gallilor la Delfi. Căci în această vreme soarta îi molipsise pe toţi gallii de un fel de boală a războiului. Din aceste lupte romanii au tras două foloase foarte mari. Într-adevăr, înfrînţi de nenumărate ori de galli, ei nu puteau să vadă sau să se aştepte la nimic mai înspăimîntător decît cele săvîrşite de aceştia. Astfel, împotriva lui Pirus se dovediră adevăraţi atleţi în arta războiului, apoi, după ce pedepsiră la timp îndrăzneala gallilor, luptară fără nici o întrerupere întîi împotriva lui Pirus pentru Italia şi pe urmă se războiră cu cartaginezii pentru stăpînirea Siciliei.

21 După aceste înfrîngeri, gallii se aşezară liniştiţi, fiind în relaţii de pace cu romanii timp de patruzeci şi cinci de ani. Dar cînd, cu vremea, cei care fuseseră martori oculari ai nenorocirilor încetară din viaţă şi le urmară tineri plini de un curaj nechibzuit şi care nu încercaseră şi nu văzuseră toate relele şi toate nenorocirile războiului, gallii, cum este şi firesc într-un asemenea caz, începură iarăşi să tulbure starea de lucruri, să se întărîte împotriva romanilor pentru cele mai mici pricini şi să atragă de partea lor şi pe gallii din Alpi. La început aceste uneltiri erau duse în secret de către conducători, fără ştirea mulţimii. De aceea, cînd transalpinii înaintară pînă la Ariminum [71] cu armată, populaţiile boiilor, care nu aveau încredere în aceştia, se răsculară atît împotriva căpeteniilor lor, cît şi împotriva celor veniţi, uciseră pe proprii lor regi Atis şi Galatos, apoi într-o bătălie se măcelăriră unii pe alţii. Romanii, înspăimîntaţi de această invazie, ieşiră cu armata, dar cînd aflară de distrugerea pe care gallii şi-o pricinuiseră ei înşişi se întoarseră în patrie. La cinci ani după această spaimă, în timpul consulatului lui Marcus Lepidus, romanii împărţiră în loturi colonilor din Gallia ţinutul numit Picenum [72], din care, în urma victoriei, alungaseră pe gallii senoni. Caius Flaminius a introdus acest procedeu de stat pentru a dobîndi popularitate, procedeu despre care trebuie să spunem, pe drept cuvînt, că a fost originea răsturnării moravurilor poporului roman şi cauza războiului care a izbucnit după aceea între ei şi populaţiile amintite. De altfel, mulţi galli s-au angajat la acest război, şi mai ales boii, care erau vecini cu ţara romanilor şi care

https://biblioteca-digitala.ro

socoteau că romanii duceau războaie împotriva lor nu pentru supremaţie şi dominaţie, ci pentru a-i izgoni de tot şi a-i nimici.

22 De aceea cele mai numeroase dintre aceste neamuri, al insubrilor şi al boiilor, se înţeleseră îndată şi trimiseră delegaţi la gallii ce locuiau în Alpi şi de-a lungul fluviului Ron, numiţi gaesati [73], pentru că slujeau în armată cu leafă ; acesta este înţelesul propriu al acestui cuvînt. Delegaţii oferiră pe loc regilor acestora, Concolitanus şi Aneroestus, o mare cantitate de aur şi, arătîndu-le pentru viitor marea bogăţie a romanilor şi nenumăratele bunuri care vor fi la dispoziţia lor dacă vor învinge, îi îndemnară şi-i aţîţară la expediţia împotriva romanilor. Îi convinseră uşor cînd, pe lîngă cele arătate, i-au asigurat că vor fi aliaţii lor, amintindu-le în acelaşi timp de faptele strămoşilor lor care au pornit în expediţie, şi nu numai că au învins în luptă pe romani, ci după bătălie au cucerit chiar Roma de la primul asalt ; au pus mîna pe toate bunurile, stăpînind chiar oraşul şapte luni, şi în cele din urmă au dat înapoi oraşul de bunăvoie şi din dărnicie, după care s-au întors cu prada în patrie, nevătămaţi şi neatinşi. Auzind acestea, conducătorii gaesaţilor fură aşa de zeloşi pentru război, încît niciodată n-a ieşit din aceste locuri ale Galliei o armată cu oameni mai mulţi, mai vestiţi sau mai războinici. În această vreme, romanii, auzind de planurile gallilor şi prevăzînd viitorul, erau cuprinşi de o teamă continuă şi de o tulburare atît de mare, încît recrutară armata, se îngrijiră de pregătirea proviziilor necesare, scoaseră trupele la graniţe, ca şi cum duşmanii ar fi fost prezenţi pe teritoriul lor, cu toate că celţii încă nu se urniseră din patria lor. Această agitaţie a folosit foarte mult cartaginezilor pentru a-şi stabili puterea în Iberia. Căci romanii, cum am spus şi înainte, socotind mai necesare aceste măsuri din cauza primejdiei care le bătea la uşă, se văzuseră siliţi să neglijeze treburile din Iberia şi se străduiseră mai întîi să restabilească ordinea la celţi. De aceea, după ce luară măsurile de siguranţă faţă de cartaginezi prin înţelegerea cu Hasdrubal, despre care am vorbit puţin mai înainte, îşi îndreptară de comun acord toată atenţia în această vreme asupra

https://biblioteca-digitala.ro

dușmanilor din Italia, socotind că era în interesul lor să se răfuiască cu aceștia.

23 Gallii gaesați, adunînd o armată numeroasă, bine echipată și puternică, trecură Alpii și veniră lîngă fluviul Padus, la opt ani după împărțirea ținutului [74]. Neamul insubrilor, ca și al boiilor, rămase statornic la hotărîrile de la început ; veneții însă și cenomanii, primind delegați de la romani, preferară să fie aliații acestora. De aceea regii celților fură siliți să lase o parte din armată pentru paza țării împotriva unui atac al acestora. Ei înșiși porniră cu toată armata și se îndreptară cu îndrăzneală spre Tyrrhenia, avînd cincizeci de mii de pedestrași și cam la douăzeci de mii de călăreți și luptători cu care. Romanii, îndată ce auziră că celții au trecut Alpii, trimiseră pe consulul Lucius Aemilius cu armată la Ariminum, ca să oprească în această parte năvala dușmanilor, iar pe unul dintre pretori în Tyrrhenia. Celălalt consul, Caius Atilius, plecase mai de mult în Sardinia cu legiunile sale. Cei din Roma erau toți foarte înspăimîntați, socotind că îi amenință o primejdie mare și îngrozitoare. Și era firesc să-i încerce acest sentiment, deoarece în sufletele lor dăinuia încă vechea teamă de galli. De aceea, cu gîndul numai la aceasta, adunară trupele, recrutară altele noi și cerură aliaților să fie gata. Porunciră provinciilor supuse să le trimită registrele cu oamenii în vîrstă potrivită de a purta arme pentru a cunoaște totalitatea forțelor pe care le aveau. Făcură provizii de grîu, de arme și de alte lucruri necesare pentru război în cantitate atît de mare, cît nu-și amintea nimeni să fi văzut mai înainte. Și toți erau gata de a le veni din toate părțile în ajutor. Căci locuitorii din Italia, înspăimîntați de năvălirea gallilor, nu mai socoteau că luptă ca aliați ai romanilor și nici că acest război se face pentru hegemonia acestora, că fiecare se gîndea că războiul se dă pentru propria lor salvare, pentru orașul și țara lor. De aceea se supuseră degrabă ordinelor.

24 Pentru ca să se vadă chiar din fapte cît de mari au fost forțele pe care a cutezat să le atace Hanibal mai tîrziu și cît de mare a fost puterea pe care înfruntînd-o, și-a ajuns atît de bine scopul, încît a aruncat pe romani în cele mai

https://biblioteca-digitala.ro

mari nenorociri, poate că ar trebui să arătăm numărul de trupe pe care le aveau ei atunci, cît şi pregătirea lor militară. Au plecat în frunte cu consulii patru legiuni romane, avînd fiecare cinci mii două sute de pedestraşi şi trei sute de călăreţi. Cu fiecare din cei doi consuli erau trupe aliate, care la un loc se ridicau la cifra de treizeci de mii de pedestraşi şi la două mii de călăreţi. Întăriturile sabinilor şi tyrrhenienilor, venite la timp în ajutorul Romei, erau formate din aproape patru mii de călăreţi şi peste cincizeci de mii de pedestraşi. După ce strînseră aceste trupe, le aşezară la graniţele Tyrrheniei sub comanda unui pretor. Umbrii şi sarsinaţii [75], care locuiau în Apenini, se adunaseră în număr de aproape douăzeci de mii şi împreună cu ei se adunaseră veneţii şi cenomanii în număr de douăzeci de mii. Pe aceştia îi aşezară la hotarele Galliei ca să năvălească în ţara boiilor şi să-i silească să se întoarcă pe cei care ieşiseră la luptă. Acestea erau armatele aşezate la hotare. În Roma şedeau pregătiţi pentru orice eventualitate, ca trupe de rezervă, douăzeci de mii de pedestraşi şi o mie cinci sute de călăreţi romani, iar dintre aliaţi treizeci de mii de pedestraşi şi două mii de călăreţi. Pe listele de recrutare fuseseră înscrişi [76] optzeci de mii de pedestraşi şi cinci mii de călăreţi latini ; dintre samniţi, şaptezeci de mii de pedestraşi şi, cu ei, şapte mii de călăreţi ; de la iapigi şi messapi [77], la un loc, cincizeci de mii de pedestraşi şi şaisprezece mii de călăreţi ; lucani, treizeci de mii de pedestraşi şi trei mii de călăreţi ; marsi, marrucini, frentani [78] şi vestini [79], douăzeci de mii de pedestraşi şi patru mii de călăreţi. În Sicilia şi în Tarent mai erau de pază două legiuni şi fiecare din ele erau formate din cîte patru mii două sute de pedestraşi şi două sute de călăreţi. Din plebea romanilor şi a campanilor au fost înrolaţi două sute cincizeci de mii de pedestraşi şi douăzeci şi trei de mii de călăreţi. Astfel că totalul trupelor care apărau Roma era de peste o sută cincizeci de mii de pedestraşi şi aproape şase mii de călăreţi, iar numărul tuturor oamenilor capabili de a purta armele, romani şi aliaţi, era de peste şapte sute de mii de pedestraşi şi aproape şaptezeci de mii de călăreţi. Hanibal a venit în Italia împotriva acestora cu mai puţin de douăzeci de mii de oameni. Despre acestea se va putea face o idee mai clară în cele ce urmează.

https://biblioteca-digitala.ro

25 Celţii, după ce ajunseră în Tyrrhenia, o cutreierară şi o jefuiră fără să fie stînjeniţi ; şi cum nimeni nu li se împotrivea, în cele din urmă se îndreptară spre Roma însăşi. Tocmai ajunseseră lîngă un oraş care se cheamă Clusium [80], departe de Roma cale de trei zile, cînd li se aduse vestea că trupele romane stabilite în Tyrrhenia vin în urma lor şi aveau să-i ajungă. Cum auziră acestea, se întoarseră şi se îndreptară împotriva duşmanilor, arzînd de dorinţa de a se bate cu ei. Ajunseră aproape unii de alţii pe la apusul soarelui şi îşi aşezară taberele la o mică distanţă între ele, rămînînd acolo amîndouă armatele. La căderea nopţii, celţii, după ce aprinseră focuri, lăsară pe călăreţi cu ordinul de a se face în zorii zilei văzuţi de duşmani şi de a bate în retragere pe acelaşi drum pe care aveau să-l urmeze ei. În acest timp ei se retraseră în taină spre oraşul Faesulae [81] şi acolo rînduiră armata astfel încît să primească pe călăreţii lor şi să tulbure pe neaşteptate pe duşmani în năvălirea lor. Cînd se făcu ziuă, romanii, văzînd pe călăreţi singuri şi crezînd că celţii fugiseră, porniră în urmărirea cavaleriei care se retrăgea. Îndată ce se apropiară de duşmani, apărură deodată celţii, se aruncară asupra lor şi lupta fu aprigă de ambele părţi la început. În cele din urmă însă celţii biruiră prin îndrăzneala şi prin mulţimea lor şi dintre romani pieriră nu mai puţin de şase mii, iar restul fugiră. Cei mai mulţi din ei se retraseră într-un loc întărit şi rămaseră acolo. Celţii se gîndiră la început să-i asedieze, dar, obosiţi de marşul din noaptea precedentă şi sfîrşiţi de suferinţe şi de greutăţi, se aşezară să se odihnească şi să-şi îngrijească corpul, lăsînd de pază în jurul colinei o parte din cavaleria lor, cu intenţia de a asedia a doua zi pe cei care se refugiaseră acolo dacă nu se vor preda de bunăvoie.

26 În această vreme, Lucius Aemilius, care era comandant în regiunile de lîngă Adriatica, auzind că celţii năvăliseră prin Tyrrhenia şi se apropiau de Roma, alergă din fericire la timpul potrivit, în ajutor. Cînd el aşeză tabăra în apropierea duşmanilor, cei refugiaţi pe colină, văzînd focurile, îşi dădură seama de ceea ce se petrecea, prinseră îndată din nou curaj şi în timpul nopţii trimiseră pe unii din ai lor, neîngreuiaţi de arme, prin pădure, ca să anunţe comandantului tot ce se întîmplase. Acesta, cînd auzi,

https://biblioteca-digitala.ro

văzu că nu-i mai rămîne timp să se sfătuiască şi ordonă tribunilor să scoată pedestrimea în zorii zilei, iar el luă cavaleria şi o conduse către acea colină. Comandanţii gallilor, văzînd focurile în timpul nopţii, bănuiră prezenţa duşmanilor şi ţinură sfat. Regele Aneroestes le arătă părerea sa, spunînd că, după ce au cucerit o pradă atît de mare (căci, pe cît se pare, mulţimea de prizonieri, de vite şi de alte lucruri pe care le aveau era nespus de mare), trebuie să nu mai înfrunte primejdia unei lupte şi să nu se expună cu tot ce au, ci să se întoarcă în patrie fără teamă ; după despovărarea de aceste bagaje, devenind mai sprinteni, să atace din nou cu toate puterile, dacă vor crede de cuviinţă, armatele romane. Toţi au fost de părere ca în situaţia de faţă să urmeze sfatul lui Aneroestes şi, chiar în noaptea în care luaseră această hotărîre, ridicară tabăra înainte de a se lumina de ziuă şi porniră pe lîngă mare prin ţara tyrrhenienilor. Lucius, după ce luă de pe colină partea din armata salvată şi o uni cu trupele sale, socoti că nu e bine să se expună unei lupte, ci mai degrabă să meargă în urma duşmanilor şi să pîndească ocaziile şi locurile potrivite unde ar putea să-i lovească şi să le smulgă ceva pradă.

27 În această vreme, consulul Gaius Atilius, care sosise din Sardinia la Pisa cu legiunile sale, înainta cu armata spre Roma, în sens opus marşului duşmanilor. Celţii tocmai erau pe lîngă Telamon [82], în Tyrrhenia, cînd unii din soldaţii lor, trimişi după nutreţ, dădură peste cercetaşii lui Gaius şi fură prinşi. Interogaţi de general, ei îl informară despre tot ce se întîmplase şi îl înştiinţară de prezenţa celor două armate, declarînd că celţii erau foarte aproape şi că în spatele lor se află Lucius cu trupele sale. Gaius, pe de o parte uimit de aceste veşti, iar pe de altă parte bucuros că îi vedea pe celţi surprinşi la mijloc în timpul marşului lor, porunci tribunilor să rînduiască legiunile şi să le ducă la pas împotriva duşmanilor, atît cît permitea natura terenului. Văzînd o înălţime aşezată tocmai bine peste drum şi pe sub care trebuiau să treacă celţii, el se duse cu cavaleria să ocupe cît mai repede vîrful înălţimii şi să înceapă primul lupta ; era convins că astfel îi va reveni meritul să fie înscris cu cea mai frumoasă parte din succes. Celţii, la început, nu ştiau nimic despre prezenţa

https://biblioteca-digitala.ro

lui Atilius, dar, bănuind după cele întîmplate că Aemilius mersese prin împrejurimi noaptea cu călăreţii ca să ocupe poziţiile avantajoase, trimiseră şi ei îndată călăreţii lor şi cîţiva soldaţi uşor înarmaţi ca să alunge pe duşmani de pe colină. Aflînd însă despre sosirea lui Gaius de la unul dintre captivi, orînduiră în grabă pedestrimea, astfel încît să formeze linia de bătaie în amîndouă părţile, fie că duşmanii i-ar ataca din spate, fie din faţă. Căci ştiau că unii duşmani veneau în urma lor şi nu se îndoiau că alţii vor ataca din faţă, judecînd atît după ştirile aduse, cît şi după cele ce vedeau că se întîmplă.

28 Aemilius auzise de debarcarea legiunilor la Pisa, dar nu credea că ele se vor apropia aşa de mult ; cînd lupta începu în jurul colinei, află sigur că armata colegului său era foarte aproape. De aceea trimise îndată călăreţii ca să dea ajutor celor care luptau pe colină, iar el, după ce aşeză armata în ordinea obişnuită, înaintă împotriva duşmanilor. Celţii aşezară în partea din spate, pe unde se aşteptau să atace Aemilius, pe aşa-numiţii gaesaţi din Alpi şi după ei pe insubri ; în partea din faţă orînduiră pe taurisci şi pe boiii de dincolo de Padus, care ocupau astfel poziţia opusă celor amintiţi mai sus şi priveau spre drumul pe unde trebuia să vină legiunile lui Gaius. Aşezară carele şi căruţele în afara celor două aripi, iar prada o strînseră pe unul dintre dealurile apropiate şi puseră pază în jurul ei. Această armată a gallilor, cu două fronturi, avea linia de bătaie nu numai înspăimîntătoare la înfăţişare, dar şi foarte bine orînduită pentru luptă. Aşadar, insubrii şi boiii se înfăţişară în această bătălie îmbrăcaţi cu pantaloni largi şi cu mantale uşoare. Gaesaţii însă, din trufie, cît şi din îndrăzneală, aruncaseră această îmbrăcăminte şi se aşezară goi, numai cu armele, în primele rînduri ; socoteau că astfel vor fi mai sprinteni, pentru că terenul era plin cu mărăcini care puteau să se agaţe de haine şi să împiedice folosirea armelor. Aşadar, lupta începu întîi lîngă colină şi toţi puteau s-o privească din cauza marelui număr de călăreţi care alergaseră acolo din amîndouă taberele şi luptau amestecaţi unii cu alţii. În această împrejurare, consulul Gaius, luptînd cu îndrăzneală piept la piept, căzu pe cîmpul de bătaie şi capul său fu dus la regii celţilor. Călăreţii romanilor însă

https://biblioteca-digitala.ro

luptară cu vitejie şi în cele din urmă învinseră pe duşmani şi rămaseră stăpîni pe poziţie. După aceea trupele pedestre se apropiară unele de altele. Era o privelişte extraordinară şi uimitoare nu numai pentru cei care erau prezenţi atunci la luptă, dar şi pentru cei care cîndva vor putea să-şi reprezinte, din cele spuse, imaginea celor întîmplate.

29 În primul rînd, deoarece bătălia era dată de trei armate, era limpede că, atît ca înfăţişare, cît şi ca fel de luptă, acea încăierare părea extraordinară şi neobişnuită. În al doilea rînd, cum să nu-i fie greu de ştiut oricui, fie acum, fie atunci chiar în momentul acţiunii, dacă celţii aveau poziţia cea mai primejdioasă, întrucît duşmanii îi atacau în acelaşi timp din amîndouă părţile, sau, dimpotrivă, cea mai potrivită pentru victorie, fiindcă în acelaşi timp luptau cu amîndouă armatele duşmane şi îşi asigurau unii altora apărarea împotriva oricărui atac din spate; şi, ceea ce este mai important, celţilor le era închisă orice cale de retragere şi nu le rămînea nici o nădejde de scăpare decît victoria? Căci acesta este avantajul principal al orînduirii armatei cu două fronturi. Pe romani îi încuraja faptul că prinseseră la mijloc pe duşmani şi îi ţineau închişi din toate părţile; dar ordinea de bătaie şi zgomotul armatei celţilor îi înspăimîntau. Căci mulţimea de cornişti şi de trompetişti era nenumărată. Şi cînd împreună cu aceştia întreaga armată scotea strigăte de luptă, se producea un zgomot atît de mare, încît nu numai trîmbiţele şi trupele, ci şi locurile din apropiere care răsunau păreau că îşi dădeau drumul glasului. Era înspăimîntătoare şi privelişte şi iureşul oamenilor goi aşezaţi înainte, bărbaţi în floarea vîrstei, care se distingeau prin vigoarea şi înfăţişarea trupurilor lor. Toţi care formau primele rînduri erau împodobiţi cu coliere şi cu brăţări de aur. Privind la acestea, romanii erau pe de o parte înspăimîntaţi, pe de altă parte însă, mînaţi de speranţa prăzii, erau îndemnaţi şi mai mult la luptă.

30 De altfel, cînd din rîndurile armatei romane soldaţii înarmaţi cu suliţe ieşiră în faţă potrivit obiceiului lor şi începură să arunce o grindină de suliţe care mergeau direct în ţintă, celţilor din spate le erau de mare folos mantalele şi pantalonii largi, iar cei care luptau goi în prima linie,

https://biblioteca-digitala.ro

dimpotrivă, erau puşi în mare încurcătură şi strîmtoraţi de această întîmplare, deoarece lucrurile se petreceau altfel decît crezuseră ei. Căci, scutul gallic neputînd să acopere în întregime omul, cu cît erau mai mari trupurile lor goale, cu atît mai fără greş cădeau suliţele. În cele din urmă, neputînd respinge pe soldaţii care aruncau suliţe atît din cauza distanţei, cît şi din cauza mulţimii de suliţe care cădeau, copleşiţi de suferinţe şi neştiind ce să mai facă, de mînie şi de furie unii se repeziră în duşmani şi se expuseră de bunăvoie să fie omorîţi; alţii se retrăgeau la tovarăşii lor şi, dîndu-şi pe faţă teama, tulburau rîndurile din spate. Astfel fu zdrobită trufia gaesaţilor de către soldaţii înarmaţi cu suliţe. Dar insubrii, boiii şi tauriscii, în momentul în care romanii, după ce primiseră pe soldaţii lor înarmaţi cu suliţe, îşi aruncară asupra lor manipulele şi se ciocniră cu duşmanii din apropiere, dîndu-se o luptă cumplită; căci deşi celţii erau răniţi, rezistau cu acelaşi curaj, fiind inferiori atît în acţiunea generală, cît şi în luptele piept la piept numai prin calitatea armelor. În adevăr, scuturile romanilor erau foarte bune pentru apărare, iar săbiile minunate pentru mînuire, în timp ce săbiile gallice nu puteau fi folosite în luptă decît pentru lovituri date cu tăişul. Cînd călăreţii romani coborîră de pe colină şi atacară din flanc, dădură o luptă aprigă. Atunci pedestraşii celţilor fură măcelăriţi chiar pe cîmpul de bătaie, iar călăreţii lor o luară la fugă.

31 Au pierit aproape patruzeci de mii de celţi şi au fost prinşi nu mai puţin de zece mii, printre care regele Concolitanus. Celălalt rege, Aneroestes, se refugie cu cîţiva într-un loc unde el şi prietenii lui îşi făcură seama. Generalul roman adună prada de la duşmani şi o trimise la Roma, iar lucrurile jefuite de duşman le dădu înapoi celor cărora le aparţineau. Apoi, urmat de legiunile sale, trecu prin Liguria şi năvăli în ţara boiilor. După ce săturâ pofta de jaf a soldaţilor săi, în cîteva zile sosi cu armata la Roma. Împodobi Capitoliul cu steaguri şi cu coliere (acestea sînt împletituri de aur pe care le poartă gallii în jurul mîinilor şi al gîtului)[83]. Păstră celelalte prăzi şi prizonierii pentru intrarea sa în Roma şi pentru triumful său.

https://biblioteca-digitala.ro

Astfel s-a terminat această cumplită invazie a gallilor, care amenința cu o mare și îngrozitoare primejdie toate populațiile din Italia și mai ales pe romani. După această izbîndă, romanii, în speranța că vor putea alunga de tot pe celți din regiunile din jurul Padului, trimiseră împotriva lor pe noii consuli, Quintus Fulvius și Titus Manlius, și trupe echipate foarte bine. Aceștia înspăimîntară de la primul atac pe boii și-i siliră să se supună romanilor. Dar în restul timpului acestei expediții, din cauza ploilor violente și a molimei care-i năpădi, n-au mai făcut nimic însemnat.

32 Consulii care au urmat după aceștia, Publius Furius și Caius Flaminius, intrară din nou în teritoriul celtic prin țara anamarilor [84], care își au așezarea nu departe de Massalia [85]. După ce cîștigară prietenia acestora, trecură pe pămîntul insubrilor, unde se varsă Addua în Padus [86]. Primind însă lovituri în timpul trecerii fluviului și pe cînd își așezau tabăra, nu merseră mai departe, ci prin bună înțelegere, după ce încheiară un tratat, plecară din acele locuri. După ce cutreierară mai multe zile prin regiunile vecine, trecură rîul Clusius [87] și veniră în țara cenomanilor. Luară ajutoare de la aceștia, fiindcă le erau aliați, și năvăliră iarăși din regiunile de lîngă Alpi în cîmpiile insubrilor, pustiiră ogoarele și le distruseră locuințele. Atunci căpeteniile insubrilor, văzînd că planurile romanilor sînt de neschimbat, se hotărîră să-și încerce norocul și să dea cu ei o luptă decisivă. Adunară deci în același loc toate forțele armate de care dispuneau, scoaseră din templul Minervei steagurile, chiar și pe cele de aur [88], care se numesc „nemișcate", și făcură celelalte pregătiri necesare ; apoi, curajoși și amenințători, așezară tabăra în fața dușmanilor în număr de aproape cincizeci de mii de oameni. Romanii, văzînd că sînt mult mai puțini decît dușmanii, voiră să folosească trupele celților, care erau aliați cu ei. Dar, gîndindu-se la nestatornicia gallilor și că aveau să se lupte cu rudele celor pe care îi luaseră cu ei, nu îndrăzniră să-și asocieze astfel de oameni la o acțiune așa de însemnată. În cele din urmă ei rămaseră dincoace de rîu și, după ce trecură dincolo pe celții care îi ajutau, stricară podurile de peste apă. Astfel se asigurau împotriva oricărei trădări din partea aliaților celți și în același timp își puneau singura speranță de salvare în victorie,

https://biblioteca-digitala.ro

pentru că în spatele lor se întindea rîul pomenit, care nu putea fi trecut. După ce făcură acestea se pregătiră de luptă.

33 Romanii se pare că au folosit în această bătălie o tactică înţeleaptă datorită tribunilor, care arătaseră armatei întregi şi apoi fiecărui soldat în parte cum trebuia să lupte. Căci ei observaseră din luptele anterioare că tot neamul gallic inspiră foarte mare groază datorită furiei lor de la prima ciocnire, atîta timp cît sînt nevătămaţi, şi că săbiile lor sînt astfel fabricate, cum am spus mai înainte [89], încît taie numai la prima lovitură, după care îşi pierd tăişul, se îndoaie atît în lungime, cît şi în lăţime în aşa măsură, încît, dacă celor care le folosesc nu li se dă răgaz să le îndrepte cu piciorul sprijinindu-le de pămînt, a doua lovitură a lor este cu totul fără efect. Aşadar, tribunii dădură soldaţilor din primele rînduri lăncile triarilor [90], aşezaţi în spate, şi, după ce îi sfătui să folosească la urmă săbiile, atacară pe celţi din faţă. Cînd gallii dădură primele lovituri cu tăişul în lănci, săbiile lor deveniră nefolositoare ; romanii se repeziră să lupte de aproape şi-i făcură pe celţi inofensivi, deoarece le luară putinţa de a lovi cu tăişul — singurul mod de luptă al gallilor —, pentru că sabia lor n-are vîrf. Romanii, lovind nu cu tăişul, ci întrebuinţînd săbiile lor drepte cu vîrful, care este foarte ascuţit, izbiră în piept şi în faţă, dînd lovitură după lovitură, şi uciseră în luptă cea mai mare parte din duşmani datorită prevederii tribunilor. Totuşi Flaminius se pare că şi-a făcut destul de greşit pregătirile pentru această luptă. Aşezînd armata lîngă malul rîului, fără să lase manipulelor un spaţiu pentru o retragere ordonată, stînjenea manevra specială a tacticii romane [91]. Căci, dacă s-ar fi întîmplat ca în timpul luptei oamenii să se dea înapoi de pe poziţie cîtuşi de puţin, ar fi urmat să se prăvălească în rîu din cauza nechibzuinţii comandantului lor. Romanii însă cuceriră o mare victorie prin curajul lor, cum am spus, şi se întoarseră la Roma încărcaţi de prăzi şi de multe lucruri luate de la duşmani.

34 În anul următor, celţii trimiseră delegaţi ca să discute despre pace şi făgăduiră că vor face orice. Consulii din acel an, Marcus Claudius şi Cnaeus Cornelius, făcură totul să nu li se acorde pacea. Celţii, nereuşind, se hotărîră să

https://biblioteca-digitala.ro

încerce ultimele speranţe şi porniră să angajeze aproape treizeci de mii de mercenari dintre gaesaţii galli ; după ce îi luară ca ajutoare, îi ţinură pregătiţi şi aşteptară sosirea duşmanilor. La venirea primăverii, comandanţii romani luară trupele şi le duseră în ţinutul insubrilor. După ce ajunseră acolo şi îşi aşezară tabăra lîngă oraşul Acerrae [92], care se află între Padus şi lanţul munţilor Alpi, asediară această localitate. Insubrii, neputînd să dea ajutor pentru că fuseseră ocupate poziţiile avantajoase şi arzînd de dorinţa de a scăpa Acerrae din asediu, trecură o parte din trupele lor peste Padus în ţara anarilor şi asediară localitatea numită Clastidium [93]. Cînd această veste ajunse la generali, Marcus Claudius luă călăreţii şi o parte din pedestrime şi se grăbi să meargă în ajutorul celor asediaţi. Celţii, aflînd de sosirea duşmanilor, părăsiră asediul şi ieşiră în întîmpinarea lor, aşezîndu-se în ordine de bătaie. Cînd romanii se avîntară cu îndrăzneală împotriva lor numai cu călăreţii, la început ţinură piept ; dar după aceea, fiind împresuraţi şi din spate şi din flancuri, se găsiră în mare strîmtoare şi, în cele din urmă, fură puşi pe fugă tot de către călăreţi. Mulţi căzură în fluviu [94] şi pieriră în apă, iar cei mai mulţi fură ucişi de adversari. Romanii luară Acerrae, plin cu alimente, în timp ce gallii se retrăgeau la Mediolanum [95] ; acesta este locul cel mai însemnat din ţinutul insubrilor. Gnaeus îi urmări de aproape şi, cînd apăru pe neaşteptate lîngă Mediolanum, gallii rămaseră liniştiţi deocamdată. Dar cînd acesta plecă iarăşi spre Acerrae, merseră după el, atacară cu îndrăzneală ariergarda şi omorîră mulţi soldaţi, iar pe o parte din armată o siliră să fugă, pînă ce Gnaeus, făcînd apel la cei din avangardă, îi încurajă să stea pe loc şi să lupte cu duşmanii. Romanii ascultară ordinul comandantului şi luptară cu bărbăţie împotriva duşmanilor care-i hărţuiau din spate. Celţii, îmbărbătaţi de proaspăta lor victorie, rezistară cu îndrăzneală cîtva timp, dar curînd o luară la fugă şi se retraseră în munţii din apropiere. Gnaeus, urmărindu-i, prădă ţinutul şi luă cu asalt Mediolanum.

35 În urma acestui eveniment, căpeteniile insubrilor pierdură orice speranţă de salvare şi se predară romanilor cu tot ce aveau.

https://biblioteca-digitala.ro

Aşadar, războiul cu celţii avu acest sfîrşit. După îndrăzneala nebună a oamenilor care s-au bătut, după luptele care s-au dat şi mai ales după numărul luptătorilor şi al celor ucişi, nu este inferior nici unuia dintre războaiele povestite de istorici ; însă dacă avem în vedere şi planurile şi mai ales lipsa de discernămînt în desfăşurarea operaţiilor, este cu totul lipsit de strălucire, deoarece gallii nu de cele mai multe ori, ci aproape în toate acţiunile lor erau conduşi mai mult de patimă decît de judecată. Gîndindu-ne la acestea şi mai ales că după puţină vreme ei au fost alungaţi din cîmpiile de pe lîngă Padus, afară de cîteva ţinuturi aşezate la picioarele Alpilor, am socotit că nu trebuie să lăsăm neamintită prima lor invazie în Italia, nici faptele care au urmat şi nici izgonirea din urmă. Sîntem convinşi că datoria istoriei este să amintească astfel de episoade ale soartei[96] şi să le transmită urmaşilor, pentru ca nu cumva cei de după noi, neavînd nici o idee despre asemenea evenimente, să se înspăimînte de năvălirile neaşteptate şi nesocotite ale barbarilor, ci, cunoscînd oarecum cît de trecător şi cît de uşor de nimicit este neamul barbarilor pentru luptătorii pricepuţi, să reziste năvălirilor şi să încerce toate mijloacele înainte de a le ceda ceva din cele necesare. Cei care ne-au transmis amintirea despre invazia perşilor în Elada şi a galilor la Delfi au exercitat, cred, o mare influenţă asupra luptelor ce s-au dat pentru libertatea comună a elenilor. Căci nu va putea fi înspăimîntat nici de mulţimea mijloacelor, nici de numărul armelor şi al soldaţilor şi nu va renunţa la ultima speranţă de a lupta pentru ţara şi patria sa oricine are în faţa ochilor lucrurile minunate ce s-au petrecut atunci şi îşi aduce aminte cîte mii de oameni, cîte porniri îndrăzneţe şi cîte pregătiri a nimicit puterea celor care luptau cu inteligenţă şi judecată. Fireşte că teama de galli a cutremurat adesea pe eleni nu numai în vechime, ci chiar şi în vremea noastră. De aceea mai ales am fost îndemnat şi eu să înfăţişez aceste întîmplări pe scurt, luîndu-le chiar de la început.

36 Hasdrubal, comandantul cartaginezilor — căci de la aceştia ne-am abătut cu povestirea —, după ce a condus Iberia opt ani, a murit asasinat mişeleşte noaptea în reşedinţa sa de unul de neam celt pentru insulte personale.

https://biblioteca-digitala.ro

El întărise mult puterea cartaginezilor nu atît prin fapte de arme, cît prin înţelegerea cu căpeteniile localnicilor. Cartaginezii încredinţară comanda în Iberia lui Hanibal, care era tînăr, pentru inteligenţa învederată şi îndrăzneala sa în toate acţiunile. Acesta, după ce luă conducerea, îndată lăsă să se vadă din purtarea sa că va duce război împotriva romanilor, ceea ce şi făcu în cele din urmă, la scurt timp după aceea. Aşadar, chiar de atunci cartaginezii şi romanii se aflară într-o stare de bănuială şi de duşmănie între ei. Într-adevăr, pe de o parte, cei dintîi plănuiau în ascuns să se răzbune pentru înfrîngerile din Sicilia, iar pe de altă parte romanii, observînd planurile lor, erau plini de neîncredere. De aici era limpede pentru orice om clarvăzător că nu după multă vreme se vor război unii cu alţii.

37 În acest timp, aheenii şi regele Filip, împreună cu ceilalţi aliaţi întreprinseră împotriva etolienilor războiul ce se cheamă „al aliaţilor". După ce am arătat evenimentele din Sicilia şi din Libya şi pe cele legate de acestea, în continuarea introducerii am ajuns la începutul războiului „social" şi al războiului al doilea dintre romani şi cartaginezi, numit de cei mai mulţi războiul lui Hanibal ; la începutul planului am anunţat că de la aceste vremuri vom începe opera noastră [97]. Ar fi potrivit ca, lăsînd la o parte acestea, să trecem la întîmplările din Elada, pentru ca, după ce vom fi făcut ca introducerea pregătitoare să fie egală din toate părţile şi vom fi ajuns cu povestirea la aceleaşi vremuri, să începem astfel, în sfîrşit, istoria amănunţită a Italiei. Într-adevăr, fiindcă ne-am propus să scriem nu numai faptele unor popoare, cum au făcut cei dinaintea noastră, ca de exemplu ale elenilor sau ale perşilor, ci, în acelaşi timp, evenimentele din toate părţile cunoscute ale lumii, din cauza izvoarelor deosebite pe care ni le oferă timpurile noastre — despre care vom vorbi în alte opere — ar trebui ca înainte de a începe istoria însăşi să vorbim pe scurt despre locurile şi neamurile cele mai vestite din lume. Despre cei din Asia şi cei din Egipt este de ajuns să începem menţiunea de la data arătată mai sus, pentru că istoria celor întîmplate înainte la ei au povestit-o mulţi şi este cunoscută de toţi, iar în vremea noastră soarta n-a adus la ei nici o schimbare neobişnuită încît să fie nevoie de a aminti

https://biblioteca-digitala.ro

evenimentele de mai înainte. Dar despre neamul aheenilor şi despre casa domnitoare a macedonenilor va fi potrivit să amintim pe scurt evenimentele din timpurile mai vechi, pentru că distrugerea totală a acestei case şi creşterea minunată şi înţelegerea aheenilor, cum am spus mai sus, s-au întîmplat în vremea noastră. Într-adevăr, în trecut mulţi au încercat să înduplece pe peloponesieni la o comunitate de interese, însă nimeni n-a putut să reuşească, deoarece fiecare parte făcea eforturi nu pentru libertatea comună, ci pentru asigurarea propriei sale puteri. În vremea noastră însă, înţelegerea a făcut un astfel de progres şi a ajuns atît de perfectă, încît nu numai că domneşte între ei alianţă strînsă şi prietenie trainică, dar au ajuns să aibă aceleaşi legi, aceleaşi greutăţi, aceleaşi măsuri, aceleaşi monede şi, pe lîngă acestea, aceleaşi căpetenii, aceiaşi senatori şi aceiaşi judecători ; într-un cuvînt, aproape tot Peloponesul se deosebeşte de înfăţişarea unui singur oraş numai prin aceea că pe locuitorii săi nu-i înconjură acelaşi zid ; toate celelalte, atît în general, cît şi în fiecare oraş, sînt la ei asemănătoare şi chiar identice.

38 Mai întîi e folositor să ştim cum şi pe ce cale numele de „aheeni" a căpătat precădere faţă de cel propriu al tuturor peloponesienilor. Cei care dintru început au această denumire de la strămoşii lor nu sînt superiori celorlalţi nici prin întinderea ţării lor, nici prin numărul oraşelor, nici prin bogăţii, nici prin vitejia oamenilor. De pildă, nu întrec cît de puţin neamul arcadienilor şi nici pe al laconienilor, nici prin numărul oamenilor, nici prin întinderea teritoriului, iar cei despre care am vorbit nu sînt dispuşi niciodată să cedeze întîietatea pe care le-o dă vitejia lor nici unuia dintre eleni. Aşadar, cum şi din care pricină sînt atît de mulţumiţi acum ei şi toţi ceilalţi din Peloponeş, încît au primit nu numai forma de stat, dar şi denumirea de „aheeni" ? Este clar că n-ar fi de loc potrivit să se atribuie acest fapt întîmplării, căci ar fi ceva fără rost. Trebuie mai degrabă căutată o cauză, căci fără aceasta nici un fenomen care pare raţional explicabil, ca şi nici unul aparent neexplicabil, nu se poate întîmpla. Aşadar, după părerea mea, cauza este următoarea : nu se poate găsi nicăieri un sistem de egalitate şi de libertate şi, în genere, de adevărată

https://biblioteca-digitala.ro

democraţie şi principii politice mai curate decît la aheeni. Această formă de guvernămînt a găsit printre peloponesieni unii partizani de bunăvoie ; pe mulţi i-au făcut s-o adopte din convingere ; faţă de unii au folosit forţa la vreme potrivită, dar îndată au făcut să fie mulţumiţi de ea cei care la început au fost siliţi s-o primească. Căci, nerezervînd nici un privilegiu vreunuia din partizanii săi de la început, ci, asigurînd drepturi egale celor care erau primiţi succesiv, ajunse repede la scopul său, folosind două ajutoare foarte puternice : egalitatea şi bunăvoinţa. Deci aceasta trebuie să fie socotită prima cauză pentru care peloponesienii, după ce s-au înţeles între ei, au ajuns la prosperitatea de acum.

Dar aceste principii şi această formă deosebită de guvernămînt arătată adineauri se afla şi înainte la aheeni. Acest lucru se poate vedea din mai multe alte dovezi, dar pentru moment va fi de ajuns, pentru convingere, să luăm una sau două mărturii.

39 Pe vremea cînd în partea Italiei care se numea atunci Marea Eladă [98] au fost incendiate [99] colegiile pythagoricienilor, apoi au avut loc peste tot, cum era firesc, zguduiri politice pentru forma de stat, aşa încît fruntaşii din fiecare oraş au fost nimiciţi pe neaşteptate, s-a întîmplat ca oraşele elenice din acea regiune să fie pline de măceluri, de răscoale şi de tot felul de tulburări. Atunci, deşi erau trimişi delegaţi din cele mai multe părţi ale Eladei pentru a mijloci împăcarea, cetăţile au folosit numai sfaturile şi buna-credinţă a aheenilor pentru a pune capăt relelor de care sufereau. Dar nu numai în această perioadă au manifestat o anumită preferinţă pentru aheeni, dar, după cîtva timp, au început cu toţii să imite forma lor de guvernămînt. Îndemnîndu-se unii pe alţii, crotoniaţii, sibariţii, cauloniaţii întîi ridicară împreună un templu comun lui Zeus Homorios [100] şi aleseră acelaşi loc pentru adunările şi pentru consfătuirile lor ; apoi, împrumutînd obiceiurile şi legile aheenilor, se hotărîră să le folosească şi să guverneze statul după ele. Pe urmă, însă, fiind stînjeniţi de dominaţia lui Dionysios din Siracuza şi de puterea superioară a barbarilor din jur, s-au depărtat de la ele nu de voia lor, ci de nevoie. După aceea, cînd lacedemonienii au suferit o înfrîngere neaştep-

https://biblioteca-digitala.ro

tată în bătălia de la Leuctra, iar thebanii au pretins deodată hegemonia peste eleni, era o mare confuzie la toţi grecii, şi mai ales la cei amintiţi mai sus. Unii nu recunoşteau că au fost învinşi, iar ceilalţi nu credeau că au învins. De aceea thebanii şi lacedemonienii au ales dintre toţi elenii numai pe aheeni pentru a le încredinţa arbitrajul neînţelegerii, avînd în vedere nu puterea lor, căci erau atunci aproape cei mai slabi dintre toţi elenii, ci buna lor credinţă şi cinstea dovedită în toate împrejurările. Căci pe vremea aceea toţi aveau această părere despre ei.

Dar pînă atunci totul se mărginea pentru ei numai la intenţii înţelepte ; vreun rezultat însă ori vreo faptă însemnată pentru mărirea puterii lor nu se putea realiza din lipsa unui conducător în stare să îndeplinească planurile lor, căci, dacă vreunul dădea dovadă de capacitate deosebită, era pus în umbră şi împiedicat sau de lacedemonieni, sau mai ales de macedoneni.

40 Cînd însă Ahaia găsi, la vreme potrivită, conducători vrednici de încrederea ei, îndată făcu să se vadă toată forţa sa, îndeplinind cea mai frumoasă faptă : unirea peloponesienilor. Primul autor şi conducător al acestei mari înfăptuiri trebuie considerat Aratos din Sicyona ; Philopoimen din Megalopolis a stăruit şi a desăvîrşit-o ; Lycortas, alături de bărbaţii care urmăreau acelaşi scop cu el, a întărit-o şi a făcut-o să aibă stabilitate. Ce a făcut fiecare din ei, în ce chip şi în ce vreme, vom încerca să arătăm, oprindu-ne totdeauna asupra acestor fapte în măsura potrivită acestei scrieri. Despre activitatea lui Aratos vom vorbi iarăşi pe scurt, atît acum cît şi mai tîrziu, pentru că el însuşi a scris memorii foarte fidele şi clare despre faptele sale. Faptele celorlalţi le vom arăta mai minuţios şi mai pe larg. Socotesc că această expunere va fi foarte uşoară pentru mine şi pentru cititori uşor de urmărit dacă vom începe de la epoca în care, după ce neamul aheenilor fusese dezmembrat pe oraşe de către regii Macedoniei, oraşele au avut tendinţa să se unească iarăşi unele cu altele. După aceea neamul aheenilor, progresînd neîncetat, a ajuns la această perfecţiune în care se găseşte în vremea noastră şi despre care am vorbit amănunţit adineauri.

https://biblioteca-digitala.ro

41 Era a o suta douăzeci şi patra olimpiadă [101] cînd locuitorii din Patrai [102] şi cei din Dymai [103] au făcut începutul acestei uniri. Era pe timpul cînd a murit Ptolemaios, fiul lui Lagos, Lysimachos, Seleucos [104] şi Ptolemaios Ceraunos [105], căci toţi aceştia au încetat din viaţă în jurul acestei olimpiade. Mai de mult situaţia neamului aheelor era aceasta. Au avut rege pe Tisamenos, fiul lui Oreste, care, fiind alungat din Sparta după întoarcerea Heraclizilor, a ocupat ţinutul Ahaei. După acesta, regalitatea a durat fără întrerupere şi transmisă din urmaş în urmaş pînă la Ogygos. Apoi, nemulţumiţi de fiii acestuia, pentru că îi conduceau nu după legi, ci despotic, au schimbat constituţia într-o democraţie. După aceea, pînă la domnia lui Alexandru şi a lui Filip, situaţia lor a variat după împrejurări. Totuşi ei s-au străduit să menţină statul lor, cum am spus, în formă democratică. Acest stat era format din douăsprezece oraşe, care încă şi acum se menţin aliate, afară de Olenos şi Helice, înghiţite de mare înainte de bătălia de la Leuctra. Aceste oraşe sînt: Patrai, Dyme, Pharai, Tritaia, Leontion, Aigeira, Pelleno, Aigion, Bura, Caryneia, Olenos şi Helice [106]. După Alexandru şi înainte de olimpiada amintită puţin mai sus, au căzut într-o astfel de discordie şi de neînţelegere, datorită mai ales regilor Macedoniei, încît toate oraşele, izolate unele de altele, urmăreau rezolvarea propriilor interese. Din această cauză unele dintre ele au fost prevăzute cu garnizoane de către Demetrios [107] şi Cassandros şi după aceea de Antigonos Gonatas, iar altele au fost conduse de tirani; căci se pare că acest Antigonos a introdus cei mai mulţi monarhi la eleni. Dar către a o suta douăzeci şi patra olimpiadă, cum am spus puţin mai înainte, căindu-se, au început iarăşi să se înţeleagă. Acestea se petreceau pe vremea trecerii lui Pirus în Italia. Cei dintîi s-au unit dymeii, patrenii, triteenii, phareenii; de aceea nici nu există o columnă comemorativă care să ateste asocierea acestor oraşe. Cu aproape cinci ani mai tîrziu, aegienii izgoniră garnizoana şi intrară în această federaţie; urmară după ei burenii, care omorîră pe tiran. O dată cu aceştia, şi caryneenii îşi restabiliră situaţia dinainte. Căci Iseas, care era atunci tiran în Caryneia, văzînd că garnizoana din Aigion fusese alungată şi că monarhul din Bura ucis de Mar-

https://biblioteca-digitala.ro

gos [108] şi de aheeni şi înţelegînd că el avea să fie atacat fără preget din toate părţile, depuse domnia şi, după ce primi de la aheeni garanţii de securitate, alătură oraşul la uniunea aheenilor.

42 Dar de ce m-am întors la aceste timpuri mai vechi? Pentru ca mai întîi să se vadă limpede cum, în ce vreme şi cine dintre vechii aheeni au pus iarăşi primii temeliile uniunii de acum. În al doilea rînd, pentru ca cele ce spunem despre acest guvernămînt să găsească încredere nu numai datorită afirmaţiei noastre, ci datorită chiar faptelor, anume că aheenii au avut întotdeauna un singur scop: să propună peste tot egalitatea şi libertatea de care se bucurau ei înşişi, să combată şi să lupte necontenit împotriva celor ce, prin propriile lor mijloace ori cu sprijinul regilor, îşi înrobeau patria. În acest chip şi cu această intenţie au desăvîrşit această operă prin ei înşişi sau cu ajutorul aliaţilor. Căci chiar şi cele ce au fost făcute în această direcţie cu ajutorul aliaţilor trebuie raportate tot la caracterul aheenilor. Deşi au conlucrat cu mulţi alţii şi mai ales cu romanii în foarte multe şi foarte însemnate împrejurări, niciodată nu s-au gîndit să tragă din succese vreun folos personal, ci, în schimbul tuturor serviciilor făcute aliaţilor, pretindeau drept răsplată pentru noblеţea lor libertatea fiecăruia şi unirea tuturor peloponesienilor. Dar despre aceasta se va putea face o idee mai limpede chiar din evenimentele care s-au petrecut.

43 În primii douăzeci şi cinci de ani, oraşele arătate mai sus au administrat împreună treburile printr-un scrib al confederaţiei şi doi strategi [109], aleşi periodic [110]. După aceea însă au găsit de cuviinţă să numească pe unul singur şi să-i încredinţeze conducerea generală a statului. Primul care a avut această cinste a fost Margos din Ceryneia. În al patrulea an de cînd acesta fusese strateg Aratos din Sicyona, în vîrstă de douăzeci de ani, eliberînd patria de jugul tiraniei prin virtutea şi curajul său, o dădu statului aheenilor, căci chiar de la început el se îndrăgostise de guvernămîntul lor. Opt ani mai tîrziu, fiind ales pentru a doua oară strateg, cuceri prin surprindere Acro-

https://biblioteca-digitala.ro

corintul [111], pe care îl stăpînea Antigonos, şi, luîndu-l în stăpînire, îi scăpă pe peloponesieni de o mare teamă [112], apoi, după ce eliberă pe corintieni, îi introduse în confederaţia aheenilor. În timpul aceleiaşi magistraturi se strădui ca şi oraşul Megara să se alăture aheenilor. Acestea au avut loc cu un an mai înainte de înfrîngerea cartaginezilor, în urma căruia au fost siliţi să părăsească toată Sicilia şi să plătească pentru prima dată tribut romanilor. Aratos, după ce făcu în scurtă vreme un mare progres în realizarea planului propus, rămase mai departe în fruntea neamului aheenilor şi îşi îndreptă toate gîndurile şi acţiunile către un singur ţel, şi anume să alunge pe macedoneni din Peloponesos, să distrugă monarhiile şi să asigure fiecăruia libertatea comună şi străbună. Cît trăi Antigonos Gonatas, avu de luptat împotriva pornirii aventuroase a acestuia şi împotriva lăcomiei etolienilor, reuşind să conducă totul cu pricepere, deşi atît etolienii, cît şi macedonenii ajunseseră cu nedreptatea şi îndrăzneala lor pînă acolo, încît încheiaseră o alianţă între ei pentru împărţirea neamului aheenilor.

44 După moartea lui Antigonos, cînd aheenii încheiară o alianţă cu etolienii şi îi susţinură energic în războiul împotriva lui Demetrios, rivalităţile şi duşmăniile se stinseră pentru moment şi încet-încet se strecurară în sufletele lor sentimente de înţelegere şi de prietenie. Cum Demetrios a domnit numai 10 ani şi a murit în timpul primei expediţii a romanilor în Illyria, se iviră împrejurări favorabile pentru proiectele de la început ale aheenilor. Căci monarhii din Peloponesos — descurajaţi, pe de o parte, de pierderea lui Demetrios, care era pentru ei ca un fel de choregos [113] şi susţinător cu bani, pe de altă parte înfricoşaţi de prezenţa lui Aratos, care le cerea să lepede tiraniile, promiţînd mari daruri şi onoruri celor ce se vor supune ordinelor sale şi ameninţînd pe cei care refuzau cu mînia şi cu răzbunarea şi mai mare a aheenilor — începură să se supună, să lepede tiraniile, să-şi elibereze patriile şi să se unească cu statul aheenilor. De pildă, Lydiadas din Megalopolis, chiar în timpul cînd trăia Demetrios, prevăzînd viitorul cu iscusinţă şi cu înţelepciune, renunţase de bunăvoie la tiranie şi trecuse de partea comunităţii naţionale.

https://biblioteca-digitala.ro

Aristomachos, tiranul argeenilor, Xenon al hermionenilor [114] şi Cleonymos al phliasienilor [115] renunţară atunci la puterea lor de monarhi şi se uniră cu statul democratic al aheenilor.

45 Cum puterea aheenilor crescuse şi mai mult în urma acestor alăturări, etolienii pizmuitori, din cauza răutăţii înnăscute şi lăcomiei lor, dar mai ales în speranţa de a-şi împărţi oraşele cum le împărţiseră mai înainte pe ale acarnanilor cu Alexandru şi cum plănuiseră să le împartă pe ele aheenilor cu Antigonos Gonatas, împinşi şi acum de aceleaşi speranţe, avură îndrăzneala să se unească cu Antigonos [116], care pe atunci conducea Macedonia ca tutore a lui Filip, care era încă copil, şi cu Cleomenes, regele lacedemonienilor, pentru a face o alianţă cu amîndoi. În adevăr, văzînd pe Antigonos stăpîn absolut al Macedoniei şi declarat pe faţă duşman al aheenilor din cauza uneltirilor puse la cale pentru ocuparea Acrocorintului, socotiră că, dacă ar mai lua părtaşi la planul lor şi pe lacedemonieni şi le-ar aţîţa ura împotriva aheenilor, ar fi uşor să lupte împotriva acestui neam, atacîndu-l la timp potrivit şi pornind războiul în jurul lui din toate părţile. S-ar fi realizat, probabil, repede toate acestea dacă în planul lor nu ar fi trecut cu vederea lucrul cel mai important : nu se gîndiseră că vor avea adversar pe Aratos, un om capabil să iasă învingător în orice împrejurare. Aşadar, cînd porniră la acţiune şi începură războiul lor nedrept, nu numai că nu reuşiră în nici una dintre încercările lor, ci, dimpotrivă, făcură mai puternic neamul aheenilor şi pe Aratos care era atunci conducător. Astfel acesta, prin destoinicia sa, le zădărnici şi le strică planurile. Cum s-au întîmplat toate acestea se va vedea limpede din cele ce urmează să fie povestite.

46 Aratos vedea bine că etolienii nu îndrăzneau să înceapă pe faţă războiul împotriva aheenilor, pentru că erau prea recente binefacerile primite de la ei în timpul războiului purtat contra lui Demetrios, dar erau înţeleşi cu lacedemonienii şi pizmuiau pe aheeni atît de mult, încît, atunci cînd Cleomenes îi înşelase şi luase prin viclenie Tegea, Mantineea, Orchomenos [117] — oraşe care nu numai că erau aliate cu etolienii, dar chiar făceau parte atunci din con-

https://biblioteca-digitala.ro

federaţia lor —, ei nu se arătaseră supăraţi de aceste uneltiri, ba chiar îi confirmaseră posesiunea. Vedea că aceşti oameni, care mai înainte socoteau suficientă orice ocazie de a ataca din lăcomie pe cei care nu le făcuseră nici un rău, s-au lăsat atunci cu bună-ştiinţă să fie victimele unei trădări şi au pierdut de bunăvoie cele mai mari oraşe numai ca să vadă pe Cleomenes devenind un adversar de temut pentru aheeni. Avînd în vedere acestea, Aratos şi ceilalţi fruntaşi ai statului aheenilor hotărîră să nu înceapă război împotriva nimănui, dar să se împotrivească agresiunilor lacedemonienilor. Aşadar, la început aceasta a fost atitudinea lor, dar, cînd văzură mai apoi pe Cleomenes construind cu îndrăzneală Athenaeum în ţara megalopolitanilor [118] şi purtîndu-se ca un duşman declarat şi înverşunat al lor, îi adunară pe aheeni şi decretară începerea ostilităţilor pe faţă împotriva lacedemonienilor.

Aşadar, în aceste împrejurări şi în acest fel a început războiul aşa-zis al lui Cleomenes [119].

47 Aheenii se pregătiră la început să-i înfrunte pe lacedemonieni prin propriile lor forţe, pe de o parte fiindcă socoteau că este foarte frumos să nu-şi datoreze salvarea altora, ci să-şi apere oraşele şi ţara ei înşişi prin propriile lor mijloace, pe de altă parte fiindcă voiau să păstreze prietenia cu Ptolemaios pentru binefacerile sale dinainte şi să nu pară că întind mîinile rugătoare către alţii. Războiul îşi urma cursul său ; Cleomenes, care distrusese străvechea formă de conducere a statului şi schimbase regalitatea legală în tiranie, ducea războiul cu energie şi cu îndrăzneală ; Aratos, prevăzînd viitorul şi temîndu-se de viclenia şi cutezanţa etolienilor, se hotărî să le strice planurile mult mai înainte. Văzînd în Antigonos [120] un om care avea experienţă, inteligenţă şi cinste în angajamente şi, pe de altă parte, ştiind bine că regii, în chip firesc, nu socotesc pe nimeni nici duşman, nici prieten, ci îşi măsoară duşmăniile şi prieteniile după interesele lor, se hotărî să intre în vorbă cu regele amintit şi să-şi strîngă mîinile, arătîndu-i care aveau să fie urmările acestei alianţe. Dar, din mai multe motive, socotea că nu e bine să acţioneze pe faţă. Căci i-ar fi făcut pe Cleomenes şi pe etolieni adversari ai planului său şi ar fi zdrobit curajul mulţimii aheenilor dacă ar fi recurs la aju-

https://biblioteca-digitala.ro

torul duşmanilor şi ar fi arătat că a pierdut orice speranţă în ei înşişi, ceea ce nu voia nicidecum să se vadă. De aceea, avînd o asemenea grijă, se gîndi să lucreze în taină. Din această cauză era nevoit să spună şi să facă faţă de cei dinafară multe lucruri contrare gîndului său, datorită cărora, arătînd o înfăţişare opusă, avea să ascundă această uneltire. De aceea unele din aceste amănunte nici nu le-a consemnat în memoriile sale.

48 Aratos ştia că megalopolitanii erau într-o situaţie grea, pentru că, fiind aşezaţi lîngă Lacedemona, luptau pentru ceilalţi, şi că, neprimind ajutorul necesar de la aheeni, căci şi aceştia se aflau strîmtoraţi, erau tot mai copleşiţi de greutăţile războiului. Şi cunoştea bine că ei aveau sentimente prieteneşti faţă de casa domnitoare a macedonenilor încă de la binefacerile primite în timpul lui Filip, fiul lui Amyntas [121]. De aceea bănuia că, dacă ar fi urmăriţi de aproape de către Cleomenes, s-ar refugia la Antigonos, nădăjduind în ajutorul macedonenilor. Aşadar, vorbi în taină despre întregul plan cu megalopolitanii Nicophanes şi Cercidas, care erau oaspeţi ai săi din părinţi [122] şi oameni tocmai potriviţi pentru planul său, prin mijlocirea acestora îi făcu uşor pe megalopolitani să trimită delegaţi la aheeni pentru a-i îndemna să ceară ajutor de la Antigonos. Megalopolitanii stabiliră să meargă ca delegaţi la aheeni chiar Nicophanes şi Cercidas şi de acolo să se ducă îndată la Antigonos dacă aheenii erau de aceeaşi părere. Aheenii îngăduiră megalopolitanilor să trimită delegaţi. Îndată ce veni la rege, Nicophanes avu cu el o convorbire, iar despre patria sa aminti numai ceea ce era necesar, pe scurt şi fără amănunte, însă despre chestiunile generale vorbi mult, după instrucţiunile şi sfaturile lui Aratos.

49 Aceste sfaturi constau în a indica ce putere avea şi unde tindea alianţa etolienilor cu Cleomenes şi în a arăta că aheenii înşişi trebuiau să se ferească cei dintîi, pe urmă, şi mai mult, Antigonos. Căci, pe de o parte, era uşor de înţeles pentru oricine că aheenii n-ar fi putut ţine piept războiului din amîndouă părţile ; pe de latâ parte, pentru un om înţelept era şi mai uşor de observat că, dacă etolienii şi Cleomenes ar fi învins pe aheeni, nu s-ar fi mulţumit şi

https://biblioteca-digitala.ro

nici nu s-ar fi oprit la succesul obţinut. Căci lăcomia etolienilor n-ar fi fost satisfăcută dacă s-ar fi mărginit la graniţele peloponesienilor şi nici chiar la cele ale Eladei. Ambiţia lui Cleomenes şi toate planurile sale ţinteau în prezent stăpînirea Peloponesului, dar după obţinerea ei îndată avea să aspire la hegemonia Eladei. Dar la aceasta nu putea ajunge dacă n-ar fi nimicit mai întîi puterea macedonenilor. Deci delegaţii îl rugară pe Antigonos să se gîndească la viitor şi să cumpănească ce este în avantajul său: să se lupte împreună cu aheenii şi cu beoţienii în Pelopones împotriva lui Cleomenes, pentru hegemonia elenilor, ori, neglijînd alianţa cu cel mai mare popor, să se expună primejdiei de a lupta în Tesalia împotriva etolienilor, a beoţienilor şi chiar a aheenilor şi a lacedemonienilor, pentru domnia Macedoniei. Spuseră că, dacă etolienii, ruşinîndu-se cu gîndul la bunăvoinţa pe care le-o dovediseră aheenii în timpul lui Demetrios, se vor preface că stau liniştiţi ca acum, aheenii înşişi vor lupta împotriva lui Cleomenes şi că, dacă soarta le va fi prielnică, nu va fi nevoie de ajutor străin. Dar în cazul că „soarta" le-ar fi potrivnică şi etolienii s-ar uni cu duşmanii, îi cereau [123] să fie atent la evenimente, ca să nu lase să scape ocazia, ci să dea ajutor peloponesienilor, care puteau încă fi salvaţi. În privinţa bunei-credinţe şi a recunoştinţei, îi spuseră să n-aibă nici o grijă, căci făgăduiră că Aratos însuşi, cînd va veni timpul de acţiune, va găsi garanţii de bună-credinţă care vor fi pe plac şi unora şi altora. De asemenea, spuseră ei, Aratos va arăta şi vremea cînd va fi potrivit să vină în ajutor.

50 Antigonos, auzind acestea şi socotind sincere şi înţelepte sfaturile lui Aratos, urmărea cu multă grijă evenimentele care se petreceau. Scrise megalopolitanilor şi le făgădui ajutor dacă acest lucru ar fi cu încuviinţarea aheenilor. Cînd Nicophanes şi Cercidas, întorcîndu-se acasă, predară scrisoarea regelui şi vorbiră despre bunătatea şi bunăvoinţa lui, megalopolitanii, entuziasmaţi, merseră în grabă la adunarea aheenilor şi îi îndemnară să-l cheme pe Antigonos şi să-i încredinţeze cît mai repede conducerea treburilor. Aratos, aflînd în taină de la Nicophanes sentimentele regelui faţă de aheeni şi faţă de sine, era foarte

https://biblioteca-digitala.ro

bucuros că nu în zadar făcuse acest plan şi că Antigonos n-a fost găsit înstrăinat de el, aşa cum speraseră etolienii. Socotea că planurile sale sînt foarte mult înlesnite de graba megalopolitanilor de a-l însărcina pe Antigonos, prin mijlocirea aheenilor, cu salvarea statului. Căci, după cum am spus mai sus, Aratos se străduia înainte de toate să nu aibă nevoie de ajutor; dar, dacă ar fi fost nevoit să recurgă la aceasta, voia ca chemarea în ajutor să fie făcută nu numai de el, ci mai degrabă de către toţi aheenii. Deoarece se temea că dacă regele, după ce ar fi venit şi ar fi învins în luptă pe Cleomenes şi pe lacedemonieni, ar fi avut vreun gînd rău împotriva statului lor comun, să nu cumva să devină răspunzător în mod public de ceea ce se putea întîmpla, mai ales că s-ar fi părut că regele este îndreptăţit să facă aceasta din cauza nedreptăţii pe care Aratos însuşi o făcuse casei regale a macedonenilor luînd Acrocorintul. De aceea, cînd megalopolitanii, venind la adunarea generală, arătară aheenilor scrisoarea, vorbiră despre toată bunăvoinţa regelui şi, pe lîngă aceasta, fură de părere ca Antigonos să fie chemat cît mai repede, iar mulţimea fu de aceeaşi părere, Aratos se apropie şi, după ce aprobă zelul regelui şi lăudă părerea mulţimii, le dădu mai multe îndemnuri, mai ales să încerce să salveze prin propriile lor puteri oraşele şi ţara; căci nimic nu este mai frumos şi mai folositor decît acest lucru; dacă însă soarta ar fi împotriva acestor sforţări, abia atunci ar trebui, adăugă el, să alerge la ajutorul prietenilor, după ce mai întîi vor fi încercat totul ce le stă în putere.

51 Mulţimea aheenilor aprobă această părere şi hotărî să menţină lucrurile în starea în care erau şi să sfîrşească prin propriile lor puteri prezentul război. Cînd însă Ptolemaios, lepădîndu-se de alianţa aheeană, începu să trimită cele necesare lui Cleomenes, voind să-l aţîţe împotriva lui Antigonos, — pentru că avea mai multă nădejde în lacedemonieni decît în aheeni, ca să poată împiedica planurile regilor Macedoniei —, iar aheenii fură înfrînţi întîi lîngă Lycaion [124] într-o ciocnire cu Cleomenes pe care îl întîlniră în drum, a doua oară fură învinşi într-o luptă dată cu trupele rînduite în ordine de bătaie în locul ce se cheamă Laodiceea din ţinutul megalopolitanilor, atunci căzu şi Ly-

https://biblioteca-digitala.ro

diadas, şi a treia oară, dînd o bătaie cu toate trupele, suferiră o înfrîngere totală în ţinutul oraşului Dyme, lîngă locul numit Hecatombaion. Şi atunci situaţia care se prezenta fără nici o cale de ieşire îi sili să recurgă în unanimitate la Antigonos. În această vreme, Aratos trimise pe fiul său în delegaţie la Antigonos şi întări negocierile începute cu privire la ajutor. Dar le pricinuia o mare greutate şi încurcătură faptul că se părea că regele nu avea să vină în ajutor pînă nu va redobîndi Acrocorintul şi pînă nu va face din oraşul corintienilor o fortăreaţă din care să pornească operaţiile în acest război ; aheenii însă nu îndrăzneau să predea macedonenilor pe corintieni fără voia lor. De aceea mai întîi fu amînată această discuţie pentru a cerceta mai cu atenţie ce garanţii s-ar putea primi.

52 Cleomenes însă, care răspîndise peste tot spaima prin victoriile povestite, mergea fără teamă de la un oraş la altul, pe unele convingîndu-le, pe altele înfricoşîndu-le. După ce ocupă în acest fel Caphyai [125], Pellene, Pheneos [126], Argos, Phlius, Cleonai [127], Epidauros [128], Hermion [129], Troizen [130] şi în cele din urmă Corintul, el îşi aşează tabăra lîngă oraşul sicyonienilor [131], şi astfel scăpă pe aheeni de cea mai mare încurcătură. Căci, cum corintienii porunciseră strategului Aratos şi aheenilor să plece din oraş, iar la Cleomenes trimiseseră delegaţi ca să-l cheme, li se oferi aheenilor un prilej şi un motiv întemeiat. Aratos prinse această ocazie şi, oferind lui Antigonos Acrocorintul, pe care-l ocupau atunci aheenii, şterse vechea ofensă făcută casei macedonene şi dădu suficientă garanţie pentru alianţa lor din viitor ; şi — ceea ce era mai important — îi pregăti lui Antigonos o fortăreaţă de unde putea să pornească războiul împotriva lacedemonienilor.

Cleomenes, cînd află că aheenii sînt înţeleşi cu Antigonos, plecă de la Sicyon, aşeză tabăra lîngă Istm şi despărţi cu val şi cu şanţ tot spaţiul cuprins între Acrocorint şi muntele ce se cheamă Oneos [132]. În speranţa sa se şi vedea stăpîn pe tot Peloponesul. Antigonos era de multă vreme pregătit de război şi aştepta ocazia, după sfaturile lui Aratos. Socotind atunci însă, din cele ce i se anunţa, că în scurtă vreme Cleomenes va pătrunde cu armata pînă în Tesalia, trimise oameni la Aratos şi la aheeni să le amin-

https://biblioteca-digitala.ro

tească despre convenţiile dintre ei şi, trecînd cu trupele sale prin Eubeea, veni la Istm. Etolienii, care după multe alte încercări voiau şi atunci să împiedice pe Antigonos de a da ajutor aheenilor, îi spuseră să nu intre cu armată în Pylai, că altfel ei se vor opune cu armele la trecerea lui.

Aşadar, Antigonos şi Cleomenes îşi aşezară taberele unul în faţa altuia : cel dintîi străduindu-se să intre în Peloponeş, iar Cleomenes să-l împiedice pe Antigonos de a intra.

53 Aheenii, cu toate că puterea lor suferise pierderi cumplite, totuşi nu renunţară la planul lor şi la speranţele pe care le puseseră în propria lor valoare. Cînd argeianul Aristoteles începu să se împotrivească partizanilor lui Cleomenes, alergară să-i dea ajutor, se năpustiră pe neaşteptate cu strategul Timoxenos şi ocupară oraşul argeenilor [133]. Acest succes trebuie socotit drept cea mai însemnată cauză a restabilirii situaţiei lor. Căci înfrînă elanul lui Cleomenes şi slăbi curajul soldaţilor săi, aşa cum s-a văzut chiar din desfăşurarea evenimentelor. Într-adevăr, deşi ţinea ocupate poziţii mai prielnice şi avea resurse mai îmbelşugate decît Antigonos şi deşi era mînat de îndrăzneală şi zel mai mare, totuşi, cînd i se anunţă că oraşul argeenilor a fost luat de aheeni, îndată se întoarse din drum, renunţă la toate avantajele arătate mai sus şi făcu o retragere asemănătoare cu o fugă, temîndu-se să nu-l împresoare duşmanii din toate părţile. Sosind lîngă Argos, luptă cîtva timp pentru a pune stăpînire pe acest oraş ; dar, fiindcă aheenii se apărară cu curaj şi argeenii îl respinseră cu dîrzenia căinţii, dădu greş şi în această încercare şi, pornind la drum, trecu prin Mantineea, întorcîndu-se astfel la Sparta.

54 Antigonos intră fără nici o greutate în Peloponeş şi primi Acrocorintul. Apoi, fără să zăbovească, îşi urmări ţelul şi se duse la Argos. După ce lăudă pe argeeni şi orîndui totul în oraş, porni din nou, îndreptîndu-se către Arcadia. După ce alungă garnizoanele din poziţiile stabilite de Cleomenes în ţinutul Aigys şi Belminas [134] şi încredinţă fortăreţele megalopolitanilor, veni la adunarea aheenilor de la Aigion [135]. Acolo dădu socoteală de purtarea sa, vorbi despre măsurile care trebuiau luate, fu numit conducătorul

https://biblioteca-digitala.ro

tuturor aliaţior şi apoi rămase cîtva timp în taberele sale de iarnă de la Sicyon şi de la Corint. Cum sosi însă primăvara, luă trupele şi porni. A treia zi ajunse la oraşul tegeaţilor. Aici veniră şi aheenii pentru a se uni cu el. După ce aşeză taberele în jurul oraşului, începu să-l asedieze. Fiindcă macedonenii foloseau cu străşnicie tot felul de maşini de asediu şi galerii subterane, tegeaţii îşi pierdură repede nădejdea de salvare şi se predară. Antigonos, după ce întări oraşul cu o garnizoană, îşi urmă drumul şi înaintă în grabă spre Laconia. Apropiindu-se de Cleomenes, care şedea de pază la hotarele ţării sale, îl urmărea şi dădu cîteva lupte de hărţuială. Cînd i se vesti de către cercetaşi că soldaţii din Orchomenos au venit în ajutorul lui Cleomenes, ridică îndată tabăra şi se duse în grabă acolo. Luă cu asalt Orchomenos, apoi aşeză tabăra în jurul oraşului mantineenilor şi-l asedie. După ce macedonenii înspăimîntară repede şi acest oraş şi-l primiră în supunere, ridică tabăra şi se îndreptă spre Heraia [136] şi Telephusa [137]. Luînd şi aceste oraşe, deoarece locuitorii lor i se alăturară de bunăvoie, cum se apropia iarna, se duse în Aigion la adunarea aheenilor. Trimise acasă pe toţi macedonenii ca să petreacă acolo iarna, iar el discută cu aheenii şi chibzui cu ei despre situaţia prezentă.

55 În această vreme, Cleomenes observă că trupele duşmane fuseseră concediate şi că Antigonos şedea cu mercenarii în Aigion, departe de Megalopolis cale de trei zile. Ştia că acest oraş era greu de apărat din cauza întinderii sale şi a numărului mic de locuitori, că atunci era păzit cu neglijenţă din pricina prezenţei lui Antigonos şi, lucrul cel mai important, că pierduse cea mai mare parte din cetăţenii capabili de a purta armele în lupta de lîngă Lycaion [138] şi apoi în cea de lîngă Laodiceea. Cu ajutorul unor exilaţi messenieni care locuiau în Megalopolis, pătrunse pe furiş noaptea în interiorul zidurilor. Cînd se făcu ziuă, puţin a lipsit să fie nu numai alungat, ci să-şi primejduiască chiar viaţa datorită vitejiei megalopolitanilor. Acest lucru i se mai întîmplase cu trei luni mai înainte, cînd intrase pe ascuns în partea oraşului numită Colaios. Acum însă, datorită numărului mare de soldaţi şi faptului că ocupase poziţiile favorabile, reuşi ; alungînd pe megalopolitani, în cele din

https://biblioteca-digitala.ro

urmă puse stăpînire pe oraş. După ce deveni stăpîn, îl pustii cu atîta înverşunare şi duşmănie, încît nu mai spera nimeni că ar mai fi putut să fie locuit iarăşi. Cred că el a făcut aceasta din cauză că numai la megalopolitani şi la stymphalieni [139] n-a putut, în nici o împrejurare, să-şi facă nici un partizan sau un complice la planurile sale. Renumele cleitorienilor [140] de cetăţeni iubitori de libertate şi generoşi l-a pîngărit prin perfidia sa un singur om, Thearces, pe care cleitorienii îl reneagă pe bună dreptate, spunînd că acesta nu s-a născut la ei, ci că a fost copil presupus al unuia dintre soldaţii veniţi din Orchomenos.

56 Pentru că dintre cei care au scris în aceeaşi vreme cu Aratos se bucură de aprecierea unora Phylarchos [141], care în multe locuri este de părere opusă şi scrie lucruri contrare celor arătate de acesta, ar fi folositor şi mai degrabă necesar pentru noi — care am spus mai înainte că îl urmăm pe Aratos în descrierea războiului lui Cleomenes — să nu lăsăm necercetat acest punct, pentru ca să nu îngăduim minciunii să aibă în scrieri aceeaşi putere ca adevărul. De altfel, în general acest istoric a spus în întreaga sa operă multe lucruri la întîmplare şi fără alegere. Dar în privinţa celorlalte poate că nu e necesar să-l mustrăm în acest loc şi nici să-l cercetăm cu amănuntul. Însă acele fapte care se leagă de perioada povestită de noi, adică războiul lui Cleomenes, sîntem datori să le examinăm. Acestea vor fi cu totul de ajuns pentru a arăta tendinţa în întreaga sa lucrare, precum şi valoarea operei sale. Avînd drept scop deci să arate cruzimea lui Antigonos şi a macedonenilor, a lui Aratos şi a aheenilor, spune că mantineenii, după ce au fost supuşi, au îndurat mari nenorociri şi că cel mai vechi şi mai mare oraş din Arcadia a luptat cu suferinţe atît de cumplite, încît a atras atenţia şi lacrimile tuturor elenilor. Căutînd să trezească mila cititorilor şi compătimirea lor prin cele spuse, descrie îmbrăţişările femeilor, părul lor răvăşit şi sînii lor descoperiţi, adăugînd chiar, pe lîngă acestea, lacrimile şi tînguirile bărbaţilor şi femeilor duşi de-a valma cu copiii şi cu bătrînii lor părinţi. El face apoi acest lucru în toată istoria sa, căutînd să pună înaintea ochilor cititorului scene îngrozitoare. Dar noi să lăsăm ceea ce este nedemn şi efeminat [142] în metoda sa şi să cercetăm

https://biblioteca-digitala.ro

latura proprie şi folositoare a istoriei. De bună seamă, datoria istoricului [143] este nu să-l uimească pe cititor, povestind în istoria sa fapte impresionante, nici să caute vorbe care ar fi putut să fie pronunţate şi să enumere ceea ce ar fi putut să urmeze sau să însoţească fiecare întîmplare despre care se vorbeşte, cum fac autorii de tragedii, ci să menţioneze în întregime faptele şi vorbele potrivit adevărului lor, chiar dacă ar fi cu totul obişnuite. Căci scopul istoriei şi al tragediei nu este acelaşi, ci opus. În adevăr, poetul tragic [144] trebuie, prin vorbele cele mai evocatoare, să uimească şi să încînte pentru un moment pe auditori ; istoricul [145] însă, prin fapte şi vorbe adevărate, trebuie să înveţe şi să convingă pentru toată vremea pe cititorii dornici de învăţătură. Pentru că în tragedie [146] domneşte verosimilul, chiar dacă este neadevăr, pentru a amăgi desfătînd pe spectatori ; în istorie [147] însă domneşte adevărul, pentru folosul celor iubitori de învăţătură. Afară de acestea, Phylarchos ne povesteşte cele mai multe peripeţii fără să arate cauza şi felul lor, fără de care nu se poate imagina o milă întemeiată sau o mînie îndreptăţită faţă de nici un eveniment. Căci cine nu socoteşte drept o necinstire să fie loviţi oamenii liberi ? Şi totuşi, dacă suferă acest lucru unul care este autorul unei nelegiuriri, se socoteşte că el suferă pe bună dreptate. Iar dacă acelaşi lucru se face pentru îndreptare şi pentru învăţătură, chiar cei care lovesc pe oamenii liberi sînt demni de stimă şi de recunoştinţă. A omorî cetăţeni este socotit drept cea mai mare nelegiuire, demnă de cele mai mari pedepse. Şi cu toate acestea este evident că cel care omoară un hoţ sau un bărbat adulter este nevinovat, iar cel care ucide din răzbunare un trădător sau un tiran se bucură de consideraţia tuturor. Astfel, aprecierea oricărui fapt depinde nu de rezultat, ci de cauze, de intenţiile autorilor şi de diversitatea obiectului lor.

57 Mantineenii deci părăsiseră la început de bunăvoie asocierea cu statul aheenilor din care făceau parte şi se predaseră, ei şi patria lor, etolienilor, apoi lui Cleomenes. După ce trecuseră de această parte şi se asociaseră cu statul lacedemonienilor cu patru ani înainte de venirea lui Antigonos, oraşul lor fusese luat cu forţa de aheeni, datorită mai ales unei lovituri tactice a lui Aratos. În această vreme au fost

https://biblioteca-digitala.ro

atît de departe de a suferi ceva neplăcut ca pedeapsă pentru greşeala lor amintită, încît s-a răspîndit peste tot vestea despre ceea ce se petrecuse atunci din cauza schimbării repezi şi radicale a ambelor părţi. Căci, îndată ce a ocupat oraşul, Aratos a dat ordin celor de sub comanda sa să nu se atingă nimeni de nici un lucru străin. Adunînd apoi pe mantineeni, i-a sfătuit să aibă curaj şi să rămînă acasă, căci ca membri ai statului aheean vor avea securitatea asigurată. Mantineenii, văzînd că li se prezintă o speranţă aşa de neaşteptată, fură îndată cu toţii de părerea opusă aceleia pe care o avuseseră înainte. Şi pe aceşti oameni — împotriva cărora cu puţin timp mai înainte luptaseră, de mîna cărora văzuseră pierind mulţi dintre prietenii lor şi pe alţii căzînd răniţi greu, îi conduseră în casele lor — îi primiră la vetrele lor, în mijlocul lor şi al familiei lor şi îşi arătară toată bunăvoinţa unii altora. Şi aceasta pe bună dreptate ; căci nu ştiu dacă vreunii au întîlnit duşmani mai binevoitori şi nici dacă alţii au avut de luptat cu nenorociri ce păreau că sînt foarte mari, mai fără vătămare decît mantineenii, datorită bunăvoinţei lui Aratos şi a aheenilor faţă de ei.

58 După aceea, presimţind că vor lua naştere tulburări interioare şi uneltiri ascunse din partea etolienilor şi a lacedemonienilor, trimiseră delegaţi la aheeni şi cerură să li se dea o trupă de pază. Aceştia, ascultîndu-le rugăminţile, traseră la sorţi trei sute de oameni dintre cetăţenii lor. Cei aleşi prin sorţi plecară, lăsîndu-şi patria şi familia cu avutul lor, şi şedeau în Mantineea, păzind libertatea şi securitatea acelora. Trimiseră cu aceştia şi două sute de mercenari, care împreună cu aheenii menţineau ordinea de lucruri stabilită. Dar, nu mult după aceea, mantineenii, răzvrătindu-se între ei şi chemînd pe lacedemonieni, le predară oraşul şi-i omorîră pe trimişii aheenilor care se aflau la ei ; ar fi greu de pomenit o trădare mai mare şi mai îngrozitoare decît aceasta. Căci, după ce hotărîseră o dată să suprime orice simţ de recunoştinţă şi de prietenie faţă de poporul aheean, cel puţin trebuiau să cruţe pe oamenii despre care am vorbit şi, în virtutea convenţiei, să-i lase pe toţi să plece. Aceasta este o tradiţie statornicită chiar şi faţă de duşmani, potrivit legilor comune tuturor oamenilor. Aceştia, însă, ca să dea lui Cleomenes şi lacedemonienilor o garanţie suficientă pentru devo-

https://biblioteca-digitala.ro

tamentul lor, călcară în picioare dreptul ginţilor şi cu tot dinadinsul săvîrşiră cea mai mare nelegiuire. Căci vina de a se face ucigaşii şi călăii acelora care mai înainte, învingîndu-i, îi lăsaseră nepedepsiţi, iar acum apărau libertatea şi existenţa lor, de cîtă mînie este demnă ? Şi ce ar fi trebuit să sufere aceştia ca să se vadă că au primit o pedeapsă pe măsura vinei lor ? Poate ar zice cineva : să fi fost vînduţi împreună cu copiii şi femeile lor după ce ar fi fost învinşi în război. Dar aceasta, potrivit legilor războiului, îi aşteaptă chiar şi pe cei care n-au săvîrşit nici o nelegiuire.

Aceştia ar fi meritat deci să sufere o pedeapsă mai aspră şi mai mare. Astfel, chiar dacă ar fi suferit cele spuse de Phylarchos, se cuvenea nu ca ei să găsească compătimire la eleni, ci mai degrabă să fie aprobaţi şi lăudaţi cei care pedepsiseră nelegiuirea lor. Şi, totuşi, mantineenilor nu li s-a întîmplat în această împrejurare nimic mai grav decît că li s-au răpit bunurile şi au fost vînduţi oamenii liberi ; istoricul, de dragul miraculosului, nu numai că a născocit neadevăruri pe de-a-ntregul goale, dar chiar nişte minciuni de necrezut. Şi, din cauza excesului său de neinformare, nici n-a putut să observe un fapt foarte apropiat : cum aceiaşi aheeni, în aceeaşi vreme, după ce au luat cu forţa oraşul tegeenilor, n-au făcut nimic asemănător. Şi, totuşi, dacă adevărata cauză a celor săvîrşite ar fi fost cruzimea, ar fi fost firesc ca şi aceştia să fi îndurat aceleaşi suferinţe ca aceia care căzuseră în aceeaşi vreme în mîna lor. Dacă deci a fost o deosebire [de atitudine] numai faţă de mantineeni, este clar că şi cauza mîniei lor faţă de aceştia trebuie să fi fost deosebită.

59 Phylarchos mai spune că Aristomachos argeianul, om dintr-o casă foarte strălucită, tiran al Argosului, născut din tirani, căzînd în puterea lui Antigonos şi a aheenilor, a fost dus la Cenchreai [148] şi a murit torturat, suferind cele mai nedrepte şi mai îngrozitoare chinuri. Păstrîndu-şi şi aici obiceiul, istoricul născoceşte nişte sunete care, în timpul nopţii cînd era torturat, ar fi străbătut pînă la locuitorii din vecinătate ; spune că unii dintre ei, uimiţi de o astfel de nelegiuire, alţii neputînd să creadă, iar alţii indignaţi de cele ce se întîmplau, au alergat spre casa aceea. Dar să lăsăm la o parte povestirea unor lucruri cutremurătoare ; căci despre ea am vorbit îndeajuns mai sus. Eu însă sînt de părere că

https://biblioteca-digitala.ro

Aristomachos, chiar dacă nu ar fi făcut nici o altă greşeală faţă de aheeni, pentru purtarea sa şi pentru nelegiuirea sa faţă de patrie ar fi meritat cea mai mare pedeapsă. Ba încă istoricul, voind să mărească gloria acestuia şi să facă pe cititori să se indigneze şi mai mult pentru suferinţele ce le-a îndurat, spune că nu numai el însuşi a fost tiran, dar s-a şi născut din tirani. O învinuire mai mare şi mai gravă decît aceasta nimeni n-ar putea să-şi închipuie uşor. Căci însuşi numele de tiran conţine imaginea cea mai nelegiuită care cuprinde toate nedreptăţile şi fărădelegile ce pot exista printre oameni. Şi dacă Aristomachos ar fi suferit cele mai îngrozitoare chinuri, cum spune acesta [149], totuşi nu ar fi fost pedepsit îndeajuns pentru acea singură zi în care — după ce Aratos intrase pe ascuns în oraş împreună cu aheenii şi înfruntase lupte şi primejdii mari pentru libertatea argeenilor, iar în cele din urmă fusese alungat, deoarece nici unul dintre cei din interior care se înţeleseseră cu el nu s-a mişcat de frica tiranului — Aristomachos, folosind această ocazie şi pretextînd că unii ar fi ştiut de intrarea aheenilor, a ucis optzeci de cetăţeni fruntaşi care nu fuseseră vinovaţi de nimic, chinuindu-i în faţa familiilor lor. Las la o parte nelegiuirile săvîrşite în timpul întregii vieţi de el şi de strămoşii lui, căci ar fi o poveste lungă.

60 De aceea nu trebuie să considerăm o grozăvie dacă i s-a întîmplat ceva asemănător cu cele ce a săvîrşit el, ci că ar fi fost mai îngrozitor dacă nu ar fi încercat nimic din acestea şi ar fi murit nepedepsit. Nu trebuie să i se aducă învinuirea de nelegiuire nici lui Antigonos, nici lui Aratos pentru că au omorît în chinuri pe un tiran prins în timp de război, pe care, chiar dacă l-ar fi făcut să piară torturîndu-l în timp de pace, ar fi găsit laudă şi cinste la cei care judecă bine. Cînd însă, afară de cele arătate mai sus, i-a trădat şi pe aheeni, ce merita să sufere? Căci nu cu multă vreme înainte el lepădase tirania, constrîns de împrejurări, în urma morţii lui Demetrios şi, contrar oricărei speranţe, găsise deplină siguranţă, fiind ocrotit de bunătatea şi cinstea aheenilor, care nu numai că l-au lăsat nepedepsit pentru nelegiuirile din timpul tiraniei, dar l-au primit în liga lor şi l-au învestit cu cea mai mare cinste, alegîndu-l conducătorul şi strategul lor înşişi. El însă, cînd constată că datorită

https://biblioteca-digitala.ro

lui Cleomenes putea avea speranţe ceva mai mari pentru viitor, uită repede că aceşti oameni se purtaseră cu atîta bunătate şi se separă împreună cu patria şi cu partida lui de aheeni în momentele cele mai grele şi se uni cu duşmanii. Acesta, după ce a fost prins, trebuia să moară nu la Cenchreai, torturat în timpul nopţii, cum spune Phylarchos, ci trebuia purtat prin tot Peloponesul, dat ca exemplu tuturor, şi astfel să-şi fi sfîrşit viaţa în chinuri. Şi totuşi, deşi a fost aşa de ticălos, n-a suferit nimic mai grav decît că a fost aruncat în mare de conducătorii din Cenchreai.

61 Afară de acestea, Phylarchos ne povesteşte, exagerînd şi cu amănunte, despre nenorocirile mantineenilor, socotind, de bună seamă, că istoricul trebuie mai ales să noteze faptele nedrepte. Dar despre generozitatea megalopolitanilor, pe care ei au arătat-o cam în aceeaşi vreme, n-a făcut nici cea mai mică menţiune, ca şi cum ar fi mai potrivit pentru istorie să enumere faptele urîte decît să semnaleze acţiunile frumoase şi drepte sau ca şi cum cititorii ar fi mai puţin călăuziţi de exemplul acţiunilor bune şi demne de imitat decît de faptele nedrepte şi respingătoare. Cum a luat Cleomenes oraşul, cum l-a păstrat neatins şi a trimis îndată oameni cu scrisoare la megalopolitani în Messene, propunîndu-le să se întoarcă în patria lor rămasă nevătămată şi să fie aliaţi cu ei, toate acestea ni le-a făcut cunoscute, voind să arate mărinimia lui Cleomenes şi moderaţia lui faţă de duşmani. De asemenea, cum megalopolitanii, la citirea scrisorii, n-au lăsat să fie citită pînă la sfîrşit şi erau aproape să arunce cu pietre în cei care aduseseră scrisoarea. Pînă aici a mers cu povestirea. Dar el a omis urmarea şi ceea ce este propriu istoriei : lauda şi menţionarea bunelor intenţii ale megalopolitanilor. Şi, totuşi, era uşor de făcut. Căci dacă socotim oameni buni pe cei care luptă pentru prieteni şi pentru aliaţi numai cu vorbe şi cu decrete, iar celor care suportă devastarea ţării lor şi asedierea le acordăm nu numai laudă, ci şi recunoştinţă şi recompensele cele mai mari, ce părere trebuie să avem despre megalopolitani ? Oare nu cea mai aleasă şi cea mai bună ? Ei, care întîi şi-au lăsat teritoriul ţării în mîna lui Cleomenes, apoi iarăşi şi-au pierdut patria pentru a rămîne credincioşi aheenilor, iar în cele din urmă, cînd contrar oricărei aşteptări li s-a dat deodată putinţa de

https://biblioteca-digitala.ro

a o redobîndi nevătămată, au preferat să fie lipsiţi de ogoarele lor, de morminte, de temple, de patrie, de bunuri, într-un cuvînt de toate lucrurile care sînt cele mai scumpe oamenilor, pentru a nu trăda credinţa faţă de aliaţi. Ce faptă mai frumoasă decît aceasta a existat ? Asupra cărui subiect ar fi trebuit ca istoricul să oprească mai bine atenţia cititorilor ? Prin ce exemplu ar fi îndemnat mai bine la păstrarea credinţei şi la intrarea în alianţe sincere şi statornice ? Despre acestea Phylarchos n-a făcut nici o menţiune, orbind, mi se pare, cînd este vorba de lucrurile cele mai frumoase şi cele mai potrivite pentru condeiul unui istoric.

62 Nu numai atît, dar în continuare el spune că din prăzile de la Megalopolis le-ar fi revenit lacedemonienilor şase mii de talanţi, dintre care două mii au fost date lui Cleomenes, potrivit obiceiului. Şi aici, mai întîi, cine nu s-ar mira de neinformarea lui şi de necunoaşterea a ceea ce ştie oricine despre avuţia şi posibilităţile cetăţilor elenice ? Aceasta mai ales trebuie să fie în atenţia celor care scriu istorie. Eu însă nu mă refer numai la acele vremuri, cînd din cauza regilor Macedoniei şi mai ales din cauza războaielor civile necontenite bunurile peloponesienilor au fost distruse cu desăvîrşire, dar chiar în timpul nostru, cînd toţi trăiesc în bună înţelegere şi se pare că se bucură de cea mai mare prosperitate, totuşi din bunurile întregului Peloponeş, afară de valoarea oamenilor, nu se poate aduna o sumă de bani atît de mare. Dovadă că afirmăm aceasta nu la întîmplare, ci cu judecată, se vede din cele următoare. Într-adevăr, cine nu ştie despre atenieni că, în vremea cînd împreună cu thebanii mergeau la război împotriva lacedemonienilor, trimiteau zece mii de soldaţi şi echipau o sută de trireme şi că atunci, hotărînd să împartă contribuţiile pentru război după averea cetăţenilor, ei au evaluat tot teritoriul Atticei, casele şi toate bunurile şi totuşi întreaga evaluare a avutului n-a fost nici de şase mii de talanţi, ba chiar mai puţin cu două sute cincizeci ? De aici se vede limpede că este adevărat ceea ce spuneam adineauri despre peloponesieni. Chiar exagerînd cineva, n-ar îndrăzni să spună că în acea vreme din Megalopolis au revenit lacedemonienilor mai mult de trei sute de talanţi. Căci este recunoscut de toată lumea că cea mai mare parte din oamenii liberi şi sclavi se refugiaseră

https://biblioteca-digitala.ro

la Messene. Dar dovada cea mai mare despre cele spuse este următoarea : mantineenii nu erau inferiori ca putere şi ca bogăţie nici uneia dintre populaţiile Arcadiei, după cum spune însuşi acest istoric [150], şi cu toate acestea, cînd au fost luaţi cu asediu şi siliţi să se predea, astfel încît nimeni n-a putut nici să fugă, nici să sustragă ceva, au strîns în aceeaşi epocă, în total, o pradă de trei sute de talanţi, socotind la un loc şi oamenii.

63 Apoi cine nu s-ar mira şi mai mult de ceea ce urmează ? Căci Phylarchos spune că, înainte de luptă [151] cu cel mult zece zile, a venit un delegat din partea lui Ptolemaios ca să-l anunţe pe Cleomenes că Ptolemaios refuză să-i mai procure sprijin material şi-l sfătuieşte să încheie pace cu Antigonos. Auzind acestea, Cleomenes, adaugă istoricul, socoti că trebuie să încerce cît mai repede sorţii unei lupte înainte ca trupele să afle ceva din cele anunţate, pentru că nu era nici o speranţă să poată plăti solda ostaşilor din propriile sale mijloace. Dar dacă ar fi dispus de şase mii de talanţi în aceeaşi vreme, putea să întreacă în mijloace materiale chiar pe Ptolemaios. Cît priveşte războiul cu Antigonos, chiar dacă ar fi pus mîna numai pe trei sute de talanţi, ar fi putut destul de bine să-l susţină fără primejdie şi chiar să-l prelungească. A arăta că toate speranţele lui Cleomenes erau puse în Ptolemaios pentru sprijinul material şi totodată a afirma că tot el a devenit în aceeaşi vreme posesorul unei sume de bani atît de însemnate nu este oare o dovadă de cea mai mare absurditate şi de lipsă de gîndire ? Acest scriitor a mai consemnat multe alte lucrări de acest fel, atît în legătură cu întîmplările din această vreme, cît şi în cuprinsul întregii sale istorii. Despre acestea socotesc că, potrivit regulii pe care am stabilit-o la început, sînt de ajuns şi cele spuse pînă acum.

64 După luarea megalopolisului, în timp ce Antigonos ierna în oraşul argeenilor, Cleomenes îşi adună trupele îndată ce sosi primăvara, le dădu sfaturile potrivite cu împrejurările şi, pornind cu armata, năvăli în ţara argeenilor : faptă temerară şi îndrăzneaţă după părerea multora dacă avem în vedere întăriturile de la intrarea acestor locuri, cu minte însă şi cu un succes asigurat după cei care judecau

https://biblioteca-digitala.ro

temeinic. Într-adevăr, văzînd că Antigonos dăduse drumul trupelor, ştia că în primul rînd va face invazia fără nici o primejdie ; în al doilea rînd, că, în momentul cînd ţinutul va fi pustiit pînă la zidurile oraşului, argeenii, privind la acestea, se vor întrista neapărat şi-i vor face mustrări lui Antigonos. Apoi, în caz că acesta, neputînd rezista mustrărilor mulţimii, va ieşi şi va da lupta cu trupele pe care le avea la îndemînă, Cleomenes nu se îndoia că, după toate socotelile, victoria va fi de partea sa. Dar dacă Antigonos, credincios planului său, va sta liniştit, Cleomenes socotea că, înspăimîntînd pe duşmani şi dînd curaj propriilor sale trupe, va putea să facă în siguranţă retragerea în patrie. Ceea ce s-a şi întîmplat. Căci în timp ce ogoarele erau pustiite, mulţimea, adunîndu-se, îl mustra aspru pe Antigonos ; acesta însă, cu prudenţa unui mare general şi a unui rege care nu preţuieşte nimic altceva mai mult decît faptele conduse cu judecată, rămase liniştit. Cleomenes, aşa cum plănuise de la început, după ce pustii ţara şi după ce îngrozi pe duşmani şi întări curajul trupelor sale împotriva primejdiei care le ameninţa, se reîntoarse liniştit în patrie.

65 Cînd veni vara, macedonenii, ca şi aheenii, ieşind din tabăra de iarnă, se adunară, Antigonos reluă conducerea armatei şi o duse împreună cu trupele aliaţilor spre Laconia [152]. Avea pe cei zece mii de macedoneni din falangă, trei mii peltaşti [153], trei sute de călăreţi, şi împreună cu aceştia o mie de agriani [154] şi tot atîţia galli ; mercenari, în total, trei mii de pedestraşi şi trei sute de călăreţi ; trupele de elită ale aheenilor, formate din trei mii de pedestraşi şi trei sute de călăreţi ; o mie de megalopolitani, înarmaţi ca macedonenii şi pe care îi conducea Cercidas megalopolitanul. Printre aliaţi avea două mii de pedestraşi şi două sute de călăreţi beoţieni, o mie de pedestraşi şi cincizeci de călăreţi epiroţi, tot atîţia acarnani şi o mie şase sute de illyri, în fruntea cărora se afla Demetrios din Pharos. Astfel încît toată armata era alcătuită din aproape douăzeci şi opt de mii de pedestraşi [155] şi o mie două sute de călăreţi. Cleomenes însă, aşteptîndu-se la această invazie, întări cu posturi de pază, cu şanţuri şi cu copaci tăiaţi toate căile pe unde se putea intra în ţară, iar el însuşi tăbărî lîngă Sellasia [156] cu armata, care era alcătuită în total din aproape douăzeci de

https://biblioteca-digitala.ro

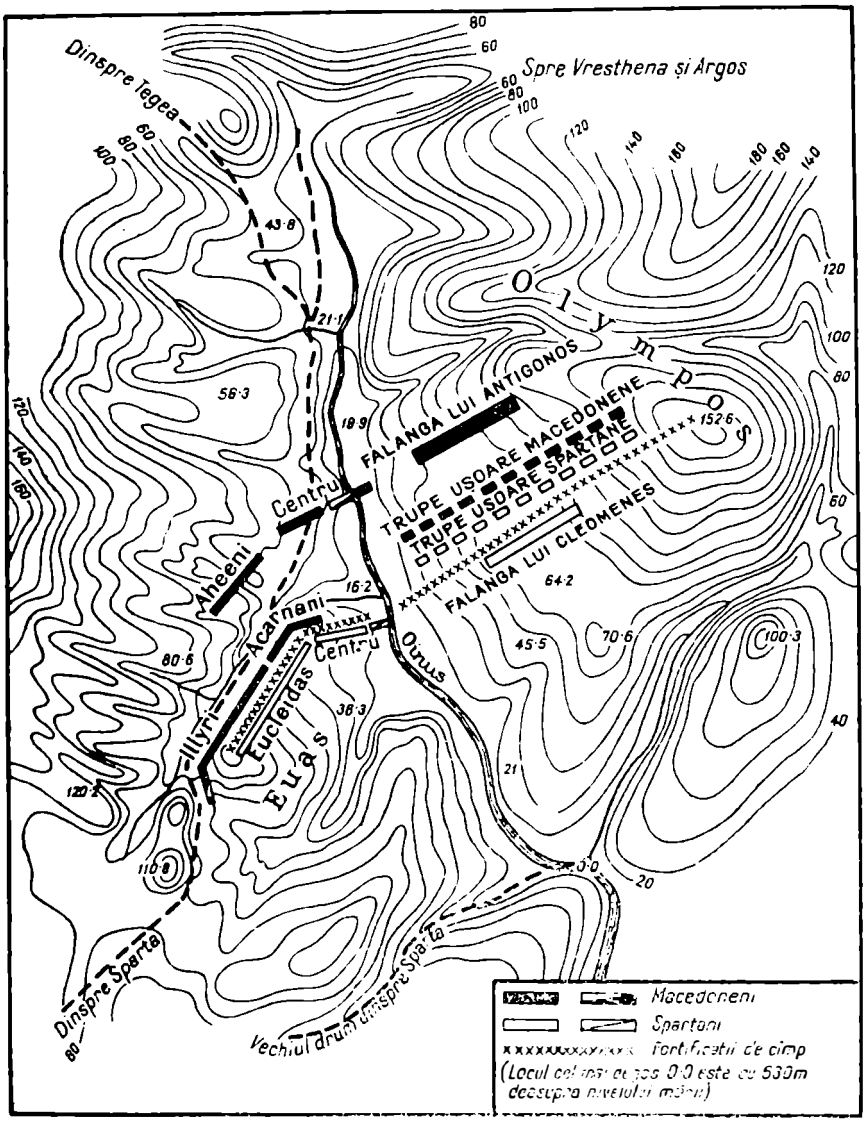

Bătălia de la Sellasia (după Kromoyer)

mii de oameni ; căci, după toate probabilităţile, bănuia că pe acolo vor năvăli duşmanii. Ceea ce s-a şi întîmplat. La această intrare sînt situate două coline, dintre care una se numeşte Euas, iar alta Olympos. Drumul dintre acestea duce

https://biblioteca-digitala.ro

la Sparta de-a lungul rîului Oinus [157]. Cleomenes, după ce făcu şanţ şi întăritură înaintea fiecăruia dintre cele două coline, aşează pe Euas pe perieci [158] şi pe aliaţi, în fruntea cărora puse pe fratele său Eucleidas, iar el însuşi ocupă Olympos cu lacedemonienii şi cu mercenarii. În cîmpie, pe amîndouă marginile drumului, de-a lungul rîului, puse pe călăreţi cu o parte din mercenari. Antigonos sosi şi văzu întăriturile naturale ale locurilor, iar pe Cleomenes ocupînd cu diferitele părţi ale armatei sale punctele avantajoase cu atîta dibăcie, încît întreaga înfăţişare a armatei era asemănătoare cu poziţia de apărare a unor vestiţi luptători. Într-adevăr, nu lipsea nici una din măsurile de atac, ca şi de apărare, ci linia de luptă era puternică şi totodată cu mare greutate se putea ajunge la locul unde era aşezată armata. De aceea Antigonos renunţă să încerce o ieşire la atac şi să dea lupta la întîmplare.

66 Aşeză tabăra la o mică distanţă [159], folosind ca întăritură rîul ce se cheamă Gorgylos şi rămase pe loc cîteva zile pentru a studia mai bine natura locurilor şi diferenţele dintre forţele opuse. În acelaşi timp, simulînd unele atacuri, căuta să se orienteze asupra planurilor duşmanilor pentru viitor. Neputînd însă surprinde nici un punct slab sau neapărat, deoarece Cleomenes se punea repede în mişcare în toate părţile, renunţă la planurile sale de atac. În cele din urmă, amîndoi [160] adversarii hotărîră de comun acord să decidă prin luptă soarta campaniei. Erau generali de o valoare egală aceşti doi oameni, pe care soarta i-a aruncat unul contra altuia. În faţa celor care ocupau colina Euas, regele [161] îi rîndui pe macedonenii înarmaţi cu scuturi de aramă şi pe illyri, intercalîndu-i alternativ pe companii printre rîndurile acelora ; puse comandanţi pe Alexandru, fiul lui Acmetos, şi pe Demetrios din Pharos. În urma lor îi aşeză pe acarnani şi pe cretani, iar în spatele acestora se aflau două mii de aheeni, ca trupe de rezervă. Pe călăreţi îi puse lîngă rîul Oinus, în faţa cavaleriei duşmane, dîndu-le comandant pe Alexandru şi, de o parte şi de alta a lor, aşeză o mie de pedestraşi aheeni şi tot atîţia megalopolitani. El însuşi [162], cu mercenarii şi cu macedonenii, hotărî să dea lupta împotriva lui Cleomenes şi a trupelor lui care ocupau poziţie lîngă

https://biblioteca-digitala.ro

Olympos. Puse deci pe mercenari în faţă şi în urma lor rîndui dubla falangă, aşezînd-o strîns una după alta. Era nevoit să facă această orînduire din cauza îngustimii locurilor. Illyrii aveau semnalul de a începe atacul colinei atunci cînd vor vedea ridicîndu-se un steag din partea Olympului, căci în timpul nopţii merseseră să se stabilească pe malurile rîului Gorgylos, chiar lîngă picioarele colinei. Pentru megalopolitani şi călăreţi, semnalul consta din ridicarea unui drapel de purpură în locul unde era regele.

67 Cînd sosi momentul pentru luptă şi se dădu semnal illyrilor, iar cei care aveau să înceapă acţiunea primiră comanda să-şi facă datoria, toţi se arătară îndată şi începură atacul colinei. Dar soldaţii uşor înarmaţi, care fuseseră aşezaţi de la început la un loc cu călăreţii lui Cleomenes, văzînd corpurile de trupă ale aheenilor descoperite în spate, năvăliră asupra ariergărzii şi aduseră în mare primejdie pe cei care asaltau colina, căci în faţă îi ameninţau de pe o poziţie înaltă soldaţii lui Eucleidas, iar din spate mercenarii care luptau cu putere. În această vreme, Philopoimen megalopolitanul, văzînd ce se petrecea şi prevăzînd ceea ce avea să se întîmple, se hotărî mai întîi să-i înştiinţeze pe comandanţi de primejdia care-i ameninţa. Cum însă nimeni nu-l asculta, pentru că niciodată nu fusese la comandă şi era încă tînăr, îi îndemnă pe concetăţenii săi şi se năpusti cu îndrăzneală asupra duşmanilor. După această întîmplare, mercenarii, care hărţuiau din spate pe cei care înaintau spre colină, auzind strigăte şi văzînd lupta călăreţilor, lăsară pe cei din faţă, se întoarseră repede la posturile lor de la început şi dădură ajutor călăreţilor lor. Prin această manevră, illyrii, macedonenii şi toţi cei care înaintau cu ei porniră fără grijă cu îndîrjire şi cu încredere împotriva duşmanilor. Din acest moment s-a văzut limpede pe urmă că lui Philopoimen i se datora biruinţa împotriva lui Eucleidas.

68 În legătură cu acest fapt se spune că, după trecerea pericolului, Antigonos l-a întrebat pe Alexandru, comandantul călăreţilor, de ce a început lupta înainte de a se fi dat semnalul. Şi cum acesta nega, spunînd că nu el, ci un oare-

https://biblioteca-digitala.ro

care tînăr a început lupta înainte de vreme fără ordinul său, Antigonos spuse că acest tînăr, care a observat momentul favorabil, a lucrat ca un bun general, iar el, care era general, ca un simplu tînăr. Firește, Eucleidas, văzînd companiile înaintînd împotriva sa, renunță să se mai folosească de poziția favorabilă a locului. Ar fi fost altfel nevoit să întîmpine pe dușmani la o mare distanță, să le tulbure și să le risipească rîndurile, apoi să se retragă imediat și să treacă pe pozițiile sale în siguranță. Căci numai astfel, masacrînd înainte pe dușmani și nimicindu-le superioritatea pe care le-o dădeau armele și ordinea de luptă a trupelor lor, ajutat de poziția sa favorabilă, i-ar fi fost ușor să-i fugărească. Dar n-a făcut nimic din toate acestea, ci, ca și cum victoria i-ar fi fost asigurată, a procedat chiar pe dos. Căci a rămas în locul pe care-l ocupase de la început pe înălțimile colinei, căutînd să-i atragă pe dușmani în punctul cel mai înalt, pentru a-i sili apoi să fugă prin locuri povîrnite și prăpăstioase. Dar, cum era și firesc, s-a întîmplat tocmai contrariul. Într-adevăr, fiindcă nu-și lăsase spațiu pentru retragere, cînd avu în față coloanele [adversare] neatinse și solide, fu pus în așa de mare strîmtorare, încît trebui să lupte cu ei chiar pe vîrful colinei. În cele din urmă, aproape numaidecît fu copleșit de greutatea armamentului și a ordinii de bătaie a dușmanilor. Illyrii ocupară îndată poziția, iar trupele lui Eucleidas partea inferioară, fiindcă nu-și rezervaseră spațiu pentru retragerea și pentru schimbarea poziției de luptă. De aceea fură respinse și silite s-o ia la fugă în condiții nimicitoare, deoarece trebuiau să se refugieze prin locuri prăpăstioase și greu de străbătut.

69 În același timp se dădea lupta cu cavaleria ; toți călărețiii aheeni, și mai ales Philopoimen, dovedeau o vitejie deosebită, pentru că în acea bătălie era vorba de libertatea lor. În această împrejurare, calul lui Philopoimen a căzut rănit mortal, iar el însuși, în timp ce lupta pe jos, a fost rănit grav la amîndouă șoldurile. Regii însă dădură mai întîi lupta cu soldații ușor înarmați și cu mercenarii, care se ridicau în amîndouă părțile la aproape cinci mii. Fie că luptau pe detașamente, fie că încăierarea era generală, din amîndouă părțile se dovedea un curaj deosebit, căci dădeau

https://biblioteca-digitala.ro

bătălia înaintea ochilor regilor şi a armatelor. Astfel luptau cu îndîrjire şi om cu om şi trupă contra trupă. Cleomenes însă, văzînd trupele fratelui său puse pe fugă, iar pe călăreţii din cîmpie gata să dea înapoi şi temîndu-se să nu fie asaltat din toate părţile de duşmani, fu silit să smulgă meterezele şi să scoată printr-o singură parte a taberei toate forţele sale în faţă. Apoi, cu sunete de trompetă, soldaţii uşor înarmaţi ai fiecărei tabere fură chemaţi înapoi din spaţiul de la mijloc şi falangele, scoţînd strigăte, se repeziră una împotriva alteia cu sarisele [163] coborîte. Se încinse o luptă crîncenă. Cînd macedonenii dădeau înapoi, prididiti de curajul lacedemonienilor, cînd lacedemonienii erau respinşi de greutatea armatei macedonene. În cele din urmă, soldaţii lui Antigonos, strîngînd sarisele una lîngă alta şi folosind forţa care este proprie falangei duble [164], atacară cu putere şi-i alungară pe lacedemonieni din întăriturile lor. Restul mulţimii fugi în dezordine, fiind ucisă în parte. Cleomenes, cu cîţiva călăreţi în jurul său, se retrase după aceea nevătămat în Sparta. Îndată ce veni noaptea, coborî la Gythion [165] şi, cum de multă vreme totul îi era pregătit pentru o îmbarcare în caz de nevoie, ridică ancora şi se îndreptă spre Alexandria, însoţit de prietenii săi.

70 Antigonos puse stăpînire pe Sparta de la primul atac ; însă îi tratâ pe lacedemonieni cu mărinimie şi cu bunătate, le restabili străbuna constituţie, apoi în cîteva zile ieşi din oraş cu trupele, fiindcă i se raportase că illyrii invadaseră Macedonia şi jefuiau ţara. Astfel, întotdeauna soarta obişnuieşte să dea celor mai mari acţiuni ale oamenilor un sfîrşit neprevăzut. Căci şi atunci Cleomenes, dacă ar fi tărăgănat cîteva zile războiul şi dacă, după ce s-a întors de la luptă în oraş, ar fi încercat să se folosească puţin de împrejurări, ar fi păstrat domnia. De altfel Antigonos veni în Tegea, le restitui locuitorilor constituţia strămoşească şi de acolo sosi după două zile la Argos, chiar în timpul jocurilor nemeene. După ce obţinu acolo de la statul aheenilor şi de la fiecare oraş în parte tot ceea ce merită cinstea şi gloria nemuritoare, porni în grabă spre Macedonia. Surprinse pe illyri în ţară [166], se luptă în front cu ei şi îi învinse ; dar pentru că în timpul bătăliei îi îndemnă pe soldaţi strigînd prea tare, începu să verse sînge şi, rămînînd

https://biblioteca-digitala.ro

de atunci cu o suferinţă, nu după multă vreme după aceea se stinse de boală[167]. Acest bărbat făcuse pe toţi elenii să-şi pună în el cele mai frumoase speranţe nu numai pentru iscusinţa sa în campanie, ci mai ales pentru principiile sale în general şi pentru probitatea sa. Domnia macedonenilor o lăsă lui Filip, fiul lui Demetrios.

71 Pentru ce am amintit mai pe larg de acest război? Pentru că, aceste vremuri fiind în legătură cu cele ce urmează să fie povestite de noi, am socotit că e folositor, ba chiar necesar potrivit planului de la început, să arătăm limpede şi să facem cunoscută tuturor o situaţie de atunci a elenilor şi a macedonenilor. În aceeaşi vreme muri şi Ptolemaios, răpus de boală, şi îi urmă la domnie Ptolemaios zis Philopator [168]. Muri şi Seleucos [169], fiul lui Seleucos, supranumit şi Callinicos şi Pogon, iar Antiochos, fratele său, îi urmă la domnie în Siria. Cu aceştia s-a întîmplat la fel cum se întîmplase cu primii, care, după sfîrşitul lui Alexandru, deţinuseră aceste domnii — vorbesc de Seleucos, de Ptolemaios şi de Lisimah —, căci aceia au murit toţi în jurul olimpiadei a o sută douăzeci şi patra iar aceştia în jurul olimpiadei a o sută treizeci şi noua. Însă noi, după ce am parcurs pînă la capăt introducerea şi pregătirea întregii noastre istorii, prin care am arătat cînd, cum şi din ce cauze romanii, după cucerirea Italiei, au început pentru prima dată să întreprindă acţiuni în afară şi au îndrăznit întîia oară să se lupte cu cartaginezii pentru stăpînirea mării, iar pe lîngă acestea am explicat şi situaţia de atunci a elenilor şi a macedonenilor, precum şi a cartaginezilor, acum, cînd, potrivit planului schiţat la început, am ajuns la vremurile în care elenii erau gata să înceapă războiul cu aliaţii lor, romanii pe cel al lui Hanibal, iar regii din Asia pe cel pentru Coelesyria, ar fi potrivit ca, o dată cu sfîrşitul evenimentelor dinainte şi cu moartea stăpînitorilor care au luat parte la ele, să încheiem şi această carte.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

CARTEA A III-A

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

1 În cartea întîi a întregii opere, adică în cea de-a treia dinaintea acesteia, am arătat că luăm ca punct de plecare al istoriei noastre războiul „aliaţilor", pe cel al lui Hanibal şi, în continuare la aceasta, războiul purtat pentru Coelesyria. De asemenea, tot în acea carte am arătat limpede şi motivele pentru care, întorcîndu-ne la timpurile mai vechi decît aceste evenimente, am scris cele două cărţi anterioare acesteia. Acum vom încerca să povestim amănunţit despre războaiele amintite şi să arătăm cauzele pentru care au izbucnit şi au ajuns aşa de mari. Mai întîi vom spune cîteva cuvinte despre opera noastră. Este unică desfăşurarea evenimentelor cum unic este spectacolul întregului subiect despre care ne-am apucat să scriem, şi anume cum, cînd şi din ce cauză au ajuns sub dominaţia romanilor toate părţile cunoscute ale lumii ; şi pentru că această evoluţie are un început cunoscut, o cronologie precisă şi un sfîrşit admis de toţi, credem că e folositor să amintim şi să arătăm întîi, pe scurt, momentele cele mai însemnate ale evenimentelor petrecute între începutul şi sfîrşitul acestei perioade, căci socotim că numai astfel vom putea da cititorilor doritori de învăţătură o idee deplină despre întregul nostru plan.

Deoarece cunoaşterea prealabilă a întregului ajută mult la cunoaşterea amănuntelor, iar aceea a amănuntelor la înţelegerea întregului, socotim că cea mai bună cercetare şi privire este cea care se face în amîndouă felurile : vom face cunoscut mai întîi, precum am spus, cuprinsul pe scurt al istoriei noastre. Am arătat forma şi marginile subiectului în general. Începuturile evenimentelor separate petrecute în această vreme sînt războaiele arătate. Urmează sfîrşitul, răsturnarea şi nimicirea regalităţii macedonene ; timpul ce s-a scurs între început şi sfîrşit este de cincizeci şi trei de ani. În această vreme sînt cuprinse fapte aşa de mari şi aşa de însemnate, cum n-a mai cuprins nici o vreme dinainte într-un asemenea răstimp. Vom povesti despre ele începînd de la olimpiada o sută patruzecea şi vom urma şirul povestirii în chipul următor.

https://biblioteca-digitala.ro

2 După ce vom arăta din ce cauze s-a iscat pomenitul război dintre cartaginezi şi romani, numit al lui Hanibal, vom spune cum cartaginezii, năvălind în Italia şi nimicind puterea romanilor, pe de o parte au inspirat acestora o teamă cumplită pentru propria lor soartă şi a pământului patriei lor, în timp ce ei au fost convinşi că vor cuceri Roma chiar de la primul atac. În continuarea acestor întîmplări vom încerca să arătăm cum în aceeaşi vreme Filip Macedoneanul, după ce a sfîrşit războiul cu etolienii şi apoi a rînduit ordinea de stat la eleni, s-a gîndit să ia parte la străduinţele cartaginezilor, cum Antioh şi Ptolemaios Philopator se certau şi în cele din urmă s-au războit pentru Coelesyria şi cum rodienii şi Prusias [1], pornind cu război împotriva bizantinilor [2], i-au silit să renunţe de a mai pune să plătească taxă de trecere pe corăbierii care se duceau în Pont. Ne vom opri cu povestirea în acest loc şi vom începe studiul despre constituţia romanilor, iar în legătură cu aceasta vom arăta că structura deosebită a constituţiei lor i-a ajutat foarte mult nu numai să dobîndească din nou stăpînirea Italiei şi a Siciliei şi apoi să supună pe iberi şi pe celţi, ci, în cele din urmă, după înfrîngerea cartaginezilor, să-şi pună de gînd să cucerească lumea întreagă. Totodată vom arăta în treacăt răsturnarea domniei lui Hieron din Siracuza. De acestea vom lega tulburările din Egipt şi vom povesti cum, după moartea regelui Ptolemaios, Antioh şi Filip s-au înţeles să-şi împartă regatul fiului orfan al acestuia, lăsat moştenitor, şi au început să-şi aducă la îndeplinire planurile lor viclene şi să pună mîna, Filip pe ţărmurile Egeii, pe Caria şi pe Samos, Antioh pe Coelesyria şi pe Fenicia.

3 Apoi, după ce vom arăta pe scurt războaiele romanilor şi cartaginezilor în Iberia, Libya şi Sicilia, vom trece cu povestirea numai la ţinuturile Eladei şi la schimbările intervenite acolo. Vom povesti luptele pe mare ale lui Attalos [3] şi ale rodienilor împotriva lui Filip [4] şi războiul romanilor cu Filip, cum a fost purtat, de ce comandanţi a fost condus şi ce sfîrşit a avut, apoi vom lega de el cele ce au urmat şi vom menţiona mînia etolienilor, sub imboldul căreia ei au atras pe Antioh şi au aprins contra romanilor şi aheenilor războiul din Asia. După ce vom arăta cauzele acestui război şi trecerea lui Antioh în Europa, vom accentua întîi în ce chip a fugit el din

https://biblioteca-digitala.ro

Elada, apoi cum, învins fiind, s-a retras din tot ţinutul de dincoace de Taurus, iar în al treilea rînd în ce fel şi-au asigurat romanii stăpînirea necontestată a Asiei, pedepsind trufia galaţilor, şi cum au scăpat de teama de barbari şi de nelegiuirile galaţilor pe locuitorii de dincoace de Taurus. Apoi, după ce vom arăta nenorocirile etolienilor şi ale cefalenienilor, vom adăuga războaiele lui Eumenes [5] împotriva lui Prusias şi a galaţilor [6], precum şi cel pe care l-a purtat împotriva lui Farnace [7] cu ajutorul lui Ariarathes [8]. În continuare, vom aminti despre buna înţelegere şi rînduială din Pelopones, precum şi despre propăşirea statului rodienilor şi vom face un sumar al întregii noastre povestiri şi al tuturor evenimentelor ; în cele din urmă vom povesti despre expediţia [9] lui Antiochos numit Epiphanes [10] în Egipt, despre războiul cu Perseu şi despre desfiinţarea regatului macedonean. Din acestea se va vedea totodată cum romanii, folosind cu pricepere fiecare prilej, au ajuns să supună toată lumea.

4 Dacă din aceste izbînzi şi chiar şi din înfrîngeri s-ar putea face o părere destul de întemeiată despre oamenii sau despre statele care merită laudă ori, dimpotrivă, dojană, ar trebui să ne oprim aici şi să încheiem povestirea şi istoria noastră, potrivit planului de la început, cu ultimele fapte istorice arătate. Căci timpul de cincizeci şi trei de ani se sfîrşea cu aceste întîmplări şi creşterea şi mărirea puterii romane ajunseseră la treapta sa cea mai înaltă. Pe lîngă acestea era evident că toţi erau nevoiţi să recunoască faptul că de-acum înainte trebuiau să asculte de romani şi să se supună poruncilor lor. Dar, fiindcă părerile pe care ni le facem despre învingători sau despre învinşi după simplul rezultat al luptelor nu sînt depline — pentru că izbînzile care păreau a fi cele mai mari, cînd n-au fost folosite cum trebuie, au adus multora cele mai mari nenorociri şi nu pentru puţini au fost adesea de folos cele mai înspăimîntătoare păţanii cînd le-au suportat cu curaj —, ar trebui să adăugăm pe lîngă evenimentele menţionate mai sus purtarea învingătorilor după aceste victorii, felul cum au condus lumea, învăţămintele şi părerile celorlalţi despre cei care îi conduceau. În sfîrşit, ar mai trebui să arătăm înclinaţiile care au dominat la fiecare popor atît în viaţa particulară, cît şi în cea publică. Căci de bună seamă că din toate acestea va fi limpede pentru cei din

https://biblioteca-digitala.ro

vremea de azi dacă trebuie să se ferească de dominaţia romanilor sau, dimpotrivă, s-o primească, iar urmaşii vor putea să judece dacă stăpînirea acestora a fost vrednică de laudă şi de rîvnit ori a fost vrednică de mustrare. Într-adevăr, folosul istoriei noastre atît pentru timpul de faţă, cît şi pentru viitor stă mai ales în această latură. Nici cei ce conduc, nici cei ce scriu despre aceştia nu trebuie să creadă că ţelul luptelor este a învinge şi a supune pe toţi. Căci nici un om cuminte nu poartă război cu ceilalţi doar ca să învingă în luptă pe potrivnici, nici nu călătoreşte cu corabia pe mare numai ca să treacă în partea cealaltă şi nici nu-şi însuşeşte ştiinţele şi artele numai pentru ştiinţă în sine, ci toţi se îndeletnicesc cu felurite preocupări pentru plăcerea, binele sau folosul care vine în urma ostenelilor. De aceea şi concluzia folositoare a acestei lucrări va fi de a face cunoscută starea fiecărui popor, cum se înfăţişa după ce toate neamurile fuseseră învinse şi ajunseseră sub puterea romanilor, pînă ce iarăşi au izbucnit tulburări şi războiri. Am fost îndemnat să scriu despre aceste evenimente ca şi cum aş fi început din nou istoria, din cauza importanţei faptelor ce s-au petrecut în acea vreme şi a întîmplărilor uimitoare, dar mai ales deoarece nu numai că pe cele mai multe le-am văzut cu ochii mei, ci la unele din ele am luat parte, iar la altele chiar am avut în mîini conducerea.

5 Zguduirea amintită mai sus a fost aceea în care romanii au purtat război împotriva celtiberilor [11] şi a vaccaeilor [12], iar cartaginezii împotriva lui Masannases [13], regele libyenilor. În Asia, Attalos şi Prusias s-au războit între ei, Ariarathes, regele capadocienilor, alungat de la domnie de către Orophernes cu ajutorul regelui Demetrios, a dobîndit din nou tronul părintesc datorită sprijinului dat de Attalos, iar Demetrios, fiul lui Seleucos, după o domnie de doisprezece ani în Siria, a pierdut tronul o dată cu viaţa, deoarece s-au unit împotriva lui ceilalţi regi. Tot în această vreme romanii au dat voie să se întoarcă în patrie elenilor care fuseseră învinuiţi de participare la războiul lui Perseu, iertîndu-i de învinuirea ce li se adusese. Curînd după aceea romanii i-au atacat pe cartaginezi, întîi ca să-i alunge, iar pe urmă cu gîndul de a-i nimici de tot pentru motivele pe care le voi arăta în cele ce urmează. În acelaşi timp, după ce macedonenii au renunţat

https://biblioteca-digitala.ro

la prietenia romanilor, iar lacedemonienii au părăsit liga aheenilor, nenorocirea comună a întregii Elade avu începutul şi sfîrşitul totodată.

Acestea sînt deci cele ce am de gînd să povestesc. Depinde însă şi de soartă ca firul vieţii mele să se depene pînă ce voi duce planul la bun sfîrşit. Chiar dacă mi s-ar întîmpla ceea ce e dat oricărui om, sînt totuşi convins că acest subiect nu va fi lăsat în părăsire şi nu va duce lipsă de oameni capabili, pentru că mulţi alţii îşi vor lua sarcina şi-şi vor da silinţa să-l ducă pînă la capăt. Şi acum, după ce am arătat pe scurt faptele cele mai însemnate pentru a da cititorilor o idee despre întreaga istorie atît în general, cît şi în parte, este timpul să ne aducem aminte de plan şi să ne întoarcem cu povestirea la începutul acestui subiect.

6 Unii dintre cei care au scris despre acţiunile lui Hanibal, voind să ne arate cauzele pentru care a izbucnit războiul amintit dintre romani şi cartaginezi, citează ca primă cauză asedierea Saguntului de către cartaginezi, iar ca a doua trecerea lor, în ciuda tratatului, dincolo de fluviul ce se numeşte la localnici Iberos [14]. Eu însă aş spune că acestea sînt începuturile războiului, dar n-aş admite de loc că ar fi şi cauze. Căci altminteri am fi cu mult departe de adevăr, afară numai dacă ar spune cineva că trecerea lui Alexandru în Asia ar fi cauza războiului împotriva perşilor şi venirea lui Antioh cu flota la Demetrias [15] cauza războiului cu romanii. Dintre aceste două presupuneri nu este verosimilă sau adevărată nici una. Căci cine ar putea să creadă că acestea sînt cauze ale pregătirilor pe care în mare parte le-a făcut mai înainte vreme Alexandru şi nu mai puţin Filip, pe cînd era încă în viaţă, pentru războiul împotriva perşilor şi de asemenea ale celor pe care le-au făcut etolienii, înainte de sosirea lui Antioh, pentru războiul împotriva romanilor ? Dar astfel de confuzii sînt potrivite pentru oamenii care nu au priceput prin ce se deosebeşte şi cît de departe este începutul de cauză şi de pretext şi că acestea două sînt cele dintîi dintre toate, iar începutul este ultimul dintre etapele arătate. Eu susţin că începuturile fiecărui lucru sînt chiar primele încercări şi înfăptuiri ale celor ce fuseseră înainte hotărîte. Cauze însă sînt evenimentele care influenţează dinainte intenţiile şi hotărîrile ; mă refer la gîndurile, la dispoziţiile sufleteşti şi la raţiona-

https://biblioteca-digitala.ro

mentele cu privire la acestea şi prin care ajungem să hotărîm şi să ne propunem ceva. Cele spuse se vor înţelege mai limpede din exemplele alăturate. Într-adevăr, care erau cauzele şi de unde a luat naştere războiul împotriva perşilor este uşor de recunoscut pentru oricine. Prima era întoarcerea elenilor împreună cu Xenofon din satrapiile Asiei de sus, în timpul căreia ei au străbătut toată Asia, deşi le era duşmană, şi nici unul dintre barbari n-a îndrăznit să le stea în faţă [16]. A doua era trecerea lui Agesilau, regele lacedemonienilor, în Asia, în timpul căreia, deşi n-a găsit nici o rezistenţă serioasă împotriva planurilor sale, a fost nevoit să se întoarcă fără nici un rezultat în plină desfăşurare a încercărilor sale, din pricina tulburărilor din Elada. Din acestea Filip, bănuind şi deducînd laşitatea şi moleşeala perşilor şi avînd în vedere atît priceperea sa şi a macedonenilor în treburile militare, cît şi mărimea şi frumuseţea recompenselor pe care avea să le cîştige din acest război, îndată ce şi-a asigurat bunăvoinţa tuturor elenilor, sub pretext că se străduieşte să răzbune fărădelegile perşilor împotriva elenilor, şi-a pus în gînd să pornească război, pentru care a început să facă toate pregătirile în acest scop. De aceea trebuie socotite drept cauze ale războiului împotriva perşilor faptele pe care le-am pomenit la început, ca pretext consideraţiile expuse după acestea, iar ca început trecerea lui Alexandru în Asia.

7 Tot aşa în legătură cu războiul dintre Antioh şi romani este limpede că drept cauză trebuie socotită mînia etolienilor. Într-adevăr, aceştia, crezînd că au fost dispreţuiţi în multe chipuri de romani pe la sfîrşitul războiului lui Filip, nu numai că au chemat, cum am spus mai înainte, pe Antioh, ci, din pricina mîniei aţîţate din vremurile amintite, s-au angajat să facă şi să sufere orice. Pretext trebuie socotit eliberarea elenilor, pe care ei o vesteau în chip absurd şi mincinos, cutreierînd oraşele împreună cu Antioh, iar începutul războiului a fost sosirea lui Antioh cu flota la Demetrias.

Eu însă am insistat mai mult asupra acestor lucruri nu pentru combaterea istoricilor, ci pentru edificarea cititorilor doritori de învăţătură. Căci la ce este de folos bolnavilor un medic care nu cunoaşte cauzele stării bolnave a trupului ? Şi care este folosul adus de un om politic care nu poate să-şi dea seama cum, de ce şi de unde a luat naştere fiecare fapt

https://biblioteca-digitala.ro

istoric ? Căci, de bună seamă, nici acela nu va da niciodată îngrijire trupului cum trebuie, nici omul politic nu va fi în stare să conducă aşa cum se cuvine treburile, fără cunoaşterea celor arătate. De aceea nimic nu trebuie observat şi cercetat cu mai multă grijă decît cauzele fiecărei întîmplări, pentru că din lucruri neînsemnate iau naştere adesea cele mai mari evenimente, dar la orice rău este foarte uşor de tămăduit primele izbucniri.

8 Istoricul roman Fabius [17] spune că pricina războiului lui Hanibal a fost, pe lîngă nedreptatea făcută saguntinilor, şi lăcomia şi dorinţa de dominare a lui Hasdrubal. Căci acela, după ce a dobîndit o mare putere în Iberia, s-a întors în Libya şi a voit ca, răsturnînd legile, să schimbe în monarhie statul cartaginezilor. Dar oamenii din fruntea statului, văzînd planul, s-au înţeles între ei şi s-au separat de el ; Hasdrubal însă, bănuind împotrivirea lor, a plecat din Libya şi de atunci a condus treburile din Iberia după bunul său plac, fără să mai ţină seama de senatul cartaginezilor. Hanibal, care din adolescenţă fusese părtaş şi partizan zelos al planurilor acestuia şi în acea vreme i-a urmat la cîrmuirea Iberiei, a continuat aceeaşi politică în conducerea treburilor ca şi Hasdrubal. De aceea şi acum a pornit acest război împotriva romanilor cu de la sine putere, contra voinţei cartaginezilor. Căci în Cartagina nici unul dintre oamenii de seamă n-a aprobat cele săvîrşite de Hanibal împotriva oraşului saguntinilor. Spunînd acestea, Fabius adaugă că, după luarea oraşului susnumit, Saguntum [18], au venit romanii ca să le ceară cartaginezilor sau să le predea pe Hanibal, sau să primească războiul. Dacă cineva ar întreba pe acest istoric ce ocazie era mai nimerită pentru cartaginezi sau ce era mai drept şi mai folositor — pentru că, după spusele lui, ei erau nemulţumiţi de la început de faptele lui Hanibal — decît ca, ascultînd atunci de cererile romanilor, să le predea pe autorul nedreptăţilor, să nimicească în chip cuminte prin alţii duşmanul comun al oraşului, să întărească securitatea ţării, îndepărtînd războiul ameninţător şi răzbunîndu-se numai printr-un decret, ce ar avea să răspundă la acestea ? Este limpede că nimic. Însă cartaginezii au fost atît de departe de a face ceva din cele de mai sus, încît au luptat continuu şaptesprezece ani, potrivit voinţei lui Hanibal, şi n-au încetat războiul pînă ce, încercînd toate speranţele, au

https://biblioteca-digitala.ro

ajuns în cele din urmă la primejduirea patriei şi a locuitorilor ei.

9 De ce am menţionat pe Fabius şi gîndurile scrise de el? Nu pentru că cele spuse de el ar fi aşa de convingătoare încît m-aş teme să nu afle crezare la cineva, căci absurditatea lor, chiar fără lămurirea mea, se poate face vădită prin ea însăşi în ochii cititorilor, ci pentru a atrage luarea-aminte celor care iau în mînă cărţile lui să nu se uite la titlu, ci la fapte. Căci unii, fixîndu-şi atenţia nu la cele spuse, ci la cel ce le spune şi gîndind că scriitorul a trăit în acele vremuri şi a făcut parte din senatul romanilor, socotesc îndată că tot ce este spus de el este demn de crezare. Eu însă afirm că nu trebuie socotită de mică valoare autoritatea acestui istoric, dar nici absolută, ci mai degrabă cititorii să-şi formeze părerile de-a dreptul după fapte.

Fără îndoială, prima cauză a războiului romanilor şi cartaginezilor, căci de acolo ne-am abătut, trebuie socotită ura lui Hamilcar, supranumit Barcas, tatăl bun al lui Hanibal. Căci acesta, nelăsîndu-se descurajat de războiul din Sicilia — pentru că trupele de la Eryx, pe care le păstrase neatinse, erau mînate de aceleaşi simţăminte ca şi el —, deşi din cauza înfrîngerii cartaginezilor în lupta pe mare făcuse pace, cedînd împrejurărilor, rămăsese pornit spre răzbunare, pîndind mereu prilejul de atac. Prin urmare, dacă nu s-ar fi întîmplat la cartaginezi răscoala mercenarilor, el, pe cît i-ar fi stat în putinţă, ar fi început îndată un nou război. Dar, fiind prins fără de veste de tulburările civile, şi-a îndreptat preocupările numai spre potolirea lor.

10 Cînd romanii, după ce cartaginezii au pus capăt tulburărilor amintite, le-au declarat război, aceştia întîi s-au învoit la toate condiţiile, socotind că vor învinge prin dreptatea cauzei lor, cum am arătat în cărţile dinaintea acesteia [19], fără care nu ar fi cu putinţă să se înţeleagă aşa cum trebuie nici cele spuse acum, nici cele ce vom spune pe urmă. Dar romanii neînduplecîndu-se, cartaginezii au cedat în faţa situaţiei şi, neputînd face nimic altceva, cu părere de rău s-au retras din Sardinia şi au încuviinţat să plătească alţi o mie două sute de talanţi pe lîngă cei dinainte pentru a nu susţine războiul în acele împrejurări. De aceea şi aceasta trebuie so-

https://biblioteca-digitala.ro

cotită a doua şi cea mai însemnată cauză a războiului care a izbucnit pe urmă. Hamilcar, adăugînd la propria sa ură mînia cetăţenilor, îndată ce învinse pe mercenarii răsculaţi şi întări securitatea patriei îşi îndreptă gîndul la Iberia, nădăjduind s-o folosească la pregătirile pentru războiul împotriva romanilor. Aceasta trebuie socotită o a treia cauză — vorbesc de împrejurările favorabile cartaginezilor în Iberia. Căci, încrezîndu-se în aceste trupe, intrară cu îndrăzneală în războiul de care vorbim.

Că Hamilcar a contribuit foarte mult la izbucnirea celui de-al doilea război, cu toate că murise cu zece ani mai înainte de începerea acestuia, s-ar putea găsi multe dovezi, dar pentru încredinţare va fi de ajuns ceea ce vom spune.

11 Pe vremea cînd Hanibal, învins de romani, a plecat în cele din urmă din patrie şi şedea la Antioh, romanii, observînd planul etolienilor, trimiseră soli la Antioh pentru a afla intenţiile regelui. Solii, văzînd că Antioh ţinea cu etolienii şi era pornit să se lupte cu romanii, începură să-l măgulească pe Hanibal, pentru a-l face să fie bănuit în ochii lui Antioh, ceea ce se şi întîmplă. Cum vremea trecea şi regele era din ce în ce mai bănuitor faţă de Hanibal, se ivi un prilej de a aduce în discuţie neîncrederea care se strecura între ei. În această discuţie, Hanibal, după ce arătă mai multe argumente pentru a se dezvinovăţi, în cele din urmă, nemaiştiind ce dovezi să invoce, ajunse pînă acolo încît spuse că, pe vremea cînd tatăl său era pe punctul de a pleca în Iberia cu trupele, el avea nouă ani şi că, în timp ce acesta aducea jertfă lui Zeus, el stătea lîngă altar, că tatăl său, după ce a jertfit sub auspicii prielnice, a făcut libaţii zeilor şi a îndeplinit cele obişnuite, a poruncit celorlalţi din jurul jertfei să se depărteze puţin, iar pe el l-a chemat mai aproape şi l-a întrebat cu blîndeţe dacă vrea să plece cu dînsul în expediţie. Cum el a primit cu bucurie, iba încă l-a mai şi rugat copilăreşte, tatăl l-a luat de mînă, l-a dus lîngă altar şi l-a pus să atingă cele sfinte şi să jure că niciodată nu va fi prietenul romanilor. După această povestire, Hanibal rugă pe Antioh ca, atîta timp cît va plănui vreo lovitură împotriva romanilor, să aibă încredere, gîndind că va avea în el un aliat foarte sincer. Dar cînd va umbla după împăcare şi prietenie cu aceştia, nu va mai fi nevoie de acuzare şi să nu mai

https://biblioteca-digitala.ro

aibă încredere în el, ci să se păzească. Căci va încerca să facă împotriva acestora orice îi va sta în putinţă.

12 Antioh, auzind acestea şi părîndu-i-se că Hanibal a vorbit din inimă şi cu sinceritate, a lăsat la o parte toate bănuielile dinainte. Aceasta trebuie socotită o mărturie de netăgăduit a duşmăniei lui Hamilcar şi a tuturor planurilor lui, cum s-a şi vădit datorită întîmplărilor de mai tîrziu. Căci a făcut din Hasdrubal bărbatul fiicei sale şi din Hanibal fiul său bun, duşmani aşa de înverşunaţi împotriva romanilor, încît să întreacă orice limită a urii. Hasdrubal, murind înainte de vreme, n-a făcut cunoscute toate planurile sale ; lui Hanibal însă împrejurările i-au îngăduit să arate pe faţă, chiar prea mult, duşmănia împotriva romanilor, moştenită de la tatăl său. De aceea oamenii puşi în fruntea statului la nimic nu trebuie să se gîndească mai mult ca la cunoaşterea gîndurilor ascunse ale celor care încearcă să pună capăt duşmăniilor sau care caută legături de prietenie, ca să ştie cînd consimt ei să facă pace, plecîndu-se în faţa împrejurărilor, şi cînd, ascultînd de îndemnul inimii lor, de unii să se păzească mereu, socotindu-i nişte oameni care pîndesc momentul prielnic pentru ei, iar în ceilalţi să se încreadă ca în nişte supuşi sau prieteni adevăraţi şi să le poruncească fără şovăire orice. Aşadar, cauzele războiului lui Hanibal trebuie socotite cele de mai sus, iar ca începuturi cele ce urmează să fie spuse.

13 Cartaginezii suportau cu greu pierderea Siciliei ; dar ura lor a mărit-o şi mai mult, cum am spus mai sus, chestiunea Sardiniei şi mulţimea de bani adăugaţi în cele din urmă la tribut. De aceea, îndată ce supuseră cea mai mare parte a Iberiei, se ţineau gata să prindă orice prilej li se ivea împotriva romanilor. Aşadar, anunţîndu-se sfîrşitul lui Hasdrubal, căruia îi încredinţaseră conducerea în Iberia după moartea lui Hamilcar, aşteptară întîi să vadă dorinţa trupelor ; cînd însă sosi vestea de la armată că trupele au ales în unanimitate strateg pe Hanibal, adunară îndată poporul şi, cu toţii de o singură părere, întăriră alegerea trupelor. Primind conducerea, Hanibal porni îndată să supună neamul olcazilor [20]. Sosind la Althaia, oraşul lor cel mai tare, aşează tabăra înaintea lui. Apoi, dînd lovituri puternice şi înfrico-

https://biblioteca-digitala.ro

şătoare, puse repede stăpînire pe oraş. După această lovitură, ceilalţi, înspăimîntaţi, se predară cartaginezilor. Hanibal stoarse de bani oraşele şi, încărcat cu multe bogăţii, se duse să ierneze la Oraşul Nou [21]. Purtîndu-se mărinimos cu supuşii, dînd soldă tovarăşilor de arme şi făcîndu-le promisiuni, trezi multă bunăvoinţă şi mari speranţe în inimile ostaşilor.

14 În vara următoare, pornind iarăşi împotriva vaccaeilor, ocupă printr-un atac neaşteptat Elmantica [22]. Arbucala [23] însă, din cauza mărimii oraşului, mulţimii populaţiei şi curajului locuitorilor, o asedie cu multă greutate şi o cuceri cu forţa. Dar după aceea, la întoarcere, întîmpină pe neaşteptate cele mai mari primejdii, căci năvăliră asupra lui carpetanii [24], care sînt neamul aproape cel mai puternic dintre cele de prin locurile acelea. Cu ei se uniseră şi vecinii, pe care îi aţîţaseră mai ales olcadii exilaţi şi îi mai înfierbîntaseră şi cei care scăpaseră din Elmantica. Dacă ar fi fost siliţi cartaginezii să se bată cu ei într-o luptă regulată, ar fi fost învinşi fără îndoială. Dar cum Hanibal, cu simţ practic şi cu prevedere, întorcîndu-se din drum, se retrase, făcu din fluviul numit Tagos o întăritură şi începu lupta la trecerea fluviului, folosind ca ajutoare fluviul şi elefanţii, pe care îi avea în număr de aproape patruzeci şi pe neaşteptate, dar cu calcul, îi reuşi totul. Într-adevăr, cînd barbarii încercară să năvălească în mai multe locuri şi să treacă fluviul, cea mai mare parte din ei fu nimicită la ieşirea din apă, căci elefanţii umblau pe mal şi omorau într-una pe cei care ieşeau din apă. De asemenea mulţi dintre ei fură ucişi de călăreţi chiar în fluviu, deoarece caii ţineau mai uşor piept curentului, iar călăreţii luptau de sus împotriva pedestraşilor. În cele din urmă, Hanibal trecu înapoi fluviul, îi atacă pe barbari şi puse pe fugă mai mult de o sută de mii de oameni. După înfrîngerea acestora, nimeni dintre cei de dincoace de Ebru, afară de saguntini, nu mai îndrăznea să ţină piept cartaginezilor. Dar Hanibal încerca pe cît putea să se abţină de a ataca acest oraş [25], voind să nu dea romanilor nici o ocazie plauzibilă de război pînă nu-şi va fi stabilit bine autoritatea în toate celelalte părţi, potrivit îndemnurilor şi sfaturilor tatălui său Hamilcar.

https://biblioteca-digitala.ro

15 Saguntinii însă trimiteau într-una soli la Roma; pe de o parte erau îngrijorați de soarta lor și își prevedeau viitorul, iar pe de altă parte voiau ca romanilor să nu le rămînă necunoscute succesele cartaginezilor în Iberia. Romanii, care adesea nu-i luase în seamă, trimiseră atunci delegați ca să cerceteze cele petrecute. Hanibal, după ce supusese pe cei ce-și propusese, în această vreme se afla iarăși cu trupele pentru a petrece iarna în Orașul Nou, care era ca un fel de capitală și reședință principală a cartaginezilor în Iberia. Primind delegația romanilor și avînd o întrevedere cu ea, ascultă comunicarea despre însărcinarea lor. Romanii cereau stăruitor, în numele zeilor, să nu se atingă de saguntini, căci aceștia erau sub protecția lor, și să nu treacă fluviul Ebru, potrivit înțelegerii avute cu Hasdrubal. Dar Hanibal, ca tînăr, plin de zel războinic, norocos în planurile sale și aținat mai de mult la ura împotriva romanilor, în fața delegaților, ca și cum ar fi fost ocrotitorul saguntinilor, acuză pe romani că puțin timp mai înainte, cînd izbucnise o răscoală la Sagunt, fiind luați ca arbitri, omorîseră pe nedrept pe unii dintre cetățenii de frunte și declară că nu va lăsa nerăzbunate aceste victime ale trădării, căci cartaginezii aveau din străbuni obiceiul de a nu lăsa nepedepsită nici o nedreptate. La cartaginezi însă trimise oameni să întrebe ce trebuie să facă, pentru că saguntinii, încrezîndu-se în alianța romanilor, cutezau să vatăme unele populații supuse acestora. El era copleșit de lipsă de judecată și de o mînie violentă. De aceea nu folosi motive adevărate, ci recurse la pretexte absurde, cum fac de obicei aceia care, orbiți de pasiuni, nu țin seama de buna-cuviință. Căci cu cît ar fi fost mai bine să ceară romanilor să le dea înapoi Sardinia și totodată tributul pe care, profitînd mai înainte de împrejurări, îl luaseră de la ei pe nedrept, iar de nu, să-i amenințe cu război? Acum însă, trecînd sub tăcere cauza adevărată și născocind una neadevărată cu privire la saguntini, părea că începe războiul nu numai fără motiv, dar chiar pe nedrept. Delegații romanilor, știind bine că trebuia să izbucnească războiul, se duseră la Cartagina cu gîndul de a-i ruga la fel și pe cei de acolo. De altfel credeau că vor lupta nu în Italia, ci în Iberia și că vor folosi orașul saguntinilor ca fortăreață pentru război.

https://biblioteca-digitala.ro

16 De aceea senatul, potrivindu-se acestei presupuneri, hotărî să întărească situaţia în Illyria, prevăzînd că războiul va fi greu, îndelungat şi departe de patrie. Căci în vremea aceea Demetrios din Pharos, uitînd de vechile binefaceri ale romanilor faţă de el şi dispreţuindu-i pe romani, mai înainte din cauza primejdiei ce venea din partea gallilor, iar acum din cauza celei care îi ameninţa din partea cartaginezilor, îşi punea toată nădejdea în casa regală a macedonenilor, pentru că dăduse ajutor lui Antigonos în războiul împotriva lui Cleomenes. El începuse să jefuiască şi să aducă sub puterea sa oraşele din Illyria supuse romanilor, navigase, în ciuda tratatului [26], dincolo de Lissos cu cincizeci de vase şi prădase mai multe din insulele Ciclade. Văzînd romanii acestea şi observînd înflorirea casei regale a macedonenilor, se gîndiră să-şi asigure cît mai degrabă situaţia în ţinuturile de la răsăritul Italiei. Nădăjduiau că, mai înainte de a izbucni războiul în apus, vor putea să îndrepteze greşeala illyrilor şi să pedepsească nerecunoştinţa şi îndrăzneala lui Demetrios. Dar s-au înşelat în socotelile lor, căci Hanibal le-o luă înainte, devastînd oraşul saguntinilor. Şi pe lîngă aceasta se întîmplă că războiul fu dus nu în Iberia, ci chiar lîngă Roma şi în întreaga Italie. Tocmai de aceea romanii, făcîndu-şi socotelile arătate, la începutul verii, în primul an al olimpiadei o sută patruzecea [27], trimiseră pe Lucius Aemilius [28] cu o armată în Illyria.

17 Hanibal însă, pornind din Oraşul Nou [29] cu trupele sale, îşi luă drumul spre Sagunt. Oraşul acesta, aşezat la picioarele unui lanţ de munţi care se întinde de la hotarele Iberiei [30] şi Celtiberiei pînă la mare, este departe de ţărm la o distanţă de aproape şapte stadii. Locuitorii oraşului se bucură de un ţinut foarte roditor, întrecînd în fertilitate toată Iberia. Hanibal îşi aşează tabăra lîngă oraş şi-l asediе cu înverşunare, prevăzînd multe avantaje pentru viitor în urma cuceririi acestuia. Căci în primul rînd socotea că va spulbera nădejdea romanilor de a purta războiul în Iberia, în al doilea rînd, înspăimîntîndu-i pe toţi, era convins că va face mai ascultători pe cei care îi erau supuşi, iar pe iberii care erau independenţi mai temători ; dar, lucrul cel mai de seamă, nelăsînd în urmă nici un duşman, avea să-şi urmeze drumul înainte fără primejdie. Afară de acestea, socotea că

https://biblioteca-digitala.ro

va avea din belşug provizii pentru continuarea planurilor sale, va însufleţi rîvna soldaţilor în urma prăzii ce-i va reveni fiecăruia şi va trezi bunăvoinţa cartaginezilor din patrie prin prăzile ce le vor fi trimise. Făcîndu-şi aceste socoteli, continua cu înverşunare asediul cînd dîndu-se el însuşi exemplu mulţimii şi luînd parte la truda lucrărilor, cînd îndemnînd mulţimea şi expunîndu-se primejdiilor cu îndrăzneală. Şi astfel, înfruntînd toate suferinţele şi toate grijile, în cele din urmă cuceri în opt luni oraşul. Ajungînd stăpîn pe bani mulţi, prizonieri şi lucruri, banii îi puse deoparte pentru îndeplinirea planurilor sale potrivit gîndului său de la început, prizonierii îi împărţi între soldaţi după meritul fiecăruia şi lucrurile toate le trimise îndată cartaginezilor. Săvîrşind acestea, n-a fost înşelat în socotelile sale şi a izbîndit în ceea ce îşi pusese în gînd la început ; i-a făcut pe soldaţi mai zeloşi pentru înfruntarea primejdiilor, pe cartaginezi i-a înduplecat spre îndeplinirea cererilor sale, iar el, din procurarea proviziilor, a putut după aceea să îndeplinească o mare parte din cele folositoare planurilor sale.

18 În această vreme, Demetrios, înţelegînd planul romanilor, trimise îndată la Dimala [31] o garnizoană puternică şi proviziile ce-i erau de trebuinţă, nimici pe duşmanii săi politici din celelalte oraşe, încredinţă prietenilor săi conducerea, iar el alese dintre supuşii săi şase mii de oameni, cei mai curajoşi, şi îi aşeză în Pharos [32]. Generalul roman, sosind în Illyria cu trupele şi observînd că duşmanii se încredeau în puternica poziţie a oraşului Dimala, în pregătirile de apărare şi mai ales în faptul că părea de neînvins, hotărî să atace mai întîi acest loc pentru a-i înfricoşa pe duşmani. După ce împărţi ordine fiecărui comandant în parte şi înaintă cu lucrările de apropiere în mai multe locuri, începu asediul. Cucerind oraşul în şapte zile, îndată descurajă pe toţi duşmanii. De aceea numaidecît veniră din toate oraşele ca să se supună romanilor. Generalul, după ce primi supunerea fiecărui oraş în condiţiile pe care le socoti potrivite, navigă spre Pharos împotriva lui Demetrios însuşi. Dar, aflînd că oraşul era bine întărit, că se adunaseră în el un mare număr de oameni curajoşi şi pe lîngă aceasta era prevăzut din belşug cu provizii şi alte lucruri trebuincioase, se temu ca asediul să nu fie greu şi îndelungat. De aceea, prevăzînd toate

https://biblioteca-digitala.ro

acestea, folosi în acest timp următoarea stratagemă. Navigînd în timpul nopţii spre o insulă cu toată armata, debarcă cea mai mare parte din trupe în nişte locuri păduroase şi cu văi, iar cînd se făcu ziuă el se îndreptă în văzul tuturor cu douăzeci de corăbii spre portul cel mai apropiat de oraş. Demetrios, văzînd corăbiile şi dispreţuind numărul lor mic, porni din oraş spre port pentru a împiedica debarcarea duşmanilor.

19 Îndată ce lupta deveni înverşunată, alergară în ajutor neîncetat tot mai mulţi dintre cei din oraş ; în cele din urmă toţi se revărsară în luptă. Romanii care debarcaseră noaptea sosiră în acest timp, după ce merseră prin locuri acoperite. Ocupînd o colină întărită, care era aşezată între port şi oraş, tăiară retragerea spre oraş trupelor ce ieşiseră să dea ajutor. Demetrios, observînd această manevră, nu se mai gîndi să-i împiedice pe cei care debarcau, ci, adunîndu-şi soldaţii şi îndemnîndu-i, porni hotărît să lupte împotriva celor de pe colină. Romanii, văzînd apropierea energică şi în bună ordine a illyrilor, le atacară la rîndul lor trupele cu o putere de neînfrînt. În acelaşi timp, cei care coborîseră din corăbii, văzînd ce se petrecea, atacară din spate. Năpustindu-se din toate părţile, produseră o mare dezordine şi tulburare printre illyri. Cum erau prididiti unii din faţă, alţii din spate, în cele din urmă soldaţii lui Demetrios o luară la fugă. Unii fugiră spre oraş, iar cei mai mulţi se împrăştiară în insulă prin locuri neumblate. Demetrios se refugie la luntrele pe care, pentru orice eventualitate, le avea ancorate în nişte locuri singuratice. Urcîndu-se cu ai lui în ele, porni cînd se făcu noapte şi ajunse în chip neaşteptat la regele Filip, pe lîngă care îşi petrecu restul vieţii. Era un om îndrăzneţ şi curajos, dar de un curaj orb şi cu totul necugetat. De aceea şi moartea i-a fost asemănătoare cu caracterul de care a dat dovadă toată viaţa. Căci, încercînd după sfatul lui Filip, să ocupe oraşul mesenienilor cu o îndrăzneală nebunească, pieri chiar în timpul luptei. Despre aceste lucruri vom da lămuriri mai amănunţite cînd vom ajunge la vremea lor. Generalul roman Aemilius cuceri repede Pharos, printr-un atac neaşteptat, şi-l dărîmă. Puse stăpînire pe restul Illyriei [33], orîndui guvernarea după cum crezu de cuviinţă, apoi la sfîrşitul verii se întoarse la Roma şi îşi făcu intrarea

https://biblioteca-digitala.ro

cu triumf şi încărcat de glorie. Căci se socotea că el condusese aceste operaţii nu numai cu îndemînare, ci mai ales cu bărbăţie.

20 Romanii însă, după ce le sosi vestea despre luarea Saguntului, nu mai ţinură sfat cu privire la război, cum spun unii istorici, care au şi adăugat în scrierile lor discursurile rostite de o parte şi de alta, făcînd astfel un lucru mai absurd decît oricare altul. Căci cum era cu putinţă ca romanii, care cu un an mai înainte ameninţaseră cu război pe cartaginezi în caz că aceştia ar fi păşit în ţinutul saguntinilor, atunci, după luarea Saguntului, tot ei să se adune şi să se sfătuiască dacă trebuia să pornească război sau nu ? Cum povestesc de tristeţea senatului şi totodată spun că părinţii au adus în senat pe fiii lor de doisprezece ani, care, luînd parte la discuţii, n-au destăinuit nimic nici măcar rudelor ? Nimic din toate acestea nu este nici probabil, nici adevărat ; afară numai dacă soarta, pe lîngă celelalte favoruri, a hărăzit romanilor şi darul de a fi înţelepţi chiar de la naştere. Dar despre scrieri cum sînt ale lui Chaireas şi Sosylos [34] n-ar trebui să vorbim mai mult, căci, după părerea mea, n-au nici valoarea, nici demnitatea istoriei, ci sînt vorbării vulgare de bărbier. Aşadar, romanii, cînd le sosi vestea despre nenorocirea saguntinilor, aleseră îndată delegaţi şi-i trimiseră de-a dreptul la Cartagina cu însărcinarea de a face cunoscute două condiţii, dintre care se părea că una pricinuia ruşine şi pagubă cartaginezilor dacă ar fi primit-o, iar cealaltă începutul unor greutăţi şi primejdii mari. Căci trebuia să predea romanilor pe comandantul Hanibal şi pe sfetnicii lui, ori, de nu, să le declare război. Cînd sosiră romanii şi, intrînd în senat, expuseră acestea, cartaginezii de-abia ascultară propunerea condiţiilor. Totuşi, punînd apărător pe cel mai capabil dintre ei, începură să-şi susţină drepturile.

21 Înţelegerea încheiată cu Hasdrubal o treceau sub tăcere, ca şi cum nici n-ar fi existat ; sau, chiar dacă ar fi fost făcută, nu însemna nimic pentru ei, deoarece fusese încheiată fără învoirea lor. La aceasta foloseau un exemplu luat chiar de la romani. Căci spuneau că tratativele de pace făcute sub Lutatius [35] pe vremea războiului pentru Sicilia, cu toate că fuseseră primite de Lutatius, după aceea poporul

https://biblioteca-digitala.ro

roman le-a socotit nevalabile pentru că fuseseră făcute fără îngăduinţa sa. În timpul întregii discuţii stăruiau şi se sprijineau pe ultimul tratat, încheiat în războiul pentru Sicilia, tratat în care spuneau că nu se afla scris nimic cu privire la Iberia, ci se consemnase limpede ca aliaţii fiecăruia dintre cele două popoare să aibă deplină siguranţă din partea lor. Arătau că saguntinii nu erau atunci aliaţii romanilor şi, pentru a dovedi aceasta, citiră de mai multe ori tratatul. Romanii însă nu voiau de loc să stea de vorbă, spunînd că, dacă oraşul saguntinilor ar fi rămas încă neatins, discuţia ar fi avut loc şi ar fi fost cu putinţă să se soluţioneze neînţelegerea prin vorbe. Cum însă Saguntul fusese victima călcării tratatului, sau cartaginezii trebuiau să le predea pe vinovaţi şi prin aceasta avea să fie limpede pentru oricine că n-au luat parte la nelegiuire, ci acest lucru a fost săvîrşit fără îngăduinţa lor, sau, dacă nu voiau să facă aceasta, recunoşteau că au fost părtaşi la nelegiuire şi primesc războiul. Aşadar, delegaţii au vorbit oarecum la modul general. Noi însă credem că este necesar să nu lăsăm neobservată această parte, pentru ca nici aceia cărora se cuvine şi îi interesează să aibă în aceasta o cunoaştere precisă să nu se depărteze de adevăr în deliberările de cea mai mare însemnătate, nici cititorii doritori de învăţătură să nu se înşele în privinţa acestora, amăgiţi de ignoranţa şi de părtinirile scriitorilor, ci să aibă o cunoaştere temeinică a convenţiilor făcute între romani şi cartaginezi de la început şi pînă în vremea noastră.

22 Aşadar, primul tratat între romani şi cartaginezi a fost în vremea lui Lucius Iunius Brutus şi Marcus Horatius, cei dintîi consuli aleşi după răsturnarea regilor şi care au consacrat templul lui Iupiter Capitolinus. Acestea se petrec cu douăzeci şi opt de ani înainte de trecerea lui Xerxes în Elada [36]. Cuprinsul acestui tratat l-am dat mai jos, tălmăcindu-l cît mai exact ne-a fost cu putinţă. Căci atît de mare este deosebirea dintre limba veche şi cea de acum, chiar şi la romani, încît chiar cei mai pricepuţi, încordîndu-şi atenţia, înţeleg cu greutate unele lucruri. Tratatul este deci cam în felul următor: „Între romani şi aliaţii romanilor, cartaginezi şi aliaţii cartaginezilor să fie prietenie cu aceste condiţii: romanii sau aliaţii romanilor să nu navigheze dincolo de capul Calon [37], afară numai dacă au fost siliţi de furtună sau

https://biblioteca-digitala.ro

de duşmani ; dacă cineva a fost dus cu forţa, să nu-i fie îngăduit să cumpere sau să ia nimic altceva decît cele trebuincioase pentru repararea corăbiei sau pentru jertfe, iar în timp de cinci zile să se depărteze. Cei care vin pentru cumpărături să nu încheie nici o convenţie fără a avea alături crainicul sau scribul. Mărfurile expuse spre vînzare în Libya sau în Sardinia în prezenţa acestora să fie asigurate vînzătorului prin garanţia publică. Dacă vreun roman va veni în partea Siciliei pe care o conduc cartaginezii, romanii să aibă drepturi egale în toate. Cartaginezii să nu vatăme poporul ardeenilor, anţianilor, laurentinilor, circeenilor, tarracineenilor, nici pe vreun altul dintre latinii care sînt supuşi romanilor ; să se abţină de la orice atac împotriva oraşelor chiar ale celor care nu sînt supuse romanilor ; dacă au luat vreunul din acestea, să-l înapoieze romanilor nevătămat. Să nu construiască nici o întăritură în Latium. Dacă vor intra în acest ţinut înarmaţi ca pentru război, să nu înnopteze în el".

23 Calon este promontoriul situat chiar în faţa Cartaginei către miazănoapte. Cartaginezii socotesc că romanii nu trebuie să navigheze cu corăbii lungi dincolo de acest promontoriu către miazăzi, pentru că, după cum mi se pare, nu voiesc ca aceştia să cunoască locurile de pe lîngă Byssatis [38] sau pe cele de pe lîngă Syrta Mică, pe care le numesc Emporia [39], din cauza rodniciei ţinutului. Dacă cineva dus acolo cu forţa de furtună sau de duşmani are nevoie de ceva din cele trebuitoare pentru jertfe sau pentru repararea corăbiei, ei socotesc că trebuie să ia numai aceste lucruri şi nimic altceva, iar în cinci zile cei care s-au oprit acolo să plece neapărat. Dar la Cartagina, la toată regiunea de dincoace de capul Calon, a Libyei, Sardinia şi partea din Sicilia pe care o conduc cartaginezii, romanilor le este îngăduit să meargă cu navele pentru comerţ, şi cartaginezii făgăduiesc pe garanţia statului că vor asigura drepturile fiecăruia. Din acest tratat se vede că vorbesc despre Sardinia şi Libya ca despre posesiuni ale lor, iar în privinţa Siciliei, dimpotrivă, fac deosebire clară, declarînd tratatul valabil numai pentru partea din Sicilia care cade sub stăpînirea cartaginezilor. De asemenea şi romanii vorbesc în tratat numai de Latium, iar de

https://biblioteca-digitala.ro

restul Italiei nu pomenesc, pentru că nu cădea sub puterea lor.

24 După aceasta făcură alt tratat, în care cartaginezii au cuprins şi pe tirieni şi poporul uticenilor. Pe lîngă promontoriul Calon sînt adăugate Mastia şi Tarseion, dincolo de care nu li se îngăduie romanilor nici să strîngă pradă, nici să întemeieze vreun oraş. Clauzele sînt în felul acesta : „Între romani şi aliaţii romanilor, cartaginezi, poporul uticenilor şi aliaţii lor să fie prietenie cu următoarele condiţii : romanii să nu strîngă pradă, să nu facă negoţ şi să nu întemeieze vreun oraş dincolo de Capul Calon [40], de Mastia şi de Tarseion [41]. Dacă vor lua cartaginezii în Latium vreun oraş care nu este supus romanilor, să oprească banii şi oamenii, însă oraşul să-l înapoieze. Dacă vreunii dintre cartaginezi vor face prizonieri pe vreunii cu care romanii au tratat de pace scris, dar nu le sînt supuşi, să nu-i ducă în porturile romanilor ; dacă însă romanul va pune mîna pe unul care a fost adus, acesta să fie liber. Acelaşi lucru şi pentru romani. Dacă romanul va lua apă sau provizii dintr-un ţinut pe care îl stăpînesc cartaginezii, cu ajutorul acestor provizii să nu facă rău nici unuia dintre aceia cu care cartaginezii au un tratat de pace şi prietenie. De asemenea, nici cartaginezul să nu facă. Dacă însă vreunul va face, să nu fie pedepsit în mod privat, ci ofensa să fie considerată publică. În Sardinia şi în Libya nici un roman să nu facă negoţ, să nu întemeieze vreun oraş... [42] [şi să nu se oprească] decît numai pentru a lua provizii sau pentru a repara corabia. Dacă îl va aduce în aceste locuri o furtună, în cinci zile să se depărteze de acolo. În partea Siciliei pe care o stăpînesc cartaginezii şi în Cartagina să facă şi să vîndă toate cîte sînt îngăduite unui cetăţean. La fel să facă şi cartaginezul în Roma".

În acest tratat, cartaginezii iarăşi caută să arate Libya şi Sardinia ca fiind ale lor şi să îngrădească romanilor orice mijloc de apropiere de ele. Pentru Sicilia însă, şi anume partea de sub dominaţia lor, ei arată limpede contrariul. De asemenea şi romanii dinspre Latium : ei opresc pe cartaginezi de a face vreun rău locuitorilor din Ardea, Antium, Circeii, Tarracina. Acestea sînt oraşele care înconjură în partea dinspre mare Latium, pentru care fac ei tratatul.

https://biblioteca-digitala.ro

25 Apoi un ultim tratat au făcut romanii pe vremea trecerii lui Pirus în Italia, înainte de a începe cartaginezii războiul pentru Sicilia [43]. În acesta sînt păstrat toate condiţiile asupra cărora se înţeleseseră înainte ; la ele sînt adăugate cele scrise mai jos : „Dacă [romanii sau cartaginezii] vor face alianţă cu Pirus, amîndouă părţile să facă un tratat scris, pentru ca să fie îngăduit să-şi trimită ajutor unii altora în ţara celor care s-ar întîmpla să fie atacaţi. Oricare dintre cele două părţi ar avea nevoie de ajutor, cartaginezii să procure corăbiile şi pentru drum, şi pentru luptă, însă solda s-o plătească fiecare parte oamenilor săi. Cartaginezii să dea ajutor romanilor şi pe mare dacă va fi nevoie ; nimeni însă să nu silească echipajele să coboare din vase fără voia lor".

Apoi părţile contractante trebuiau să facă un jurămînt special ; la primul tratat cartaginezii jurară pe zeii strămoşeşti, romanii pe Iupiter Lapis[44], după un vechi obicei, iar la acesta din urmă pe Marte şi pe Enyalios [45]. Jurămîntul pe Iupiter Lapis este în felul acesta : luînd o piatră în mînă, cel care depune jurămîntul pentru tratat, după ce a jurat pentru credinţa publică, spune acestea : „Dacă jur cu sinceritate, să am numai bine ; dacă însă gîndesc sau fac altfel, toţi ceilalţi să se bucure teferi în patriile lor de legile lor, de mijloacele lor de trai, de temple, de morminte, numai eu să mă prăbuşesc aşa cum cade piatra aceasta acum". Şi spunînd acestea aruncă piatra din mînă.

26 Dacă e ştiut că aceste tratate sînt astfel încheiate şi se păstrează şi acum pe table de bronz lîngă Iupiter Capitolinus în arhiva prefecţilor grîului, cine nu s-ar mira pe bună dreptate de istoricul Philinos, nu pentru că nu le cunoaşte — căci acest lucru nu e de mirare, deoarece în vremea noastră chiar şi cei mai bătrîni dintre romani şi cartaginezi şi care sînt socotiţi cei mai pricepuţi în treburile publice nu le cunosc — dar de unde şi cum a îndrăznit să scrie lucruri potrivnice acestora, cum că între romani şi cartaginezi a fost un tratat în virtutea căruia romanii trebuiau să stea departe de întreaga Sicilie, iar cartaginezii de Italia, şi că romanii călcară tratatul şi jurămintele cînd trecură în Sicilia întîia oară, cu toate că nici n-a fost şi nici nu se află de loc nici o urmă a vreunui astfel de tratat. Căci aceste lucruri le spune el cu vorbe lămurite în cartea a doua. Despre aces-

https://biblioteca-digitala.ro

tea am amintit în introducerea lucrării noastre [46] şi am lăsat să le tratăm amănunţit în acest loc, pentru că mai mulţi, încrezîndu-se în scrierea lui Philinos, s-au înşelat primind ca adevăr cuprinsul lor. Fără îndoială, dacă cineva învinuie pe romani pentru trecerea în Sicilia, că sub un pretext oarecare au primit pe mamertini în prietenia lor, apoi, cînd au avut nevoie, au dat ajutor acestor oameni, care au trădat nu numai oraşul messanienilor [47], ci şi pe al rhegienilor [48], s-ar arăta nemulţumiţi pe bună dreptate. Dacă însă cineva socoteşte că ei au săvîrşit această trecere călcînd jurămintele şi tratatul, face dovadă limpede de ignoranţă.

27 Sfîrşindu-se deci războiul pentru Sicilia, romanii făcură un alt tratat, ale cărui principale condiţii scrise erau acestea : „Cartaginezii să părăsească [şi Sicilia toată] şi toate insulele care se află între Italia şi Sicilia. Securitatea să fie asigurată de amîndouă popoarele pentru aliaţii fiecăruia. Nici unul dintre ele să nu dea ordine în provinciile celuilalt, să nu clădească ceva pe seama statului, să nu recruteze mercenari şi să nu caute să-şi facă prieteni pe aliaţii celuilalt. Cartaginezii să plătească în zece ani două mii două sute de talanţi ; o mie să-i dea îndată. Cartaginezii să dea înapoi romanilor pe toţi prizonierii fără răscumpărare". Dar după aceea, cînd la sfîrşitul războiului libyan romanii declarară printr-un decret război cartaginezilor, adăugară la tratat, după cum am spus mai sus [49], şi această condiţie : „Cartaginezii să părăsească Sardinia şi să plătească alţi o mie două sute de talanţi". Pe lîngă tratatele amintite mai înainte, ultimul tratat a fost făcut în Iberia cu Hasdrubal, în virtutea căruia „cartaginezii nu trebuiau să treacă fluviul Ebru pentru război". Acestea au fost convenţiile dintre romani şi cartaginezi de la început pînă în vremea lui Hanibal.

28 Deci, aşa cum găsim că trecerea romanilor în Sicilia n-a fost săvîrşită contra jurămintelor, tot aşa pentru războiul al doilea, după care au făcut tratatul cu privire la Sardinia, nu se poate găsi nici pretext, nici cauză valabilă, ci e neîndoielnic că, datorită împrejurărilor, cartaginezii au fost siliţi, în ciuda oricărei dreptăţi, să plece din Sardinia şi să plătească mulţimea de bani arătată mai sus. Căci învinuirea adusă de romani că în vremea războiului libyan cartaginezii

https://biblioteca-digitala.ro

vătămaseră pe negustorii care se duseseră în porturile lor a fost înlăturată atunci cînd au primit de la cartaginezi pe toţi care fuseseră duşi în porturile lor şi, în semn de recunoştinţă, le-au dat înapoi fără răscumpărare pe toţi prizonierii care se aflau la ei. Despre aceste lucruri am tratat amănunţit în cartea dinaintea acesteia [50]. Astfel stînd lucrurile, rămîne să vedem şi să examinăm cu grijă pe seama cui trebuie pusă cauza războiului cu Hanibal.

29 Am arătat deci cele spuse atunci de cartaginezi, iar acum vom prezenta argumentele aduse de romani, nu cele pe care le-ar fi folosit atunci, indignaţi de distrugerea Saguntului, ci acelea invocate deseori şi de către mulţi la Roma. Mai întîi că tratatul încheiat cu Hasdrubal nu trebuie socotit nevalabil, cum îndrăzneau să spună cartaginezii, căci nu era adăugat ca la cel al lui Lutatius : „Acest tratat va fi valabil dacă şi poporul roman îl va aproba", ci Hasdrubal a făcut cu deplină putere convenţia în care era scris : „Cartaginezii să nu treacă fluviul Ebru pentru război". Pe de altă parte, în tratatul pentru Sicilia era scris, cum spun chiar ei : „Să fie asigurată din partea ambelor popoare securitatea aliaţilor fiecăruia", nu numai pentru cei care erau aliaţi atunci, aşa cum interpretau cartaginezii, căci ar fi fost adăugat sau să nu mai ia alţi aliaţi afară de cei care erau pînă atunci, sau să nu fie socotiţi cei deveniţi în urma acestui tratat. Cum însă nu era scris nimic din toate acestea, era limpede că întotdeauna trebuia asigurată din partea ambelor popoare securitatea pentru toţi aliaţii fiecăruia, şi pentru cei care erau atunci, şi pentru cei care aveau să devină după aceea. Şi acest lucru s-ar părea că este cu totul raţional. Căci, fără îndoială, ei n-ar fi făcut un astfel de tratat, prin care şi-ar fi îndepărtat putinţa de a primi ca prieteni şi aliaţi, după împrejurări, popoarele a căror prietenie părea folositoare, şi în nici un caz, după ce i-ar fi luat sub ocrotirea lor, n-ar fi privit la ei cu nepăsare dacă ar fi fost vătămaţi de cineva. Intenţia principală a celor două popoare în tratat era ca ambele să se abţină de a vătăma pe aliaţii pe care îi avea atunci fiecare dintre ele şi ca în nici un fel unul să nu caute să-şi atragă aliaţii celuilalt. Apoi, cu privire la aliaţii care aveau să fie primiţi după aceea, a fost prevăzută chiar această condiţie, anume ca nici unul dintre cele două po-

https://biblioteca-digitala.ro

poare să nu înroleze mercenari şi să nu dea nici un ordin în provinciile celuilalt şi în teritoriile aliaţilor lui ; din partea ambelor popoare să fie garantată siguranţa pentru toţi.

30 Astfel stînd lucrurile, era cunoscut de toţi şi faptul că saguntinii se puseseră sub ocrotirea romanilor chiar cu mai mulţi ani înainte de vremea lui Hanibal. Dovada cea mai mare şi recunoscută chiar de cartaginezi este că, atunci cînd saguntinii au ajuns la vrajbă între ei, nu s-au adresat cartaginezilor, cu toate că erau vecinii lor şi erau stăpîni ai Iberiei, ci romanilor şi cu ajutorul lor au săvîrşit restabilirea ordinii statului. De aceea, dacă se socoteşte nimicirea Saguntului drept cauză a războiului, trebuie recunoscut că pe nedrept au pornit cartaginezii războiul, călcînd tratatul lui Lutatius, potrivit căruia trebuia să se garanteze din partea ambelor popoare siguranţa aliaţilor fiecăruia, şi pe cel al lui Hasdrubal, potrivit căruia cartaginezii nu trebuiau să treacă fluviul Ebru pentru război. Dacă însă se pune pe seama luării Sardiniei şi a banilor ceruţi o dată cu aceasta, trebuie să se admită că pe bună dreptate au purtat cartaginezii războiul din timpul lui Hanibal, căci ei au căutat să se folosească de ocazie pentru a se răzbuna pe cei care îi vătămaseră, folosindu-se tot de o ocazie.

31 Dar unii dintre cei care privesc cu uşurinţă astfel de lucruri poate vor spune că noi vorbim prea amănunţit despre aceste chestiuni fără să fie necesar. Eu însă, dacă cineva ar socoti că în orice împrejurare n-are nevoie de contribuţia altora, i-aş spune că ştiinţa trecutului istoric este plăcută, dar poate nu necesară. Întrucît însă nici un om ca atare nu îndrăzneşte să pretindă aşa ceva, nici pentru interese particulare, nici pentru treburile obşteşti — pentru că oricine are o judecată sănătoasă, chiar dacă este fericit în clipa de faţă, nu-şi întemeiază o speranţă viitoare pe o bunăstare prezentă —, spun că nu este numai plăcută, dar este chiar necesară cunoaşterea faptelor istorice din trecut. Într-adevăr, dacă cineva este nedreptăţit el însuşi sau îşi vede patria vătămată, cum ar putea să găsească ajutoare şi aliaţi ? Şi dacă doreşte să dobîndească ceva sau să ia o iniţiativă, cum ar putea să îndemne pe cei care conlucrează cu el să-i dea ajutor la îndeplinirea planurilor sale ? Apoi, unul care este mul-

https://biblioteca-digitala.ro

ţumit de situaţia prezentă cum ar putea să stimuleze cu succes pe cei însărcinaţi să întărească sistemul său de conducere şi să-l apere dacă nu cunoaşte istoria evenimentelor petrecute la fiecare din ei ? Într-adevăr, adaptîndu-se mereu într-un fel oarecare împrejurărilor de moment şi prefăcîndu-se, toţi vorbesc şi lucrează în acelaşi fel, aşa că este greu de cunoscut intenţia fiecăruia şi foarte adesea adevărul este întunecat. Faptele trecute însă, care pot fi judecate după rezultatul lor, pun în adevărata lor lumină dispoziţiile şi gîndurile fiecăruia şi ne arată din partea cui ne poate veni bunăvoinţă, binefacere, ajutor şi din partea cui contrariul. Din acestea se poate descoperi adesea şi la mulţi cine se va îndura de noi, cine va împărtăşi mînia noastră şi cine ne va ajuta să ne facem dreptate. Toate acestea prezintă foarte mari foloase în viaţa publică şi particulară a oamenilor. De aceea atît scriitorii, cît şi cititorii istoriilor trebuie să fie atenţi nu atît la povestirea faptelor înseşi, cît la împrejurările care au precedat, au însoţit sau au urmat faptele. Căci dacă se elimină din istorie cauzele, mijloacele şi scopurile care au determinat evenimentele, precum şi ce rezultat, fericit sau nefericit, au avut, ceea ce rămîne din ea este numai un spectacol declamatoriu, nu învăţătură, iar dacă momentan face plăcere, pentru viitor nu foloseşte de loc.

32 De aceea greşesc fără îndoială cei care socotesc că opera noastră este greu de procurat şi de citit din pricina mulţimii şi mărimii cărţilor. Într-adevăr, cu cît este mai uşor să procuri şi să citeşti patruzeci de cărţi, urzite, aş zice, ca dintr-un fir neîntrerupt, şi să urmăreşti cu claritate, pe de o parte, evenimentele din Italia, Sicilia şi Libya, de la istorici şi expunerea despre epoca lui Pirus prezentată de Timaios pînă la distrugerea Cartaginei, iar pe de altă parte întîmplările din celelalte părţi ale lumii, de la fuga spartanului Cleomenes pînă la bătălia dintre aheeni şi romani lîngă Istm, decît să citeşti sau să procuri operele celor care descriu aceste întîmplări separat ? Căci afară de faptul că astfel de opere ar forma o colecţie mult mai întinsă decît memoriile noastre, nici nu e cu putinţă ca cititorii să înveţe din ele ceva sigur, întîi pentru că cei mai mulţi istorici nu scriu aceleaşi lucruri despre aceleaşi întîmplări, iar apoi pentru că lasă la o parte faptele petrecute în acelaşi timp în alt

https://biblioteca-digitala.ro

loc ; dacă însă ar fi privite şi judecate prin comparaţie, s-ar obţine despre fiecare o altă părere decît aceea la care se ajunge cînd sînt privite separat. Apoi, în sfîrşit, pentru că aceşti istorici nu pot nicicum să atingă chestiunile cele mai importante. Tocmai de aceea spuneam că părţile cele mai necesare ale istoriei sînt acelea care privesc urmările, împrejurările în care au loc şi mai ales cauzele evenimentelor. Vedem într-adevăr că războiul lui Antioh a luat naştere din acela al lui Filip ; al lui Filip din cel al lui Hanibal, al lui Hanibal din cel pentru Sicilia şi, dacă evenimentele intermediare prezintă multe şi felurite caracteristici, toate însă tind către acelaşi rezultat. Şi, într-adevăr, pe acestea toate este cu putinţă să le cunoaştem şi să le învăţăm din istoria universală. Dimpotrivă, de la aceia care au scris separat războaiele, ca, de pildă, cel persan şi cel a lui Filip, este cu neputinţă, afară numai dacă cineva, citind la aceşti istorici descrierea fiecărei bătălii în parte, şi-ar închipui că poate să cunoască bine economia şi tendinţa întregului război. Dar acest caz nu este posibil. Din contra, după cum e diferenţă între învăţătură temeinică şi ascultare singuratică, tot aşa cred că se distinge istoria mea de operele concepute parţial.

33 Delegaţii romani, căci de aici am făcut digresiunea, după ce ascultară motivele invocate de cartaginezi, nu mai spuseră nimic altceva, însă cel mai în vîrstă dintre ei [51], arătînd celor din senat poala togii, zise că acolo le aducea războiul şi pacea. Va face deci să cadă şi le va lăsa una sau alta, după dorinţa lor. Sufetul cartaginezilor [52] ceru să facă să cadă ce li se va părea romanilor că e mai bine. Cînd romanul zise că lasă să cadă războiul, cei mai mulţi dintre senatori strigară că îl primesc. După aceea delegaţii şi senatorii se despărţiră. Hanibal, care se afla în tabăra de iarnă din Oraşul Nou [53], în primul rînd lăsă pe iberi să meargă în oraşele lor, voind să-i facă zeloşi şi bine dispuşi pentru viitor. În al doilea rînd dădu dispoziţii fratelui său Hasdrubal cum va trebui să conducă Iberia şi să se folosească de putere ca să se pregătească împotriva romanilor dacă s-ar cere ca el să se depărteze. În al treilea rînd se îngriji de consolidarea situaţiei în Libya. Chibzuind prudent şi înţelept, trecu soldaţi din Libya în Iberia şi din Iberia în Libya, legînd astfel

https://biblioteca-digitala.ro

unii cu ceilalţi printr-o fidelitate reciprocă. Cei trecuţi în Libya erau tarsiţi, mastiani [54], iberi, oretani [55] şi olcazi [56]. Au fost recrutaţi în total de la aceste neamuri o mie două sute de călăreţi şi treisprezece mii opt sute şaptezeci de pedestraşi. Pe lîngă aceştia erau şi opt sute şaptezeci de baleari, al căror nume însemnează, propriu-zis, aruncători cu praştia, dar de la folosirea praştiei s-a dat acelaşi nume şi populaţiei şi insulei [57]. Pe cei mai mulţi dintre cei amintiţi îi aşează în Metagonia [58] din Libya, iar pe unii chiar în Cartagina. Apoi din oraşele metagoniţilor trimise la Cartagina alţi patru mii de pedestraşi, ca ostatici şi ca trupe de ajutor în acelaşi timp. În Iberia lăsă fratelui său Hasdrubal cincizeci de vase cu cinci rînduri de vîsle, două cu patru rînduri şi cinci cu trei rînduri. Dintre acestea erau echipate treizeci şi două de vase cu cinci rînduri de vîsle şi cinci cu trei rînduri. Mai lăsă patru sute cincizeci de călăreţi liby-fenicieni şi libyeni ; trei sute de lergaţi [59], o mie opt sute recrutaţi dintre numizi, massylii [60], massaesyli, maccei [61] şi mauri [62], care locuiesc pe ţărmul oceanului ; apoi unsprezece mii opt sute cincizeci de pedestraşi libyeni, trei sute de liguri, cinci sute de baleari şi douăzeci şi unu de elefanţi.

Nu trebuie să se mire nimeni dacă în privinţa celor săvîrşite de Hanibal în Iberia am făcut o descriere atît de exactă, aşa cum ar fi putut s-o facă numai cineva care ar fi condus el însuşi aceste treburi, şi nici să mă condamne dinainte cu gîndul că am făcut la fel ca istoricii care dau minciunilor lor aparenţă de adevăr. Căci găsind această listă la Lacinium [63], scrisă pe o tablă de bronz de Hanibal pe vremea cînd era în Italia, am socotit-o că este cu totul demnă de crezare în privinţa acestor amănunte şi de aceea am preferat să ne luăm după ea.

34 Hanibal, după ce luase toate măsurile de siguranţă pentru Libya şi Iberia, urmări desfăşurarea evenimentelor şi îi aştepta pe delegaţii trimişi la el din partea celţilor. Căci se informase bine despre rodnicia ţinutului de la poalele Alpilor şi din jurul fluviului Padus, despre numărul locuitorilor acestui ţinut, mai ales despre îndrăzneala oamenilor în război şi, lucrul cel mai de seamă, despre ura lor faţă de romani din pricina războiului trecut, de care am vorbit în cartea dinaintea acesteia, pentru a face pe cititori să înţe-

https://biblioteca-digitala.ro

leagă cele ce voi spune acum. De aceea nutrea această speranţă şi făgăduia totul prin oamenii pe care îi trimitea cu grijă la căpeteniile celţilor, la cei de dincoace de Alpi şi la cei care locuiau chiar în Alpi, gîndind că va putea purta în Italia războiul împotriva romanilor numai dacă va reuşi ca, după învingerea greutăţilor de la început ale drumului, să ajungă la locurile amintite şi să aibă pe celţi ca ajutoare şi aliaţi în războiul care îi sta în faţă. După ce sosiră vestitorii şi-l înştiinţară despre bunăvoinţa celţilor, care îl aşteptau, şi despre trecerea Alpilor, care este obositoare şi foarte grea, dar nu imposibilă, la începutul primăverii scoase trupele din tabăra de iarnă. Prinzînd îndrăzneală în urma ultimelor ştiri ce-i sosiră din Cartagina şi încrezîndu-se în bunăvoinţa concetăţenilor săi, de acum îşi îndemna pe faţă ostaşii la războiul împotriva romanilor, lămurindu-i în ce fel cutezaseră romanii să ceară ca el şi toţi conducătorii armatei să le fie predaţi, arătînd rodnicia ţării în care vor ajunge şi bunăvoinţa şi alianţa celţilor. Deoarece mulţimea ostaşilor i se alătură cu bucurie, el îi lăudă şi, după ce anunţă ziua hotărîtă pentru plecare, dădu drumul adunării.

35 După ce sfîrşi în timpul şederii în tabără de iarnă pregătirile arătate mai sus şi luă destule măsuri pentru siguranţa Libyei şi a Iberiei, cînd sosi ziua hotărîtă porni la drum cu nouăzeci de mii de pedestraşi şi douăsprezece mii de călăreţi şi, trecînd fluviul Ebru, supuse neamul ilergeţilor [64] şi al bargusilor, apoi pe eronosii şi pe andosini pînă la Pirinei. După ce îi supuse pe toţi şi luă cu forţa cîteva oraşe mai repede decît s-ar fi aşteptat, dar după lupte numeroase şi grele şi cu mari pierderi de oameni, lăsă pe Hanon conducător al întregului ţinut de dincoace de fluviu şi stăpîn al bargusilor, căci nu avea de loc încredere în aceştia din pricina bunăvoinţei lor faţă de romani. Despărţi din armata sa pentru Hanon zece mii de pedestraşi, o mie de călăreţi, şi îi lăsă bagajele celor care trebuiau să plece cu el. Dădu drumul acasă unui număr de ostaşi egal cu al celor amintiţi, pentru a-i face binevoitori faţă de el şi pentru a da celorlalţi iberi speranţa întoarcerii acasă, atît celor care mergeau cu el în expediţie, cît şi celor care rămîneau acasă, pentru ca toţi să fie îndemnaţi să plece cu voie bună dacă ar fi fost vreodată nevoie de un ajutor din partea lor. Apoi,

https://biblioteca-digitala.ro

pornind cu restul armatei astfel uşurate, duse cincizeci de mii de pedestraşi şi aproape nouă mii de călăreţi prin munţii Pirinei pînă la trecerea fluviului Ron, avînd o oaste nu atît de numeroasă, cît puternică şi antrenată în chip deosebit în urma luptelor continue din Iberia.

36 Dar, pentru ca povestirea mea să nu devină neclară din pricina necunoaşterii locurilor, trebuie spus de unde a pornit Hanibal, pe unde şi prin cîte locuri a trecut şi în ce părţi ale Italiei a coborît. Nu trebuie însă arătate doar numirile locurilor, fluviilor şi oraşelor, cum fac unii istorici, care socotesc că un asemenea lucru este cu totul de ajuns pentru o cunoaştere limpede în această privinţă. Eu cred că, la locurile cunoscute, nu puţin, ci mult ajută spre a fi ţinute minte arătarea numelor, însă pentru cele cu desăvîrşire necunoscute arătarea numelor are acelaşi efect ca al cuvintelor şi sunetelor lipsite de sens. Într-adevăr, cînd gîndul nu se sprijină pe ceva sigur şi nici nu poate să lege ceea ce se spune cu vreun lucru cunoscut, povestirea devine confuză şi obscură. De aceea ar trebui folosită o metodă prin care, atunci cînd se vorbeşte de locuri necunoscute, să se poată da cititorilor o idee cît mai reală cu putinţă şi familiară lor.

Aşadar, prima şi cea mai importantă noţiune, comună tuturor oamenilor, este împărţirea şi poziţia spaţiului care ne înconjură, prin care toţi, oricît de puţină pricepere am avea, sîntem în stare să cunoaştem răsăritul, apusul, miazăzi şi miazănoapte. A doua stă în a clasifica regiunile pămîntului după fiecare dintre aceste împărţiri, evocînd mereu în gînd locul numit la una dintre zonele amintite, pînă ce ajungem la noţiuni cunoscute şi familiare chiar şi pentru locurile necunoscute şi nevăzute.

37 După stabilirea acestor principii pentru întreg pămîntul, ar urma ca, ţinîndu-ne de aceeaşi metodă, să conducem pe cititori la cunoaşterea părţii din lume locuită de noi. Aceasta se împarte în trei părţi şi are trei nume: prima parte se cheamă Asia, a doua Libya [65] şi a treia Europa. Aceste trei părţi le mărginesc fluviul Tanais [66], Nilul şi strîmtoarea de lîngă coloanele lui Hercule. Între Nil şi Tanais este aşezată Asia şi cade sub zona cerească dintre răsăritul de vară [67] şi miazăzi. Libya este aşezată între Nil şi coloa-

https://biblioteca-digitala.ro

nele lui Hercule şi se întinde la miazăzi şi la apusul de iarnă [68] fără întrerupere pînă la apusul echinocţial [69], care cade lîngă coloanele lui Hercule. Aşadar, aceste ţinuturi, privite în totalitatea lor, ocupă partea dinspre miazăzi a Mării Noastre [70], de la răsărit pînă la apus. Europa este aşezată la miazănoapte, în faţa acestor două ţinuturi, întinzîndu-se de la răsărit fără întrerupere pînă la apus. Partea ei cea mai însemnată şi mai întinsă este situată la miazănoapte, între fluviul Tanais şi Narbo [71], care se află către apus, la mică depărtare de Massalia şi de gurile Ronului, prin care acest fluviu se varsă în Marea Sardiniei. Celţii locuiesc ţinuturile de la Narbo şi cele din jurul fluviului Ron pînă la munţii Pirinei, care se întind fără întrerupere de la Marea Noastră pînă la cea Din Afară [72]. Cealaltă parte a Europei, care de la munţii menţionaţi se întinde spre apus şi spre coloanele lui Hercule, este înconjurată de Marea Noastră şi de cea Din Afară. Partea îndreptată spre Marea Noastră pînă la coloanele lui Hercule se cheamă Iberia ; cea îndreptată spre marea Din Afară, zisă şi „Cea Mare", n-are un nume comun, pentru că a fost cercetată de curînd şi e locuită toată de neamuri barbare şi numeroase, despre care vom vorbi mai pe urmă amănunţit.

38 După cum pînă în zilele noastre nimeni nu poate să spună precis dacă, din locul unde Asia şi Africa se unesc lîngă Etiopia, partea care se întinde către miazăzi este uscat neîntrerupt sau este înconjurată de mare, tot astfel partea dintre Tanais şi Narbo, care se prelungeşte spre miazănoapte, ne este necunoscută pînă acum, afară numai dacă cercetări migăloase nu ne vor descoperi mai tîrziu ceva în plus. Cei care vorbesc sau scriu despre aceste locuri altfel trebuie socotiţi necunoscători şi oameni care înşiră poveşti. Aşadar, am spus acestea pentru ca povestirea mea să nu fie încurcată pentru cei care nu cunosc locurile, ci ca ei să poată raporta în minte la un punct determinat locul numit, cum se face cu diviziunile generale deduse din spaţiu. Căci, aşa după cum atunci cînd vrem să vedem ceva obişnuim să întoarcem întotdeauna faţa spre semnul arătat, tot astfel trebuie întotdeauna să întoarcem şi să îndreptăm gîndul nostru către locurile indicate.

https://biblioteca-digitala.ro

39 Dar, lăsînd acestea, ne vom întoarce la cele ce ne-am propus să povestim.

În acest răstimp, cartaginezii erau stăpîni pe toate părţile Libyei îndreptate către Marea Internă, de la altarele lui Philainos [73], care se află lîngă Syrta Mare, pînă la coloanele lui Hercule. Lungimea ţărmului este de peste şaisprezece mii de stadii [74]. Trecînd strîmtoarea de lîngă coloanele lui Hercule, se făcuseră stăpîni de asemenea şi pe toată Iberia, pînă la stînca [75] unde se sfîrşesc lîngă Marea Noastră munţii Pirinei, care despart pe iberi de celţi. Acest punct este la o depărtare de aproape opt mii de stadii [76] de strîmtoarea coloanelor lui Hercule. De la coloane sînt trei mii de stadii pînă la Oraşul Nou [77], de unde Hanibal începu marşul spre Italia (unii numesc Oraşul Nou Cartagina Nouă). De la aceasta pînă la fluviul Ebru sînt două mii şase sute de stadii [78]. De la acest fluviu pînă la Emporion [79] cam o mie şase sute [80], de la oraşul Emporion pînă la Narbona aproape şase sute [81] şi de aici pînă la trecerea Ronului cam o mie şase sute de stadii [82]. Aceste distanţe au fost acum măsurate de romani şi însemnate cu grijă cu pietre miliare din opt în opt stadii [83]. De la trecerea Ronului, mergînd pe lîngă fluviu către izvoare pînă la trecerea [84] Alpilor spre Italia, sînt o mie patru sute de stadii [85]. Celelalte trecători ale Alpilor sînt de vreo mie două sute de stadii [86]. Trecînd peste acestea, avea să ajungă în cîmpiile Padului din Italia. Încît distanţa pe care Hanibal trebuia s-o străbată de la Oraşul Nou era de aproape nouă mii de stadii [87]. Această distanţă o străbătuse pe jumătate dacă se ţine seama de lungime, dar dacă se are în vedere greutatea îi rămînea partea mai lungă a marşului său.

40 Aşadar, Hanibal se pregătea să treacă munţii Pirinei, temîndu-se de celţi din pricina întăriturilor naturale ale locurilor. În această vreme, romanii aflară de la delegaţii trimişi la Cartagina ce se hotărîse şi ce se vorbise acolo. Sosindu-le însă mai repede decît se aşteptau vestea că Hanibal a trecut fluviul Ebru cu armata, se pregătiră să trimită cu legiuni pe Publius Cornelius [88] în Iberia şi pe Tiberius Sempronius în Libya. În timp ce aceştia erau ocupaţi cu recrutarea legiunilor şi cu celelalte pregătiri, se grăbiră să ducă la capăt organizarea coloniilor pe care hotărîseră de

https://biblioteca-digitala.ro

mai înainte să le trimită în Galia [89]. Întăriră deci în grabă oraşele cu ziduri şi porunciră colonilor, al căror număr era de aproape şase mii pentru fiecare oraş, să se găsească pe locurile stabilite în timp de treizeci de zile. Unul dintre oraşe, pe care îl întemeiară dincoace de fluviul Padus, îl numiră Placentia [90], iar pe celălalt de dincolo Cremona [91]. Cînd aceste colonii fură, în sfîrşit, întemeiate, gallii, boii, care de multă vreme unelteau să rupă prietenia cu romanii, dar pînă atunci nu avuseseră prilej, prinzînd curaj şi încrezîndu-se, în urma veştilor unor trimişi, în sosirea cartaginezilor, se despărţiră de romani, părăsind ostaticii pe care îi predaseră la sfîrşitul războiului trecut, despre care am povestit în cartea dinaintea acesteia. După ce chemară în ajutor pe insubri, care, împinşi de vechea mînie, se uniră cu ei, jefuiră ţinutul împărţit de romani prin tragere la sorţi şi, urmărind pe fugari pînă la Mutina [92], colonie a romanilor, îi asediară. Printre aceştia închiseseră aici şi trei oameni dintre cei de seamă care fuseseră trimişi pentru împărţirea ţinutului. Unul din ei era Caius Lutatius, fost consul, iar ceilalţi doi foşti pretori. Cînd aceştia cerură să stea de vorbă cu ei, boiii se învoiră. Dar îndată ce ieşiră din oraş puseră mîna pe ei prin înşelăciune, nădăjduind că astfel vor primi înapoi pe ostaticii lor. Pretorul Lucius Manlius, care se afla în apropiere cu o armată, auzind de cele întîmplate, alergă în ajutor. Boiii, cum aflară de sosirea lui, pregătiră curse în nişte păduri şi, îndată ce armata pătrunse în locurile împădurite, năvăliră din toate părţile şi uciseră mulţi romani. Cei rămaşi în viaţă la început o luară la fugă. Dar, cînd ajunseră în locuri înalte, se opriră cîtva timp ca să se adune, astfel încît să se poată retrage cel puţin onorabil. Boiii, urmărindu-i şi pe aceştia, îi închiseră în satul ce se cheamă Tannes [93]. Cînd ajunse la cei din Roma ştirea că legiunea a IV-a, împresurată de boii, era asediată cu înverşunare, trimiseră în grabă în ajutorul ei, sub comanda unui pretor, legiunile pregătite pentru Publius şi acestuia îi porunci să adune şi să înroleze altele de la aliaţi.

41 Acestea fură deci evenimentele care avură loc la celţi de la început pînă la sosirea lui Hanibal la ei şi astfel decurseră, cum am arătat în cele spuse mai înainte şi în cele adăugate acum. Generalii romani, sfîrşind pregătirile

https://biblioteca-digitala.ro

necesare pentru planurile lor, la începutul anotimpului prielnic porniră pe mare fiecare pentru operaţiile fixate : Publius spre Iberia, cu şaizeci de nave, iar Tiberius Sempronius spre Libya, cu o sută şaizeci de vase cu cinci rînduri de vîsle. Se gîndea să lupte cu atîta înverşunare şi făcea în Lilybaion pregătiri aşa de mari, strîngînd trupe din toate părţile, ca şi cum îndată după debarcare avea să asedieze Cartagina însăşi. Publius, navigînd pe lîngă ţărmul Liguriei, ajunse la cinci zile de la plecarea din Pisa [94] în ţinutul Massaliei. Trăgînd la ţărm lîngă prima gură a Ronului, numită massaliană, debarcă trupele şi, cu toate că fusese înştiinţat că Hanibal trecuse peste munţii Pirinei, socotea totuşi că era încă departe din pricina greutăţilor locurilor şi a numeroaselor populaţii celtice prin mijlocul cărora trebuia să treacă. Dar Hanibal, care mituise pe o parte din celţi, iar pe alţii îi supusese, ajunse pe neaşteptate cu trupele la trecerea Ronului, avînd în dreapta Marea Sardiniei. Publius, înştiinţat fiind că duşmanii erau în apropiere, pe de o parte nu-i venea să creadă din cauza iuţelii sosirii lor, pe de altă parte, vrînd să se încredinţeze, lăsă trupele să se odihnească după oboseala călătoriei pe mare, iar el chibzui cu tribunii cum să folosească locurile şi unde să înfrunte pe duşmani. Trimise în acest timp trei sute de călăreţi dintre cei mai viteji, dîndu-le călăuze şi auxiliari celţi care slujeau ca mercenari pe lîngă massalieni.

42 Hanibal, ajungînd lîngă fluviu, îndată se pregăti să-l treacă în punctul unde cursul apei era unul singur [95] şi îşi aşeză tabăra la aproape patru zile de drum depărtare de mare. Cîştigîndu-şi prin orice mijloace prietenia locuitorilor din preajma fluviului, cumpără de la ei toate luntrele făcute dintr-un singur trunchi de copac [96] şi bărcile, care erau în număr destul de mare, pentru că mulţi dintre cei care locuiesc lîngă Ron se îndeletnicesc cu negoţul mărfurilor care sosesc de pe mare. Apoi scoase lemnărie potrivită pentru construirea luntrelor dintr-o singură bucată, cu care făcu în două zile un mare număr de poduri plutitoare, pentru că fiecare se străduia să nu aibă nevoie de vecin, ci să-şi pună în el însăşi nădejdea trecerii. În această vreme, pe malul celălalt se adunase o mulţime de barbari pentru a împiedica trecerea cartaginezilor. Hanibal, văzîndu-i şi dîndu-şi seama

https://biblioteca-digitala.ro

că nu era cu putinţă să treacă dincolo cu forţa din pricina numărului atît de mare al duşmanilor care îi şedeau împotrivă şi că nu putea nici să rămînă pe loc de teama de a nu fi atacat din toate părţile, după trei nopţi trimise o parte din armată cu călăuze din partea locului, sub comanda lui Hanon, fiul sufetului[97] Bomilcar. Aceştia merseră pe malul fluviului împotriva cursului apei cale de douăzeci de stadii, ajungînd într-un loc unde fluviul se despărţea în jurul unei limbi de uscat care alcătuia o insulă şi acolo se opriră. Dintr-o pădure din apropiere adunară lemne, o parte din ele le bătură în cuie, iar altă parte le legară laolaltă, încît în scurt timp împreunară multe plute, îndestulătoare pentru nevoia momentană. Pe acestea trecură dincolo fără primejdie, pentru că nimeni nu-i împiedica. Ocupînd un loc întărit, rămaseră acolo în această zi pentru a se odihni după oboseala de pînă atunci şi totodată să se pregătească pentru misiunea ce aveau de îndeplinit potrivit ordinului pe care-l primiseră. Însuşi Hanibal făcea la fel cu trupele care rămăseseră cu el, dar cel mai mult îl încurca trecerea elefanţilor, care erau în număr de treizeci şi şapte.

43 Cu toate acestea, în a cincea noapte, către dimineaţă, cei care trecuseră mai înainte dincolo porniră de-a lungul fluviului înspre barbarii tăbărîţi în partea opusă, iar Hanibal, care avea soldaţii gata, se pregăti de trecere. Umpluse bărcile cu călăreţi înarmaţi cu scuturi uşoare, iar luntrele, făcute dintr-o singură bucată, cu pedestraşii cei mai sprinteni. În partea de sus, mai expusă curentului, erau rînduite bărcile, iar mai la vale de ele luntrele uşoare, pentru ca, primele primind puterea mai mare a curentului, trecerea luntrelor să fie mai sigură. Se gîndi apoi să tragă înot caii legaţi de pupele bărcilor, în timp ce un singur om dintr-o parte şi din alta a pupei mîna cu hăţuri trei sau patru, încît un număr suficient de cai fu transportat chiar de la prima trecere. Barbarii însă văzînd încercarea duşmanilor în dezordine şi împrăştiaţi, se revărsară afară din întăritura cu gard, încredinţaţi că vor putea împiedica uşor debarcarea cartaginezilor. Hanibal, îndată ce înţelese că pe malul celălalt soldaţii săi se apropiau[98], deoarece îi semnalau sosirea cu fum după cum fusese stabilit, porunci tuturor să se îmbarce şi vîslaşii lor să lupte cu putere împotriva curentului.

https://biblioteca-digitala.ro

Ordinul fu îndeplinit repede, cei din luntre se luau la întrecere unii cu alţii, îndemnîndu-se prin strigăte şi luptînd împotriva puterii curentului, în timp ce amîndouă armatele, de o parte şi de alta, se arătau pe malurile fluviului. Cartaginezii, îngrijoraţi de soarta tovarăşilor lor, îi încurajau cu strigăte. Din partea opusă, barbarii cîntau cîntecul lor de război şi provocau la luptă. Era o priveliştе îngrozitoare şi care umplea inimile de neliniştе. Tocmai în acest timp, deoarece barbarii părăsiseră corturile, cartaginezii care trecuseră mai înainte pe malul celălalt se năpustiră deodată, şi, contrar oricărei aşteptări, unii din ei dădură foc taberei, iar cei mai mulţi se aruncară asupra celor care păzeau trecerea. Barbarii, luaţi prin surprindere, unii alergară în ajutorul corturilor, alţii începură să se apere şi să lupte cu năvălitorii. Hanibal, căruia totul îi reuşi aşa cum plănuise, îndată adună pe cei dintîi care debarcaseră, îi îndemnă şi începu lupta cu barbarii. Celţii, din pricina dezordinii şi a surprinderii, se întoarseră numaidecît şi o luară la fugă.

44 Generalul cartaginezilor, îndată ce puse stăpînire pe locul de trecere şi învinse pe duşmani, se ocupă de transportarea oamenilor care rămăseseră de cealaltă parte a fluviului şi, trecînd în scurt timp toate trupele, în noaptea aceea aşeză tabăra lîngă fluviu. A doua zi dimineaţa, auzind că flota romanilor era ancorată la gurile fluviului, pregăti cinci sute de călăreţi numizi şi-i trimise să cerceteze unde erau duşmanii, cîţi erau şi ce făceau. În acelaşi timp, pentru transportarea elefanţilor, alese pe cei mai îndemînatici oameni. Apoi, chemînd la adunare trupele, introduse pe Magilos şi pe celelalte căpetenii care veniseră cu acesta la el din cîmpiile Padului şi cu ajutorul unui tălmaci făcu cunoscut mulţimii cele ce hotărîseră aceştia. Dintre argumentele cele mai tari pentru încurajarea mulţimii fu mai întîi prezenţa oamenilor care îi chema la ei, făgăduind că vor lua parte la războiul împotriva romanilor ; în al doilea rînd, făgăduiala demnă de încredere că îi vor călăuzi prin locuri în care nu vor duce lipsă de nimic şi pe unde, în scurt timp şi fără primejdie, vor ajunge în Italia ; pe lîngă acestea, rodnicia şi întinderea ţinutului în care vor ajunge şi zelul oamenilor cu care aveau să lupte împotriva trupelor romane. Celţii, după ce spuseră acestea, se retraseră. Apoi Hanibal

https://biblioteca-digitala.ro

înaintă şi mai întîi aminti mulţimii faptele trecute, în care, cu toate că înfruntaseră multe şi îndrăzneţe acţiuni primejdioase, nu suferiseră nici o înfrîngere, pentru că urmaseră planul şi sfaturile sale. Pe urmă îi îndemnă să fie cu curaj, avînd în vedere că duseseră la capăt cea mai importantă parte a acţiunii lor militare, pentru că izbutiseră trecerea fluviului şi văzuseră cu ochii lor bunăvoinţa şi zelul aliaţilor. De aceea îi sfătuia să nu ducă grijă de amănunte, care vor fi în seama lui, ci să se supună ordinelor sale şi să se dovedească oameni de ispravă şi vrednici de faptele lor dinainte. Fiindcă mulţimea soldaţilor aproba şi arăta mare entuziasm şi zel, Hanibal îi lăudă şi, după ce se rugă zeilor pentru mîntuirea tuturora, le dădu drumul, poruncindu-le să se îngrijească şi să se pregătească de zor, pentru că plecarea avea să aibă loc a doua zi dimineaţa.

45 După ce adunarea se termină, sosiră numizii care fuseseră trimişi în cercetare. Cei mai mulţi dintre ei fuseseră ucişi, iar ceilalţi fugiseră în dezordine. Căci nu departe de propria lor tabără dăduseră peste călăreţii romanilor, care fuseseră trimişi în acelaşi scop de Publius [99] şi luptaseră şi unii şi alţii cu atîta îndîrjire, încît fuseseră ucişi aproape o sută patruzeci de călăreţi romani şi celţi şi peste două sute numizi. După această ciocnire, romanii, în timpul urmăririi, se apropiaseră de întăritura cartaginezilor şi după ce observaseră totul, se grăbiseră să se întoarcă pentru a da de ştire generalului despre prezenţa duşmanilor. Ajungînd la tabără, îl înştiinţară. Publius puse îndată bagajele în corăbii şi pornind cu toată armata, înaintă pe lîngă fluviu în nădejdea de a se întîlni cu duşmanii.

A doua zi după adunare, în zori, Hanibal îi aşeză pe toţi călăreţii de partea mării ca trupă de rezervă, iar armata de pedestraşi o scoase din întăritură şi o porni la drum. Apoi el aşteptă elefanţii şi oamenii lăsaţi în urmă cu aceştia. Trecerea elefanţilor se făcu în felul următor.

46 Construiră solid mai multe plute, apoi legară strîns între ele două din acestea, care aveau împreună o lungime de vreo cincizeci de picioare şi le proptiră în pămînt în locul de îmbarcare al fluviului. Unind cu acestea altele, le potriviră din partea dinafară, întinzînd astfel în fluviu construc-

https://biblioteca-digitala.ro

ţia podului. Latura expusă curentului o întăriră cu frînghii legate de copacii care creşteau pe mal pentru ca toată lucrarea să stea nemişcată şi să nu fie împinsă în lungul fluviului. Îndată ce podul atinse o lungime de aproape doi pletri [100], la plutele care se aflau la cap adăugară alte două, cele mai mari, construite cu grijă şi prinse solid între ele, dar de celelalte legate astfel încît legăturile să poată fi tăiate uşor. De aceste două plute înnodară mai multe frînghii, cu care luntrele pe care le remorcau aveau să împiedice ca ele să fie tîrîte de apa fluviului, şi, ţinîndu-le cu putere împotriva furiei curentului, aveau să transporte şi să treacă dincolo elefanţii care erau pe ele. Apoi cărară pămînt mult pe toate plutele şi-l aruncară pînă le făcură să fie la acelaşi nivel, pregătind un drum neted şi de aceeaşi culoare cu calea care ducea la locul de trecere. Elefanţii erau deprinşi să se supună indienilor pînă la apă, însă nu îndrăzneau să intre în ea ; de aceea cartaginezii îi duseră pe acest pod acoperit cu pămînt, punînd înainte două femele, şi astfel elefanţii merseră uşor după ele. Apoi cînd animalele se aflau pe ultimele două plute, tăiară legăturile cu care erau prinse de celelalte şi, trăgînd cu luntrele frînghiile, îndată îndepărtară de podul cu pămînt plutele şi elefanţii de pe ele. Animalele, înspăimîntate, la început se întoarseră şi dădură buzna în toate părţile, dar, fiind înconjurate de apă, se temură şi fură silite să rămînă pe loc. În acest fel, alăturînd pe rînd cîte două plute la capul podului, fu transportată pe ele cea mai mare parte din elefanţi. Unii însă, la mijlocul drumului, se aruncară în fluviu de frică ; indienii care erau deasupra lor pieriră toţi, dar elefanţii scăpară. Căci datorită puterii şi mărimii trompelor pe care le ridicau deasupra apei, respirînd sau suflînd afară apa înghiţită, rezistară şi făcură o mare parte din drum pe sub apă, în picioare.

47 După ce animalele fură trecute, Hanibal, cu elefanţii şi caii aşezaţi în urmă, înaintă pe lîngă fluviu, conducînd din urmă, de la mare către răsărit, ca şi cum s-ar fi îndreptat spre ţinuturile din mijlocul Europei. Ronul are izvoarele deasupra Golfului Adriatic la apus, în părţile înclinate de la miazănoapte ale Alpilor, dar curge spre apusul de iarnă [101] şi se varsă în Marea Sardiniei. Cea mai mare parte a cursului său trece printr-o vale, la nordul căreia locuiesc celţii ar-

https://biblioteca-digitala.ro

dici [102], în timp ce toată latura de miazăzi este mărginită de poalele înclinate spre nord ale Alpilor. Cîmpiile Padului, despre care am spus mai multe amănunte, sînt despărţite de valea pe unde curge Ronul de către lanţurile munţilor care se întind de la Massalia pînă la capătul Golfului Adriatic. Hanibal a trecut atunci peste aceşti munţi, pornind din ţinuturile scăldate de Ron pentru a ajunge în Italia. Unii scriitori care au povestit această trecere a Alpilor, voind să-i uimească pe cititori cu o descriere exagerată a acestor locuri, au căzut fără să-şi dea seama în două greşeli cu totul potrivnice istoriei : au fost siliţi, pe de o parte, să mintă şi, pe de alta, să scrie lucruri care se bat cap în cap între ele. Căci, pe de o parte, îl descriu pe Hanibal ca pe un general de neimitat prin îndrăzneală şi prevedere, apoi ni-l arată ca pe unul lipsit cu totul de judecată ; pe de altă parte, neputînd să găsească un deznodămînt sau o cale de ieşire pentru minciunile lor, introduc într-o istorie pragmatică zei şi fii de zei. Presupunînd povîrnişurile Alpilor aşa de inaccesibile şi de aspre încît nu puteau fi străbătute uşor nu numai de cai, de armată şi pe deasupra de elefanţi, dar nici chiar de soldaţi înarmaţi uşor, iar pe de altă parte descriindu-ne că pustietatea locurilor era aşa de mare, încît, dacă un zeu sau un erou n-ar fi ieşit în calea lui Hanibal şi a armatei sale ca să le arate drumul, toţi, neştiind încotro să apuce, ar fi pierit. Fără îndoială, cu astfel de exagerări cad în amîndouă greşelile arătate mai sus.

48 Mai întîi, ce general ar părea mai nesăbuit şi ce conducător mai stîngaci decît Hanibal, care, conducînd atîtea trupe şi punîndu-şi în ele cele mai mari speranţe pentru izbînda întregii sale campanii, n-ar fi cunoscut, după spusele acestora, nici drumurile, nici locurile, nici unde merge, nici împotriva cui, în sfîrşit n-ar fi ştiut nici măcar dacă porneşte de la o operaţie posibilă ? Dar ceea ce n-ar îndrăzni să rişte cei care au pierdut totul şi sînt strîmtoraţi definitiv, adică să meargă cu o armată prin locuri necercetate dinainte, o astfel de îndrăzneală i-o atribuie istoricii lui Hanibal în momentul cînd el avea nezdruncinate cele mai mari speranţe în izbînda străduinţelor sale. De asemenea povestirile despre pustietăţile, prăpăstiile şi greutăţile locurilor arată limpede minciunile lor. N-au căutat să afle că celţii care locuiesc pe

https://biblioteca-digitala.ro

lîngă Ron, nu numai o dată ori de două ori, ci adesea înainte de sosirea lui Hanibal, şi nu odinioară, ci de curînd, trecînd peste Alpi cu armate mari, se bătuseră cu romanii şi luptaseră împreună cu celţii care locuiesc în cîmpia Padului, cum am arătat în cele spuse mai înainte. Pe lîngă acestea, ei nu ştiu că foarte multe triburi ale acestor oameni locuiesc chiar în Alpi. Necunoscînd toate acestea, spun că a apărut un erou ca să arate cartaginezilor drumul. De aceea, firește, fac la fel ca autorii de tragedii. Căci, după cum pentru toţi aceştia deznodămintele acţiunilor au nevoie de *Deus ex machina* [103], pentru că îşi aleg de la început subiecte neadevărate şi absurde, tot aşa şi aceşti istorici se văd nevoiţi să procedeze şi să facă să apară eroi şi zei după ce au pus la temelia povestirii lor principii de necrezut şi neadevărate. Căci cum s-ar putea da unui început absurd un sfîrşit raţional? Hanibal însă s-a purtat în aceste împrejurări nu cum scriu aceştia, ci dînd dovadă de foarte multă pricepere. Se informase cu grijă despre rodnicia ţinutului în care se pregătea să meargă şi despre duşmănia populaţiilor faţă de romani, iar în locurile grele folosea călăuze şi conducători localnici care aveau să împărtăşească aceleaşi speranţe cu el. Noi însă scriem cu încredere despre acestea, pentru că am aflat desfăşurarea luptelor chiar de la martori oculari şi pentru că, din dorinţa de a cunoaşte şi de a vedea, am cercetat aceste locuri şi am străbătut drumul prin Alpi.

49 În acest timp, generalul roman Publius, la trei zile după plecarea cartaginezilor, ajunse acolo unde aceştia trecuseră fluviul şi, aflînd că duşmanii înaintaseră, fu cît se poate de uimit, încredinţat cum era că ei n-aveau să îndrăznească niciodată să pornească pe acolo la drum înspre Italia din pricina mulţimii şi vicleniei barbarilor care locuiau în acele locuri. Văzînd însă că îndrăzniseră, se grăbi să meargă înapoi la corăbii şi, îndată ce ajunse îmbarcă trupele. Trimise pe fratele său să vegheze la operaţiile din Iberia, iar el, întorcîndu-se, navigă spre Italia, vrînd să ajungă înainte de duşmani, prin Etruria, la locul unde aceştia aveau să coboare din Alpi. Hanibal însă, după un marş continuu de patru zile, ajunse la aşa-numita „Insulă" [104], ţară foarte populată şi producătoare de grîu, care îşi trage numele de la po-

https://biblioteca-digitala.ro

ziţia sa. Căci de o parte Ronul, de altă parte Isara [105] curg pe lîngă laturile sale şi fac ca forma sa să fie ascuţită în partea unde îşi unesc apele. Ca mărime şi ca formă este asemănătoare Deltei din Egipt [106], numai că la aceea marea formează latura bazei care uneşte braţele fluviului, pe cînd la aceasta latura bazei e formată de munţi greu de străbătut, cu vîrfuri prăpăstioase şi, ca să spun aşa, aproape de netrecut [107]. Ajungînd acolo, Hanibal găsi doi fraţi care se certau pentru domnie şi şedeau cu armatele unul împotriva altuia. Fiind chemat în ajutor de cel mai în vîrstă şi atras să se unească cu el pentru a-l ajuta să dobîndească puterea, îl ascultă pentru că era aproape vădit folosul ce l-ar fi avut îndată. De aceea se uni cu el şi, alungînd împreună pe celălalt, primi de la învingător mult ajutor. Căci nu numai că aprovizionă din belşug armata cu grîu şi cu alte merinde, dar, schimbînd toate armele vechi şi uzate, reînnoi la timp armamentul întregii armate. Apoi, împărţind celor mai mulţi soldaţi îmbrăcăminte şi încălţăminte, le dădu un mare ajutor pentru trecerea munţilor ; dar cel mai mare folos a fost că, deoarece cartaginezii se temeau de trecerea prin ţinutul gallilor allobrogi [108], el le apără spatele cu armata sa, asigurîndu-le drumul pînă ce se apropiară de locul pentru trecerea Alpilor.

50 Hanibal, după ce parcurse în zece zile de-a lungul fluviului aproape opt sute de stadii [109], începu urcarea Alpilor, întîmpinînd cele mai mari primejdii. Cît timp fusese în locuri şese [110] căpeteniile allobrogilor se ţinuseră fiecare departe de ei, temîndu-se fie de călăreţi, fie de barbarii care-i însoţeau, dar cînd aceştia se întoarseră la casele lor şi soldaţii lui Hanibal începură să înainteze prin locuri greu de străbătut, atunci căpeteniile allobrogilor, aducînd o mare mulţime, ocupară locurile prielnice prin care Hanibal cu armata sa trebuia neapărat să urce. Dacă ar fi izbutit să-şi ascundă planul, ar fi nimicit cu desăvîrşire armata cartaginezilor, dar fură descoperiţi, şi, chiar dacă pricinuiră mari pierderi lui Hanibal, nici ale lor nu fură mai mici. Căci generalul cartaginezilor, aflînd că barbarii ocupaseră locurile prielnice, aşeză tabăra la începutul urcuşului şi se opri acolo. Trimise apoi cîţiva dintre gallii care-i călăuzeau ca să-şi dea seama de intenţiile duşmanilor şi de planurile lor. După ce aceştia îndepliniră porunca, generalul, aflînd că duşmanii

https://biblioteca-digitala.ro

ziua fac serviciul regulat şi păzesc cu grijă poziţiile lor, însă noaptea se retrag într-un oraş din apropiere [111], se îndrumă după acest obicei şi folosi tactica următoare. Înaintă cu armata ziua şi apropiindu-se de locurile anevoioase, aşează tabăra nu departe de duşmani. Cînd sosi noaptea, porunci să se aprindă focurile, lăsă acolo cea mai mare parte din armată şi cu o trupă de soldaţi foarte sprinteni şi înarmaţi uşor trecu noaptea prin strîmtoare şi ocupă poziţiile care fuseseră ţinute înainte de duşmani, pentru că barbarii, potrivit obiceiului lor, se retrăseseră în oraş.

51 După această operaţie, cînd se făcu ziuă, barbarii îşi dădură seama de cele petrecute şi la început se abţinură de a ataca. Dar apoi, cînd văzură mulţimea animalelor de povară şi caii strecurîndu-se în şir lung şi cu greutate prin trecătorile anevoioase, fură ispitiţi să le tulbure trecerea ; dar în timpul luptei, cu toate că barbarii atacaseră din mai multe părţi, pierderile grele suferite de cartaginezi, mai ales în cai şi în animale de povară, fură pricinuite nu atît de oameni, cît de greutăţile locurilor. Căci cărarea era nu numai îngustă şi aspră, dar şi prăpăstioasă, şi, la cea mai uşoară mişcare, la cea mai mică învălmăşeală, multe animale se prăvăleau în prăpăstii cu poveri cu tot. Mai ales caii răniţi pricinuiau astfel de învălmăşeală, căci unii din ei, înspăimîntaţi de lovituri, se întorceau şi se aruncau peste animalele de povară, iar alţii care se repezeau înainte răsturnau orice întîlneau în cale şi produceau o mare tulburare. Văzînd acestea Hanibal şi socotind că dacă bagajele vor fi nimicite, nici cei care vor scăpa de acea primejdie nu vor fi salvaţi dacă i se distruge transportul, luă cu el pe soldaţii care ocupaseră noaptea trecătoarea şi alergă să dea ajutor celorlalţi care înaintau anevoios. În această împrejurare, mulţi duşmani pieriră, pentru că Hanibal dădea atacul de pe locuri mai înalte, dar nu mai puţini căzură şi dintre ai lui, căci, în timp ce coloana înainta, tulburarea creştea din pricina strigătelor ce se înălţau din amîndouă părţile şi a luptei ce se încingea. Cînd, în sfîrşit, ucise cea mai mare parte din allobrogi, iar pe ceilalţi îi sili să se întoarcă şi să fugă spre casele lor, atunci animalele de povară şi caii care mai rămăseseră străbătură strîmtoarea, însă cu mare greutate şi suferinţă ; apoi, scăpînd de această primejdie, el adună sol-

https://biblioteca-digitala.ro

daţi cît putu mai mulţi şi se repezi spre oraşul din care dăduseră năvală duşmanii. Găsindu-l aproape gol, pentru că toţi fuseseră atraşi afară de speranţa prăzii, puse stăpînire pe oraş. În urma acestei cuceriri avu multe foloase pentru prezent şi pentru viitor. Căci luă îndată o mulţime de cai şi animale de povară, precum şi pe oamenii care fuseseră prinşi împreună cu acestea. Pentru viitor avu din belşug grîu şi vite pentru două-trei zile şi mai cu seamă insufla frică celorlalţi, încît nici un locuitor de pe înălţimi nu mai îndrăznea să-l atace.

52 Aşeză tabăra în acest loc şi, după o zi de popas, porni din nou. În zilele următoare conduse armata cu oarecare siguranţă, dar a patra zi se află iarăşi în mare primejdie. Locuitorii din ţinutul prin care trebuia să treacă [112] se înţeleseseră să-i întindă o cursă şi veniseră în întîmpinarea lui [113] cu ramuri de măslin şi cu coroane, căci acesta este semnul prieteniei aproape la toţi barbarii, ca la eleni caduceul. Dar Hanibal, care era cu multă băgare de seamă faţă de astfel de făgăduieli, căută să cerceteze cu grijă intenţiile şi planurile lor. Aceştia spuseră că era bine cunoscută şi cucerirea oraşului şi nimicirea celor care încercaseră să-i facă rău şi arătară că au venit cu dorinţa de a nu pricinui şi de a nu suferi nici o supărare. Pe lîngă aceasta făgăduiau că vor da ostatici din oamenii lor. Hanibal şezu mult timp la îndoială pentru că nu avea încredere în vorbele lor, dar, gîndindu-se că dacă ar primi ofertele lor, i-ar face mai prevăzători şi mai binevoitori pe cei care veniseră la el, iar dacă nu le-ar primi îi va avea duşmani pe faţă, încuviinţă propunerile lor şi se făcu că primeşte prietenia lor. Şi pentru că barbarii dădură ostatici, procurară vite din belşug şi se lăsară cu totul fără nici o prevedere în voia cartaginezilor, Hanibal se încrezu pînă într-atît în ei, încît se folosi de călăuzele lor prin strîmtorile următoare. Dar după ce aceştia merseră timp de trei zile în fruntea armatei, barbarii se adunară şi urmărindu-i pe cartaginezi, îi atacară pe cînd treceau o rîpă prăpăstioasă şi greu de străbătut [114].

53 În această împrejurare ar fi pierit cu desăvîrşire toată armata dacă Hanibal, temîndu-se încă oarecum şi prevăzînd viitorul, n-ar fi pus bagajele grele şi călăreţii în avangardă,

https://biblioteca-digitala.ro

iar pedestraşii înarmaţi greu în ariergardă. Cu sprijinul acestora, pierderile fură mai mici, căci ei opriră puterea atacului barbarilor. Cu toate acestea pieri un mare număr de oameni, de animale de povară şi de cai. Căci duşmanii ocupau poziţii înalte şi, înaintînd ei pe coastele munţilor, peste unii cartaginezi făceau să se rostogolească stînci, pe alţii îi loveau cu pietre aruncate cu mîna şi îi aduseră într-o învălmăşeală şi primejdie totală, încît Hanibal fu silit să petreacă noaptea cu jumătate din armată pe o stîncă goală [115] şi întărită de la natură, fără cai şi fără animalele de povară, pentru a-i păzi pînă ce trecură în tot timpul nopţii, cu mare greutate, acea prăpastie. A doua zi barbarii depărtîndu-se, Hanibal se uni cu călăreţii şi cu animalele de povară şi continuă drumul spre culmile cele mai înalte ale Alpilor [116] fără să mai întîlnească vreo ceată puternică de barbari. Fu tulburat numai ici-colo de grupuri mici, care, atacînd, după împrejurare, fie avangarda, fie ariergarda, răpiră o parte din bagaje. De mare folos îi erau elefanţii, căci în partea coloanei unde se aflau aceştia barbarii nu îndrăzneau să se apropie, fiind înspăimîntaţi de înfăţişarea neobişnuită a animalelor. În ziua a noua, ajungînd la punctul cel mai înalt, aşează tabăra acolo [117] şi zăbovi două zile, pentru a lăsa să se odihnească pe cei care scăpaseră şi în acelaşi timp pentru a aştepta pe cei rămaşi în urmă. În această vreme, mulţi din caii care se speriaseră şi multe din animalele de povară care aruncaseră sarcinile, luîndu-se după urme, se întoarseră pe neaşteptate şi se alăturară grosului.

54 Se aduna zăpadă pe culmi, pentru că era foarte aproape apusul Pleiadei [118], şi Hanibal, care îşi vedea soldaţii descurajaţi atît din pricina efortului depus, cît şi din cauza aceluia la care se aşteptau, strîngîndu-i, căută să-i încurajeze, folosind pentru aceasta singurul mijloc pe care-l avea : privelişte Italiei, care era aşezată la poalele acestor munţi, încît, privind într-o parte şi în alta, Alpii par a fi acropola întregii Italii. De aceea, arătîndu-le cîmpiile [119] din jurul Padului şi amintindu-le bunăvoinţa gallilor care le locuiau, totodată indicîndu-le şi locul unde se înălţa Roma, îi îmbărbătă întrucîtva pe oameni. A doua zi ridică tabăra şi începu coborîrea, în timpul căreia nu mai întîlni duşmani, afară de unii care căutau să-i facă rău pe furiş. Dar locurile

https://biblioteca-digitala.ro

şi zăpada îi pricinuiră nu mai puţine pierderi decît cele de la urcare. Cum coborîşul era îngust şi repede, iar zăpada ascundea fiecăruia locul unde să pună piciorul, oricine se abătea de la drum ori şovăia se prăvălea în prăpăstii. Totuşi soldaţii suportară şi această osteneală, căci erau învăţaţi cu astfel de greutăţi. Cînd ajunseră însă într-un astfel de loc [120] încît nu puteau să treacă nici elefanţii, nici animalele de povară din pricina îngustimii, pentru că un povîrniş de un stadiu şi jumătate, care era şi înainte abrupt, se făcuse de curînd şi mai repede, pierdură iarăşi curajul şi fură cuprinşi de teamă. La început, comandantul cartaginezilor căută să ocolească acest loc greu, dar, pentru că zăpada care căzuse făcea imposibil drumul, renunţă la încercarea sa.

55 Ceea ce se întîmpla era ciudat şi extraordinar. Căci peste zăpada care rămăsese din iarna dinainte căzuse de curînd cea din anul acela. Aceasta era fărîmicioasă şi moale, pentru că era proaspătă şi fără adîncime. Şi astfel, cînd soldaţii, călcînd pe aceasta, merseră pe zăpada de dedesubt, care era îngheţată şi deci nu mai ceda, înotau pe deasupra alunecînd cu amîndouă picioarele, cum li se întîmplă celor care merg pe un teren noroios. Ceea ce urmă fu şi mai greu, căci oamenii, neputînd să-şi fixeze paşii pe zăpada de dedesubt, ori de cîte ori cădeau şi voiau să se ridice sprijinindu-se în genunchi sau în mîini, alunecau şi mai rău, cu tot sprijinul lor, pe povîrnişul repede. Animalele de povară, cînd cădeau, rupeau coaja zăpezii de dedesubt în timp ce se căzneau să se ridice şi rămîneau înţepenite cu poverile din pricina greutăţii lor şi a îngheţării zăpezii vechi. De aceea Hanibal, pierzîndu-şi nădejdea de a trece în astfel de condiţii, aşează tabăra pe creasta muntelui după ce curăţă zăpada de pe ea, apoi, punînd pe toţi soldaţii la muncă, cu multă trudă făcu o cărare de-a lungul prăpastiei. Într-o singură zi făcu un drum de trecere suficient pentru animalele de povară şi pentru cai. Trecîndu-i îndată, aşează tabăra în locuri ferite de zăpadă şi trimise animalele la păscut. Apoi trimise pe numizi să lărgească poteca şi cu mare trudă, abia în trei zile, trecură elefanţii. Aceştia ajunseseră în stare rea din pricina foamei, căci culmile Alpilor şi înălţimile din apropiere sînt cu totul lipsite de copaci şi goale, pentru că zăpada rămîne acolo continuu şi vara, şi iarna, însă locurile de pe coastele

https://biblioteca-digitala.ro

de la mijloc, de o parte şi de alta a munţilor, sînt bogate în păduri şi în copaci şi toate bune de locuit.

56 Hanibal, adunînd într-un loc toată armata, coborî mai departe şi după trei zile ajunse de pe înălţimi în cîmpie [121]. Pierduse în timpul acestui drum un mare număr de soldaţi din pricina duşmanilor şi a rîurilor, iar din pricina prăpăstiilor şi a locurilor anevoioase din Alpi nu numai mulţi oameni, ci şi un număr şi mai mare de cai şi de animale de povară. În cele din urmă, după o călătorie de cinci luni de la Oraşul Nou şi de cincisprezece zile pentru trecerea Alpilor, coborî cu îndrăzneală în cîmpia Padului la neamul insubrilor. Grupul care se mai salvase din armata libyană era de douăsprezece mii de pedestraşi, iberi cam opt mii, iar toţi călăreţii nu erau mai mulţi de şase mii, cum lăsă scris el însuşi pe stela de la Lacinium cu numărul soldaţilor săi [122]. În această vreme, Publius, cum am spus mai înainte, după ce lăsă armata în seama fratelui său Gnaeus, îndemnîndu-l să se ocupe de treburile din Iberia şi să lupte cu putere împotriva lui Hasdrubal, navigă însoţit de puţini soldaţi spre Pisa. Apoi trecu prin Etruria şi, primind de la pretori legiunile care erau de pază şi luptau împotriva boiilor, sosi în cîmpia Padului şi-şi aşeză tabăra în apropiere de duşmani, grăbindu-se să pornească la luptă.

57 Acum, după ce am ajuns cu povestirea în Italia, urmărind pe comandanţii celor două părţi şi războiul lor, înainte de a începe povestirea luptelor, vrem să dăm cîteva lămuriri despre felul în care am înţeles să scriem istoria. Căci poate unii se vor întreba cum se face că, după ce am vorbit amănunţit despre locurile din Libya şi din Iberia, n-am spus nimic mai pe larg nici despre strîmtoarea de lîngă coloanele lui Hercule, nici despre Marea Externă şi despre caracteristicile ei, nici despre insulele britanice şi despre prelucrarea cositorului [123] şi apoi despre minele de argint şi de aur din Iberia, despre care istoricii vorbesc foarte mult, combătîndu-se unii pe alţii. Noi am lăsat la o parte acestea, nu pentru că socotim că sînt străine istoriei, ci mai întîi pentru că nu voim să întrerupem povestirea cu amănunte despre fiecare lucru şi să îndepărtăm pe cititori de la linia pragmatică a subiectului principal, iar în al doilea rînd pentru că

https://biblioteca-digitala.ro

intenţia noastră nu este să ne referim la aceste lucruri din cînd în cînd şi la întîmplare, ci să le acordăm un loc osebit în altă împrejurare şi să le explicăm cu toată exactitatea de care sîntem capabili. De aceea nu trebuie să se mire nimeni nici mai tîrziu dacă, ajungînd la astfel de locuri, vom lăsa la o parte amănuntele pentru motivele arătate. Dacă însă unii caută cu orice preţ să aibă despre orice loc şi despre orice parte ştiri amănunţite, poate că nu ştiu că păţesc la fel cu acei comeseni pofticioşi care, gustînd din toate felurile de mîncare ce le stau în faţă, nici în acel moment nu se bucură cu adevărat de aceste alimente, nici pe urmă nu le mistuie bine pentru a primi din ele hrana binefăcătoare, ci dimpotrivă. De asemenea cei care fac la fel cînd este vorba de lectură nu dobîndesc nici pentru prezent o adevărată plăcere, nici pentru viitor un folos după trebuinţă.

58 Aşadar, pentru multe motive şi mai ales pentru cele următoare, este limpede că tocmai această parte a istoriei, mai mult ca oricare alta, are nevoie de tratare şi de îndreptare minuţioasă. Căci, de vreme ce aproape toţi sau cel puţin cea mai mare parte din istorici au încercat să descrie particularităţile şi aşezările ţărilor de la marginile pămîntului locuit de noi, cei mai mulţi au căzut în nenumărate greşeli, şi de aceea nu se cuvine să fie trecuţi sub tăcere, ci trebuie spus ceva împotriva lor, nu superficial sau împrăştiat, ci cu atenţie. Mai trebuie spus nu mustrîndu-i cu asprime, ci mai degrabă lăudîndu-i şi îndreptîndu-le greşeala, convinşi fiind că, dacă ar fi ajuns şi ei în vremurile noastre, ar fi îndreptat şi schimbat multe din spusele lor. Căci în trecut găsim puţini eleni care au încercat să cerceteze ţinuturile de la marginile lumii, din pricina imposibilităţii acestei străduinţe. Multe şi nenumărate erau atunci primejdiile pe mare, iar cele de pe uscat erau şi mai numeroase. Dar chiar dacă cineva, de nevoie sau de bunăvoie, ar fi ajuns la marginea lumii, nu şi-ar fi atins pînă la capăt scopul. Căci era greu de cele mai multe ori să viziteze anumite locuri, pentru că unele erau barbare, altele pustii. Apoi şi mai greu era de cunoscut şi de aflat prin viu grai ceva despre locurile văzute din pricina deosebirii de limbă. Şi chiar dacă vreunul ar fi reuşit să dobîndească astfel de cunoştinţe, şi mai greu încă decît tot ce s-a spus era de a se sluji în chip

https://biblioteca-digitala.ro

exact de cele văzute şi, neluînd în seamă absurdităţile şi snoavele, de a preţui mai mult adevărul pentru el însuşi şi de a nu ne transmite nimic din cele ce sînt în afară de aceasta.

59 De aceea, fiindcă în vremurile trecute o adevărată cercetare despre acele stări era nu numai grea, ci aproape imposibilă, nu se cade să mustrăm pe istorici dacă au lăsat ceva la o parte ori au greşit, ci este drept să-i lăudăm şi să-i admirăm, date fiind vremurile în care au trăit, pentru că au cunoscut ceva şi au făcut să înainteze experienţa în această privinţă. În vremea noastră însă se poate merge pe uscat şi pe mare aproape în toate locurile, atît ale Asiei, datorită cuceririlor lui Alexandru, cît şi ale restului lumii, datorită stăpînirii romane, iar pe de altă parte oamenii politici, liberi de orice ambiţie şi sarcină militară, au găsit multe şi frumoase ocazii să cerceteze şi să cîştige cunoştinţe despre evenimentele amintite ; astfel că este firesc să avem o cunoaştere mai bună şi mai exactă despre locurile care înainte erau necunoscute. Acest lucru vom încerca noi înşine să facem, hotărînd pentru această latură un loc potrivit în lucrarea noastră şi vom atrage în mod deosebit atenţia cititorilor care doresc să cunoască astfel de amănunte. Tocmai în acest scop am înfruntat primejdii şi osteneli în călătoriile noastre în Libya, în Iberia, în Gallia şi pe marea care scaldă dinafară aceste ţinuturi, ca să îndreptăm greşelile din neştiinţă ale celor dinaintea noastră şi să facem cunoscute elenilor şi aceste părţi ale lumii. Dar acum, întorcîndu-ne la locul de unde am început digresiunea, vom încerca să arătăm luptele după ordinea de bătaie care s-au desfăşurat în Italia între romani şi cartaginezi.

60 Aşadar, am arătat forţele militare cu care pătrunsese Hanibal în Italia. După coborîre, aşează tabăra chiar la poalele Alpilor şi la început lăsă trupele să se odihnească. Căci armata nu numai că suferise cumplit în întregul ei în timpul urcării şi coborîrii prin locuri aspre, dar se găsea într-o stare rea din lipsă de hrană şi din neîngrijirea corporală. Mulţi se descurajaseră de tot din pricina lipsurilor şi a ostenelilor neîntrerupte. Firește, nu era cu putinţă să se transporte prin astfel de locuri hrană îndestulătoare pentru atîtea zeci

https://biblioteca-digitala.ro

de mii de oameni, iar cele aduse se pierduseră în cea mai mare parte o dată cu nimicirea animalelor de povară. De aceea, plecînd de la trecerea Ronului cu vreo treizeci şi opt de mii de pedestraşi şi peste opt mii de călăreţi, pierduse, cum am spus mai sus, aproape jumătate din armată în timpul trecerii peste Alpi. Cei care rămăseseră cu viaţă erau toţi ca şi sălbăticiţi la înfăţişare şi slăbiţi ca fizic din pricina eforturilor neîntrerupte. Aşadar Hanibal, ocupîndu-se stăruitor de sănătatea lor, înviora sufletele şi trupurile oamenilor şi avu de asemenea grijă şi de cai. După aceea, îndată ce armata se întremă, fiindcă taurinii [124] care locuiesc la poalele Alpilor se răzvrătiseră împotriva insubrilor şi priveau cu neîncredere pe cartaginezi, mai întîi le oferi prietenie şi alianţă, dar, pentru că o respinseră, le asedie oraşul cel mai însemnat şi în trei zile îl sili să capituleze. Ucise pe cei care i se împotriviseră şi băgă în barbarii din vecinătate o astfel de frică, încît toţi veniră îndată să se pună sub ocrotirea lui. Ceilalţi celţi care locuiau în această cîmpie erau nerăbdători să se unească cu cartaginezii potrivit planului de la început, dar, cum legiunile romane pătrunseseră adînc în ţinutul lor şi le împiedicau mişcările, şedeau liniştiţi. Unii chiar fuseseră siliţi de romani să lupte alături de ei. Văzînd acestea, Hanibal se hotărî să nu zăbovească, ci s-o ia înainte şi să facă ceva pentru a-i încuraja pe celţii care voiau să ia parte la expediţia sa, plină de speranţe şi pentru ei.

61 Tocmai cînd plănuise acestea, auzi că Publius trecuse Padul cu armata şi era aproape. Întîi nu-i venea să creadă această veste, gîndindu-se că îl lăsase lîngă trecerea Ronului cu puţine zile mai înainte. Îşi făcea socoteala că navigarea de la Massalia în Etruria era lungă, transportul anevoios şi, pe lîngă acestea, drumul prin Italia de la Marea Tireniană pînă la Alpi era, după cum i se spusese, lung şi greu de străbătut pentru legiuni. Dar fiindcă soseau ştiri tot mai multe şi mai sigure, admiră şi fu uimit de întregul plan şi de energia generalului. Şi Publius încerca aceleaşi sentimente, căci la început sperase că Hanibal nu avea să se încumete să treacă Alpii cu o armată alcătuită din populaţii felurite, iar dacă avea să îndrăznească socotea că va pieri cu siguranţă. De aceea, cînd în timpul acestor socoteli află că Hanibal scăpase şi asedia unele oraşe din Italia, fu uimit de

https://biblioteca-digitala.ro

îndrăzneala de necrezut a acestui bărbat. Acelaşi efect îl avu această ştire şi asupra celor din Roma. Căci abia încetase ecoul ultimelor veşti despre cartaginezi în legătură cu ocuparea Saguntului şi, ca urmare a acestui fapt, romanii se hotărîseră să trimită pe unul din consuli în Libya, ca să asedieze Cartagina însăşi, iar pe celălalt în Iberia ca să lupte acolo împotriva lui Hanibal, şi iată sosea ştirea că Hanibal se afla în Italia cu armata şi asedia unele oraşe. Întîmplarea părea nemaipomenită, şi romanii, adînc tulburaţi, trimiseră îndată oameni la Tiberius [125] în Lilybaion ca să-l înştiinţeze despre sosirea duşmanilor şi să-i spună să lase orice alt plan pentru a alerga degrabă în ajutorul patriei. Tiberius adună numaidecît soldaţii flotei şi-i trimise cu ordinul de a naviga spre patrie. Prin tribuni luă jurămînt de la trupele de uscat şi hotărî o zi în care toate trebuiau să se afle în Ariminum [126] pentru a petrece noaptea acolo. Acesta este un oraş lîngă Adriatica, aşezat la marginea dinspre miazăzi a cîmpiilor Padului. Cum pretutindeni era mişcare şi evenimentele se iveau pe neaşteptate, atenţia fiecăruia era îndreptată cu nelinişte la ce avea să aducă viitorul.

62 În această vreme, Hanibal şi Publius, care se aflau aproape unul de altul, se pregătiră să-şi încurajeze trupele, fiecare cu îndemnuri potrivite împrejurărilor. Hanibal începu să dea îndemnuri în felul următor : adună mulţimea soldaţilor şi apoi aduse cîţiva prizonieri tineri, pe care îi prinsese cînd încercau să-l hărţuiască în timpul drumului prin Alpi. În scopul pentru care intenţiona să-i folosească, îi tratase rău, căci aveau lanţuri grele, erau morţi de foame şi trupurile lor erau zdrobite de lovituri. Aşezîndu-i deci la mijloc, puse înaintea lor arme celtice, cu care regii lor obişnuiesc să se împodobească ori de cîte ori se pregătesc să se bată în duel. Pe lîngă acestea aduse cai şi mantale falnice. Apoi întrebă pe tineri care din ei vrea să se bată unul cu altul cu condiţia ca învingătorul să primească darurile ce se aflau în faţă, iar învinsul avea să scape prin moarte de necazurile prezente. Cum toţi primiră cu strigăte puternice şi arătară că voiesc să se bată în duel, porunci să se tragă la sorţi, şi cei doi cărora le vor cădea sorţii să se înarmeze şi să se lupte unul împotriva celuilalt. Îndată ce auziră tinerii acestea, cu mîinile ridicate se rugară zeilor, fiecare dorind să fie el printre aleşii de sorţi.

https://biblioteca-digitala.ro

După ce însă se trase la sorţi, cei aleşi erau peste măsură de bucuroşi, pe cînd ceilalţi dimpotrivă. Sfîrşindu-se lupta, prizonierii rămaşi nu socoteau mai puţin fericit pe mort decît pe învingător, pentru că scăpase de multe şi mari necazuri pe care ei înşişi încă le îndurau. La fel era şi ceea ce simţeau cei mai mulţi dintre cartaginezi, căci, văzînd suferinţele prizonierilor care erau mînaţi pe drum, îi compătimeau, comparînd soarta lor cu aceea a mortului, pe care îl fericeau.

63 Prin acest exemplu, Hanibal trezi în sufletele soldaţilor simţămintele pe care le dorea, apoi înaintă şi spuse că tocmai pentru aceasta adusese de faţă pe prizonieri, ca la vederea limpede a nenorocirilor altora să chibzuiască mai bine asupra propriei lor situaţii. Căci soarta îi silea să lupte şi să înfrunte o situaţie asemănătoare cu a prizonierilor şi le punea înainte răsplăţi asemănătoare. Trebuia sau să învingă, sau să moară, sau să cadă prizonieri în mîinile duşmanilor. Răsplata victoriei însă avea să fie nu cai şi mantale, ci siguranţa de a ajunge cei mai fericiţi dintre toţi oamenii prin cucerirea bogăţiilor romanilor, dar dacă ar fi fost să cadă pe cîmpul de bătaie, luptînd pînă la ultima suflare pentru cea mai frumoasă speranţă, aveau să moară în bătălie fără să fi încercat vreo suferinţă. Cei învinşi însă, ca şi cei care din dragoste de viaţă ar fi încercat să fugă sau să caute să trăiască în alt chip, aveau să sufere toate relele şi toate nenorocirile. Căci nici unul dintre ei nu era aşa de nesocotit şi aşa de prost, încît, amintindu-şi lungimea drumului străbătut de la patriile lor, aducîndu-şi aminte de mulţimea de duşmani întîlniţi în cale, cunoscînd mărimea fluviilor pe care le trecuseră, să fi nădăjduit ca fugind să poată ajunge acasă. De aceea, fiind tăiată cu desăvîrşire o astfel de speranţă, îi sfătuia să-şi facă despre propria lor situaţie aceeaşi părere pe care o avuseseră de curînd despre nenorocirile altora. Căci, după cum la prizonieri toţi fericiseră pe cel care învinsese şi de asemenea pe cel care murise, dar plînseseră pe cei vii, tot astfel trebuiau să gîndească şi despre ei înşişi şi să meargă toţi la luptă în primul rînd pentru victorie, iar dacă aceasta nu ar fi fost cu putinţă, pentru a muri. În nici un chip nu trebuia să le treacă prin minte că, învinşi, vor putea trăi. Numai cu acest gînd şi cu această hotărîre fără îndoială avea să vină victoria şi salvarea. Căci toţi cei care, fie de bunăvoie, fie de nevoie,

https://biblioteca-digitala.ro

au fost mînaţi de această hotărîre, n-au fost înşelaţi niciodată în nădejdea de a birui pe vrăjmaşi. Dacă ţinem seama că duşmanii nutreau speranţa opusă acesteia, cum era atunci cazul cu romanii, întrucît cei mai mulţi îşi puteau găsi salvarea neîndoielnică în fugă, pentru că erau în apropiere de case, este limpede că îndrăzneala celor deznădăjduiţi avea să fie de neînvins. Mulţimea soldaţilor aprobă exemplul şi cuvîntarea şi fu cuprinsă de ardoarea şi de încrederea pe care o dorea vorbitorul. Atunci Hanibal le dădu drumul, lăudîndu-i, şi hotărî plecarea pentru a doua zi în zori.

64 Publius, care trecuse Padul în acele zile şi avea de gînd să meargă dincolo de Ticinus [127], porunci meşterilor să construiască un pod, apoi, adunînd celelalte trupe, le dădu îndemnuri. Multe din vorbele sale erau cu privire la măreţia patriei şi la faptele strămoşilor. Despre situaţia prezentă zise însă că, deşi nu luaseră contact cu duşmanii, ştiind însă că aveau să lupte cu cartaginezii, trebuiau să aibă o nădejde de neclintit în victorie şi să socotească cu totul ciudat şi absurd faptul că aceşti cartaginezi îndrăznesc să dea ochi cu romanii, ei, care adesea fuseseră înfrînţi, care plătiseră multe tributuri şi numai că nu le fuseseră sclavi atîta vreme. „Dacă apoi — adăugă el, —afară de cele spuse, ne dăm seama oarecum din experienţă, cînd ni se înfăţişează aceşti oameni acum, că ei aproape nu îndrăznesc să ne privească în faţă, gîndindu-ne bine la aceasta, ce judecată ar trebui să ne facem pentru viitor ? Într-adevăr, cînd călăreţii lor s-au înfruntat la fluviul Ron cu ai noştri, nu s-au descurcat prea bine, ci, pierzînd mulţi dintre ai lor, au fugit ruşinos pînă la tabără. Generalul lor şi întreaga armată, aflînd de sosirea soldaţilor noştri, au făcut o retragere asemănătoare cu o fugă şi, împotriva voinţei lor, au trecut Alpii de frică. Hanibal este acum aici, dar a pierdut cea mai mare parte din armată, iar cea care îi rămîne este neputincioasă şi de nici un folos din pricina situaţiei proaste în care se află. De asemenea i s-a prăpădit cea mai mare parte din cai, iar ceilalţi au ajuns nefolositori din pricina lungimii şi greutăţii drumului". Prin acestea Publius încerca să dovedească soldaţilor că trebuiau numai să se arate duşmanilor. Mai ales îi îndemnă să aibă curaj, gîndindu-se la prezenţa lui. Fireşte, el niciodată n-ar fi părăsit flota şi treburile din Iberia, unde fusese trimis, şi n-ar fi venit aici

https://biblioteca-digitala.ro

cu atîta grabă dacă n-ar fi văzut prea bine, din motive întemeiate, că această operaţie era necesară patriei şi că victoria era sigură. Datorită încrederii de care se bucura vorbitorul şi adevărului celor spuse, toţi se arătară gata de luptă. Publius fu mulţumit de zelul lor şi le dădu drumul, după ce îi îndemnă să fie gata la ordinele sale.

65 În ziua următoare amîndoi înaintară de-a lungul fluviului, în partea dinspre Alpi, romanii avînd cursul apei la stînga, iar cartaginezii la dreapta. Aflînd a doua zi prin oamenii care strîngeau nutreţ că sînt aproape unii de alţii, aşezară tabăra acolo unde se aflau şi rămaseră pe loc. În ziua următoare, amîndoi pornind în fruntea întregii lor călărimi, iar Publius însoţit şi de arcaşii pedeştri, înaintară în cîmpie ca să-şi observe forţele şi unul şi altul. Îndată ce se apropiară unii de alţii şi văzură praful care se ridica, se orînduiră pentru luptă. Publius îi puse înainte pe arcaşii şi pe călăreţii galli care erau împreună cu ei, iar pe ceilalţi îi aşezase în front şi înainta la pas. Hanibal rîndui în faţă grosul cavaleriei şi înaintă în întîmpinarea duşmanilor, după ce aşezase la amîndouă aripile pe călăreţii numizi pentru a fi gata de încercuire. Cum comandanţii şi călăreţii amîndorura ardeau de nerăbdare să se lupte, întîia ciocnire fu aşa de puternică, încît arcaşii abia apucară să arunce primele săgeţi, că şi fugiră, retrăgîndu-se îndată printre intervale în spatele escadroanelor lor, înspăimîntaţi de puterea atacului şi temîndu-se grozav să nu fie călcaţi în picioare de călăreţii care veneau în goană. Aceştia se ciocniră şi bătălia fu mult timp nehotărîtă, căci era în acelaşi timp o luptă de cavalerie şi de pedestrime din pricina numărului mare de călăreţi care descălecaseră în timpul luptei. Cînd însă numizii înconjurară şi atacară din spate, arcaşii pedeştri care mai întîi scăpaseră cu fuga de ciocnirea călăreţilor fură călcaţi în picioare de mulţimea numizilor care atacau. Ceilalţi, care de la început luptau în faţă împotriva cartaginezilor şi care, deşi suferiseră multe pierderi, pricinuiseră şi mai multe cartaginezilor, atacaţi din spate de numizi, o luară la fugă, cei mai mulţi împrăştiindu-se, iar unii strîngîndu-se în jurul comandantului.

66 Publius ridică tabăra şi înaintă prin cîmpii către podul de peste Padus, grăbindu-se să treacă dincolo legiunile îna-

https://biblioteca-digitala.ro

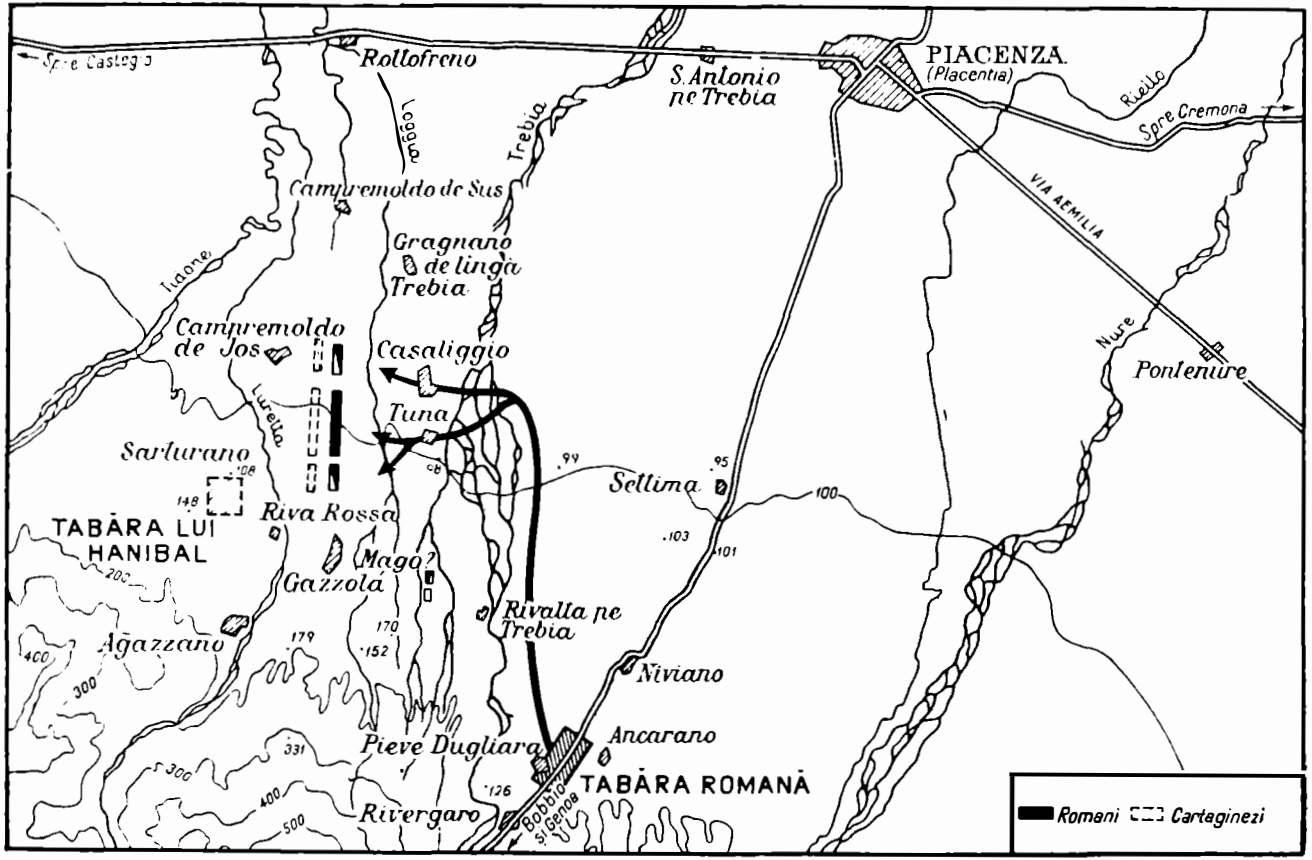

Bătălia de la Trebia (după G. de Sanctis)

https://biblioteca-digitala.ro

inte de sosirea dușmanului. Căci văzînd că locul era șes, iar dușmanii erau mai tari în cavalerie, în timp ce el însuși era îngreuiat de o rană, socoti că trebuie să pună armata în siguranță. Hanibal crezu pînă la o vreme că romanii voiau să lupte mai departe cu pedestrimea. Dar cînd băgă de seamă că legiunile plecaseră din tabără, le urmări pînă la primul rîu și la puntea construită pe el. Găsi însă cea mai mare parte din scînduri smulse și surprinse pe păzitorii podului, rămași încă pe malul rîului, în număr de aproape șase sute de soldați, pe care îi făcu prizonieri. Apoi, cînd auzi că ceilalți o luaseră mult înainte, schimbîndu-și din nou direcția, merse în susul fluviului, pentru a ajunge la un loc unde să poată pune ușor un pod peste Padus. A doua zi se opri și construi un pod de nave fluviale, dădu ordin lui Hasdrubal să transporte grosul armatei, iar el trecu numaidecît și primi pe delegații care sosiseră din localitățile vecine. Căci îndată ce fu cîștigată victoria, toți celții din împrejurimi, potrivit planului de la început, își arătară dorința de a deveni prieteni ai cartaginezilor, de a-i aproviziona și de a lupta alături de ei. Primi cu bunăvoință pe cei sosiți și, după ce fură transportate trupele de pe celălalt mal, înaintă de-a lungul fluviului, urmînd un drum în direcția opusă celui dinainte ; căci de data aceasta mergea în josul cursului apei, grăbindu-se să ajungă pe dușmani. În această vreme, Publius, trecînd Padul, așează tabăra lîngă orașul Placentia, colonie romană, unde se îngriji pe el însuși și pe ceilalți răniți, și unde, crezînd că pusese în siguranță legiunile, ședea liniștit. Hanibal, după două zile de la trecerea Padului, ajungînd aproape de dușmani, în ziua a treia își orîndui trupele în văzul acestora. Dar cum nimeni nu i se împotrivi, așează tabăra, lăsînd un interval de aproape cincizeci de stadii între tabăra sa și cea a dușmanilor.

67 Celții care făceau parte din armatele romanilor, văzînd că speranțele cartaginezilor erau mai mari, se înțeleseră între ei și așteptau ocazia pentru un atac, rămînînd fiecare în corturile lor. Cînd însă, după cină, cei care erau în întăritură adormiră, celții se înarmară și, lăsînd să treacă cea mai mare parte din noapte, pe la vremea străjii de dimineață [128] atacară pe romanii cantonați în apropiere. Omorîră pe mulți din ei și pe mulți îi răniră, apoi, tăind capetele

https://biblioteca-digitala.ro

morţilor, se retraseră la cartaginezi în număr de aproape două mii de pedestraşi şi ceva mai puţin de două sute de călăreţi. Hanibal îi primi cu bunăvoinţă şi după ce le adresă cuvinte de încurajare, făgădui daruri potrivite fiecăruia şi-i trimise în oraşele lor, ca să arate concetăţenilor ceea ce se petrecuse şi să-i îndemne să se alieze cu el. Căci ştia bine că toţi vor trece neapărat de partea sa cînd vor afla de trădarea săvîrşită de concetăţenii lor împotriva romanilor. Împreună cu aceştia veniseră şi boiii, care îi predară pe cei trei bărbaţi ce fuseseră trimişi de romani pentru împărţirea ţinutului şi pe care puseseră mîna prin trădare la începutul războiului, cum am spus mai sus [129]. Hanibal primi cu plăcere bunăvoinţa lor şi dădu celor prezenţi garanţii de prietenie şi de alianţă. Le dădu înapoi pe cei trei oameni, însărcinîndu-i să-i păzească, pentru ca prin ei să-şi poată redobîndi ostaticii, potrivit planului de la început.

Publius fu indignat de această trădare, dar făcîndu-şi socoteala că, datorită duşmăniei de odinioară a celţilor împotriva romanilor, în urma acestor întîmplări toţi gallii din împrejurime aveau să încline către cartaginezi, se gîndi că trebuia să ia măsuri pentru viitor. De aceea chiar în noaptea următoare în zori ridică tabăra şi merse spre rîul Trebia şi spre colinele de lîngă acesta, încrezîndu-se în apărarea naturală a locurilor şi în aliaţii care locuiau în apropiere.

68 Hanibal, cum află despre plecarea romanilor, îndată trimise călăreţii numizi şi puţin după aceea pe toţi ceilalţi, iar el îi urmă de aproape cu armata. Numizii, dînd peste tabăra goală, îi puseră foc. Această împrejurare fu de mare folos pentru romani, căci, dacă aceştia i-ar fi urmărit îndată şi ar fi ajuns din urmă bagajele, mulţi din ei ar fi pierit atacaţi în cîmpie de călăreţi. Dar cei mai mulţi izbutiseră să treacă înainte rîul Trebia. Dintre cei rămaşi în ariergardă, unii fură ucişi, alţii fură prinşi vii de cartaginezi.

Publius, după ce trecu rîul amintit, aşeză tabăra pe primele coline, înconjură lagărul cu şanţ şi cu gard şi îl aştepta pe Tiberius cu legiunile sale. În această vreme îşi îngrijea rana, dorind, dacă ar fi putut, să ia parte la bătălia viitoare. La rîndul său, Hanibal se opri la aproape patruzeci de stadii [130] depărtare de duşmani şi îşi aşeză tabăra acolo. Mulţimea celţilor care locuiau în cîmpie unindu-se cu cartaginezii,

https://biblioteca-digitala.ro

aproviziona din belşug armata cu cele trebuitoare, fiind gata să ia parte la orice acţiune şi la orice luptă alături de Hanibal. Cei din Roma, cînd aflară despre lupta cavaleriei, fură uimiţi că rezultatul era cu totul altfel decît se aşteptaseră, dar nu le lipseau pretexte de a nu socoti că aceasta era o înfrîngere pentru ei, ci unii învinovăţeau graba comandantului, alţii reaua-voinţă a celţilor, cum se dovediseră prin ultima lor dezertare. Dar pentru că în general trupele lor pedestre erau neatinse, socoteau că neatinse erau toate posibilităţile lor. De aceea, cînd sosi Tiberius cu legiunile sale şi trecu prin Roma, socoteau că lupta va fi hotărîtă numai la apariţia lui. Luînd cu el soldaţii care se adunaseră în Ariminum [131] potrivit jurămîntului comandantului, îi luă şi merse mai departe ca să se unească repede cu Publius. Cînd ajunse la acesta, se opri cu trupele sale într-o tabără apropiată de a lui şi lăsă să se odihnească soldaţii, care merseseră neîntrerupt patruzeci de zile de la Lilybaion la Ariminum. Între timp făcu pregătirile pentru luptă şi se sfătuia mereu cu Publius, informîndu-se asupra celor petrecute şi chibzuind împreună asupra situaţiei.

69 În această vreme, Hanibal surprinse prin trădare şi ocupă oraşul Clastidium [132], pentru că i-l predă un om originar din Brundisium [133], căruia îi fusese încredinţat de romani. Punînd stăpînire pe garnizoană şi pe rezerva de grîu, o folosi pentru trebuinţele din acel moment, iar pe oamenii prinşi îi duse cu el fără să le facă vreun rău ; voia să dea dovadă de felul său de a se purta, pentru ca cei care erau constrînşi de împrejurări, de frică, să nu-şi piardă nădejdea că vor găsi la el cruţare. Răsplăti cu dărnicie pe trădător, ca să atragă de partea cartaginezilor pe dregătorii puşi în fruntea treburilor publice.

Apoi, băgînd de seamă că unii din celţii care locuiau între fluviul Padus şi Trebia, după ce obţinuseră prietenia lui, trimiseseră delegaţi şi la romani, nădăjduind că în chipul acesta aveau să găsească siguranţă şi la unii şi la alţii dădu ordin să pornească două mii de pedestraşi şi aproape o mie de călăreţi celţi şi numizi, cu ponunca de a le pustii ţara. Cînd aceştia îndeplinira ordinul şi adunară multă pradă, celţii se duseră îndată la tabăra romanilor ca să le ceară ajutor. Tiberius, care căuta mai de mult un prilej ca să

https://biblioteca-digitala.ro

facă ceva, prinzînd atunci acest pretext, trimise cea mai mare parte din călăreţi şi cu ei aproape o mie de arcaşi pedeştri. Aceştia dădură degrabă bătălia dincolo de Trebia, luptîndu-se cu duşmanii pentru pradă, încît celţii şi numizii fură puşi pe fugă şi se retraseră în întăritura lor. Dar cartaginezii care şedeau de pază în faţa taberii, îndată ce-şi dădură seama de ceea ce se întîmplase, alergară cu trupele de rezervă în ajutorul celor care se aflau în primejdie. În urma acestei întîmplări, romanii se întoarseră şi se retraseră la tabăra lor. Tiberius, văzînd aceasta, trimise toţi călăreţii şi arcaşii. Celţii, respinşi din nou de acest atac, se retraseră la adăpost. Generalul cartaginezilor, nefiind pregătit pentru o luptă hotărîtoare şi socotind că nici fără un plan dinainte stabilit, nici la orice ocazie nu trebuie să dea bătăliile generale — şi trebuie să mărturisim că aceasta este faptă de bun comandant — opri atunci pe soldaţii săi care se apropiau de gard, silindu-i să stea pe loc întorşi cu faţa spre duşmani, în sfîrşit îi împiedică să urmărească şi să dea lupta cu duşmanii, chemîndu-i înapoi prin ajutoarele de comandanţi şi prin trîmbiţaşi. Romanii, după ce aşteptară cîtva timp, se retraseră. Pierduseră puţini din oamenii lor, dar uciseseră un număr mai mare de cartaginezi.

70 Tiberius, încurajat de această izbîndă şi plin de bucurie, era nerăbdător să dea cît mai repede o luptă hotărîtoare. Avea prilej să se folosească de situaţie după voia sa, pentru că Publius nu era încă însănătoşit ; totuşi, voind să capete şi învoirea colegului, îi vorbi despre planurile sale. Publius însă, în condiţiile în care se găsea, se arătă potrivnic. El gîndea că, după exerciţiile de iarnă, legiunile aveau să fie mai bine pregătite. Apoi, firea nestatornică a celţilor n-avea să rămînă credincioasă cînd cartaginezii nu le vor mai face nimic şi vor fi siliţi să stea liniştiţi, aşa că vor unelti iarăşi ceva împotriva lor. Pe lîngă acestea, vindecîndu-se de rană, nădăjduia că avea să aducă un sprijin puternic acţiunii comune. De aceea cu aceste argumente căuta să-l convingă pe Tiberius să rămînă la situaţia în care se afla. Acesta însă recunoştea dreptatea de netăgăduit a sfaturilor lui Publius ; totuşi, împins de ambiţie şi cu o încredere nebunească, se grăbea să înfrunte singur o bătălie hotărîtoare cînd Publius încă nu putea să ia parte la luptă şi mai înainte ca generalii

https://biblioteca-digitala.ro

noi aleşi să ia în primire comanda, căci era vremea alegerilor. Aşa că el nu alese momentul favorabil al împrejurărilor, ci propriul său interes. De aceea era limpede că avea să dea greş în încercarea sa. Hanibal, care în privinţa situaţiei avea aceeaşi părere ca Publius, dorea, dimpotrivă, să se măsoare cu duşmanii, voind în primul rînd să se folosească de zelul încă neştirbit al celţilor, în al doilea rînd să atace legiunile romane înrolate de curînd şi deci nepregătite, în al treilea rînd să nu piardă prilejul, deoarece Publius încă nu putea să lupte şi, ceea ce era mai important, să facă ceva şi să nu lase timpul să treacă zadarnic. Căci pentru cine îşi aduce armata în ţară străină şi năzuieşte fapte extraordinare, nu este decît un singur mod de salvare: să înnoiască necontenit nădejdile aliaţilor.

Aşadar, Hanibal, cunoscînd viitoarea pornire a lui Tiberius, se pregătea pentru bătălie.

71 De mai mult timp observase că locul dintre cele două tabere era şes şi gol, însă potrivit pentru o cursă, pentru că era străbătut de un pîrîu cu maluri înalte pe care creşteau mărăcini şi rugi deşi; se gîndea deci ca, atrăgîndu-i la luptă, să-i înşele pe duşmani. Era uşor să facă neobservată de romani viclenia sa, căci aceştia priveau cu bănuială locurile păduroase, pentru că celţii aveau obicei să pună curse în astfel de locuri, dar aveau deplină încredere în cele şese şi goale. Nu ştiau însă că acestea din urmă sînt mai potrivite decît cele păduroase pentru a tăinui fără nici o primejdie pe cei care întind curse, pentru că ei pot să vadă de departe orice şi în cele mai multe locuri sînt destule obstacole după care să se ascundă. Căci un pîrîu oarecare cu maluri scunde şi uneori trestii, ferigi şi un fel de mărăcini, pot să ascundă nu numai pe pedestraşi, dar chiar şi pe călăreţi dacă se ia o cît de mică măsură de prevedere de a pune jos pe pămînt armele care pot fi văzute de departe şi de a vîrî coifurile sub scuturi. Generalul cartaginez împărtăşi îndată fratelui său Magon şi celorlalţi care luau parte la sfat planul său pentru viitoarea bătălie, pe care toţi îl aprobară. După ce cinară trupele, chemă pe fratele său Magon, care, deşi tînăr, era plin de curaj şi priceput în meşteşugul războiului, şi-i încredinţă o sută de călăreţi şi tot atîţi pedestraşi. În timpul zilei ordonase acelor tineri, pe care îi alesese ca cei mai destoinici

https://biblioteca-digitala.ro

din toată armata, să vină după cină în cortul său. După ce le dădu sfaturi şi trezi în ei zelul cerut de împrejurări, porunci fiecăruia să-şi aleagă din rîndurile lor zece oameni foarte curajoşi şi să meargă într-un loc din tabără stabilit dinainte. Îndeplinindu-se porunca, în timpul nopţii trimise la locul de pîndă pe toţi aceştia, în număr de o mie de călăreţi şi tot atîţi pedestraşi, după ce le dădu călăuze şi împărtăşi fratelui său dispoziţii asupra momentului de atac. Apoi el însuşi adună în zorii zilei pe călăreţii numizi deosebit de obişnuiţi cu suportarea oboselilor, îi îndemnă şi făgădui daruri celor care aveau să se dovedească mai viteji, apoi le porunci să se apropie de tabăra duşmanilor, să treacă în grabă rîul [134] şi, printr-o hărţuială de departe, să facă pe duşmani să se mişte, voind să-şi surprindă vrăjmaşii neînarmaţi şi nepregătiţi pentru ce va urma. Adună apoi pe ceilalţi comandanţi, le dădu de asemenea îndrumări pentru luptă şi porunci tuturor să mănînce şi să-şi pregătească armele şi caii.

72 Tiberius, cum îi văzu pe călăreţii numizi apropiindu-se, îndată trimise cavaleria, poruncindu-i să ia contact şi să înfrunte pe duşmani. După aceea trimise aproape şase mii de arcaşi pedeştri, apoi scoase din tabără restul trupelor, ca şi cum numai arătarea lor ar fi fost de ajuns pentru a hotărî soarta luptei, încurajat cum era de numărul mare al oamenilor şi de izbînda avută cu cavaleria cu o zi înainte. Era pe la vremea solstiţiului de iarnă şi ziua se arăta deosebit de rece şi cu multă zăpadă. Oamenii şi caii ieşiseră afară aproape toţi, ca să spunem aşa, nemîncaţi. Cu toate acestea, la început armata era plină de avînt şi de bunăvoinţă ; dar, cînd soldaţii ajunseră la trecerea rîului Trebia, îl găsiră cu apa revărsată şi, pentru că în timpul nopţii căzuse ploaia prin împrejurimi, pedestraşii trecură cu greutate cufundaţi pînă la piept. Din această pricină armata suferea de frig şi de foame, mai ales că ziua era pe sfîrşite. Cartaginezii însă mîncaseră şi băuseră în corturile lor şi, după ce pregătiseră caii, se unseseră şi se înarmaseră toţi în jurul focurilor. Hanibal, care aştepta momentul prielnic, îndată ce văzu că romanii trecuseră rîul, trimise înainte trupele de rezervă, aproape opt mii de lăncieri şi baleari, apoi scoase afară grosul armatei. Înaintă aproape opt stadii în faţa taberii şi aşeză pe o singură linie pedestraşii iberi, celţii, libienii, care erau în număr de douăzeci de mii.

https://biblioteca-digitala.ro

împărți la fiecare aripă călăreții, care erau mai mult de zece mii cu aliații celți, iar elefanții îi despărți în două părți și îi puse înaintea fiecărei aripi. În această vreme, Tiberius chemă înapoi pe călăreți, văzînd că nu știau cum să se comporte cu dușmanii, pentru că numizii se retrăgeau repede și împrăștiați, apoi, întorcîndu-se, atacau cu îndrăzneală și curaj. Aceasta este o tactică proprie a numizilor în luptă. Apoi așeză, potrivit ordinii lor obișnuite, pe pedestrași, care erau aproape șaisprezece mii de romani [135] și douăzeci de mii de aliați. Căci armata completă, dacă se pregătește pentru bătălii hotărîtoare, este alcătuită la ei din acest efectiv cînd împrejurările cer să vină în același loc amîndoi consulii. După aceea puse la amîndouă aripile călăreți, în număr de patru mii, și merse împotriva dușmanilor cu semeție, înaintînd în ordine și la pas.

73 Îndată ce fură aproape unii de alții, începură lupta soldații ușor înarmați așezați înainte. În această ciocnire, romanii erau mai prejos în multe privințe, pe cînd cartaginezilor împrejurările le erau prielnice, deoarece arcașii pedeștri ai romanilor erau obosiți de dimineață și în lupta cu numizii aruncaseră cea mai mare parte din săgeți, iar cele care le mai rămăseseră nu mai puteau fi folosite din pricina umezelii neîntrerupte. Aproape la fel li se întîmplă călăreților și întregii armate. La cartaginezi însă lucrurile erau cu totul altfel, căci, venind la luptă cu puterile proaspete și neobosiți, erau bine dispuși și mereu gata pentru orice nevoie. De aceea, îndată ce fură primiți în intervale cei care începuseră lupta și soldații greu înarmați se încăierară, călăreții cartaginezilor din amîndouă aripile începură să hărțuiască fără zăbavă pe dușmani, fiind mult mai tari prin numărul lor și prin vigoarea oamenilor și a cailor, păstrată întreagă, cum am spus, pînă în clipa ieșirii din tabără. Cînd călăreții romani se retraseră și lăsară descoperite aripile armatei, sulițașii cartaginezilor [136] și mulțimea numizilor, trecînd dincolo de trupele lor care erau așezate înainte și năpustindu-se asupra romanilor în flancuri, le pricinuiră multe pierderi și nu-i lăsară să lupte împotriva dușmanilor din față. Soldații greu înarmați, care ocupau și la unii și la alții primele rînduri și mijlocul liniei, luptară mult timp corp la corp, dînd o bătălie cu rezultat nehotărît.

https://biblioteca-digitala.ro

74 În această vreme, numizii din ascunzătoare, ridicîndu-se şi năpustindu-se pe neaşteptate în spatele celor care luptau la mijloc, produseră o mare tulburare şi încurcătură în rîndurile trupelor romane. În cele din urmă, amîndouă aripile lui Tiberius, atacate din faţă de elefanţi, împrejur şi în flancuri de trupele uşor înarmate, fură puse pe fugă şi împinse în timpul urmăririi lor pînă la rîul din apropiere. În plină desfăşurare a atacului, romanii aşezaţi la mijlocul frontului, ca şi cei din ultimele rînduri, fură atacaţi de trupele puse la pîndă şi suferiră pierderi grele. În acest timp, totuşi, soldaţii care se aflau în primele rînduri, împinşi de nevoie, învinseră pe celţi şi o parte din libyeni şi, ucigînd mulţi din ei, îşi deschiseră un drum în rîndurile cartagineze. Văzînd însă pe tovarăşii lor care se aflau la aripi că erau respinşi, renunţară să le dea ajutor sau să se mai întoarcă în tabăra lor, pentru că se temeau de mulţimea călăreţilor şi erau împiedicaţi de rîu şi bătuţi în faţă de ploaia care se revărsa furioasă. Păstrînd însă ordinea şi rîndurile strînse, se retraseră în siguranţă la Placentia, deşi erau cel puţin zece mii la număr. Dintre ceilalţi, cei mai mulţi fură ucişi lîngă rîu de elefanţi şi de călăreţi. Pedestraşii care izbutiseră să fugă, ca şi cea mai mare parte din călăreţi, retrăgîndu-se pe urmele soldaţilor despre care am vorbit, se duseră împreună cu ei la Placentia. Armata cartaginezilor urmări pe duşmanii lor pînă la rîu [137], dar, neputînd să mai înainteze din pricina timpului rău, se întoarse în tabără. Toţi erau bucuroşi că biruiseră în luptă. Pieriseră puţini iberi şi libyeni, celţi însă mai mulţi. Armata suferi aşa de cumplit din pricina ploii şi a zăpezii venite pe neaşteptate, încît elefanţii muriră toţi, afară de unul singur şi mulţi oameni şi cai pieriră de frig.

75 Tiberius, cu toate că înţelegea cît de grea fusese înfrîngerea, voind însă ca pe cît era cu putinţă s-o ascundă faţă de cei din Roma, trimise să spună că avusese loc o luptă, dar că vremea rea le răpise biruinţa. Romanii dădură îndată crezare ştirilor, dar, cînd nu mult după aceea aflară că acum cartaginezii le stăpîneau tabăra, că toţi celţii trecuseră la duşmani şi că propriile lor trupe, părăsind tabăra, se retraseseră din luptă şi se adunaseră toate în oraşe şi erau aprovizionate cu cele trebuitoare de la

https://biblioteca-digitala.ro

mare prin fluviul Padus, înţeleseră atunci prea bine adevăratul sfîrşit al luptei. De aceea, uimiţi de o întîmplare aşa de neaşteptată, se ocupară de zor de alte pregătiri şi de paza locurilor puse în primejdie, trimiţînd în Sardinia şi în Sicilia trupe şi, pe lîngă acestea, garnizoane în Tarent şi în celelalte locuri prielnice. Pregătiră şi şaizeci de corăbii cu cinci rînduri de vîsle. Gnaeus Servilius şi Gaius Flaminius, care atunci fuseseră aleşi consuli, adunară pe aliaţi şi înrolară armatele lor. Duseră alimente atît la Ariminum, cît şi în Etruria, căci din aceste locuri aveau de gînd să pornească la luptă. Trimiseră după ajutor şi la Hieron, care le expedie cinci sute de cretani şi o mie de peltaşti [138]. Pregăteau totul şi din toate părţile cu grabă. Căci numai romanii, fie în comun, fie individual, sînt cei mai de temut atunci cînd îi ameninţă o primejdie adevărată.

76 În această vreme, Gnaeus Cornelius, care fusese lăsat de fratele său Publius comandant al forţelor navale cum am spus mai sus, porni cu toată flota de la gurile Ronului şi trase la ţărm în Iberia lîngă locul ce se cheamă Emporion [139]. Începînd de acolo, făcu debarcări şi asedie pe locuitorii oraşelor de pe ţărm care nu se supuneau pînă la fluviul Ebru, iar faţă de cei care îl primeau se purta cu blîndeţe, avînd pentru ei toată grija cuvenită. După ce luă măsuri de siguranţă pentru locuitorii de pe ţărm care trecuseră de partea lui, înaintă cu toată armata, îndreptîndu-se către interior, căci strînsese dintre iberi mulţi aliaţi. În timpul înaintării, pe unele oraşe le atrase de partea sa, pe altele le nimici. Deoarece cartaginezii care fuseseră lăsaţi în acele locuri sub comanda lui Hanon îşi aşezară tabăra împotriva lor lîngă oraşul ce se cheamă Cissa [140], Gnaeus îi atacă într-o luptă regulată şi, învingîndu-i, puse stăpînire pe multe bogăţii, pentru că la aceştia fuseseră lăsate toate bagajele trupelor care plecaseră spre Italia [141]. Apoi îşi făcu aliate şi prietene toate populaţiile de dincoace de fluviul Ebru şi prinse viu pe comandantul cartaginezilor, Hanon, şi pe cel al iberilor, Andobales. Acesta era stăpînitor al ţinuturilor din interior şi fusese întotdeauna foarte binevoitor cartaginezilor. Hasdrubal, aflînd îndată cele întîmplate, veni în ajutor, trecînd fluviul Ebru. Aflînd că sol-

https://biblioteca-digitala.ro

daţii flotei romane lăsaţi în urmă şedeau fără nici o grijă şi plini de încredere din pricina izbînzii trupelor pedestre, luă din armata sa aproape opt mii de pedestraşi şi o mie de călăreţi şi, surprinzînd pe cei de la corăbii răspîndiţi prin ţinut, pe mulţi din ei îi omorî, iar pe ceilalţi îi sili să fugă la corăbii. Apoi el se retrase şi, trecînd iarăşi fluviul Ebru, se ocupă de pregătirile pentru paza poziţiilor de dincoace de fluviu, în timp ce petrecea iarna în Oraşul Nou. Gnaeus, întorcîndu-se la flotă, pedepsi după obiceiul roman pe cei vinovaţi de această înfrîngere, apoi, adunînd la un loc armata de uscat şi pe cea marină, aşeză taberele de iarnă în Tarracon [142]. Împărţind deopotrivă soldaţilor prada de război, trezi în ei multă bunăvoinţă şi un mare zel pentru viitor.

77 Astfel era situaţia în Iberia. Apropiindu-se primăvara, Gaius Flaminius înaintă cu trupele sale prin Etruria şi aşeză tabăra înaintea oraşului Arretium, iar Gnaeus Servilius se îndreptă spre Ariminum pentru a veghea din această parte asupra năvălirii duşmanilor. Hanibal, care ierna în Celtica [143], ţinea sub pază pe romanii făcuţi prizonieri şi le dădea cu măsură alimente ; pe aliaţii lor însă, la început îi tratâ cu toată blîndeţea, apoi, adunîndu-i, li se adresă spunîndu-le că nu venise ca să lupte împotriva lor, ci pentru ei împotriva romanilor. De aceea, dacă erau cu judecată, trebuiau să se bizuie pe prietenia lui. Căci el venise în primul rînd cu gîndul de a redobîndi pentru italioţi libertatea şi de asemenea pentru a-i ajuta să-şi recapete oraşele şi ţara lor pe care le pierduseră pe rînd din pricina romanilor. După ce spuse acestea, îi trimise pe toţi fără răscumpărare la casele lor, voind ca să atragă de partea sa în acest chip pe cei care locuiau în Italia şi totodată să le înstrăineze inimile de romani şi să atîţe pe cei care credeau că oraşele sau porturile lor fuseseră vătămate de stăpînirea romanilor.

78 În timpul şederii în tabăra de iarnă, Hanibal folosi şi o stratagemă, caracteristică îndeosebi cartaginezilor. Căci, temîndu-se de nestatornicia celţilor şi de atentate asupra persoanei sale — deoarece prietenia lor era la început —, îşi pregăti peruci potrivite cu cele mai deosebite vîrste şi

https://biblioteca-digitala.ro

le schimba într-una, schimbînd de asemenea şi hainele, astfel încît să se potrivească mereu cu perucile. De aceea era greu de recunoscut nu numai de cei care îl văzuseră întîmplător, ci chiar şi de cei care fuseseră apropiaţi de el.

Văzînd că celţii suportau cu greu un război lung în ţinutul lor şi se arătau nerăbdători să năvălească în ţara duşmanilor sub pretextul urii lor împotriva romanilor, dar în realitate mai mult din pofta de pradă, se hotărî să ridice cît mai repede tabăra şi să împlinească dorinţa armatei. De aceea, îndată ce vremea începu să se schimbe, întrebînd pe cei care cunoşteau foarte bine ţinutul, află că toate celelalte căi către ţara duşmană erau lungi şi cunoscute de vrăjmaşi, însă drumul care ducea prin mlaştini în Etruria, era greu, dar mai scurt şi avea să apară surprinzător lui Flaminius. Fiind din fire întotdeauna oarecum înclinat spre asemenea fapte, se hotărî să facă drumul pe aici. Răspîndindu-se vestea printre soldaţi că generalul se pregăteşte să-i ducă prin nişte mlaştini, fiecare se temea de drum, închipuindu-şi prăpăstii şi locuri mlăştinoase.

79 Hanibal, după ce cercetă cu grijă[144] şi află că locurile pe care trebuia să le străbată erau mocirloase, dar cu fund tare, ridică tabăra şi porni. În avangardă puse pe libyeni, pe iberi şi toată partea mai bună din armata sa, alăturîndu-le şi bagajele, ca pentru prezent să aibă din belşug cele trebuitoare. Pentru viitor nu se îngrijea de loc de provizii, deoarece socotea că, dacă va ajunge în ţară duşmană învins, nu va mai avea nevoie de cele necesare ; învingînd însă în cîmp deschis, nu va duce lipsă de merinde. După libyeni şi iberi aşeză pe celţi, iar în urma tuturor pe călăreţi. Lăsă pe fratele său Magon să aibă grijă de ariergardă, pentru mai multe motive şi mai ales din pricina trîndăviei celţilor şi a feririi lor de trudă, pentru ca, dacă obosiţi, ar căuta să se întoarcă, să-i împiedice cu călăreţii şi să-i ţină cu forţa. Iberii şi libyenii, mergînd prin mlaştinile încă neatinse, reuşiră să treacă doar cu puţine neajunsuri, mai ales că toţi erau rezistenţi la oboseli şi învăţaţi cu astfel de greutăţi. Celţii, dimpotrivă, înaintau cu greutate, căci mlaştinile erau tulburate, călcate cu picioarele şi desfundate adînc, şi suportau oboseala cu chin şi trudă, nefiind deprinşi cu astfel de osteneli. Dar nu mai puteau să se în-

https://biblioteca-digitala.ro

toarcă, fiind împiedicaţi de călăreţii care îi supravegheau. Toţi deci sufereau, mai ales din pricina lipsei de somn, căci mergeau într-una de patru zile şi trei nopţi prin apă. Dar celţii îndeosebi o duceau greu şi pierdură mai mulţi oameni decît alţii. Pieriră cea mai mare parte din animalele de povară, care alunecau în noroi, aducînd oamenilor în cădere singurul folos că, aşezîndu-se pe ele şi pe bagajele grămadă, rămîneau deasupra apei şi în chipul acesta puteau să se odihnească o scurtă vreme din noapte. Nu puţini cai îşi pierdură copitele din pricina mersului neîntrerupt prin nămol. Hanibal abia scăpă cu multă trudă, urcat pe singurul elefant rămas, după ce suferise greu de o oftalmie care-l vătămase şi din pricina căreia, în cele din urmă, fu lipsit de vederea unui ochi, neavînd vreme să se oprească şi nici să se îngrijească, dată fiind imposibilitatea în acea împrejurare.

80 După ce străbătu, contrar oricărei aşteptări, locurile mlăştinoase, ajunse pe Flaminius cu tabăra în Etruria înaintea oraşului Arretium şi atunci aşează şi el tabăra lîngă mlaştini, voind să lase armata să se odihnească şi să aibă ştiri despre planurile romanilor şi despre natura locurilor din vecinătate. Află că ţinutul dinaintea lui era destul de bogat în merinde şi că Flaminius umbla după popularitate şi era cu totul demagog, însă nu era bun pentru a conduce adevărate acţiuni războinice. Pe lîngă acestea, avea prea mare încredere în forţele sale. Socoti deci că, dacă ar trece dincolo de tabăra duşmanilor şi ar aşeza tabăra în locurile dinainte, Flaminius, care n-ar putea îngădui ca ţinutul să fie pustiit, fie pentru că s-ar teme de batjocura soldaţilor, fie că el însuşi ar simţi o vie durere, l-ar urmări în tot locul din dorinţa de a dobîndi singur o biruinţă, fără să aştepte sosirea colegului său. Se gîndi deci că aceasta îi va da multe prilejuri de a-l ataca. Socoteala lui era făcută cu înţelepciune şi cu priceperea realităţilor.

81 Căci nu poate fi judecat altfel decît ca un necunoscător şi un orb cel care crede că în arta de a comanda este vreo parte mai importantă decît cunoaşterea caracterului şi firii comandantului duşmanilor. Căci după cum în luptele om contra om şi rînd contra rînd cel care vrea să

https://biblioteca-digitala.ro

învingă trebuie să observe cum poate să-şi ajungă ţinta şi care parte a adversarului se arată descoperită şi neînarmată, tot astfel este nevoie ca un comandant suprem să cerceteze cu luare-aminte nu ce parte a corpului său este descoperită, ci care parte a sufletului comandantului adversar este mai uşor de atins. Pentru că mulţi, din nepăsare şi din trîndăvie totală, duc la ruină nu numai treburile publice, dar şi propria lor existenţă. Mulţi, din pricina patimii vinului, nu pot să adoarmă fără să-şi tulbure mintea cu fumurile beţiei, iar unii, din pricina pasiunii nestăpînite şi violente a plăcerilor amoroase, au nimicit nu numai oraşe şi fiinţe, dar şi-au pierdut chiar viaţa cu ruşine. Fără îndoială, laşitatea şi moliciunea în viaţa particulară aduc ocară numai celor care sînt atinşi de ele, dar la un conducător suprem sînt cea mai mare nenorocire publică. Căci nu numai că face inactivi pe cei de sub comanda sa, dar adesea pune în cele mai mari primejdii pe cei care i s-au încredinţat. Pripire, îndrăzneală, ardoare nejudecată, vanitate, îngîmfare sînt uşor de folosit pentru duşmani şi foarte primejdioase pentru prieteni. Căci un astfel de om este uşor atras în orice uneltire, în orice cursă, în orice înşelăciune. De aceea, dacă cineva poate să cunoască greşelile altuia şi să atace pe adversari mai ales în acel punct şi cu acele mijloace prin care comandantul lor este uşor de lovit, foarte repede ajunge stăpîn pe situaţie. Într-adevăr, după cum o corabie, dacă pierde cîrmaciul, devine cu toţi oamenii de pe ea pradă duşmanilor, în acelaşi chip, dacă în război cineva reuşeşte prin planul şi calculele proprii să domine pe comandant, ajunge adesea să fie stăpîn pe întreaga armată duşmană. Hanibal, prevăzînd şi cumpănind aceasta cu privire la comandantul duşmanilor [145], nu dădu greş în planul său.

82 Îndată ce ridică tabăra de pe locurile de lîngă Faesulae [146] şi trecînd puţin dincolo de cea a romanilor, începu să atace ţinutul vecin. Flaminius se înfurie şi era plin de mînie, crezîndu-se dispreţuit de duşmani. Dar apoi, cînd ţara fu jefuită şi din toate părţile fumul arăta distrugerea ei, el se mîhni, socotind o grozăvie ceea ce se întîmpla. De aceea, cu toate că unii îl povăţuiau să nu urmărească de aproape pe Hanibal şi să nu se ciocnească cu duşmanii, ci să se păzească de mulţimea călăreţilor car-

https://biblioteca-digitala.ro

taginezi şi mai ales să aştepte pe celălalt consul şi cu toate trupele unite să dea bătălia împreună, nu numai că nu ţinea seama de aceste sfaturi, dar nici nu suporta pe cei care i le arătau. Dimpotrivă, el îi îndemna să se gîndească ce vor spune pe bună dreptate cei din patrie de pustiirea ţinutului aproape pînă la Roma în timp ce ei, în urma duşmanilor, şedeau în tabără în Etruria. În sfîrşit, spunînd acestea, ridică tabăra şi înaintă cu armata fără să se preocupe dacă momentul era prielnic şi dacă locurile îi îngăduiau aceasta, împins numai de dorinţa de a da peste duşmani, ca şi cum victoria ar fi fost sigură. Căci trezise în mulţime o nădejde atît de mare, încît mai mulţi decît cei care purtau armele erau cei dinafara armatei, care veneau în urmă pentru pradă, purtînd lanţuri, piedici şi tot felul de asemenea unelte. Hanibal în acest timp înainta ca şi cum s-ar fi îndreptat către Roma prin Etruria, avînd la stînga oraşul numit Cortona [147] şi colinele lui, la dreapta lacul ce se cheamă Trasimenus [148]. Pe măsură ce înainta, incendia şi pustia ţinutul, pentru a atîţa furia duşmanilor. Cînd văzu că Flaminius era în apropiere, observă locurile potrivite pentru planurile sale şi se pregăti să lupte.

83 Pe drumul pe care îl urma Hanibal este o vale netedă avînd pe amîndouă laturile, în lungime, coline înalte şi neîntrerupte, în faţă un deal întărit natural şi greu de străbătut, în spate lacul care lasă de-a lungul poalelor colinelor o cărare foarte îngustă ce duce la intrarea în vale. Hanibal traversă pe lîngă lac această vale, ocupă dealul din faţa drumului şi-şi aşeză tabăra pe el împreună cu iberii şi libyenii. Puse în avangardă pe baleari şi pe lăncieri şi, ducîndu-i în satele colinelor situate în dreapta văii, îi rîndui pe un front larg. De asemenea, punînd pe călăreţi şi pe celţi în jurul colinelor din stînga, îi aşeză pe o linie întinsă şi neîntreruptă, astfel încît ultimii erau chiar la intrarea drumului care duce de-a lungul lacului şi poalelor colinelor la locul pomenit.

Aşadar, Hanibal, după ce în timpul nopţii făcu aceste pregătiri şi înconjură valea cu „curse", aşteptă liniştit. Flaminius însă venea în urmă, dorind să dea lupta cu duşmanii. În prima zi aşezase tabăra chiar lîngă lac, la o oră destul de tîrzie, şi a doua zi dis-de-dimineaţă duse îndată

https://biblioteca-digitala.ro

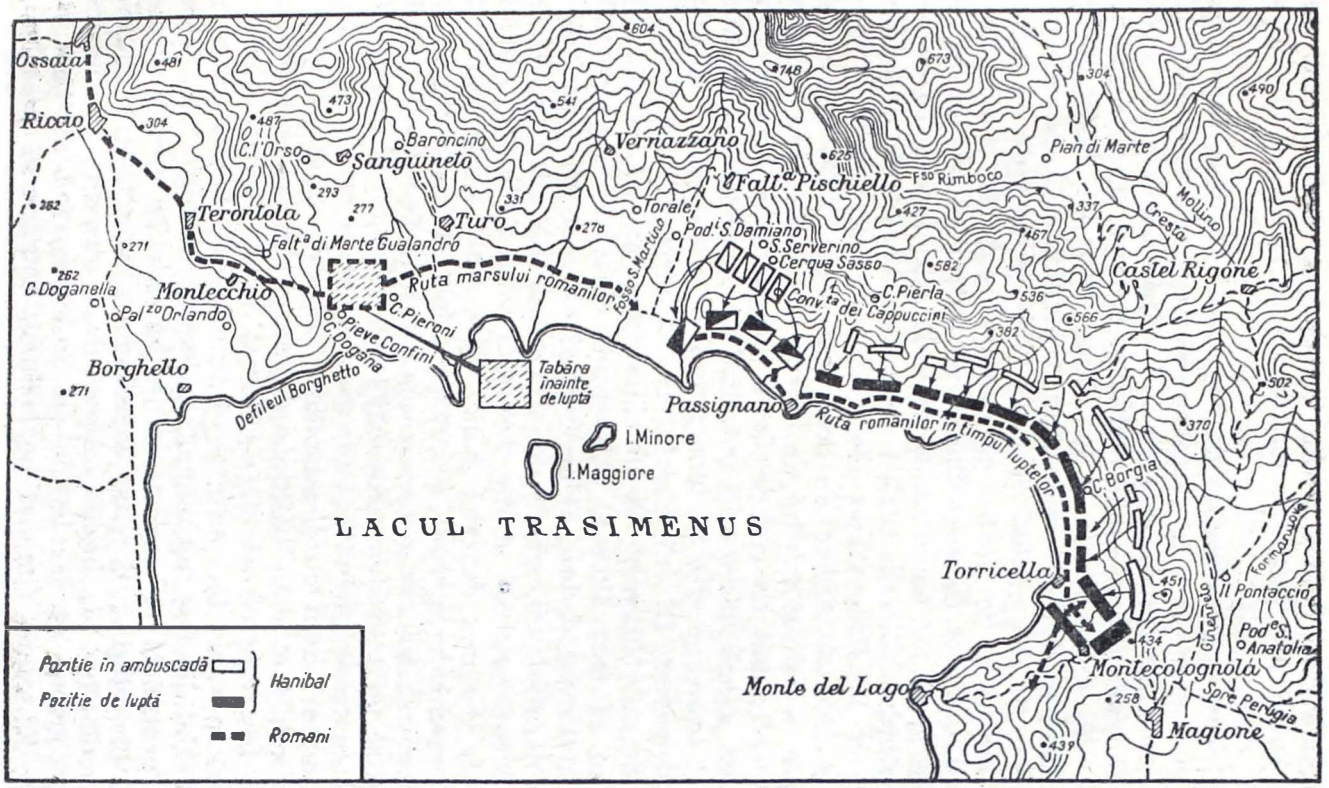

Bătălia de la Trasimenus (după Kromayer)

https://biblioteca-digitala.ro

avangarda de-a lungul lacului în valea ce se deschidea privirii, voind să-i atace pe dușmani.

84 Ziua era neobișnuit de neguroasă. Hanibal, îndată ce cea mai mare parte a coloanei vrăjmașilor intră în vale și avangarda lor era aproape de el[149], dădu semnalul de luptă și, trimițînd ordinele sale soldaților care se aflau la pîndă, atacă din toate părțile și în același timp pe dușmani. În fața acestei apariții neașteptate, centurionii și tribunii romanilor, fie din pricină că ceața făcea să se vadă cu greutate împrejur, fie pentru că dușmanii coborau și năvăleau în multe locuri de pe înălțime, nu numai că nu puteau să alerge în ajutor unde era nevoie, dar nici nu înțelegeau ce se petrecea. Căci în același timp erau atacați din față, din spate și din flancuri, de aceea cea mai mare parte fu sfîrtecată chiar în ordine de marș, fără a se putea apăra, ca și cum ar fi fost trădată de nesocotința căpeteniei. Căci pe cînd chibzuiau ce era de făcut piereau fără de veste. În această vreme, niște celți, năvălind în spatele lui Flaminius însuși, care se afla în încurcătură și era deznădăjduit de tot, îl uciseră. Căzură deci în vale aproape cincisprezece mii de romani. Nu voiră să se plece împrejurărilor și nici nu putură să facă altceva, ci, potrivit obiceiului lor, socotiră cea mai mare datorie să nu fugă și să nu-și părăsească rîndurile. Astfel, cei care în timpul mersului se aflau închiși în trecătoarea strîmtă dintre lac și poalele colinelor pieriră rușinos, ba mai degrabă jalnic. Căci, fiind împinși în lac, unii, pierzîndu-și capul, se aruncară înot cu toate armele și se înecară, iar cea mai mare parte, înaintînd în lac pînă unde se putea, rămîneau numai cu capul afară din apă, dar cînd se iveau călăreții și pieirea se arăta limpede, strigînd din toate puterile, ridicau mîinile, rugîndu-se să fie prinși vii: unii însă erau uciși de dușmani, alții, încurajîndu-se, s-au ucis între ei. Aproape șase mii dintre cei care pătrunseseră în vale, deși învinseseră trupele lui Hanibal așezate pe dealul din față, nu putură să alerge în ajutorul tovarășilor lor, pentru că nu vedeau nimic din cele ce se întîmplau, deși altminteri ar fi putut contribui cu mare folos la bunul deznodămînt al luptei. Avîntîndu-se mereu, ei înaintară convinși că vor întîlni alți dușmani, pînă ce, fără să bage de seamă, ajunseră pe înălțimi. Oprindu-se pe culmi,

https://biblioteca-digitala.ro

fiindcă ceaţa se risipise, îşi dădură seama de nenorocirea petrecută şi, nemaiputînd să facă nimic pentru că victoria deplină era de partea duşmanilor care erau stăpîni peste tot, se adunară şi se retraseră într-un sat etrusc. După luptă fu trimis generalul cartaginez Maharbal cu iberi şi lăncieri să înconjure satul ; atunci, încolţiţi şi dezorientaţi, romanii lepădară armele şi se predară cu condiţia de a li se cruţa viaţa.

Aşadar, aşa se sfîrşi bătălia dată în Etruria între romani şi cartaginezi.

85 Cînd fură duşi la el cei care se predaseră condiţional împreună cu ceilalţi prizonieri, Hanibal îi adună pe toţi — cincisprezece mii de oameni — şi întîi declară că Maharbal n-avea dreptul să le garanteze viaţa fără învoirea lui, apoi începu să-i învinuiască pe romani. Cînd termină de vorbit, dădu în paza unităţilor rînduite pe toţi romanii pe care îi prinsese, iar pe aliaţii lor îi trimise pe toţi acasă fără răscumpărare, adăugînd aceleaşi vorbe spuse şi înainte că venise să se lupte nu cu italicii, ci cu romanii pentru libertatea italioţilor. Apoi lăsă trupele sale să se odihnească şi îngropă morţii cei mai de seamă din armata sa în număr de aproape treizeci ; căci în total căzuseră aproape o mie cinci sute de oameni, dintre care cei mai mulţi erau celţi. După ce săvîrşi acestea, chibzui cu fratele său şi cu prietenii unde şi cum trebuiau să atace, fiind de acum sigur de izbîndă.

Cînd ajunse la Roma vestea despre nenorocirea întîmplată, căpeteniile statului nu putură s-o ascundă sau s-o micşoreze din pricina mărimii dezastrului şi fură siliţi să cheme poporul la adunare şi să spună mulţimii cele petrecute. De aceea îndată ce comandantul spuse de la tribună mulţimii : „Am pierdut o mare bătălie", fu atît de adîncă tulburarea, încît celor care fuseseră de faţă la amîndouă evenimentele înfrîngerea li se păru atunci cu mult mai mare decît chiar pe cîmpul de luptă. Şi acest lucru era firesc ; căci romanii, care de multă vreme nu mai cunoşteau nici vorba, nici realitatea unei înfrîngeri mărturisite, suportau nenorocirea, dar nu cu resemnare şi nici cu demnitate. Nu la fel însă fu şi senatul, ci acesta, păstrîndu-şi liniştit simţul datoriei, chibzui cum şi ce trebuie să facă fiecare în viitor.

https://biblioteca-digitala.ro

86 În vremea bătăliei, Gnaeus Servilius, consulul care supraveghea ţinutul de lîngă Ariminum — regiunea ce se întinde pe ţărmul Adriaticii unde cîmpia gallică se uneşte cu restul Italiei, nu departe de vărsarea în mare a gurilor Padului —, auzind că Hanibal năvălise în Etruria şi era cu tabăra în faţa lui Flaminius, se hotărîse să se unească cu colegul împreună cu toate trupele sale. Neputînd însă să facă acest lucru din pricina mişcării greoaie a armatei, trimise înainte degrabă pe Gaius Centenius cu patru mii de călăreţi, voind ca, dacă era cu putinţă, aceştia să ajungă înainte de sosirea lui. Hanibal, fiind înştiinţat după bătălie de ajutorul pe care-l aduceau duşmanii, trimise pe Maharbal cu lăncierii şi cu o parte din călăreţi. Aceştia, dînd peste soldaţii lui Gaius, chiar la prima ciocnire uciseră aproape jumătate din ei, iar pe ceilalţi îi urmăriră pînă la o colină şi în ziua următoare îi luară pe toţi prizonieri. În Roma era a treia zi după ştirea despre luptă şi mai ales atunci în oraş durerea era mai mare, cînd se întîmplă şi această nenorocire, la auzul căreia nu numai mulţimea cetăţenilor, dar chiar şi senatul se tulbură. De aceea, lăsînd la o parte treburile anului şi alegerile magistraţilor, începură să se sfătuiască despre situaţie cu mai multă grijă, socotind că evenimentele şi împrejurările cereau numirea unui dictator.

Hanibal, încrezător acum în biruinţa totală, amînă deocamdată ideea de a se apropia de Roma. În schimb, în timpul marşului, pustii fără teamă ţara, îndreptîndu-se către Adriatica. După ce străbătu ţara umbrilor şi a picenilor, în ziua a zecea ajunse în ţinutul de lîngă Adriatica. Pusese stăpînire pe multă pradă, încît armata nici nu putea s-o ducă şi, în trecerea sa, ucisese un mare număr de oameni, căci, ca şi la cucerirea oraşelor, şi atunci fusese dat soldaţilor ordinul de a ucide pe toţi oamenii capabili de a purta arme care le cădeau în mînă. El făcea acestea din ura sa înnăscută împotriva romanilor.

87 În această vreme, aşează tabăra lîngă Adriatica într-un ţinut producător de tot felul de roade şi se ocupă de întremarea şi de îngrijirea oamenilor şi nu mai puţin de a cailor. Căci în locurile din Callia iernaseră în aer liber. Din pricina frigului, a murdăriei şi apoi a drumului obositor prin mlaştini, aproape toţi caii şi de asemenea şi oamenii

https://biblioteca-digitala.ro

fuseseră atinşi de aşa-numita rîie a foamei şi alte suferinţe. De aceea, fiind stăpîn pe un ţinut roditor, întări caii, întremă trupurile şi sufletele soldaţilor şi înarmă pe libyeni în felul romanilor, cu arme foarte bune, pentru că pusese mîna pe atîtea prăzi. În acest timp trimise pe mare oameni care să povestească la Cartagina despre cele întîmplate. Căci atunci pentru prima oară atingea marea, de cînd începuse drumul său către Italia. Cînd auziră aceste veşti, cartaginezii se bucurară mult şi făcură toate sforţările pentru a ajuta în orice chip acţiunile din Italia, cît şi pe cele din Iberia.

Într-acestea romanii numiseră dictator pe Quintus Fabius, om de o mare înţelepciune şi de neam bun. Chiar şi în vremea noastră, cei care fac parte din această familie sînt supranumiţi Maximi, adică „foarte mari", datorită izbînzilor şi faptelor acestui bărbat. Dictatorul se deosebeşte de consuli prin aceasta: pe fiecare consul îl însoţesc doisprezece lictori, pe dictator însă douăzeci şi patru; pe cînd consulii în multe împrejurări au nevoie de consultarea senatului pentru a-şi îndeplini planurile, dictatorul este dotat cu depline puteri şi, cînd este numit, îndată îşi încetează funcţionarea magistraturilor în Roma, afară de cea a tribunilor plebei. Dar despre acestea vom face în altă parte o expunere mai precisă. O dată cu dictatorul numiră comandant al cavaleriei pe Marcus Minucius. Acesta se află sub ordinele dictatorului, dar îl înlocuieşte cînd acela este ocupat cu treburi în altă parte.

88 Hanibal, după ce strămută puţin tabăra, rămase în ţinutul de lîngă Adriatica şi, spălînd caii cu vin vechi pentru că avea o mare cantitate, îi lecui de rîie şi de alte suferinţe. Îi îngriji de asemenea şi pe oameni, pe unii vindecîndu-i pe deplin de răni, iar pe ceilalţi făcîndu-i viguroşi şi gata pentru nevoile viitoare. Apoi străbătu pustiind ţinutul praetuţiilor [150], Hadria [151] şi pe al marrucinilor [152] şi al frentanilor şi se îndreptă spre Iapygia [153]. Acest ţinut se împarte în trei părţi: Daunia, [154] Peucetia şi Messapia. Năvăli întîi în Daunia şi, începînd de la Luceria [155], colonie romană, pustii ţinutul. Apoi, aşezînd tabăra aproape de Vibinum [156], atacă Argyrippa [157] şi prădă fără teamă toată Daunia. În această vreme, Fabius, făcînd după numire sacrificii zeilor,

https://biblioteca-digitala.ro

porni cu colegul său [158] şi cu patru legiuni înrolate pentru această împrejurare. Unindu-se lîngă Narnia [159] cu trupele care veneau în ajutor de la Ariminum, îl eliberă pe consulul Gnaeus, de comanda armatei de uscat şi îl trimise la Roma cu o escortă, cu ordinul ca, dacă se vor mişca pe mare cartaginezii, să alerge în ajutor mereu unde vor cere împrejurările. Apoi el şi cu colegul său [160], luînd trupele, îşi aşează tabăra în faţa cartaginezilor lîngă locul ce se cheamă Aecae [161], la aproape cincizeci de stadii [162] depărtare de duşmani.

89 Hanibal, aflînd de sosirea lui Fabius şi voind de la primul atac să înspăimînte pe vrăjmaşi, scoase trupele şi, apropiindu-se de întăritura romanilor, le orîndui pentru bătălie. Rămase acolo cîtva timp, dar pentru că nimeni nu-i ieşea împotrivă, se retrase iarăşi în tabăra sa. Căci Fabius se hotărîse să nu se pună în primejdie şi să nu dea lupta, ci să caute mai întîi şi îndeosebi siguranţa celor de sub comanda sa ; şi rămînea statornic la acest plan. Deci la început era desconsiderat şi lăsa să se vorbească despre el că-i era frică, ba chiar înspăimîntat de luptă, dar cu vremea îi sili pe toţi să recunoască şi să admită că nimeni nu putea să folosească împrejurările de atunci mai cu prevedere şi mai înţelept. Evenimentele dovediră repede dreptatea calculelor lui. Şi acest lucru era firesc. Căci trupele duşmanilor se exersaseră din fragedă tinereţe necontenit în meşteşugul războiului, aveau un comandant crescut împreună cu ei şi învăţat de copil cu tactica luptelor în cîmp deschis, apoi învinseseră în multe bătălii în Iberia şi de două ori la rînd pe romani şi pe aliaţii lor şi, mai cu seamă renunţaseră la orice altă cale de ieşire şi singura nădejde de salvare pentru ei era victoria. Armata romanilor se găsea însă într-o situaţie opusă. De aceea nu se avînta să dea o luptă hotărîtoare, căci înfrîngerea ar fi fost sigură. Cercetînd deci cu chibzuială toate avantajele, cu aceste procedee el cîştiga timp şi păstra iniţiativa războiului. Avantajul romanilor era să aibă resurse nesecate şi superioritatea numerică de efectiv militar.

90 De aceea în timpul care urmă se ţinu mereu aproape de duşmani, luîndu-le-o înainte în ocuparea poziţiilor, pe

https://biblioteca-digitala.ro

care din experienţă le ştia favorabile. Avînd în urma lui provizii din belşug, nu-i lăsa niciodată pe soldaţi să meargă după nutreţ nici să se depărteze de întărituri, ci, ţinîndu-i mereu strîns uniţi, căuta poziţiile şi momentele prielnice. În chipul acesta lua prizonieri şi ucidea mulţi duşmani, care se depărtau cu nesocotinţă de tabăra lor în căutare de nutreţ. Făcea aceasta voind, pe de o parte, să împuţineze mereu pe duşmanii reduşi la un număr limitat de oameni şi în acelaşi timp să întărească şi să încurajeze în scurtă vreme, prin victorii parţiale, trupele sale, care fuseseră descurajate de înfrîngerile dinainte. Dar nu se învoia de loc să dea o bătălie hotărîtoare. Această tactică însă nu-i plăcea colegului său Marcus. Arătîndu-se de aceeaşi părere cu mulţimea, aceasta îl acuza în faţa tuturor pe Fabius că duce războiul fără curaj şi cu încetineală, în timp ce el era gata să înfrunte orice primejdie.

În această vreme, cartaginezii, după ce pustiiseră ţinuturile arătate, trecură Apeninul şi, coborînd în Samnium, ţinut roditor şi de multă vreme ferit de război, se aflară într-atîta belşug de alimente că, oricît ar fi folosit din ele sau chiar dacă ar fi pierdut o parte, nu puteau să consume toată prada. Mai atacară şi ţinutul Beneventului, colonie romană; cuceriră şi oraşul Telesia, care era fără ziduri şi bogat în provizii de tot felul. Romanii veneau mereu în urma lor la o depărtare de una sau două zile, însă nu voiau să se apropie şi să dea lupta cu duşmanii. De aceea Hanibal, văzînd că Fabius se ferea vădit de luptă, dar nu se retrăgea de tot din cîmp, se îndreptă cu îndrăzneală spre cîmpiile de lîngă Capua, şi anume spre locul ce se cheamă Falernum, convins că va ajunge la unul din aceste două rezultate: ori îi va sili pe duşmani să lupte, ori va arăta tuturor că el este stăpîn pe totul şi romanii îi cedau cîmpiile. Dacă s-ar întîmpla aceasta, nădăjduia că oraşele înspăimîntate se vor grăbi să-i părăsească pe romani. Căci pînă atunci, cu toate că aceştia fuseseră învinşi în două lupte, nici un oraş din Italia nu trecuse de partea cartaginezilor şi rămîneau credincioase, deşi unele suferiseră greu. Din aceasta se poate judeca admiraţia şi stima aliaţilor pentru republica romană.

https://biblioteca-digitala.ro

91 Nu încape îndoială că Hanibal ajunsese cu multă dreptate la aceste concluzii. Căci cîmpia Capuei este cea mai vestită dintre cîmpiile Italiei pentru rodnicia şi frumuseţea terenului, prin poziţia sa lîngă mare şi pentru că are porturile în care vin aproape din toată lumea călătorii care navighează spre Italia. Ea cuprinde în sînul ei cele mai vestite şi mai frumoase oraşe din Italia. Ţărmul său îl ocupă Sinuessa [163], Cumae [164], Dicaearechia [165], apoi Neapolis [166] şi în sfîrşit Nuceria [167]. În interiorul uscatului, la miazănoapte locuiesc calenii [168] şi teaniţii [169], iar la răsărit şi miazăzi daunii [170] şi nolanii [171]. În mijloc se află Capua, oraşul care odinioară a fost cel mai bogat dintre toate. Se pare foarte potrivit ceea ce spun mitologii despre aceste cîmpii : ele se mai numesc şi Phlegreene, ca şi alte cîmpii vestite. De aceea este firesc că zeii s-au certat foarte mult pentru ele din pricina frumuseţii şi rodniciei lor [172]. Pe lîngă acestea, cîmpiile sînt bine apărate de natură şi foarte greu se ajunge la ele ; căci într-o parte sînt mărginite de mare, iar în cea mai mare parte sînt înconjurate de munţi înalţi şi neîntrerupţi, prin care se află numai trei căi de intrare din interior, înguste şi greu de străbătut : una venind din Samnium, a doua din Latium şi ultima din ţinuturile hirpine [173]. De aceea cartaginezii, aşezîndu-şi tabăra în aceste locuri ca într-un spaţiu de teatru, aveau să-i sperie pe toţi cu îndrăzneala lor şi aveau să-şi rîdă ca dintr-un teatru de duşmanii care se fereau să lupte, pe cînd ei înşişi aveau să se arate, fără îndoială, stăpîni pe ţinutul deschis al cîmpiei.

92 Hanibal, făcîndu-şi astfel socotelile, plecă din Samnium şi, trecînd prin strîmtorile colinei ce se cheamă Eribiana [174], îşi aşează tabăra lîngă rîul Volturnus, care desparte aproape în două părţi cîmpia amintită. Punînd tabăra în partea dinspre Roma [175], cutreiera şi prăda fără teamă toată cîmpia. Fabius fusese uluit de planul şi de îndrăzneala duşmanilor, însă rămînea cu atît mai mult credincios hotărîrii sale. Dar colegul său Marcus şi toţi tribunii şi centurionii armatei socoteau că i-au prins pe duşmani într-un loc prielnic pentru ei şi de aceea credeau că trebuie să se grăbească să coboare în cîmpie şi să nu lase să fie pustiit ţinutul cel mai vestit. Fabius, pînă să ajungă în cîmpie, se grăbi şi se prefăcu că se potriveşte celor care erau plini de

https://biblioteca-digitala.ro

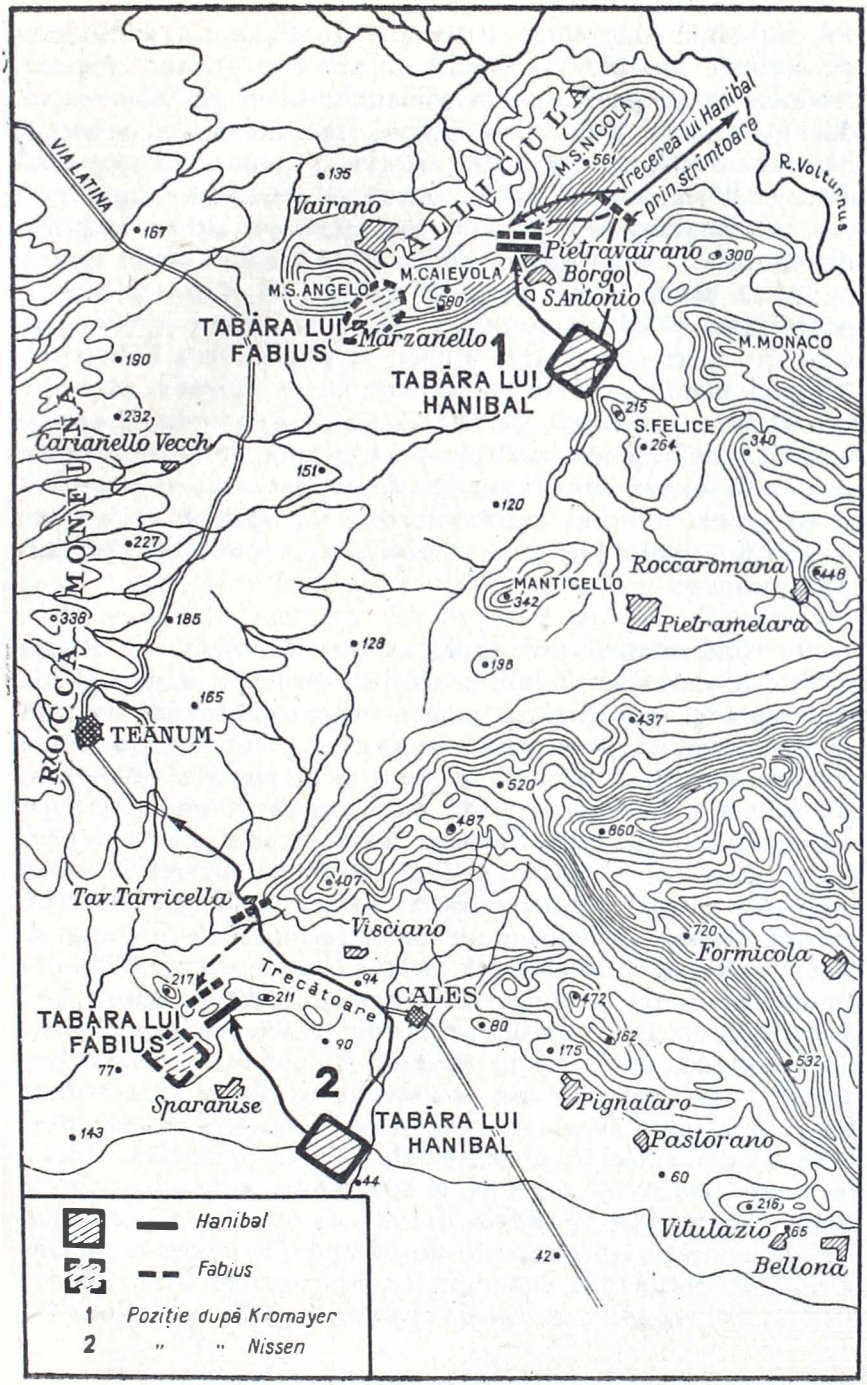

Callicula (după Kromayer)

https://biblioteca-digitala.ro

zel războinic, dar cînd se apropie de Falernus, arătîndu-se pe coastele munţilor, îi urmări de aproape pe duşmani, astfel încît să nu pară aliaţilor romanilor că el părăsea cîmpul, dar nu cobora trupele în cîmpie, ferindu-se de o bătălie hotărîtoare pentru motivele arătate şi pentru că duşmanii erau vădit mult mai tari în cavalerie. Hanibal, după ce îi provocă pe duşmani pustiind toată cîmpia, strînse o pradă nemăsurată şi se pregăti să ridice tabăra, voind să nu se prăpădească prada ci să fie pusă într-un loc sigur în care să poată aşeza şi tabăra de iarnă, pentru ca armata să aibă provizii din belşug nu numai atunci, ci şi pe urmă. Fabius, înţelegînd planul lui Hanibal, anume că se pregătea să se întoarcă pe unde venise şi văzînd că locurile erau strîmte şi foarte potrivite pentru un atac, puse la gura strîmtorii aproape patru mii de oameni, sfătuindu-i să acţioneze la timp potrivit şi cu grabă, folosind avantajul poziţiei ; apoi el, cu o mare parte din armată, îşi aşeză tabăra pe o colină înaltă înaintea strîmtorii.

93 Cînd cartaginezii sosiră şi puseră tabăra în cîmpie la poalele munţilor, Fabius nădăjduia că le va smulge prada fără luptă şi mai ales că va pune capăt războiului datorită poziţiei avantajoase pe care o ocupa. Îşi făcea în gînd aceste planuri, chibzuind pe unde şi cum ar fi putut să folosească poziţiile şi cu ce trupe şi de unde aveau să atace întîi pe duşmani. Dar pe cînd romanii făceau aceste pregătiri pentru a doua zi, Hanibal, pricepîndu-le planul, nu le dădu timp să-l aducă la îndeplinire. Îl chemă pe Hasdrubal, care era în fruntea serviciilor de intendenţă, şi îi porunci să lege în grabă cît mai multe mănunchiuri pentru torţe din lemne uscate de tot felul şi să strîngă înaintea taberii boii de muncă cei mai puternici aleşi din toată prada, în număr de vreo două mii. Apoi, adunînd pe muncitorii din armată, le arătă o înălţime aşezată între tabăra sa şi strîmtoarea prin care avea să treacă şi le porunci ca, atunci cînd li se va da semnalul, să mîne tare boii către această ridicătură pînă ce vor ajunge pe culme. După aceea le porunci tuturor să meargă să mănînce şi să se odihnească devreme. Îndată ce trecu a treia parte din noapte [176], scoase pe lucrători şi le porunci să lege torţele de coarnele boilor. Îndeplinindu-se repede acest ordin, pentru că avea o mulţime de

https://biblioteca-digitala.ro

lucrători, puse să se aprindă toate torţele şi porunci să împingă înainte boii şi să-i mîne către culme. Punînd în spatele acestora pe lăncieri, le porunci să ajute pe cei care mînau boii ; apoi, o dată ce animalele aveau să-şi ia primul avînt, trebuiau să treacă mai departe pe alăturea, ca să ajungă pe înălţime şi să ocupe înainte culmea, pentru ca să le poată alerga în ajutor şi ataca pe duşmani dacă vor înainta cumva către înălţime. În acelaşi timp, el însuşi, cu pedestrimea greu înarmată înainte, cu călăreţii, cu prada şi cu iberii şi celţii în urmă, se îndreptă către trecătoarea strîmtă.

94 Romanii care păzeau intrarea trecătorii, îndată ce văzură luminile înaintînd către înălţimi, crezură că Hanibal încearcă să atace pe acolo şi părăsindu-şi posturile din trecătoare alergară în ajutorul celor de pe culme. Apropiindu-se de boi, erau tulburaţi de acele focuri, închipuindu-şi şi aşteptîndu-se la ceva mai mare şi mai cumplit decît ceea ce era în realitate. Sosiră apoi deodată lăncierii şi, după o scurtă încăierare, cînd le căzură în spate boii, rămaseră şi unii şi alţii despărţiţi pe culme. Şezură liniştiţi, aşteptînd cu răbdare ivirea zilei, pentru că nu puteau să ştie ce se petrecea. Fabius, care pe de o parte nu-şi dădea seama de ceea ce se întîmpla, dar, cum zice poetul [177], bănuia că este o viclenie, nevoind, pe de altă parte, potrivit planului de la început, să rişte sau să înfrunte o bătălie hotărîtoare, şedea liniştit înăuntrul întăriturii şi aştepta ziua. În acest timp, Hanibal, căruia îi reuşise stratagema după cum o plănuise, îşi trecea în siguranţă prin strîmtoare armata şi prada, pentru că soldaţii romani care păzeau trecătoarea o părăsiseră. La ivirea zorilor, văzînd pe duşmanii care ocupau poziţia în faţa lăncierilor, trimise nişte iberi, care, dînd o luptă, uciseră aproape o mie de romani şi, după ce liberară fără greutate pe tovarăşii lor înarmaţi uşor, îi făcură să coboare.

Asadar, după ce ieşi astfel din cîmpia Falernului, Hanibal tăbărî de acum fără primejdie şi începu să se gîndească unde şi cum avea să-şi aşeze tabăra de iarnă, pricinuind oraşelor şi oamenilor din Italia mare teamă şi multe neajunsuri. Fabius, deşi era criticat rău de mulţime, ca şi cum din laşitate i-ar fi lăsat pe duşmani să scape din astfel de locuri, nu renunţa totuşi la planul său. Fiind nevoit însă după cîteva

https://biblioteca-digitala.ro

zile să se ducă la Roma pentru niște jertfe, dădu în grija colegului său legiunile și, înainte de a pleca, îl rugă mult să se preocupe nu atît de a-i vătăma pe dușmani, ci mai cu seamă să aibă grijă ca romanii să nu sufere vreun dezastru. Dar fără să ia aminte la aceste sfaturi, Marcus, chiar în timp ce Fabius vorbea, era hotărît să înfrunte primejdia unei bătălii.

95 Acesta era mersul războiului în Italia. În timpul acestor evenimente și operații, Hasdrubal, generalul pus la conducerea Iberiei, după ce repară în tabăra de iarnă cele treizeci de corăbii lăsate de fratele său și echipă altele zece, la începutul verii porni din Orașul Nou [178] cu patruzeci de corăbii catafracte [179], punîndu-l pe Hamilcar [180] comandant al flotei. În același timp adună din lagărul de iarnă și trupele de uscat, apoi ridică tabăra. În vreme ce corăbiile navigau de-a lungul coastei, dispunea să meargă pedestrimea pe lîngă țărm, cu intenția de a se opri cu amîndouă armatele lîngă fluviul Iberus. Gnaeus, ghicind planurile cartaginezilor, întîi se hotărîse să pornească din tabăra de iarnă în întîmpinarea lor și pe uscat și pe mare. Auzind însă de mulțimea trupelor și de pregătirile lor mari, renunță la gîndul de a-i întîmpina pe uscat. Echipă însă treizeci și cinci de corăbii și, luînd din armata de uscat pe oamenii cei mai potriviți pentru serviciul maritim, porni și în două zile ajunse din Tarracona [181] în împrejurimile fluviului Ebru. Ancorînd la o depărtare de aproape optzeci de stadii [182] de dușmani, trimise înainte două corăbii iuți massaliene ca să se informeze de toate cu amănuntul. Se știa că acești massalieni erau obișnuiți să meargă înainte, să înfrunte cei dintîi primejdiile și să ia asupra lor tot felul de acțiuni primejdioase. De altfel, massalienii, mai mult decît oricare alții, se alăturau și după aceea cu curaj romanilor în multe acțiuni grele și mai ales în vremea războiului lui Hanibal. Cînd cei trimiși să iscodească făcură cunoscut că flota dușmanilor se afla ancorată lîngă gura fluviului, Gnaeus porni în grabă, voind să cadă pe neașteptate asupra dușmanilor.

96 Hasdrubal, căruia iscoadele îi semnalaseră de multă vreme navigarea vrăjmașilor, orîndui îndată trupele pedestre pe țărm și le porunci oamenilor din echipaj să se urce în

https://biblioteca-digitala.ro

corăbii. Cînd romanii erau deja în apropiere, dădu semnalul de luptă şi porni, fiind hotărît să dea o bătălie pe mare. Ciocnindu-se cu duşmanii, cartaginezii luptară cîtva timp pentru victorie, dar nu mult după aceea se grăbiră să dea înapoi. Căci trupele pedestre de rezervă de pe ţărm nu prea le fură de folos ca să le insufle curaj pentru luptă, ci mai degrabă le stricară, oferindu-le o nădejde prielnică de salvare. Pierzînd deci două corăbii cu oameni cu tot, vîslele şi echipajele altor patru, fugiră îndreptîndu-se către uscat. Dar pentru că erau urmăriţi de romani cu înverşunare, împinseră navele la ţărm, săriră din corăbii şi scăpară fugind la soldaţii rînduiţi pe mal. Romanii se apropiară cu îndrăzneală de uscat, remorcară corăbiile care puteau fi puse în mişcare, apoi cu multă bucurie se întoarseră în largul mării. Învingînd de la primul atac pe vrăjmaşi, erau stăpîni pe mare şi aveau douăzeci şi cinci de nave de-ale duşmanilor.

Această izbîndă le întări şi mai mult nădejdile romanilor în Iberia. Cartaginezii, cînd le sosi vestea înfrîngerii suferite, echipară îndată şaizeci de corăbii şi le trimiseră, dîndu-şi seama că pentru toate planurile lor era necesară stăpînirea mării. Aceste corăbii se duseră întîi în Sardinia, iar de acolo în Italia către Pisa, unde oamenii de pe nave erau încredinţaţi că se vor uni cu trupele lui Hanibal. Dar romanii îndată porniră împotriva lor chiar din Roma cu o sută douăzeci de corăbii lungi cu cinci rînduri de vîsle. Cartaginezii, fiind înştiinţaţi despre plecarea acestor nave, se întoarseră în Sardinia, apoi iarăşi la Cartagina. Gnaeus Servilius, cu flota amintită, îi urmări pe cartaginezi cîtva timp în nădejdea că-i va ajunge, dar, rămînînd mult în urmă, renunţă. Întîi trase la ţărm la Lilybaion, în Sicilia ; după aceea navigă către Libya la insula cercineţilor [183] şi, luînd de la aceştia bani pentru ca să nu prade ţinutul, se îndepărtă de ea. La întoarcere puse stăpînire pe insula Cossyra [184] şi, introducînd o garnizoană în oraşel, se înapoiă la Lilybaion. În cele din urmă, ancorînd acolo flota, nu după multă vreme se întoarse la trupele sale de uscat.

97 Senatul, înştiinţat de biruinţa cîştigată de Gnaeus în lupta pe mare şi socotind că era folositor, ba chiar necesar, să nu neglijeze Iberia, ci să urmărească pe cartaginezi şi să înteţească războiul, echipă douăzeci de corăbii, puse co-

https://biblioteca-digitala.ro

mandant, potrivit planului de la început, pe Publius Scipio şi îl trimise în grabă la fratele său Gnaeus ca să conducă împreună cu el războiul în Iberia. Căci romanii se temeau mult ca nu cumva cartaginezii, făcîndu-se stăpîni pe acele ţinuturi şi procurîndu-şi mijloace din belşug şi oameni, să dispute mai serios stăpînirea mării şi să sprijine pe cei din Italia, trimiţînd armată şi bani lui Hanibal. De aceea, socotind de mare însemnătate şi acest război, trimiseră corăbiile şi pe Publius. Acesta, ajungînd în Iberia şi unindu-se cu fratele său, aduse mari servicii republicii. Căci mai înainte romanii nu îndrăzniseră niciodată să treacă fluviul Ebru, ci se mulţumiseră cu prietenia şi alianţa populaţiilor de dincoace [185]; atunci însă îl trecură şi pentru prima oară îndrăzniră să poarte război în părţile de dincolo [186], deşi în aceste împrejurări întîmplarea îi ajută mult.

După ce îi intimidară pe cei care locuiau lîngă Ebru în ţinutul pe unde trecuseră, sosiră la oraşul saguntinilor [187] şi aşezară tabăra cam la patruzeci de stadii [188] depărtare de oraş, lîngă templul Afroditei, alegînd un loc potrivit pentru a se apăra de duşmani şi pentru a primi provizii de pe mare, căci flota înainta împreună cu ei. Acolo se petrecură următoarele evenimente neaşteptate.

98 În vremea cînd Hanibal era gata să pornească spre Italia, din toate oraşele ibere în care nu avea încredere a luat ca ostatici pe fiii bărbaţilor celor mai vestiţi şi i-a adus pe toţi în oraşul saguntinilor, datorită poziţiei sale întărite şi credinţei oamenilor lăsaţi în el. Era acolo un iber cu numele Abilix, care nu era inferior nici unuia dintre iberi ca renume şi condiţii de viaţă şi totodată ca faimă de a fi devotat şi credincios cartaginezilor mai mult decît oricare altul. Acesta, văzînd mersul evenimentelor şi crezînd că nădejdile romanilor erau cu mai mulţi sorţi de izbîndă, socoti în sinea sa să predea ostaticii, socoteală vrednică de un iber şi de un barbar. Încredinţat că putea să ajungă ceva mare la romani dacă într-un moment prielnic le-ar fi arătat credinţă şi le-ar fi adus un serviciu deosebit, se pregăti să-i trădeze pe cartaginezi şi să predea pe ostatici romanilor. Cunoştea pe Bostor, generalul cartaginezilor, care fusese trimis de Hasdrubal ca să-i împiedice pe romani de a trece fluviul, dar, neavînd curaj să facă aceasta, se retrăsese şi-şi

https://biblioteca-digitala.ro

aşezase tabăra în partea Saguntului dinspre mare. Ştia că acesta era un om fără răutate şi blînd din fire şi avea încredere în el. Îi vorbi deci lui Bostor despre ostatici, spunînd că, de vreme ce romanii trecuseră fluviul, cartaginezii nu mai puteau să menţină prin frică stăpînirea în Iberia, ci, date fiind împrejurările, aveau nevoie de bunăvoinţa supuşilor. Aşadar acum, cînd romanii se aflau în apropiere avînd tabăra lîngă Sagunt şi oraşul era în primejdie, dacă ar fi scos afară ostaticii şi i-ar fi dat înapoi părinţilor şi oraşelor lor, ar fi zădărnicit ambiţia romanilor, căci acest lucru voiau să-l facă şi ei dacă ar fi pus mîna pe ostatici. Astfel ar fi atras bunăvoinţa tuturor iberilor faţă de cartaginezi, prevăzînd viitorul şi avînd grijă de siguranţa ostaticilor. Mai spuse că recunoştinţa lor ar fi fost şi mai mare dacă ar fi fost chiar el însărcinat să îndeplinească această treabă. Căci dacă dădea înapoi oraşelor pe copii, avea să atragă bunăvoinţa nu numai a părinţilor, ci şi a mulţimii, arătîndu-le prin această faptă bunele intenţii şi mărinimia cartaginezilor faţă de aliaţi. În sfîrşit, îi spuse că el însuşi trebuia să se aştepte la o mulţime de daruri particulare de la cei care aveau să-şi primească fiii, căci fiecare, dobîndind iarăşi în chip neaşteptat pe cei mai dragi, aveau să se întreacă în dărnicie faţă de autorul unei astfel de binefaceri. Spunînd încă multe alte vorbe asemănătoare în acelaşi scop, îl convinse pe Bostor să asculte de sfaturile sale.

99 Şi atunci se înapoie, după ce hotărî o zi în care avea să vină cu oameni de încredere pentru a-i însoţi pe tineri la întoarcere. În timpul nopţii se duse în tabăra romanilor şi, întîlnindu-se cu nişte iberi care slujeau acolo ca militari, cu ajutorul lor intră la generali. Arătînd pe larg cu cîtă grabă vor trece de partea lor iberii dacă vor pune mîna pe ostatici, făgădui că le va preda pe tineri. Publius primi cu multă bucurie o astfel de speranţă şi promise mari daruri. Atunci Abilix se întoarse acasă, după ce hotărîse ziua, ora şi locul în care trebuiau să-i aştepte oamenii însărcinaţi cu primirea. După aceea, luînd cu el prieteni de încredere, se duse la Bostor şi după ce îi fură daţi în seamă tinerii din Sagunt, ieşi în timpul nopţii, ca şi cum ar fi voit să treacă neobservat, şi, mergînd pe lîngă întăritura duşmanilor, sosi la ora şi locul hotărît şi îi dădu pe toţi ostaticii în mîna generalilor

https://biblioteca-digitala.ro

romani. Publius cinstl în chip deosebit pe Abilix şi se folosi de el pentru restituirea ostaticilor, trimiţînd cu el şi pe prieteni. Abilix, trecînd prin oraşe, o dată cu restituirea tinerilor ostatici făcea să sară în ochii tuturor blîndeţea şi mărinimia romanilor pe lîngă neîncrederea şi răutatea cartaginezilor şi, dînd ca pildă schimbarea sa, îi împinse pe mulţi iberi să prefere prietenia romanilor. Bostor, care era socotit că lăsase să fie daţi ostaticii în mîna duşmanilor cu o uşurinţă copilărească, nepotrivită vîrstei sale, căzuse în primejdii serioase. Cum însă sosirea iernii se apropia, amîndouă părţile îşi duseră trupele în taberele de iarnă. Întîmplarea, în urma restituirii ostaticilor, ajutase destul de mult viitoarele planuri ale romanilor. Aceasta era situaţia în Iberia.

100 Aşadar, generalul Hanibal — ca să ne întoarcem unde ne oprisem —, înştiinţat de iscoade că în ţinutul de pe lîngă Luceria [189] şi Gerunium [190] era foarte mult grîu şi că Gerunium era foarte potrivit ca loc de depozit, se hotărî să-şi aşeze acolo tabăra de iarnă şi porni la drum pe lîngă muntele Liburnus [191] către acele locuri. Sosind lîngă Gerunium, care este la două sute de stadii [192] depărtare de Luceria, la început încercă să-i atragă de partea sa prin convorbiri pe localnici şi le dădu garanţii pentru făgăduielile sale, dar pentru că nici unul nu se învoia, începu să asedieze oraşul. Punînd repede stăpînire pe el, îi ucise pe locuitori, însă cele mai multe case şi zidurile le păstră neatinse, voind să le folosească drept hambare pentru grîu în timpul iernii. Punînd apoi armata în faţa oraşului, întări tabăra cu şanţ şi cu palisadă. După ce luă aceste măsuri, trimise două părţi din armată la strînsul grîului, poruncind ca fiecare grup să aducă în fiecare zi o cantitate de grîu stabilită de oamenii însărcinaţi cu conducerea culesului, iar cu a treia parte păzea tabăra şi îi apăra în tot locul pe culegători. Cum ţinutul era în cea mai mare parte uşor de străbătut şi şes, iar culegătorii erau, ca să zicem aşa, nenumăraţi şi grînele coapte şi bune de cules, în fiecare zi se aduna o mare cantitate de grîu.

101 Marcus însă, primind comanda armatei de la Fabius, la început îi urmărea pe duşmani, ţinîndu-se pe înălţimi, fiind încredinţat că odată şi odată avea să se bată cu carta-

https://biblioteca-digitala.ro

ginezii pe acele înălțimi. Dar cînd auzi că Hanibal stăpînea deja Gerunium, strîngea grîu din ținut și avea o tabără întărită în fața orașului, își schimbă gîndul, coborî din munți pe coama dealului care se întindea pînă în cîmpie. Ajungînd pe colina care se află în ținutul Larinului [193] și se cheamă Calene, își așeză tabăra lîngă ea, fiind gata în orice fel să se bată cu dușmanii. Hanibal, văzînd că dușmanii erau aproape, lăsă a treia parte din armată să strîngă grîu, iar cu celelalte două părți înaintă de la oraș șaisprezece stadii înspre dușmani și-și așeză tabăra pe un deal, vrînd să-i înfricoșeze pe vrăjmași și în același timp să supravegheze securitatea culegătorilor de grîu. După aceea, pentru că între cele două armate se afla o colină, care era așezată într-o poziție prielnică și aproape de tabăra dușmanilor, trimițînd pe cînd era încă noapte cam două mii de lăncieri, o ocupă. Cînd se făcu ziuă, îndată ce Marcus îi văzu, scoase trupele înarmate ușor și porni să atace colina. Dîndu-se o luptă îndîrjită, în cele din urmă romanii rămaseră învingători și apoi transportară toată tabăra în acest loc. Hanibal, din pricina apropierii celor două tabere, ținu lîngă el cîtva timp cea mai mare parte din armată. După mai multe zile însă fu silit să-și împartă oamenii pentru a-i trimite pe unii la păscutul vitelor, pe alții la strînsul grîului, dorind, potrivit planului de la început, să nu prăpădească prada și să adune grîu cît mai mult, pentru ca în timpul iernii oamenii să aibă de toate din belșug și nu mai puțin vitele de povară și caii ; căci cele mai mari speranțe ale armatei sale erau puse în cavalerie.

102 În această vreme, Marcus, văzînd că cea mai mare parte din dușmani era răspîndită prin ținut pentru nevoile arătate, alegînd momentul cel mai prielnic din zi, scoase armata și, apropiindu-se de armata cartaginezilor, îi orîndui pentru luptă pe soldații greu înarmați, iar pe călărești și soldații ușor înarmați îi împărți în grupe și-i trimise împotriva celor care umblau după grîne, cu porunca de a nu face prizonieri. În urma acestei întîmplări, Hanibal se găsi într-o mare încurcătură, căci nu putea să mai scoată trupele necesare împotriva dușmanilor orînduiți în apropiere, nici să alerge în ajutorul oamenilor săi răspîndiți prin cîmpie. Romanii trimiși împotriva celor care umblau după grîne uci-

https://biblioteca-digitala.ro

seră mulţi din ei, iar ceilalţi, orînduiţi în apropiere de tabăra lui Hanibal, ajunseră atît de mult dispreţuiţi de duşmani, încît le smulseră palisada şi numai că nu-i atacară pe cartaginezi. Hanibal era în primejdie, totuşi rămase pe loc bîntuit ca de furtună, îndepărtîndu-i pe duşmanii care se apropiau şi apărînd cu greutate tabăra, pînă ce veni în ajutor Hasdrubal cu aproape patru mii de soldaţi, care se refugiaseră din cîmpie după palisada de lîngă Gerunium. Atunci, prinzînd puţin curaj, ieşi şi, orînduind armata pentru luptă la mică depărtare de tabără, abia îndepărtă primejdia ameninţătoare. Marcus, după ce ucise mulţi duşmani în lupta de lîngă întăritură şi nimici încă şi mai mulţi în cîmpie, se retrase avînd mari speranţe pentru viitor. În ziua următoare, cînd cartaginezii părăsiră întăritura, merse şi ocupă tabăra acestora. Căci Hanibal, temîndu-se ca nu cumva romanii să pună stăpînire în timpul nopţii pe întăritura de la Gerunium care rămăsese fără apărare şi apoi pe provizii şi pe depozite, se hotărî să se retragă şi să-şi aşeze iarăşi acolo tabăra. De atunci încolo cartaginezii fură mai prevăzători cînd mergeau după provizii şi se păzeau mai bine ; romanii dimpotrivă, mai curajoşi şi mai îndrăzneţi.

103 Cei din Roma, cînd le sosi vestea despre această biruinţă înfăţişată mai mare decît fusese cu adevărat, erau foarte bucuroşi, întîi, pentru că în totala deznădejde în care se aflau le apărea ca o schimbare în mai bine, iar în al doilea rînd pentru că li se părea că inerţia şi teama dinainte a legiunilor nu izvorau din laşitatea soldaţilor, ci din prea marea prudenţă a căpeteniei. De aceea, pe de o parte, toţi îl învinuiau şi blamau pe Fabius că folosea cu sfială ocaziile, iar pe de altă parte pe Marcus îl ridicară atît de mult pentru biruinţa dobîndită, încît atunci avu loc ceva ce nu se mai întîmplase niciodată ; căci îl aleseră dictator şi pe el, fiind încredinţaţi că avea să pună capăt războiului repede. Astfel fură numiţi doi dictatori pentru aceleaşi treburi, ceea ce mai înainte nu se întîmplase la romani. Cînd Marcus fu înştiinţat de favoarea de care se bucura în faţa mulţimii şi de comanda ce i se dăduse din partea poporului, fu îndemnat îndoit să îndrăznească şi să încerce lupta cu duşmanii. Se întoarse şi Fabius la armată, neschimbat de loc de evenimente, ci menţinîndu-se şi mai hotărît la tactica de la în-

https://biblioteca-digitala.ro

ceput. Văzînd însă că Marcus, umflat de mîndrie, i se împotrivea în toate şi voia cu încăpăţînare să înfrunte riscul unei bătălii, îi propuse această alegere : sau să comande pe rînd, sau să împartă armata şi să se folosească de legiunile sale după placul său. Marcus primi cu multă bucurie împărţirea şi, după ce împărţiră armata, aşezară tabăra separat unul de altul, la o depărtare de aproape douăsprezece stadii [194].

104 Hanibal, pe de o parte aflînd de la prizonieri, pe de altă parte observînd din cele ce se petreceau, ştia de rivalitatea dintre cei doi comandanţi şi de ardoarea şi ambiţia lui Marcus. De aceea, socotind că cele ce se întîmplau la duşmani erau nu împotriva sa, ci în folosul său, începu să-şi îndrepte atenţia către Marcus, cu gîndul de a-l face să-i piară îndrăzneala şi de a preveni atacul lui. Cum între tabăra sa şi a lui Marcus era o înălţime care putea să-i stingherească pe amîndoi, se hotărî s-o ocupe. Ştiind însă bine că celălalt, după biruinţa dinainte, avea să alerge îndată pentru a se împotrivi încercării sale, născoci următoarea şiretenie. Ştia că locurile dimprejurul acestei coline erau goale şi aveau multe şi felurite întortocheri şi adînciturl. În timpul nopţii trimise în ascunzişurile cele mai prielnice grupe de cîte două sute şi trei sute de oameni, cinci sute de călăreţi şi aproape cinci mii de soldaţi uşor înarmaţi şi pedestraşi. Ca să nu fie descoperiţi dimineaţa de cei care plecau după nutreţ, în zorii zilei ocupă colina cu soldaţii uşor înarmaţi. Marcus constatînd toate acestea şi socotind că este un avantaj neaşteptat, trimise îndată trupele uşoare, cu porunca de a lupta şi a se bate pentru acel loc. Apoi îi porni pe călăreţi şi, în urma acestora, conduse el însuşi, în rînduri strînse, trupele greu înarmate, folosind aproape aceeaşi tactică de mai înainte.

105 Tocmai se ivea ziua şi cum toţi erau cu gîndul şi cu ochii îndreptaţi la cei care se luptau pe înălţimi, cursa celor care şedeau la pîndă rămînea nebănuită. Hanibal trimitea neîncetat soldaţi în ajutorul celor de pe colină, apoi el însuşi cu călăreţii şi cu armata îi urmă de aproape, astfel că numaidecît şi călăreţii se ciocniră unii cu alţii. În urma acestei înfruntări, pedestrimea uşoară a romanilor, care era

https://biblioteca-digitala.ro

prididită de mulţimea călăreţilor şi se refugia la pedestrimea grea, făcu să se nască o învălmăşeală. În acelaşi timp se dădu semnalul celor din ascunzişuri, care se iviră din toate părţile şi alergară la atac. Atunci nu numai pedestrimea uşoară, ci toată armata romană se află în mare primejdie. În această împrejurare, Fabius, văzînd ceea ce se petrecea şi temîndu-se de o înfrîngere totală, scoase trupele şi alergă degrabă în ajutorul celor care erau în primejdie. Îndată ce el se apropie, romanii prinseră din nou curaj şi, cu toate că rîndurile lor fuseseră peste tot rupte, adunîndu-se iarăşi în jurul steagurilor, se retraseră şi se refugiară sub ocrotirea acestora. Căzură mulţi soldaţi uşor înarmaţi şi în număr şi mai mare oamenii cei mai buni ai legiunii. Soldaţii lui Hanibal, uimiţi de prospeţimea şi de ordinea legiunilor care alergaseră în ajutor, renunţară la urmărire şi la luptă. Aşadar, pentru cei care luaseră parte la luptă era limpede că din pricina îndrăznelii lui Marcus era să piară totul, pe cînd prin prudenţa lui Fabius venise salvarea şi mai înainte, şi acum. Cei din Roma recunoscură cu toţii cît se deosebesc de pripeala şi îngîmfarea soldăţească prevederea şi chibzuiala înţeleaptă a unui general. Romanii, învăţaţi de experienţă, făcură toţi iarăşi o singură întăritură, aşezară tabăra la un loc şi de atunci încolo dădură ascultare lui Fabius şi ordinelor sale. Cartaginezii despărţiră printr-un şanţ locul dintre colină şi tabăra lor, făcură o întăritură împrejurul înălţimii cucerite şi puseră acolo pază, apoi se pregătiră în siguranţă pentru iernare.

106 Apropiindu-se vremea alegerilor, romanii aleseră consuli pe Lucius Aemilius [195] şi pe Gaius Terentius [196]. După numirea acestora, dictatorii depuseră conducerea, iar consulii din anul dinainte, Gnaeus Servilius împreună cu Marcus Regulus, care fuseseră aleşi după moartea lui Flaminius, fură numiţi de Aemilius preconsuli şi, primind puterea în cîmpie, conduseră trupele după voia lor. Aemilius, după ce chibzui cu senatul, recrută îndată partea de soldaţi care lipsea încă pentru întregirea legiunilor şi îi trimise. Apoi porunci limpede lui Gnaeus să nu dea pentru nici un motiv o bătălie generală, ci să angajeze hărţuieli cît mai puternice şi mai dese, pentru a deprinde pe tineri şi a-i pregăti să fie îndrăzneţi pentru marile lupte, căci se socotea că înfrîngerile dinainte se în-

https://biblioteca-digitala.ro

tîmplaseră din pricina folosirii trupelor proaspăt recrutate şi cu totul nepregătite. Trimise apoi pe pretorul Lucius Postumius cu o legiune în Gallia pentru a-i sili pe celţii care erau în armata lui Hanibal să se întoarcă acasă. Apoi îngriji de înapoierea flotei care ierna în Lilybaion şi trimise generalilor din Iberia toate cele necesare. Aşadar, Aemilius luă cu grijă aceste măsuri şi altele asemenea. Gnaeus, primind poruncile consulilor, le îndeplini pe toate. De aceea nu vom scrie mai multe despre aceste amănunte; căci nu se săvîrşi absolut nimic hotărîtor sau vrednic de amintit, datorită poruncii primite şi împrejurării. Avură loc numai hărţuieli parţiale, în care îşi dobîndiră cinste căpeteniile romanilor, căci se socotea că toate le conduseseră cu curaj şi cu înţelepciune.

107 Aşadar, în timpul iernii şi al primăverii rămaseră în tabere unii în faţa altora. Cînd sosi vremea recoltei noi, Hanibal mişcă armata din tabăra de la Gerunium. Socotind că era în folosul său să-i forţeze cu orice chip pe duşmani să lupte, ocupă cetăţuia oraşului ce se cheamă Cannae [197]. Căci în aceasta strîngeau romanii grîul şi celelalte provizii din cîmpiile Canusiului [198], iar de aici trimiteau mereu armatei cele trebuincioase. Oraşul fusese distrus încă mai înainte. După cucerirea cetăţuii şi proviziilor se produse o mare tulburare printre trupele romane; căci se aflau în încurcătură nu numai din cauza lipsei de provizii în urma ocupării locului acestuia, dar şi pentru că împrejur se întindea un ţinut foarte roditor. Aşadar, trimiţînd neîncetat oameni la Roma, întrebau ce trebuiau să facă. Căci, dacă se apropiau de duşmani, n-aveau să poată evita lupta, în timp ce ţinutul era pustiit şi aliaţii şovăitori. Senatul hotărî să lupte şi să atace pe duşmani. Lui Gnaeus însă îi făcu cunoscut să se abţină încă şi-i trimise pe consuli. Toţi aveau privirile îndreptate către Aemilius şi în el puneau cele mai mari speranţe, atît pentru cinstea vieţii lui trecute, cît şi pentru că puţină vreme mai înainte condusese războiul împotriva illyrilor [199] cu curaj şi cu folos. Hotărîră să lupte cu opt legiuni, ceea ce nu se mai întîmplase niciodată la romani, fiecare legiune avînd aproape cinci mii de oameni, afară de aliaţi. Căci romanii, cum am spus şi mai înainte [200], recrutează de obicei patru legiuni. Legiunea cuprinde aproape patru mii de pedestraşi şi două sute de

https://biblioteca-digitala.ro

călăreţi. Dacă însă se prezintă o situaţie gravă, în fiecare legiune pun aproape cinci mii de pedestraşi şi trei sute de călăreţi. Numărul pedestraşilor aliaţilor este egal cu al celor din legiunile romane, iar cavaleria este de obicei triplă. Se dau însă jumătate din aliaţi şi două legiuni fiecărui consul cînd trebuie să pornească în campanie. Cele mai multe lupte le poartă cu un singur consul, cu două legiuni şi cu numărul pomenit de aliaţi ; rar folosesc toate trupele în acelaşi timp şi pentru o singură bătălie. Dar atunci erau aşa de înspăimîntaţi şi înfricoşaţi de viitor, încît hotărîră să lupte nu numai cu patru, ci cu opt legiuni.

108 De aceea senatul, după ce îl îndemnă pe Aemilius şi pe colegul lui şi le puse înaintea ochilor consecinţele grave pe care putea să le pricinuiască succesul sau insuccesul luptei, trimise pe consuli cu recomandarea de a lua toate hotărîrile la momentul potrivit, cu bărbăţie şi în chip vrednic de patrie. Aceştia, ajungînd la armată şi adunînd mulţimea soldaţilor, le făcură cunoscută voinţa senatului şi le adresară îndemnuri potrivite cu împrejurările. Lucius vorbi cu o căldură cu totul proprie. Cea mai mare parte a discursului său era despre înfrîngerile suferite mai înainte. Căci tocmai pentru acest motiv erau înspăimîntaţi soldaţii şi aveau nevoie de încurajare. De aceea încerca să stăruie asupra faptului că pentru înfrîngerile din luptele dinainte se puteau găsi nu una sau două, ci mai multe cauze care au dus la un astfel de sfîrşit, dar în împrejurările de acum nu era nici o scuză dacă se vor purta ca adevăraţi bărbaţi să nu învingă pe duşmani. Căci atunci comandanţii amîndoi nu luaseră niciodată parte la luptă cu legiunile unite, nici nu folosiseră trupe pregătite, ci abia recrutate şi care nu înfruntaseră nici o primejdie. Dar, lucrul cel mai însemnat era că cei dinainte, pînă într-atît nu cunoşteau felul de luptă al duşmanilor, încît, aproape fără să-i fi văzut pe vrăjmaşi, se angajaseră în linia de bătaie şi încercaseră lupte hotărîtoare. „Căci soldaţii înfrînţi la rîul Trebia — continuă el — sosiseră abia cu o zi înainte din Sicilia, şi chiar a doua zi în zori fură orînduiţi pentru luptă. Celor care luptară în Etruria[201], nu numai înainte, dar nici chiar în timpul bătăliei, nu le fu dat să-i vadă pe duşmani din pricina ceţii ce se lăsase. Acum însă situaţia este cu totul alta.

https://biblioteca-digitala.ro

109 Căci, în primul rînd, nu numai noi, amîndoi consulii, sîntem prezenţi pentru a împărtăşi cu voi primejdiile, dar am pregătit şi pe consulii din anul trecut să rămînă şi să ia parte la lupte. Apoi voi nu numai că aţi văzut armamentul, ordinea, numărul duşmanilor, dar împliniţi al doilea an de cînd luptaţi aproape în fiecare zi. Deci dacă toate condiţiile sînt în toate privinţele altele decît cele din bătăliile dinainte, este firesc ca şi rezultatul luptei de acum să fie cu totul altul. Căci ar fi absurd, sau, ca să spunem mai bine, cu neputinţă ca în încăierări parţiale, luptînd forţe egale împotriva unor forţe egale, ai noştri să învingă, iar cînd sîntem toţi rînduiţi în ordine de bătaie, de două ori mai numeroşi decît duşmanii, să fim învinşi. De aceea, voi bărbaţi, astăzi, fiindcă totul vă este pregătit pentru victorie, aveţi nevoie numai de voinţa voastră şi de curajul vostru, pentru care socotesc că nu trebuie să vă îndemn mai mult. Îmbărbătarea este necesară pentru cei care slujesc în armată pe simbrie sau care se pregătesc să lupte pentru alţii siliţi de vreo alianţă; pentru aceştia momentul însuşi al luptei este cel mai îngrozitor, însă rezultatul, aproape indiferent. Dar pentru cei care, ca voi acum, luptă nu pentru alţii, ci pentru ei înşişi, pentru patrie, pentru femeile şi pentru copiii lor şi pentru care urmările sînt mult mai grave decît primejdiile ce-i ameninţă, este nevoie numai de amintire, nu şi de îndemn. Căci cine oare nu ar voi să învingă luptînd din toate puterile şi, dacă aceasta nu ar fi cu putinţă, mai degrabă să moară luptînd decît să trăiască pentru a vedea ocara şi nimicirea fiinţelor dragi pomenite? De aceea, ostaşi, chiar fără aceste vorbe ale mele, voi înşivă, avînd mereu înaintea ochilor diferenţa dintre a fi învins şi a învinge şi urmările legate de acestea, pregătiţi-vă pentru luptă ca şi cum patria înfruntă acum primejdia nu cu aceste legiuni, ci cu totul ce are ea. Căci nu are de unde să adauge altceva la forţele prezente pentru a învinge pe duşmani dacă rezultatul luptei va fi altfel decît îl dorim. Căci ea a pus în voi tot curajul şi toată puterea ei şi toate nădejdile de salvare le are în voi. Acum voi să n-o dezamăgiţi în această nădejde, ci să arătaţi patriei recunoştinţa ce se cuvine. Faceţi cunoscut tuturor oamenilor că înfrîngerile dinainte nu s-au întîmplat pentru că romanii sînt mai prejos decît cartaginezii, ci din pricina lipsei de ex-

https://biblioteca-digitala.ro

perienţă a celor care au luptat atunci şi datorită împrejurărilor potrivnice". Aşadar, după ce îi încurajă cu aceste cuvinte şi cu altele asemănătoare, Lucius dădu drumul soldaţilor.

110 În ziua următoare, ridicînd tabăra, consulii duceau armata acolo unde auzeau că se află duşmanii. După două zile de mers, aşezară tabăra la vreo cincizeci de stadii [202] depărtare de duşmani. Văzînd că locurile dimprejur erau şese şi descoperite, Lucius fu de părere că nu trebuie să dea bătălia, duşmanii fiind mai tari în cavalerie, ci mai bine să-i atragă şi să-i ducă în astfel de locuri în care lupta cu pedestrimea să fie hotărîtoare. Dar pentru că Gaius, din lipsă de experienţă, era de părere opusă, între comandanţi începu cearta şi supărarea, ceea ce este lucrul cel mai primejdios din toate. În ziua următoare comanda i se cuvenea lui Gaius, pentru că, potrivit tradiţiei, consulii luau pe rînd comanda cîte o zi. Acesta ridică tabăra şi înaintă, voind să se apropie de duşmani, cu toate protestările şi împotrivirile lui Lucius. Hanibal însă, cu trupele uşor înarmate şi cu călăreţii, merse în întîmpinare şi năvălind fără veste peste ei cînd erau încă în marş, începu lupta şi făcu să se nască o mare învălmăşeală în rîndurile lor. Romanii ţinură piept primei ciocniri, punînd înainte o parte din pedestrimea grea. Apoi, aruncînd împotriva duşmanilor arcaşii şi călăreţii, rămaseră învingători pe toată linia, deoarece pe cartaginezi nu-i sprijinea nici o trupă de rezervă însemnată, în timp ce la romani luptau laolaltă unele trupe amestecate cu soldaţii uşor înarmaţi. Făcîndu-se noapte, se retraseră şi unii şi alţii, fără ca rezultatul atacului să fie pentru cartaginezi după cum nădăjduiseră. În ziua următoare, Lucius, hotărîndu-se să nu lupte şi nemaiputînd să ducă înapoi armata, tăbărî cu două părţi din ea lîngă rîul ce se cheamă Aufidus, singurul care străbate Apeninul. Acesta este un munte neîntrerupt care desparte toate cursurile de apă din Italia, îndreptîndu-le pe unele spre Marea Tireniană, pe altele spre Adriatica. Aufidus, care îl străbate, are izvoarele în versantele Italiei de lîngă Marea Tireniană, iar vărsarea se face în Adriatica. A treia parte o trimise dincolo de rîu, la răsărit de vad, şi îi înconjură tabăra cu o întăritură care era cam la zece stadii [203] departe de a sa, iar de a duşmanilor puţin

https://biblioteca-digitala.ro

mai mult, voind să-i apere pe cei care plecau din tabăra de dincolo după nutreţ şi în acelaşi timp să-i ameninţe pe aceia ai cartaginezilor.

111 În această vreme, Hanibal, văzînd că evenimentele îl îmbie să lupte cu duşmanii şi temîndu-se ca nu cumva trupele sale să fi fost tulburate de înfrîngerea dinainte, socoti că era momentul potrivit pentru sfătuire şi-şi adună soldaţii. După ce se strînseră, spuse să privească toţi la locurile dimprejur şi întrebă ce favoare mai mare ar fi cerut, dacă li s-ar fi dat posibilitate, de la zei în împrejurările de faţă decît să dea o bătălie hotărîtoare în astfel de locuri, ei care îi întreceau în cavalerie cu mult pe duşmani. Fiindcă toţi aprobară vorbele lui pentru adevărul lor vădit, zise: „Pentru aceasta deci mai întîi să fiţi recunoscători zeilor, căci ei, pregătindu-ne victoria, au adus pe duşmani în astfel de locuri; în al doilea rînd, nouă, pentru că i-am silit pe duşmani să primească lupta, căci nu mai pot să fugă de ea, şi să se bată fără îndoială într-o poziţie prielnică pentru biruinţa noastră. A vă îndemna acum mai mult să fiţi curajoşi şi gata pentru luptă mi se pare că nu mai este nevoie... În adevăr, cînd nu cunoşteaţi lupta cu romanii, trebuia să fac acest lucru şi eu v-am vorbit mult, sprijinindu-mă pe exemple. Dar acum, după ce continuu în trei lupte aşa de mari i-aţi învins categoric pe romani, ce discurs ar putea să vă insufle un curaj mai mare decît acela pe care îl pot insufla faptele înseşi? Prin luptele dinainte, potrivit făgăduielilor mele, aţi pus stăpînire pe cîmpii şi pe bunurile din ele şi eu n-am dezminţit nimic din cele spuse vouă. Lupta de acum se dă pentru oraşe şi pentru bogăţiile din ele. Dacă veţi învinge, veţi fi îndată stăpîni pe toată Italia, scăpînd de ostenelile de acum şi devenind posesorii întregii bogăţii a romanilor; prin această luptă veţi deveni conducătorii şi stăpînii tuturor. De aceea nu mai e nevoie de cuvinte, ci de fapte. Căci, cu voia zeilor, sînt încredinţat că vă voi întări curînd făgăduielile mele". După ce spuse acestea şi alte cuvinte asemănătoare, în timp ce soldaţii îl aprobau cu entuziasm, le dădu drumul, lăudîndu-i şi împărtăşind zelul lor. Apoi aşeză tabăra şi făcu o întăritură chiar pe malul din partea fluviului unde se afla tabăra cea mare a duşmanilor.

https://biblioteca-digitala.ro

112 A doua zi le porunci tuturor să se echipeze şi să se îngrijească. În ziua următoare rîndui trupele lîngă rîu şi era limpede că zorea să se lupte cu duşmanii. Lucius, căruia nu-i era pe plac locul, văzînd că în curînd cartaginezii aveau să fie siliţi să-şi mute tabăra ca să-şi procure hrană, şezu liniştit şi întări paza taberelor cu trupe de rezervă. Hanibal aşteptă destul timp, dar cum nimeni nu-i ieşea împotrivă, duse iarăşi în întărituri celelalte trupe, iar pe numizi îi trimise contra inamicilor care plecau după apă din tabăra mai mică. Numizii înaintară pînă lîngă întăritură, împiedicîndu-i pe romani să ia apă. Gaius se înfurie şi mai mult de această îndrăzneală, iar mulţimea soldaţilor arăta ardoare pentru luptă şi suporta cu greu amînările. Căci pentru orice om este foarte greu de suportat timpul de aşteptare. Dar odată luată o hotărîre trebuie să sufere tot ceea ce pare că este mai grozav. Cînd sosi la Roma ştirea că armatele sînt cu taberele una în faţa alteia şi că în fiecare zi erau ciocniri între patrule, oraşul fu neliniştit şi plin de spaimă. Toţi erau neliniştiţi gîndindu-se la viitor şi, pentru că adesea înainte trupele lor fuseseră învinse, prevedeau şi îşi închipuiau urmările dacă ar fi suferit o înfrîngere totală. Toate oracolele consacrate la ei erau în gura tuturor, orice templu, orice casă era plină de semne şi minuni [204], apoi juruinţe, jertfe, rugăciuni către zei şi cereri umpleau oraşul. Căci în împrejurări primejdioase romanii sînt grozav de preocupaţi de a-şi face favorabili zeii şi oamenii şi nici una dintre ceremoniile săvîrşite în astfel de momente nu o socotesc nepotrivită sau neînsemnată.

113 Gaius, cum a doua zi primi comanda, o dată cu răsăritul soarelui porni trupele din amîndouă taberele şi, trecînd peste rîu pe soldaţii din tabăra mai mare, îi aşeză imediat în ordine de bătaie ; unind la aceştia pe cei din cealaltă tabără, îi aşeză pe aceeaşi linie. Faţa întregii armate era îndreptată către miazăzi [205]. Îi aşeză deci pe călăreţii romani la aripa dreaptă, lîngă rîu, şi în continuarea lor, pe aceeaşi linie, desfăşură pedestrimea, punînd manipulele în ordine mai strînsă ca de obicei şi făcînd ca adîncimea cohortelor să întreacă mult desfăşurarea frontală. Pe călăreţii aliaţilor îi trimise la aripa stîngă. La o oarecare distanţă în faţa întregii armate îi aşeză pe soldaţii uşor înarmaţi. Erau, împreună cu aliaţii,

https://biblioteca-digitala.ro

aproape optzeci de mii de pedestraşi, iar călăreţi puţin mai mult de şase mii. În aceeaşi vreme, Hanibal, trecîndu-i peste rîu pe baleari şi pe lăncieri, îi trimise înaintea armatei. Apoi îi scoase pe ceilalţi din întăritură şi, trecîndu-i prin două locuri dincolo de apă, îi aşeză în faţa duşmanilor. Lîngă rîu, la stînga, îi puse pe călăreţii iberi şi pe celţi în faţa călăreţilor romani, în continuarea acestora o jumătate din pedestraşii libyeni greu înarmaţi, apoi pe iberi şi pe celţi. Lîngă aceştia puse cealaltă parte a libyenilor, iar la aripa dreaptă îi aşeză pe călăreţii numizi. După ce desfăşură toată armata pe o singură linie, înaintă cu coloana din mijloc, formată din iberi şi celţi, şi uni celelalte rînduri cu aceasta, astfel încît făcu o linie de bătaie curbată în chip de semilună, subţiind linia întregii formaţii [206]. Voia să aibă în timpul luptei ca rezervă pe libyeni şi să dea primul atac cu iberii şi cu celţii.

114 Armura libyenilor era romană. Hanibal îi echipase pe toţi alegînd din prăzile pe care le adunase după lupta dinainte [207]. Scuturile iberilor şi ale celţilor erau aproape la fel, săbiile însă erau deosebite. Căci la cea iberică vîrful era bun pentru a răni nu mai puţin decît tăişul, pe cînd sabia gallică era folositoare numai cu tăişul şi de la distanţă. Erau aşezaţi în grupe rînd pe rînd, celţii goi, iar iberii îmbrăcaţi în tunici scurte tivite cu purpură, după obiceiul lor. Înfăţişarea le era ciudată şi în acelaşi timp înfricoşătoare. Numărul călăreţilor cartaginezi era în total cam la zece mii, iar al pedestraşilor puţin mai mult de patruzeci de mii, împreună cu celţii. Aripa dreaptă a romanilor o avea sub comanda sa Aemilius [208], cea stîngă Gaius [209], iar mijlocul Marcus [210] şi Cnaeus [211], care fuseseră consuli în anul dinainte. La cartaginezi, Hasdrubal comanda aripa stîngă, iar Hanon pe cea dreaptă. În centru se afla însuşi Hanibal cu fratele său Magon. Pentru că trupele romane rînduite pentru luptă erau cu faţa către miazăzi, cum am spus mai sus, iar ale cartaginezilor către miazănoapte, răsăritul soarelui nu-i stingherea nici pe unii nici pe alţii.

115 Prima încăierare fu între soldaţii puşi înainte şi la început lupta dintre trupele uşor înarmate fu nehotărîtă, dar cînd călăreţii iberi şi celţi din stînga se apropiară de ro-

https://biblioteca-digitala.ro

mani, aceştia dădură o bătălie cu adevărat barbară. Căci lupta nu era dusă după regulile tactice, prin retrageri prefăcute şi întoarceri neaşteptate, ci, odată intraţi în încăierare, luptau corp la corp, sărind jos de pe cai. În această ciocnire, cartaginezii biruiră şi uciseră foarte mulţi romani, cu toate că aceştia luptară toţi cu vitejie, iar pe ceilalţi îi respinseră pînă lîngă rîu, omorîndu-i şi lovindu-i fără cruţare. Atunci trupele pedestre, primind printre intervale pe soldaţii uşor înarmaţi, se ciocniră între ele. Cîtva timp rîndurile iberilor şi celţilor rămaseră pe loc şi luptară cu vitejie împotriva romanilor. Pe urmă însă, copleşite de puterea vrăjmaşilor, dădură înapoi şi se retraseră, stricînd forma de semilună a liniei de bătaie. Manipulele romane, urmărindu-i cu avînt, rupseră uşor linia duşmanilor, pentru că celţii fuseseră aşezaţi pe o linie subţire, în timp ce romanii se îndesaseră de la aripi către mijloc şi către locul unde se întetea lupta. Căci aripile şi mijlocul nu intraseră în acelaşi timp în luptă, ci întîi mijlocul, deoarece celţii, fiind rînduiţi în formă de semilună, erau mult mai înainte decît aripile, semiluna avînd rotunjimea îndreptată către duşmani. Apoi romanii, urmărindu-i pe aceştia şi alergînd către mijloc în locul unde duşmanii cedau, pătrunseră înainte atît de mult, încît din amîndouă părţile libyenii greu înarmaţi ajunseră să se afle în flancurile lor. Cei de la aripa dreaptă se întoarseră către stînga şi atacînd din dreapta, ameninţară din flanc pe duşmani, iar cei de la stînga, făcînd o întoarcere la dreapta, se rînduiră pe partea din stînga. De altfel împrejurarea arăta de asemenea ce aranjare trebuia făcută. Astfel, potrivit planului lui Hanibal, romanii care ocupau mijlocul, în timp ce urmăreau cu înverşunare pe celţi, fură împresuraţi de libyeni. Întorcîndu-se deci către cei care îi atacau din flancuri, ei nu mai luptau pe manipul, ci om contra om şi rînd contra rînd.

116 Lucius, cu toate că de la început fusese la aripa dreaptă şi luase parte la lupta călăreţilor, era totuşi în viaţă. Voind însă ca, potrivit cuvintelor de îndemn adresate ostaşilor, să treacă la fapte şi văzînd că hotărîrea luptei depindea de trupele pedestre, alergă călare către mijlocul liniei de bătaie. Intră în luptă şi, în timp ce lovea cu furie în duşmani, îi îndemna şi aţîţa pe soldaţii săi. Acelaşi lucru îl făcea Hanibal, căci el era de la început în capul acestei

https://biblioteca-digitala.ro

părţi a armatei. În această vreme, numizii din aripa dreaptă, năpustindu-se asupra călăreţilor duşmani aşezaţi în partea stîngă, nu pricinuiau şi nici nu sufereau pierderi mari, datorită felului lor deosebit de luptă, însă îi făceau pe vrăjmaşi inactivi, atrăgîndu-i şi atacîndu-i din toate părţile. Cînd însă Hasdrubal, după ce îi omorî pe călăreţii de lîngă rîu, afară de cîţiva, veni să dea ajutor din stînga numizilor, călăreţii aliaţi ai romanilor, prevăzînd atacul lui, dădură înapoi şi se retraseră. În această împrejurare, Hasdrubal se pare că făcu o manevră iscusită şi cuminte. Căci, văzînd că numizii erau numeroşi, foarte activi şi foarte înspăimîntători pentru duşmani, o dată ce aceştia începuseră să dea înapoi lăsă în seama numizilor urmărirea fugarilor, în timp ce el se îndreptă către locul unde luptau pedestraşii, pentru a le da ajutor libyenilor. Aruncîndu-se asupra trupelor romane din spate şi dînd atacuri unul după altul cu escadroanele în multe puncte, îi încurajă pe libyeni, în timp ce îi descurajă şi demoraliză pe romani. În această vreme, căzînd acoperit de răni grele, îşi dădu viaţa pe cîmpul de luptă şi Lucius Aemilius, omul care toată viaţa şi pînă în ultima clipă şi-a făcut, mai mult ca oricare altul, toată datoria faţă de patrie. Romanii, cît timp putură să lupte întorcîndu-se în toate părţile împotriva duşmanilor care-i încercuiseră, rezistară. Cum însă rîndurile din jur cădeau mereu şi erau strînşi din ce în ce mai mult, în cele din urmă căzură acolo cu toţii. Printre ei căzură şi Marcus şi Gnaeus, consulii din anul dinainte, oameni de ispravă şi în vreme de primejdie vrednici de Roma. În timpul luptei şi al măcelului, numizii, urmărindu-i pe călăreţii romani care fugeau, pe cei mai mulţi îi uciseră, iar pe alţii îi aruncară jos de pe cai. Numai puţini izbutiră să fugă la Venusia [212], printre care era şi generalul romanilor Gaius Terentius, un om care luă calea ruşinoasă a fugii şi care şi-a făcut magistratura nefolositoare pentru patrie.

117 În acest chip s-a sfîrşit deci bătălia de la Cannae dintre romani şi cartaginezi, bătălie care a cuprins pe cei mai viteji bărbaţi fie dintre învingători, fie dintre învinşi. Şi aceasta reiese limpede chiar din faptele petrecute. Căci din şase mii de călăreţi romani, numai şaptezeci fugiră cu Gaius la Venusia şi doar vreo trei sute de aliaţi se salvară

https://biblioteca-digitala.ro

împrăştiaţi în oraşe. Dintre pedestraşi fură prinşi înarmaţi aproape zece mii. Aceştia nu luaseră parte la bătălie ; din luptă însă poate numai trei mii fugiră în oraşele vecine. Toţi ceilalţi, în număr de aproape şaptezeci de mii, muriră viteje şte. La cartaginezi, mulţimea călăreţilor a fost, atunci ca şi mai înainte, de cel mai mare folos pentru dobîndirea victoriei. Şi fu limpede pentru urmaşi că este mai bine în vreme de război să aibă jumătate pedestraşi şi să fie cu totul mai tari în cavalerie decît să lupte avînd toate forţele egale cu duşmanii. Din armata lui Hanibal căzură aproape patru mii de celţi, vreo mie cinci sute de iberi şi libyeni şi cam două sute de călăreţi. Romanii care fură prinşi vii erau în afară de bătălie pentru motivul următor : Lucius lăsase zece mii de pedestraşi în tabăra sa, pentru ca, dacă Hanibal ar fi pus în linia de bătaie toate forţele fără să se îngrijească de apărarea taberei sale, aceştia, atacînd-o în timpul luptei, să pună stăpînire pe bagajele duşmanilor. Dacă însă, prevăzînd această primejdie, ar fi păstrat o pază însemnată, romanii ar fi luptat împotriva unei forţe mai puţin numeroase. Fură însă prinşi în chipul următor : Hanibal lăsase o pază îndestulătoare în întăritura sa şi, îndată ce lupta fu începută, romanii, potrivit ordinului, asediară şi atacară pe cei lăsaţi în fortăreaţa cartaginezilor. Aceştia la început rezistară şi tocmai începuseră să fie copleşiţi, cînd Hanibal, care vedea că bătălia înclina în favoarea sa, veni în ajutorul lor şi puse pe fugă pe romani, îi închise în castrul lor, ucise două mii din ei, iar pe ceilalţi îi făcu prizonieri. De asemenea numizii îi siliră să se predea pe romanii care se refugiaseră în poziţiile întărite din ţinut şi îi aduseră cu ei. Erau aproape două mii de călăreţi care o luaseră la fugă.

118 Hotărîndu-se lupta aşa cum am povestit, urmările fură acelea la care se aşteptau şi unii şi alţii. Într-adevăr, cartaginezii, după această biruinţă, fură îndată stăpîni pe aproape tot restul ţărmului. Tarentinii li se predară îndată, argyrippanii [213] şi unii capuani îl chemară pe Hanibal, iar toţi ceilalţi îşi întorceau atunci privirile către cartaginezi. Aceştia nutreau mari speranţe că vor pune stăpînire chiar pe Roma de la primul atac. Romanii, dimpotrivă, în urma înfrîngerii îşi luară nădejdea de la stăpînirea asupra italicilor. Erau cuprinşi de teamă grozavă şi se aflau în mare

https://biblioteca-digitala.ro

primejdie pentru ei înşişi şi pentru pămîntul patriei lor, aşteptîndu-se să sosească îndată Hanibal însuşi. Căci ca şi cum soarta ar fi vrut să întreacă măsura şi să se alieze cu nenorocirile venite pe capul lor, după puţine zile, cînd frica tot mai stăpînea oraşul, însuşi generalul [214] trimis în Gallia căzu fără de veste într-o cursă şi împreună cu armata sa fu nimicit de către celţi. Cu toate acestea, senatul nu neglijă nici una din măsurile ce se puteau lua, ci încuraja mulţimea, fortifica oraşul, şi lua cu bărbăţie hotărîri pentru înfruntarea situaţiei. Aceasta se arătă limpede din evenimentele care urmară. Într-adevăr, cu toate că romanii fuseseră învinşi atunci în chip neîndoielnic şi erau lipsiţi de puterea armelor, datorită însă felului constituţiei lor şi înţeleptelor hotărîri, nu numai că îşi redobîndiră stăpînirea în Italia, învingîndu-i după aceea pe cartaginezi, dar după puţină vreme ajunseră stăpînii întregii lumi. De aceea noi vom termina aici întinderea acestei cărţi, după ce am arătat întîmplările din Iberia şi din Italia, pe care le cuprinde a o sută patruzecea [215] olimpiadă. După ce vom povesti pînă la aceeaşi dată istoria elenică desfăşurată în această olimpiadă, abia atunci, potrivit planului de la început, vom face o expunere anumită despre constituţia romană [216], socotind că o astfel de descriere nu numai că este proprie pentru construirea operei istorice, dar contribuie în mare măsură la formarea celor doritori de învăţătură şi a oamenilor politici pentru orînduirea şi pregătirea constituţiilor.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

CARTEA A IV-A

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

1 În cartea dinaintea acesteia am arătat cauzele războiului al doilea dintre romani şi cartaginezi şi am trecut în revistă diferitele momente ale năvălirii lui Hanibal în Italia, apoi am descris luptele care au avut loc între ei pînă la bătălia care s-a dat lîngă fluviul Aufidus şi oraşul Cannae. Acum însă vom expune faptele elenilor săvîrşite în aceeaşi vreme cu cele amintite din olimpiada a o sută patruzecea [1]; dar mai întîi vom aminti pe scurt cititorilor studiul pregătitor pe care l-am făcut în cartea a doua [2] despre faptele elenilor şi mai ales despre neamul aheenilor, pentru că şi constituţia acestora a luat o dezvoltare extraordinară atît în trecut, cît şi în vremea noastră. Începînd de la Tisamenes, unul dintre fii lui Oreste, am spus [3] că aceştia au fost conduşi de regi din generaţie în generaţie pînă la Ogygos, iar după aceea, pe cînd se bucurau de o formă de guvernămînt democratică foarte frumoasă, întîia oară au fost împrăştiaţi de regii Macedoniei prin oraşe şi sate. Pe urmă am căutat să arătăm cum şi cînd au început să se apropie iarăşi unii de alţii şi cine au fost primii care s-au unit cu ei. Apoi am arătat în ce chip şi cu ce politică au atras oraşele şi au făcut pe toţi peloponesienii să poarte acelaşi nume şi să aibă aceeaşi constituţie. După ce am vorbit în general despre această acţiune, atingînd uşor amănuntele în continuare, am ajuns la alungarea lui Cleomenes, regele lacedemonienilor. Şi, recapitulînd faptele cuprinse în introducere pînă la moartea lui Antigonos, Seleucos şi Ptolemaios — pentru că toţi aceştia au murit în aceeaşi vreme —, am făgăduit să începem istoria noastră [4] cu faptele care au urmat după cele menţionate.

2 Socotim că acesta este cel mai bun punct de plecare, mai întîi pentru că opera istorică a lui Aratos se termină cu relatarea evenimentelor pînă în această vreme, cu care, legînd povestirea noastră, ne-am propus să continuăm istoria elenică; în al doilea rînd, pentru că perioada de timp imediat următoare şi care cade sub cercetarea noastră isto-

https://biblioteca-digitala.ro

rică coincide o parte cu vremea noastră, iar altă parte cu a părinţilor noştri, mai ales că noi înşine am fost prezenţi la unele dintre aceste evenimente, iar pe altele le-am auzit de la cei care le-au văzut. Căci a merge prea înapoi în timp pentru a scrie lucruri din auzite nu mi se pare că poate duce la păreri şi concluzii sigure. Am început mai ales de la aceste vremuri pentru că şi soarta a înnoit parcă toată faţa lumii în această epocă. În adevăr, Filip, fiul natural al lui Demetrios, fiind copil încă, primise atunci domnia Macedoniei ; iar Achaios, care stăpînea ţinuturile de dincoace de Taurus, avea nu numai titlul de rege, ci şi puterea. Antioh, supranumit cel Mare, cu puţin înainte, după moartea fratelui său Seleucos, primise domnia în Siria, fiind încă tînăr de tot. O dată cu aceştia, Ariarathes a ocupat domnia Capadociei. În aceeaşi vreme Ptolemaios Philopator devenise rege al Egiptului. Nu mult după aceea, Licurg fusese ales rege al lacedemonienilor. Cartaginezii puseseră de curînd pe Hanibal comandant al armatei lor pentru îndeplinirea faptelor pomenite. O astfel de schimbare în toate statele avea să fie începutul unor evenimente noi. Căci acest lucru se petrece de obicei prin firea naturală a lucrurilor, cum s-a şi întîmplat atunci. Romanii şi cartaginezii începură războiul povestit [5], Antioh şi Ptolemaios pe cel pentru Coelesyria, aheenii şi Filip pe cel împotriva etolienilor şi lacedemonienilor. Cauzele acestui război sînt următoarele.

3 Etolienii de mult timp suportau cu greutate pacea şi nevoia de a se întreţine din propriile lor cheltuieli ; erau obişnuiţi să trăiască pe spinarea vecinilor şi aveau nevoie de multe mijloace din pricina îngîmfării înnăscute căreia îi erau sclavi şi pentru care întotdeauna duseseră o viaţă de lăcomie şi aproape animalică, neconsiderînd nimic propriu şi socotind că toate se dobîndesc prin război. Cu toate acestea, mai înainte vreme, cît timp trăi Antigonos [6], temîndu-se de macedoneni, şezură liniştiţi. Dar cînd acesta muri, lăsîndu-l pe Filip un copil, ei, nesocotindu-l, căutau prilejuri şi pretexte să se amestece în treburile Peloponesului, fiind împinşi, potrivit vechiului obicei, la prădarea acestui ţinut şi, în acelaşi timp, crezînd că sînt destul de tari pentru a lupta chiar împotriva aheenilor. Erau frămîntaţi de astfel de gînduri cînd, ajutaţi puţin de întîmplare, folosiră următorul pretext pen-

https://biblioteca-digitala.ro

tru începerea ostilităţilor. Dorimachos Trichonianul [7], fiul acelui Nicostratos care trădă cu viclenie congresul tuturor beoţienilor [8], tînăr încă şi plin de acea ardoare şi lăcomie etoliană, fu trimis în numele statului la oraşul phigaleenilor [9] — care se află în Peloponeş, aşezat lîngă hotarele Meseniei şi care pe atunci formau o unitate politică cu etolienii — cu pretextul de a apăra ţara şi oraşul phigalienilor, în realitate însă cu sarcina de a supraveghea tot ce se petrecea în Peloponeş. Cu el veniseră şi intraseră în Phigaleea nişte piraţi şi, cum nu putea să le procure pradă legitimă pentru că pe atunci dura încă pacea generală între eleni încheiată de Antigonos, în cele din urmă, fiind în încurcătură, le îngădui piraţilor să prade vitele mesenienilor, cu toate că le erau acestora prieteni şi aliaţi. La început piraţii răpeau turmele ce se aflau la marginile ţării, pe urmă însă, pe măsură ce le creştea îndrăzneala, începură să distrugă şi casele de pe ogoare, apărînd pe neaşteptate în timpul nopţii. Mesenienii, indignaţi de aceste jafuri, trimiseră soli la Dorimachos, care la început se făcu că nu înţelege, voind, pe de o parte, să-i ajute pe piraţii de sub ordinele sale, pe de altă parte să tragă şi el folos, fiind părtaş la prăzi. Cum însă soliile erau tot mai numeroase din pricina jafurilor neîncetate, spuse că va merge el însuşi la Messene, ca să facă dreptate celor care se plîngeau de etolieni. Cînd sosi şi i se prezentară cei nedreptăţiţi, pe unii îi luă în bătaie de joc, împotriva altora se înfurie, iar pe alţii îi sperie cu insulte.

4 Pe cînd el mai zăbovea în Messene, piraţii se apropiară noaptea de oraş şi, punînd scări, devastară casa de ţară ce se cheamă a lui Chyron, uciseră sclavii care se apărau şi, după ce îi legară pe ceilalţi, îi luară împreună cu vitele. Eforii mesenienilor, care erau îndureraţi de cele întîmplate şi de şederea lui Dorimachos la ei, se socotiră atunci insultaţi şi mai mult şi-l chemară înaintea colegiului magistraţilor. În acest timp, Scyron, care era atunci efor al mesenienilor şi care toată viaţa se bucurase de o bună reputaţie printre cetăţeni, îi sfătui să nu-l lase pe Dorimachos să iasă din oraş dacă nu va înapoia mesenienilor toate lucrurile de care fuseseră jefuiţi şi nu va face să fie judecaţi cei vinovaţi de uciderі. Cum toţi aprobau propunerile drepte ale lui Scyron, Dorimachos, înfuriat, spuse că sînt nerozi de tot dacă ei cred

https://biblioteca-digitala.ro

că insultă acum pe Dorimachos şi nu comunitatea etolienilor. Socotea nedemn ceea ce se întîmpla şi spuse că vor fi loviţi cu o pedeapsă publică şi o vor suferi pe bună dreptate. Era în acea vreme în Messene un om josnic, pe nume Babyrtas, stricat în toate privinţele, căruia, dacă cineva i-ar fi pus pălăria şi hlamida lui Dorimachos, n-ar fi fost cu putinţă să fie deosebit, într-atîta se asemăna la voce şi la toate părţile corpului cu cel pomenit. Acest lucru îi era bine cunoscut lui Dorimachos. Aşadar, pentru că vorbea mesenienilor ameninţător şi obraznic, Scyron, înfuriindu-se, zise: „Crezi, Babyrtas, că ne pasă de tine sau de ameninţarea ta?". La aceste vorbe, Dorimachos cedă îndată împrejurărilor şi consimţi să fie pedepsiţi vinovaţii de toate nedreptăţile făcute mesenienilor. Întorcîndu-se însă în Etolia, suportă aşa de amar şi de greu această vorbă, încît, fără să aibă nici un alt motiv întemeiat, numai pentru aceasta aţîţă războiul împotriva mesenienilor.

5 Strateg al etolienilor era Ariston. Acesta, din pricina unor slăbiciuni trupeşti nefiind bun pentru treburile războinice şi în acelaşi timp fiind rudă cu Dorimachos şi Scopas, cedase într-un chip oarecare celui din urmă toată conducerea. Dorimachos însă nu îndrăznea să aţîţe public pe etolieni la războiul împotriva mesenienilor, pentru că nu avea nici un pretext plauzibil, căci se ştia de toţi că zelul său pornea din nelegiuirea săvîrşită şi din batjocura suferită. Părăsind deci acest gînd, îndemna în taină pe Scopas să ia parte cu el la planul împotriva mesenienilor. Îi arăta deplina siguranţă din partea macedonienilor din pricina vîrstei celui care îi conducea, căci Filip nu avea atunci mai mult de şaptesprezece ani; mai adăuga gîndurile duşmănoase ale lacedemonienilor faţă de mesenieni şi îi amintea de bunăvoinţa faţă de ei şi de alianţa eleenilor. Prin aceasta căuta să arate că intrarea în Mesenia le va fi fără primejdie. Ca argumentul cel mai puternic pentru aţîţarea unui etolian, îi punea sub ochi prăzile ce puteau fi luate din ţara mesenienilor, care era nebănuitoare şi singura din Pelopones rămasă nevătămată în timpul războiului lui Cleomenes. La toate aceste foloase adăuga popularitatea pe care aveau s-o dobîndească pe lîngă mulţimea etolienilor. În privinţa aheenilor, dacă aveau să le împiedice trecerea, lor nu avea să li se aducă

https://biblioteca-digitala.ro

învinuire pentru că s-ar fi apărat. Dacă însă aveau să rămînă liniştiţi, n-avea să fie nici o piedică pentru planurile lor. Spunea apoi că nu vor lipsi pretexte împotriva mesenienilor, căci de multă vreme îi supărau, făgăduind aheenilor şi macedonenilor că vor intra în alianţa lor. Spunînd aceste vorbe şi altele asemănătoare îndreptate către aceeaşi ţintă, trezi atît de mare zel în Scopas şi în prietenii lui, încît aceştia, fără să aştepte adunarea generală a etolienilor şi fără să împărtăşească ceva apocleţilor [10] sau să facă vreun alt lucru din cele cuvenite, hotărînd după pornirea şi judecata lor, începură război în acelaşi timp împotriva mesenienilor, epiroţilor, aheenilor, acarnanilor şi macedonenilor.

6 Aşa că trimiseră îndată pe mare piraţi, care, întîlnind lîngă Citera o corăbie regală din Macedonia, o aduseră cu oameni cu tot în Etolia şi vîndură pe cîrmaci şi pe corăbieri împreună cu corabia. Pustiiră apoi ţărmul Epirului, folosind pentru nelegiuirea lor corăbiile cefaleenilor şi încercară să ocupe Thyrion [11] din Acarnania. În acelaşi timp trimiseră în ascuns prin Peloponeş pe cîţiva care puseră stăpînire, în mijlocul ţinutului megalopolitanilor, pe fortăreaţa ce se cheamă Clarion, pe care o folosiră ca loc pentru vînzare a prăzilor şi unde se aşezaseră pentru jafuri. Dar, în cîteva zile, Timoxenos, strategul aheenilor, împreună cu Taurion, care fusese lăsat de Antigonos să poarte grijă de treburile regale în Peloponeş, o luă înapoi după un asediu. Căci regele Antigonos, cu îngăduinţa aheenilor, luase în stăpînire Corintul de pe vremea războiului lui Cleomenes, însă nu dăduse înapoi aheenilor Orchomenul [12], luat cu forţa, ci, însuşindu-şi-l, îl menţinea, voind, după părerea mea, nu numai să fie stăpîn pe intrarea în Peloponeş, ci să supravegheze chiar interiorul ţării cu garnizoana şi pregătirile pe care le avea în Orchomenos. În această vreme, Dorimachos şi Scopas, care aşteptaseră momentul în care Timoxenos mai avea puţin timp pînă la părăsirea conducerii, iar Aratos, care fusese ales de aheeni strateg pentru anul următor, nu intrase încă în funcţiune, adunară pe toţi etolienii la Rhion [13], îi transportară în Peloponeş pe bărcile şi corăbiile cefaleenilor echipate dinainte şi înaintară către Mesenia. Mergînd prin ţinutul patreenilor, phareenilor şi al triteenilor [14], se prefăcură că vor să nu pricinuiască nici o pagubă aheenilor,

https://biblioteca-digitala.ro

dar, pentru că era cu neputinţă ca mulţimea soldaţilor să se abţină de a nu vătăma ţara din pricina poftei lor neînfrînate de pradă, trecură, făcînd jafuri şi nimicind totul, pînă ajunseră la Phigaleea [15]. Pornind de aici pe neaşteptate şi cu îndrăzneală, năvăliră în ţinutul mesenienilor, fără să ţină seamă cîtuşi de puţin de prietenia şi de alianţa care exista de multă vreme între ei şi mesenieni şi de drepturile stabilite în comun între oameni. Punînd totul mai prejos decît lăcomia lor, pustiiau fără teamă, în timp ce mesenienii nu îndrăzneau de loc să li se opună.

7 Aheenii însă, pentru că potrivit legilor trebuiau să ţină congresul lor în această vreme, veniră la Aigion. Cînd se întruniră în adunare, patreenii şi phareenii făcură o dare de seamă de stricăciunile pricinuite ţării lor în timpul trecerii etolienilor. Mesenienii, care trimiseseră o solie, cereau să li se dea ajutor, pentru că fuseseră nedreptăţiţi şi trădaţi. Auzind cele spuse, aheenii împărtăşeau indignarea patreenilor, şi phareenilor şi le era milă de nenorocirile mesenienilor, mai ales pentru că socoteau o grozavă nedreptate faptul că etolienii, cărora nimeni nu le îngăduise trecerea, pe care ei nici măcar nu se gîndiseră s-o ceară, îndrăzniseră să năvălească în Ahaia cu armată, în ciuda tratatelor. Mîniaţi de toate aceste fapte, hotărîră să-i ajute pe mesenieni şi dădură ordin strategului să adune pe aheeni sub arme. Se stabili ca toate hotărîrile luate de adunare să fie definitive. Timoxenos, cu toate că era încă strateg, pentru că în scurt timp comanda sa avea să înceteze, şi totodată pentru că n-avea încredere în aheeni din cauză că ei neglijaseră în aceea vreme exerciţiile militare, căuta să tărăgăneze expediţia şi adunarea trupelor. Căci după prăbuşirea lui Cleomenes, regele spartanilor, obosiţi de războaiele trecute şi încrezîndu-se în noua stare de lucruri, toţi peloponesienii neglijaseră pregătirea de război. Aratos însă, indignat şi mîniat de îndrăzneala etolienilor, căuta să folosească situaţia cu ură, ca unul care dinainte vreme nutrea împotriva lor sentimente duşmănoase. De aceea se grăbea să adune pe aheeni sub arme şi era nerăbdător să atace pe etolieni. În sfîrşit, primind de la Timoxenos, cu cinci zile mai înainte de vremea ce i se cuvenea, pecetea publică, scrise oraşelor şi adună în Megalopolis pe toţi cei în vîrstă potrivită de a purta armele. Mi se

https://biblioteca-digitala.ro

pare potrivit să spun mai întîi cîteva cuvinte despre acest om din cauza particularităţii firii sale.

8 Aratos era în toate privinţele un bărbat făcut pentru viaţa politică. Într-adevăr, el era capabil să vorbească, să gîndească şi să ţină ascunse hotărîrile luate. Nimeni nu ştia mai bine ca el să suporte cu linişte neînţelegerile ivite, să-şi alăture prieteni şi să-şi procure aliaţi. Era foarte priceput şi să pună la cale împotriva duşmanilor intrigi, înşelătorii şi curse şi să le ducă la capăt prin răbdarea şi îndrăzneala sa. Vădite şi numeroase sînt mărturiile despre această dibăcie a sa, dar cele mai vestite pentru cine le cercetează în parte sînt ocuparea Sicionei şi a Mantineii, alungarea etolienilor din Pellene şi îndeosebi uneltirea cu privire la Acrocorint [16]. Tot el însă, cînd voia să lupte în cîmp deschis, era încet în hotărîri, fără îndrăzneală în iniţiative, neputînd să suporte în faţă primejdia. De aceea a şi umplut Peloponesul cu trofee privind faptele sale, şi din pricina acestei slăbiciuni era întotdeauna uşor de învins de duşmani. Astfel, firile oamenilor au multe forme nu numai în trupuri, ci mai ales în suflete, încît acelaşi om, nu numai în desfăşurarea diferitelor activităţi, se dovedeşte pentru unele bine înzestrat, pentru altele dimpotrivă, ci chiar şi în deosebitele manifestări ale aceleiaşi activităţi adesea este foarte ager, alteori foarte domol şi, de asemenea, aci este foarte îndrăzneţ, aici foarte fricos. Aceste observaţii nu sînt afară din comun, ci obişnuite şi cunoscute celor care voiesc să-şi oprească atenţia asupra lor. De exemplu, unii la vînătoare sînt îndrăzneţi în luptele cu fiarele, dar se dovedesc laşi în faţa armelor şi a duşmanilor ; pricepuţi şi îndemînatici în lupta corp la corp şi în particular, incapabili însă în lupta comună şi în linia de bătaie împotriva unor forţe egale. Aşa, de exemplu, călăreţii thessalieni sînt irezistibili cînd luptă pe escadroane şi în falangă, însă în afara liniei regulate în lupta corp la corp se dovedesc puţin destoinici şi greoi cînd se cere să folosească momentul şi locurile potrivite. Etolienii reprezintă însă tocmai contrarul. Cretanii sînt neîntrecuţi pe uscat şi pe mare să pună curse, în piraterie, în prădarea duşmanilor, în atacuri de noapte şi în toate acţiunile duse cu viclenie şi în mod izolat. Totuşi, în atacurile din faţă şi cu trupele rînduite în linie de bătaie sînt fără curaj şi şovăitori. Aheenii

https://biblioteca-digitala.ro

şi macedonenii prezintă tocmai cazul contrar. Am dat aceste exemple pentru ca cititorii să nu privească neîncrezători spusele noastre dacă exprimăm cumva despre aceiaşi oameni păreri contrarii cu privire la chipuri identice în atitudinea lor.

9 Pe cînd oamenii în vîrstă de recrutare erau adunaţi cu armele la Megalopolis după hotărîrea aheenilor — căci de acolo am început digresiunea —, mesenienii se înfăţişară iarăşi înaintea mulţimii, rugînd-o să nu se uite la ei cu nepăsare cînd erau aşa de vădit trădaţi şi arătînd că voiau să intre în alianţa comună şi că doreau să fie înrolaţi la un loc cu ceilalţi. Căpeteniile aheenilor se opuseră alianţei, spunînd că nu puteau să primească pe nimeni fără îngăduinţa lui Filip şi a celorlalţi aliaţi ; căci încă era în vigoare pentru toţi alianţa cu jurămînt încheiată prin Antigonos pe vremea lui Cleomenes între aheieni, epiroţi, focidieni, macedoneni, beoţieni, acarnani şi thessalieni. Spuseră însă că vor ieşi şi îi vor ajuta dacă solii prezenţi vor preda ca ostatici în oraşul lacedemonienilor pe fiii lor, pentru ca să nu facă pace cu etolienii fără voia aheenilor. Lacedemonienii, care ieşiseră potrivit tratatului de alianţă, şedeau în tabără lîngă hotarele megalopolitanilor, avînd rol mai mult de observatori şi de spectatori decît de aliaţi. Aratos, după ce hotărî în chipul acesta cele cu privire la mesenieni, trimise soli la etolieni, pentru a le aduce la cunoştinţă hotărîrile sale şi a-i sfătui să se retragă din ţara mesenienilor şi să nu se atingă de Ahaia ; de nu, aheienii avea să trateze pe atacatori ca duşmani. Scopas şi Dorimachos, auzind cele spuse şi ştiind că aheenii se aflau adunaţi, socotiră că pentru moment era în folosul lor să se supună acestor îndemnuri. Aşadar, trimiseră îndată la Cyllene [17] oameni cu scrisoare către Ariston, strategul etolienilor, cerîndu-i să le trimeată degrabă vasele de transport ale Eleii la insula ce se cheamă Pheias [18]. Plecară şi ei, după două zile, încărcaţi cu pradă şi se îndreptară către Eleea. Căci etolienii erau de totdeauna legaţi de prietenia cu eleenii, pentru ca, prin mijlocirea lor, să se amestece în treburile Peloponesului şi să săvîrşească jafuri şi furturi.

10 Aratos, după ce aşteptă două zile, crezînd ca un naiv că etolienii se vor înapoia după cum afirmaseră, trimise

https://biblioteca-digitala.ro

acasă pe toţi aheenii şi lacedemonienii şi, oprind numai trei mii de pedestraşi, trei sute de călăreţi şi soldaţii care îl însoţeau pe Taurion, se îndreptă către Patrai, cu gîndul de a veni aproape de etolieni şi a le observa mişcările. Dorimachos, fiind înştiinţat că Aratos şi soldaţii săi îl urmăreau rămînînd laolaltă înarmaţi, pe de o parte de teamă ca nu cumva trupele sale să fie atacate în timpul urcării în corăbii, pe de altă parte din dorinţa de a aţîţa războiul, trimise pe corăbii prada cu un număr suficient de oameni potriviţi pentru transport, cărora le porunci să se ducă la Rhion [19] pentru a se îmbarca acolo; însoţi la început prada trimisă, păzind-o, apoi, schimbîndu-şi drumul, se îndreptă către Olimpia. Auzind însă că Taurion cu trupele menţionate se afla prin apropiere de Clitoria şi gîndind că nu va putea să facă îmbarcarea de la Rhion fără primejdie şi luptă, socoti că era avantajos pentru el să se bată cît mai repede cu soldaţii lui Aratos tocmai cînd erau puţini şi nu bănuiau ce-i aştepta. Îşi închipuia că, punîndu-i pe fugă şi pustiind ţara, va putea să se îmbarce fără primejdie de la Rhion, în timp ce Aratos va zăbovi şi va delibera pentru a aduna iarăşi mulţimea aheenilor. Dacă însă oamenii lui Aratos, de frică, se vor feri de luptă şi nu vor voi să se bată, va pleca fără primejdie şi cînd i se va părea că-i de folos. Aşadar, făcîndu-şi aceste socoteli, Dorimachos înaintă şi aşeză tabăra lîngă Methydrion [20], în ţinutul Megalopolisului.

11 Comandanţii aheenilor, aflînd de sosirea etolienilor, folosiră această împrejurare aşa de rău, încît întrecură orice limită a prostiei. Căci, întorcîndu-se din Clitoria, aşezară tabăra lîngă Caphyai [21]. În timp ce etolienii, plecînd de la Methydrion, treceau prin oraşul orchomenienilor [22], comandanţii, scoţîndu-i pe aheieni în cîmpia caphyenilor, îi rînduiră în linie de bătaie, adăpostindu-se după rîul care curgea prin ţinut [23]. Etolienii, din pricina accidentelor terenului de la mijloc, căci înaintea rîului erau multe gropi greu de trecut, şi din pricina grabei de a lupta arătată de aheeni, se temură să-i atace pe duşmani, potrivit planului de la început, şi se îndreptară în ordine deplină către înălţimile de pe Olygyrtos, fiind mulţumiţi că nimeni n-avea să-i atace sau să-i silească să lupte. Cînd avangarda etolienilor se apropia de înălţimi şi călăreţii, care veneau în ariergardă prin cîm-

https://biblioteca-digitala.ro

pie, erau în apropiere de aşa-numitul Propus [24] al regiunii muntoase, Aratos îşi trimise călăreţii şi soldaţii uşor înarmaţi, sub comanda lui Epistratos acarnanianul, cu porunca de a ataca ariergarda şi de a încerca să producă dezordine în rîndurile duşmanilor. Dimpotrivă, dacă era nevoie să dea bătălia, trebuia să atace nu ariergarda şi încă după ce duşmanii străbătuseră şesul, ci avangarda, imediat după ce intraseră în cîmpie. Căci astfel toată lupta s-ar fi dat în locurile netede ale cîmpiei, unde etolienii s-ar fi găsit în încurcătură din pricina armamentului lor şi al întregii lor ordine de luptă, iar aheenii, dimpotrivă, ar fi avut cea mai mare uşurinţă de manevră şi putere de luptă. În schimb, ei, lăsînd locurile şi împrejurările prielnice, contribuiră la succesul duşmanilor. Aşadar, sfîrşitul bătăliei fu o urmare a tacticii lor.

12 Căci, îndată ce soldaţii uşor înarmaţi începură lupta, călăreţii etolienilor se retraseră în ordine către poalele munţilor, pentru a se uni cu pedestraşii lor. Aratos, fără să înţeleagă bine ce se petrecea şi fără să calculeze bine ceea ce avea să se întîmple, îndată ce îi văzu pe călăreţi că se retrăgeau, nădăjduind că aveau să fugă, trimise soldaţii greu înarmaţi de la aripi, cu porunca de a da ajutor şi a se uni cu trupele lor uşoare, în timp ce el, întorcîndu-se către flanc, ducea armata în marş grăbit la atac. Călăreţii etolienilor însă străbătură cîmpia şi, îndată ce se uniră cu pedestraşii, retrăgîndu-se la poalele muntelui, se opriră. Adunaseră apoi pe laturi pe pedestraşi şi îi îndemnară la luptă, căci la strigătele lor alergau degrabă înapoi şi veneau mereu în ajutor cei care mergeau înainte. Cînd socotiră că sînt destui ca număr pentru a înfrunta lupta, întorcîndu-se, atacară pe călăreţii şi pe pedestraşii uşor înarmaţi ai aheenilor din primele linii. Fiind mai numeroşi şi atacînd de pe înălţime, cu toate că luptară mult timp, în cele din urmă puseră pe fugă pe potrivnici. În momentul în care aceştia, dîndu-se înapoi, fugeau şi pe cînd soldaţii greu înarmaţi veneau în ajutor în dezordine şi împrăştiaţi pe de o parte pentru că nu ştiau ce se întîmplă, pe de altă parte pentru că dădeau peste fugarii în retragere, fură siliţi să se întoarcă şi să facă acelaşi lucru. Din această pricină se întîmplă că cei învinşi în luptă erau nu mai mulţi de cinci sute, pe cînd fugarii peste două mii. Pentru că

https://biblioteca-digitala.ro

această întîmplare îi învăţă pe etolieni ce trebuia să facă, îi urmăriră pe fugari cu strigăte furioase şi neîncetate. Aheenii se retrăgeau către pedestrimea greu înarmată, crezînd că rămăsese în locurile sigure şi în ordinea de bătaie de la început. De aceea mai întîi fuga era onorabilă şi salvatoare. Cînd însă băgară de seamă că şi aceştia părăsiră locurile sigure şi mergeau în şiruri lungi şi despărţite, unii din ei, împrăştiindu-se îndată, se retraseră în dezordine în oraşele vecine, alţii, dînd peste soldaţii care veneau în faţa lor, se speriară şi, fără să fi luat măcar contact cu duşmanii, fugiră în neorînduială. Cum am spus înainte, se retraseră în oraşe. De aceea atît Orchomenos, cît şi Caphyai, care erau în apropiere, le fură de folos multora. Dacă nu s-ar fi întîmplat aceasta, toţi ar fi fost în primejdie să fie omorîţi în chip nesăbuit. Aşadar, în felul acesta a fost lupta de la Caphyai.

13 Megalopolitanii, aflînd că etolienii îşi aşezaseră tabăra lîngă Methydrion, la sunetul trompetei alergară cu toţii în ajutor şi sosiră a doua zi după luptă, dar pe aceşti oameni, cu care nădăjduiseră să lupte împotriva vrăjmaşilor, dacă ar fi fost în viaţă, fură siliţi să-i îngroape, găsindu-i ucişi de duşmani. Săpînd o groapă în cîmpia caphyilor şi adunînd morţii, îngropară cu toată cinstea pe nenorociţi. Etolienii însă, care, contrar oricărei aşteptări, dobîndiseră biruinţa datorită călăreţilor lor şi soldaţilor uşor înarmaţi, în cele din urmă străbătură Peloponesul fără să fie tulburaţi. În această vreme încercară un atac împotriva oraşului pelenienilor, prădară ţinutul sicionian şi, în sfîrşit, se retraseră prin istm.

Aşadar, în aceste fapte sta cauza şi originea războiului „aliaţilor", dar el a început, de la decretul dat după aceea, de toţi aliaţii, care, întrunindu-se la Corint, întăriră hotărîrea la propunerea regelui Filip [25].

14 Mulţimea aheenilor însă, după cîteva zile, se întruni la adunarea obişnuită. Adunarea în general, cît şi fiecare din membrii ei în parte, era tare supărată pe Aratos, căci el, fără îndoială, fusese cauza nenorocirii întîmplate. Şi pentru că adversarii săi politici îl acuzau şi aduceau dovezi limpezi despre nedestoinicia sa, mulţimea se mînia şi se întărîta şi mai mult. Căci se socotea că cea dintîi greşeală era faptul că luase conducerea mai înainte de a i se fi cuvenit, pentru

https://biblioteca-digitala.ro

a se avînta într-una din cele acţiuni în care se ştia că adesea dăduse greş. A doua greşeală, şi mai mare decît prima, era că dăduse drumul aheenilor tocmai cînd etolienii se aflau în inima Peloponesului şi mai ales cînd ştia că Scopas şi Dorimachos doreau să răstoarne ordinea de stat şi să aţîţe războiul. A treia era că atacase pe vrăjmaşi cînd nu era nici o nevoie şi cu aşa de puţini soldaţi, în timp ce putea să se retragă fără primejdie în oraşele vecine, să adune pe aheeni şi numai atunci să dea lupta cu duşmanii dacă o socotea cu totul avantajoasă. Ultima şi cea mai mare greşeală a fost că, luînd hotărîrea de a lupta, se comportase aşa de cutezător şi de nechibzuit, încît, după ce neglijase avantajul terenului de cîmp şi al soldaţilor greu înarmaţi, cu trupele sale uşor înarmate dăduse lupta împotriva etolienilor la poalele muntelui, pentru care nimic nu era mai folositor şi mai obişnuit decît această condiţie. Cu toate acestea, Aratos, înaintînd, aminti cîrmuirea şi faptele sale dinainte, respinse acuzaţiile, arătînd că nu era vinovat de cele ce se întîmplaseră, şi ceru iertare dacă în timpul bătăliei trecuse cu vederea vreun amănunt. El socotea că faptele trebuie să fie privite în totalitatea lor, nu cu răutate, ci cu bunăvoinţă. Atunci mulţimea aheenilor îşi schimbă părerea aşa de repede şi aşa de mărinimos, încît se supără mult pe adversarii lui politici care îl atacaseră şi urmă după aceea în orice hotărîre sfatul lui Aratos. Aşadar, aceste evenimente se petrecură în olimpiada o sută treizecişinoua, iar cele următoare în a o sută patruzecea.

15 Hotărîrile luate de aheeni fură acestea : să se trimită soli la epiroţi, la beoţieni, la focidieni, la acarnanieni şi la Filip, pentru a-i încunoştinţa în ce fel etolienii, călcînd tratatele, năvăliseră de două ori cu armele în Ahaia şi pentru a-i chema să vină în ajutorul lor potrivit înţelegerii. Se mai hotărî ca să fie primiţi şi mesenienii în alianţă, ca strategul să aleagă dintre aheeni cinci mii de pedestraşi şi cinci sute de călăreţi şi să dea ajutor mesenienilor dacă etolienii vor ataca ţara lor ; să se înţeleagă cu lacedemonienii şi cu mesenienii, cîţi călăreţi şi cîţi pedestraşi vor trebui să dea şi unii şi alţii pentru nevoile comune. Prin luarea acestor hotărîri, aheenii, suportînd cu curaj înfrîngerea suferită, nu trecură cu vederea nici pe mesenieni, nici propriile lor interese. Solii

https://biblioteca-digitala.ro

aleşi îşi îndepliniră misiunea pe lîngă aliaţi, iar strategul recrută, potrivit decretului, oameni din Ahaia, stabili cu lacedemonienii şi mesenienii ca fiecare să procure două mii cinci sute de pedestraşi şi două sute cincizeci de călăreţi, aşa că, pentru trebuinţele viitoare, se formase totalul de zece mii de pedestraşi şi o mie de călăreţi.

Etolienii, cînd sosi ziua cuvenită pentru adunare, se întruniră şi hotărîră să facă pace cu lacedemonienii, cu mesenienii şi cu toţi ceilalţi, avînd gînduri viclene şi voind să strice şi să ademenească pe aliaţii aheenilor. Hotărîră apoi să încheie pace şi cu aheenii dacă vor părăsi alianţa cu mesenienii, iar de nu, să lupte împotriva lor, fapta cea mai nesocotită din toate. Căci etolienii, care erau aliaţi ai aheenilor şi ai mesenienilor, dacă aceste două populaţii ar păstra între ele prietenia şi alianţa, ar urma să declare război aheenilor. Dacă însă aheenii deveneau duşmani ai mesenienilor, făceau pace cu ei singuri, încît nici nu se putea pricepe felul lor necinstit de a lucra din pricina purtării lor care era departe de orice bun-simţ.

16 Epiroţii şi regele Filip, ascultînd pe soli, primiră în alianţă pe mesenieni. Se indignară îndată de cele săvîrşite de etolieni, dar nu se mirară prea mult, pentru că aceştia nu făptuiseră nimic neaşteptat, etolienii lucrînd după obiceiul lor. De aceea nu se mîniară prea mult, ci hotărîră să facă pace cu ei. Astfel, nedreptatea continuă găseşte iertare mai degrabă decît răutatea neobişnuită şi neaşteptată. Aşadar, etolienii, cu toate că se purtaseră în acest chip, prădînd neîncetat Elada şi ducînd războaie nedeclarate împotriva multor populaţii, nu binevoiau nici măcar să se dezvinovăţească în faţa acuzatorilor lor, ba chiar îi luau în bătaie de joc dacă cineva le cerea să dea socoteală de faptele lor din trecut sau, fără să mai vorbim, să dea garanţii pentru viitor. Lacedemonienii însă, care fuseseră eliberaţi de curînd datorită lui Antigonos şi mărinimiei aheenilor şi care erau datori să nu facă nimic potrivnic macedonenilor şi lui Filip, trimiseră pe ascuns soli la etolieni şi încheiară cu ei în taină un tratat de prietenie şi de alianţă.

Tocmai fuseseră înrolaţi tinerii aheeni, şi lacedemonienii şi mesenienii hotărîseră să trimită ajutor [20], cînd Scerdilaidas şi Demetrios din Pharos plecară din Illyria cu nouăzeci

https://biblioteca-digitala.ro

de corăbii, trecînd dincolo de Lissos, contrar învoielilor încheiate cu romanii [27]. Ei se apropiară întîi de Pylos şi îl atacară, dar fură respinşi. După aceea Demetrios cu cincizeci de corăbii se îndreptă spre insule şi, navigînd în jurul Cicladelor, de la unele strînse bani, pe altele le prădă. Scerdilaidas însă, întorcîndu-se spre patrie, se opri la Naupactos [28] cu patruzeci de corăbii, avînd încredere în Amynas [29], regele athamanilor [30], care îi era rudă. Prin mijlocirea lui Agelaos încheie cu etolienii o înţelegere cu privire la împărţirea prăzii şi făgădui să năvălească în Ahaia împreună cu ei. După ce Agelaos, Dorimachos şi Scopas încheiară această înţelegere cu Scerdilaidas şi supuseră oraşul cynaithienilor [31], adunară laolaltă pe etolieni şi năvăliră în Ahaia împreună cu illyrii.

17 Ariston, strategul etolienilor, prefăcîndu-se că nu ştia nimic din cele ce se petreceau, şedea liniştit în patrie, spunînd că nu lupta împotriva aheenilor, ci păstra pacea. Faptă neroadă şi copilărească! Căci este limpede că naivă şi neroadă se vădeşte purtarea unuia care crede că ascunde cu vorbe lumina faptelor. Dorimachos însă, mergînd prin Ahaia, ajunse pe neaşteptate la Cynaitha. Cynethienii, arcadieni de neam, de multă vreme erau tulburaţi de vrăjbi necontenite şi mari; se săvîrşiseră între ei multe ucideri, surghiuniri, răpiri de averi şi noi împărţiri de pămînt. În cele din urmă biruise partida aheeană şi pusese stăpînire pe oraş, avînd o pază a zidurilor şi un strateg al oraşului veniţi din Ahaia. Astfel era situaţia cînd, cu puţin timp înainte de sosirea etolienilor, exilaţii trimiseră oameni la cei din oraş să-i roage să se împace cu ei şi să-i aducă înapoi în patrie. Cei care stăpîneau oraşul, fiind înduplecaţi, trimiseră o solie la neamul aheenilor, căci voiau să facă împăcarea cu îngăduinţa lor. Aheenii încuviinţară degrabă, pentru că erau încredinţaţi că oamenii din amîndouă partidele aveau să le fie binevoitori; căci cei care stăpîneau oraşul îşi puneau toate nădejdile în aheeni, iar cei care urmau să se întoarcă îşi dobîndeau scăparea cu îngăduinţa aheenilor. Astfel cynethienii trimiseră înapoi trupa de pază şi pe strategul din oraş, se împăcară şi aduseră înapoi pe exilaţi, în număr de aproape trei sute, luînd garanţii, care sînt socotite cele mai puternice între oameni. Cei care se întorseseră din exil, fără să li se

https://biblioteca-digitala.ro

ivească vreo cauză sau pretext care să dea prilej pentru începutul unei noi dezbinări, ci, dimpotrivă, îndată ce se întoarseră, uneltiră împotriva patriei şi a salvatorilor lor. Ba încă, mi se pare, chiar în clipa cînd lîngă victime îşi făceau unii altora jurăminte şi îşi dădeau garanţii, ei se gîndeau să săvîrşească o astfel de nelegiuire împotriva divinităţii şi celor care avuseseră încredere în ei. Căci îndată ce ajunseseră părtaşi la puterea de stat chemară pe etolieni şi le predară oraşul, grăbindu-se să nimicească de tot pe cei care îi salvaseră şi patria care îi hrănise.

18 Săvîrşiră această faptă cu îndrăzneală şi în felul următor. Unii dintre cei veniţi înapoi ajunseseră polemarhi. Aceşti magistraţi aveau funcţia de a închide porţile şi de a păstra cheile pe timpul cît rămîneau închise, iar ziua şedeau în încăperile de lîngă porţi. Aşadar, etolienii, care se pregătiseră pentru acţiune şi aveau scările gata, pîndeau momentul prielnic. În acest timp, polemarhii, care fuseseră aleşi dintre exilaţi, uciseră pe colegii din încăperea de lîngă poartă şi deschiseră poarta. Atunci unii dintre etolieni năvăliră prin ea, iar alţii, sprijinind scările, ocupară cu forţa zidurile. Toţi cei din oraş, înspăimîntaţi de cele săvîrşite, erau în mare încurcătură şi nu ştiau ce să facă. Căci nu puteau să vină în ajutorul celor care luptau împotriva năvălitorilor de la poartă fără să fie împiedicaţi de cei care atacau la ziduri, nici nu puteau să apere zidurile din pricina celor care forţau poarta. Cu aceste uneltiri, etolienii puseră repede stăpînire pe oraş şi, printre nelegiuirile săvîrşite, îndepliniră o faptă de mare dreptate : ei uciseră mai întîi pe aceia care îi aduseseră înăuntru şi le predaseră oraşul, apoi le răpiră bunurile. La fel făcură cu toţi ceilalţi. În cele din urmă, pătrunzînd în case, jefuiră bunurile şi schingiuiră mulţi cynethieni bănuiţi că ascunseseră lucruri preţioase sau vreun alt obiect de valoare mai mare.

După ce maltratară astfel pe cynethieni, plecară, lăsînd o pază a zidurilor, şi înaintară către Lusoi [32]. Ajungînd lîngă templul Artemidei, care se află între Cleitor şi Cynaitha şi e socotit de greci inviolabil, ameninţară că vor răpi zeiţei vitele şi celelalte lucruri din jurul templului. Lusiaţii însă, predîndu-le cuminte unele lucruri de preţ ale zeiţei, îndepărtară nelegiuirea etolienilor pentru a nu suferi o ruină nimi-

https://biblioteca-digitala.ro

citoare. Aceştia, primind darurile, plecară îndată şi aşezară tabăra lîngă oraşul cleitorienilor.

19 În această vreme, strategul aheenilor, Aratos, chema prin soli pe Filip să vină în ajutor, aduna soldaţi aleşi şi trimitea împuterniciţi să ceară de la lacedemonieni şi mesenieni trupele în numărul stabilit, potrivit înţelegerilor. Etolienii însă întîi cerură de la cleitorieni să se depărteze de aheeni şi să prefere alianţa lor. Cum însă cleitorienii nu primiră de loc îndemnul lor, dădură năvală şi, sprijinind scările de ziduri, atacară oraşul. Oamenii dinăuntru însă se apărară cu vitejie şi cu curaj, de aceea etolienii, cedînd împrejurărilor, se îndepărtară şi, înaintînd iarăşi spre Cynaitha, furară totuşi vitele zeiţei [33], apoi se retraseră. Întîi oferiră eleenilor Cynaitha ; dar, pentru că eleenii nu voiră s-o primească, încercară să păstreze ei înşişi oraşul, punînd strateg pe Euripidas. După aceea însă, înfricoşaţi iarăşi de veştile că venea ajutor din Macedonia, dădură foc oraşului şi se depărtară, înaintînd din nou spre Rhion, cu gîndul de a face pe acolo trecerea [34]. Taurion însă, înştiinţat de năvălirea etolienilor şi de nelegiuirile săvîrşite în Cynaitha, văzînd că Demetrios din Pharos se întorsese din insule [35] la Cenchreai [36], îi cerură să ajute pe aheeni, să transporte prin istm corăbiile şi să se opună trecerii etolienilor. Demetrios, care se întorsese din insule cu folos, dar nu şi cu cinste, pentru că îl urmăriseră rodienii, ascultă cu plăcere propunerea lui Taurion, căci acesta lua asupra sa cheltuiala pentru transportarea corăbiilor. Aşadar, el transportă peste istm navele, dar sosi la două zile după trecerea etolienilor ; prădă cîteva locuri de pe ţărmul etolienilor şi se întoarse iarăşi la Corint. Lacedemonienii nu se grăbiseră să trimită ajutoarele potrivit înţelegerii, ci, căutînd numai să salveze aparenţele, trimiseră călăreţi şi pedestraşi puţini de tot. Aratos, care era căpetenia aheenilor, luă măsuri pentru îndreptarea situaţiei mai mult ca om politic decît ca strateg ; căci, amintindu-şi de înfrîngerea dinainte şi în aşteptarea unui moment prielnic, rămase liniştit pînă ce Scopas şi Dorimachos, după ce-şi aduseră la îndeplinire toate planurile lor, se retraseră în patrie, cu toate că trecuseră prin locuri strîmte unde puteau fi atacaţi uşor şi unde ar fi fost de ajuns numai sunetul trîmbiţei pentru a-i pune pe fugă. Deşi cynethienii căzuseră în mari nenorociri

https://biblioteca-digitala.ro

şi suferinţe din cauza etolienilor, totuşi se vedea limpede pentru orice om că suferiseră nenorocirile pe cea mai bună dreptate.

20 Fiindcă în general neamul arcadienilor se bucura pe lîngă toţi elenii de faima virtuţii, nu numai pentru obiceiul ospitalităţii care este în felul lor de viaţă şi pentru omenia lor, ci mai ales pentru evlavia lor faţă de divinitate, sîntem pe drept cuvînt nedumeriţi în privinţa sălbăticiei cynethienilor şi să ne întrebăm cum se face că, deşi fiind fără îndoială arcadieni, s-au deosebit atît de mult în acea vreme de ceilalţi eleni prin cruzimea şi nelegiuirea lor. După părerea mea, pentru că ei cei dintîi şi singurii dintre arcadieni au părăsit frumoasele învăţăminte ale celor vechi şi principiile observate în chip firesc de toţi cei care locuiesc în Arcadia. Fireşte, este folositor pentru toţi oamenii să practice muzica, adevărata muzică, însă pentru arcadieni este şi necesar. Nu trebuie să socotim, cum spune Ephoros în prefaţa operei sale, aruncînd nişte vorbe nedemne de el, că muzica a fost introdusă între oameni pentru amăgire şi fermecare şi nu trebuie să credem că din întîmplare vechii cretani şi lacedemonieni au folosit la război flautul şi cadenţa ritmică în loc de trîmbiţă şi tot aşa primii arcadieni, cu toate că erau foarte aspri în viaţa lor obişnuită, au adoptat în constituţia lor muzica într-atîta, încît au făcut-o neapărat tovarăşă nu numai a copiilor, ci şi a tinerilor pînă la treizeci de ani. Căci este bine cunoscut tuturor că aproape numai la arcadieni copiii întîi sînt deprinşi din fragedă vîrstă să cînte, potrivit obişnuinţei, imnuri şi peane [37], în care, fiecare, după obiceiurile străbune, slăvesc pe eroii şi zeii ţării lor. Pe urmă, după ce au învăţat nomii [38] lui Philoxenos [39] şi ai lui Timotheos, în fiecare an, la dionisiace, dansează cu mult sîrg în teatre la sunetele flautului : copiii în întreceri de copii, tinerii în întreceri bărbăteşti. De asemenea, în toată viaţa se desfată la adunări nu cu cîntăreţi de peste hotarele lor, ci cu propriile lor cîntece, îndemnîndu-se unii pe alţii să cînte pe rînd. Nu socotesc de loc ruşinos să spună că nu cunosc celelalte învăţături, dar nu pot să spună că nu cunosc cîntarea, pentru că toţi au datoria s-o înveţe şi, mărturisind că o cunosc, nu pot să se codească

https://biblioteca-digitala.ro

să cînte, pentru că acest lucru este considerat ruşinos la ei. Pe lîngă aceasta, după ce s-au exersat să defileze, intonînd cîntece de marş cu acompaniament de flaut, şi au pregătit dansuri de tot felul cu grija şi cheltuiala statului, tinerii se înfăţişează în fiecare an în teatre în faţa concetăţenilor lor.

21 După părerea mea, cei vechi au introdus aceste obiceiuri nu pentru fală sau desfătare, ci au avut în vedere munca personală a fiecăruia, într-un cuvînt viaţa obositoare şi aspră, precum şi severitatea moravurilor, care la arcadieni este o urmare a răcelii aerului înconjurător şi a înfăţişării posomorîte a celei mai mari părţi din locurile lor. Toţi oamenii sîntem siliţi în chip firesc să ne adaptăm cu totul climei noastre. Căci nu din altă cauză, ci tocmai din aceasta, în raport cu distanţa care ne separă ca popoare, ne deosebim mult unii de alţii prin obiceiuri, forma corpului, culoarea pielii şi prin cele mai multe îndeletniciri. Voind să înmoaie şi să tempereze duritatea şi asprimea naturii, arcadienii au introdus toate preocupările amintite şi, pe lîngă acestea, au făcut obişnuite deopotrivă bărbaţilor şi femeilor adunările publice, foarte multe ceremonii religioase şi dansuri la un loc de fete şi de băieţi. Într-un cuvînt, au născocit totul pentru a domestici şi a îmblînzi asprimea sufletului prin educaţia cu ajutorul datinelor. Cynethienii însă nesocotiră în cele din urmă aceste obiceiuri şi, cu toate că aveau foarte multă nevoie de un astfel de sprijin, pentru că aerul şi ţinutul lor sînt cele mai aspre din Arcadia, se porniră pe certuri şi rivalităţi între ei şi, în sfîrşit, se sălbăticiră astfel, încît în nici unul din oraşele elenice nu se săvîrşeau nelegiuiri mai mari şi mai dese. În această privinţă, o dovadă de starea nenorocită în care ajunseseră cynethienii şi de dezgustul celorlalţi arcadieni pentru astfel de apucături este că, după ce cynethienii săvîrşiseră măcelul pomenit şi trimiseseră soli la lacedemonieni, toate oraşele arcadiene în care intrară solii în drumul lor îi alungară îndată prin crainic, iar mantineenii, după plecarea lor, făcură chiar purificare şi apoi purtară victime ispăşitoare în jurul oraşului şi al întregului lor ţinut.

https://biblioteca-digitala.ro

Am spus aceste lucruri pentru ca nu cumva din pricina unui singur oraş să fie defăimat tot neamul arcadienilor şi pentru ca nu cumva vreunii din cei care locuiesc în Arcadia să creadă că studiul muzicii este cultivat la ei mai mult pentru desfătare şi deci să-l neglijeze; de asemenea, şi pentru cynethieni, pentru ca, dacă zeul îi ajută cîteodată, să se îmblînzească prin educaţie, mai ales prin educaţia muzicală. Căci numai astfel vor putea sfîrşi cu sălbăticia lor. Noi însă, după ce am arătat faptele petrecute cu privire la cynethieni, ne întoarcem iarăşi la locul unde ne oprisem.

22 Aşadar, etolienii, după ce săvîrşiseră în Peloponeş astfel de nelegiuiri, ajunseră fără nici o primejdie în patrie. În timpul acesta, Filip, care venea cu armată în ajutorul aheenilor, sosi la Corint. Ajungînd însă prea tîrziu, trimise oameni cu scrisori la toţi aliaţii pentru a-i îndemna ca fiecare să trimită în grabă la Corint delegaţii lor care să chibzuiască asupra intereselor comune. Apoi el plecă îndreptîndu-se către Tegea[40], pentru că fusese înştiinţat că lacedemonienii erau pradă tulburărilor şi se ucideau unii pe alţii. Căci lacedemonienii, care erau obişnuiţi să fie cîrmuiţi de un rege şi să se supună fără discuţie căpeteniilor lor, atunci cînd fuseseră eliberaţi de curînd datorită lui Antigonos şi nu mai aveau rege se certau între ei, socotind că toţi aveau dreptul de a lua parte la conducere. De aceea, la început, doi efori nu-şi dezvăluiră gîndul, însă ceilalţi trei se declarară de partea etolienilor, fiind înoredinţaţi că Filip, din pricina vîrstei sale, încă nu va putea să intervină cu destulă autoritate în treburile Peloponesului. Dar pentru că etolienii, contra oricărei aşteptări, se retraseseră repede din Peloponeş, iar Filip sosise şi mai repede din Macedonia, cei trei efori[41], neavînd încredere în unul din ceilalţi doi cu numele Adeimanthos, fiindcă ştia toate planurile lor şi nu prea le aproba, se temeau ca nu cumva, la apropierea regelui, el să dea pe faţă toate uneltirile lor împotriva lui Filip. De aceea, vorbind cu nişte tineri, anunţară printr-un orainic ca toţi cei în vîrstă potrivită pentru militărie să meargă cu armele la templul Atenei Chalcioica[42] pentru că macedonienii se apropiau de

https://biblioteca-digitala.ro

oraş. Datorită surprinderii, toţi se adunară repede; dar Adeimanthos, căruia nu-i plăcea ce se petrecea, alergînd înainte, încerca să-i sfătuiască şi să-i lămurească, spunînd că: „Altădată trebuiau să se facă aceste proclamări şi să se anunţe aceste adunări ale oamenilor înarmaţi, cînd auzeam că etolienii, duşmanii noştri, erau în apropierea hotarelor acestui ţinut, nu acum, cînd aflăm că macedonenii, cu regele lor, se apropie ca binefăcători şi salvatori". Încă nu terminase de vorbit astfel, cînd tinerii care fuseseră puşi la cale de efori se năpustiră asupra lui şi-l uciseră pe el, ca şi pe Sthenelaos, Alcamenes, Thiestes, Bionidas şi pe mulţi alţi cetăţeni. Polyphontas [43], împreună cu unii care avuseseră înţelepciunea să prevadă ceea ce avea să se întîmple, se retrase la Filip.

23 După ce săvîrşiră aceasta, eforii, care erau stăpîni pe situaţie, trimiseră îndată la Filip pe unii ca să acuze pe cei ucişi şi să-l sfătuiască să-şi amîne venirea pînă ce oraşul va ieşi din tulburare şi îşi va redobîndi liniştea dinainte; dar să ştie că gîndul lor era să păstreze faţă de macedoneni toate legăturile drepte şi prieteneşti. Cei trimişi, întîlnindu-se cu regele, care se afla aproape de muntele Parthenion [44], îi vorbiră potrivit ordinelor primite. Acesta, după ce îi ascultă, îi sfătui pe delegaţii sosiţi să se întoarcă degrabă în patrie şi să arate eforilor că el îşi va continua drumul şi îşi va aşeza tabăra în Tegea, unde socotea necesar ca eforii să trimită cît mai repede oameni demni de încredere ca să stea de vorbă cu el despre situaţia prezentă. Delegaţii îndepliniră ordinul, şi căpeteniile lacedemonienilor, auzind care era dorinţa regelui, trimiseră zece oameni la Filip. Aceştia se duseră la Tegea şi, înfăţişîndu-se în sfatul regelui sub conducerea lui Omias, îl acuzară pe Adeimanthos şi pe prietenii lui ca vinovaţi de răzvrătire, făgăduiră că vor îndeplini faţă de Filip toate îndatoririle alianţei şi că în nici o împrejurare nu vor fi întrecuţi în bunăvoinţă faţă de el de nici unul dintre cei pe care îi socotea prietenii lui adevăraţi. După ce spuseră aceste vorbe şi altele asemănătoare, lacedemonienii se depărtară; cei care luau parte la sfat erau cu păreri diferite unii faţă de alţii. Unii, cunoscînd răutatea celor din Sparta

https://biblioteca-digitala.ro

şi încredinţaţi că Adeimanthos şi ceilalţi fuseseră ucişi din pricina bunăvoinţei arătate faţă de ei şi că lacedemonienii lucraseră în înţelegere cu etolienii, îl sfătuiră pe Filip să dea o pildă cu lacedemonienii, pedepsindu-i în acelaşi mod în care Alexandru pedepsise pe thebani îndată ce luase domnia. Alţii, dintre cei mai bătrîni, arătau că o astfel de pedeapsă era prea grea faţă de relele săvîrşite ; trebuia însă să-i pedepsească pe vinovaţi şi, alungîndu-i, să încredinţeze conducerea statului prietenilor săi.

24 După toţi vorbi regele, dacă se poate spune că ale regelui au fost părerile arătate atunci ; căci nu este firesc ca un băiat de şaptesprezece ani să poată judeca aşa de bine într-o asemenea situaţie. Dar noi, istoricii, se cuvine să atribuim căpeteniilor părerile care au greutatea hotărîtoare în discuţii. Totuşi, cititorii trebuie să înţeleagă că este firesc ca astfel de hotărîri şi de păreri să fie ale unor oameni din jurul regelui şi mai ales foarte apropiaţi. Cu totul probabil s-ar putea atribui lui Aratos părerea spusă atunci de către rege. Căci Filip spuse că lui i se cădea să îndrepte sau să dezaprobe, prin grai sau prin scrisori, nedreptăţile pricinuite în particular de aliaţi concetăţenilor lor, însă nedreptăţile care priveau alianţa comună, ele singure trebuiau să fie pedepsite şi îndreptate de toţi. Lacedemonienii însă nu greşiseră nimic în chip vădit faţă de alianţa comună ; ba chiar făgăduiau să îndeplinească faţă de aliaţi [45] toate îndatoririle. De aceea nu era bine să se ia în privinţa lor o hotărîre prea aspră. Căci ar fi fost ciudat ca tatăl său, care-i învinsese ca duşmani, să nu le fi făcut nici un rău, iar el, pentru o pricină aşa de mică, să pronunţe împotriva lor pedepse ireparabile. Biruind părerea că trebuia uitat trecutul, regele trimise îndată pe Petraios, unul dintre prietenii săi, împreună cu Omias şi ceilalţi, ca să îndemne mulţimea să rămînă statornică în bunăvoinţă faţă de el şi de macedoneni şi în acelaşi timp să depună şi să primească jurămintele de alianţă. Apoi el porni cu armata şi se îndreptă iarăşi spre Corint, dînd aliaţilor o frumoasă dovadă despre principiile sale prin hotărîrea luată cu privire la lacedemonieni.

https://biblioteca-digitala.ro

25 Găsind la Corint pe trimişii aliaţilor, chibzui şi hotărî cu ei ce trebuia să facă şi cum să se poarte cu etolienii. Îi acuzau beoţienii că au jefuit templul Atenei Itonia în timp de pace, focidienii că au mers cu armată împotriva oraşelor Ambrysos [46] şi Daulios şi au încercat să pună stăpînire pe ele, epiroţii că le-au pustiit ţara. Acarnienii arătară în ce chip uneltiseră etolienii o trădare împotriva Thiriului şi în timpul nopţii îndrăzniseră să atace oraşul. Pe lîngă acestea, aheenii povesteau cum ocupaseră etolienii Clarion în ţinutul Megalopolisului, pustiiseră în trecere ţara patreenilor şi phareenilor, prădaseră Cynaitha, jefuiseră templul Artemidei în Lusoi, asediaseră pe cleitorieni, uneltiseră pe mare împotriva Pylosului şi pe uscat împotriva Megalopolisului reclădit de curînd, voind ca împreună cu illyrii să-l nimicească. Auzind acestea, delegaţii din adunare ai aliaţilor hotărîră cu toţii să declare război etolienilor. După ce arătară într-un decret învinuirile de mai sus, adăugară o hotărîre prin care explicau şi mai limpede că îi vor ajuta pe aliaţi să-şi redobîndească orice ţinut sau oraş pe care li-l ocupaseră etolienii de cînd murise Demetrios, tatăl lui Filip. De asemenea, că vor restabili în constituţiile strămoşeşti pe toţi care siliţi de împrejurări, fără voia lor, luaseră parte la liga etoliană şi că îşi vor avea oraşele şi ţinuturile, fără garnizoane, scutite de tributuri, liberi, bucurîndu-se de constituţiile şi de legile străbune. Scriseră că vor ajuta şi amficţionii să restabilească legile şi autoritatea lor asupra templului, pe care le-o răpiseră acum etolienii, voind să fie ei stăpîni pe bunurile templului [47].

26 Fiind întărită această hotărîre, în primul an al olimpiadei a o sută patruzecea aşa-numitul război „al aliaţilor" avu un început legitim şi corespunzător nedreptăţilor pricinuite. Membrii adunării trimiseră îndată soli la aliaţi, pentru ca, după ce hotărîrea avea să fie întărită la fiecare de către popor, să pornească toţi la războiul pentru ţară împotriva etolienilor. Filip trimise şi etolienilor o scrisoare, declarînd că, dacă au vreo justificare pentru a se apăra împotriva învinuirilor, întrunindu-se, ar putea încă să ajungă prin discuţii la o înţelegere. Dacă însă gîndeau că, după ce ei au prădat şi au jefuit pe toţi fără o hotărîre publică, cei nedreptăţiţi nu se vor răzbuna, iar dacă se vor răzbuna

https://biblioteca-digitala.ro

vor fi socotiţi că încep războiul, erau cei mai naivi dintre toţi oamenii. Cînd căpeteniile etolienilor primiră această scrisoare, întîi, nădăjduind că Filip nu va sosi, fixară o zi în care aveau să-l întîlnească la Rhion [48]; aflînd însă că el soseşte, trimiseră un om cu scrisoare pentru a face cunoscut că ei singuri nu pot să ia nici o hotărîre definitivă înainte de întrunirea adunării etolienilor. Aheenii însă, întrunindu-se în adunare cum fusese stabilit, întăriră cu toţii hotărîrea şi prin crainici făcură cunoscută îngăduirea jafului împotriva etolienilor. Cînd se înfăţişă şi regele în adunare la Aigion şi ţinu o lungă cuvîntare, aheenii primiră cu bunăvoinţă vorbele sale şi reînnoiră cu însuşi Filip prietenia care fusese între ei şi strămoşii lui.

27 În aceeaşi vreme, etolienii, fiind timpul alegerilor, îşi aleseră strateg pe Scopas, care se făcuse vinovat de toate nelegiuirile arătate. Despre o astfel de neruşinare a lor nu ştiu cum trebuie să vorbesc. Căci, după ce declaraseră public că ei nu erau în război, a porni cu toţii în expediţie pentru a prăda şi a jefui bunurile altora şi a nu pedepsi pe nici unul din vinovaţi, ci a alege strateg şi a cinsti tocmai pe căpeteniile unor astfel de fapte, mi se pare culmea oricărei ticăloşii. Căci cum s-ar putea numi altfel asemenea răutăţi? Din exemplele următoare va reieşi limpede ceea ce spun. Cînd Phoibidas puse stăpînire prin trădare pe Cadmeea [49], lacedemonienii îl pedepsiră pe vinovat, dar nu retraseră garnizoana, ca şi cum era desfiinţată nedreptatea prin pedepsirea celui care o săvîrşise, continuîndu-se totuşi să se facă tocmai contrarul; căci doar aceasta îi interesa pe thebani. La fel iarăşi, pe vremea păcii lui Antalcidas, anunţară că lăsaseră oraşele să fie libere şi de sine stătătoare, dar nu retraseră harmoştii [50] din oraşe. Cînd îi siliră să părăsească patria pe cei din Mantineea [51], care le erau prieteni şi aliaţi, spuseră că nu i-au nedreptăţit, cu toate că-i împrăştiaseră dintr-un singur oraş în mai multe. Dar este nebunie şi totodată răutate a crede vădit că, dacă unul închide ochii, nici ceilalţi nu văd. Acest zel politic fu deci şi pentru unii şi pentru alţii pricina celor mai mari nenorociri. O astfel de politică cei care gîndesc drept nu trebuie nicidecum s-o imite, nici în particular, nici în public. Regele

https://biblioteca-digitala.ro

Filip, după ce tratã cu aheenii, plecă înapoi cu armata în Macedonia, grăbindu-se să isprăvească pregătirile de război şi făcînd să se nască nu numai în inimile aliaţilor, ci şi în ale tuturor elenilor prin hotărîrea arătată mai sus [52], frumoase speranţe în bunătatea şi mărinimia regală.

28 Aceste fapte se petreceau în acelaşi timp în care Hanibal, devenit de acum înainte stăpîn pe toată partea Iberiei de dincolo de fluviul Ebru, se pregătea să pornească împotriva oraşului saguntinilor. Dacă deci de la început ar fi fost împletite primele operaţii ale lui Hanibal cu evenimentele elenice, este limpede că în cartea de mai înainte trebuia să povestim despre acestea pe rînd şi paralel cu evenimentele din Iberia, urmînd ordinea cronologică. Dar pentru că războaiele din Italia, din Elada şi din Asia au avut începuturi diferite, însă un sfîrşit comun, am crezut de cuviinţă să facem să se desfăşoare povestirea despre ele separat, pînă ce vom ajunge la timpul în care aceste evenimente se împletesc unele cu altele şi încep să aibă o tendinţă spre un singur sfîrşit. Numai astfel va fi limpede povestirea despre începuturile fiecărui eveniment şi învederată legătura dintre unele şi altele, pe care am indicat-o la început [53], arătînd cînd, cum şi din ce cauză s-a produs. Rămîne apoi să înfăţişăm istoria comună a tuturor acestor evenimente. Împletirea acestor evenimente are loc abia pe la sfîrşitul războiului, în al treilea an al olimpiadei a o sută patruzecea. De aceea, urmînd ordinea cronologică, vom povesti legate între ele evenimentele de după acestea, iar pe cele dinainte separat, cum am spus, amintind numai acele episoade care privesc perioada de timp lămurită în cartea de mai înainte, pentru ca povestirea să fie pentru cititori nu numai uşor de urmărit, dar şi capabilă de a trezi interes.

29 În timpul iernării sale în Macedonia, Filip înrolă cu grijă trupe pentru campania viitoare şi în această vreme îşi asigură legăturile cu barbarii care puteau să ameninţe Macedonia. După aceea, întîlnindu-se cu Scerdilaidas şi prezentîndu-i-se la discuţie cu îndrăzneală, vorbi cu el despre prietenie şi alianţă, şi, pe de o parte, făgăduindu-i că îl va ajuta în treburile din Illyria, pe de altă parte acuzîndu-i

https://biblioteca-digitala.ro

pe etolieni — acuzare ce nu era greu de adus —, îl convinse uşor să primească propunerile sale. La drept vorbind, nu se deosebesc întru nimic nedreptăţile particulare de cele publice decît prin mulţimea şi proporţia urmărilor. Asociaţiile particulare ale răufăcătorilor şi ale hoţilor se sfărîmă mai ales din cauza nerespectării drepturilor lor reciproce şi, într-un cuvînt, din cauza călcării învoielilor dintre ei. Aşa a fost atunci şi cu etolienii. Căci, se înţeleseseră cu Scerdilaidas că îi vor da o parte din pradă dacă va năvăli împreună cu ei în Ahaia ; el se lăsă convins şi făcu acest lucru, dar etolienii, jefuind oraşul cynethienilor şi luînd mulţi sclavi şi vite, pe Scerdilaidas nu-l făcură părtaş la pradă. De aceea el păstra în suflet mînia în urma acestei jigniri şi, cînd Filip doar îi aminti acest lucru, îndată consimţi şi făgădui că va intra în alianţa comună, cu condiţia de a primi douăzeci de talanţi pe an, de a naviga cu treizeci de vase şi de a lupta pe mare împotriva etolienilor.

30 Aşadar, Filip era ocupat cu aceste treburi. În acelaşi timp, delegaţii trimişi la aliaţi sosiră întîi la acarnani şi discutară cu ei. Acarnanii aprobară cu nobleţe decretul şi luară hotărîrea de a porni războiul pentru ţara lor împotriva etolienilor, cu toate că ei, mai mult decît oricare alţii, puteau să obţină o scuză îndreptăţită dacă ar fi amînat sau zăbovit ori dacă ar fi arătat că se tem de războiul cu vecinii, nu numai pentru că se aflau vecini cu ţara etolienilor, dar mai ales pentru că, separat, puteau fi atacaţi uşor şi, motivul cel mai însemnat, pentru că doar cu puţin timp mai înainte făcuseră una dintre cele mai crude experienţe din pricina urii lor împotriva etolienilor. Dar sînt convins că sînt cu adevărat nobili oamenii care în public şi în particular nu preţuiesc nimic mai mult decît datoria, şi acarnanii au respectat aceasta, în cele mai multe împrejurări, nu mai puţin decît oricare altă populaţie elenică, deşi se sprijineau pe forţe slabe. Cu ei nu trebuie să şovăi de a lega întovărăşire în împrejurări grele, ci mai degrabă s-o doreşti mai mult decît pe a oricăror altor eleni, căci şi în particular şi în comun sînt oricum statornici şi iubitori de libertate. Epiroţii, dimpotrivă, după ce-i ascultară pe delegaţi, aprobară de asemenea decretul, dar hotărîră să poarte război cu

https://biblioteca-digitala.ro

etolienii cînd şi regele Filip îl va purta. Delegaţilor etolienilor însă le răspunseră că epiroţii au stabilit să păstreze pacea cu ei, purtare cu adevărat josnică şi prefăcută. Fură trimişi delegaţi şi la regele Ptolemaios, pentru a-l îndemna să nu trimită bani etolienilor şi să nu le procure altceva împotriva lui Filip şi a aliaţilor lui.

31 Mesenienii, pentru a căror apărare începuse războiul, răspunseră delegaţilor care veniseră la ei că, deoarece Phigalia se afla la hotarele lor şi sub puterea etolienilor, nu puteau să rişte războiul mai înainte ca acest oraş să fi fost smuls de la etolieni. Această hotărîre o stoarseră împotriva voinţei poporului, de frica îndrăznelii etolienilor, eforii Oinis, Nicippos şi alţi cîţiva oligarhi depărtîndu-se în neştire, după părerea mea, de hotărîrea cuvenită. Într-adevăr, şi eu spun că războiul este îngrozitor, dar nu atît de îngrozitor încît să suporţi orice pentru a-l evita. Căci de ce ne fălim toţi cu egalitatea de drepturi, cu libertatea de a vorbi şi cu numele libertăţii dacă nimic nu va fi mai folositor decît pacea ? Nu lăudăm nici pe thebani că în timpul războaielor medice, stînd departe de luptele ce s-au dat pentru Elada, de teamă au preferat să îmbrăţişeze cauza perşilor, nici pe Pindar, care s-a arătat de acord cu thebanii ca să ducă o viaţă liniştită prin aceste versuri :

„Un cetăţean, de vrea s-aducă ţării
seninul vieţii, să-i găsească
lumina clară a măreţiei păcii" [54].

Într-adevăr, la prima impresie se pare că el s-a exprimat în chip convingător, dar curînd în urmă se găseşte că a conceput cea mai ruşinoasă şi mai vătămătoare maximă : căci, dacă pacea cu dreptate şi cu cinste este avutul cel mai frumos şi mai folositor, în schimb pacea cu netrebnicie şi cu laşitate ruşinoasă este tot ce poate fi mai urît şi mai vătămător.

32 Căpeteniile mesenienilor, ţinînd de oligarhie şi urmărind un folos particular imediat, se arătau totdeauna doritori de pace mai mult decît se cuvenea. De aceea, cu toate că trecuseră prin multe momente grele şi uneori scăpaseră de temeri şi de primejdii, suma relelor creştea mereu şi ei îşi

https://biblioteca-digitala.ro

expuneau patria celor mai mari nenorociri. Eu cred că pricina este aceasta : mesenienii erau învecinaţi cu două neamuri, cele mai mari din Peloponeș, ba aproape chiar din Elada, adică cu arcadienii şi cu lacedemonienii, dintre care cei din urmă aveau mereu faţă de ei o duşmănie neîmpăcată de cînd ocupaseră ţara [55], iar ceilalţi le erau prieteni zeloşi. Dar ei n-au primit cu nobleţe nici duşmănia lacedemonienilor, nici prietenia arcadienilor. Cînd aceştia luptau unii împotriva altora sau erau în neînţelegere cu alţii, mesenienii nu erau supăraţi, căci trăiau liniştiţi în pace, fiind în afara drumului lor. Ori de cîte ori însă lacedemonienii erau neocupaţi şi neîncurcaţi în altă parte, se întorceau pentru a-i vătăma. Atunci ei, pentru că nu puteau să reziste prin ei înşişi puterii lacedemonienilor şi nici nu-şi pregătiseră din vreme prieteni adevăraţi care să întreprindă orice împreună cu ei, erau siliţi să se supună şi să suporte greutăţi ori să piardă patria, părăsindu-şi ţara cu copiii şi femeile pentru a scăpa de robie. Şi această nenorocire li s-a întîmplat de mai multe ori, nu cu multă vreme înainte. Fie ca starea prezentă a Peloponesului să se menţină destul de stabilă pentru ca să nu fie nevoie de cele ce vreau să spun. Dacă însă vreodată se va întîmpla o mişcare şi o schimbare, văd o singură nădejde pentru mesenieni şi megalopolitani pentru a putea să-şi conducă ţara un timp mai lung, anume dacă, înţelegîndu-se între ei potrivit părerii lui Epaminondas, se hotărăsc să-şi păstreze o întovărăşire sinceră în orice timp şi în orice împrejurare.

33 Acest gînd găseşte, poate, o confirmare în evenimentele de odinioară. Căci mesenienii, pe lîngă multe alte monumente de lîngă altarul lui Zeus Lycaios [56], ridicaseră pe vremea lui Aristomenes [57] o stelă, după cum spune şi Callisthenes [58], şi scriseseră această epigramă :

„Timpul găsi o deplină pedeapsă nedreptului rege ;
Grabnic Messene cu Zeus prinse pe-acel trădător.
Greu e sperjurului om să scape de ura divină.
O ! rege Zeus, te salut !"

Căci, după ce mesenienii fură lipsiţi de patria lor, puseră această inscripţie, rugînd zeii ca pentru a doua patrie a

https://biblioteca-digitala.ro

lor, după părerea mea, să salveze Arcadia, şi aceasta pe bună dreptate. Căci nu numai că arcadienii îi primiseră în casele lor după ce fuseseră alungaţi din patrie pe vremea războiului lui Aristomenes şi îi făcuseră concetăţeni, dar chiar hotărîseră să dea în căsătorie pe fiicele lor tinerilor mesenieni. Pe lîngă acestea, făcuseră cercetări cu privire la trădarea regelui Aristocrates în bătălia numită de la Taphros [59], îl uciseseră şi îi nimiciseră tot neamul. Dar, chiar fără întîmplările din trecut, ultimele evenimente petrecute după reconstrucţia Megalopolului şi a Mesenei ar putea să întărească cele spuse de noi. Căci în această vreme, în lupta de la Mantineea victoria rămînînd nehotărîtă din pricina morţii lui Epaminondas, lacedemonienii încercară să împiedice pe mesenieni să ia parte la tratatul de pace, pentru că nădăjduiau să-şi însuşească toată Mesenia. Însă megalopolitanii şi toţi arcadienii, care făceau parte din alianţa comună, se străduiră într-atît, încît mesenienii fură primiţi printre aliaţi şi luară parte la jurăminte şi la tratatul de pace. Lacedemonienii singuri dintre toţi elenii fură împotriva tratatului. Cunoscînd aceste amănunte, cine dintre urmaşi nu ar crede că au fost spuse bine cele arătate de noi puţin mai înainte ?

Aşadar, acestea să-mi fie spuse pentru arcadieni şi messenieni, pentru ca, aducîndu-şi aminte de nenorocirile întîmplate patriei lor din pricina lacedemonienilor, să fie cu adevărat statornici în bunăvoinţa şi încrederea dintre ei şi ca nu cumva, împinşi de teamă sau de dorinţa de pace, unii să părăsească pe ceilalţi în împrejurări hotărîtoare.

34 Lacedemonienii — căci aceasta era continuarea povestirii — făcură una dintre faptele lor obişnuite, căci în cele din urmă trimiseră înapoi fără răspuns pe delegaţii aliaţilor. Astfel erau în mare încurcătură din pricina nebuniei şi răutăţii lor. Şi mi se pare adevărat că adesea îndrăzneala prea mare cade în nesocotinţă şi nu ajunge la nimic bun. Totuşi, pe urmă, fiind aleşi alţi efori, cei care pricinuiseră de la început tulburarea situaţiei şi puseseră la cale măcelul amintit, trimiseră oameni la etolieni să ceară un delegat. Deoarece aceştia se învoiră cu multă plăcere, veni după puţină vreme ca delegat în Lacedemonia Machatas, care se prezentă îndată eforilor [60]... Cei care favorizaseră venirea

https://biblioteca-digitala.ro

lui Machatas sfătuiau să i se îngăduie intrarea în adunarea generală. Mai propuneau să aleagă regii după obiceiurile străbune şi să nu permită mai multă vreme, împotriva legilor, să rămînă desfiinţată domnia heraclizilor [61]. Eforii, cărora nu le plăceau toate acestea, neputînd să se opună acestor cereri şi temîndu-se de o răzvrătire a tinerilor, spuseră că în privinţa regilor vor hotărî pe urmă, însă îngăduiră să-i dea lui Machatas dreptul de a veni în adunare. Întrunindu-se adunarea, Machatas se înfăţişă şi-i îndemnă într-o lungă cuvîntare pe lacedemonieni să prefere alianţa cu etolienii, acuzînd fără temei şi cu îndrăzneală pe macedoneni şi lăudînd absurd şi mincinos pe etolieni. După ce el se retrase, se iscară lungi dezbateri. Căci unii apărau pe etolieni şi-i sfătuiau să se alieze cu ei, iar alţii erau împotrivă. Cu toate acestea, unii dintre cei mai bătrîni atraseră atenţia mulţimii asupra binefacerilor lui Antigonos şi ale macedonenilor şi asupra vătămărilor suferite de la Charixenes şi Timaios [62] cînd etolienii, năvălind în masă, le pustiiseră ţara, robiseră pe perieci [63] şi întinseseră curse Spartei, făcînd să intre înapoi exilaţii cu viclenie şi forţă. Adunarea fu atunci de altă părere şi în cele din urmă fu convinsă să păstreze alianţa cu Filip şi cu macedonenii. După această hotărîre, Machatas se întoarse în patrie fără să fi făcut ceva.

35 Cei care la început puseseră la cale tulburarea, nevoind să cedeze împrejurărilor, se gîndiră din nou să desăvîrşească una dintre faptele cele mai nelegiuite cu ajutorul unor tineri pe care îi corupseseră. Era obicei ca în timpul unei ceremonii religioase tinerii înarmaţi să meargă în alai la templul Atenei Chalcioice [64], iar eforii să îndeplinească rînduiala sacrificiului, slujind acolo în jurul templului. În această vreme, unii dintre tinerii înarmaţi, care luaseră parte la procesiune, săriră deodată asupra eforilor pe cînd jertfeau şi îi uciseră. Cu toate că templul oferea scăpare tuturor celor care se refugiau în el chiar dacă cineva era condamnat la moarte, atunci însă, din cauza cruzimii cutezătorilor, s-a ajuns la atît de mare nelegiuire, încît toţi eforii fură ucişi lîngă altar şi lîngă masa zeiţei. Apoi, dînd urmare planului lor, uciseră pe bătrînii din partidul lui Gyridas, îi exilară pe cei care vorbiseră împotriva etolienilor, aleseră dintre ei efori şi încheiară alianţă cu etolienii. Făceau acestea şi men-

https://biblioteca-digitala.ro

ţineau ura împotriva aheenilor, nerecunoştinţa faţă de macedoneni şi în general lipsa de consideraţie faţă de toţi, nu mai puţin din pricina lui Cleomenes şi a bunăvoinţei faţă de el, căci nădăjduiau mereu şi aşteptau să-l vadă întorcîndu-se teafăr şi sănătos. Astfel, cei care pot să vorbească cu dibăcie celor cu care trăiesc la un loc, nu numai cînd sînt de faţă, dar chiar şi cînd sînt departe lasă în urma lor un puternic imbold de bunăvoinţă faţă de ei. Într-adevăr, lacedemonienii, fără să mai vorbim de alţii, şi atunci, cu toate că se conduceau potrivit obiceiurilor străbune de aproape trei ani după fuga lui Cleomenes, nu s-au gîndit niciodată să restabilească regii în Sparta. Dar îndată ce venise vestea despre moartea lui Cleomenes, mulţimea şi eforii se pregătiră să aleagă regi. Eforii, care erau uniţi cu partidul răzvrătiţilor şi care încheiaseră alianţa cu etolienii, fapte despre care am vorbit mai adineauri, aleseră rege în mod legal — cu toate că era copil — pe Agesipolis, fiul lui Agesipolis al lui Cleombrotos, care, datorită apropiatei înrudiri cu casa domnitoare, domnise în perioada în care Leonida fusese răsturnat de la domnie [65]. Ca epitrop al copilului îl aleseră pe Cleomenes, fiul lui Cleombrotos şi fratele lui Agesipolis. În cealaltă casă domnitoare erau doi copii, născuţi din fiica lui Hippomedon şi din Archidamos, fiul lui Eudamidas [66]; trăia încă Hippomedon, care era fiul lui Agesilaos al lui Eudamidas şi existau mulţi alţii din aceeaşi casă, mai depărtaţi decît cei de mai sus, dar coborîtori din acelaşi neam. Eforii însă îi trecură cu vederea pe toţi aceştia şi-l aleseră rege pe Licurg. Dintre strămoşii lui, nici unul nu avusese acest nume. El dădu fiecărui efor un talant şi deveni coborîtor din Heracles şi rege al Spartei. Aşa de ieftin se cumpără oriunde onorurile! Aşadar, nu copiii copiilor, ci chiar cei care făcuseră această alegere, plătiră la rîndul lor cei dintîi pentru nesăbuinţa lor.

36 Machatas, aflînd de cele ce se întîmplaseră la lacedemonieni, se întoarse iarăşi în Sparta şi îi îndemnă pe efori şi pe regi să declare război aheenilor. Căci numai astfel, zicea el, vor înceta ambiţiile acelora dintre lacedemonieni care voiau cu orice preţ să rupă alianţa cu etolienii şi ale celor care lucrau în acelaşi fel în Etolia. Eforii şi regii fură

https://biblioteca-digitala.ro

convinşi şi Machatas se întoarse, după ce reuşise în planul său datorită neştiinţei celor care îl ajutaseră, în timp ce Licurg cu soldaţii şi cu cîteva trupe orăşeneşti năvăli în ţinutul Argosului, pentru că argeenii trăiau cu totul fără măsuri de pază datorită situaţiei paşnice dinainte. Atacînd fără de veste Polichna, Prasiai, Leucai şi Cyphanta, puse stăpînire pe ele. Atacînd apoi Glympes şi Zarax [67], fu respins. După ce săvîrşi acestea, lacedemonienii anunţară îngăduirea jafului împotriva aheenilor. Machatas, spunînd eleenilor aceleaşi vorbe pe care le folosise faţă de lacedemonieni, îi convinse şi pe ei să pornească război contra aheenilor.

Contrar oricărei aşteptări, treburile reuşind după placul etolienilor, aceştia intrară cu îndrăzneală în război ; aheenii însă dimpotrivă. Căci Filip, în care ei îşi puneau speranţele, era încă ocupat cu pregătirile, epiroţii zăboveau, iar mesenienii şedeau liniştiţi. Etolienii însă, care îi atrăseseră pe eleeni şi pe lacedemonieni datorită neştiinţei acestora, îi înconjurară din toate părţile cu război.

37 În această vreme lui Aratos îi expira comanda, iar fiul său Aratos, ales de aheeni, lua în primire funcţia de strateg. La etolieni era strateg Scopas, dar trecuse mai mult de jumătate din perioada de timp pentru care fusese ales la conducere ; căci etolienii făceau alegerile îndată după echinocţiul de toamnă, iar aheenii la răsăritul Pleiadei [68]. Vara începea, şi Aratos cel tînăr primise funcţia de strateg cînd toate evenimentele luaseră un început şi se aflau în desfăşurare. Căci Hanibal începea în această vreme să asedieze Saguntul, iar romanii trimiteau pe Lucius Aemilius cu armată în Illyria împotriva lui Demetrios din Pharos. Dar despre aceste fapte am povestit în cartea precedentă. Antioh, căruia Theodotos [69] îi predase Ptolemaida şi Tyrul, se pregătea să atace Coelesyria. La rîndul său, Ptolemaios făcea pregătiri pentru războiul împotriva lui Antioh. Licurg, care voia să-şi înceapă campania cum o începuse Cleomenes, îşi aşeza tabăra lîngă Athenaion al megalopolitanilor şi îl asedia. Aheenii strîngeau călăraşi şi pedestraşi mercenari pentru războiul care-i împresura. Filip se mişca din Macedonia cu o armată de zece mii de falangiţi macedoneni, cinci mii de peltaşti şi opt sute de călăraşi.

https://biblioteca-digitala.ro

Aşadar, toate acestea erau astfel plănuite şi în pregătire. În aceeaşi vreme rodienii declarară război bizanţilor pentru următoarele motive.

38 Bizanţii locuiesc la mare, pe locul cel mai favorabil din lume atît în privinţa siguranţei, cît şi a belşugului, dar către uscat cel mai rău aşezat din amîndouă privinţele. În partea mării sînt aşezaţi la gura Pontului şi o domină aşa de bine, încît nici un negustor nu poate să intre sau să iasă cu corabia fără voia lor. Cum Pontul are multe resurse preţioase pentru ceilalţi oameni, bizanţii sînt stăpîni pe toate acestea. În privinţa celor necesare vieţii, ţinuturile pontice ne dau vite şi sclavi [70] în număr foarte mare şi de o calitate mărturisită de toţi ca excelentă ; dintre articolele deosebite ne procură din belşug miere, ceară, peşte sărat [71]. În schimb primesc din prisosul regiunilor noastre untdelemn şi tot felul de vinuri [72] ; fac comerţ cu noi cu grîu şi uneori ne dau, alteori iau de la noi [73]. Ar fi inevitabil ca elenii ori să fie lipsiţi de toate aceste bunuri, ori comerţul cu ele să fie fără nici un folos pentru ei dacă bizanţii ar voi să le facă rău şi s-ar alia cînd cu galaţii, cînd mai ales cu tracii, ori dacă n-ar locui de loc în aceste ţinuturi. Din cauza îngustimii Strîmtorii şi din cauza mulţimii de barbari aşezaţi în apropiere, Pontul ar fi pentru noi, fără îndoială, nenavigabil. Aşadar, bizanţii au foarte mari foloase materiale datorită însuşirilor deosebite ale acestor locuri. Ei pot să exporte tot ceea ce le prisoseşte şi să importe ce le lipseşte, uşor şi avantajos, fără nici o supărare sau primejdie. Dar, datorită lor, după cum am spus, ajung şi la ceilalţi oameni bunuri preţioase. De aceea, ca binefăcători comuni ai tuturor, ei ar trebui să aibă nu numai recunoştinţă, ci şi ajutor comun de la eleni cînd sînt ameninţaţi de barbari. Fiindcă cei mai mulţi oameni nu cunosc caracteristica şi poziţia fericită a acestui loc, deoarece este aşezat puţin în afara părţilor lumii care sînt vizitate de obicei, dorim ca toţi să ştie astfel de lucruri şi mai ales să vadă cu propriii lor ochi locurile care prezintă ceva deosebit sau extraordinar. Dacă acest lucru nu este posibil, e de dorit să aibă despre ele o noţiune şi o imagine cît mai aproape de realitate. Ar fi cazul să arătăm care sînt împrejurările favorabile şi care este cauza bogăţiei aşa de mari a acestui oraş.

https://biblioteca-digitala.ro

39 Marea ce se cheamă Pontul are un ocol de aproape douăzeci şi două de mii de stadii ; are două strîmtori diametral opuse între ele, una din Propontida [74], alta din lacul Maeotis [75], care măsoară el însuşi opt mii de stadii de jur împrejur. Fiindcă în aceste albii se varsă multe fluvii mari din Asia şi încă şi mai mari şi mai multe din Europa, Maeotis se umple cu apă şi se varsă în Pont prin gura sa, iar Pontul în Propontida. Strîmtoarea Maeotidei se numeşte Bosforul Cimerian [76] ; are lăţimea de aproape treizeci de stadii, iar lungimea de şaizeci de stadii ; peste tot este puţin adîncă. Strîmtoarea Pontului are un nume asemănător : Bosforul Tracic ; este lungă de o sută douăzeci de stadii. Lăţimea sa nu este pretutindeni aceeaşi. Dinspre Propontida strîmtoarea începe de la spaţiul dintre Calcedon [77] şi Bizanţ, care este de patrusprezece stadii. Dinspre Pont ea începe de la locul numit Hieron [78], unde se spune că Iason, la întoarcerea sa din Colhida [79], a sacrificat prima oară celor doisprezece zei. Acest loc este situat în Asia, la o depărtare de Europa de vreo douăsprezece stadii, în faţa templului lui Serapis, care se află în partea opusă, în Tracia. Două sînt cauzele pentru care Maeotis şi Pontul se scurg necontenit în afară. Una este uşor de constatat şi limpede pentru toţi : fiindcă multe ape se varsă în ocolul unei scobituri ca un vas mărginit, cantitatea de apă ajunge din ce în ce mai mare. Dacă n-ar fi nici o ieşire, ar trebui ca nivelul apei să se ridice şi să cuprindă un spaţiu al albiei din ce în ce mai mare ; dar, fiindcă sînt ieşiri, trebuie ca prisosul să curgă şi să treacă necontenit prin aceste strîmtori. A doua cauză este următoarea : fiindcă fluviile aduc mult nămol de tot felul în albiile mărilor în timpul ploilor năprasnice, apa se ridică sub apăsarea aluviunilor care se adună, nivelul ei se urcă mereu şi ea curge în chipul arătat mai sus prin ieşirile care i se ivesc. Şi pentru că mîlul din fluvii se adună şi apele se varsă fără încetare şi necontenit, urmează în mod neapărat că şi scurgerea apei prin guri să fie necontenită şi fără încetare.

Acestea sînt cauzele adevărate pentru care Pontul curge în afară. Explicaţia acestora nu este întemeiată pe povestiri ale neguţătorilor, ci pe observaţia fenomenelor naturale, care este cea mai sigură.

https://biblioteca-digitala.ro

40 Fiindcă am ajuns la acest loc, nimic nu trebuie trecut cu vederea sau înfăţişat de mîntuială, cum fac de obicei cei mai mulţi istorici. Trebuie să facem mai ales o istorisire sprijinită pe dovezi, ca să nu lăsăm cititorilor nici o nedumerire asupra vreunei chestiuni. Această exactitate este într-adevăr proprie epocii noastre : în această vreme, cînd în toate locurile se poate merge pe mare şi pe uscat, nu mai trebuie să ne slujim pentru cele necunoscute de mărturii poetice sau mitice, cum au făcut de cele mai multe ori cei dinaintea noastră, care pentru cazuri nesigure aduc chezăşii lipsite de încredere, cum spune Heraclit. Trebuie să încercăm ca, prin însăşi relatarea noastră istorică, să insuflăm destulă încredere cititorilor. Spun deci că Pontul se umple cu pămînt din vechime şi se umple şi acum, iar cu vremea se va umple în întregime şi Maeotis, şi Pontul, dacă rămîn aceleaşi condiţii ale locurilor şi cauzele împotmolirii lucrează în continuare. Dar, deoarece timpul este nemărginit, iar albiile acestea cu totul mărginite, este limpede că, oricît de mici aluviuni ar fi aduse, cu timpul aceste albii se vor umple. În mod firesc, dacă un lucru mărginit creşte sau se micşorează continuu un timp infinit, chiar dacă aceste schimbări sînt foarte mici (să facem acum această presupunere), trebuie în mod firesc ca evoluţia să ajungă la sfîrşitul către care tinde. Dar cînd este adusă nu o cantitate mică de nămol, ci una foarte mare, este limpede că nu într-un viitor mai mult sau mai puţin depărtat, ci curînd se va întîmpla ceea ce tocmai spuneam. Maeotis chiar este împotmolit ; în cea mai mare parte din întinderea sa este adînc de numai cinci pînă la şapte stînjeni [80], de aceea acolo nu se poate naviga cu corăbii mari fără o călăuză. Pe cînd la început era o mare unită cu Pontul, cum spun toţi cei vechi, acum este un lac cu apă dulce. Apa mării a fost gonită de aluviuni, fiindcă a biruit apa vărsată de fluvii. Acelaşi lucru va fi şi cu Pontul şi chiar se întîmplă acum. Pentru mulţi oameni, acest lucru nu este prea vizibil din cauza mărimii albiei. Totuşi, pentru cei care sînt atenţi cîtuşi de puţin, faptul este limpede chiar şi acum.

41 Cum Istrul [81] se aruncă din Europa în Pont prin mai multe guri, la vărsarea lui, pe o lungime de aproape o mie de stadii [82], s-a format din mîlul adus de aceste guri — şi

https://biblioteca-digitala.ro

se menţine şi acum — un banc de nisip, departe de uscat cale de o zi. Cei care navighează în Pont, trecînd pe deasupra acestui obstacol [83], fiind încă în plină mare, fără să bage de seamă, împotmolesc corăbiile în aceste locuri în timpul nopţii. Corăbierii îl numesc Stethe [84]. Cauza pentru care nisipul nu se grămădeşte chiar lîngă uscat, ci este împins mult înainte, trebuie socotită următoarea: atîta vreme cît cursurile fluviilor, prin puterea curentului, învinge şi resping apa mării, pămîntul şi toate sfărîmăturile purtate de curent sînt neapărat împinse înainte şi nu-şi află de loc odihnă şi oprire. Dar cînd curentul este slăbit de adîncimea şi de întinderea mării, atunci e firesc ca nisipul, dus la fund potrivit unei legi a naturii, să se oprească şi să se aşeze. De aceea zăgazurile grămădite de fluviile repezi şi mari se formează departe în larg, iar lîngă uscat apa este adîncă, pe cînd, dimpotrivă, bancurile de nisip ale fluviilor mai mici şi care curg domol se formează chiar lîngă gurile lor. Aceasta se arată limpede mai ales în timpul ploilor mari. Căci atunci orice cursuri de apă, după ce învinge valul de lîngă vărsare, împing nisipul în mare pînă la o depărtare potrivită puterii cu care curentul năvăleşte în mare. Despre mărimea bancului de nisip pomenit şi în general despre mulţimea de pietre, de lemne şi de pămînt cărate de fluvii, nu trebuie să ne îndoim de loc, căci ar fi o prostie, fiindcă sub ochii noştri se vede că un torent oarecare adesea sapă în scurt timp, prăpăstii şi taie adînc locuri povîrnite, cărînd tot felul de materiale, pămînt şi pietre şi formînd astfel de grămezi, încît să schimbe uneori şi să facă de nerecunoscut în scurt timp aceleaşi locuri.

42 De aceea nu trebuie să se mire nimeni dacă fluvii aşa de mari şi aşa de abundente, curgînd continuu, produc fenomenele arătate şi în cele din urmă vor umple Pontul. Judecînd drept, se vede că acest lucru nu este o probabilitate, ci o necesitate. Un semn pentru a cunoaşte ce se va petrece în viitor este următorul: după cum astăzi apa din Maeotis este mult mai dulce decît cea a Mării Pontice, tot astfel se observă că Marea Pontică se deosebeşte vizibil de cea de lîngă noi [85]. De aici reiese clar că, atunci cînd timpul în care s-a umplut Maeotis va ajunge, faţă de timpul necesar umplerii Pontului, la proporţia pe care o au între ele dimensiu-

https://biblioteca-digitala.ro

nile celor două albii, Pontul va deveni dulce şi cu înfăţişarea de mlaştină sau lac, la fel ca Maeotis. Şi trebuie să ne închipuim că acest lucru se va întîmpla cu atît mai repede, cu cît fluviile care se varsă în Pont sînt mai mari şi mai numeroase.

Acestea putem spune celor care nu vor să admită că Pontul se umple acum cu pămînt şi că se va umple de tot

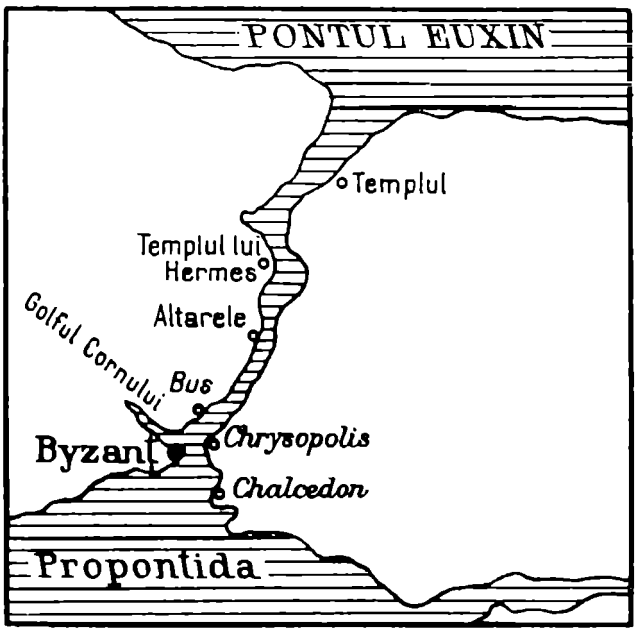

Bosforul Traciel

odată şi odată, şi această mare aşa de întinsă va fi un lac sau o mlaştină. Acestea mai ales se pot răspunde minciunilor corăbierilor şi poveştilor lor miraculoase, ca să nu fim siliţi să ascultăm copilăreşte cu gura căscată orice ni se povesteşte, din lipsă de experienţă, ci, avînd cît de cît idee de adevăr, să putem judeca noi înşine dacă ceea ce ni se spune este adevărat sau nu. Acum să revenim la aşezarea prielnică a bizantinilor.

43 Strîmtoarea care uneşte Pontul cu Propontida are, după cum spuneam adineauri, o lungime de o sută douăzeci

https://biblioteca-digitala.ro

de stadii [86] ; ea se termină la Hieron [87], înspre Pont şi înspre Propontida, la intervalul dintre Bizanţ (şi ţărmul opus). Între aceste două puncte este un templu al lui Hermes, aşezat pe coasta europeană pe o înălţime care înaintează în strîmtoare ca un promontoriu la o distanţă de vreo cinci stadii [88] de Asia, în locul cel mai îngust din toată strîmtoarea. Acolo se zice că Darius a legat cu un pod ţărmurile strîmtorii pe vremea cînd a făcut expediţia împotriva sciţilor. Pe restul parcursului de la Pont, fiindcă distanţa dintre cele două ţărmuri ale strîmtorii este peste tot aceeaşi, cursul apei este aproape uniform. Dar după ce curentul apei ce curge din Pont, sugrumîndu-se, izbeşte cu putere în ţărmul Europei lîngă templul lui Hermes [89], unde spuneam că este punctul cel mai îngust al strîmtorii, atunci se întoarce ca după o lovitură şi năvăleşte spre ţărmul opus al Asiei. De acolo iarăşi, întorcîndu-se, îşi schimbă direcţia spre promontoriul Europei, numit Hestiai [90]. De aici din nou se aruncă năvalnic spre punctul numit Bus [91]. Acesta este un loc din Asia unde spune legenda că Io s-a oprit prima dată cînd a trecut strîmtoarea. Curentul se îndreaptă, în sfîrşit, de la Bus direct spre Bizanţ, lîngă oraş se desparte în două şi o mică parte din apa sa pătrunde în golful ce se cheamă Cornul [92], în timp ce partea cea mai importantă se întoarce iarăşi ; dar nu mai are puterea să atingă ţărmul opus, pe care este situat Calcedonul. Căci după atîtea schimbări de direcţie, ajungînd într-un loc unde strîmtoarea se lărgeşte, curentul se domoleşte, nu mai face cotituri scurte în unghi ascuţit de la un ţărm la altul, ci mai degrabă în unghi obtuz. Astfel lasă deoparte oraşul Calcedon şi curge prin mijlocul strîmtorii.

44 Factorii pe care i-am arătat acum determină foloasele poziţiei Bizanţului şi neajunsurile poziţiei Calcedonului, deşi, la prima vedere, aşezarea ambelor oraşe pare că este la fel de bună. Dar cu toate acestea, dacă cineva vrea să ajungă cu corabia la Calcedon, este foarte greu ; spre Bizanţ însă curentul îl duce neapărat, chiar dacă nu vrea, după cum am spus adineauri. Iată o dovadă despre aceasta : cei care vor să treacă de la Calcedon la Bizanţ nu pot să navigheze în linie dreaptă din cauza curentului care este în mijloc, ci merg cu corăbiile pînă la Bus şi la oraşul ce se cheamă Chrysopolis [93], pe care atenienii l-au ocupat odinioară după sfatul

https://biblioteca-digitala.ro

lui Alcibiade şi au pus pentru prima oară să plătească taxă de trecere pe cei care intrau cu corăbiile în Pont. Cînd au trecut de această regiune, navigatorii se lasă în voia curentului, care îi duce neapărat la Bizanţ. Acelaşi caz este şi cu navigaţia în cealaltă parte a Bizanţului, fie că vine cineva din Helespont cu ajutorul vîntului din sud, fie că merge spre Helespont din Pont, profitînd de vînturile etesiene; navigaţia este directă şi uşoară pe lîngă ţărmul Europei, din oraşul Bizanţ spre strîmtoarea Propontidei, între Abydos şi Sestos [94], şi de acolo înapoi spre Bizanţ. De la Calcedon, pe lîngă coasta Asiei, navigaţia este, din contra, mai grea, pentru că ţărmul este sinuos şi peninsula Cizic înaintează mult în mare. Pentru cine vine din Helespont la Calcedon, ca să navigheze pe lîngă coasta Europei, apoi, cînd a ajuns aproape de Bizanţ, să cîrmească şi să meargă spre Calcedon, este greu, din cauza curentului şi din motivele pe care le-am arătat. De asemenea, cînd ieşi din acest port, este absolut imposibil să mergi drept în Tracia, din cauza curentului de la mijloc şi din cauză că fiecare din cele două vînturi suflă în contra navigaţiei din amîndouă direcţiile. Într-adevăr, vîntul din sud te duce spre Pont, iar cel din nord te îndepărtează, şi la fiecare din cele două călătorii trebuie să ai de-a face cu aceste vînturi.

Acestea sînt împrejurările care fac situaţia Bizanţului prielnică în partea mării; cele care îi aduc dezavantaje în partea uscatului vor fi arătate în cele ce urmează.

45 Fiindcă Tracia le încercuieşte complet teritoriul de la o mare pînă la cealaltă, bizanţii au război greu şi continuu cu locuitorii acestei ţări. Căci chiar dacă, după mari pregătiri, îi învinge vreodată, nu sînt în stare să îndepărteze războiul, din cauza mulţimii noroadelor şi a căpeteniilor lor. Dacă au învins pe unul, alte trei căpetenii mai de temut vin şi le atacă ţara. Nici dacă cedează şi consimt să plătească tributuri şi să încheie tratate nu fac nimic mai mult. Dacă îngăduie ceva unuia, prin aceasta îşi găsesc alţi cinci duşmani. De aceea sînt apăsaţi de un război greu şi continuu. Căci ce e mai periculos decît un vecin rău? Ce e mai îngrozitor decît un război cu barbarii? Dar aceasta nu e totul, ci, afară de mizeriile cu care luptă pe uscat, afară de celelalte rele care însoţesc războiul, au de

https://biblioteca-digitala.ro

îndurat un chin ca al lui Tantal, cum spune poetul. Avînd un ţinut foarte roditor, cînd l-au cultivat bine şi belşugul roadelor creşte deosebit de frumos, se ivesc barbarii, distrug o parte din ele, iar o parte o adună şi o iau. Atunci bizanţii, pe lîngă muncă şi cheltuială, văzînd distrugerea roadelor, deplîng frumuseţea lor şi cu greu suferă această năpastă. Dar, deşi suportă de obicei neajunsurile războiului cu tracii, totuşi au rămas totdeauna credincioşi elenilor. Însă, după ce au mai năvălit [95] şi gallii lui Comontorios, au ajuns într-o stare desperată.

46 Aceşti galli îşi părăsiseră ţara împreună cu Brennus. Scăpînd cu fuga după înfrîngerea de la Delfi [96] şi ajungînd pînă la Helespont, n-au trecut în Asia, ci s-au stabilit acolo, fiindcă le-au plăcut împrejurimile Bizanţului. După ce i-au învins pe traci şi au construit Tylis [97] ca reşedinţă regală, îi puseră pe bizanţi într-o primejdie groaznică.

La început, de cîte ori primul rege al gallilor, Comontorios, năvălea pe teritoriul lor, bizanţii îi plăteau o contribuţie de cîte trei, cinci, uneori chiar zece mii de piese de aur [98], ca să nu le nimicească ţara.

În cele din urmă au fost siliţi să plătească un tribut anual de optzeci de talanţi [99] pînă la domnia lui Cavaros, în timpul căruia regatul lor a fost distrus şi gallii, învinşi la rîndul lor de traci, au fost nimiciţi pînă la unul [100]. În acest timp, bizanţii, apăsaţi de impozite, trimiseră întîi o delegaţie către eleni, ca să ceară să le dea ajutor şi sprijin bănesc în acele împrejurări. Fiindcă cei mai mulţi eleni le-au nesocotit cererea, ei au fost siliţi să pună să plătească taxă de trecere pe cei care navigau spre Pont.

47 Cînd bizanţii au pus această taxă pentru mărfurile exportate din Pont, grea şi apăsătoare pentru toţi, lucrul a fost socotit îngrozitor. Toţi corăbierii aduceau învinuiri rodienilor, care erau socotiţi stăpîni ai mărilor. Din această cauză a izbucnit războiul despre care vă voi povesti acum.

Rodienii, într-adevăr, treziţi de propria lor pagubă, cît şi de pierderile celorlalţi, întîi îşi asigurară aliaţi, apoi trimiseră o delegaţie la bizanţi, cerîndu-le desfiinţarea taxei de trecere. Bizanţii nu ţinură seama de cererea lor ; ceva mai mult : din confruntarea pe care au susţinut-o cu dele-

https://biblioteca-digitala.ro

gaţii rodienilor, Hecatodoros şi Olympiodoros, care erau atunci în fruntea conducerii cetăţii bizanţilor, s-au convins că este dreaptă cauza lor. Atunci rodienii plecară fără să fi obţinut ceva. Reîntorcîndu-se, hotărîră să declare război bizanţilor pentru motivele arătate mai înainte. Trimiseră îndată o delegaţie la Prusias, ca să-l îndemne şi pe el să intre în război ; căci ştiau că Prusias era supărat pe bizanţii din anumite motive.

48 Bizanţii făcură la fel : trimiseră delegaţi la Attalos şi Achaios, cerînd să le dea ajutor. Attalos dorea din toată inima să-i susţină, dar, cum era strîmtorat de Achaios în regatul său părintesc, nu putea să ducă atunci o acţiune de mare însemnătate. Achaios însă, care era stăpîn pe regiunile de dincoace de Taurus şi se proclamase de curînd rege, le făgădui că-i va ajuta. Trecînd de această parte, el dădu mare speranţă bizanţilor, iar rodienilor şi lui Prusias, dimpotrivă, le pricinui o mare nelinişte. Achaios era rudă cu Antioh, care moştenise domnia în Siria, şi deveni stăpînul ţării amintite din următoarele cauze. După moartea lui Seleucos, care era tatăl lui Antioh, a urmat la domnie Seleucos, fiul său cel mare. Împreună cu acesta, ca rudă [101], Achaios a trecut peste Taurus cu doi ani mai înainte de evenimentele despre care vorbesc acum. Căci tînărul Seleucos, îndată ce luă domnia, aflînd că Attalos supusese toată ţara de dincoace de Taurus, se grăbi să vină în ajutorul regiunilor sale. După ce a trecut peste Taurus cu o mare armată, muri asasinat prin viclesug de Apaturios Gallul şi de Nicanor. Achaios, în numele legăturilor de rudenie, răzbună îndată uciderea acestuia, omorîndu-l pe Nicanor şi pe Apaturios ; apoi luă conducerea oştilor şi a regatului şi le cîrmui cu înţelepciune şi cu mărinimie. Căci deşi avea ocazie ca prin voinţa poporului să-şi pună coroană, a preferat să nu facă acest lucru. A păstrat domnia pentru Antioh, fiul cel mai tînăr, şi, înaintînd energic, redobîndi toată regiunea de dincoace de Taurus. Dar cum evenimentele îi erau nespus de prielnice, după ce îl închise pe Attalos chiar în Pergam [102] şi puse stăpînire pe toate celelalte cetăţi, îmbătat de succes, îndată îşi schimbă purtarea. După ce îşi puse coroană şi luă titlul de rege, fu cel mai puternic şi mai de temut dintre regii şi principii de dincoace de Taurus. Bizanţii, bizuindu-se

https://biblioteca-digitala.ro

atunci mai ales pe el, intrară în război cu rodienii şi cu Prusias.

49 Prusias îi învinuia mai întîi pe bizanţi că îi decretaseră nişte statui şi nu le înălţaseră, ci neglijau şi lăsau uitării acest omagiu. Mai era nemulţumit de ei pentru că puseseră toată străduinţa pentru ca să facă să înceteze ura şi războiul dintre Achaios şi Attalos, căci socotea, pentru diferite pricini, că prietenia acelora era dăunătoare intereselor sale. Apoi îl întărîta şi faptul că la sărbătorile zeiţei Atena bizanţii trimiseseră la Attalos o delegaţie care să ia parte la sacrificii, pe cînd la el, de Soterii [103], nu trimiseseră pe nimeni. Pentru că era supărat din pricina tuturor acestor fapte şi ţinea mînia înăbuşită în inima sa, el se folosi bucuros de pretextul pe care i-l ofereau rodienii. Înţelegîndu-se cu delegaţii, fu de părere ca ei să lupte pe mare şi promise că pe uscat el va da duşmanilor lovituri nu mai puţin violente.

Acestea au fost cauzele şi originea războiului dintre rodieni şi bizanţi.

50 Bizanţii luptau la început cu vigoare, fiind convinşi că Achaios le va da ajutor; apoi, chemîndu-l pe Tiboites [104] din Macedonia, sperau la rîndul lor că îi vor inspira lui Prusias teamă şi-l vor pune în primejdie. Acesta lupta sub impulsul mîniei de care am amintit şi le cuceri Hieronul, aşezat la intrarea Strîmtorii. Bizanţii şi-l însuşiseră cu puţin timp înainte, cumpărîndu-l cu mulţi bani pentru poziţia sa favorabilă. Ei voiau să nu lase nimănui nici o bază de sprijin de la care s-ar putea porni împotriva negustătorilor care navigau înspre Pont ori îndeletnici cu negoţul de sclavi şi cu produsele ce se scot de-a dreptul din mare. Prusias ocupă de asemenea un ţinut din Asia care făcea parte din Misia, pe care bizanţii o stăpîneau de mult timp. Rodienii echipaseră şase corăbii, mai adăugaseră la acestea alte patru luate de la aliaţi şi sub comanda lui Xenophantos navigară spre Helespont cu zece corăbii. Manevrînd cu celelalte nouă corăbii ancorate la Sestos, ei împiedicau navigaţia spre Pont, pe cînd comandantul flotei pleca doar cu o singură corabie şi îi hărţuia pe bizanţi, ca să vadă dacă, înspăimîntaţi de război, îşi vor schimba hotărîrea. Dar, fiindcă aceştia nu-i dădură nici o

https://biblioteca-digitala.ro

atenţie, el se reîntoarse ; luă celelalte corăbii şi plecă cu toate la Rodos. Bizanţii trimiseră atunci soli la Achaios să-i ceară ajutor şi delegară pe lîngă Tiboites o escortă care să-l aducă din Macedonia. Socoteau că tronul Bitiniei se cuvine tot aşa de bine lui Tiboites ca şi lui Prusias, fiindcă era fratele tatălui lui Prusias. Rodienii, văzînd această încredere statornică a bizanţilor, născociră un plan iscusit pentru a-şi ajunge scopul.

51 Vedeau bine că bizanţii susţineau războiul cu atîta energie pentru că aveau nădejde în Achaios. Deoarece ştiau că tatăl lui Achaios era deţinut în Alexandria şi că Achaios ar fi preţuit foarte mult salvarea tatălui său, trimiseră o delegaţie la Ptolemaios ca să ceară eliberarea lui Andromachos. Făcuseră şi mai înainte acest lucru, dar fără să insiste ; acum însă îşi dădură toată silinţa pentru această treabă, pentru ca, făcîndu-i lui Achaios acest bine, să-l oblige să le satisfacă orice cerere. La sosirea delegaţilor, Ptolemaios chibzuia în sinea sa să reţină pe Andromachos, sperînd că îi va fi de folos în vreo ocazie, fiindcă neînţelegerile pe care le avea cu Antioh erau încă nelămurite, iar Achaios, care se proclamase de curînd rege, era stăpîn pe o situaţie destul de însemnată. Căci Andromachos era, pe de o parte, tatăl lui Achaios, pe de altă parte era fratele Laodicei, soţia lui Seleucos. Totuşi, Ptolemaios, care înclina în favoarea rodienilor din toată inima şi voia să facă totul pentru a le fi pe plac, primi cererea lor şi le dădu pe Andromachos ca să-l ducă fiului său. Îndeplinind acest lucru şi decretînd pe deasupra lui Achaios cîteva onoruri, rodienii nimiciră toate speranţele bizanţilor. Li se mai întîmplă bizanţilor şi un alt neajuns. Tiboites, care venea din Macedonia, le dărîmă planurile, fiindcă muri (în timpul călătoriei). În urma acestei întîmplări, bizanţii îşi pierdură curajul. Prusias însă, încurajat de aceste noi speranţe ca să continue războiul, lupta în Asia şi urmărea energic operaţiile ; în acelaşi timp, luînd în solda sa pe traci, nu-i lăsa pe bizanţi să iasă pe porţile cetăţii lor în părţile Europei. Bizanţii, înşelaţi în speranţele lor şi hărţuiţi din toate părţile de război, căutau o ieşire onorabilă din acest impas.

52 Cînd Cavaros, regele gallilor, veni la Bizanţ cu dorinţa de a pune capăt războiului [105] şi oferind stăruitor mijlocirea

https://biblioteca-digitala.ro

sa, Prusias şi bizanţii primiră propunerile sale [106]. Aflînd de stăruinţa lui Cavaros şi de schimbarea gîndului lui Prusias, rodienii, care doreau să ducă la capăt planul lor, trimiseră pe Aridices delegat la bizanţi, dar trimiseră totodată şi pe Polemocles cu trei trireme ; voiau, cum spune proverbul, să trimită bizanţilor în acelaşi timp lancea şi caduceul [107]. Îndată ce sosiră aceştia, pacea fu încheiată ; hieromnemon [108] în Bizanţ era atunci Cothon, fiul lui Calligeiton. Condiţiile tratatului cu rodienii erau simple : „ca bizanţii să nu ia taxă de trecere de la nici un corăbier care merge în Pont ; cu această condiţie rodienii şi aliaţii lor vor menţine pacea cu bizanţii". Cu Prusias clauzele erau următoarele : „Între Prusias şi bizanţi să fie pace şi prietenie totdeauna ; nici bizanţii să nu pornească împotriva lui Prusias nici un fel de expediţie şi nici Prusias împotriva bizanţilor. Prusias să dea înapoi bizanţilor, fără răscumpărare, teritoriile, întăriturile, populaţia şi prizonierii de război ; pe lîngă aceasta să le restituie corăbiile luate la începutul războiului şi armele aflate în întăriturile luate de el, de asemenea şi lemnele, pietrele şi cărămizile care proveneau din Hieron — căci Prusias, temîndu-se de sosirea lui Tiboites, dărîmase toate fortăreţele care i se păreau că au vreo valoare militară —, Prusias să forţeze pe bitini să dea înapoi agricultorilor toate teritoriile pe care unii bitini le răpiseră de la misieni, supuşii bizanţilor".

Aşa a început şi s-a terminat războiul rodienilor şi al lui Prusias cu bizanţii.

53 În această vreme, locuitorii din Cnossos [109] trimiseră delegaţi la rodieni şi îi convinseră să le trimită navele comandate de Polemocles şi trei dintre navele fără punte coborîte pe apă. Făcîndu-se aceasta şi sosind navele la Creta, deoarece eleuthernienii [110] bănuiseră că oamenii lui Ptolemocles omorîseră pe concetăţeanul lor Timarchos pentru a face plăcere locuitorilor din Cnossos, întîi cerură satisfacţie rodienilor, apoi le declarară război. Cu puţin timp mai înainte, şi lyttienii [111] căzuseră într-o nenorocire ireparabilă. În general, toată Creta era atunci în următoarea situaţie. Cnossienii, înţelegîndu-se cu gortynienii [112], supuseseră toată Creta, afară de oraşul lyttienilor. Pentru că numai acest oraş nu voia să se supună, se pregătiră să lupte împotriva lui, voind să-l distrugă, pentru a da o pildă şi a băga frica în ceilalţi cre-

https://biblioteca-digitala.ro

tani. La început luptară toţi cretanii împotriva lyttienilor. Ivindu-se însă rivalitate din pricini neînsemnate, cum e obiceiul cretanilor, se învrăjbiră unii împotriva altora. Şi astfel polyrrhenii, ceraitii, lappeii şi pe lîngă aceştia horii împreună cu arcadienii [113], depărtîndu-se cu toţii de prietenia cu cnossienii, se hotărîră să se alieze cu lyttienii, în timp ce gortynienii erau în neînţelegere între ei, fiindcă cei mai bătrîni erau de partea cnossienilor, iar cei mai tineri de partea lyttienilor. Cnossienii, cărora li se întîmplase această tulburare neaşteptată printre aliaţi, trimiseră să cheme o mie de oameni din Etolia, potrivit tratatului de alianţă. Atunci, cei mai bătrîni dintre gortynieni ocupară îndată cetăţuia şi aduseră înăuntru pe cnossieni şi pe etolieni. Alungară pe o parte din tineri, iar pe alţii din ei îi uciseră şi dădură oraşul în mîna cnossienilor.

54 În aceeaşi vreme lyttienii ieşiseră în masă împotriva ţinutului duşman, şi cnossienii, aflînd acest lucru, puseră stăpînire pe Lyttos, care rămăsese fără apărători şi trimiseră la Cnossos copiii şi femeile, dădură foc oraşului şi, după ce îl distruseră şi îl ruinară cu totul, se întoarseră acasă. Littyienii, apropiindu-se de oraş la întoarcerea din expediţia militară şi văzînd ceea ce se întîmplase, fură aşa de adînc întristaţi în sufletele lor, încît nici unul din ei nu îndrăzni să intre în patrie ; toţi însă, dîndu-i ocol, gemînd şi plîngînd soarta lor şi a patriei, se întoarseră şi se retraseră în oraşul lappeilor. Aceştia îi primiră cu omenie şi cu toată bunăvoinţa, dar ei, deveniţi într-o singură zi din cetăţeni oameni fără patrie şi străini, continuară să lupte împotriva cnossienilor împreună cu aliaţii. Astfel, Lyttos, colonie şi rudă a lacedemonienilor, cel mai vechi dintre oraşele din Creta, care întotdeauna a dat, după mărturisirea tuturor, oamenii cei mai buni dintre cretani, fu distrus de tot şi în chip aşa de neaşteptat.

55 Polyrrhenienii, lappeii şi toţi aliaţii lor, ţinînd seamă că cnossienii se sprijineau pe alianţa etolienilor şi văzînd că etolienii erau duşmanii regelui Filip şi aheenilor, trimiseră delegaţi la rege şi la aheeni pentru ajutor şi alianţă. Aheenii şi Filip îi primiră în alianţa comună şi trimiseră în ajutor patru sute de illyri, pe care îi conducea Plator, două sute de aheeni şi o sută de focidieni. Aceştia sosiră şi nu după multă vreme se înapoiară, aducînd un mare folos polyrrhenienilor

https://biblioteca-digitala.ro

şi aliaţilor lor. Într-adevăr, în foarte scurt timp închiseseră înăuntrul zidurilor pe eleutherneni, pe cydonaţi [114] şi pe apterei [115] şi îi siliseră să părăsească alianţa cnossienilor şi să împărtăşească aceleaşi speranţe cu ei. În urma celor întîmplate, polyrrhenienii şi împreună cu ei aliaţii trimiseră lui Filip şi aheenilor cinci sute de cretani ; cnossienii trimiseseră cu puţin mai înainte o mie etolienilor. Astfel cretanii luau parte la războiul care era aproape să izbucnească între o tabără şi cealaltă. Exilaţii gortynieni ocupară portul phaistienilor [116], şi chiar pe cel al gortynienilor îl ţineau în puterea lor, şi din aceste locuri năvăleau asupra celor care erau în oraş.

56 Aceasta era situaţia în Creta. În aceeaşi vreme, Mitridate [117] declară război sinopeenilor [118], şi acesta fu prilejul şi începutul nenorocirii care pînă la urmă îi lovi pe sinopeeni. Ei trimiseră delegaţi la rodieni şi îi rugară să le vină în ajutor. Rodienii hotărîră să aleagă trei bărbaţi şi să le dea o sută patruzeci de mii de drahme, cu care să pregătească cele necesare sinopeenilor. Cei aleşi pregătiră zece mii de vase cu vin, trei sute de talanţi [119] de fire de păr lucrate, o sută de talanţi de coarde lucrate, o mie de armuri complete [120], trei mii de piese de aur bătute [121] şi patru maşini de aruncat pietre, cu oamenii care le mînuiesc. Delegaţii sinopeenilor luară în primire aceste ajutoare şi se înapoiară. Căci sinopeenii erau foarte îngrijoraţi să nu înceapă Mitridate să-i asedieze pe uscat şi pe mare. De aceea făceau toate pregătirile pentru o asemenea eventualitate. Sinope se află în partea dreaptă a Pontului pentru cel care navighează către Phasis [122] şi este aşezat pe o peninsulă care se întinde în mare. Oraşul acoperă de tot limba de pămînt care uneşte peninsula cu Asia şi care nu are mai mult de două stadii [123]. Restul peninsulei se întinde în mare, este şes şi oferă o intrare foarte uşoară în oraş, în timp ce în jurul părţii dinspre mare este rîpos, greu pentru debarcare şi cu foarte puţine locuri prielnice pentru apropiere. De aceea sinopeenii se temeau să nu aşeze Mitridate maşinile de asediu în partea dinspre Asia şi în acelaşi timp, în partea opusă, făcînd o debarcare de pe mare în locurile şese şi în cele care erau în susul oraşului, să înceapă să-i asedieze. Se grăbiră deci să întărească împrejur părţile peninsulei care erau înspre mare, înconjurînd cu

https://biblioteca-digitala.ro

gard punctele de debarcare şi punînd arme şi soldaţi în locurile prielnice, căci mărimea peninsulei nu este considerabilă şi este foarte uşor de apărat.

57 Aceasta era situaţia oraşului Sinope. Regele Filip, plecînd din Macedonia cu armata — căci am întrerupt povestirea războiului „aliaţilor" cînd el se pregătea să facă acest lucru —, se îndreptă înspre Tesalia şi spre Epir, grăbindu-se să năvălească din această parte în Etolia. În această vreme, Alexandru şi Dorimachos, care urzeau intrigi împotriva oraşului egireţilor, strînseră aproape o mie două sute de etolieni în Oiantheia din Etolia, care se află în faţa oraşului arătat, şi, pregătind nişte vase de transport, aşteptau momentul potrivit ca să treacă pentru a ataca. Căci un dezertor din Etolia, care de mai multă vreme se afla în Aegira, băgînd de seamă că păzitorii porţii dinspre Aigion obişnuiau să se îmbete şi făceau cu neglijenţă serviciul de pază, expunîndu-se primejdiei de mai multe ori, trecuse la Dorimachos şi îl îndemnase să treacă la fapte prin surprindere, ca unul care era deprins cu astfel de încercări. Oraşul egireţilor fusese clădit în Pelopones pe golful Corintic între oraşul egienilor şi al sicionienilor, dar se află pe coline întărite şi la care cu greu se poate ajunge, se îndreaptă prin aşezarea sa către Parnassos şi părţile ţinutului de dincolo şi este cam la opt stadii departe de mare. Ivindu-se prilejul, Dorimachos porni noaptea şi merse de aruncă ancora în rîul care curge pe lîngă oraş. Aşadar, Alexandru şi Dorimachos şi împreună cu ei Archidamos, fiul lui Pantaleon, avînd în jurul lor mulţimea etolienilor, înaintară către oraş pe drumul care duce de la Aigion. În acest timp, dezertorul cu douăzeci de oameni foarte destoinici, străbătînd pe căi neumblate prăpăstiile mai repede decît ceilalţi datorită cunoaşterii locurilor şi strecurîndu-se printr-un canal pentru apă, surprinse pe cei de la poartă încă adormiţi, îi ucise chiar în paturile lor, sfărîmă cu securi drugii şi deschise porţile etolienilor, care, năvălind înăuntru pe neaşteptate, se purtară fără nici o măsură de prevedere. Această purtare a fost motiv de salvare pentru egireţi şi de pieire pentru etolieni. Căci socotind că era de ajuns să fie înăuntrul porţilor pentru a fi stăpîni pe un oraş străin, se purtară în felul următor.

https://biblioteca-digitala.ro

58 Deocamdată rămaseră numai foarte puţin timp strînşi în piaţă, apoi în zorii zilei, lacomi după pradă, se răspîndiră şi, pătrunzînd în case, le jefuiră. Egireţii peste care năvăliseră duşmanii în case, surprinşi de această întîmplare cu totul neaşteptată şi cuprinşi de spaimă, o luară toţi la fugă afară din oraş, ca şi cum acesta ar fi fost în întregime în mîna duşmanilor. Dar cei care, auzind strigăte, alergară în ajutor din casele lor neatinse, se refugiară toţi în cetăţuie. Aceştia deveneau tot mai numeroşi şi mai curajoşi, în timp ce, dimpotrivă, trupa etolienilor se împuţina şi era în neorînduială din motivele arătate. Dar Dorimachos şi ai săi, văzînd primejdia care îi ameninţa şi adunîndu-se, se năpustiră asupra celor care ocupau cetăţuia, socotind că, înspăimîntîndu-i prin îndrăzneala atacului lor, îi vor face pe apărătorii adunaţi acolo s-o ia la fugă. Egireţii însă, încurajîndu-se unii pe alţii, se apărară şi luptară cu vitejie împotriva etolienilor. Şi pentru că cetăţuia era fără ziduri şi lupta se dădea corp la corp, la început bătălia se desfăşura cum era firesc să se întîmple între oameni care luptau unii pentru patrie şi copiii lor, iar ceilalţi pentru salvarea lor. În cele din urmă, etolienii năvălitori fură puşi pe fugă, iar egireţii, profitînd de fuga lor, îi urmăriră cu străşnicie şi cu furie cumplită pe duşmani. Din această pricină, cei mai mulţi dintre etolieni, fugind de frică, se călcau în picioare unii pe alţii la porţi. Alexandru căzu în timpul încăierării, iar Archidamos muri sufocat în îmbulzeala de la porţi. Din restul gloatei etolienilor, o parte fură călcaţi în picioare, iar altă parte, fugind pe căi neumblate, îşi frînseră gîtul în prăpăstii. Cei care putură să se salveze, aruncînd armele în chip ruşinos, se refugiară la vasele lor şi, contrar oricărei speranţe, făcură pe apă calea întoarsă. Aşadar, egireţii, care îşi pierduseră patria din neglijenţă, o salvară apoi în mod neaşteptat prin curajul şi vitejia lor.

59 În acelaşi timp, Euripidas, pe care etolienii îl trimiseseră eleenilor ca strateg, după ce pustii ţinuturile dymeenilor, phareenilor şi triteenilor şi luă o cantitate îndestulătoare de pradă, se retrase către Eleea. Miccos Dymeanul care în acea vreme era ajutor de strateg al aheenilor, ieşind cu toate forţele dymeenilor, fareenilor şi triteenilor, îi urmări pe duşmanii care se îndepărtau. Urmărindu-i însă cu prea multă ardoare pe fugari şi căzînd într-o cursă, fu învins şi

https://biblioteca-digitala.ro

pierdu mulţi oameni ; căzură patruzeci de pedestraşi şi două sute fură făcuţi prizonieri. Aşadar, Euripidas, îngîmfîndu-se în urma izbînzii dobîndite, ieşi din nou după puţine zile şi ocupă o fortăreaţă a dymeenilor lîngă capul Araxos [124], aşezată într-o poziţie prielnică şi numită Teichos [125]. Legenda spune că a fost construită în vechime de Heracles, care, luptînd cu eleenii, voia s-o folosească drept bază de operaţii împotriva lor.

60 Dymeenii, phareenii şi triteenii, care fuseseră învinşi pe cînd alergau în ajutor, temîndu-se de ceea ce putea să li se întîmple în urma luării fortăreţei, întîi trimiseră vestitori la strategul aheenilor ca să-i arate cele întîmplate şi să-l roage să vină în ajutorul lor. După aceea trimiseră delegaţi ca să ceară acelaşi lucru. Aratos însă nu putea să strîngă trupe străine, pentru că în timpul războiului lui Cleomenes aheenii neglijaseră să plătească mercenarilor o parte din soldă. Apoi, în general, în orice iniţiativă şi, într-un cuvînt, în orice acţiuni războinice era neîndrăzneţ şi domol. De aceea Licurg ocupă Athenaion-ul megalopolitanilor, iar Euripidas, îndată după expediţia povestită, Gortyna din Telphusia [126]. Dymeenii, phareenii şi triteenii, pierzîndu-şi nădejdea în ajutorul strategului, se înţeleseseră între ei să nu mai plătească aheenilor tributul comun şi să strîngă pe cheltuiala lor mercenari, trei sute de pedestraşi şi cincizeci de călăraşi cu care să-şi apere ţara. Făcînd aceasta, se păru că luaseră o măsură folositoare pentru interesele lor particulare, dar pentru cele comune nicidecum ; căci păreau că au fost autori şi călăuze de rea îndrumare şi pretext pentru cei care voiau să destrame liga. Cea mai mare parte din vina pentru această faptă s-ar putea pune pe bună dreptate pe seama strategului, care întotdeauna neglija, zăbovea şi părăsea pe cei care aveau nevoie de ajutor. Căci oricine întîmpină o primejdie, cît timp nutreşte speranţa de ajutor din partea prietenilor şi aliaţilor, îi place să se încreadă în ele. Cînd însă, fiind în situaţie grea, pierde astfel de speranţe, atunci este silit să ia măsuri el singur după puterile sale. De aceea nu trebuie să se reproşeze triteenilor, phareenilor şi dymeenilor că au înrolat mercenari pe cheltuiala lor, deoarece conducătorul aheenilor [127] zăbovea ; trebuie însă să li se impute că refuzară să dea comunităţii contribuţiile. Căci era necesar să nu neglijeze propriile lor nevoi dacă

https://biblioteca-digitala.ro

găseau prilejul şi aveau putinţa, dar trebuia să menţină contribuţia dreaptă faţă de guvernul comun, mai ales că răsplata era sigură după legile comune şi, mai presus de toate, pentru că ei fuseseră iniţiatorii ligii aheene.

61 Aşadar, aceasta era situaţia la Pelopones. Regele Filip trecuse prin Tesalia şi se afla în Epir. Ridicînd în masă pe epiroţi împreună cu macedonenii, trei sute de aruncători cu praştia care îi veniseră din Ahaia şi încă cinci sute de cretani trimişi din partea polyrrhenienilor, el înainta şi, trecînd prin Epir, ajunse în ţinutul ambracioţilor. Aşadar, dacă de la început ar fi năvălit în ţinutul din mijlocul Etoliei, căzînd deodată şi pe neaşteptate cu o armată puternică, ar fi pus capăt războiului. Dar acum, fiind convins de epiroţi să asedieze mai întîi Ambracos [128], dădu timp etolienilor să-şi revină, să ia măsuri de prevedere şi să se pregătească pentru viitor. Căci epiroţii, punînd interesul lor propriu mai presus decît cel comun şi dorind mult să pună stăpînire pe Ambracos, îl rugară pe Filip să asedieze şi să cucerească mai întîi această fortăreaţă pentru că socotea de mare importanţă să ia Ambracia de la etolieni şi sperau să ajungă la aceasta numai dacă, stăpîni pe această poziţie, ar fi asediat oraşul. Căci Ambracos este o fortăreaţă bine construită, cu întărituri în afară şi cu un ocol de zid. Apoi este aşezată între mlaştini, avînd dinspre uscat un singur drum strîmt făcut din pămînt grămădit şi domină în chip deosebit ţara şi oraşul ambracioţilor.

Aşadar, Filip, fiind convins de epiroţi, aşeză tabăra în jurul Ambracosului şi se pregăti pentru asediere.

62 În această vreme, Scopas, pornind cu gloata trupelor etoliene şi trecînd prin Tesalia, năvăli în Macedonia. În timpul înaintării, el distruse grîul din Pieria [129] şi, adunînd multă pradă, se îndreptă către Dion [130]. Deoarece locuitorii părăsiseră poziţia, pătrunse înăuntrul zidurilor, dărîmă casele şi gimnaziul, apoi dădu foc porticelor din jurul templului [131] şi distruse toate lucrările dăruite care erau drept podoabă sau pentru nevoile celor ce se duceau acolo la adunări solemne [132]; de asemenea doborî şi toate statuile regilor. Aşadar, acesta [133], de la începutul expediţiei şi de la prima acţiune, făcu război nu numai oamenilor, ci chiar şi zeilor,

https://biblioteca-digitala.ro

apoi se întoarse. Cînd ajunse în Etolia, nu fu socotit ca un nelegiuit, ci fu cinstit şi admirat ca un om de ispravă care lucrase pentru binele comun. Cu isprăvile sale umplu sufletul etolienilor de speranţe deşarte şi de trufie nebunească. Ba chiar, în urma acestor izbînzi, fură convinşi că nimeni nu va îndrăzni să se apropie de Etolia, în timp ce ei vor putea să devasteze fără teamă nu numai Peloponesul, cum le era obiceiul, ci chiar Tesalia şi Macedonia.

63 Filip, care auzise cele ce se întîmplaseră în Macedonia şi care primise îndată răsplata prostiei şi ambiţiei epiroţilor, asedia Ambracos. Folosindu-se cu pricepere de terasamente şi de alte lucrări pentru război, îi înspăimîntă repede pe cei dinăuntru şi numai în patruzeci de zile puse stăpînire pe fortăreaţă. În baza unui acord îi lăsă să plece pe cei vreo cinci sute de etolieni care făceau de pază şi împlini dorinţa epiroţilor, predîndu-le Ambracos. Apoi el înaintă cu armata pe lîngă Charadra [134], grăbindu-se să treacă golful numit Ambracic, prin locul unde este cel mai îngust, lîngă templul acarnanienilor, numit Action [135]. Golful acesta pătrunde din Marea Siciliei între Epir şi Acarnania printr-o gură strîmtă de tot, căci are mai puţin de cinci stadii [136], apoi, înaintînd înăuntrul uscatului, se lărgeşte pînă la o sută de stadii [137], iar în lungime se întinde de la mare aproape trei sute de stadii [138]. El desparte Epirul de Acarnania, avînd Epirul spre miazănoapte, iar Acarnania spre miazăzi. Filip, după ce trecu armata prin gura acestui golf, străbătu Acarnania şi ajunse lîngă oraşul Etoliei numit Phoitiai, aducînd cu el şi două mii de pedestraşi acarnanieni şi două sute de călăraşi. Tăbărînd în jurul acestui oraş şi dînd timp de două zile atacuri energice şi cumplite, îl luă prin capitulare şi îi lăsă liberi, potrivit înţelegerilor, pe etolienii care se aflau înăuntru. În noaptea următoare, ca şi cum oraşul ar fi rămas încă necucerit, sosiră în ajutor cinci sute de etolieni. Regele însă, înştiinţat de sosirea lor, aşează curse în nişte locuri prielnice şi ucise pe cei mai mulţi dintre ei, iar pe ceilalţi îi luă prizonieri, afară de puţini de tot. După aceea împărţi armatei grîu pentru treizeci de zile, din cel care fusese adunat acolo, căci se găsise o mare cantitate strînsă în Phoitiai, şi înaintă, îndreptîndu-se către oraşul Stratos [139]. Aşează tabăra la aproape zece stadii [140] depărtare de oraş, lîngă rîul Acheloos, de unde,

https://biblioteca-digitala.ro

pornind, devasta fără temei ţinutul, pentru că nici unul din duşmani nu îndrăznea să i se împotrivească.

64 În acest timp, aheenii, pentru că erau copleşiţi de război, îndată ce aflară că regele era aproape, trimiseră delegaţi ca să-l roage să le vină în ajutor. Aceştia, întîlnindu-se cu Filip pe cînd se afla încă aproape de Stratos, îşi exprimară cererile lor potrivit ordinelor primite şi, arătîndu-i prada pe care armata putea s-o ia din ţinutul duşman, încercau să-l convingă să treacă prin strîmtoarea Rhion şi să năvălească în Eleea. Regele, auzind acestea, îi reţinu la el pe delegaţi, spunînd că va chibzui asupra propunerilor lor, apoi ridică tabăra şi porni îndreptîndu-se către Metropolis şi Conope [141]. Etolienii ocupau cetăţuia din Metropolis, iar oraşul îl părăsiseră. Filip, după ce dădu foc Metropolisului, înainta în continuare către Conope. Dar călăreţii etolieni, unindu-se, îndrăzniră să-i vină în întîmpinare la trecerea rîului care se află în faţa oraşului, la douăzeci de stadii [142] depărtare, fiind încredinţaţi că vor putea împiedica trecerea macedonenilor sau, cel puţin, le vor pricinui multe pierderi în timpul trecerii. Regele însă, dîndu-şi seama de planul lor, porunci peltaştilor să se arunce cei dintîi în rîu şi să-l treacă strînşi în grupe, ţinînd scuturile alăturate unul de altul. Aceştia urmară porunca şi, îndată ce întîia grupă trecu rîul, călăraşii etolienilor încercară cîtva timp să lupte împotriva ei, dar deoarece aceasta rezista ţinînd scuturile alăturate unul lîngă altul, trecu a doua şi a treia grupă şi, cu scuturile strînse, veni să se alăture celei care ţinea piept. Astfel, etolienii, neizbutind nimic şi fiind puşi în situaţie grea, se desprinseră şi se retraseră în oraş. Pe urmă, etolienii, cu toată trufia lor, refugiaţi în oraş, rămaseră liniştiţi. Filip, trecînd rîul cu armata şi pustiind fără teamă şi acest ţinut, înaintă îndreptîndu-se către Ithoria [143]. Aceasta este o cetate care domină drumul de trecere, vestită prin întăriturile ei naturale, completate cu lucrări de mînă. Îndată ce Filip se apropie, apărătorii, înspăimîntaţi, părăsiră cetatea, iar regele, punînd stăpînire pe poziţie, o distruse din temelie. De asemenea porunci devastatorilor să distrugă şi celelalte fortăreţe ale ţinutului.

https://biblioteca-digitala.ro

65 După ce trecu strîmtorile, continuă drumul la pas şi domol, dînd timp armatei să strîngă pradă din ţinut. Cînd tabăra fu plină cu cele trebuitoare, se îndreptă către Oiniadai [144]. Aşezînd însă tabăra lîngă Paianion, se hotărî să-l cucerească întîi pe acesta. Dînd lovituri necontenite, luă cu asalt oraşul, cu un ocol nu prea mare, căci ocolul său era mai puţin de şapte stadii, dar prin construcţia caselor, ziduri-lor şi turnurilor nu era mai prejos faţă de nici un altul. Dărîmă tot zidul pînă la temelie şi, după ce doborî locuinţele, aşeză lemnăria şi cărămida pe nişte plute, pe care le trăgea continuu cu multă grijă peste rîu la Oiniadai. Etolienii încercară la început să menţină cetăţuia din Oiniadai, întărind-o cu ziduri şi cu alte lucrări de apărare. Dar, cînd se apropie Filip, înspăimîntaţi, se retraseră. Regele luă şi acest oraş, apoi, ieşind din el, aşeză tabăra în ţinutul Calydoniei, lîngă un loc întărit ce se cheamă Elaios [145], fortificat în chip deosebit cu ziduri şi cu alte lucrări, pentru că Attalos procurase etolienilor toate mijloacele pentru a-l pune în stare de apărare. După ce macedonenii puseră stăpînire cu forţa şi pe acesta şi jefuiră toată Calydonia, se întoarseră la Oiniadai. Filip observă poziţia avantajoasă a acestui loc în mai multe privinţe, dar mai ales pentru trecerea în Peloponeş, şi se pregăti să fortifice oraşul. Căci Oiniadai se află lîngă mare, la marginea Acarnaniei de lîngă Etolia, la începutul golfului Corintic. Faţă de Peloponeş, oraşul este aşezat în partea opusă ţărmului dymeenilor şi este foarte aproape de el ţinutul de lîngă capul Araxos, deoarece este la o depărtare nu mai mare de o sută de stadii [146]. Avînd în vedere acestea, Filip fortifică cetăţuia şi ridică un zid în jurul portului şi al arsenalului naval, apoi se hotărî să-l lege de cetăţuie, folosindu-se pentru construcţie materialele aduse din Paianion.

66 Pe cînd regele era încă ocupat cu aceste lucrări, sosi din Macedonia un vestitor să-l înştiinţeze că dardanii, bănuind că expediţia sa era îndreptată către Peloponeş, adunau trupe şi făceau pregătiri mari, hotărîţi să năvălească în Macedonia. Auzind acestea şi socotind că era necesar să alerge degrabă în ajutorul Macedoniei, trimise înapoi pe delegaţii aheenilor, dîndu-le răspuns că, îndată ce va fi pus ordine în încurcăturile ce i se anunţau, prima sa grijă va fi să-i ajute după posibilităţile sale. Apoi el ridică în grabă tabăra şi se

https://biblioteca-digitala.ro

întoarse pe drumul pe care-l făcuse la venire. Pe cînd se pregătea să treacă golful Ambraciei, îndreptîndu-se din Acarnania spre Epir, îi veni în întîmpinare pe o luntre Demetrios din Pharos, care fusese alungat din Illyria de romani, cum am arătat în cărţile dinainte [147]. Filip îl primi cu bunăvoinţă şi îl îndemnă să navigheze spre Corint şi de acolo să vină prin Tesalia în Macedonia. Trecînd apoi în Epir, îşi urmă drumul fără să se oprească. Cînd el ajunse la Pella în Macedonia, dardanii, auzind de la nişte prizonieri traci despre sosirea lui Filip, înspăimîntaţi, sloboziră îndată armata, cu toate că erau aproape de Macedonia. Filip, aflînd că dardanii îşi schimbaseră gîndul, îi lăsă pe toţi macedonenii să meargă acasă pentru recolta de la sfîrşitul verii, iar el, ducîndu-se în Tesalia, petrecu ultima parte a verii în Larisa.

În această vreme, Aemilius, întorcîndu-se din Illyria, îşi făcea intrarea triumfală în Roma, iar Hanibal, după ce luase cu forţa Saguntul, dusese trupele în taberele de iarnă. Romanii, primind vestea luării Saguntului, trimiseră soli la Cartagina pentru a cere predarea lui Hanibal şi în acelaşi timp se pregăteau de război sub consulatul lui Publius Cornelius [148] şi al lui Tiberius Sempronius. Despre acestea am povestit amănunţit în cartea precedentă. Acum însă le-am reamintit, potrivit făgăduinţei de la început [149], pentru ca să se poată cunoaşte corelaţia acestor evenimente.

Astfel se sfîrşea primul an al acestei olimpiade [150].

67 Pentru că era vremea alegerilor la etolieni, fu ales strateg Dorimachos, care, luînd în primire îndată puterea şi adunîndu-i pe etolieni înarmaţi, năvăli în partea de sus a Epirului şi devastă ţinutul, arătîndu-se plin de furie în timpul distrugerilor ; făcea acestea nu atît în interesul ţării sale, cît pentru a-i vătăma pe epiroţi. Venind apoi lîngă templul de la Dodona, dădu foc porticelor, distruse multe ofrande, dărîmă şi sfîntul lăcaş, pentru că etolienii nu pun o limită între război şi pace, ci în amîndouă împrejurările săvîrşesc fapte potrivnice obiceiurilor şi legiuirilor comune tuturor oamenilor.

După ce săvîrşi deci aceste isprăvi şi altele de felul acesta, el [151] se întoarse în patrie. Era în toiul iernii şi toţi îşi pierduseră nădejdea în sosirea lui Filip din pricina vremii, cînd regele, cu trei mii de chalcaspizi [152], două mii de peltaşti [153], trei sute de cretani [154] şi, pe lîngă aceştia, cu aproape patru

https://biblioteca-digitala.ro

sute de călăraşi de la curtea sa, plecă din Larisa şi, trecînd trupele din Tesalia în Eubeea şi de acolo la Cynos [155], pe la solstiţiul de iarnă veni prin Beoţia şi Megaris la Corint; sosirea lui fu grabnică şi aşa de tăinuită, încît nici unul dintre peloponesieni nu putea s-o bănuiască. După ce închise porţile Corintului şi cu trupe de pază opri trecerea pe drumuri, în ziua următoare puse să-l cheme pe Aratos cel bătrîn, care se afla la Sicyon, şi trimise scrisori strategului aheenilor şi oraşelor în care făcea cunoscut cînd şi unde trebuie ca toţi să-l întîlnească înarmaţi. După luarea acestei măsuri, ridică tabăra şi, înaintînd, tăbărî în ţinutul Phlius [156], lîngă templul Dioscurilor.

68 În această vreme, Euripidas cu două batalioane de eleeni împreună cu piraţii şi cu mercenarii, ajungînd în total la numărul de două mii două sute, şi pe lîngă aceştia cu două sute de călăraşi, pornind din Psophis [157], înainta prin ţinutul Phenului şi al Stymphalului, neştiind nimic din cele ce făcea Filip, cu gîndul de a devasta ţara sicionienilor. În aceeaşi noapte în care Filip tăbăra lîngă Dioscurion, trecînd dincolo de tabăra regelui aproape de ivirea zorilor, se pregătea să năvălească în Sicionia. Dar nişte cretani ai lui Filip, care părăsiseră rîndurile şi umblau în căutare de pradă, dădură peste oamenii lui Euripidas. Acesta, interogîndu-i, află despre prezenţa macedonenilor şi, fără să descopere cuiva nimic din cele ce aflase, se întoarse cu armata, întorcîndu-se pe acelaşi drum pe care venise. Voia şi în acelaşi timp nădăjduia s-o ia înaintea macedonenilor, trecînd prin Stymphalia şi ocupînd înălţimile care dominau locul. Regele, care nu cunoştea nimic din mişcările duşmanilor, potrivit planului său, ridică tabăra în zori şi porni, hotărîndu-se să meargă de-a lungul Stymphalului înspre Caphyai, căci acolo scrisese aheenilor să se adune cu arme.

69 Cînd avangarda macedonenilor ajunse pe înălţimea de lîngă locul ce se cheamă Apelauron, la depărtare de aproape zece stadii [158] de oraşul stymphalenilor, se întîmplă să sosească pe înălţime şi avangarda eleenilor. Euripidas, înţelegînd situaţia din ştirile ce i se aduseseră mai înainte, luă cu el cîţiva călăraşi şi, ca să scape de primejdie, se retrase la Psophis pe căi greu de străbătut. Ceilalţi eleeni, părăsiţi de

https://biblioteca-digitala.ro

comandant şi tulburaţi de cele întîmplate, rămaseră de-a lungul drumului, neştiind ce să facă şi încotro să se întoarcă. Căci la început căpeteniile lor îşi închipuiau că unii dintre aheenii înşişi le veniseră acolo în ajutor şi mai ales îi înşelau soldaţii înarmaţi cu scuturi de bronz, căci socoteau că aceştia sînt megalopolitani, pentru că, în lupta de la Sellasia împotriva lui Cleomenes, megalopolitanii folosiseră astfel de arme cu care îi înarmase regele Antigonos pentru bătălia aceasta. De aceea se retraseră în ordine către nişte locuri înalte, fără să-şi piardă nădejdea în salvare. Dar îndată ce macedonenii, înaintînd, fură aproape de ei, îşi dădură seama de realitate şi toţi se puseră pe fugă, aruncînd armele. Fură luaţi prizonieri aproape o mie două sute, iar ceilalţi pieriră sau sub loviturile macedonenilor sau în prăpăstii ; nu izbutiră să fugă mai mulţi de o sută. Filip, după ce trimise prăzile şi prizonierii la Corint, îşi continuă planurile. Tuturor peloponesienilor li se păru extraordinar acest eveniment, căci auziseră în acelaşi timp şi despre sosirea, şi despre victoria regelui.

70 Merse apoi prin Arcadia şi, după ce îndură zăpezi mari şi alte oboseli la trecerea peste Olygyrtos, ajunse în a treia noapte la Caphyai. Aici lăsă armata să se odihnească două zile şi, alăturînd la trupele sale pe Aratos cel tînăr şi pe aheenii adunaţi cu el, astfel încît toată armata era de aproape zece mii de oameni, înaintă prin Clitoria înspre Psophis, adunînd din oraşele prin care trecea arme şi scări. Psophis după părerea tuturor un vechi oraş al Azanidei [159] întemeiat de arcadieni, se află în mijlocul întregului Peloponeş, la apusul Arcadiei, învecinat cu marginea apuseană a Ahaiei. Domină bine ţinutul eleenilor, cu care se întîmpla atunci să aibă aceeaşi formă de conducere. Aici ajunse Filip a treia zi după plecarea din Caphyai şi aşează tabăra pe colinele care domină oraşul ; de aici se putea observa fără primejdie întregul oraş şi împrejurimile lui. Văzînd însă poziţia întărită a oraşului Psophis, regele nu ştia ce să facă. Căci pe lîngă latura lui din partea de la apus se prăvăleşte un torent repede, care în cea mai mare parte a iernii este de netrecut datorită adîncimii albiei sale ce cu vremea s-a săpat puţin cîte puţin coborînd de pe înălţimi, şi face ca oraşul să fie cu totul în siguranţă şi apropierea de el grea. În partea de răsărit se află Erymanthos, rîu mare şi repede, despre care

https://biblioteca-digitala.ro

s-a repetat de mulţi multe poveşti. Deoarece torentul se varsă în Erymanthos prin partea de miazăzi a oraşului, cele trei laturi ale acestuia, înconjurate fiind de ape curgătoare, sînt în siguranţă, cum s-a spus mai înainte. Ultima latură, cea de la miazănoapte, este dominată de o colină bine întărită, care ţine loc de o bună şi puternică cetăţuie. Oraşul are şi ziduri puternice atît prin înălţimea, cît şi prin construcţia lor. Pe lîngă acestea de la eleeni fuseseră aduse înăuntru trupe de ajutor şi în oraş se afla Euripidas, care scăpase cu fuga.

71 Aşadar, Filip, observînd şi în acelaşi timp ţinînd seama de toate acestea, după socotelile sale se gîndea să renunţe de a lua cu asalt sau de a asedia oraşul ; văzînd însă poziţia favorabilă a locului, se simţea ispitit să facă o încercare. Căci, dacă atunci constituia o ameninţare pentru aheeni şi arcadieni, iar pentru eleeni era o fortăreaţă sigură, după ce ar fi fost cucerit i-ar fi apărat pe arcadieni şi ar fi fost pentru aliaţi o bună bază de operaţii împotriva eleenilor. De aceea, hotărîndu-se pentru atac, porunci tuturor macedonenilor să mănînce în zorii zilei şi să fie pregătiţi. După aceea, trecînd podul de peste Erymanthos, fără ca cineva să i se împotrivească, pentru că atacul venea pe neaşteptate, se apropie de oraş repede şi ameninţător. Euripidas şi toţi cei care se aflau în oraş rămaseră buimăciţi, încredinţaţi cum erau că duşmanii nu ar fi avut îndrăzneala să încerce să ia cu asalt un oraş aşa de întărit şi nici să întreprindă un asediu îndelungat din pricina vremii neprielnice. Dar totodată n-aveau încredere unii în alţii, temîndu-se ca Filip, în înţelegere cu cei dinăuntru, să nu urzească vreo trădare împotriva oraşului. Cînd însă văzură că nimic de felul acesta nu se săvîrşi de către concetăţeni, cei mai mulţi alergară la ziduri pentru a apăra oraşul, iar mercenarii eleenilor ieşiră pe o poartă aşezată pe o înălţime ca să-i atace pe duşmani. Regele, după ce aşeză în trei locuri oamenii care trebuiau să apropie scările de ziduri şi împărţi în tot atîtea grupuri pe ceilalţi macedoneni, dînd semnalul cu trîmbiţele, porni atacul asupra zidurilor din toate părţile. La început cei care ocupau oraşul se apărară cu vitejie şi îi aruncară pe mulţi de pe scări ; dar mai apoi începu să lipsească provizia de săgeţi şi alte lucruri trebuitoare pentru război, pentru că pregătirile lor fuseseră făcute în grabă,

https://biblioteca-digitala.ro

iar pe de altă parte macedonenii nu se lăsau impresionaţi de primejdie, ci în locul celui care se prăvălea de pe scări venea îndată altul din spate. În cele din urmă cei din oraş se întoarseră şi fugiră toţi în acropolă. Atunci, din trupele regelui, macedonenii se urcară pe ziduri, în timp ce cretanii, încăierîndu-se cu mercenarii care ieşiseră pe poarta de pe înălţime, îi siliră să fugă în neorînduială, aruncînd armele, şi, în înfierbînţeala urmăririi şi a încăierării, pătrunseră pe poartă în oraş împreună cu ei. Astfel oraşul fu luat în acelaşi timp din toate părţile. Psophidienii se retraseră cu copiii şi femeile în cetăţuie şi împreună cu ei Euripidas şi toţi ceilalţi care scăpaseră de la moarte.

72 Macedonenii, năvălind în oraş, prădară îndată toate lucrurile din case, apoi se stabiliră în locuinţe şi începură să stăpînească oraşul. Cei care se refugiaseră în acropolă, fiind lipsiţi de orice mijloace şi prevăzînd viitorul, se hotărîră să se predea lui Filip. Trimiseră deci un crainic la rege şi, după ce obţinură îngăduinţa unei delegaţii, trimiseră pe capii lor şi cu ei pe Euripidas. Aceştia încheiară o convenţie şi obţinură salvarea vieţii pentru toţi cei care se refugiaseră în acropolă, pentru străini ca şi pentru cetăţeni. Apoi se întoarseră în cetăţuie de unde porniseră, cu porunca de a rămîne pe loc pînă ce va pleca armata, ca să nu-i jefuiască vreun soldat nesupus. Regele fu silit să rămînă pe loc cîteva zile din pricina zăpezii căzute. În această vreme, adunînd pe aheenii prezenţi, mai întîi le arătă întăriturile şi poziţia oraşului prielnică pentru războiul pe care-l duceau şi, după ce aminti înclinarea şi bunăvoinţa pe care o avusese întotdeauna pentru poporul lor, sfîrşi spunînd că ceda şi dăruia aheenilor oraşul ; căci gîndul său era ca, pe cît putea, să le fie pe plac şi să nu neglijeze nici un prilej de a le arăta preferinţa sa. Pentru acestea îi mulţumiră Aratos şi toţi ceilalţi. Filip slobozi apoi adunarea şi, ridicînd tabăra, se îndreptă cu armata spre Lasion [160]. Psophidienii, coborînd din cetăţuie, se întoarseră în oraş şi în casele lor. Euripidas cu ai săi se întoarseră în Corint şi de acolo în Etolia. Căpeteniile aheenilor care se aflau de faţă puseră la paza cetăţuii pe Proslaos din Sicyon cu o gardă suficientă, iar la administrarea oraşului pe Pythias din Pellene.

Astfel se sfîrşiră întîmplările din Psophis.

https://biblioteca-digitala.ro

73 Eleenii care păzeau Lasion, cînd fură înştiinţaţi de sosirea macedonenilor, cunoscînd şi de cele întîmplate în Psophis, părăsiră îndată oraşul. Regele, cum sosi, puse stăpînire pe el şi, ca să dovedească şi mai mult bunăvoinţa sa faţă de aheeni, le dădu şi Lasion. De asemenea înapoie thelpfusienilor Stratos [161], pe care îl părăsiseră eleenii. După ce săvîrşi acestea, în cinci zile sosi la Olympia. Aduse sacrificii zeului, pofti la ospăţ pe căpetenii şi lăsă armata să se odihnească trei zile, apoi porni iarăşi la drum. Înaintînd pînă în Eleea, trimise oameni după pradă prin ţinut, iar el aşeză tabăra lîngă Artemision [162]. Aici adună prada şi trecu iarăşi la Dioscurion. În urma pustiirii ţinutului, mare fu numărul prizonierilor, dar şi mai mare al celor care se refugiară în satele vecine şi în locuri întărite. Căci ţinutul eleenilor este populat şi plin de sclavi şi de provizii mai mult decît oricare altul din Pelopones. Unii dintre ei iubesc atît de mult viaţa cîmpenească, încît unele familii cu bunăstare, timp de două sau trei generaţii, nu s-au dus de loc în oraş pentru a lua parte la adunare. Aceasta se întîmplă deoarece conducătorii statului au mare grijă şi preocupare pentru cei care locuiesc la ţară, ca ei să aibă justiţie locală şi să nu le lipsească nimic din cele trebuitoare pentru viaţă. Mie mi se pare că ei au conceput în vechime şi au stabilit prin lege toate acestea datorită întinderii ţinutului lor şi mai ales datorită inviolabilităţii de care se bucurau odată, cînd, cu încuviinţarea elenilor, din cauza jocurilor olimpice, locuiau în Eleea sacră şi nedevastată, feriţi de orice primejdie şi de orice ocazie de război.

74 Mai tîrziu, eleenii siliţi din cauza certei arcadienilor pentru Lasion şi pentru toată Pisatida să apere ţinutul şi să-şi schimbe felul de viaţă, nu se mai preocupară să redobîndească inviolabilitatea sau vreo oarecare imunitate, ci rămaseră înarmaţi cum se găseau, neavînd grijă cum se cuvine, după părerea mea, de viitoarele lor interese. Pacea este un bun pe care toţi ne rugăm zeilor să-l dobîndim, suferim orice din dorinţa de a avea parte de ea şi, dintre toate lucrurile socotite de oameni bunuri, numai ea are valoare necontestată ; dacă vreun popor, cu toate că poate să obţină cu dreptate şi în mod cuviincios de la eleni o pace pentru totdeauna, neglijează sau socoteşte altceva mai de preţ decît această posibilitate, cum

https://biblioteca-digitala.ro

ar fi cu putinţă să nu pară că face o greşeală vădită ? Dar poate, pe Zeus, eleenii s-ar putea justifica, spunînd că tocmai din pricina unei astfel de vieţi sînt expuşi atacurilor vecinilor porniţi pe războaie şi fără respect pentru tratate. Aceasta însă se întîmplă rar şi, chiar dacă s-ar întîmpla, ei pot să obţină sprijin de la toţi elenii. Totuşi, pentru a se pune la adăpost împotriva oricărei vătămări locale şi vremelnice, avînd o îmbelşugată rezervă de bogăţii, cum e firesc să fie la toţi cei care trăiesc tot timpul în pace, este limpede că nu ar duce lipsă de soldaţi străini şi de mercenari care să-i apere în orice loc şi în orice împrejurare. Acum însă, de teama unor primejdii rare şi neaşteptate, îşi expun ţara şi viaţa la războaie şi la distrugeri neîncetate.

Am spus acestea pentru a aminti eleenilor adevăratele lor interese, fiindcă niciodată împrejurările dinainte n-au avut o desfăşurare mai prielnică decît cea de acum pentru a redobîndi inviolabilitatea cu consimţămîntul tuturor. Dar pentru că eleenii, cum am spus mai înainte, păstrează încă o oarecare scînteie din vechile lor obiceiuri, locuiesc îndeosebi la ţară.

75 De aceea, la sosirea lui Filip, grozav de mare fu numărul prizonierilor, dar şi mai mare al celor care fugiseră. Însă cea mai mare cantitate de bagaje şi cea mai mare mulţime de sclavi şi de vite fu adunată într-o fortăreaţă ce se cheamă Thalamai [163], pentru că ţinutul din jur era strîmt şi greu de străbătut, iar fortăreaţa lor era de nebiruit şi cu mare greutate se putea ajunge la ea. Auzind regele despre mulţimea celor care se refugiaseră în acel loc, pentru că nu voia să lase nimic neîncercat, şi neterminat, ocupă cu mercenarii locurile care dominau intrarea în ţinut, iar el, lăsînd înăuntrul taberei bagajele şi cea mai mare parte din armată, cu peltaştii şi cu soldaţii uşor înarmaţi înaintă prin strîmtori. Cum nimeni nu-l împiedica, ajunse pînă lîngă fortăreaţă. Cei care se refugiaseră, înspăimîntaţi de această năvălire, pentru că erau fără experienţă şi nepregătiţi pentru vreo acţiune războinică şi pentru că împreună cu ei se refugiase o strînsură de gloată, se predară îndată. Printre ei erau şi două sute de mercenari din neamuri diferite, cu care venise Amphidamos, strategul eleenilor. Filip, punînd stăpînire pe multe bagaje şi pe mai mult de cinci mii de sclavi, iar pe lîngă aceştia ducînd o mulţime nenumărată de patrupede, se întoarse în tabără. Apoi, pentru că armata

https://biblioteca-digitala.ro

îi era supraîncărcată cu pradă de tot felul şi de aceea îngreuiată şi greu de manevrat, se retrase şi-şi aşeză tabăra din nou în Olympia.

76 Apelles, care era unul dintre epitropii copilului[164] lăsat de Antigonos şi care avea atunci o foarte mare influenţă pe lîngă rege, punîndu-şi de gînd să aducă neamul aheenilor în aceeaşi stare cu a tesalienilor, încerca să săvîrşească o faptă urîtă. Căci tesalienii păreau că se conduc după legi şi se deosebesc mult de macedoneni, dar nu se deosebeau întru nimic, ci suportau totul ca macedonenii şi se supuneau în totul partizanilor regelui. De aceea, conformîndu-se acestui plan, Apelles începu să încerce răbdarea aheenilor care se aflau în tabără. Aşadar, întîi puse la cale pe macedoneni să alunge pe aheeni din cantonamentele pe care le ocupaseră înainte şi să ia prada ; apoi îi lăsa să fie loviţi de subalternii săi pentru orice motiv, iar dacă vreunii se indignau sau veneau în ajutorul celor care erau biciuiţi, se arăta el însuşi şi îi punea în lanţuri. Era convins că în acest chip, puţin cîte puţin, fără ca ei să bage de seamă, îi va obişnui în aşa fel încît nici unul să nu socotească de nesuportat nici o suferinţă care ar fi venit de la rege. El săvîrşea astfel de neajunsuri chiar cu puţină vreme mai înainte, pe cînd lua parte în campania cu Antigonos şi văzuse că aheenii suferiseră orice nepăstuire numai ca să nu se supună ordinelor lui Cleomenes. Totuşi, nişte tineri aheeni se uniră şi se prezentară lui Aratos, pentru a-i face cunoscut intriga lui Apelles. Aratos se duse la Filip, hotărît de la început să-i arate fără a zăbovi supărarea sa pentru astfel de fapte. Avu o convorbire cu regele despre acestea, şi Filip, ascultînd cele întîmplate, îi sfătui pe tineri să stea liniştiţi, căci nu li se va mai întîmpla nimic de felul acesta, iar lui Apelles îi porunci să nu dea nici un ordin aheenilor fără încuviinţarea strategului.

77 Aşadar, Filip, prin familiaritatea sa faţă de cei care o duceau împreună cu el în expediţii şi prin activitatea şi îndrăzneala sa în război, îşi cîştigase stima nu numai a ostaşilor, ci şi a tuturor peloponesienilor. Căci nu era uşor de găsit un rege înzestrat din natură cu daruri mai mari pentru dobîndirea unui imperiu. La el erau dezvoltate în mod deosebit inteligenţa şi amabilitatea şi, pe lîngă acestea, avea

https://biblioteca-digitala.ro

prestanţă şi energie regală ; dar lucrul cel mai însemnat era felul său de a activa şi îndrăzneala sa în război. Totuşi îmi vine greu să arăt pe scurt ce a învins, cu vremea, toate aceste calităţi, încît din rege bun să-l facă un tiran sălbatic. De aceea o altă ocazie va fi mai potrivită decît cea de acum pentru a examina şi a discuta această chestiune. Filip, plecînd din Olimpia pe calea Phareiană [165], sosi în Thelpusa şi de acolo în Heraia. Vîndu apoi prada şi repară podul de peste Alpheios, pentru a putea năvăli pe aici în Triphylia [166]. În aceeaşi vreme, Dorimachos, strategul etolienilor, la cererea eleenilor de a le veni în ajutor pentru că erau jefuiţi, le trimise şase sute de etolieni sub comanda lui Phillidas. Acesta, sosind în Eleea şi primind pe mercenarii eleenilor, care erau aproape cinci sute de oameni, o mie de soldaţi băştinaşi şi împreună cu aceştia pe tarantini, merse în ajutorul Triphyliei. Aceasta îşi avea numele de la Triphylos, unul din copiii lui Arcas [167], şi se află în Pelopones lîngă mare, între ţara eleenilor şi a mesenienilor. Ea se întinde către Marea Libyană şi este situată la marginea de sud-vest a Arcadiei. Are în cuprinsul ei următoarele oraşe : Samicon, Lepreon, Hypana, Typaneai, Pyrgos, Aipion, Bolax, Stylangion şi Phrixa. Pe acestea puseseră stăpînire cu puţină vreme mai înainte eleenii şi mai anexaseră şi oraşul alipheirenilor [168], care la început ţinea de Arcadia şi depindea de Megalopolis, dar Lydiadas din Megalopolis, pe vremea tiraniei sale [169], îl dăduse eleenilor în schimbul unor foloase personale.

78 Phillidas trimise pe eleeni la Lepreon şi pe mercenari la Alipheira, iar el cu etolienii aştepta în Typaneiai evenimentele. Regele, punînd la păstrare bagajele şi trecînd pe pod rîul Alfeu, care curge chiar pe lîngă oraşul heraienilor, merse la Alipheira, care se află pe o colină prăpăstioasă din toate părţile, cu o pantă care se prelungeşte mai mult de zece stadii [170]. Chiar pe vîrful colinei se afla o cetăţuie şi o statuie de bronz a Atenei, vestită prin frumuseţe şi mărime. Pentru care motiv a fost construită această statuie, cu ce scop şi cu ce mijloace s-a început construcţia, sînt nedumeriri chiar şi pentru localnici, căci nu se ştie limpede nici cum, nici cine a dedicat-o ; totuşi, toţi sînt de acord că această operă de artă este una din lucrările cele mai măreţe şi cele

https://biblioteca-digitala.ro

mai desăvîrşite făcute de Hypatodores şi Sostratos [171]. De altminteri, fiind o zi senină şi luminoasă, regele îi primi în zori pe purtătorii de scări în mai multe locuri şi înaintea lor trupele de rezervă ale mercenarilor, împărţi apoi pe macedoneni în grupe şi aşeză fiecare grupă în spatele celorlalţi. Îndată ce se ivi soarele, ordonă tuturor să înainteze pe colină. Macedonenii îndepliniră ordinul cu ardoare şi cu mare avînt, dar apărătorii din Alipheira se opuneau mereu atacurilor lor şi alergau mai ales în locurile unde vedeau că se apropie macedonenii. În această vreme, regele însuşi cu soldaţii cei mai destoinici urcă pe ascuns prin nişte prăpăstii pînă la marginea cetăţuii. Cînd se dădu semnalul, toţi în acelaşi timp rezemară scările şi atacară oraşul. Regele cel dintîi puse stăpînire pe o parte de la marginea cetăţuii, găsind-o fără apărători ; îi dădu foc şi atunci apărătorii zidurilor, prevăzînd viitorul şi temîndu-se ca nu cumva, dacă cetăţuia ar fi fost cucerită, să rămînă lipsiţi şi de ultima nădejde, părăsiră zidurile şi începună să fugă către acropolă. În urma acestui atac, macedonenii puseră stăpînire îndată şi pe ziduri, şi pe oraş. După aceea cei din cetăţuie trimiseră delegaţi la Filip, care le dădu asigurări că nu vor fi pedepsiţi şi astfel puse stăpînire prin înţelegere şi pe acest oraş.

79 După ce fură săvîrşite acestea, toţi cei din Tryphilia, înspăimîntaţi, începură să se îngrijească de propria lor soartă şi a patriei lor. Phillidas, părăsind Tyaneiai după ce mai prădase nişte case, se retrase în Lepreon. Căci această răsplată primiră atunci aliaţii de la etolieni, nu numai pentru faptul că fuseseră părăsiţi în vreme de nevoie, ci şi pentru că, jefuiţi şi trădaţi, cădeau acum, din pricina aliaţilor lor, în nenorocirile pe care cei învinşi trebuie să le sufere de la duşmani. Typaneaţii predară lui Filip oraşul. La fel ca ei făcură şi locuitorii din Hypana ; în aceeaşi vreme, phialeenii, auzind de cele petrecute în Tryphilia şi dezgustîndu-se de alianţa cu etolienii, puseră stăpînire cu armele pe locul unde se afla reşedinţa polemarhului. Piraţii etolieni, care şedeau în acest oraş pentru a prăda Messenia, la început aveau de gînd să surprindă şi să atace pe phialeeni, dar, văzînd că cetăţenii se adunau într-un avînt pentru a se apăra, renunţară la planul lor şi, ajungînd la o înţelegere, îşi luară de-

https://biblioteca-digitala.ro

grabă bagajele şi plecară din oraş. Phialeenii trimiseră delegaţi la Filip şi se predară pe ei înşişi şi oraşul.

80 În timp ce aveau loc aceste evenimente, lepreaţii, ocupînd un loc al oraşului, cereau să se retragă din cetăţuie şi din oraş eleenii, etolienii şi de asemenea şi cei trimişi de lacedemonieni, căci le venise şi de la aceştia ajutor. La început Phillidas şi ai săi nu le dădură ascultare, ci rămaseră pe loc, în nădejdea că îi vor înfricoşa pe cei din oraş. Dar regele trimisese înspre Phigalia pe Taurion cu trupe, iar el se îndreptă către Lepreon. Cînd Phillidas şi ai săi aflară că Filip era în apropiere de oraş, se descurajară, în timp ce lepreaţii fură mai îndrăzneţi în acţiunilor lor. Într-adevăr, lepreaţii săvîrşiră o faptă frumoasă în această împrejurare. Cu toate că în oraş erau o mie de eleeni, o mie de etolieni cu piraţii, cinci sute de mercenari şi două sute de lacedemonieni şi cu toate că cetăţuia era ocupată de aceştia, totuşi ei luptară pentru patria lor şi nu-şi pierdură nădejdea: Phillidas, văzînd că lepreaţii rezistau cu vitejie şi că macedonenii se apropiau, se retrase din oraş împreună cu eleenii şi cu trupele trimise de lacedemonieni. Cretanii trimişi de spartani se întoarseră în patrie prin Messenia, iar Phillidas cu ai săi se îndreptară înspre Samicon. Poporul lepreaţilor, devenind stăpîn pe patria sa, trimise delegaţi la Filip şi îi predă oraşul. Regele, auzind cele petrecute, trimise la Lepreon restul armatei, iar el conduse pe peltaşti şi pe soldaţii uşor înarmaţi, grăbindu-se să ajungă trupele lui Phillidas. Ajungîndu-le, puse stăpînire pe tot bagajul, dar Phillidas cu ai săi reuşi să intre înaintea lui în Samicon. Filip aşează tabăra în apropiere de această fortăreaţă şi, chemînd din Lepreon restul armatei, făcea celor din oraş impresia că avea de gînd să asedieze fortăreaţa. Etolienii şi eleenii, care nu aveau nimic pregătit pentru a rezista unui asediu afară de mîini, cuprinşi de teamă în situaţia lor, vorbiră cu Filip despre salvarea lor. Obţinînd îngăduinţa de a se retrage cu armele, ei se îndreptară spre Eleea. Regele deveni îndată stăpîn pe Samicon, pe urmă, fiindcă şi ceilalţi veniră la el să-i ceară ocrotire, ocupă Phrixa, Stylangion, Aipion, Bolax, Pyrgos, Epitalion. Săvîrşind acestea, se întoarse iarăşi la Lepreon, după ce supusese toată Triphylia în şase zile. Dădu lepreaţilor sfaturile pe care le cereau împrejurările şi puse o garni-

https://biblioteca-digitala.ro

zoană la cetăţuie, apoi plecă cu armata spre Heraia, lăsînd ca guvernator al Triphyliei pe Ladicos acarnanianul. Sosind în oraşul acela, împărţi toată prada şi, luînd bagajele din Heraia, se duse în mijlocul iernii la Megalopolis.

81 În aceeaşi vreme în care Filip continua campania în Triphylia, Cheilon lacedemonianul, socotind că prin naştere i se cuvenea domnia şi venindu-i greu să suporte dispreţul pe care-l arătaseră eforii cînd îl aleseseră pe Licurg la domnie, se pregătea să răstoarne ordinea de stat în fiinţă, crezînd că, dacă ar urma aceeaşi cale ca şi Cleomenes şi ar face mulţimea să întrezărească speranţa unei noi împărţiri de pămînturi, ea îl va urma îndată, porni la acţiune. Înţelegîndu-se în această privinţă cu prietenii săi şi alegînd două sute de complici ai îndrăznelii sale, se pregăti să-şi îndeplinească planul. Văzînd că piedica cea mai mare pentru planul său era Licurg şi eforii care dăduseră acestuia domnia, se îndreptă mai întîi împotriva lor. Aşadar, surprinzînd pe efori pe cînd erau la un ospăţ, îi omorî pe toţi pe loc şi în felul acesta soarta le aplica pedeapsa pe care o meritau. Căci dacă se are în vedere prin mîna cui şi pentru cine au suferit moartea, oricine va spune că au fost pedepsiţi pe bună dreptate. După această ispravă, Cheilon se duse în casa lui Licurg, îl găsi înăuntru, dar nu putu să pună mîna pe el. Căci, fiind scos pe furiş de nişte vecini, Licurg izbuti să fugă fără să se facă zărit şi, pe căi neumblate, se retrase la Pellene în ţinutul Tripolisului [172]. Chelion, căruia nu-i reuşise partea cea mai importantă a planului său, era descurajat, totuşi era silit să continue. De aceea, ducîndu-se în piaţă, puse mîna pe duşmani, făcu apel la partizani şi la prieteni, iar pe ceilalţi îi făcu să întrezărească speranţele despre care am vorbit mai sus. Cum însă nimeni nu-i dădea atenţie, ci, dimpotrivă, oamenii se strîngeau loalaltă împotriva lui, înţelegînd ce se întîmplase, fugi pe ascuns şi, străbătînd ţinutul, se duse, singur exilat, în Ahaia. Lacedemonienii, temîndu-se de sosirea lui Filip, aduseră de la ţară în oraş toate bunurile şi părăsiră Athenaion-ul megalopolitanilor după ce îl distruseră.

Aşadar, lacedemonienii, care, datorită legislaţiei lui Licurg, avuseseră o constituţie foarte frumoasă şi o putere foarte mare pînă la bătălia de la Leuctra, apoi, cînd soarta s-a întors împotriva lor şi deoarece forma lor de conducere mer-

https://biblioteca-digitala.ro

gea din ce în ce mai rău, în cele din urmă se văzură încercaţi de foarte multe suferinţe şi lupte civile, luptară împotriva unor noi împărţiri de pămînturi şi împotriva unor exilaţi şi încercară cea mai aspră sclavie, ajungînd pînă la tirania lui Nabis [173], ei care mai înainte nu puteau să sufere uşor nici măcar numele de tiran. Istoria veche a lacedemonienilor cu toate amănuntele, dezvoltarea şi decadenţa lor a fost tratată de mulţi ; cea mai importantă parte a istoriei lor începe abia cînd Cleomenes a nimicit cu totul constituţia străbună. Noi însă vom vorbi despre aceasta ori de cîte ori vom avea prilejul.

82 Filip plecă din Megalopolis şi, trecînd prin Tegea, ajunse la Argos, unde petrecu ultima parte a iernii, fiind admirat atît pentru purtarea sa în general, cît şi pentru faptele mai presus de vîrsta sa pe care le săvîrşise în expediţiile de care am vorbit mai sus. Apelles însă nu-şi părăsea planul, ci se străduia să-i aducă puţin cîte puţin sub jug pe aheeni. Văzînd că Aratos şi prietenii lui erau o piedică pentru planul său şi Filip avea pentru ei mare stimă, mai ales pentru Aratos cel bătrîn, datorită alianţei cu Antigonos, influenţei foarte mari pe care o avea asupra aheenilor şi îndeosebi datorită tacticii şi înţelepciunii lui, împotriva lor îşi îndreptă intrigile şi lucră cu vicleşug în felul următor. Cercetînd care erau adversarii politici ai lui Aratos, îi chemă pe fiecare din oraşele lor şi, primindu-i cu multă bunăvoinţă, îi momi şi căută să şi-i facă prieteni. Îi prezentă şi lui Filip şi la fiecare prezentare îi arăta că, dacă va rămîne legat de Aratos, se va folosi de aheeni, dar numai potrivit condiţiilor alianţei, iar dacă îl va asculta pe el şi va lua pe lîngă sine astfel de prieteni, se va bucura din plin de toţi peloponesienii după voia sa. De aceea, îşi îndreptă mai ales atenţia asupra alegerilor, năzuind să dea funcţia de strateg vreunuia dintre aceşti prieteni ai săi, iar pe cei din partidul lui Aratos să-i alunge de la conducere. Astfel îl convinse şi pe Filip să se prezinte în Aigion pentru alegerile aheenilor sub pretext că se ducea în Elida. Regele se lăsă convins, şi Apelles, sosit la timpul potrivit, îndemnînd pe unii, amenințînd pe alţii, deşi cu greu, izbuti să ducă la capăt planul său. Aşadar, obţinu să fie ales strateg Eperatos din Pharai şi să cadă Timoxenos, susţinut de partidul lui Aratos.

https://biblioteca-digitala.ro

83 După aceea regele plecă şi, trecînd prin Patrai şi Dyme, sosi la fortăreaţa ce se cheamă Teichos şi este aşezată în ţinutul dymeenilor. O ocupase cu puţin timp mai înainte, aşa cum am spus mai sus [174], Euripidas. Voind cu orice preţ s-o dea înapoi dymeenilor, tăbărî în apropiere cu toată armata. Înspăimîntaţi, eleenii care făceau de pază îi predară lui Filip fortăreaţa, care nu era mare, dar era întărită în mod deosebit, căci, deşi avea ocolul nu mai mare de un stadiu şi jumătate [175], înălţimea zidului nu o avea nicăieri mai mică de treizeci de coţi [176]. Dînd-o în primire dymeenilor, Filip se retrase devastînd ţara eleenilor ; după ce pustii şi adună multă pradă, se înapoie cu armata la Dyme.

84 Apelles, care socotea că îndeplinise ceva din planul său prin faptul că fusese numit strateg al aheenilor un candidat al lui, începu iarăşi intriga împotriva lui Aratos, voind ca pînă la urmă să-l îndepărteze pe Filip de la prietenia faţă de acesta. De aceea se pregăti să născocească o pîră mincinoasă în chipul următor. Amphidamos, strategul eleenilor, care fusese prins în Thalamai [177] împreună cu cei care se refugiaseră acolo, cum am spus mai sus, îndată ce sosi la Olimpia, adus împreună cu ceilalţi prizonieri, căută prin mijlocirea altora să meargă să stea de vorbă cu regele. Obţinînd aceasta, îi vorbi, spunînd că este capabil să atragă pe eleeni la prietenia şi alianţa cu regele. Filip, fiind convins, dădu drumul lui Amphidamos fără răscumpărare şi îl însărcină să anunţe eleenilor că, dacă vor prefera prietenia sa, el va da înapoi pe toţi prizonierii fără răscumpărare, va garanta siguranţa pentru ţara lor din partea tuturor celor din afară şi, pe lîngă acestea, îi va menţine liberi, fără garnizoană, scutiţi de tribut şi cu propria lor constituţie. Dar eleenii, cînd auziră acestea, nu luară în seamă nimic, cu toate că făgăduielile păreau a fi atrăgătoare şi mari. Apelles, plăsmuind din acest fapt acuzarea sa mincinoasă, o înfăţişă lui Filip, spunînd că cei doi Aratos nu aveau faţă de macedoneni o prietenie curată şi nu se purtau sincer cu el, pentru că şi acum ei fuseseră pricina înstrăinării eleenilor. Căci atunci cînd trimisese pe Amphidamos din Olimpia în Elis, aceştia,

https://biblioteca-digitala.ro

zicea el, îl luaseră deoparte şi îl aţîţaseră, spunînd că în nici un chip nu era în interesul peloponesienilor ca Filip să devină stăpîn al eleenilor, şi din această pricină eleenii, dispreţuind toate propunerile, păstrau prietenia cu etolienii şi menţineau războiul împotriva macedonenilor.

85 Chiar de la început Filip crezu aceste vorbe şi porunci ca cei doi Aratos să fie chemaţi şi Apelles să repete înaintea lor învinuirile. În faţa acestora, Apelles repetă cu îndrăzneală şi în mod ameninţător acuzaţiile sale şi, cum regele tăcea, mai adăugă : „O, Aratos, pentru că regele vă găseşte aşa de nerecunoscători şi prea lipsiţi de judecată, el hotărăşte să-i adune pe aheeni, să facă o dare de seamă despre aceste fapte, apoi să se reîntoarcă în Macedonia". Aratos cel bătrîn, luînd cuvîntul, îl rugă pe Filip să nu dea crezare niciodată cu grabă şi cu uşurinţă celor spuse cînd îi vine la ureche vreo vorbă îndreptată împotriva vreunuia dintre prieteni şi aliaţi, ci să facă o cercetare minuţioasă înainte de a primi acuzarea ; căci numai acest fel de a proceda este regesc şi cu totul folositor. De aceea, şi acum îl ruga, cu privire la acuzaţiile făcute de Apelles, să cheme pe cei care le auziseră, să aducă de faţă pe cel care i le spusese acestuia, să nu neglijeze nici unul dintre mijloacele ce puteau duce la cunoaşterea adevărului înainte de a descoperi aheenilor ceva din acestea.

86 Regele primi cu bunăvoinţă vorbele lui Aratos şi, făgăduind că nu va neglija, ci va cerceta, se despărţiră. În zilele următoare, Apelles nu aducea nici o dovadă în sprijinul celor spuse de el. Lui Aratos însă i se ivi o întîmplare de felul următor. Eleenii, în vremea cînd Filip le pustiia ţara, neîncrezîndu-se în Amphidamos, se hotărîseră să-l prindă şi să-l trimită legat în Etolia. Dar acesta, presimţind planul lor, se retrase întîi în Olimpia, apoi, aflînd că Filip se găsea în Dyme pentru administrarea prăzii, se grăbi să treacă la el. De aceea Aratos, cînd auzi că Amphidamos, fugit din Elis, era prezent, foarte bucuros, pentru că nu se ştia cu nimic vinovat, mergînd la rege, îl îndemnă să-l cheme pe Amphidamos. Căci despre învinuirile aduse trebuia să aibă

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

CARTEA A V-A

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

1 Anul funcţiunii de strateg a lui Aratos cel tînăr se împlinea la răsăritul Pleiadelor [1]; căci astfel socotea pe atunci timpul neamul aheenilor. De aceea el lăsă puterea, iar Eperatos luă în primire conducerea aheenilor. La etolieni era strateg Dorimachos. Astfel, la începutul verii, Hanibal, întreprinzînd pe faţă războiul împotriva romanilor, pornise din Oraşul Nou [2] şi, trecînd Ebrul, începuse executarea planului şi marşul către Italia; dar şi romanii trimiteau cu armată pe Tiberius Sempronius în Libya şi pe Publius Cornelius în Iberia. Antioh şi Ptolemaios, renunţînd la solii şi la soluţionarea prin negocieri a neînţelegerii lor pentru Coelesyria, începeau să se războiască între ei.

Regele Filip, care avea nevoie de grîu şi de bani pentru armată, întrunise pe aheeni la adunare prin căpeteniile lor. După ce se adună mulţimea ca de obicei la Aigion, văzînd pe de o parte pe cei doi Aratos rămînînd dinadins inactivi din pricina intrigilor îndreptate împotriva lor de Apelles în timpul alegerilor trecute, iar pe de altă parte că Eperatos era din fire molîu şi dispreţuit de toţi, convingîndu-se apoi de nepriceperea lui Apelles şi a lui Leontios, se hotărî să se sprijine iarăşi pe Aratos. Convinse deci pe căpetenii să mute adunarea la Sicyona şi, chemînd la o discuţie prietenească pe Aratos cel Bătrîn şi pe cel Tînăr, dădu vina pe Apelles pentru toate cele întîmplate şi îi îndemnă să rămînă la comportarea lor de la început. Aceştia consimţiră îndată şi atunci intră în adunarea aheenilor şi cu ajutorul lor obţinu tot ce îi trebuia pentru planul său. Astfel aheenii hotărîră să-i dea îndată pentru întîia expediţie cincizeci de talanţi, să plătească solda armatei sale pe timp de trei luni şi să adauge zece mii de măsuri de grîu [3]. Pe lîngă acestea, regele obţinu ca atîta timp cît va dura campania sa în Peloponesos să primească de la aheeni şaptesprezece talanţi în fiecare lună.

2 După aceste hotărîri, aheenii se retraseră în oraşele lor, iar regele, sfătuindu-se cu prietenii, cînd veniră trupele

https://biblioteca-digitala.ro

din taberele de iarnă, hotărî să ducă războiul pe mare. Căci era convins că numai aşa va putea să facă faţă repede duşmanilor din toate părţile, iar vrăjmaşii nu vor putea să-şi dea ajutor unii altora, împrăştiaţi cum erau în diferite ţinuturi şi temîndu-se fiecare de propria lui soartă din pricina ivirii neaşteptate şi repede a unor inamici pe mare; căci regele era în război cu etolienii, cu lacedemonienii şi cu eleenii. După luarea acestor hotărîri adună corăbiile aheenilor şi pe ale sale la Lechaion [4] şi prin exerciţii necontenite îi deprindea pe soldaţii falangei şi-i obişnuia cu vîslitul. Macedonenii îl ascultau cu dragă inimă, căci sînt foarte viteji pe uscat, în bătălii de front pe cîmp, şi totodată gata să înfrunte la nevoie lupta pe mare, harnici constructori de şanţuri şi de întărituri, rezistenţi la orice oboseală şi, cum zice Hesiod de Eacizi,

„Se bucură de război ca de un ospăţ" [5].

Aşadar, regele şi armata macedonenilor se aflau la Corint, ocupaţi cu exerciţii şi cu pregătirea pentru războiul pe mare. În această vreme, Apelles, care nu putea nici să aibă o mare influenţă asupra lui Filip, nici să sufere starea de inferioritate în care îl ţinea dispreţul regelui, alcătui o conspiraţie cu Leontios şi cu Megaleas ca aceştia să lucreze dinadins rău în treburile la care luau parte şi să strice planurile regelui, în timp ce el, ducîndu-se la Chalcis, avea să poarte de grijă ca să nu-i sosească provizii de nici un fel necesare pentru scopurile lui. Aşadar, după ce puse la cale împreună cu cei doi amintiţi mai sus astfel de planuri necinstite, plecă la Chalcis, născocind faţă de rege nişte pretexte deşarte, şi, cît timp stătu acolo, îşi ţinu atît de bine jurămîntul, pentru că toţi i se supuneau datorită autorităţii pe care o avusese pînă atunci, încît în cele din urmă regele, din lipsă de mijloace, fu nevoit să pună amanet vasele de argint pe care le avea pentru folosul său ca să poată face faţă nevoilor. După ce se adunară corăbiile şi macedonenii fură deprinşi cu vîslitul, regele împărţi grîu şi dădu soldă armatei, apoi ridică ancorele şi a doua zi trase la ţărm la Patrai cu şase mii de macedoneni şi o mie două sute de mercenari.

https://biblioteca-digitala.ro

3 În această vreme, Dorimachos, strategul etolienilor, trimise eleenilor pe Agelaos şi pe Scopas cu cinci sute de neocretani [6]. Eleenii, temîndu-se ca nu cumva Filip să înceapă să asedieze Cyllene, adunau soldaţi mercenari, ţineau gata armata formată din cetăţeni şi fortificau cu grijă Cyllene. Avînd în vedere acestea, Filip îi adună pe mercenarii aheenilor, pe cretanii care erau cu el, pe nişte călăreţi galli şi, pe lîngă aceştia, aproape două mii de pedestraşi aleşi din Ahaia şi îi lăsă în oraşul dymeenilor [7] pentru ca să-i servească drept rezervă şi în acelaşi timp drept pază împotriva ameninţărilor eleenilor. Apoi el, după ce mai întîi scrisese messenienilor, epiroţilor, acarnanilor şi lui Scerdilaidas să-şi echipeze fiecare corăbiile şi să vină înaintea lui la Cephallenia, ridicînd ancorele din Patrai, porni pe mare în ziua stabilită şi sosi la Pronnoi [8] în Cephallenia. Văzînd însă că acest oraş era greu de asediat şi aşezat pe o limbă de pămînt îngustă, trecu pe alături cu flota şi ancoră lîngă oraşul palenilor [9]. Luînd seama că acest ţinut era bogat în grîu şi putea să hrănească o armată, debarcă trupele, aşeză tabăra lîngă oraş şi, trăgînd corăbiile pe uscat, le înconjură cu un şanţ, apoi trimise pe macedoneni să strîngă provizii. El merse apoi în jurul oraşului pentru a vedea pe unde ar fi posibil să apropie de zid lucrările şi maşinile, căci voia să aştepte acolo pe aliaţi, dar în acelaşi timp să cucerească oraşul. Scopul său era mai întîi să lipsească pe etolieni de mijloacele navale de care aveau nevoie, căci ei se foloseau de navele cephallenilor pentru a trece în Peloponesul şi pentru a pustii ţărmurile Epirului şi ale Acarnaniei, iar în al doilea rînd să pregătească pentru el şi pentru aliaţi o bază de operaţii foarte bună împotriva ţinutului duşmanilor. Căci Cephallenia este aşezată lîngă Golful Corintului şi întoarsă spre Marea Siciliei, dominînd părţile dinspre miazănoapte şi dinspre apus ale Peloponesului şi mai ales ale Elidei, precum şi părţile dinspre miazăzi şi dinspre apus ale Epirului, Etoliei şi Acarnaniei.

4 De aceea, socotind insula potrivită pentru a-i aduna acolo pe aliaţi şi în poziţie favorabilă pentru a vătăma ţinuturile duşmanilor şi a apăra pe cele ale prietenilor, se străduia s-o facă să-i fie supusă. Observînd că toate părţile oraşului erau înconjurate ori de mare, ori de prăpăstii şi că

https://biblioteca-digitala.ro

numai un loc mic era neted, întors spre Zacynthos [10], se gîndi să apropie pe aici lucrările şi aici să concentreze tot asediul. Aşadar, regele era ocupat cu aceste pregătiri. În vremea aceasta sosiră cincisprezece nave trimise de Scerdilaidas, căci fusese împiedicat să trimită mai multe din pricina atacurilor şi tulburărilor aţîţate de regişorii din Illyria. Veniră şi din partea epiroţilor, acarnanilor şi messenienilor ajutoarele stabilite. Căci, de cînd oraşul phigalienilor fusese distrus, messenienii luau parte la război fără şovăială. După ce fură gata pregătirile pentru asediu şi aşeză catapultele şi maşinile pentru aruncat pietre în locurile potrivite pentru a-i împiedica pe apărători, regele, încurajîndu-i pe macedoneni, apropie maşinile de ziduri şi, la adăpostul lor, începu să sape galerii. Pentru că zidul fusese săpat şi proptit în scurt timp pe o lungime de doi pletri [11], datorită zelului lui la lucru al macedonenilor, regele, apropiindu-se de ziduri, îi îndemna pe cei din oraş să facă pace cu el. Cum însă aceştia refuzau, dădu foc proptelelor şi făcu să se năruie toată partea de zid sprijinită cu pari. După aceea, îndată trimise pe peltaşti sub comanda lui Leontios, rînduiţi pe grupe, cu ordinul de a forţa trecerea prin spărtura făcută în zid. Dar Leontios, respectînd înţelegerea făcută cu Apelles, de trei ori la rînd îi împiedică pe tinerii care trecuseră dincolo de spărtura din zid, de a duce la capăt cucerirea oraşului ; corupînd dinainte pe principalii comandanţi, arătîndu-se la fiecare laş şi fricos, în cele din urmă fu izgonit din oraş cu multe pierderi, cu toate că putea să-i învingă uşor pe duşmani. Regele însă, văzîndu-i pe comandanţi înspăimîntaţi şi pe cei mai mulţi dintre macedoneni răniţi, renunţă să mai continue asediul şi se sfătui cu prietenii în privinţa celor ce trebuia să facă mai departe.

5 În acelaşi timp, Licurg făcuse o expediţie în Messenia, iar Dorimachos cu jumătate din etolieni năvălise în Tesalia, fiind amîndoi încredinţaţi că îl vor îndepărta pe Filip de la asediul paleenilor. Pentru aceea sosiră la rege soli din partea acarnanienilor şi din partea messenienilor. Cei din partea acarnanienilor îl îndemnau să năvălească în Etolia atît pentru a-l face pe Dorimachos să renunţe la atacarea Macedoniei, cît şi pentru a pustii fără nici o primejdie tot ţinutul etolienilor. Cei din partea messenienilor

https://biblioteca-digitala.ro

îl rugau să vină în ajutorul lor şi îl asigurau că, deoarece vînturile etesiene suflau acum necontenit, era posibil să se facă trecerea de la Cephallenia în Messenia într-o singură zi. De aceea messenianul Gorgos adăugă că atacul împotriva lui Licurg avea să fie neaşteptat şi cu succes. Leontios, stăruind neîncetat în hotărîrea sa, îl ajuta cu ardoare pe Gorgos, prevăzînd că-i va trece vara lui Filip fără să izbutească ceva. Căci era uşor de navigat înspre Messenia, dar de înapoiat pe mare de acolo cînd suflau vînturile etesiene era cu neputinţă. De aceea era limpede că Filip, închis cu armata în Messenia, avea să fie silit să rămînă inactiv în ultima parte a verii, pe cînd etolienii, năvălind în Tesalia şi în Epir, aveau să jefuiască şi să pustiască fără nici o primejdie tot ţinutul. Aşadar, Leontios, voind să-l nimicească pe rege, îi dădea aceste sfaturi şi altele asemănătoare. Dar Aratos, care era prezent, expuse o părere opusă. Căci spuse că trebuia să navigheze înspre Etolia şi acolo să-şi îndrepte acţiunile. Într-adevăr, deoarece etolienii cu Dorimachos erau plecaţi în expediţie, era cel mai bun prilej să invadeze şi să pustiască Etolia. Regele, care nu mai avea încredere în Leontios de cînd acesta se lăsase bătut la asediu, înţelegînd reaua-voinţă care era ascunsă în sfatul lui de a naviga spre Messenia, se hotărî să urmeze sfatul lui Aratos. De aceea scrise lui Eperatos, strategul aheenilor, să-i ia pe aheeni şi să meargă în ajutorul messenienilor, iar el, ridicînd ancorele din Cephallenia, ajunse cu flota la Leucas a doua zi în timpul nopţii. Făcînd pregătirile pentru trecerea strîmtorii numită Dioryctos [12] şi transportînd acolo corăbiile, naviga de-a lungul golfului Ambraciei. Acest golf, care se întinde pe o lungă distanţă din Marea Siciliei, ajunge în mijlocul Etoliei, cum am spus mai înainte. Sfîrşind călătoria şi ancorînd cu puţin înainte de ziuă lîngă Limnaia [13], le porunci soldaţilor să mănînce şi, lăsînd acolo cea mai mare parte din bagaje, să se pregătească, uşuraţi, pentru plecare, în timp ce el, adunînd călăuzele, se informă cu amănuntul despre locurile şi oraşele din vecinătate.

6 În această vreme sosi strategul Aristophantos cu acarnanii în masă; căci aceştia înduraseră multe şi cumplite suferinţe în vremurile dinainte din partea etolienilor şi erau doritori să se răzbune şi să-i vatăme pe etolieni în orice chip.

https://biblioteca-digitala.ro

De aceea, bucurîndu-se de sosirea macedonenilor în ajutor, veniră înarmaţi nu numai cei pe care îi obliga legea, ci şi unii dintre cei mai bătrîni. Nu mai puţin avînt arătau epiroţii pentru motive asemănătoare; dar, din pricina întinderii ţării lor şi din pricina sosirii fără veste a lui Filip, nu putuseră să-şi adune la vreme trupele. Dorimachos ieşise cu jumătate din etolieni, cum am spus, iar cealaltă jumătate o lăsase, socotind că această rezervă va fi de ajuns pentru apărarea oraşului şi a ţinutului împotriva atacurilor neaşteptate. În această vreme, regele, lăsînd o pază îndestulătoare pentru bagaje, porni îndată din Limnaia seara şi, înaintînd cam şaizeci de stadii, îşi aşeză tabăra [14]. După ce lăsă armata să mănînce şi să se odihnească puţin, porni din nou şi, mergînd toată noaptea, ajunse în zorii zilei la rîul Acheloos, între Conope şi Stratos, avînd de gînd să atace puternic şi pe neaşteptate fortăreaţa din Thermon [15].

7 Leontios vedea că pentru două motive Filip avea să-şi atingă scopul, în timp ce etolienii nu vor putea face nimic în noua situaţie: întîi pentru că sosirea macedonenilor fusese repede şi fără veste, apoi pentru că etolienii, nebănuind vreodată că Filip ar cuteza să se expună cu atîta îndrăzneală atacînd Thermonul, aşezat într-o poziţie întărită natural, aveau să fie luaţi pe neaşteptate şi nepregătiţi pentru această lovitură. Avînd în vedere acestea şi gîndindu-se mereu la planul său, Leontios îl sfătuia pe Filip să aşeze tabăra lîngă Achelaos şi să lase armata să se odihnească după marşul din timpul nopţii, voind să dea etolienilor răgaz pentru a primi ajutor. Dar Aratos, care vedea că momentul pentru a porni la acţiune era prielnic şi că, pe de altă parte, fără îndoială Leontios încerca să pună piedici, îl ruga fierbinte pe Filip să nu lase să treacă ocazia şi să nu zăbovească. Regele, convins de Aratos şi supărat de acum pe Leontios, porni la drum îndată. Trecînd rîul Achelaos în grabă spre Thermon şi înaintînd, pustia ţara. Lăsă în stînga Stratos, Agrinion, Thestion, iar la dreapta Conope, Lysimacheea, Trichonion, Phytaion. Sosind în oraşul ce se cheamă Metapa, aşezat lîngă lacul Trichonis şi în strîmtorile de lîngă acest lac, era la aproape şaizeci de stadii [16] depărtare de Thermon. Pentru că etolienii îi părăsiseră, introduse cinci sute de soldaţi şi îl ocupă, voind să

https://biblioteca-digitala.ro

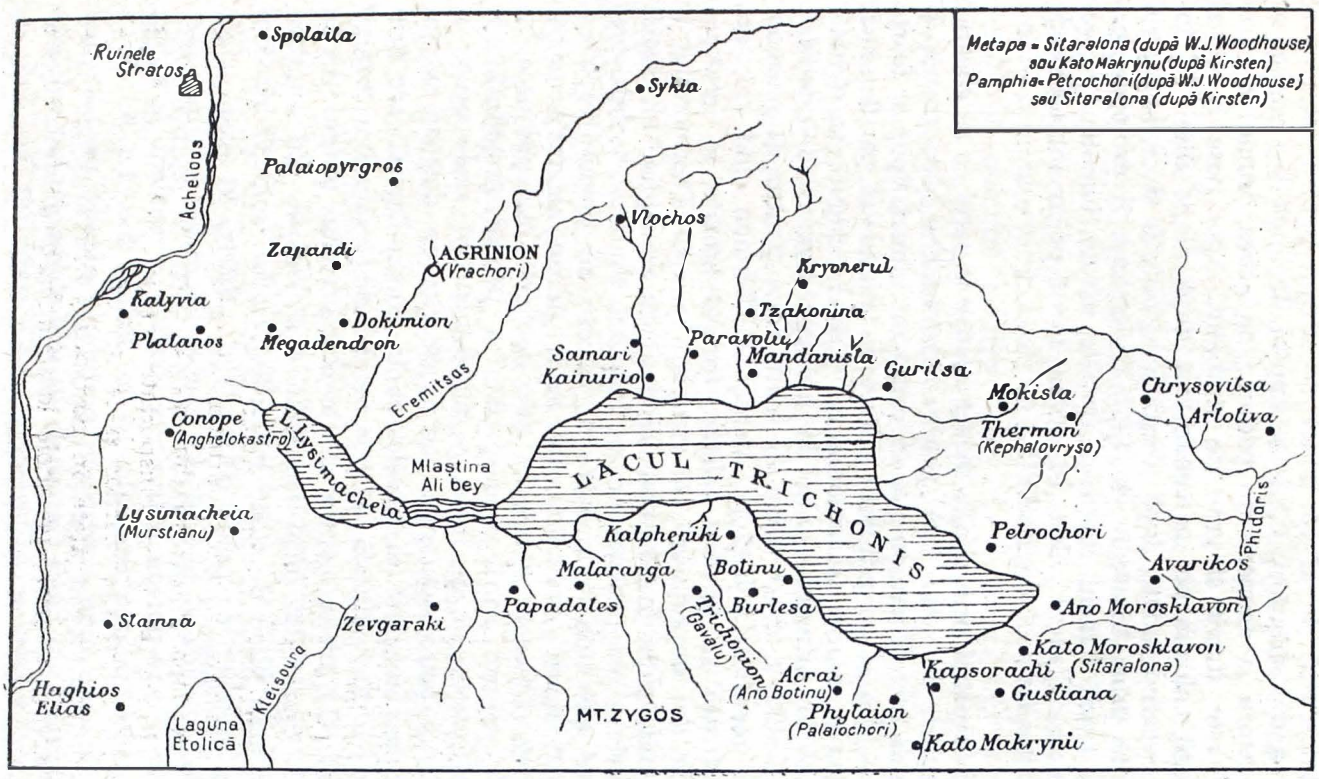

Marșul lui Filip spre Thermon

https://biblioteca-digitala.ro

se folosească de el ca punct de sprijin pentru intrarea şi ieşirea din strîmtori. Căci tot ţinutul de lîngă lac este muntos, aspru şi acoperit de păduri ; de aceea drumul de trecere este strîmt şi greu de străbătut. Apoi puse în capul întregii coloane pe mercenari, iar după ei pe illyri. El însuşi, venind îndată după aceştia cu peltaştii şi cu falangiţii, înaintă prin strîmtoare, în timp ce cretanii îi protejau spatele, tracii flancul drept şi trupele uşoare înaintau pe căi paralele. Flancul stîng i-l apăra lacul pe o întindere de aproape treizeci de stadii [17].

8 Trecînd prin aceste locuri, ajunse la satul ce se cheamă Pamphia, în care lăsă pentru siguranţă o garnizoană, şi înaintă spre Thermon pe un drum nu numai rîpos şi foarte aspru, dar şi cu prăpăstii adînci de amîndouă părţile, încît în unele puncte trecătoarea era foarte nesigură şi strîmtă. Suişul în întregime este de aproape treizeci de stadii [18]. Terminînd şi acest drum în scurt timp, pentru că macedonenii mergeau voinicește, ajunse la Thermon cînd ziua era pe sfîrşite şi, aşezînd tabăra, trimise armata să jefuiască satele din împrejurimi, să cutreiere cîmpia Thermonului şi să prade chiar în Thermon casele, care erau pline nu numai cu grîu şi cu provizii de tot felul, ci chiar cu mobile preţioase ale etolienilor. Căci în fiecare an ţineau tîrguri şi serbări foarte strălucite ; tot acolo ţineau alegerile magistraţilor şi fiecare păstra în acest loc cele mai preţioase lucruri pentru primirea oaspeţilor şi pentru pregătirile de sărbători. Afară de folos, ei nădăjduiau că acolo aveau şi cea mai mare siguranţă, pentru că nici un duşman nu îndrăznise niciodată să năvălească în aceste locuri, care prin aşezarea lor naturală păreau un fel de cetăţuie a întregii Etolii. De aceea, pentru că de multă vreme ţinutul era în pace, casele din jurul templului [19] şi locurile din împrejurime erau pline de toate bunurile. Aşadar, soldaţii macedoneni, încărcaţi cu pradă de tot felul, tăbărîră în acea noapte acolo. A doua zi aleseră din bagaje lucrurile cele mai preţioase şi care puteau fi transportate, iar pe celelalte le făcură grămadă înaintea corturilor şi le dădură foc. La fel şi cu armele care erau agăţate în porticuri ; aleseră pe cele mai preţioase şi le luară, pe altele le schimbară, iar pe celelalte

https://biblioteca-digitala.ro

le strînseră şi le dădură pradă focului. Acestea erau mai mult de cincisprezece mii.

9 Şi pînă aici toate se săvîrşiseră potrivit legilor războiului, bine şi cu dreptate ; dar cele de după acestea nu ştiu cum să le spun. Amintindu-şi de cele săvîrşite de etolieni în Dion şi în Dodona [20], macedonenii dădură foc porticurilor şi nimiciră restul ofrandelor, printre care se găseau unele foarte preţioase şi lucrate cu multă trudă şi cheltuială. Nu numai că nimiciră cu foc acoperişurile, ci distruseră clădirile pînă la temelie. Doborîră şi statuile, nu mai puţin de două mii, şi distruseră multe dintre ele, afară de cele care aveau inscripţii sau imagini ale zeilor ; de la acestea se abţinură. Apoi scriseră pe ziduri versul, cunoscut de toţi, al lui Samos, fiul lui Chrysogonos, crescut împreună cu regele şi al cărui talent poetic se afirma chiar de pe atunci. Versul era acesta :

„Vezi unde a zburat săgeata divină ?“ [21]

Regele şi prietenii săi aveau convingerea nestrămutată că săvîrşeau acestea pe drept şi aşa cum se cuvine, răzbunîndu-se în aceeaşi măsură pentru nelegiuirea etolienilor de la Dion. Mie însă mi se pare contrariul şi că am dreptate este uşor de văzut, folosind nu alte exemple, ci pe cele din însăşi familia regală.

Antigonos, după ce îl învinsese în luptă pe Cleomenes, regele lacedemonienilor, devenise stăpîn pe Sparta ; totuşi, deşi ca stăpîn putea să facă orice ar fi voit cu oraşul şi cu cetăţenii, nu numai că s-a abţinut să facă rău celor care se supuseseră, ci, dimpotrivă, le-a redat constituţia străbună şi libertatea. După ce a adus lacedemonienilor cele mai mari binefaceri şi publice, şi particulare, s-a întors în patrie. Iată de ce nu numai că fu socotit un binefăcător în acel timp, dar, după moarte, şi salvator, şi nu numai la lacedemonieni, ci la ceilalţi eleni dobîndi glorie şi faimă nemuritoare.

10 Primul dintre aceşti regi care a mărit regatul şi a fost creatorul măreţiei acestei case, Filip, după ce i-a învins pe atenieni în lupta de la Chaironeea, a izbutit nu atît

https://biblioteca-digitala.ro

prin arme, cît prin blîndeţe şi mărinimie. Căci prin război şi prin arme el i-a învins numai pe ei şi a ajuns stăpînul duşmanilor săi, însă prin nobleţea de sentimente şi prin moderaţia sa a supus pe toţi atenienii şi pe întregul lor oraş. N-a sporit relele războiului prin mînie, ci a luptat numai pînă a avut prilejul de a-şi arăta blîndeţea şi mărinimia. Astfel el trimise înapoi fără răscumpărare pe prizonierii de război şi avu grijă de morţi, ale căror oseminte le trimise prin Antipatros, şi procură îmbrăcăminte celor mai mulţi dintre cei cărora le dădea drumul. Astfel, cu puţină cheltuială, datorită minţii sale agere, dobîndi un folos foarte mare. Într-adevăr, el impresionă prin mărinimia sa într-atîta mîndria atenienilor, încît în loc de duşmani avu ajutoare gata la orice. Ce a făcut Alexandru ? Acesta, cu toate că a fost mîniat pe thebani încît i-a vîndut ca sclavi pe locuitori, iar oraşul l-a dărîmat pînă la temelie, n-a uitat de evlavia faţă de zei în timp ce oraşul era cucerit, ci a avut cea mai mare grijă să nu se aducă nici o vătămare, nici chiar fără voie, templelor şi oricărui loc sacru. Apoi, cînd, trecînd în Asia, voi să pedepsească nelegiuirea săvîrşită de perşi asupra elenilor, se mărgini să dea oamenilor o pedeapsă meritată după faptele săvîrşite de ei, dar nu se atinse de nici un obiect consacrat zeilor, cu toate că perşii mai ales împotriva acestora păcătuiseră în Elada.

Trebuia deci ca şi atunci Filip [22], avînd în minte necontenit aceste amintiri, să se arate urmaş nu numai la domnie, ci şi la atitudine şi la mărinimie, ca moştenitor al unor astfel de oameni. El însă, în timp ce toată viaţa s-a străduit mult să se arate rudă a lui Alexandru şi a lui Filip, nu s-a îngrijit cîtuşi de puţin să-i şi imite. Astfel, avînd o activitate contrară aceleia a acestor oameni, a dobîndit faţă de toţi o faimă opusă cînd a înaintat în vîrstă.

11 Acesta este numai un exemplu de felul cum lucra el. Căci, săvîrşind din mînie aceleaşi nelegiuiri ca etolienii şi căutînd să vindece un rău prin alt rău, socotea că nu face nimic nelalocul lui. La fiecare prilej îi certa pe Scopas şi pe Dorimachos pentru neruşinare şi nelegiuire, reproşîndu-le impietatea faţă de divinitate săvîrşită în Dodona şi în Dion în timp ce el, făcînd la fel, nu-şi închipuia că va dobîndi o faimă asemănătoare faţă de cei care aveau să audă. A lua

https://biblioteca-digitala.ro

de la dușmani și a distruge cetățuile, porturile, orașele, corăbiile, recolta și orice alte bunuri de acest fel pentru a face pe adversari mai slabi și mai puternice acțiunile și atacurile noastre sînt fapte pe care legile și drepturile războiului ne silesc să le săvîrșim. Dar, cînd în războiul care are loc nu se poate trage nici vreun folos pentru propria situație și nici o vătămare pentru dușmani, a distruge de prisos templele, statuile și orice lucru de acest fel cum să nu o numim faptă a unui caracter nestăpînit și a unei furii turbate ? Într-adevăr, oamenii aleși nu trebuie să facă război celor care greșesc pentru a-i nimici și a-i distruge, ci pentru a-i îndrepta de la greșeli, și nici să prăpădească împreună cu cei nedrepți pe cei care n-au săvîrșit nici un rău, ci mai degrabă să salveze și să ajute împreună cu cei nevinovați pe cei pe care îi socotesc vinovați. Este faptă de tiran ca cel care face rău, să domine prin teamă pe oameni fără voia lor, urît de supușii pe care și el îi urăște. Ca un rege însă se poartă acela care, făcînd bine tuturor, este iubit pentru bunătatea și omenia sa, conduce și poruncește unor oameni care îl ascultă de bunăvoie.

Mai ales ar putea înțelege cineva greșeala de atunci a lui Filip închipuindu-și ce părere ar fi avut, poate, etolienii despre el dacă el ar fi săvîrșit lucruri contrare celor povestite și n-ar fi nimicit nici porticurile, nici statuile și n-ar fi fărîmat nici una dintre ofrande. Firește, eu cred că l-ar fi socotit foarte bun și foarte omenos, conștienți de cele săvîrșite de ei la Dion și la Dodona și știind bine că atunci Filip era stăpîn să facă orice ar fi voit și, chiar dacă s-ar fi purtat față de ei cu cea mai mare asprime, ar fi părut că face aceasta pe drept ; deci, numai prin bunătatea și mărinimia sa, el ar fi ales mai curînd să nu facă nimic ca ei.

12 Firește, dacă ar fi fost condus de aceste virtuți, e limpede că aceia s-ar fi învinovățit pe ei înșiși, iar pe Filip l-ar fi aprobat și l-ar fi admirat pentru că și-a arătat în chip regesc și cu mărinimie evlavia față de divinitate și și-a înfrînat mînia față de ei. Natural, învingerea dușmanilor prin bunătate și prin dreptate aduce un folos nu mai mic, ci chiar mai mare decît biruințele prin arme. Căci în acest caz învinșii se pleacă de nevoie, în celălalt caz de bunăvoie. Pe cînd în primul caz îndreptarea se face cu

https://biblioteca-digitala.ro

multe neajunsuri, în al doilea însă cei care au greşit sînt schimbaţi în mai bine fără nici o vătămare. Dar, cel mai important lucru este că în primul caz meritul cel mai mare este al supuşilor, în al doilea caz victoria întreagă revine conducătorilor.

Poate cineva n-ar da toată vina pe Filip de cele săvîrşite atunci din pricina vîrstei lui tinere, ci mai mult pe prietenii care se aflau şi lucrau împreună cu el, printre care erau Aratos şi Demetrios din Pharos. Dar nu este greu de arătat, chiar fără să fi fost prezent atunci, căruia dintre aceştia doi trebuie atribuite asemenea sfaturi. Astfel, fără să vorbim despre purtarea lor din toată viaţa, în care pentru Aratos nu s-ar putea găsi nimic pripit şi nechibzuit, însă pentru Demetrios, dimpotrivă, avem dovada netăgăduită a purtării fiecăruia dintre ei în sfaturile pe care le dăduse lui Filip. Dar despre aceasta vom face la vreme potrivită menţiunea cuvenită.

13 Filip — căci de aici ne-am abătut —, luînd din Thermon tot ce putea să fie prădat şi transportat, porni la drum, făcînd la întoarcere aceeaşi cale pe unde venise. Pusese înainte prada şi pe soldaţii greu înarmaţi, iar în ariergardă lăsase pe acarnani şi pe mercenari, grăbindu-se să treacă dincolo de locurile anevoioase cît mai repede, pentru că se aştepta ca etolienii să atace ariergarda, încrezîndu-se în întăriturile naturale ale locurilor, ceea ce se şi întîmplă curînd. Căci etolienii, care veniseră în ajutor adunaţi în număr de aproape trei mii, cît timp Filip fu pe înălţimi nu se apropiară, ci rămaseră în nişte locuri ascunse sub conducerea lui Alexandru din Trichonion ; dar, cum se porni ariergarda, îndată năvăliră spre Thermon şi atacară pe ultimii din coloană. Producîndu-se tulburare în ariergardă, etolienii urmăreau şi atacau şi mai curajos, încrezîndu-se în locuri. Dar Filip, prevăzînd ce avea să se întîmple, îi aşezase sub o colină, în timpul coborîrii, pe illyri şi pe cei mai viteji peltaşti. Cînd aceştia se aruncară asupra duşmanilor care continuau să înainteze, căzură o sută treizeci de etolieni, fură prinşi nu cu mult mai puţini decît aceştia, iar ceilalţi fugiră în dezordine pe căi neumblate. După această victorie, soldaţii din ariergardă, incendiind Pamphia şi trecînd fără primejdie prin strîmtoare, se uniră repede

https://biblioteca-digitala.ro

cu macedonenii ; căci Filip aşezase tabăra lîngă Metapa şi aştepta acolo pe cei din ariergardă. A doua zi, distrugînd Metapa, porni mai departe şi tăbărî lîngă oraşul ce se cheamă Acrai. În ziua următoare, înaintînd din nou, pustii ţinutul şi, aşezînd tabăra lîngă Conope, rămase pe loc pînă a doua zi. Apoi, ridicînd iarăşi tabăra, merse pe lîngă Achelaos pînă la Stratos. Trecînd rîul, aşează armata în afara bătăii săgeţilor, pentru a atrage afară pe cei dinăuntrul zidurilor.

14 Bineînţeles, el aflase că la Stratos se strînseseră aproape trei mii de pedestraşi şi patru sute de călăreţi etolieni, iar cretani cam cinci sute. Cum nimeni nu îndrăznea să-i iasă împotrivă, dădu iarăşi ordin de plecare, începînd cu ariergarda, şi porni înspre Limnaia, unde se găseau corăbiile. Dar îndată ce ariergarda trecu de oraş, întîi cîţiva călăraşi etolieni ieşiră şi-i hărţuiră pe ultimii din coloană, apoi, cînd şi trupa de cretani din oraş şi unii dintre etolieni se uniră cu călăraşii lor, încăierarea devenind mai serioasă, cei din ariergardă fură nevoiţi să se întoarcă pentru a lupta. La început lupta era nehotărîtă în amîndouă părţile ; cînd însă illyrii veniră în ajutorul mercenarilor lui Filip, călăraşii şi mercenarii etolienilor dădură înapoi şi fugiră împrăştiaţi. Pe cea mai mare parte din ei, soldaţii regelui îi urmăriră pînă la porţi şi pînă lîngă ziduri şi doborîră aproape o sută. După această luptă, cei din oraş şezură liniştiţi, iar cei din ariergardă ajunseră fără nici o primejdie la tabără şi la corăbii.

Filip, care aşezase tabăra în zorii zilei, aduse sacrificii zeilor ca mulţumire pentru reuşita fericită a expediţiei sale şi în acelaşi timp îi chemă pe conducători, voind să-i ospăteze pe toţi. Căci era limpede că el se încumetase să străbată astfel de locuri, în care nimeni nu îndrăznise mai înainte să pătrundă cu o armată. El însă nu numai că trecuse cu armata, dar, după ce îndeplinise tot ce plănuise, se întoarse fără pierderi. Bucuros de acestea, se pregătea să-i primească la masă pe conducători. Megaleas şi Leontios însă suportau greu izbînda regelui, pentru că fuseseră puşi de Apelles să împiedice toate acţiunile lui, dar nu putuseră să facă aceasta, ci, toate lucrurile mergîndu-le împotrivă, era evident că dăduseră greş. Totuşi veniră şi ei la ospăţ.

https://biblioteca-digitala.ro

15 Cum e firesc, îndată fură priviţi cu bănuială de rege şi de oaspeţii săi, pentru că nu se bucurau la fel ca ceilalţi de victorie. Dar cum băutura se prelungea şi creştea lipsa de înfrînare o dată cu numărul de cupe golite, Megaleas şi Leontios, nevoiţi să se potrivească celorlalţi oaspeţi, curînd se dădură în vileag. Căci după ieşirea de la ospăţ umblau prin prejur, căutîndu-l pe Aratos. Întîlnindu-l pe cînd se întorcea acasă, întîi începură să-l insulte, apoi se apucară să arunce cu pietre în el. Mai mulţi alergară în ajutor şi, formîndu-se două părţi, tabăra fu plină de larmă şi de agitaţie. Regele, auzind strigătele, trimise oameni să afle ce se întîmplase şi să pună capăt tulburării. Cînd sosiră aceştia, Aratos le povesti cele întîmplate, luîndu-i martori pe cei de faţă, apoi se retrase de la insulte în cortul său, în timp ce Leontios dispăru pe neaşteptate în mijlocul învălmăşelii. Regele îi chemă pe Megaleas şi pe Crinon şi, cînd află cele întîmplate, îi dojeni aspru. Aceştia nu suportară dojana, ci ţinură să spună că nu se vor opri de la planul lor pînă nu vor da o plată bună lui Aratos. Regele, mîniat de aceste vorbe, îndată ceru garanţie de douăzeci de talanţi şi porunci să fie duşi la închisoare.

16 În ziua următoare, chemîndu-l pe Aratos, îl îndemnă să aibă curaj, pentru că el se va ocupa cum se cuvine de această treabă. Leontios, aflînd cele întîmplate lui Megaleas, veni la cort cu cîţiva peltaşti, încredinţat că-l va înfricoşa pe tînărul rege şi-l va face îndată să-şi schimbe gîndul. Cînd fu înaintea lui, îl întrebă cine îndrăznise să pună mîna pe Megaleas şi să-l ducă la închisoare. Pentru că regele răspunse cu semeţie că el însuşi dăduse ordin, Leontios, înfricoşat şi oftînd adînc, plecă înfuriat. Regele porni apoi cu toată flota şi, trecînd golful, trase repede la ţărm la Leucas, unde porunci celor care erau puşi la împărţirea prăzii să-şi îndeplinească sarcina fără întîrziere, iar el, adunîndu-i pe prieteni, orîndui judecata lui Megaleas. Aratos, susţinînd acuzarea, aminti de la început faptele lui Leontios şi ale tovarăşilor lui, vorbi de măcelul săvîrşit de aceştia în Argos după plecarea lui Antigonos [23], de înţelegerea cu Apelles şi de piedicile puse în timpul luptei de la Palaieis. Şi cum toate aceste

https://biblioteca-digitala.ro

acuzaţii le sprijini cu dovezi şi martori, Megaleas şi tovarăşii lui, neputînd să spună nimic împotrivă, fură condamnaţi în unanimitate de prieteni. Crinon rămase în închisoare, însă pentru Megaleas garantă suma de bani Leontios.

Aşadar, aici ajunsese înţelegerea dintre Apelles şi Leontios, care luase un mers potrivnic speranţelor lor. Ei chiar crezuseră că, înfricoşîndu-l pe Aratos şi izolîndu-l pe Filip, vor face să meargă lucrurile cum le va fi lor bine, dar se întîmplă tocmai contrariul.

17 În această vreme, Licurg se înapoie din Messenia fără să fi făcut ceva demn de menţionat. După aceea, plecînd iarăşi din Lacedemonia, puse stăpînire pe oraşul tegeaţilor. Pentru că locuitorii se retrăseseră în cetăţuie, începu s-o asedieze, dar, neputînd să ajungă la nici un rezultat, se întoarse iarăşi la Sparta. Eleenii, care se năpustiseră asupra ţinutului Dymei, atrăgînd într-o cursă pe călăraşii care alergaseră în ajutor, îi puseseră uşor pe fugă şi uciseră nu puţini galli, iar dintre cetăţeni luară prizonieri pe Polymedes din Aigion şi pe Agesipolis şi Diocles din Dyme. Dorimachos făcuse prima ieşire cu etolienii, încredinţat, cum am spus mai sus, că va pustii nestingherit Tesalia şi-l va îndepărta pe Filip de la asediul oraşului Palaieis. Găsindu-i însă pe Chrysogonos şi Petraios pregătiţi în Tesalia pentru a lupta, nu îndrăzni să coboare în cîmpie, ci înaintă, ţinîndu-se în regiunea de la poalele munţilor. Cînd îi veni ştirea despre năvălirea macedonenilor în Etolia, părăsind Tesalia, alergă degrabă în ajutorul patriei. Deoarece găsi că macedonenii se îndepărtaseră de Etolia, el rămînea mereu în urmă şi sosea mereu mai tîrziu pentru a mai fi de folos. Regele însă, pornind din Leucas şi pustiind în trecere ţara oiantheilor, se duse cu toată flota la Corint. Ancorînd corăbiile în Lechaion [24], debarcă trupele şi trimise oameni cu scrisori către oraşele aliate din Peloponeş pentru a face cunoscută ziua în care toţi oamenii vor trebui să se adune înarmaţi în oraşul tegeaţilor.

18 După ce făcu acestea, fără să se oprească mai mult timp în Corint, dădu macedonenilor ordin de plecare. Trecînd prin Argos, sosi a doua zi la Tegea. Îi luă pe aheenii adunaţi acolo şi înaintă prin ţinutul muntos ca să năvălească fără de veste în ţara lacedemonienilor. Trecînd prin locuri

https://biblioteca-digitala.ro

pustii, după patru zile de mers atinse colinele aşezate înaintea oraşului [25] şi, lăsînd la dreapta Menelaion, ajunse la Amyclai [26]. Lacedemonienii, văzînd din oraşul lor armata care trecea, fură înspăimîntaţi, uimiţi de ceea ce se întîmpla. Căci încă erau neliniştiţi de la sosirea veştilor despre nimicirea Thermonului şi, în general, despre cele săvîrşite de Filip în Etolia ; apoi se mai răspîndise şi un zvon despre trimiterea lui Licurg în ajutorul etolienilor. Dar nici unul dintre ei nu se gîndea că de la atîta depărtare primejdia va veni asupra lor aşa de repede, mai ales că vîrsta tînără a regelui îl făcea să nu fie luat în seamă. De aceea, văzînd că evenimentele se desfăşurau contrar aşteptării lor, erau pe bună dreptate înspăimîntaţi. Într-adevăr, Filip, acţionînd mai cu îndrăzneală şi mai energic decît ar fi îngăduit vîrsta lui, punea pe toţi duşmanii în mare încurcătură. Căci plecînd din inima Etoliei, cum am spus mai sus, şi străbătînd într-o singură noapte golful Ambraciei, trăsese la ţărm la Leucas. Acolo rămăsese două zile, iar în a treia în zori continuă navigarea şi două zile mai pe urmă, pustiind ţărmul etolienilor, ancorase în Lechaion. După aceea, mergînd fără întrerupere, în şapte zile ajunsese la colinele aşezate deasupra oraşului, lîngă Menelaion, încît celor mai mulţi, văzînd ceea ce se întîmpla, nu le venea să creadă ochilor.

Aşadar, lacedemonienii, înspăimîntaţi de întîmplarea neaşteptată, erau în încurcătură şi nu ştiau ce să facă în situaţia aceea grea.

19 În prima zi, Filip îşi aşează tabăra în apropiere de Amyclai. Amyclai este o localitate din Laconia, foarte bogată în arbori şi fructe frumoase şi la o depărtare de aproape douăzeci de stadii de Lacedemona. În această localitate se află şi un sanctuar al lui Apollon, cel mai vestit dintre toate templele din Laconia, care se află în partea dinspre mare a oraşului. În ziua următoare, pustiind ţinutul, coborî la locul numit „Tabăra lui Pirus“ [27]. După ce două zile în şir cutreieră şi prădă locurile vecine, aşează tabăra în apropiere de Carnion [28], de unde, plecînd, se îndreptă spre Asine [29], pe care îl atacă, dar, neajungînd la nici un rezultat de seamă, ridică tabăra şi, continuîndu-şi drumul, devastă tot ţinutul îndreptat spre Marea Cretei pînă la Tainaron. Cînd se întoarse, trecu pe lîngă staţia navală a lacedemonienilor, nu-

https://biblioteca-digitala.ro

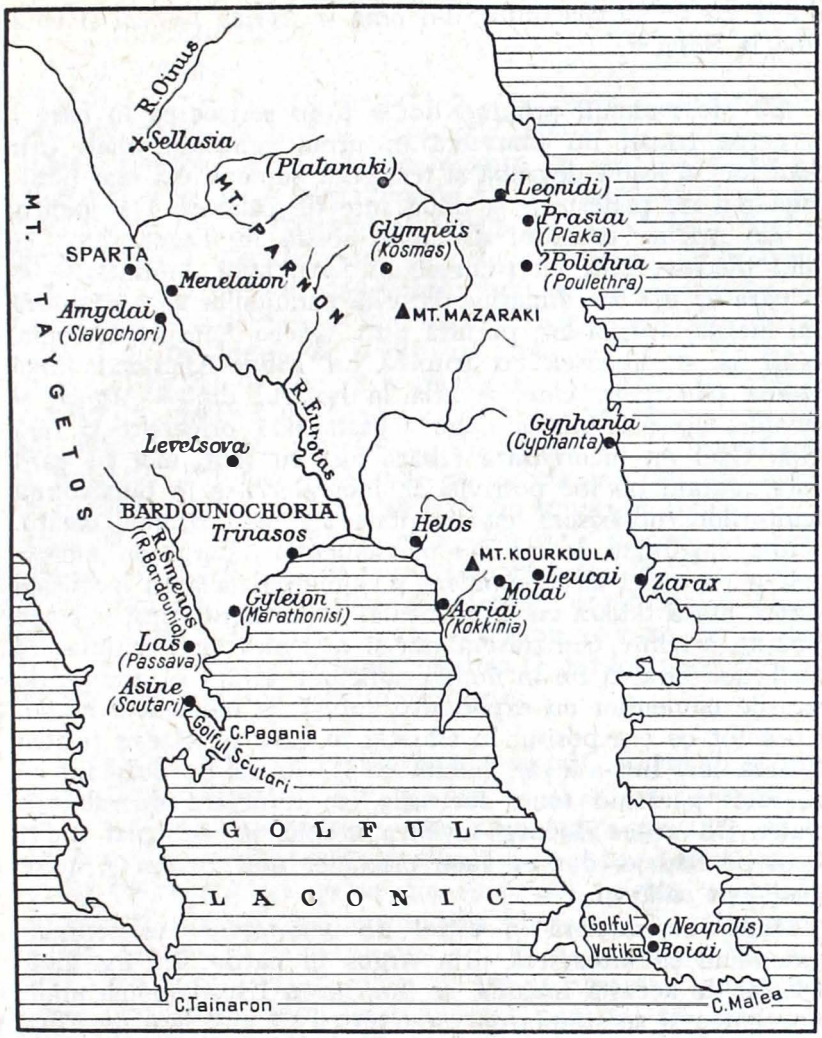

Laconia

mită Gytheion, care era un port sigur şi este la aproape două sute treizeci de stadii [30] depărtare de oraş [31]. Lăsînd în drumul său la dreapta acest port, aşează tabăra lîngă Heleea [32], care, privită amănunţit, este cea mai bogată şi mai frumoasă regiune din Laconia. De aici, trimiţînd oameni după nutreţ, distruse cu foc tot locul acesta şi nimici roadele de pe el;

https://biblioteca-digitala.ro

ajunse cu strîngerea nutreţului pînă la Acriai, Leucai şi chiar pînă la Boiai [33].

20 Messenienii, primind de la Filip scrisoarea în care li se cerea trupe, nu rămaseră în urma celorlalţi aliaţi prin zelul lor, ci ieşiră degrabă şi trimiseră oamenii cei mai buni: două mii de pedestraşi şi două sute de călăraşi. Dar pentru că din pricina lungimii drumului sosiră în Tegea după ce Filip plecase, întîi nu ştiau ce să facă, apoi, temîndu-se să nu pară că întîrzie dinadins datorită bănuielilor care căzuseră mai înainte asupra lor, porniră prin Argeea [34] înspre Laconia, voind să se unească cu trupele lui Filip. Ajungînd lîngă cetatea Glumpeis, care se află la hotarul dintre Argeea şi Laconia, aşezară tabăra lîngă aceasta fără pricepere şi fără grijă. Căci nu înconjurară tabăra nici cu şanţ, nici cu gard şi nu căutară un loc potrivit, ci, încrezîndu-se în bunăvoinţa locuitorilor, tăbărîseră cu naivitate în faţa zidului cetăţii. Licurg, înştiinţat de sosirea messenienilor, porni cu mercenarii şi cu mulţi lacedemonieni şi, ajungînd la acea localitate în zori, atacă tabăra cu îndrăzneală. Messenienii, deşi în toate celelalte privinţe chibzuiseră rău şi mai ales cînd înaintaseră din Tegea fără să fie în număr suficient şi fără să asculte de sfaturile oamenilor cu experienţă, totuşi, în momentul luptei, făcură tot ce era posibil în situaţia în care se găseau pentru salvarea lor. Într-adevăr, îndată ce îi văzură pe duşmani că se arată, părăsind toate lucrurile, se refugiară degrabă în cetate. De aceea Licurg se făcu stăpîn pe cei mai mulţi cai şi pe bagaje, dar nu făcu prizonier nici un om şi ucise numai opt călăraşi.

După ce suferiră o astfel de nenorocire neaşteptată, messenienii se întoarseră prin Argos în patrie. Licurg însă, îngîmfat de această izbîndă, se înapoie în Lacedemona, unde se pregătea şi se sfătuia cu prietenii ca să nu-l lase pe Filip să iasă din ţinut [35] fără primejdia unei lupte. Dar regele, pornind din Heleea, înaintă pustiind ţinutul şi, în a patra zi pe la amiază, sosi iarăşi la Amyclai cu toată armata.

21 Licurg, după ce dădu comandanţilor şi prietenilor ordine în vederea viitoarei lupte, ieşi din oraş şi ocupă locurile de pe lîngă Menelaion, avînd cu totul nu mai puţin de două mii de oameni. Celor din oraş le porunci să fie atenţi,

https://biblioteca-digitala.ro

pentru ca, atunci cînd le va da semnalul, să scoată degrabă trupele prin mai multe locuri în faţa oraşului şi să le aşeze în ordine de bătaie întoarse spre Eurotas, în punctul unde rîul este cel mai puţin depărtat de oraş. Aşadar, acestea erau hotărîrile luate de Licurg şi de lacedemonieni.

Dar, pentru ca cele spuse despre locuri să nu fie încurcate şi greu de înţeles, trebuie să explicăm natura şi aşezările lor, cum am încercat să facem în toată opera, legînd mereu locurile necunoscute cu cele cunoscute şi descrise. Pentru că, într-adevăr, deosebirile locurilor împiedică pe cei mai mulţi de a-şi face o idee exactă despre bătăliile de pe uscat şi de pe mare ; şi, pentru că voim ca toţi să cunoască nu numai faptul în sine, ci şi cum s-a desfăşurat, nu trebuie să neglijăm descrierea locurilor în orice acţiune şi cu atît mai puţin în acţiuni de război. De asemenea, nu trebuie să ne ferim de a folosi ca indicii pe acelea care au un nume, fie porturi, mări şi insule, fie temple, munţi şi ţinuturi ; în sfîrşit, trebuie să ne folosim şi de diferitele puncte de orientare ale cerului [36], pentru că acestea sînt cele mai cunoscute de toţi oamenii. Căci numai astfel este cu putinţă să îndrumăm pe cititori la cunoaşterea lucrurilor pe care nu le ştiu, cum am spus şi mai înainte. Natura locurilor (despre care am vorbit adineauri) este următoarea.

22 Sparta este, în configuraţie generală, circulară şi aşezată în locuri netede, dar, privită în amănunt, are în jur locuri variate şi deluroase ; rîul care curge pe alăturea în părţile ei de răsărit şi care se numeşte Eurotas este de netrecut în cea mai mare parte din timp din pricina volumului său de apă. Colinele pe care se află Menelaion [37] sînt dincolo de rîu, situate la răsăritul de iarnă [38] al oraşului. Ele sînt aspre, greu de trecut şi înalte de tot şi domină bine spaţiul dintre oraş şi rîu. Prin acest interval, care nu are mai mult de trei jumătăţi de stadiu [39], curge rîul de care vorbim, chiar pe lîngă piciorul muntelui. Pe aici trebuia să treacă neapărat Filip la întoarcere, avînd la stînga oraşul şi pe lacedemonienii pregătiţi şi aranjaţi în ordine de bătaie, iar la dreapta rîul şi trupele lui Licurg aşezate pe coline. Lacedemonienii mai recurseseră la următoarea născocire : astupaseră rîul în sus, la locul dintre oraş şi coline, care fusese deci inundat, aşa că nu numai caii, dar nici pedestraşii nu era cu putinţă

https://biblioteca-digitala.ro

să treacă. De aceea regelui nu-i rămînea decît să ducă armata pe lîngă poalele colinei, unde soldaţii, înşiruiţi în coloană lungă, cu greu şi-ar fi dat ajutor unii altora şi s-ar fi expus atacurilor duşmanului.

Văzînd acestea Filip şi chibzuind cu prietenii, socoti că lucrul cel mai necesar era să-l îndepărteze mai întîi pe Licurg din poziţiile de lîngă Menelaion. Luînd deci cu el pe mercenari, pe peltaşti şi pe lîngă aceştia şi pe illyri, trecu fluviul şi se îndreptă spre coline. Licurg, cînd observă planul regelui, îşi pregăti soldaţii şi îi îndemnă pentru luptă, iar celor din oraş le dădu semnalul. Atunci cetăţenii, cărora li se dăduse sarcina, ieşiră îndată, potrivit înţelegerii, înaintea zidului, ţinînd la aripa stîngă pe călăraşi.

23 Filip, apropiindu-se de poziţia lui Licurg, întîi îi trimise la atac pe mercenari şi la început lupta fu mai favorabilă lacedemonienilor, care erau ajutaţi mult de armuri şi de natura locurilor. Cînd însă Filip îi puse în spatele luptătorilor pe peltaşti ca trupe de întărire şi, trecînd de aceştia cu illyrii, dădu atacul din flanc, atunci mercenarii lui Filip, îmbărbătaţi de ajutorul illyrilor şi al peltaştilor, se simţiră mult mai întăriţi pentru luptă, în timp ce soldaţii lui Licurg, înspăimîntaţi de năvălirea pedestraşilor greu înarmaţi, se întoarseră şi fugiră. Aproape o sută din ei căzură ucişi şi ceva mai mulţi fură prinşi. Ceilalţi se refugiară în oraş. Licurg însuşi, fugind de zor pe căi neumblate, se întoarse noaptea în oraş cu cîţiva oameni. Filip ocupă cu illyrii colinele, iar el, cu soldaţii uşor înarmaţi, se întoarse la grosul armatei. În această vreme, Aratos, care aducea falanga de la Amyclai, era aproape de oraş. Regele deci, trecînd rîul, rămase în poziţie de aşteptare cu soldaţii uşor înarmaţi, cu peltaştii şi cu călăraşii, pînă ce soldaţii greu înarmaţi străbătură fără primejdie locurile anevoioase de la picioarele colinelor. Cînd lacedemonienii ieşiţi din oraş se încăierară cu călăraşii de rezervă, lupta deveni generală. Peltaştii luptară cu însufleţire, astfel că Filip dobîndi o victorie sigură. După ce îi urmări pe călăraşii lacedemonienilor pînă la porţi, trecu fără primejdie Eurotas şi se aşeză în urma falangiţilor.

24 Dar de acum ziua era la o oră înaintată şi, fiind silit să oprească acolo, aşeză tabăra la ieşirea strîmtorii, pentru

https://biblioteca-digitala.ro

că din întîmplare călăuzele aleseră un loc cum nu se poate găsi altul mai potrivit şi pentru cine vrea să năvălească în Laconia din partea oraşului [40]. Căci la începutul strîmtorii descrise, cînd, venind de la Tegea sau în general din interior, te apropii de Lacedemona, se află un loc departe de oraş cel mult la două stadii [41], aşezat chiar pe malul rîului. Latura acestuia, care priveşte către oraş şi către rîu, este acoperită toată de o mare stîncă prăpăstioasă, cu totul inaccesibilă. Pe vîrful acestei înălţimi se află un spaţiu neted, cu pămînt şi foarte umed, într-o poziţie foarte potrivită pentru intrarea şi ieşirea armatelor, astfel că cine ar fi aşezat tabăra acolo şi ar fi ocupat colina care se înalţa deasupra ar fi avut impresia că are tabăra într-un punct sigur, din cauza vecinătăţii oraşului [42], şi aşeza tabăra în locul cel mai avantajos, fiindcă domina intrarea şi trecerea strîmtorii. Aşa că Filip, după ce aşeză tabăra acolo în siguranţă, a doua zi trimise înainte bagajele şi orîndui trupele pe cîmpie în văzul celor din oraş. Rămase deci pe loc o scurtă vreme, apoi, întorcîndu-se către flanc, se îndreptă spre Tegea. Ajungînd la locurile în care Antigonos şi Cleomenes dăduseră lupta [43], aşeză tabăra acolo. În ziua următoare vizită locurile şi sacrifică zeilor pe amîndouă colinele, dintre care una se numeşte Olympos, iar cealaltă Euas, apoi porni înainte după ce întări ariergarda. Ajungînd la Tegea şi vînzînd toată prada, continuă drumul prin Argos şi sosi cu armata la Corint. Acolo îi găsi pe delegaţii din Rodos şi din Chios, veniţi pentru a trata despre încheierea războiului. Discută cu ei, se prefăcu şi spuse că este gata, acum ca şi altă dată, să facă pace cu etolienii, apoi le spuse să plece, însărcinîndu-i să vorbească şi cu etolienii despre sfîrşitul războiului. Pe urmă el coborî la Lechaion şi se pregăti pentru navigare, avînd unele treburi importante în Focida.

25 În vremea aceasta, Leontios, Megaleas şi Ptolemaios, de acum încredinţaţi că îl vor putea înfricoşa pe Filip şi vor şterge în chipul acesta greşelile trecute, răspîndiră vorbe printre peltaşti şi printre cei din corpul de gardă regal, care la macedoneni se numeşte „agema", spunînd că ei luptă pentru toţi, dar nu sînt răsplătiţi cu dreptate şi nu primesc toate prăzile care, după tradiţii, li se cuveneau lor. Prin acestea aţîţau pe tineri să se unească şi să înceapă să je-

https://biblioteca-digitala.ro

fuiască locuinţele celor mai de seamă prieteni ai lui Filip, să spargă uşile şi să sfărîme acoperişul reşedinţei regelui. În timp ce se petreceau acestea şi tot oraşul era în zarvă şi nelinişte, auzind Filip, veni degrabă din Lechaion în oraş [44]. Adunînd pe macedoneni în teatru, pe de o parte le dădu sfaturi, pe de altă parte îi dojeni pentru ceea ce făcuseră. Dar zarva şi dezordinea era mare, pentru că unii erau de părere ca cei vinovaţi să fie aduşi şi lapidaţi, alţii însă să fie lăsaţi slobozi şi să nu se păstreze ură nimănui. Regele se prefăcu că se lasă convins şi, după ce îi sfătui pe toţi, plecă. Ştia bine cine fuseseră autorii dezordinii, dar, pentru moment, se făcu că nu-i cunoaşte.

26 După această tulburare, rezolvarea uşoară a unor treburi în Focida întîlni nişte piedici. Leontios şi prietenii săi, pierzînd orice nădejde în ei înşişi pentru că nu le reuşea nici unul din planurile lor, recurseră la Apelles şi, trimiţîndu-i într-una veşti, îl chemau din Chalcis, arătîndu-i încurcătura şi necazul în care se aflau după neînţelegerea cu regele. Apelles trăia în Chalcis, atribuindu-şi o autoritate mai mare decît i se cuvenea. Căci arăta că regele, tînăr încă, era în mare măsură dependent de el şi nu era stăpîn pe nimic ; aşa că el îşi atribuia meritul conducerii treburilor şi o autoritate absolută. De aceea epistaţii [45] şi diriguitorii din Macedonia şi din Tesalia îi prezentau lui rapoartele, iar oraşele din Elada, în decretele lor şi în acordarea onorurilor şi darurilor, aminteau puţin de rege, în timp ce totul pentru ele era Apelles. Filip, informat de toate acestea, de mult era mîhnit şi suporta cu greu ceea ce se petrecea, mai ales pentru că era alături de Aratos, care lucra activ pentru a-şi ajunge scopul, dar se stăpînea şi ascundea tuturor încotro tindea şi care era gîndul său. Apelles, neştiind gîndurile regelui faţă de el şi încredinţat că dacă va veni în faţa lui Filip va orîndui totul după voia sa, porni din Chalcis să-i dea ajutor lui Leontios. Cînd el ajunse la Corint, Leontios, Ptolemaios şi Megaleas, care erau comandanţi ai peltaştilor şi ai altor corpuri de armată dintre cele mai vestite, îşi dădură multă osteneală şi stimulară pe tineri pentru ca să-i iasă în întîmpinare. Intrarea lui se făcu cu mare fast, datorită mulţimii de căpetenii şi de soldaţi care veniseră în întîmpinare, şi îndată după aceea el merse de-a dreptul la reşedinţa regală.

https://biblioteca-digitala.ro

Dar, cînd el voi să intre potrivit obiceiului dinainte, unul din străjeri îl opri după cum i se ordonase, spunînd că regele n-avea timp să-l primească. Uimit şi nedumerit mult timp din cauza acestei primiri neaşteptate, Apelles se retrase tulburat şi îndată toţi ceilalţi se depărtară vădit de el, încît în cele din urmă el intră în locuinţa sa numai cu proprii lui sclavi [46]. Căci adesea sînt de ajuns cîteva clipe pentru a înălţa şi a coborî pe oameni, mai ales pe cei care trăiesc la curţile regale. Aceştia sînt asemănători pietricelelor de pe mesele de calcul [47]; căci au şi acelea o valoare, după voia calculatorului, aici a unei monede de bronz, aici a unui talant, iar curtenii, la un semn al regelui, sînt fericiţi, totuşi îndată după aceea devin nenorociţi. Megaleas, văzînd că ajutorul aşteptat de la Apelles nu dăduse rezultatul dorit, fu cuprins de frică şi se pregăti să fugă. Apelles era primit la ospeţe şi la alte ceremonii oficiale, dar nu lua parte la consfătuiri şi la întrunirile intime din fiecare zi. După cîteva zile regele plecă iarăşi din Lechaion pentru o acţiune împotriva Focidei şi luă cu el pe Apelles. Dar încercarea îi dădu greş, şi atunci el se întoarse din drum de la Elateea [48].

27 În această vreme, Megaleas se retrase în Atena, lăsînd pe Leontios să plătească garanţia de douăzeci de talanţi [49]. Dar pentru că strategii din Atena [50] nu-l primiră, se mută iarăşi la Theba. Regele, plecînd din localitatea Cirrha [51], navigă cu scutaşii spre portul Sicyonei şi de acolo, urcînd în oraş, refuză invitaţia căpeteniilor. În schimb, locui la Aratos şi îşi petrecu cu acesta tot timpul. Lui Apelles îi poruncise să navigheze spre Corint. Sosindu-i vestea despre fuga lui Megaleas, trimise pe peltaştii pe care îi conducea Leontios în Triphylia cu Taurion, ca şi cum ar fi fost zorit de o oarecare nevoie, iar după plecarea acestora porunci să fie dus la închisoare Leontios pentru plata garanţiei. Peltaştii, aflînd ceea ce se petrecuse de la un om trimis la ei de Leontios, trimiseră delegaţi la rege să-l roage ca, dacă Leontios fusese arestat pentru vreo altă cauză, să nu fie judecat fără prezenţa lor; iar de nu, vor socoti că sînt cu toţii neluaţi în seamă şi dispreţuiţi, căci astfel de libertate de vorbire aveau macedonenii întotdeauna faţă de regi; dacă însă arestarea se făcuse pentru garanţia dată de Megaleas, vor plăti banii, strîngîndu-i de la fiecare din ei. Regele însă, întărîtat de

https://biblioteca-digitala.ro

ambiţia peltaştilor, îl ucise pe Leontios mai înainte decît îşi pusese de gînd.

28 În această vreme se întoarseră din Etolia delegaţii Rodosului şi ai Chiosului, care încheiaseră un armistiţiu de treizeci de zile şi spuneau că etolienii erau gata să stea de vorbă despre pace. Îl rugară deci pe Filip să se ducă la Rhion în ziua stabilită de ei, făgăduindu-i că etolienii vor face totul pentru a obţine pacea. Filip primi armistiţiul şi scrise aliaţilor, înştiinţîndu-i să trimită la Patrai delegaţi pentru a se sfătui şi a chibzui despre pacea cu etolienii, apoi el plecă de la Lechaion şi după două zile ajunse la Patrai. În vremea aceasta îi fură trimise din Focida nişte scrisori scrise de Megaleas etolienilor, în care acesta îi îndemna să aibă curaj şi să rămînă în război, pentru că situaţia lui Filip era deznădăjduită din pricina lipsei de provizii. Pe lîngă acestea adăuga nişte acuzaţii împotriva regelui şi insulte duşmănoase. După ce Filip le citi, socotind că pricina tuturor relelor era Apelles, îl înconjură îndată cu pază şi-l trimise degrabă la Corint cu fiul şi cu favoritul lui. Apoi îl trimise pe Alexandru la Theba cu porunca de a-l chema pe Megaleas în faţa magistraţilor pentru garanţia pe care o avea de plătit. După ce Alexandru îndeplini porunca, Megaleas nu mai aşteptă rezultatul procesului, ci se ucise cu mîna sa. În aceleaşi zile muri şi Apelles cu fiul şi cu favoritul său.

Astfel pieriră aceşti oameni, avînd un sfîrşit pe care îl meritaseră mai ales pentru neruşinarea dovedită de ei faţă de Aratos.

29 Etolienii se grăbeau să facă pace, pentru că erau copleşiţi de război şi evenimentele se petreceau contra aşteptării lor. Într-adevăr, ei nădăjduiseră să găsească în Filip un copil datorită vîrstei şi lipsei de experienţă, dar găsiseră un om matur şi în năzuinţe, şi în fapte, în timp ce ei se arătaseră vrednici de dispreţuit şi copilăroşi atît în treburile mărunte, cît şi în cele generale. Cînd însă le sosi vestea despre nemulţumirea peltaştilor şi despre moartea lui Apelles şi a lui Leontios, nădăjduiră că o mare şi îndîrjită răzvrătire se va isca la curte, şi de aceea zăboviră, lăsînd astfel să treacă ziua stabilită pentru întrunirea de la Rhion. Filip, prinzînd cu bucurie acest prilej, pentru că avea încredere în reuşita

https://biblioteca-digitala.ro

războiului şi era dinainte hotărît să nu încheie pace, îi îndemnă pe aliaţii care îi veniseră în întîmpinare să nu lucreze pentru pace, ci pentru război, apoi ridică ancora şi se întoarse la Corint. Trimise prin Tesalia pe toţi macedonenii în patrie ca să ierneze acolo, iar el pornind din Cenchreai şi, navigînd prin Euripos de-a lungul ţărmului Aticei, ajunse la Demetrios [52]. Acolo puse să fie judecat de macedoneni şi să fie condamnat la moarte Ptolemaios, singurul care mai rămăsese din conspiraţia lui Leontios.

În vremea aceasta, Hanibal, trecînd în Italia, îşi aşezase tabăra în faţa trupelor romane lîngă fluviul Padus. Antioh, cucerind cea mai mare parte din Coelesyria, plecase iarăşi în tabăra de iarnă. În acest timp, Licurg, regele lacedemonienilor, fugea din Etolia de frica eforilor. Căci eforii, cărora li se înfăţişase acuzaţia mincinoasă că acesta se pregătea să facă reforme, adunînd o ceată de tineri, se îndreptaseră într-o noapte spre casa lui. Dar el, presimţind acest lucru, plecase împreună cu slujitorii casei.

30 Sosind iarna [53], regele Filip se întoarse în Macedonia. Pentru că Eperatos, strategul aheenilor, era dispreţuit de tinerii cetăţeni şi învinuit de nepricepere de către mercenari, nici unul nu asculta de ordinele lui şi nimic nu se pregătise pentru apărarea ţării. Văzînd acestea, Pyrrhias, strategul trimis de etolieni împotriva aheenilor şi care avea sub comanda lui aproape o mie trei sute de etolieni, pe mercenarii eleenilor şi, pe lîngă aceştia, aproape o mie de cetăţeni pedestraşi şi două sute de călăraşi, încît cu toţii erau aproape trei mii, pustia neîncetat nu numai ţinutul dymeenilor şi al phareenilor, ci şi pe al patreenilor. În cele din urmă, aşezîndu-şi tabăra pe muntele ce se cheamă Panachaicos şi care era aşezat deasupra oraşului patreenilor, jefuia tot ţinutul de lîngă Rhion şi de lîngă Aigion [54]. Oraşele care sufereau pagube şi nu primeau ajutor simţeau o mare greutate la plata tributurilor, iar soldaţii, pentru că soldele erau amînate şi întîrziate, dovedeau aceeaşi rea-voinţă în privinţa ajutorului. Din pricina acestor răzbunări din ambele părţi, situaţia se înrăutăţea şi mai mult şi, în cele din urmă, trupa de mercenari dezertă. Acestea se întîmplară din cauza neputinţei căpeteniei. În această situaţie se aflau aheenii cînd, împlinindu-se timpul, Eperatos depuse comanda, iar aheenii, la în-

https://biblioteca-digitala.ro

ceputul verii, aleseră ca strateg al lor pe Aratos cel Bătrîn.

Acestea erau evenimentele din Europa. Dar, pentru că am ajuns la un moment cînd se armonizează atît împărţirea cronologică, cît şi povestirea faptelor, să trecem la faptele care s-au petrecut în Asia în aceeaşi olimpiadă, pentru a ne întoarce apoi la continuarea povestirii acelor evenimente.

31 Mai întîi vom căuta să arătăm, potrivit planului de la început, războiul care a izbucnit între Antioh şi Ptolemaios pentru Coelesyria. Ştim bine că, pînă la data la care am adus povestirea istoriei elenice, acel război era ca şi hotărît şi se apropia de capăt; totuşi preferăm s-o întrerupem aici şi să adoptăm o astfel de împărţire. Căci, pentru a îngădui cititorilor să cunoască exact faptele istorice în parte, credem că am dat celor doritori de învăţătură destulă lămurire, amintind începutul şi sfîrşitul fiecărui eveniment, în ce vreme din olimpiada prezentă şi din istoria elenică s-a petrecut. Pentru ca povestirea să fie uşor de urmărit şi clară, am socotit necesar să nu împletim între ele faptele din această olimpiadă [55], ci să le separăm şi să le despărţim pe cît este cu putinţă, pînă ce, ajungînd la olimpiadele următoare, vom începe să descriem an cu an faptele corespunzătoare. Pentru că ne-am propus să scriem nu unele evenimente, ci întîmplările petrecute în toată lumea [56] şi am întreprins, ca să zicem aşa, lucrarea istoriei poate cea mai mare dintre cele care au fost înainte vreme, cum am arătat undeva mai sus, trebuie să avem cea mai mare grijă în dispunerea şi în împărţirea materiei, pentru ca, şi în parte şi în general, opera, în alcătuirea ei, să fie clară. De aceea şi acum, după ce vom fi tratat pe scurt despre domnia lui Antioh şi a lui Ptolemaios, pentru cele ce urmează să le spunem vom încerca să luăm ca puncte de plecare lucruri cunoscute şi admise de toţi. Aceasta este calea cea mai necesară din toate.

32 Căci cei vechi, zicînd că începutul este jumătatea oricărui lucru [57], îndemnau lumea să-şi dea în orice împrejurare cea mai mare sîrguinţă pentru a începe bine. La drept vorbind, cu toate că ar părea că s-au exprimat în chip exagerat, după socotinţa mea au spus chiar mai puţin decît adevărul, pentru că s-ar putea spune cu îndrăzneală că începutul nu

https://biblioteca-digitala.ro

este numai jumătatea oricărei lucrări, ci are înrîurire şi asupra sfîrşitului. Căci cum se poate începe bine vreo lucrare fără să fi avut mai întîi clar în minte sfîrşitul ei şi fără a cunoaşte încotro trebuie să porneşti, către ce ţintă mergi şi pentru ce te apuci să faci aceasta ? Şi, iarăşi, cum este cu putinţă să se rezume cum se cuvine evenimentele fără a raporta de la început de unde, cum şi pentru ce s-a ajuns la întîmplările prezente ? De aceea, socotind că începuturile au înrîurire nu numai pînă la mijloc, ci pînă la sfîrşit, cei care scriu, ca şi cei care citesc o istorie generală, trebuie să aibă cea mai mare atenţie în observarea acestora. Acest lucru vom încerca şi noi să facem acum.

33 Totuşi nu-mi este necunoscut că mai mulţi alţi istorici au folosit aceeaşi vorbire ca şi mine, afirmînd că scriu o istorie universală şi că s-au apucat să facă cea mai mare operă din cîte au fost compuse mai înainte. Dar, cu excepţia lui Ephoros [58], primul şi singurul care a întreprins să scrie o istorie universală, eu voi omite să vorbesc mai mult despre alţii sau să amintesc vreunul pe nume ; voi aminti numai faptul că unii istorici din vremea noastră, pentru că ne-au povestit în trei sau patru pagini războiul dintre romani şi cartaginezi, spun că au scris o istorie universală. Cu toate acestea, cine este aşa de ignorant să nu ştie că în acele vremuri s-au săvîrşit foarte multe şi foarte însemnate fapte în Iberia şi în Libya, în Sicilia şi în Italia şi că războiul lui Hanibal a fost, în afară de cel care s-a dat pentru Sicilia [59], cel mai vestit şi mai îndelungat şi toţi am fost siliţi să ne întoarcem privirile spre el din cuza mărimii lui, întrebîndu-ne cu teamă ce sfîrşit vor avea evenimentele ? Dar unii dintre cei care scriu faptele petrecute, fără să pomenească faptele nici atît cît fac scriitorii de anale publice cînd notează evenimentele cronologic pe pereţii caselor, spun că au cuprins toate faptele din Elada şi de la barbari. Pricina acestui lucru este că e uşor de tot să se întreprindă cu vorba cele mai mari acţiuni, dar nu e lesne să se ajungă cu faptele la ceva bun. Tocmai de aceea primul caz este la îndemîna tuturor şi comun, ca să zic aşa, tuturor care sînt în stare numai să îndrăznească, iar celălalt este foarte rar şi puţini oameni se încumetă să-l săvîrşească în viaţă. Am fost împins să spun

https://biblioteca-digitala.ro

acestea din cauza îngîmfării celor care se laudă cu trufie pe ei înşişi şi operele lor. Dar să mă întorc la subiectul meu.

34 Îndată ce Ptolemaios, numit Philopator, se urcă pe tronul Egiptului[60] după moartea tatălui său şi după ce ucise pe fratele său Magas şi pe complicii lui, crezu că s-a eliberat de temerile de acasă prin sine însuşi şi prin isprava amintită şi că de primejdiile dinafară îl pusese la adăpost soarta, pentru că Antigonos şi Seleucos muriseră şi le urmaseră la domnie Antioh şi Filip, care erau tineri de tot, aproape copii. Încrezător în situaţia momentului, domnea prea trufaş, arătîndu-se neatent şi neprimitor cu curtenii şi cu ceilalţi care administrau Egiptul, dispreţuitor şi nepăsător cu cei puşi la conducerea treburilor dinafară, de care regii dinainte avuseseră grijă nu mai mică, ci mai mare decît pentru puterea Egiptului însuşi. Făcîndu-se stăpîni pe Coelesyria şi pe Cipru, ei îi ameninţau pe regii Siriei atît pe uscat, cît şi pe mare. Stabilindu-şi autoritatea asupra celor mai vestite oraşe, localităţi şi porturi de-a lungul întregului ţărm din Pamfilia pînă la Helespont şi asupra ţinutului Lysimacheii[61], ţineau sub controlul lor pe regii din Asia[62] şi insulele ; stăpînind Ainos, Maroneea[63] şi alte oraşe chiar mai depărtate, supravegheau Tracia şi Macedonia. În acest chip, ei, care îşi întinseseră atît de mult stăpînirea şi şedeau la adăpost, ţinînd în faţa lor atîtea state supuse, n-aveau nici o teamă în privinţa domniei Egiptului. De aceea era firesc să se ocupe aşa de mult de situaţia dinafară. Dar din cauză că regele amintit[64] se îngrijea atît de puţin de orice treburi din pricina amorurilor sale ruşinoase şi a chefurilor sale necontenite şi nebuneşti, se iviră, cum era şi firesc, în scurt timp destul de mulţi uneltitori împotriva vieţii sale şi a tronului său, şi primul fu spartanul Cleomenes.

35 Căci acesta, cît timp trăi Ptolemaios Evergetul, cu care făcuse alianţă şi legămînt, rămase liniştit, încredinţat mereu că va obţine de la el ajutorul cuvenit pentru a redobîndi domnia strămoşească. Cînd însă acesta muri, o dată cu trecerea timpului, evenimentele din Elada doar că nu-l chemau pe nume pe Cleomenes. Murind Antigonos, intrînd în război aheenii şi, potrivit năzuinţei planului de la început al lui Cleomenes, întovărăşindu-se lacedemonienii cu eto-

https://biblioteca-digitala.ro

lienii în ura împotriva aheenilor şi macedonenilor, Cleomenes fu şi mai mult nevoit să dorească o plecare grabnică din Alexandria. De aceea mai întîi şezu de vorbă cu regele, cerîndu-i să-l trimită cu forţe şi cu echipamentul cuvenit, dar pentru că nu fu ascultat, îl rugă apoi cu stăruinţă să-l lase numai pe el să plece cu proprii lui slujitori, căci împrejurările îi ofereau un prilej prielnic pentru a-şi redobîndi tronul strămoşesc. Regele, neînţelegînd să dea atenţie unor astfel de lucruri şi neprevăzînd viitorul pentru motivele arătate mai înainte, cu o nepăsare uşuratică şi nesocotită, evita mereu să dea ascultare lui Cleomenes. Dar Sosibios, care era atunci în fruntea treburilor ţării, şi prietenii săi, ţinînd sfat, îşi spuseră părerea lor cu privire la Cleomenes. Nu socoteau nimerit să-l trimită cu o flotă şi cu echipament, pentru că în urma morţii lui Antigonos priveau fără interes treburile dinafară şi socoteau că va fi pentru ei o cheltuială zadarnică. Pe lîngă acestea se temeau ca nu cumva, după moartea lui Antigonos, Cleomenes, nemaiavînd alţi adversari, să aducă sub ascultarea sa repede şi fără luptă Elada şi să le fie un duşman tare şi de temut. Sosibios avea sub ochi situaţia statului egiptean şi critica purtarea regelui. Vedea că multe laturi accesorii şi depărtate ale conducerii regatului ofereau multe ocazii de a încerca o acţiune ; căci nu puţine corăbii erau în Samos şi o mulţime de soldaţi se aflau în Efes. Pentru aceste motive deci respinseră planul de a-l trimite cu echipament ; pe de altă parte, după ce îl neglijaseră, nu socoteau de loc folositor să lase să plece un astfel de om care avea să le fie un vrăjmaş şi un inamic vădit. Rămînea să-l reţină fără voia lui. Dar îndată şi fără discuţie toţi dezaprobară această părere, socotind că e o treabă nesigură să laşi leul şi oile în acelaşi staul, şi mai ales Sosibios privea cu teamă această soluţie pentru motivul următor.

36 Pe vremea cînd puneau la cale uciderea lui Magas şi a Berenicei [65], temîndu-se ca nu cumva să nu le reuşească planul din pricina îndrăznelii Berenicei, fuseseră nevoiţi să-i măgulească pe toţi curtenii şi să facă să strălucească înaintea ochilor fiecăruia speranţe dacă lucrurile aveau să le izbutească după calculul lor. Sosibios, care înţelegea că ajutorul regelui şi reginei îi era necesar lui Cleomenes, care era inteligent şi capabil de a cunoaşte adevărata valoare a lucrurilor,

https://biblioteca-digitala.ro

îi împărtăşi atunci planul său, dîndu-i mari speranţe. Cleomenes, văzîndu-l că era înspăimîntat şi mai ales că se temea de mercenarii străini, îl îndemnă să aibă curaj ; căci îi făgăduia că mercenarii nu-l vor vătăma, ci îi vor fi de folos. Şi cum Sosîbios se mira şi mai mult de făgăduiala sa, el adăugă : „Nu vezi că sînt aproape trei mii de străini din Pelopones şi aproape o mie de cretani care numai la un semn al meu se vor grăbi cu toţii să vină în ajutor ? Cu sprijinul acestora, de cine te temi ? Poate de soldaţii din Siria şi Caria ?“ Atunci Sosibios, ascultînd cu plăcere aceste cuvinte, se simţi de două ori mai mult încurajat pentru a da lovitura împotriva Berenicei. Dar după aceea, văzînd nepăsarea regelui, îi veneau în minte vorbele lui Cleomenes şi avea mereu înaintea ochilor îndrăzneala lui şi simpatia mercenarilor străini faţă de el. Tocmai de aceea, mai ales atunci, Sosibios stăruia pe lîngă rege şi pe lîngă prieteni să-l prindă pe Cleomenes şi să-l închidă. Pentru a aduce la îndeplinire acest plan, se folosi de următoarea împrejurare prielnică.

37 Se afla acolo un oarecare Nicagoras, messenian. El moştenea de la tatăl său legături de ospitalitate cu Archidamos [66] al lacedemonienilor. Raporturile dintre ei dinainte vreme fuseseră destul de neînsemnate. Cînd însă Archidamos fugi din Sparta de frica lui Cleomenes şi sosi în Messenia, nu numai că Nicagoras îl primi cu bunăvoinţă în casă şi îi puse la îndemînă tot ce îi trebuia, dar în timpul convieţuirii care urmă se născu între ei o puternică prietenie şi familiaritate. De aceea, cînd mai pe urmă Cleomenes dădu lui Archidamos speranţa reîntoarcerii în Sparta şi a împăcării, Nicagoras se oferi pentru schimbul de scrisori şi pentru convenţii întemeiate pe bună-credinţă. După întărirea acestora, Archidamos se pregăti să se întoarcă în Sparta, încrezător în convenţiile stabilite prin mijlocirea lui Nicagoras, dar Cleomenes, ducîndu-se în întîmpinarea lui, îl ucise pe Archidamos ; cruţă însă pe Nicagoras şi pe ceilalţi care erau împreună cu el. Aşadar, în afară Nicagoras se făcea că este recunoscător lui Cleomenes pentru propria sa salvare, dar în sinea sa suporta greu ceea ce se întîmplase, temîndu-se că pare vinovat în faţa regelui de uciderea lui Archidamos. Acest Nicagoras, cu puţin timp mai înainte, trăsese la ţărm la Alexandria, aducînd cai. Cînd coborî din corabie dădu peste Cleomenes,

https://biblioteca-digitala.ro

Panteus şi Hippias, care se plimbau în port de-a lungul cheiului. Cleomenes, văzîndu-l, îl opri, îl salută cu prietenie şi-l întrebă pentru ce venise. Deoarece Nicagoras spuse că venise ca să aducă nişte cai, Cleomenes zise : „Cît de mult aş fi voit ca în loc de cai tu să fi adus tineri desfrînaţi şi cîntăreţe din harpă [67], căci regele de acum numai aceasta doreşte". Deocamdată Nicagoras zîmbi şi tăcu, dar după cîteva zile, stînd mai mult de vorbă cu Sosibios pentru afacerea cu caii, îi spuse, ca să lovească în Cleomenes, cuvintele citate mai sus şi, văzînd că Sosibios îl asculta cu plăcere, îi dezvălui toate pricinile dezbinării dintre el şi Cleomenes.

38 Sosibios, dîndu-şi seama că acesta nutrea duşmănie faţă de Cleomenes, îl înduplecă cu daruri şi făgăduieli să scrie o scrisoare împotriva lui Cleomenes şi s-o lase sigilată, pentru ca, la cîteva zile după ce va pleca Nicagoras, să i-o aducă sclavul ca trimisă de către Nicagoras. Acesta urmă sfatul lui şi cînd, după plecarea sa, scrisoarea fu adusă de sclav lui Sosibios, acesta îndată se duse la rege cu sclavul şi cu scrisoarea. Sclavul spuse că Nicagoras lăsase scrisoarea cu porunca de a o preda lui Sosibios. Pentru că scrisoarea făcea cunoscut că, dacă nu va fi trimis cu trupele şi echipamentul necesar, Cleomenes avea să se răscoale împotriva regelui, Sosibios, prinzînd îndată prilejul, îl îndemnă pe rege şi pe ceilalţi prieteni să nu zăbovească, ci să se păzească şi să-l închidă pe Cleomenes. Hotărîndu-se acest lucru, i se dădu o casă mare de tot unde el trăia păzit, deosebindu-se de ceilalţi întemniţaţi numai prin faptul că se afla într-o închisoare mai mare. Văzînd Cleomenes că-l aşteaptă zile grele pentru viitor, se hotărî să încerce orice nu atît pentru că era încredinţat că va dobîndi ce voia el — căci nu avea nici o putinţă de reuşită —, ci mai mult din ambiţia de a avea o moarte frumoasă şi de a nu suferi nimic nedemn de bravura sa din trecut. Totodată, propunîndu-şi să urmeze exemplele oamenilor mîndri, avea în minte, după părerea mea, următoarele versuri :

„Nu fără luptă şi fără de glorie moartea să-mi vină,
ci după fapte măreţe, de cei ce vor fi, lăudate" [68].

https://biblioteca-digitala.ro

39 Profitînd deci de plecarea regelui la Canobos [69], răspîndi printre paznici vestea că va fi lăsat liber de rege şi, pentru acest motiv, îi pofti la masă pe slujitorii săi şi le trimise paznicilor carne de jertfă, coroane şi vin. Pe cînd aceştia mîncau fără nici o bănuială şi după ce se îmbătară, Cleomenes, luîndu-i pe prietenii care erau cu el şi pe sclavii săi, pe la amiază ieşi cu ei înarmaţi cu pumnale fără să bage de seamă paznicii. Mergînd mai departe, îl întîlniră în piaţă pe Ptolemaios, care fusese lăsat atunci la conducerea oraşului ; îi înspăimîntă printr-un atac îndrăzneţ pe cei care erau împreună cu acesta, iar pe el îl traseră jos din car şi-l închiseră, apoi chemară poporul la libertate [70]. Dar pentru că nici unul nu-i asculta şi nici nu se unea cu ei, atît de îndrăzneaţă părea încercarea lor, se îndreptară către cetăţuie ca să doboare porţile şi să se slujească de oamenii închişi acolo. Dînd greş şi în această încercare, căci căpeteniile cetăţuii, prevăzînd ce avea să se întîmple, întăriseră poarta, se uciseră cu propriile lor mîini cu curaj şi ca nişte spartani.

Astfel muri Cleomenes, om destoinic în viaţa de toate zilele şi cu o mare pricepere în conducerea treburilor, într-un cuvînt fire de comandant şi de rege.

40 Nu mult după Cleomenes apăru Theodotos, guvernatorul Coelesyriei, etolian de neam, care dispreţuia pe rege din pricina desfrînării şi felului lui de viaţă. Pe de altă parte, n-avea nici o încredere în cei de la curte, pentru că puţin timp mai înainte, deşi făcuse regelui servicii însemnate în mai multe împrejurări şi mai ales în prima pornire a lui Antioh împotriva Coelesyriei, nu numai că nu primise nici o răsplată, ci, dimpotrivă, fiind chemat la Alexandria, era aproape să-şi primejduiască viaţa. Pentru aceste pricini începu atunci să stea de vorbă cu Antioh pentru a-i preda oraşele din Coelesyria. Acesta primi bucuros oferta şi treaba fu repede terminată. Pentru a urma şi cu privire la această casă regală [71] aceeaşi metodă [72], ne vom urca pînă la venirea la tron a lui Antioh şi de la această vreme vom continua povestirea pînă la începutul războiului [73] despre care avem să vorbim.

Antioh era fiul mai tînăr al lui Seleucos, zis Callinicos. După moartea tatălui, urmînd la domnie fratele său Seleucos ca mai mare în vîrstă, la început Antioh trecu în provinciile

https://biblioteca-digitala.ro

de sus [74] şi se stabili acolo, dar, după ce Seleucos fu ucis prin trădare în timp ce trecea dincolo de Taurus cu armata, cum am spus mai înainte [75], Antioh, primind puterea, începu să domnească. Încredinţă ţinuturile de dincoace de Taurus lui Achaios, iar părţile de sus [76] ale regatului le dădu lui Molon şi lui Alexandru, fratele lui Molon. Acesta fu satrap al Mediei, iar fratele său al Persiei.

41 Aceştia, dispreţuindu-l pe rege din pricina vîrstei lui fragede şi nădăjduind că Achaios le va fi tovarăş la planul lor, dar mai ales temîndu-se de cruzimea şi de răutatea lui Hermeias, care era atunci în fruntea treburilor, începură să îndemne la revoltă şi să tulbure satrapiile de sus [77]. Hermeias era din Caria şi fusese pus în fruntea treburilor de Seleucos, fratele lui Antioh, care îi dăduse această sarcină de încredere în vremea cînd pornise expediţia împotriva lui Attalos. Dobîndind această putere, el îi pizmuia pe toţi cei care ocupau demnităţi înalte la curte şi, pentru că era crud din fire, pe unii îi pedepsea pentru greşeli pe care el le agrava, socotindu-le crime, iar împotriva altora aducea acuzaţii născocite şi mincinoase, ca un judecător aspru şi neînduplecat ce era. Mai ales însă dorea şi căuta cu orice preţ să-l piardă pe Epigenes, care adusese înapoi trupele plecate cu Seleucos, pentru că vedea în el un om capabil de a vorbi şi de a acţiona şi care se bucura de o mare popularitate în faţa armatei. Avînd acest gînd, pîndea mereu, voind să prindă vreun prilej sau vreun pretext pentru a se ridica împotriva lui. Cînd se adună sfatul pentru a discuta despre răscoala lui Molon şi regele porunci fiecăruia să spună ce credea că trebuie făcut împotriva răsculaţilor, Epigenes, care vorbi cel dintîi, sfătui că nu trebuie să se zăbovească, ci să se ia îndată măsuri împotriva vinovaţilor. Cea dintîi şi mai însemnată măsură era ca regele să se ducă la faţa locului şi să se ocupe personal de această acţiune. Căci astfel ori Molon şi ai lui nu vor îndrăzni să pornească răscoala dacă regele va fi prezent, arătîndu-se în ochii tuturor cu o armată destul de puternică, ori, dacă vor cuteza să rămînă neschimbaţi în hotărîrea lor, repede vor fi prinşi de mulţimea soldaţilor şi predaţi regelui.

https://biblioteca-digitala.ro

42 Pe cînd acesta încă vorbea, Hermeias, înfuriat, zise că de multă vreme Epigenes uneltea în ascuns şi trăda regatul. De data aceasta însă a făcut bine că s-a dat de gol cu propunerea sa, voind să dea pe mîna răsculaţilor persoana regelui cu puţine trupe. Aşadar, după ce puse foc, ca să spunem aşa, calomniei, îl lăsă în pace pe Epigenes, dovedind astfel mai curînd o izbucnire de mînie nelalocul ei decît o făţişă ură. Din partea sa, Hermeias se arătă potrivnic unei expediţii împotriva lui Molon, pentru că, din pricina lipsei sale de experienţă în arta militară, se temea de pericolul unui război, dar el se străduia să fie însărcinat cu expediţia împotriva lui Ptolemaios, încredinţat că acest război avea să fie fără primejdie din cauza laşităţii acelui rege. Aşadar, intimidîndu-i atunci pe toţi cei din sfat, el trimise cu armată împotriva lui Molon pe generalii Xenon şi Theodotos Hemiolios, iar pe Antioh îl îndemna neîncetat la cucerirea Coelesyriei, socotind că numai dacă războiul l-ar încolţi din toate părţile pe tînărul rege, el nu va mai da socoteală de greşelile dinainte, nici nu va mai fi împiedicat în autoritatea sa de acum, căci regele va avea nevoie de el cînd se va vedea înconjurat mereu de lupte şi de primejdii. În sfîrşit, în acest scop plăsmui o scrisoare şi o aduse regelui ca trimisă din partea lui Achaios, în care se arăta că Ptolemaios îl îndemna să ia frînele puterii [78] şi făgăduia că îl va ajuta cu corăbii şi cu bani în orice năzuinţă a lui dacă va lua coroana regală şi va arăta pe faţă tuturor că îşi cere drepturile la această putere, pe care de fapt o avea şi acum, dar, refuzîndu-şi titlul, respingea coroana pe care i-o oferea soarta.

Aşadar, regele, crezînd în cele scrise, se pregătea plin de speranţă să facă o expediţie în Coelesyria.

43 Cum el se afla în această vreme în Seleucia, lîngă Zeugma [79], navarhul Diognetos sosi acolo din Cappadocia de lîngă Pontul Euxin [80], aducînd-o pe Laodice, tînăra fiică a regelui Mitridate, făgăduită ca soţie regelui [81]. Mitridate se lăuda că este urmaş al unuia din cei şapte perşi care îl uciseseră pe Mag [82] şi păstrase de la strămoşi domnia care le fusese dată de Darius lîngă Pontul Euxin. Antioh o primi pe fată cu toată strălucirea cuvenită şi îndată făcu nunta cu o măreţie demnă de un rege. După celebrarea căsătoriei se

https://biblioteca-digitala.ro

duse la Antiohia, unde o proclamă regină pe Laodice, apoi se ocupă cu pregătiri de război.

În această vreme Molon îşi terminase pregătirile : avea gata pentru orice pe soldaţii din satrapia sa cu speranţa unei prăzi bogate ; înfricoşase pe căpetenii, arătîndu-le scrisori false din partea regelui, pline de ameninţări. Pe fratele său Alexandru îl avea aliat de nădejde şi se asigurase din partea satrapiilor vecine, corupînd prin daruri şi atrăgînd bunăvoinţa conducătorilor. Porni deci cu o mare armată împotriva generalilor regelui. Xenon şi Theodotos, înspăimîntaţi de această năvălire, se retraseră în oraşe, iar Molon, devenind stăpîn pe ţinutul Apolloniei [83], avea din belşug provizii de tot felul ; de altfel el era mai înainte de temut, datorită întinderii provinciei sale.

44 Mezilor le sînt încredinţate toate hergheliile regale şi la ei se află grîu şi vite nenumărate. Despre întărirea naturală şi despre întinderea ţării nimeni n-ar putea să facă o descriere aşa cum se cuvine. Căci Media se află în mijlocul Asiei şi, privită în amănunt, întrece în întindere şi înălţime toate celelalte ţinuturi din Asia. Pe lîngă acestea, ea domină neamurile cele mai curajoase şi mai numeroase. În părţile dinspre aurora şi răsărit [84] se află întinsurile pustiului, situat între Persia şi Parthia [85]. Ea domină aşa-numitele Porţi Caspiene şi se mărgineşte cu munţii Tapyrilor, care nu sînt cu mult departe de Marea Hyrcaniei [86]. Cu pantele de la miazăzi se întinde pînă la Mesopotamia şi ţara Apolloniatis şi se mărgineşte cu Persia, prelungindu-se pînă la muntele Zagros [87], care are urcuşul de aproape 100 de stadii [88], are mai multe despicături şi strîmtori şi e brăzdat cu vîlcele şi în unele locuri de văi, pe care le locuiesc cossaii, corbrenii, carchii şi mai multe alte neamuri de barbari, vestite prin vitejia lor în războaie. La apus se mărgineşte cu aşa-numiţii satrapieni [89], care nu sînt cu mult departe de neamurile care locuiesc pe ţărmul Pontului Euxin. Partea întoarsă spre miazănoapte este mărginită de elymei, de aniaraci, de cadusii şi de matiani şi domină ţinuturile Pontului întoarse către Meotida [90]. Apoi Media aceasta este străbătută de la răsărit la apus de mai mulţi munţi, în mijlocul cărora se întind cîmpii pline cu oraşe şi cu sate.

https://biblioteca-digitala.ro

45 Stăpîn pe acest ţinut, care avea întinderea unui regat, Molon era şi înainte de temut, cum am mai spus, datorită superiorităţii puterii sale. Dar mai ales atunci, cînd generalii regelui nu cutezau să-i ţină piept în cîmp deschis şi trupele sale se arătau încurajate de primele succese neaşteptate, le părea tuturor locuitorilor din Asia că este cu totul de temut şi de neînvins. De aceea mai întîi încercă să treacă Tigrul şi să asedieze Seleucia. Dar deoarece trecerea îi fu împiedicată de Zeuxis, care pusese mîna pe toate navele fluviului, se retrase în tabăra ce se afla la Ctesiphon [91] şi pregăti trupelor cele necesare pentru iernare.

Regele, auzind de înaintarea lui Molon şi de retragerea generalilor săi, era iarăşi înclinat ca, renunţînd la expediţia împotriva lui Ptolemaios, să meargă el însuşi împotriva lui Molon şi să nu lase să-i scape prilejul. Dar Hermeias, stăruind în planul său de la început, trimise împotriva lui Molon trupe sub comanda aheianului Xenoitas, dotat cu depline puteri, spunînd că împotriva răzvrătiţilor trebuie să ducă război folosind generali, iar împotriva regilor însuşi regele trebuie să conducă operaţiile şi să înfrunte bătăliile hotărîtoare. Şi pentru că îl avea supus pe tînărul rege datorită vîrstei lui, înaintă şi adună trupele în Apameea. Plecînd de acolo sosi la Laodiceea. Regele porni de la acest oraş cu toată armata şi, străbătînd pustiul, intră în valea adîncă numită Marsyas, care se află între lanţurile de munţi ale Libanului şi Antilibanului şi strînsă şi îngustată de aceşti munţi. Locul unde această trecătoare este foarte îngustă, este acoperit de mlaştini şi de lacuri, din care se culege o trestie de parfum [92].

46 Această strîmtoare este dominată dintr-o parte de un loc întărit numit Brochoi, iar din cealaltă parte de Gerrha [93], şi între cele două fortăreţe rămîne un drum îngust. După ce merse mai multe zile prin valea amintită şi aduse în supunerea sa oraşele vecine, Antioh ajunse la Gerrha. Găsi însă că etolianul Theodotos ocupase mai înainte Gerrha şi Brochoi, întărise cu şanţuri şi cu gard trecătoarea de-a lungul lacului şi o păzea cu posturi bine aşezate. La început încercă să treacă cu forţa, dar, fiindcă suferea mai multe rele decît făcea din pricina întăririi naturale a locurilor şi pentru că Theodotos încă nu se lăsa corupt, renunţă la planul său. De

https://biblioteca-digitala.ro

aceea, fiindcă locurile prezentau multe greutăţi şi fiindcă îi sosi ştirea că Xenoitas suferise o mare înfrîngere şi că Molon era stăpîn pe toate ţinuturile de sus, regele părăsi această expediţie şi alergă în ajutorul ţării sale.

Xenoitas, care, după cum am spus mai sus, fusese trimis general cu depline puteri şi obţinuse o autoritate ce întrecea aşteptarea sa, începu să se poarte cu trufie faţă de prietenii săi şi cu prea mare îndrăzneală în atacurile sale împotriva duşmanilor. După ce aşezase tabăra la Seleucia şi-i chemase pe Diogenes, guvernatorul Susianei, şi pe Pythiades, guvernatorul satrapiei „Mării Roşii" [94], scoase trupele şi, avînd în faţă ca apărare fluviul Tigru, tăbărî în faţa duşmanilor. În această vreme mai mulţi oameni din armata lui Molon veniră înot la el şi îl convinseră că, dacă ar trece fluviul, toată armata lui Molon se va da de partea lui, căci mulţimea ostaşilor îl ura pe Molon şi ţinea mult la rege. Încurajat de aceste vorbe, Xenoitas se hotărî să treacă Tigrul. Arătă că vrea să facă un pod peste fluviu într-un loc unde era un fel de insulă, dar, pentru că nu era pregătit cu nimic pentru o astfel de operaţie, Molon nu luă în seamă această încercare a lui. Atunci el adună corăbii şi le repară cu multă grijă. Alese din toată armata pe călăraşii şi pedestraşii cei mai voinici şi, lăsînd pentru paza taberei pe Zeuxis şi pe Pythiades, merse noaptea vreo optzeci de stadii [95] mai jos de tabăra lui Molon, apoi trecu cu corăbiile armata fără primejdie încă în timpul nopţii şi aşeză tabăra într-un loc favorabil, unde era înconjurat în cea mai mare parte de fluviu, iar în rest era apărat de mlaştini şi de băltoace.

47 Molon, aflînd cele întîmplate, trimise pe călăraşi ca să împiedice cu înlesnire pe cei care treceau şi să zdrobească pe cei care trecuseră fluviul. Dar cînd aceşti călăraşi se apropiară de trupele lui Xenoitas, nu mai fu nevoie de duşmani pentru a-i respinge, căci, necunoscînd locurile, se duseră ei înşişi de se afundară în băltoace, astfel că nici unul nu mai era bun de nimic şi mulţi dintre ei pieriră. Xenoitas, încredinţat că dacă se va apropia trupele lui Molon vor trece de partea sa, înaintă pe lîngă fluviu şi îşi aşeză tabăra în apropiere de duşmani. În această vreme, Molon, fie pentru a-l înşela, fie pentru că nu se încredea în trupele sale şi se temea să nu se întîmple ceva din cele aşteptate de Xenoitas,

https://biblioteca-digitala.ro

lăsînd bagajele în tabără, plecă noaptea şi în marş forţat se îndreptă către Media. Xenoitas, socotind că Molon fugise pentru că se temea de atacul său şi pentru că nu avea încredere în propriile lui trupe, mai întîi tăbărî în faţă şi puse stăpînire pe tabăra duşmanilor, îi aduse la el de pe malul celălalt pe călăraşii săi şi bagajele lor din tabăra păzită de Zeuxis, apoi adună mulţimea şi o îndemnă să aibă curaj şi să nutrească bune speranţe în privinţa rezultatului definitiv, fiindcă Molon fugise. După ce spuse acestea, le porunci tuturor să aibă grijă de ei înşişi, pentru că în dimineaţa următoare avea să-i urmărească pe duşmani.

48 Soldaţii, plini de încredere, prădară tot felul de provizii şi se dădură la chef şi la beţie ; apoi căzură în nepăsarea care urmează de obicei unor astfel de neînfrînări. Molon însă, ajungînd la o depărtare destul de mare, lăsă trupele să mănînce, apoi se întoarse. Pentru că îi găsi către zorii zilei pe toţi împrăştiaţi şi beţi, atacă tabăra duşmanilor. Xenoitas şi cei care-l însoţeau, înspăimîntaţi de o întîmplare aşa de neaşteptată şi neputînd să trezească pe soldaţii amorţiţi de beţie, se aruncară fără chibzuinţă asupra duşmanilor şi fură ucişi. Dintre cei adormiţi, cei mai mulţi fură măcelăriţi chiar în culcuşurile lor, iar ceilalţi, aruncîndu-se în fluviu, încercară să treacă în tabăra de pe malul opus, însă cei mai mulţi dintre ei pieriră. În tabără era peste tot învălmăşeală şi zarvă. Căci toţi erau înspăimîntaţi şi dezorientaţi şi, pentru că tabăra de pe malul opus era sub ochii lor la o depărtare mică de tot, dorinţa de a se salva îi făcea să uite de violenţa fluviului şi de greutatea de a-l trece ; în graba nebună de a scăpa de moarte, se aruncară în fluviu mînînd totodată şi vitele cu bagajele, ca şi cum fluviul, printr-o îndurare miraculoasă, ar fi putut să-i ajute şi să-i treacă fără primejdie la tabăra de pe celălalt mal. De aceea cursul apei înfăţişa o privelişte tragică şi nemaiîntîlnită, căci erau tîrîţi, împreună cu oamenii care înotau, cai, vite de povară, arme, morţi şi bagaje de tot felul. Molon, punînd stăpînire pe tabăra lui Xenoitas şi trecînd apoi fluviul fără nici o primejdie şi fără să-l împiedice cineva, căci şi Zeuxis fugise la apropierea sa, deveni stăpîn şi pe tabăra acestuia. După ce săvîrşi aceste operaţii, merse cu armata împotriva Seleuciei. O cuceri şi pe aceasta de la primul atac, pentru că Zeuxis

https://biblioteca-digitala.ro

şi soldaţii lui fugiseră şi împreună cu ei Diomedon, guvernatorul Seleuciei. Pe urmă, continuînd să înainteze, supuse fără luptă satrapiile de sus [96]. După ce puse stăpînire şi pe Babilonia şi pe ţinuturile de lîngă Marea Roşie, veni la Susa. Cuceri de la primul asalt şi acest oraş, dar atacurile sale împotriva cetăţuii nu izbutiră de loc, pentru că generalul Diogenes o ocupase mai înainte. De aceea renunţă la această încercare şi, lăsînd trupe pentru a o asedia, ridică tabăra în grabă şi se duse cu armată iarăşi la Seleucia de pe Tigru. Acolo avu grijă ca trupele să se odihnească şi, după ce le încurajă, porni să-şi continue acţiunile şi cuceri Parapotamia [97] pînă la oraşul Europos şi Mesopotamia pînă la Dura [98].

Antioh, cînd află despre aceste nenorociri, cum am spus mai sus, renunţă la orice speranţă cu privire la Coelesyria şi îşi pregăti forţele pentru înfruntarea acestui război.

49 În această vreme, adunîndu-se iarăşi sfatul, regele porunci celor de faţă să vorbească despre măsurile care credeau că trebuie să fie luate împotriva lui Molon. Epigenes vorbi iarăşi despre situaţia prezentă şi spuse că, potrivit părerii sale de altădată, nu trebuia să se zăbovească pînă să dobîndească duşmanii izbînzi aşa de mari şi chiar şi acum susţinea că regele trebuie să se ocupe de această întreprindere. Hermeias, fără să judece şi pripit, începu mînios să-l insulte pe vorbitor. În timp ce se lăuda grosolan, arunca învinuiri mincinoase şi absurde împotriva lui Epigenes, apoi îl ruga stăruitor pe rege să nu neglijeze fără socotinţă întreprinderea şi să nu renunţe la speranţele sale de a cuceri Coelesyria. Vorbele lui indignară pe toată lumea şi îl mîhniră chiar şi pe Antioh, care cu anevoie izbuti să facă să înceteze harţa, dîndu-şi multă osteneală să împace pe cei doi potrivnici. Pentru că propunerile lui Epigenes părură celor mai mulţi mai necesare şi mai folositoare, fu luată hotărîrea de a merge împotriva lui Molon şi de a se ocupa de această acţiune.

Îndată Hermeias se prefăcu că se învoieşte şi că se schimbă şi, spunînd că toţi trebuie să îndeplinească fără şovăială ceea ce se hotărîse, arăta mult zel pentru pregătiri.

50 După ce armata fu adunată la Apameea, în rîndul trupelor izbucni o răscoală pentru solda datorată încă. Atunci Hermeias, văzîndu-l pe rege neliniştit şi că se teme de

https://biblioteca-digitala.ro

această mişcare în acele împrejurări, îi făgădui că le va achita tuturor plata dacă va îngădui ca Epigenes să nu meargă în expediţie împreună cu ei ; căci nu era cu putinţă ca operaţiile expediţiei să fie conduse cum trebuie după ura şi vrajba care exista între ei. Regele ascultă cu greu aceste vorbe, pentru că ţinea mult ca să aibă în armata sa pe Epigenes, datorită experienţei lui în ale războiului. Înconjurat însă şi preocupat de treburi administrative, de veghere continuă şi de griji, datorită vicleniei lui Hermeias, nu mai era stăpîn pe el. De aceea, cedînd împrejurărilor, îngădui ceea ce i se cerea. Epigenes, potrivit ordinului primit, se retrase în viaţa particulară... [99]. Membrii adunării se temeau de răutatea lui Hermeias, în timp ce trupele care dobîndiseră ceea ce cereau se arătau binevoitoare faţă de cel care avusese grijă de plata soldei, afară de cyrrhesti [100]. Aceştia, în număr de aproape şase mii, se răsculară, se retraseră şi pricinuiră multe neplăceri cîtva timp. În cele din urmă, fiind învinşi în luptă de unul din generalii regelui, cei mai mulţi pieriră, iar cei rămaşi în viaţă se supuseră regelui. Hermeias, care supusese pe curteni prin frică, iar trupele prin dărnicie, ridică tabăra şi porni înainte cu regele. Lui Epigenes îi întinse următoarea cursă cu complicitatea lui Alexis, comandantul cetăţuii Apameiei. Scrise o scrisoare ca trimisă din partea lui Molon către Epigenes şi, momindu-l pe unul din sclavii acestuia cu mari făgăduieli, îl convinse să ducă scrisoarea la Epigenes şi s-o amestece printre documentele lui. Îndată după aceea se înfăţişă Alexis şi îl întrebă pe Epigenes dacă nu cumva a primit o scrisoare de la Molon. Pentru că acela nega, ceru cu asprime să facă o cercetare. Intrînd repede, găsi scrisoarea, de care se folosi ca pretext şi îl ucise îndată pe Epigenes. După aceea regele fu convins că Epigenes fusese ucis pe drept ; curtenii însă bănuiau ceea ce se întîmplase, dar de teamă se resemnau în linişte.

51 Antioh, după ce sosi la Eufrat şi lăsase armata să se odihnească, porni din nou. Ajunse la Antiohia din Mygdonia [101] pe la solstiţiul de iarnă şi se opri acolo, voind să aştepte să treacă frigul din miezul iernii. După ce rămase pe loc aproape patruzeci de zile, înaintă către Libba [102]. Acolo ţinu sfat pentru a hotărî pe ce cale era bine să înainteze împotriva lui Molon şi cum şi de unde să ia provizii

https://biblioteca-digitala.ro

în timpul drumului, căci Molon se afla în împrejurimile Babilonului. Hermeias era de părere să meargă de-a lungul Tigrului, ca să fie apăraţi atît de acest fluviu, cît şi de rîul Lycos [103] şi de Capros. Zeuxis însă, care avea înaintea ochilor sfîrşitul lui Epigenes, pe de o parte se temea să-şi spună părerea, pe de alta, fiindcă nepriceperea lui Hermeias era vădită, abia îndrăzni să dea sfatul că trebuie să treacă Tigrul, ţinînd seama că, pe lîngă greutăţile unei călătorii de-a lungul fluviului, după ce ar fi străbătut destule locuri şi ar fi mers timp de şase zile pe un drum pustiu, trebuia să ajungă la aşa-numitul Şanţ Regal [104]. Dacă acest şanţ ar fi fost mai dinainte ocupat de duşmani, trecerea dincolo de el ar fi fost cu neputinţă, iar înapoierea prin pustiu avea să fie evident nesigură, mai ales din pricina lipsei de provizii. Dimpotrivă, dacă aveau să treacă Tigrul, locuitorii din Apolloniatida, fără îndoială, aveau să-şi schimbe părerea şi să treacă de partea regelui, pentru că acum erau supuşi lui Molon nu de bunăvoie, ci de nevoie şi de frică. Pe lîngă aceasta, proviziile pentru trupe aveau să fie din belşug, datorită rodniciei ţinutului. Şi, partea cea mai însemnată, arăta că Molon avea să fie împiedicat de a se înapoia în Media şi de a se aproviziona îndeajuns din acele locuri. De aceea avea să fie nevoit să înfrunte bătălia, ori, dacă nu voia să facă acest lucru, trupele lui aveau să treacă repede de partea regelui.

52 Părerea lui Zeuxis fu aprobată şi îndată împărţiră armata în trei părţi şi trecură peste fluviu trupele şi bagajele prin trei locuri. După aceea se îndreptară spre Dura şi liberară îndată acest oraş de asediu, căci era asediat de unul din generalii lui Molon. De acolo porniră fără oprire şi în opt zile trecură muntele Oreion [105] şi ajunseră la Apollonia.

În această vreme, Molon, fiind înştiinţat despre sosirea regelui şi neavînd încredere în populaţiile Susianei şi Babilonului pentru că le supusese de curînd şi pe neaşteptate, temîndu-se pe de altă parte să nu-i fie închisă înapoierea spre Media, hotărî să facă un pod peste Tigru şi să treacă trupele, cu gîndul de a ocupa, dacă era posibil înaintea lui Antioh, regiunea stîncoasă a Apolloniatidei, pentru că avea încredere în prăştiaşii numiţi cyrtii [106]. Săvîrşind ceea ce hotărîse, înainta repede fără oprire. Dar tocmai cînd Molon

https://biblioteca-digitala.ro

atingea locurile acestea, regele ieşi din Apollonia cu toată armata. Soldaţii uşor înarmaţi trimişi înainte din amîndouă părţile se întîlniră pe nişte înălţimi. La început ei se încăierară şi se hărţuiră unii cu alţii, dar, cînd cele două armate fură aproape, se retraseră. Atunci ambele armate se înapoiară pe poziţiile lor şi tăbărîră la patruzeci de stadii depărtare una de alta. Cînd se lăsă noaptea, Molon, gîndindu-se că era primejdios şi greu pentru răzvrătiţi să lupte cu trupele regelui ziua şi faţă în faţă, se hotărî să-l atace noaptea pe Antioh. Alese pe cei mai destoinici şi pe cei mai viteji din toată armata şi merse spre nişte poziţii în recunoaştere, voind să dea atacul de pe înălţime. Aflînd însă pe drum că zece tineri, unindu-se, trecuseră la Antioh, renunţă la acest gînd şi luă repede calea întoarsă. Cînd se apropie în zorii zilei de tabăra sa, umplu toată armata de dezordine şi de tulburare, căci cei care rămăseseră în tabără, speriaţi din somn de năvala celor care se apropiau, erau aproape să dea buzna afară din tabără. Molon deci, pe cît putu, căută să liniştească zarva ivită printre ei.

53 Regele, fiind gata de luptă, îndată ce se făcu ziuă scoase toată armata afară din tabără. La aripa dreaptă aşează întîi pe călăraşii înarmaţi cu suliţe, sub comanda lui Ardys, un om încercat în fapte de arme, după aceştia puse pe aliaţii cretani, după care veneau galaţii rhigosagi [107], iar lîngă aceştia puse pe străinii şi pe mercenarii din Elada şi în urma lor falanga. Aripa stîngă o încredinţă călăraşilor numiţi hetairi [108]. Elefanţii, care erau zece la număr, îi aşeză în faţa armatei la o oarecare distanţă. Împărţi apoi la amîndouă aripile trupele de rezervă ale pedestraşilor şi ale călăraşilor, cu ordinul de a-i înconjura pe duşmani cînd va începe lupta. Apoi, mergînd printre rîndurile soldaţilor, îi încurajă prin cîteva cuvinte, aşa cum cereau împrejurările. Aripa stîngă o încredinţă lui Hermeias şi lui Zeuxis, iar pe cea dreaptă o comanda el însuşi. Molon însă cu greu scoase afară trupele, din pricina dezordinii întîmplate în timpul nopţii. Totuşi, îi împărţi pe călăraşi la amîndouă aripile, avînd în vedere ordinea de bătaie a duşmanilor, şi în intervalul dintre călăraşi puse pe soldaţii înarmaţi cu scuturi, pe galaţi şi toate trupele greu înarmate. Arcaşii, prăştiaşii şi într-un cuvînt toate corpurile de acest fel [109] le aşeză în afara călă-

https://biblioteca-digitala.ro

raşilor, la amîndouă aripile. Carele înarmate cu coase le puse înaintea armatei, la o oarecare depărtare. Aripa stîngă o încredinţă fratelui său Neolaos, iar pe cea dreaptă o avea sub comanda sa.

54 Apoi, cînd cele două armate începură lupta, aripa dreaptă a lui Molon rămase credincioasă şi luptă cu vitejie împotriva trupelor lui Zeuxis, iar cea stîngă, îndată ce se află în faţa regelui, trecu la duşmani. În urma acestei dezertări, soldaţii lui Molon fură tulburaţi, în timp ce ai regelui prinseră curaj îndoit. Molon, dîndu-şi seama de ceea ce se întîmplase, înconjurat din toate părţile şi prevăzînd chinurile pe care avea să le sufere dacă ar fi fost prins viu, se ucise cu mîna sa. De asemenea şi toţi complicii lui, fugind fiecare în casa lui, îşi puseră la fel capăt vieţii. Neolaos, scăpînd din bătălie şi ajungînd în Persia la Alexandru, fratele lui Molon, ucise pe mama şi pe copiii lui Molon, apoi se omorî, după ce convinsese şi pe Alexandru să facă la fel [110]. Regele, după ce prădă tabăra duşmanilor, porunci ca să fie crucificat trupul lui Molon în locul cel mai la vedere din Media. Această poruncă o îndepliniră îndată cei însărcinaţi cu această treabă. Astfel ei duseră trupul la Callonitis [111] şi îl crucificară pe înălţimile Zagrosului. După aceea dojeni mult trupele răzvrătite, iar pe urmă întinse dreapta în semn de împăcare şi numi oameni care să le ducă în Media şi să pună ordine în această ţară. El însă se întoarse în Seleucia şi restabili liniştea în satrapiile dimprejur, purtîndu-se faţă de toţi cu blîndeţe şi cu înţelepciune. Hermeias, credincios obiceiului său, aduse învinuiri locuitorilor din Seleucia şi pedepsi oraşul cu o amendă de o mie de talanţi, trimise în exil pe cei numiţi adeigani [112] şi nimici pe mulţi cetăţeni din Seleucia, tăind extremităţile unora [113], pe alţii ucigîndu-i, iar pe alţii torturîndu-i. Regele în cele din urmă izbuti să îmblînzească aceste cruzimi, pe de o parte convingîndu-l pe Hermeias, pe de altă parte luînd măsuri după cum crezu el de cuviinţă. Astfel restabili ordinea în oraş [114] şi luă numai o sută cincizeci de talanţi drept amendă pentru vina locuitorilor lui. După ce rîndui acestea, îl lăsă pe Diogenes general al Mediei, iar pe Apollodoros al Susianei. Pe Tychon, secretarul-şef al armatei, îl trimise general al ţinuturilor de lîngă Marea Roşie,

https://biblioteca-digitala.ro

Astfel fu înfrîntă şi potolită răzvrătirea lui Molon şi răscoala pricinuită de ea în satrapiile de sus [115].

55 Regele, mîndru de această izbîndă şi voind să sperie prin ameninţări pe domnitorii barbari vecini cu satrapiile sale şi care erau cu ochii pe ele, pentru ca să nu îndrăznească nici să ajute nici să lupte împreună cu cei care i se răzvrăteau, se hotărî să meargă împotriva lor şi mai întîi împotriva lui Artabazanes, care părea că este stăpînitorul cel mai de temut şi mai neastîmpărat şi domnea asupra aşa-numiţilor satrapei şi asupra neamurilor vecine cu aceştia. Hermeias însă, în această vreme, se temea de primejdiile unei expediţii în ţinuturile de sus şi dorea, potrivit planului său de la început, să se revină la expediţia împotriva lui Ptolemaios. Dar, cînd sosi vestea că regelui i se născuse un fiu, socoti că în ţinuturile de sus Antioh ar fi putut să sufere vreo nenorocire din partea barbarilor sau că lui i se putea ivi un prilej ca să-l facă să piară. Consimţi atunci la expediţie, încredinţat că, dacă avea să-l nimicească pe Antioh, el avea să aibă tutela fiului şi avea să fie stăpîn pe putere. După luarea acestei hotărîri năvăliră în ţara lui Artabazanes, ce se află lîngă Media, de care este despărţită de lanţul de munţi din mijloc. Deasupra ei se află părţile Pontului din regiunea udată de Phasis şi se întinde pînă la Marea Hyrcaniei [116]. Ţara are o mulţime de oameni viteji şi mai ales de călăraşi şi este îndestulată cu tot felul de provizii pentru război. Acest regat fusese lăsat neatins de perşi, fiind neglijat şi în vremea lui Alexandru. Artabazanes, înspăimîntat de năvălirea regelui şi mai ales din pricina vîrstei, căci era foarte bătrîn, se supuse împrejurărilor şi făcu un tratat pe placul lui Antioh.

56 După ce fură încheiate aceste tratative, medicul Apollophanes, care era foarte iubit de rege, văzîndu-l pe Hermeias că nu folosea cu bună-credinţă puterea, se temea pentru rege şi mai mult încă era bănuitor şi înfricoşat pentru el însuşi. De aceea, prinzînd o ocazie, îi vorbi regelui şi îl sfătui să nu fie nepăsător şi nebănuitor faţă de îndrăzneala lui Hermeias şi să nu aştepte pînă să cadă în aceeaşi nenorocire ca şi fratele său. Spunea că nu e departe de primejdie ; de aceea îl ruga să fie cu băgare de seamă şi să aibă grijă fără zăbavă atît de el însuşi, cît şi de prietenii săi. Antioh îi mărturisi

https://biblioteca-digitala.ro

că este nemulţumit şi se teme de Hermeias şi îi spuse că îi este foarte recunoscător pentru faptul că avusese îndrăzneala să-i vorbească plin de îngrijorare despre aceste chestiuni. Apollophanes fu încurajat de gîndul că nu se înşelase în privinţa sentimentelor şi părerii regelui, iar Antioh îl rugă să-i dea ajutor nu numai cu vorbele, dar şi cu faptele pentru propria sa salvare şi a prietenilor săi. Acesta spuse că era gata pentru orice. Pe urmă se înţeleseră între ei şi, aruncînd ca pretext că pe rege îl cuprinseseră nişte ameţeli, îndepărtară pentru cîteva zile alaiul slujitorilor şi pe cei care de obicei fac serviciu regulat şi astfel avură prilej să vorbească în taină cu prietenii pe care voiau să-i primească sub pretextul vizitării bolnavului. În această vreme îşi pregătiră oameni potriviţi pentru acţiune şi cum toţi erau gata să-i asculte din ură faţă de Hermeias, porniră să aducă la îndeplinire planul. Medicii îi spuseră lui Antioh să facă o plimbare în zorii zilei pe răcoare. Hermeias veni la ora stabilită şi în acelaşi timp veniră şi prietenii, care aveau cunoştinţă de fapta pusă la cale. Ceilalţi întîrziară, pentru că ieşirea regelui se făcuse cu mult mai devreme decît ora obişnuită. De aceea îl duseră pe Hermeias departe de tabără într-un loc singuratic şi apoi, cînd regele se depărtă puţin ca pentru o nevoie, îl străpunseră cu pumnalele. În acest fel muri Hermeias, fără să sufere totuşi o pedeapsă pe măsura faptelor rele săvîrşite de el. Regele, liberat de teamă şi de multe neplăceri, se întoarse, luînd calea către casă, şi în drumul său toţi din ţară îi aprobau faptele şi planurile şi mai ales îl lăudau pentru că se scăpase de Hermeias. În această vreme, femeile din Apameea uciseră cu pietre pe femeia lui Hermeias, iar copiii lor pe fiii lui.

57 Antioh, după ce sosi acasă şi dădu drumul trupelor în taberele de iarnă, trimise soli la Achaios, reproşîndu-i şi protestînd mai întîi că îndrăznise să-şi pună diademă şi să ia titlul de rege, iar în al doilea rînd declarîndu-i că nu-i este necunoscut faptul că el lucra în înţelegere cu Ptolemaios şi se agita mai mult decît se cuvine. Căci Achaios, în vremea cînd regele mergea în expediţie împotriva lui Artabazanes — fie că era încredinţat că Antioh avea să sufere vreo nenorocire, fie că nădăjduia, în caz că n-ar fi suferit nimic, să năvălească în Siria înainte ca el să se întoarcă de la o depăr-

https://biblioteca-digitala.ro

tare aşa de mare şi, folosindu-se de ajutorul cyrrhestilor care se răsculaseră împotriva regelui, să poată pune repede stăpînire pe regat — plecase cu toată armata din Lidia. Cînd ajunse la Laodicea din Frigia, îşi puse diademă şi atunci pentru prima oară cuteză să-şi ia numele de rege şi să scrie cu acest titlu diferitelor oraşe, îndemnîndu-l să facă aceasta mai ales refugiatul Garsyeris. Mergînd apoi mai departe, cînd se afla aproape de Licaonia, trupele se răsculară, nemulţumite de faptul că vedeau că expediţia era îndreptată împotriva regelui lor legitim. De aceea Achaios, dîndu-şi seama de tulburarea ce domnea printre soldaţi, renunţă la planul său şi, pentru că voia ca trupele să fie încredinţate că nu avusese de gînd să meargă împotriva Siriei, schimbînd direcţia, se întoarse să jefuiască Pisidia şi astfel procură multă pradă pentru armată. După ce cîştigă bunăvoinţa tuturor şi încrederea în el, se întoarse acasă.

58 Regele, cunoscînd bine toate acestea, trimitea neîncetat la Achaios soli cu ameninţări, cum am spus mai sus, dar în acelaşi timp îşi dădea toată străduinţa pentru pregătirile împotriva lui Ptolemaios. În acest scop, la începutul primăverii, adună trupele la Apameea şi se sfătui cu prietenii săi despre modul cum să năvălească în Coelesyria. Se vorbi mult în această privinţă despre locuri, despre pregătiri şi despre cooperarea forţei navale, dar Apollophanes, despre care am vorbit mai înainte şi care era de fel din Seleucia [117], tăie scurt toate aceste discuţii. El spuse că era o neseriozitate să rîvnească la Coelesyria şi să ducă război împotriva ei, în timp ce se neglija Seleucia, care era stăpînită de Ptolemaios, apoi era capitala şi, ca să zicem aşa, vatra întregului regat. Fără a mai vorbi de ruşinea pe care o aducea regatului faptul că era păzită de o garnizoană a regilor din Egipt, ea avea foarte mari şi foarte frumoase mijloace pentru rînduirea acţiunilor următoare. Evident, cîtă vreme era în stăpînirea duşmanilor, era o piedică foarte mare pentru toate atacurile îndreptate împotriva acestora, pentru că, oriunde ar fi plănuit Antioh să înainteze, paza propriei ţări de primejdia care venea de la acest oraş nu putea să fie o grijă mai mică decît pregătirile împotriva duşmanilor. Cucerită însă, adăugă el, nu numai că putea să ocrotească temeinic patria, dar şi pentru îndrumarea celorlalte operaţii pe mare şi pe uscat putea să fie de

https://biblioteca-digitala.ro

mare folos, datorită poziţiei favorabile a locului. Toţi fură convinşi de vorbele lui şi astfel se hotărî să cucerească întîi acest oraş. Seleucia era însă păzită de garnizoanele regilor din Egipt de pe vremea lui Ptolemaios Evergetul [118], care, mîniat de nenorocirea Berenicei [119], pornise cu armata împotriva Siriei şi se făcuse stăpîn pe acest oraş.

59 După luarea acestei hotărîri, Antioh porunci lui Diognetos, comandantul flotei, să navigheze spre Seleucia, iar el, plecînd cu armata din Apameea, îşi aşează tabăra lîngă Hippodromos [120], la aproape cinci stadii depărtare de Seleucia. Împotriva Coelesyriei îl trimise pe Theodotos Hemiolios cu destulă armată ca să ocupe strîmtorile şi să-i apere spatele. Aşezarea Seleuciei şi caracteristica locurilor din jur este următoarea: acest oraş este aşezat lîngă mare între Cilicia şi Fenicia şi alături se află un munte mare de tot, numit Coryphaion. La apus, ultima parte a mării dintre Cipru şi Fenicia îşi sfărîmă valurile de poalele acestui munte, care la răsărit domină ţinutul Antiohiei şi al Seleuciei. Pe panta de miazăzi a muntelui se află Seleucia, care este despărţită de el de o prăpastie adîncă şi greu de trecut şi se întinde pînă la mare într-un ţinut deluros, fiind înconjurată în cele mai multe părţi de prăpăstii şi de stînci povîrnite. În partea îndreptată spre mare, într-un loc şes, se află piaţa maritimă şi marginea oraşului, bine întărită cu ziduri. De asemenea oraşul tot este apărat în jur de ziduri puternice, iar înăuntru este împodobit cu temple şi cu clădiri măreţe. În partea dinspre mare are un singur drum, făcut cu mîna în formă de scară, cu înclinări dese şi cu cotituri continue. Nu departe de Seleucia se varsă fluviul Orontes, care îşi începe cursul din regiunea Libanului şi Antilibanului şi, străbătînd cîmpia Amice, ajunge la Antiohia, trece prin acest oraş şi, luînd cu puterea curentului său toate murdăriile, în sfîrşit se varsă în marea amintită nu departe de Seleucia.

60 Antioh trimise întîi ştiri la căpeteniile oraşului, făgăduindu-le bani şi dîndu-le mari speranţe dacă îi predau Seleucia fără luptă. Neputînd să convingă pe căpeteniile mari, corupse pe unii conducători mai mici şi, încredinţîndu-se în aceştia, pregăti armata ca să atace din partea mării cu flota, iar din partea uscatului cu trupele din tabără. Împărţi deci

https://biblioteca-digitala.ro

armata în trei părţi şi, după ce îi îndemnă pe toţi aşa cum cereau împrejurările şi le făgădui comandanţilor şi soldaţilor de rînd mari daruri şi coroane pentru fapte de vitejie, aşeză pe Zeuxis şi trupele sale lîngă poarta care duce la Antiohia, iar pe Hermogenes lîngă templul Dioscurilor ; lui Ardys şi lui Diognetos le dădu sarcina să atace portul şi marginea oraşului, pentru că rămăsese înţeles cu complicii dinăuntru că, dacă va pune stăpînire cu forţa pe marginea oraşului, îi va fi predat şi oraşul. Dîndu-se semnalul, toţi deodată şi din toate părţile începură un atac puternic. Ardys şi Diognetos mai ales atacau cu cea mai mare îndrăzneală, pentru că, în timp ce în celelalte locuri nu se puteau folosi de loc de scări decît numai dacă oamenii s-ar fi căţărat mergînd în patru labe, în port însă şi la marginea oraşului erau uşor de apropiat, de aşezat şi de rezemat de zid scările. De aceea soldaţii flotei rezemară scările şi atacară cu putere portul, iar oamenii lui Ardys asaltară la fel marginea oraşului, fără ca cei din oraş să poată da ajutor în aceste două locuri, pentru că primejdia îi înconjura din toate părţile. Astfel marginea oraşului fu repede ocupată de Ardys. Îndată ce aceasta fu cucerită, comandanţii care fuseseră corupţi de Antioh alergară la Leontios, comandantul suprem, şi-l sfătuiră să trimită soli la Antioh şi să cadă la înţelegere cu el înainte de a lua cu forţa oraşul. Leontios, care nu cunoştea trădarea comandanţilor, înspăimîntat de tulburarea lor, trimise la Antioh soli ca să ceară garanţii pentru siguranţa tuturor celor din oraş.

61 Regele primi cererea şi îngădui securitatea pentru oamenii liberi ; aceştia erau aproape şase mii. După ce intră în oraş, nu numai că pe oamenii liberi îi cruţă, dar îi chemă înapoi pe seleucienii exilaţi şi le dădu înapoi cetăţuia şi averile. Apoi puse o garnizoană în port şi în cetăţuie.

Pe cînd se afla încă acolo ocupat cu aceste treburi, sosi o scrisoare de la Theodotos, prin care îl chema degrabă să-i predea Coelesyria. Regele era în mare încurcătură, neştiind ce trebuia să facă şi cum să folosească situaţia. Theodotos era etolian de fel şi, cum am spus mai sus, adusese mari servicii regatului lui Ptolemaios, dar nu numai că nu fusese răsplătit pentru acestea, dar îşi mai văzuse şi viaţa în primejdie cînd Antioh făcuse expediţia împotriva lui

https://biblioteca-digitala.ro

Molon. Atunci, dispreţuindu-l pe rege şi neavînd încredere în cei de la curte, ocupase prin el însuşi Ptolemais [121] şi, prin Panaitolos, Tyrul şi-l chema repede pe Antioh. Regele amînă expediţia împotriva lui Achaios şi, lăsînd deoparte toate celelalte întreprinderi, porni cu armata, reluînd drumul pe care venise. Trecu valea Marsyas şi aşează tabăra aproape de strîmtoarea Gerrhei, lîngă lacul ce se găseşte între vale şi strîmtoare. Aflînd că Nicolaos, unul din generalii lui Ptolemaios, asedia Ptolemais unde se afla Theodotos, lăsă trupele greu înarmate şi le porunci comandanţilor să asedieze Brochoi, fortăreaţa ce se află lîngă lac şi domină calea de trecere, iar el înaintă cu soldaţii uşor înarmaţi pentru a libera Ptolemais de asediu. Nicolaos însă, fiind înştiinţat mai dinainte de sosirea regelui, se retrase şi trimise pe cretanul Lagoras şi pe etolianul Dorymenes să ocupe strîmtorile de lîngă Berytos [122]. Regele îi atacă pe neaşteptate, îi puse pe fugă şi aşează tabăra lîngă strîmtori.

62 Acolo primi restul trupelor şi, după ce le îndemnă aşa cum cereau împrejurările, înaintă apoi cu toată armata, îndrăzneţ şi mîndru de speranţele care i se zugrăveau în faţa ochilor. Theodotos şi Panaitolos împreună cu prietenii lor îi veniră în întîmpinare. El îi primi cu bunăvoinţă, apoi luă în primire Tyrul şi Ptolemais cu tot ce se afla în ele. Acolo erau şi patruzeci de corăbii, dintre care douăzeci catafracte, de o construcţie deosebit de bună, toate cu patru rînduri de vîsle ; celelalte erau cu trei rînduri de vîsle, cu două rînduri de vîsle şi nave iuţi cu un singur rînd de vîsle. Aceste corăbii le încredinţă comandantului de flotă Diognetos. Fiind înştiinţat că Ptolemaios se dusese la Memphis, că adunase toate trupele la Pelusion, că deschisese canalele [123] Nilului şi astupase puţurile cu apă de băut, renunţă la un atac împotriva Pelusionului, dar căuta în drumul său să aducă de partea sa celelalte oraşe cu forţa sau prin convingere. Dintre aceste oraşe, cele fără apărare, înspăimîntate de sosirea lui, i se predară, însă cele care se încredeau în mijloacele lor de apărare şi în întăriturile naturale ale locurilor se împotriviră. Fu deci nevoit să se oprească şi să le asedieze şi astfel pierdea timp.

https://biblioteca-digitala.ro

În această vreme, Ptolemaios, în loc să ia îndată măsuri pentru apărarea situaţiei sale aşa cum se cuvenea, dat fiind că fusese atacat cu un vădit dispreţ al tratatelor, nici nu fu capabil să facă un plan de luptă, pînă într-atîta neglija tot ceea ce privea războiul.

63 În cele din urmă, Agathocles şi Sosibios, care erau atunci căpetenii ale regatului, ţinură sfat şi luară singura hotărîre cu putinţă în acel moment. Căci hotărîră să se pregătească de război, iar între timp să trimită delegaţi la Antioh pentru a căuta să-i încetinească înaintarea, prefăcîndu-se că-l întăresc în părerea pe care o avea despre Ptolemaios, şi anume că acesta n-avea să îndrăznească niciodată să se lupte, ci mai degrabă prin vorbe şi cu ajutorul prietenilor va căuta să-l convingă să se depărteze de ţinuturile Coelesyriei. După luarea acestei hotărîri, Agathocles şi Sosibios, însărcinaţi cu aceste discuţii, trimiseră îndată soli la Antioh şi în acelaşi timp la rodieni, la bizantini, la cizicieni şi la etolieni, pentru a cere mijlocirea lor. Aceste solii se duceau şi veneau de la un rege la altul, dînd astfel lui Agathocles şi lui Sosibios putinţa de a avea vreme pentru pregătirile de război. Stînd la Memphis, ei erau neîncetat în legătură cu ele şi de asemenea primeau pe cele care veneau din partea lui Antioh, răspunzînd binevoitor. Chemau şi adunau la Alexandria pe mercenarii din oraşele dinafară plătiţi de ei, trimiteau şi oameni care să recruteze trupe străine şi pregăteau provizii pentru soldaţii pe care îi aveau şi pentru cei care trebuiau să sosească. De asemenea aveau grijă şi de celelalte pregătiri şi mergeau pe rînd şi neîncetat la Alexandria, ca să nu lipsească nimic din aprovizionările necesare pentru planurile lor. Sarcina de a pregăti armele, de a alege şi a împărţi oamenii fu încredinţată tesalianului Echecrates, lui Phoxidas din Melitaia [124], lui Eurylochos din Magnesia şi lui Socrates din Beoţia, cu care era şi Cnopias din Allaria [125]. Agathocles şi Sosibios au ales în chip foarte nimerit pe aceşti oameni, care, făcînd campanie cu Demetrios şi cu Antigonos, aveau o oarecare cunoaştere practică a artei militare şi a tot ce e folositor în bătăliile din cîmp deschis. Aceştia, luînd comanda mul-

https://biblioteca-digitala.ro

ţimii de soldaţi, îi deprinse pe cît era posibil cu disciplina militară.

64 Căci mai întîi îi împărţiră după neamuri şi după vîrstă şi dădură fiecăruia armele potrivite, neţinînd seama de cele pe care le aveau mai înainte. Apoi îi orînduiră aşa cum cereau împrejurările, desfiinţară vechile formaţii militare şi listele de plata soldei dinainte ; pe urmă îi exersară, deprinzîndu-i nu numai cu ordinele, dar şi cu mînuirea fiecărei arme. De asemenea îi adunau înarmaţi, pentru a-i îndemna la datorie. La aceste exerciţii fură de mare folos Andromachos din Aspendos [126] şi Polycrates din Argos, care veniseră de curînd din Elada. Ei cunoşteau foarte bine pornirile elenilor şi năzuinţele lor. Pe lîngă acestea erau vestiţi datorită patriei lor şi felului lor de viaţă, mai ales Polycrates, prin vechimea casei sale şi prin gloria pe care tatăl său, Mnasiadas, o dobîndise în exerciţii atletice. Aceştia, trezind curajul şi zelul soldaţilor atît în particular, cît şi în public, îi pregăteau pentru viitoarea luptă.

65 Fiecare dintre bărbaţii amintiţi avea o comandă pe măsura experienţei lui. Astfel Eurylochos din Magnesia conducea aproape trei mii de oameni din aşa-numita agema [127] a regilor, iar Socrates beoţianul avea sub comanda sa două mii de peltaşti. Aheanul Phoxidas [128] şi Ptolemaios, fiul lui Thraseas, cu Andromachos din Aspendos, instruiau împreună falanga şi pe mercenarii eleni. Falanga o conduceau Andromachos şi Ptolemaios, iar pe mercenari Phoxidas. Falanga era de aproape douăzeci şi cinci de mii de oameni, iar mercenarii aproape opt mii. Polycrates îi pregătea pe călăraşii de la curte, care erau aproape şapte sute, pe cei din Libya şi pe cei băştinaşi. El însuşi îi comanda pe toţi aceştia, care erau în număr de aproape trei mii de oameni. Pe cei din Elada şi toată mulţimea călăraşilor mercenari, aproape două mii la număr, îi instruia în chip deosebit tesalianul Echecrates, care aduse mari servicii în lupta ce urmă. Dar prin zelul arătat faţă de cei de sub comanda sa nu fu mai prejos de nici unul Cnopias din Allaria, care avea pe toţi cretanii, aproape trei mii ; printre aceştia erau o mie de neocretani [129], în fruntea cărora pu-

https://biblioteca-digitala.ro

sese pe Philon din Cnossos. Fură înarmaţi în felul macedonenilor încă trei mii de libyeni, peste care era comandant Ammonios din Barca. Mulţimea egiptenilor era de douăzeci de mii de falangiţi şi era pusă sub ordinele lui Sosibios. Fu adunat şi un corp de traci şi de galli dintre colonişti şi fiii lor, în număr de aproape patru mii, iar cei care fuseseră strînşi de curînd erau aproape două mii ; pe aceştia îi conducea Dionysios tracul.

Aşadar, astfel se înfăţişa, ca mărime şi ca neamuri diferite, armata pregătită pentru Ptolemaios.

66 Antioh începuse asediul oraşului Dora [130], dar, neputînd să-l ducă la capăt din pricina poziţiei întărite a locului şi a ajutoarelor pe care le trimitea Nicolaos, la apropierea iernii le îngădui soliilor lui Ptolemaios să facă un armistiţiu de patru luni şi făgădui că pentru pace se va învoi cu toate condiţiile cu bunăvoinţă. Făcînd astfel, era foarte mult departe de a-şi arăta gîndul adevărat, dar dorea să nu rămînă multă vreme departe de ţara sa, ci să ierneze cu trupele în Seleucia, pentru că Achaios uneltea pe faţă împotriva lui şi era ştiut că lucra în înţelegere cu Ptolemaios. După stabilirea armistiţiului, Antioh îi trimise înapoi pe soli, cu ordinul de a-l pune cît mai repede în curent cu intenţiile lui Ptolemaios şi de a-l ajunge la Seleucia. Lăsă apoi garnizoane potrivite în acele locuri şi, dîndu-i lui Theodotos grija de a veghea totul, plecă. Cînd ajunse la Seleucia, trimise trupele în tabăra de iarnă. Pe urmă neglijă să le mai exerseze, fiind încredinţat că nu va mai fi nevoie de luptă, pentru că stăpînea de acum unele părţi din Coelesyria şi Fenicia, iar pe celelalte nădăjduia că le va lua prin predare de bunăvoie sau prin tratative, căci Ptolemaios n-avea să îndrăznească niciodată să-l înfrunte într-o bătălie hotărîtoare. Această părere o aveau şi solii lui, pentru că Sosibios îi primea la Memphis cu multă bunăvoinţă, iar pe solii trimişi la Antioh nu-i lăsa să vadă pregătirile din Alexandria.

67 Cînd însă sosiră solii [131], Sosibios era pregătit pentru orice, în timp ce Antioh în toate discuţiile se străduia din ce în ce mai mult să se arate superior celor din Alexandria atît prin puterea armelor, cît şi prin îndreptăţirea cauzei

https://biblioteca-digitala.ro

sale. Astfel, cînd sosiră solii lui Ptolemaios la Seleucia şi, potrivit ordinelor lui Sosibios, începură să discute diferitele clauze ale tratatului de pace, regele [132], în apărarea purtării sale, nu socotea ceva rău nici nenorocirea pricinuită de curînd lui Ptolemaios, nici modul vădit nedrept în care a fost ocupată Coelesyria şi nici măcar nu număra printre nedreptăţi fapta sa, susţinînd că îşi luase înapoi ceea ce i se cuvenea. Prima cucerire a lui Antigonos Chiorul [133] şi domnia lui Seleucos asupra acestor locuri zicea că erau posesiunile cele mai legitime şi mai drepte şi, pe temeiul acestora, lor, seleucizilor, şi nu lui Ptolemaios i se cuvenea Coelesyria. Susţinea că Ptolemaios luptase împotriva lui Antigonos nu pentru el însuşi, ci pentru a pregăti lui Seleucos domnia asupra acestor locuri. Stăruia mai ales asupra aprobării comune a regilor Cassandros, Lisimah şi Seleucos, care, învingîndu-l pe Antigonos, ţinuseră sfat şi hotărîseră cu toţii de bunăvoie ca întreaga Coelesyria să fie a lui Seleucos. Solii lui Ptolemaios însă încercau să susţină contrariul. Exagerau nedreptatea suferită şi socoteau o nenorocire ceea ce se întîmplase, înfăţişînd drept o călcare a tratatelor trădarea lui Theodotos şi invazia lui Antioh. Puneau înainte posesiunile lui Ptolemaios, fiul lui Lagos, spunînd că acesta luptase împreună cu Seleucos cu condiţia de a-i da lui Seleucos domnia asupra întregii Asii, iar Coelesyria şi Fenicia să fie dobîndite pentru el însuşi. Aceste pretenţii şi altele asemănătoare s-au discutat de cele două părţi în timpul deselor solii şi întrevederi. Nu se ajunse însă la nici un rezultat, pentru că această contestare era tratată prin prieteni comuni şi nu era nici unul care să intervină şi să oprească sau să împiedice încercarea celui care se vădea că face nedreptate. Mai ales le făcea greutate şi unora şi altora poziţia lui Achaios. Căci Ptolemaios dorea să-l cuprindă în tratat, dar Antioh nici măcar o vorbă nu voia să audă despre acestea, socotind că e nedrept ca Ptolemaios să cuteze să ocrotească pe răzvrătiţi şi să amintească de vreunul dintre ei.

68 De aceea, cînd se săturară şi unii şi alţii să mai trimită şi să mai primească solii fără să ajungă la nici un rezultat în privinţa tratatului de pace şi deoarece primăvara sosise, Antioh adună trupele cu gîndul de a nă-

https://biblioteca-digitala.ro

văli pe uscat şi pe mare şi de a supune celelalte părţi ale Coelesyriei. Ptolemaios, după ce încredinţă comanda supremă lui Nicolaos, duse provizii din belşug la Gaza şi trimise continuu forţe pedestre şi navale. Cînd sosiră acestea, Nicolaos se porni cu îndrăzneală pentru război. El avea ca ajutor, gata să-i îndeplinească orice ordin, pe comandantul de flotă Perigenes, pe care Ptolemaios îl pusese în fruntea forţelor navale, compuse din treizeci de nave catafracte şi peste patru sute de nave de transport. Nicolaos era etolian de neam şi avea experienţă şi îndrăzneală în război tot aşa de mare ca şi oricare alt general al lui Ptolemaios. Ocupînd din vreme cu o parte din armată strîmtorile de lîngă Platanos, iar cu restul trupelor, cu care era el însuşi, strîmtorile de lîngă oraşul Porphyreon, se asigura împotriva unei năvăliri a regelui prin această parte ; în acelaşi timp flota îi şedea la îndemînă, ancorată în apropiere. Antioh sosea în această vreme la Marathos, unde veniră la el aradieni [134] pentru a face o alianţă. El nu numai că primi alianţa, dar potoli şi cearta care exista între aceştia, împăcîndu-i pe aradienii care locuiau în insulă cu cei care locuiau pe continent. După aceea, trecînd pe lîngă capul Theuprosopon [135], ajunse la Berytos [136], după ce ocupase în trecere Botrys şi incendiase Trieres şi Calamos [137]. De acolo trimise înainte pe Nicarchos şi pe Theodotos, cu ordinul de a ocupa strîmtorile de lîngă rîul Lycos [138], iar el cu grosul armatei înaintă şi aşeză tabăra lîngă rîul Damuras [139], în timp ce Diognetos, comandantul flotei, îl urma cu navele. Acolo se uni cu trupele uşoare ale lui Theodotos şi Nicarchos şi plecă să cerceteze poziţiile naturale ocupate de Nicolaos. După ce observă particularităţile poziţiilor, se întoarse în tabără, iar a doua zi, lăsînd acolo trupele greu înarmate sub comanda lui Nicarchos, înaintă cu restul armatei pentru a-şi continua operaţia.

69 În aceste locuri, lanţul Libanului restrînge ţărmul la un spaţiu strîmt şi scurt, iar acesta, la rîndul său, este înconjurat de o culme de munte greu de trecut şi aspră, care lasă de-a lungul mării un drum de trecere strîmt şi anevoios. Pe această culme de munte aşezase atunci tabăra Nicolaos şi, pentru că ocupase unele locuri cu soldaţi

https://biblioteca-digitala.ro

numeroşi, iar pe altele le întărise cu lucrări făcute cu mîna, era încredinţat că va împiedica uşor pătrunderea lui Antioh. Regele, împărţind armata în trei părţi, una o încredinţă lui Theodotos cu ordinul de a da lupta chiar la poalele Libanului, alta lui Menedemos, poruncindu-i cu hotărîre să se încerce pe la mijloc trecerea peste culmea de munte. Pe a treia o lăsă lîngă mare sub comanda lui Diocles, guvernatorul Parapotamiei. Apoi el cu garda sa ocupă locul de mijloc, ca să supravegheze totul şi să dea ajutor oricui va avea nevoie. În acelaşi timp, Diognetos şi Perigenes se pregătiră şi se rînduiră pentru o luptă navală, apropiindu-se cît mai mult cu putinţă de uscat şi încercînd să facă un fel de front unic pe uscat şi pe mare. La un singur semnal şi la un singur ordin, toţi se repeziră ; lupta navală avu un rezultat nehotărît, pentru că, atît prin număr, cît şi prin armament, cele două flote erau aproape egale. Pe uscat însă, la început, birui Nicolaos, folosind întăriturile naturale ale locurilor ; dar îndată ce Theodotos îi respinse pe duşmanii de pe coasta Libanului şi apoi se repezi de pe înălţime, soldaţii lui Nicolaos întoarseră spatele şi fugiră toţi în dezordine. În timpul fugii căzură aproape două mii dintre ei şi fură prinşi vii nu mai puţini decît aceştia. Toţi ceilalţi se retraseră la Sidon. Perigenes, care începea să nădăjduiască o victorie în lupta pe mare, văzînd înfrîngerea pedestraşilor şi tulburîndu-se, se retrase fără primejdie în aceleaşi locuri [140].

70 Antioh veni cu armata şi tăbărî în faţa Sidonului. Renunţă însă să asedieze oraşul din pricina belşugului de provizii care se aflau acolo şi a mulţimii de locuitori şi de oameni refugiaţi. Îşi urmă deci drumul cu armata spre Philoteria şi îi porunci lui Diognetos, comandantul flotei, să se înapoieze cu corăbiile la Tyr. Philoteria este aşezată chiar lîngă lacul în care se aruncă rîul Iordan, de unde iese apoi în cîmpia din jurul Scythopopolisului [141]. Ajungînd stăpîn, printr-o înţelegere, pe oraşele amintite, prinse curaj pentru planurile viitoare, pentru că ţinutul supus acestor oraşe putea uşor să aprovizioneze toată armata şi să procure din belşug cele necesare pentru nevoile grabnice. După ce întări aceste oraşe cu garnizoane, străbătu ţinutul muntos şi se apropie de Atabyrion, care se află pe

https://biblioteca-digitala.ro

o colină [142] asemănătoare unei mamele şi are urcuşul de peste cincisprezece stadii [143]. Folosindu-se în acest moment de o cursă şi de o stratagemă, se făcu stăpîn pe oraş. Căci îi provocă la o luptă de avangardă pe cei din oraş şi îi forţă pe luptătorii adverşi să coboare mult, apoi îi atacă cu soldaţii săi, care fură opriţi din fugă şi se întoarseră şi cu cei care ieşiră din ascunzătoare. Ucise mulţi din ei şi apoi, urmărindu-i şi înspăimîntîndu-i, puse stăpînire de la primul atac şi pe acest oraş. În această vreme, Ceraias, unul dintre ofiţerii lui Ptolemaios, trecu la el. Primindu-l cu mărinimie, Antioh îi încurajă pe mulţi alţi comandanţi ai duşmanilor să urmeze exemplul acestuia. Astfel, Hippolochos tesalianul veni nu după mult timp la el cu trei sute de călăraşi din armata lui Ptolemaios. După ce întări cu garnizoană Atabyrion, Antioh ridică tabăra şi în timpul înaintării sale cuceri Pella [144], Camun [145] şi Gephrun [146].

71 În urma unui astfel de succes, locuitorii din Arabia vecină se înţeleseră între ei şi toţi de comun acord se uniră cu Antioh. Plin de noi speranţe şi aprovizionat de aceştia, el trecu în Galatis [147], unde puse stăpînire pe Abila [148] şi pe cei care veniseră s-o ajute, comandaţi de Nicias, prieten şi rudă cu Menneas [149]. Mai rămînea Gadara, care era socotit cel mai tare dintre oraşele din acele locuri. Aşezînd tabăra în apropierea lui şi începînd lucrările de asediere, înfricoşă repede oraşul şi-l supuse. După aceea, cînd fu înştiinţat că mai mulţi duşmani adunaţi la Rhabbatamana [150], în Arabia, jefuiau şi devastau ţinutul arabilor care se aliaseră cu el, lăsînd totul, plecă şi aşeză tabăra lîngă înălţimile pe care se afla oraşul. Făcînd înconjurul şi văzînd că la colină se putea ajunge numai pe două căi, înaintă pe acolo şi aşeză în aceste locuri maşinile de război. Dînd în seama lui Nicarchos şi Theodotos grija lucrărilor, el se puse apoi să conducă şi să supravegheze activitatea fiecăruia dintre aceşti doi. Theodotos şi Nicarchos lucrau cu mult zel şi se întreceau între ei neîncetat care din ei avea să doboare întîi zidul ce se ridica în faţa maşinilor, astfel că, mai repede decît se putea aştepta, zidul căzu în acelaşi timp în amîndouă părţile. După ce izbutiră aceasta, atacară zi şi noapte şi în-

https://biblioteca-digitala.ro

trebuinţară toată forţa, fără să piardă vreo clipă. Dar, cu toate încercările lor necontenite, nu izbutiră nimic, din pricina mulţimii de oameni care se refugiaseră în oraş, pînă nu le arătă un prizonier canalul pe sub pămînt prin care coborau după apă asediaţii; năruindu-l, îl astupară cu lemne, cu pietre şi cu tot felul de materiale. Atunci cei din oraş, constrînşi de lipsa de apă, se predară. Punînd astfel stăpînire pe Rhabbatamana, regele lăsă acolo pe Nicarchos cu o garnizoană potrivită. Trimise apoi pe Hippolochos [151] şi pe Ceraias, care îl părăsiseră pe Ptolemaios, cu cinci mii de pedestraşi în regiunea Samariei, poruncindu-le s-o conducă şi să ocrotească pe toţi cei care îi erau supuşi. Apoi porni cu armata spre Ptolemais, avînd de gînd să aşeze acolo tabăra de iarnă.

72 În aceeaşi vară, pednelisseii [152], asediaţi şi puşi în primejdie de selgei [153], trimiseră la Achaios după ajutor. Fiindcă acesta îl ascultă cu bunăvoinţă, ei rezistară cu curaj asediului, încrezîndu-se în speranţa ajutorului. Achaios îi încredinţă lui Garsyeris conducerea expediţiei cu şase mii de pedestraşi şi cinci sute de călăraşi şi-l trimise degrabă ca să dea ajutor pednelisseilor. Selgeii însă, aflînd de sosirea ajutorului, ocupară cu cea mai mare parte din trupele lor strîmtorile din apropiere de Climax [154] şi puseră stăpînire pe drumul ce duce la Saporda, iar toate cărările şi trecătorile le distruseră. Garsyeris, intrînd în Milyae [155], aşeză tabăra în apropiere de Cretopolis, dar cînd a aflat că locurile de trecere erau ocupate şi că era cu neputinţă să meargă înainte, născoci următorul viclesug. Ridică tabăra şi porni înapoi, ca şi cum ar fi renunţat să mai dea ajutor, pentru că locurile de trecere erau ocupate. Selgeii crezură uşor că Garsyeris renunţase să-i mai ajute pe pednelissei şi astfel unii se întoarseră la tabără, iar alţii în oraş, pentru că era aproape vremea secerişului grîului. Dar Garsyeris se întoarse şi în marş forţat ajunse pe înălţimi. Găsindu-le fără apărători, le întări cu corpuri de pază sub comanda lui Phayllos, iar el cu armata coborî spre Perga [156], de unde trimise solii la ceilalţi locuitori ai Pisidiei şi Pamfiliei, arătînd primejdia puterii selgeilor şi îndemnîndu-i pe toţi să se alieze cu Achaios şi să dea ajutor pednelisseilor.

https://biblioteca-digitala.ro

73 În această vreme, selgeii trimiseră un comandant cu trupe, nădăjduind ca, datorită cunoaşterii locurilor, să-l sperie pe Phayllos şi să-l alunge din întărituri. Neizbutind nimic din planul lor şi pierzînd mulţi soldaţi în atacurile lor, renunţară la acest gînd, dar stăruiră mai mult decît înainte în asediu [157] şi în construirea lucrărilor. Etenneii [158], care locuiesc în ţinutul muntos al Pisidiei de deasupra Sidei, trimiseră lui Garsyeris opt mii de hopliţi, iar aspendii [159], pe jumătate. Sideţii însă, din respect pentru Antioh, dar mai mult din ură faţă de aspendieni, nu luară parte la trimiterea de ajutoare. Garsyeris, luînd trupele celor care trimiseseră ajutoare şi pe ale sale, sosi la Pednelissos, încredinţat că va elibera de îndată oraşul de asediu. Cum însă selgeii nu se speriară, aşeză tabăra la o depărtare potrivită. Pentru că pednelisseii erau chinuiţi de lipsa de hrană, Garsyeris, dorind să facă pentru ei tot ce era cu putinţă, pregăti două mii de oameni şi, dînd fiecăruia cîte un medimn de grîu, îi trimise noaptea la Pednelissos. Selgeii însă băgară de seamă şi merseră în întîmpinarea lor; cei mai mulţi dintre purtători fură ucişi şi pe tot grîul puseră mîna selgeii. Încurajaţi de acest succes, se puseră să asedieze nu numai oraşul, ci şi pe Garsyeris. Căci în războaie selgeii au îndrăzneală şi iau hotărîri surprinzătoare. Astfel şi atunci, lăsînd pentru paza întăriturii atîţia oameni cît era nevoie, cu ceilalţi împresurară din mai multe părţi tabăra duşmanilor şi o atacară cu îndrăzneală. Cum primejdia ameninţa aşa deodată din toate părţile şi în unele puncte gardul întăriturii chiar fusese smuls, Garsyeris, văzînd aceasta şi pierzîndu-şi nădejdea de tot, trimise afară pe călăraşi printr-un punct nepăzit. Selgeii, crezînd că aceştia se retrăseseră de frica a ceea ce putea să se întîmple, nu luară seama la ei, ci îi neglijară cu totul. Dar călăraşii, făcînd un ocol, îi prinseră din spate pe duşmani şi îi atacară cu putere. Atunci pedestraşii lui Garsyeris îşi recăpătară curajul şi, cu toate că se întorseseră să fugă, se îndreptară din nou cu faţa şi luptară împotriva atacatorilor. Selgeii, împresuraţi din toate părţile, în cele din urmă o luară la fugă. În acelaşi timp, pednelisseii atacară pe duşmanii lăsaţi în întărituri şi îi alungară. În timpul fugii în toate părţile căzură nu mai puţin de zece mii de

https://biblioteca-digitala.ro

oameni. Dintre ceilalţi, toţi aliaţii se întoarseră acasă, iar selgeii fugiră prin munţi în patria lor.

74 Garsyeris ridică tabăra îndată şi îi urmări pe fugari, voind să treacă prin strîmtori şi să se apropie de oraş înainte ca duşmanii care fugiseră să se oprească şi să ia vreo măsură pentru a înfrunta sosirea sa. El sosi deci cu armata în faţa oraşului Selge. Selgeii care nu mai aveau nici o nădejde în aliaţi după nenorocirea comună, descurajaţi de înfrîngerea suferită, se temeau cumplit de soarta lor şi de a patriei. De aceea, întrunindu-se în adunare, chibzuiră să trimită ca delegat pe unul din cetăţenii lor, Logbasis, care fusese mult timp prieten şi oaspete al acelui Antioh [160] care murise în Tracia. Acestuia îi fusese dată în grijă Laodice [161] (care avea să devină apoi soţia lui Achaios) şi el o crescuse ca pe o fiică a sa şi o iubise mult. De aceea selgeii îl trimiseră pe el, socotind că este delegatul cel mai potrivit în acele împrejurări. Logbasis se întîlni în taină cu Garsyeris şi fu atît de puţin dispus să-şi ajute patria, aşa cum de altfel ar fi trebuit să facă, încît, dimpotrivă, îndemnă pe Garsyeris să trimită îndată să-l cheme pe Achaios, însărcinîndu-se să-i predea oraşul. Garsyeris primi repede această speranţă şi trimise la Achaios oameni ca să-l roage să vină şi să-l înştiinţeze despre situaţie, iar cu selgeii făcu armistiţiu, dar tărăgăna încheierea tratatului, aducînd mereu vreo obiecţie asupra amănuntelor sau născocind vreun pretext, pentru a-l aştepta pe Achaios şi pentru a-i da timp lui Logbasis să se întîlnească cu el şi să facă pregătiri pentru îndeplinirea planului.

75 În vremea aceasta, soldaţii celor două armate se întîlneau adesea şi cei din tabără luaseră obiceiul să se ducă după provizii în oraş. O astfel de nepăsare a fost adesea pricină de pieire pentru mulţi. Mi se pare că, dintre toate vieţuitoarele, omul, care crede că este cel mai iscusit, este cel mai uşor de înşelat. Căci cîte tabere şi fortăreţe, cîte şi ce fel de oraşe au căzut pradă trădării în acest chip ? Şi, cu toate că aceste nenorociri s-au petrecut necontenit şi în văzul tuturor, nu ştiu cum se face că mereu rămînem fără experienţă şi ca nişte copii faţă de asemenea înşelăciuni. Aceasta se întîmplă pentru că nu avem întotdeauna în minte nenorocirile

https://biblioteca-digitala.ro

care au căzut asupra înaintaşilor noştri, ci, cu toate că trudim din greu şi cheltuim pentru ca să ne procurăm pentru orice întîmplare neprevăzută o mulţime de grîu şi de bani şi să construim ziduri şi arme, neglijăm, totuşi, cu toţii lucrul cel mai uşor, care poate să fie de cel mai mare folos în momente grele, anume cunoaşterea trecutului. Şi, totuşi, am putea să dobîndim această experienţă din cercetarea atentă a istoriei, bucurîndu-ne în acelaşi timp de un repaus onorabil şi de o petrecere plăcută. Aşa şi acum, Achaios sosi la timp, şi selgeii, stînd de vorbă cu el, avură mari speranţe că vor putea obţine dovada deplină a bunăvoinţei lui. Logbasis, care în această vreme adunase puţin cîte puţin în casa sa pe soldaţii care mergeau din tabără în oraş, îi sfătui pe concetăţenii săi să nu lase să treacă prilejul, ci să acţioneze, avînd în vedere bunăvoinţa arătată de Achaios, şi să ducă la capăt tratatul, după ce vor fi întrunit poporul pentru a delibera asupra situaţiei. Adunarea fu întrunită îndată şi fură chemaţi la deliberare şi toţi străjerii, ca să se hotărască ce era de făcut.

76 Logbasis, după ce le dădu duşmanilor semnalul convenit, îi ţinea pe oameni gata adunaţi în casa sa şi el însuşi împreună cu fiii săi se înarma şi făcea pregătiri pentru luptă. De la duşmani, Achaios cu jumătate din armată înainta spre oraş, iar Garsyeris cu cealaltă jumătate se îndrepta spre Cesbedion. Acesta este un templu al lui Zeus şi se află într-o poziţie naturală favorabilă pentru oraş, căci îi slujeşte de cetăţuie. Un păstor de capre văzu însă din întîmplare ce se petrecea şi dădu de veste adunării. Atunci unii alergară în grabă spre Cesbedion, alţii spre posturile de pază, iar mulţimea înfuriată spre casa lui Logbasis. Pentru că trădarea lui era acum limpede, unii se urcară pe acoperiş, alţii forţară uşa din faţă şi îl uciseră pe Logbasis, pe fiii lui şi pe toţi ceilalţi care erau acolo. Apoi, proclamînd liberi pe sclavi şi împărţindu-se în grupuri, alergară pentru apărare la posturile avantajoase. Garsyeris, văzînd Cesbedion ocupat, renunţă la planul său ; în timp ce Achaios încerca să forţeze porţile, selgeii ieşiră şi uciseră şapte sute de misieni, iar pe ceilalţi îi alungară. După această încercare neizbutită, Achaios şi Garsyeris se retraseră în tabăra lor. Selgeii, temîndu-se de răscoale lăuntrice şi de duşmanii tăbărîţi în faţă, îi trimiseră pe cei mai bătrîni cu ramuri de rugători [162] şi, încheind pace

https://biblioteca-digitala.ro

puseră capăt războiului cu aceste condiţii : să dea îndată patru sute de talanţi şi să predea pe prizonierii pednelissei, iar peste cîtva timp să mai adauge alţi trei sute de talanţi.

Aşadar, selgeii, care fuseseră în primejdie să-şi piardă patria din pricina nelegiuirii lui Logbasis, au salvat-o datorită curajului lor şi n-au făcut de ocară libertatea şi înrudirea lor cu lacedemonienii.

77 Achaios, după ce supuse Milyas şi cele mai multe părţi ale Pamfiliei, ridică tabăra şi, sosind la Sardes, continuă să lupte fără încetare împotriva lui Attalos, să ameninţe pe Prusias şi să se arate primejdios şi ameninţător tuturor celor care locuiesc dincoace de Tauros. În vremea în care Achaios făcea expediţia împotriva selgeilor, Attalos cu galaţii aigosagi [163] mersese împotriva oraşelor din Eolida şi a celor din apropierea acestora, care mai înainte trecuseră la Achaios de frică. Cele mai multe din ele i se alăturară de bunăvoie şi cu recunoştinţă ; numai cîteva fură luate cu forţa. Oraşele care trecură mai întîi la el fură Cyme, Smirna şi Phocaia, apoi aigaieii şi temniţii i se alăturară, înspăimîntaţi de sosirea lui. Veniră şi soli de la locuitorii din Theos şi din Colofon pentru a se preda pe ei înşişi şi oraşele lor. Îi primi şi pe aceştia cu aceleaşi condiţii din trecut, luă ostatici şi tratâ cu bunăvoinţă pe solii locuitorilor din Smirna, pentru că aceştia îi păstraseră credinţă. Apoi merse mai departe şi, trecînd rîul Lycos [164], înaintă pînă la ţinutul în care locuiesc misienii, iar de acolo sosi în apropiere de Carseai [165]. Înspăimîntînd pe aceştia, cît şi pe cei care păzeau Didymoteichos [166], luă şi aceste fortăreţe, predate de Themistocles, care fusese lăsat conducător al acestor poziţii de către Achaios. Plecînd de acolo şi devastînd cîmpia Apiei [167], trecu muntele Pelecas şi tăbărî lîngă rîul Megistos [168].

78 Acolo avu loc o eclipsă de lună [169] şi galaţii, care mai dinainte îndurau anevoie suferinţele marşului, căci mergeau în expediţie împreună cu femeile şi cu copiii, care îi urmau în căruţe, socotiră această întîmplare un semn rău şi spuseră că nu mai înaintează. Regele Attalos, care nu avea nici un folos de la aceştia, deoarece în timpul marşului pierdeau legătura cu ceilalţi, îşi aşezau tabăra separat, nu se supuneau de loc şi deveniseră îngîmfaţi, se găsi la mare încurcătură. Pe

https://biblioteca-digitala.ro

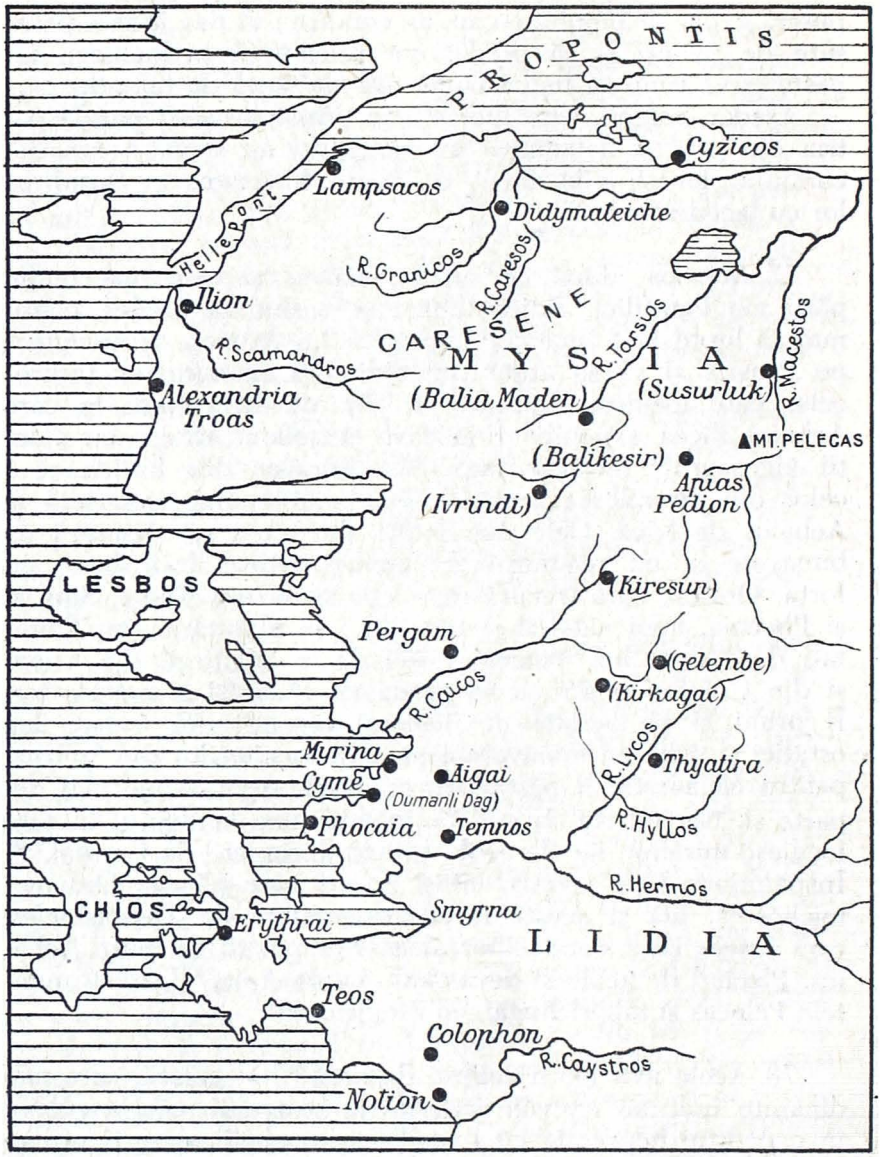

Zona de operații a lui Attalos în anul 218 î.e.n.

https://biblioteca-digitala.ro

de o parte se temea ca nu cumva, unindu-se cu Achaios, să se răscoale împotriva lui, pe de altă parte întrezărea faima ce ar fi avut-o dacă ar fi înconjurat şi nimicit pe toţi soldaţii aceştia, care se ştia că trecuseră în Asia datorită încrederii lui în ei. De aceea, profitînd de pretextul arătat mai sus, făgădui că pentru moment îi va duce înapoi în locul de unde trecuseră şi le va da un ţinut potrivit pentru a-l locui, iar după aceea le va îngădui orice lucru posibil şi drept ar cere.

Aşadar, Attalos îi duse pe aigosagi înapoi la Helespont, şi, după ce îi tratã cu bunăvoinţă pe locuitorii din Lampsac, Alexandria [170] şi Ilion [171], pentru că păstraseră buna-credinţă faţă de el, se întoarse cu armata la Pergam.

79 La începutul primăverii [172], Antioh şi Ptolemaios, care aveau gata toate pregătirile, voiau să dea o bătălie hotărîtoare. Aşadar, Ptolemaios porni din Alexandria cu aproape şaptezeci de mii de pedestraşi, cinci mii de călăraşi şi şaptezeci şi trei de elefanţi. Antioh, aflînd de mişcarea duşmanilor, îşi adună forţele. Acestea erau alcătuite din aproape cinci mii de dahai [173], carmani [174] şi cilicieni înarmaţi uşor. Grija şi conducerea lor o avea macedoneanul Byttacos. Sub Theodotos etolianul, care săvîrşise trădarea [175], erau zece mii de oameni aleşi din tot regatul, înarmaţi în felul macedonenilor. Cei mai mulţi din aceştia aveau scuturi de argint. Falanga, pe care o conduceau Nicarchos şi Theodotos, poreclit Hemiolios, era de aproape douăzeci de mii de oameni. Pe lîngă aceştia mai erau două mii de agriani [176] şi perşi, arcaşi şi aruncători cu praştia ; apoi o mie de traci, pe care îi conducea Menedemos din Alabanda [177]. Dintre mezi, cissi, cardusi şi carmani erau cu toţii aproape cinci mii de oameni, cărora li se poruncise să asculte de Aspasianos din Media. Arabii şi unii dintre vecinii lor erau în număr de aproape zece mii sub comanda lui Zabdibelos. Hippolochos tesalianul conducea pe mercenarii din Elada, care erau în număr de aproape cinci mii. Cu Eurilochos erau o mie cinci sute de cretani, iar sub ordinele lui Zelys din Gortyna o mie de neocretani. La aceştia se adăugau cinci sute de suliţaşi lidieni şi o mie de cardaci [178], conduşi de Lisimah galatul. Călăraşii erau cu totul aproape şase mii. Patru mii erau conduşi de Antipatros, nepotul regelui, iar peste ceilalţi fusese pus Themison. Totalul

https://biblioteca-digitala.ro

armatei lui Antioh era deci de şaizeci şi două de mii de pedestraşi, şase mii de călăraşi şi o sută doi elefanţi.

80 Ptolemaios, care se îndreptase către Pelusion, se opri întîi în acest oraş şi-i aşteptă pe cei care rămăseseră în urmă ; după ce împărţi alimente trupelor, porni la drum şi înaintă pe lîngă Casion [179] şi Barathra, ce se cheamă aşa din pricina lipsei de apă. În a cincea zi ajunse la capătul drumului pe care şi-l stabilise şi aşeză tabăra la cincizeci de stadii de Raphia [180], care, după Rhinocolura [181], este primul dintre oraşele Coelesyriei dinspre Egipt. În această vreme venea şi Antioh cu armata. Sosind la Gaza, lăsă răgaz armatei să se odihnească acolo, apoi înaintă la pas. Trecînd dincolo de oraşul amintit [182], aşeză tabăra în timpul nopţii la vreo zece stadii [183] depărtare de duşmani. La început cele două armate erau cu taberele una în faţa alteia la această depărtare. După cîteva zile însă, Antioh, voind să ocupe o poziţie mai prielnică şi totodată să insufle curaj trupelor, aşeză tabăra în apropiere de Ptolemaios, astfel încît cele două întărituri nu erau departe una de alta mai mult de cinci stadii [184]. În această vreme avură loc mai multe încăierări între oamenii care se duceau după apă sau după nutreţ ; de asemenea în spaţiul dintre cele două tabere izbucniră hărţuieli cînd de călăraşi, cînd de pedestraşi.

81 Atunci Theodotos se avîntă într-o ispravă îndrăzneaţă vrednică de un etolian, dar şi vitejească. Cunoscînd din vremea convieţuirii dinainte obiceiurile şi felul de viaţă al regelui [185], către zorii zilei se apropie cu doi tovarăşi de întăritura duşmanilor. După faţă era de nerecunoscut din pricina întunericului, iar după haine şi exterior de asemenea nu putea fi desluşit, pentru că şi armata acelora era împestriţată. În zilele dinainte ghicise unde era cortul regelui, pentru că încăierările se petrecuseră aproape de tot de ele. De aceea se îndreptă cu îndrăzneală într-acolo, trecînd neobservat de cei dintîi care-l întîlniseră. Repezindu-se în cortul în care regele obişnuia să ţină audienţe şi să prînzească, scotoci peste tot, dar nu dădu de rege, pentru că Ptolemaios obişnuia să se odihnească în afara acelui cort strălucit, rînduit pentru audienţe. Rănind doi dintre cei care dormeau acolo şi omorîndu-l pe Andreas, medicul regelui, se retrase fără primejdie

https://biblioteca-digitala.ro

în tabăra sa. Fu tulburat puţin numai la ieşirea din întăritură. Ca încercare îndrăzneaţă îşi îndeplinise planul, dar fusese lipsit de prevedere, pentru că nu cercetase bine unde obişnuia Ptolemaios să se odihnească.

82 După ce regii şezură cu taberele unul în faţa altuia timp de cinci zile, se hotărîră amîndoi să dea o bătălie hotărîtoare. Cînd Ptolemaios începu să mişte trupele afară din întăritură, îndată le scoase şi Antioh pe ale sale. Amîndoi aşezară una în faţa alteia falangele şi trupele alese, înarmate în felul macedonenilor. Cele două aripi ale lui Ptolemaios fură orînduite astfel: Polycrates avea cu călăraşii săi aripa stîngă. Între acesta şi falangă, alături de călăraşi, erau cretanii, apoi agema [186] regală, după aceea peltaşti lui Socrates, alături de libyeni înarmaţi în felul macedonenilor. La aripa dreaptă era Echecrates tesalianul cu călăraşii săi; lîngă el, la stînga, şedeau galatii şi tracii, apoi Phoxidas cu mercenarii din Elada, alături de falangiţii egipteni. Dintre elefanţi, patruzeci erau la aripa stîngă, unde Ptolemaios avea să conducă atacul, iar treizeci şi trei fuseseră aşezaţi în faţa aripii drepte şi a călăraşilor mercenari. Antioh aşează şaizeci de elefanţi, pe care îi conducea Filip, fratele său de lapte, înaintea aripii drepte, unde el însuşi avea să lupte împotriva lui Ptolemaios. În spatele elefanţilor puse două mii de călăraşi sub comanda lui Antipatros, iar pe alţi două mii îi aşează alături în unghi. Lîngă călăraşi puse în linia din faţa frontului pe cretani, apoi pe mercenarii din Grecia şi după aceştia pe cei cinci mii de soldaţi înarmaţi în felul macedonenilor, pe care îi conducea Byttacos macedoneanul. La aripa stîngă puse două mii de călăraşi, comandaţi de Themison, lîngă aceştia pe suliţaşii cardaci şi lidieni şi apoi pe soldaţii uşor înarmaţi de sub comanda lui Menedemos, în număr de aproape trei mii, după aceştia pe cissi, pe mezi şi pe carmani, iar lîngă aceştia, în apropiere de falangă, pe arabi împreună cu cei din ţările vecine. Pe ceilalţi elefanţi [187] îi aşează în faţa aripii stîngi, sub comanda unuia dintre copiii regali [188], pe nume Myscos.

83 După ce armatele fură orînduite în acest fel, cei doi regi cu comandanţii şi cu prietenii [189] înaintară în faţa trupelor lor şi le adresară îndemnuri. Cum amîndoi puneau cele

https://biblioteca-digitala.ro

mai mari speranţe în falangiţi, pentru liniile acestora fu grija lor cea mai mare şi către ei se adresară îndemnurile lor. La încurajările celor doi regi le uniră pe ale lor şi comandanţii falangiţilor, şi anume Andromachos, Sosibios şi Arsinoe, sora regelui, din partea lui Ptolemaios, şi Theodotos şi Nicarchos de cealaltă parte. Fondul îndemnurilor adresate de amîndoi era asemănător. Nici unul dintre ei doi nu putea să înfăţişeze trupelor vreo faptă strălucită şi vrednică de lăudat, pentru că veniseră de curînd la domnie. Se străduiau deci să le insufle falangiţilor îndrăzneală şi curaj, amintind gloria strămoşilor şi faptele săvîrşite de aceştia. Mai ales făcînd să strălucească în faţa lor speranţe pentru viitor, îi îndemnară în particular pe comandanţi şi în general pe toţi luptătorii să fie viteji în bătălia care era aproape. Aceste îndemnuri şi altele asemănătoare adresară trupelor în timpul trecerii în revistă cei doi regi călări, fie ei înşişi, fie prin mijlocirea tălmacilor.

84 Cînd Ptolemaios cu sora sa ajunseră la aripa stîngă a frontului lor, iar Antioh cu escadronul regal la aripa dreaptă, fu dat semnalul de luptă şi porniră la atac elefanţii. Cîţiva dintre elefanţii lui Ptolemaios se năpustiră împotriva celor care erau în faţă şi oamenii de pe turnuri începură o luptă crîncenă, străpungîndu-se din apropiere cu sarissele şi lovindu-se unul pe altul. Dar şi mai îndîrjită fu lupta animalelor, care se repezeau cu furie unele împotriva altora. Felul lor de a lupta este acesta : încrucişîndu-şi şi încleştîndu-şi colţii, împing cu putere, luptînd cu înverşunare unul cu altul pentru locul pe care-l ocupă, pînă cînd cel mai tare izbuteşte să respingă trompa celuilalt. Dar o dată ce l-a făcut să se întoarcă şi a izbutit să-l prindă dintr-o parte, îl străpunge cu colţii, cum fac taurii cu coarnele. Dar cei mai mulţi dintre elefanţii lui Ptolemaios se temură de luptă, cum li se întîmplă de obicei elefanţilor libyeni, care nu rezistă la mirosul şi la zbieretele celor indieni, ci, înspăimîntaţi, pare-mi-se, de mărimea şi de puterea acestora, fug îndată ce îi văd de departe. Aşa se întîmplă şi atunci. Animalele, înspăimîntate, se îmbulziră spre linia de bătaie a armatei egiptene şi agema lui Ptolemaios, călcată de animale, dădu îndărăt. Atunci Antioh, ocolind pe partea dinafară a elefanţilor, se năpusti asupra lui Polycrates şi asupra călăraşilor de sub comanda acestuia. În acelaşi timp, trecînd înăuntrul liniei elefanţilor mercenarii

https://biblioteca-digitala.ro

eleni de lîngă falangă dădură năvală peste peltaştii lui Ptolemaios, ale căror rînduri fuseseră răvăşite de animale, şi îi alungară. Aşadar, toată aripa stîngă a lui Ptolemaios, călcată în acest chip, se înclină.

85 Echecrates, care comanda aripa dreaptă, la început observa ciocnirea celor două aripi pomenite, dar, cînd văzu că praful se abătea în direcţia lor şi că elefanţii lor nu îndrăzneau de loc să înainteze împotriva duşmanilor, dădu ordin lui Phoxidas să atace cu mercenarii eleni trupele aşezate în faţa lor. El însuşi, ducînd la capătul aripii pe călăraşi şi trupele aşezate în spatele elefanţilor, le scoase în afara atacului animalelor şi alungă repede pe călăraşii duşmanilor, atacîndu-i din spate şi din flanc. Aceeaşi izbîndă o avură Phoxidas şi soldaţii săi; căci, năpustindu-se asupra arabilor şi mezilor, îi siliră să se întoarcă şi să fugă în dezordine. Aşadar, aripa dreaptă a lui Antioh era învingătoare, dar cea stîngă era învinsă în chipul arătat. Falangele, cu amîndouă flancurile descoperite, rămîneau neatinse în mijlocul cîmpiei, cu speranţe de viitor îndoielnice. Dar în timp ce Antioh lupta cu succes la aripa dreaptă, Ptolemaios, care se retrăsese în spatele falangei, înaintă în mijlocul cîmpului de bătaie şi, arătîndu-se armatelor, îi înspăimîntă pe duşmani, iar în ai săi insuflă un mare avînt şi curaj. De aceea trupele lui Andromachos şi ale lui Sosibios porniră la atac cu sarissele aplecate în cumpănire. Trupele alese siriene rezistară puţin. Soldaţii lui Nicarchos însă se dădură repede înapoi şi se retraseră. Atunci Antioh, ca tînăr şi fără experienţă, socotind după aripa sa că era învingător şi în toate celelalte părţi, îi urmărea pe cei care fugeau. Cînd, într-un tîrziu, unul dintre bătrîni îl opri şi îi arătă praful care venea de la falangă înspre tabăra sa, înţelese ce se petrecuse şi încercă să se întoarcă cu escadronul regal pe locul liniei de bătaie. Văzînd însă că toţi soldaţii săi fugiră, se retrase la Raphia, încredinţat că din partea sa învinsese, dar din pricina laşităţii şi fricii altora pierduse lupta.

86 Ptolemaios, care hotărîse soarta bătăliei cu falanga, iar cu călăraşii şi cu mercenarii de la aripa dreaptă omorîse mulţi duşmani în timpul urmăririi, se retrase atunci în tabăra sa, unde petrecu noaptea. În ziua următoare îşi adună morţii

https://biblioteca-digitala.ro

şi îi îngropă, prădă pe cei ai duşmanilor, apoi ridică tabăra şi porni spre Raphia. Antioh, după bătălie, voia să adune pe cei care fugiseră în cete şi să aşeze tabăra în afara zidurilor, dar pentru că cei mai mulţi se retrăseseră în oraş, fu nevoit să intre şi el. În zorii zilei el se îndreptă spre Gaza cu partea din armată care scăpase şi acolo aşează tabăra ; trimise apoi delegaţi ca să ceară îngăduinţa de a aduna morţii, pe care îi îngropă în urma încheierii unei înţelegeri. Din armata lui Antioh muriseră nu cu mult sub zece mii de pedestraşi şi mai mult de trei sute de călăraşi ; peste patru mii fuseseră făcuţi prizonieri. Trei elefanţi muriseră pe loc, iar doi în urma rănilor primite. Din partea lui Ptolemaios pieriră aproape o mie cinci sute de pedestraşi şi aproape şapte sute de călăraşi ; dintre elefanţi muriră şaisprezece, însă cei mai mulţi dintre ei fură prinşi.

Aşadar, un asemenea sfîrşit avu bătălia de la Raphia dată de cei doi regi pentru Coelesyria. După ce-şi îngropă morţii, Antioh se retrase cu armata în ţara sa. Ptolemaios puse stăpînire fără luptă pe Raphia şi pe celelalte oraşe, pentru că toate statele se întreceau care mai de care să restabilească vechea situaţie şi să treacă de partea lui. Firește, toţi oamenii au obicei ca în astfel de împrejurări să se potrivească întotdeauna cerinţelor momentului. Mai ales însă neamul de oameni din aceste locuri este din fire înclinat spre norocul oferit de împrejurări. Atunci însă era firesc ca, sub imboldul vechii simpatii faţă de regii din Alexandria, să se întîmple aceasta. Într-adevăr, mai ales către această casă au dovedit totdeauna înclinare populaţiile din Coelesyria. De aceea îşi dădură toată silinţa pentru a-i plăcea, cinstindu-l pe Ptolemaios cu coroane, jertfe, altare şi altele de felul acesta.

87 Antioh, îndată ce sosi în oraşul care îi poartă numele [190], îl trimise pe nepotul său Antipatros şi pe Theodotos Hemiolios cu soli la Ptolemaios pentru încheierea unui tratat de pace, fiindcă se temea de năvălirea duşmanilor. De altfel, n-avea încredere nici în trupele sale din pricina înfrîngerii suferite şi se mai temea ca Achaios să nu profite de împrejurări pentru a-l ataca. Ptolemaios însă nu se gîndea la nici una dintre acestea, ci, mulţumit de victoria neaşteptată care îl făcuse să dobîndească deodată Coelesyria, nu era potrivnic păcii, ba o dorea mai mult decît se cuvenea, atras cum

https://biblioteca-digitala.ro

era de lenevire şi de obiceiurile moleşitoare ale vieţii sale. De aceea, cînd sosi Antipatros, după ce îşi arătă puţin indignarea şi dojeni purtarea lui Antioh, îngădui un armistiţiu de un an şi apoi trimise împreună cu acesta pe Sosibios, ca să încheie tratatul de pace. El rămase trei luni în ţinuturile Siriei şi ale Feniciei, restabili ordinea în oraşe, apoi, lăsîndu-l pe Andromachos din Aspendos [191] conducător al tuturor ţinuturilor arătate, ridică tabăra şi se întoarse cu sora sa şi cu prietenii la Alexandria, după ce terminase acest război într-un chip surprinzător pentru supuşii regatului său, care îi ştiau felul de viaţă. Antioh, după ce încheie tratatul de pace cu Sosibios, se preocupa, potrivit planului de la început, să se pregătească împotriva lui Achaios.

Aşadar, aceasta era situaţia în Asia.

88 În vremea aceasta, rodienii, prinzînd ocazia cutremurului care avusese loc la ei cu puţin mai înainte [192] şi în timpul căruia se năruise vestitul colos şi cea mai mare parte din ziduri şi din arsenale, folosiră cu atîta isteţime şi dibăcie această întîmplare, încît nenorocirea fu pentru ei nu de pagubă, ci mai degrabă de cîştig. Atît de mult se deosebesc la oameni ignoranţa şi nepăsarea de grija şi înţelepciunea în viaţa particulară, cît şi în cea publică, încît în primul caz chiar izbînzile aduc pagubă, pe cînd în al doilea chiar şi nenorocirile sînt pricină de cîştig. Aşadar, rodienii ştiură atunci să precupeţească bine nenorocirea, prezentînd-o mare şi îngrozitoare, dar comportîndu-se prin solii lor cu demnitate şi cu seriozitate în convorbirile publice şi în relaţiile particulare şi mişcară într-atît oraşele şi mai ales pe regi, încît nu numai că primiră daruri exagerate, ci chiar donatorii le fură şi recunoscători că le-au primit. Hieron şi Gelon nu numai că le dăruiră şaptezeci şi cinci de talanţi de argint pentru procurarea uleiului care se întrebuinţa în gimnaziu, o parte îndată, iar alta în foarte scurtă vreme, dar mai consacrară şi căldări de argint cu suporturile lor şi nişte vase pentru apă. Pe lîngă acestea, pentru jertfe trimiseră zece talanţi şi alţi zece pentru ajutorarea cetăţenilor, astfel că valoarea totală a darurilor fu de aproape o sută de talanţi. Apoi dădură scutire de orice impozit corăbierilor [193], care se duceau în porturile [194] lor şi trimiseră cincizeci de catapulte de trei coţi. În sfîrşit, deşi dăruiseră atîtea, ca şi cum ar mai fi

https://biblioteca-digitala.ro

fost îndatoraţi, ridicară în piaţa rodienilor statui care reprezentau poporul rodienîlor încoronat de poporul siracuzanilor.

89 Le făgădui şi Ptolemaios trei sute de talanţi de argint, un milion de artabe [195] de grîu, lemnărie pentru zece corăbii cu cinci rînduri de vîsle şi pentru zece cu trei rînduri de vîsle, patruzeci de mii de coţi bine măsuraţi de grinzi de pin în patru muchii, o mie de talanţi în monede de bronz, trei mii de talanţi [196] de pachete de cîlţi, trei mii de pînze de corabie, trei mii de talanţi pentru repararea colosului, o sută de arhitecţi, trei sute cincizeci de lucrători şi patruspreze talanţi în fiecare an pentru simbria acestora, apoi pentru spectacole şi pentru jertfe douăsprezece mii de artabe de grîu şi apoi încă douăzeci de mii de artabe de grîu pentru distribuire la zece trireme. Şi dădu îndată cea mai mare parte din aceste lucruri, iar din toţi banii a treia parte. De asemenea Antigonos dădu zece mii de bucăţi de lemn cu o lungime de şaisprezece pînă la optsprezece coţi pentru a face din ele uluci, cinci mii de grinzi de şapte coţi, trei mii de talanţi de fier, o mie de talanţi de smoală solidă şi o mie de măsuri [197] de smoală crudă ; pe lîngă acestea făgădui o sută de talanţi de argint, iar Chryseis, soţia lui, adăugă o sută de mii de medimni de grîu şi trei mii de talanţi de plumb. Seleucos, tatăl lui Antioh, afară de scutire de vamă pentru corăbierii rodieni care veneau în porturile regatului său, afară de zece corăbii cu cinci rînduri de vîsle echipate, mai dădu două sute de mii de medimni de grîu, zece mii de coţi de lemnărie şi o mie de talanţi de răşină şi de păr [198].

90 Daruri asemănătoare acestora trimiseră Prusias şi Mitridates [199], precum şi cei care erau atunci domnitori în Asia, ca Lysanias, Olympichos, Lymnaios [200]. Oraşele care au dat ajutor rodienilor după puterile lor, nimeni n-ar fi în stare să le enumere uşor. Aşadar, dacă cineva ar avea în vedere timpul de cînd oraşul rodienilor începu să fie clădit, ar putea să se mire că în scurtă vreme a luat o mare dezvoltare în privinţa averilor particulare şi publice ; dacă însă ar ţine seama de poziţia lui prielnică şi de darurile trimise dinafară pentru a completa bogăţia lui, nu ar mai avea motiv de mirare, ci i s-ar părea că a crescut ceva mai puţin decît s-ar fi cuvenit.

https://biblioteca-digitala.ro

Am spus acestea mai întîi pentru a arăta demnitatea rodienilor în viaţa publică, căci sînt vrednici de laudă şi de invidiat, iar în al doilea rînd pentru a arăta zgîrcenia regilor de acum şi neînsemnatele daruri pe care le primesc neamurile şi oraşele, ca regii să nu creadă că fac mare lucru cînd dăruiesc patru-cinci talanţi şi să nu pretindă să li se arate aceeaşi bunăvoinţă şi cinste pe care o arătau elenii regilor dinainte, iar oraşele, avînd înaintea ochilor valoarea darurilor din trecut, să nu acorde acum din neştiinţă onoruri foarte mari şi foarte frumoase pentru daruri mici şi de nici o valoare, ci să caute să răsplătească pe fiecare după merit, însuşire prin care mai ales se deosebesc elenii de ceilalţi oameni.

91 La începutul verii[201], cînd Agetas avea conducerea supremă a etolienilor, iar Aratos primise funcţia de strateg al aheenilor, căci de aici am lăsat povestirea războiului „aliaţilor", Licurg spartanul se întoarse din Etolia, căci eforii, găsind că era mincinoasă acuzarea pentru care plecase în exil, trimiseră după el şi-l chemară înapoi. Acesta se înţelese cu Pyrrhias etolianul, care era atunci strateg la eleni, cu privire la o invazie în Messenia. Aratos găsise corpul de mercenari al aheenilor cu totul dezorganizat şi oraşele puţin dispuse să plătească tributurile pentru susţinerea acestuia, pentru că Eperatos, strategul dinaintea lui, condusese treburile publice, cum am spus mai înainte, rău şi cu nepăsare. Cu toate acestea, după ce îi încurajă pe aheeni, în puterea unui decret obţinut de la ei se porni cu sîrguinţă pe pregătiri de război. Hotărîrile aheenilor erau acestea : să întreţină opt mii de mercenari pedestraşi şi cinci sute călăraşi, iar dintre ahei un corp ales cuprinzînd trei mii de pedestraşi şi trei sute de călăraşi. Printre aceştia erau cuprinşi megalopolitani înarmaţi cu scuturi de bronz în număr de cinci sute de pedestraşi şi cincizeci de călăraşi şi un număr egal de argeeni. Mai hotărîră ca trei corăbii să navigheze pe lîngă Acte şi golful Argolidic, iar alte trei către Patrai, Dyme şi marea din acea regiune.

92 Aşadar, Aratos se ocupa cu aceasta şi făcea cuvenitele pregătiri ; Licurg şi Pyrrhias, după ce îşi trimiseseră veste unul altuia ca să pornească în expediţie în aceeaşi zi, înaintau către Messenia. Strategul aheenilor, aflînd despre planul

https://biblioteca-digitala.ro

lor, veni la Megalopolis cu mercenarii şi cu cîteva trupe alese, ca să dea ajutor messenienilor. Licurg, după ce porni, puse stăpînire prin trădare pe Calamai, o fortăreaţă a messenienilor, apoi înaintă grăbindu-se să se unească cu etolienii. Pyrrhias însă, care ieşise din Elis cu trupe slabe de tot, fiind oprit de cyparissei îndată după intrarea sa în Messenia, se înapoiase. De aceea Licurg, neputînd să se unească cu trupele lui Pyrrhias şi, pe de altă parte, neavînd el însuşi forţe îndestulătoare, după ce îndreptă scurtă vreme un atac împotriva Andaniei [202] fără să izbutească ceva, se întoarse la Sparta. Pentru că planul duşmanilor nu reuşise, Aratos, prevăzînd cu înţelepciune viitorul, îi porunci lui Taurion să pregătească cincizeci de călăraşi şi cinci sute de pedestraşi şi messenienilor să le trimită tot atîţia călăraşi şi pedestraşi, voind ca să apere cu aceşti oameni ţara messenienilor, a megalopolitanilor, a tegeaţilor şi a argeenilor, căci aceste ţinuturi, învecinîndu-se cu Laconia, erau expuse mai mult decît oricare altele din Pelopones la năvălirile lacedemonienilor ; cu trupele de aheeni alese şi cu mercenarii avea să apere părţile Ahaiei dinspre Elida şi Etolia.

93 După luarea acestor măsuri, îi împăcă pe megalopolitani între ei potrivit hotărîrii aheenilor. Căci megalopolitanii, deposedaţi de curînd de patrie de către Cleomenes şi ruinaţi din temelii, nu numai că aveau nevoie de multe lucruri, dar erau lipsiţi de toate. Stăruiau în planurile lor trufaşe, dar le era cu neputinţă să facă faţă nevoilor publice şi particulare. De aceea tot oraşul era plin de certuri, de rivalitate şi de mînie a unora împotriva altora. Căci acest lucru se întîmplă de obicei în viaţa publică şi particulară cînd nu ajung mijloacele ca să fie îndeplinite planurile fiecăruia. În primul rînd se certau pentru construirea zidului oraşului. Unii spuneau că trebuia restrîns oraşul şi făcut numai atît de mare, încît, dacă ar începe să-l înconjure cu zid, să poată ajunge la capăt cu lucrarea şi, dacă s-ar ivi vreo primejdie, să-l poată apăra ; căci acum se afla în situaţie nesigură din pricina mărimii lui faţă de numărul mic de locuitori. Pe lîngă acestea, erau de părere ca cei avuţi să fie obligaţi să dea a treia parte din pămîntul lor pentru completarea numărului celor înrolaţi ca locuitori noi. Alţii însă nu puteau să sufere ca oraşul să fie făcut mai mic şi nici nu consimţeau

https://biblioteca-digitala.ro

să dea a treia parte din avuţii. Dar mai ales se certau între ei pentru legile scrise de Prytanis, unul dintre bărbaţii vestiţi ai şcolii peripatetice, pe care Antigonos li-l dăduse ca legislator. Acestea erau pricinile de ceartă ; totuşi, Aratos, făcînd tot ce era cu putinţă, puse capăt rivalităţii dintre ei. Condiţiile cu care sfîrşiseră neînţelegerile dintre ei le scriseră pe o stelă, pe care o înălţară lîngă altarul Hestiei în templul lui Zeus Homarios.

94 După această împăcare, el plecă şi se duse la adunarea aheenilor. Pe mercenari îi încredinţă lui Lycos din Pharai, pentru că acesta era atunci substrateg al contingentului patriei sale. Eleenii, nemulţumiţi de Pyrrhias, cerură iarăşi strateg de la etolieni pe Euripidas. Acesta, folosindu-se de faptul că aheenii se aflau întruniţi în adunare, porni cu şaizeci de călăraşi şi două mii de pedestraşi, străbătu ţinutul phareenilor şi pustii regiunea pînă la Aigion. După ce adună o pradă bogată, se retrase spre Leontios. Lycos, aflînd de cele petrecute, alergă degrabă în ajutor, surprinse pe duşmani şi, dînd îndată lupta, omorî aproape patru sute din ei şi luă prizonieri aproape două sute, printre care erau oameni vestiţi ca Physsias, Antanor, Clearh, Androlochos, Euanoridas, Aristogeiton, Nicasippos, Aspasios. Pe lîngă aceasta puse stăpînire pe arme şi pe toate bagajele. În aceeaşi vreme, comandantul flotei aheenilor se duse la Molycria[203] şi se înapoie cu aproape o sută de prizonieri. Apoi, întorcîndu-se, navigă spre Chalceea[204], iar cînd chalceienii ieşiră împotriva lui puse stăpînire pe două corăbii mari cu oameni cu tot. Prinse şi o navă mică împreună cu echipajul ei în apropiere de Rhion[205], în Etolia. Pentru că în această vreme se strînseseră multe prăzi pe uscat şi pe mare şi din ele se adunase o mare cantitate de bani şi de provizii, soldaţii avură siguranţă că vor primi plata soldelor şi oraşele nădejdea că nu vor fi împovărate cu tributuri.

95 În timpul acestor evenimente, Scerdilaidas, socotindu-se nedreptăţit de rege pentru că îi lipsea ceva din suma hotărîtă în tratatul pe care îl încheiase cu Filip, trimise cincisprezece nave uşoare ca să încerce să ia prin viclenie banii ce i se cuveneau. Acestea sosiră la Leucas şi toţi le primiră cu prietenie, în temeiul alianţei încheiate mai înainte. La

https://biblioteca-digitala.ro

început nu făcură nici un rău şi nici nu putură să facă, dar cînd corintienii Agathinos şi Cassandros, care navigau pe navele lui Taurion, ancorară lîngă ei, ca prieteni, cu patru corăbii, illyrii, călcînd convenţiile, îi atacară, puseră mîna pe ei şi pe corăbii, şi-i trimiseră la Scerdilaidas. Apoi, plecînd din Leucas şi navigînd spre capul Malea, prădau şi duceau cu ei pe negustori.

Se apropia vremea secerişului şi, în timp ce Taurion neglija paza oraşelor amintite mai sus, Aratos, cu trupe alese, veghea la strîngerea grîului în ţinutul Argosului. Atunci Euripidas porni cu etolienii, voind să prade ţinutul triteenilor. Dar Lycos şi Demodocos, comandantul cavaleriei aheenilor, aflînd de plecarea etolienilor din Elis, îi adunară pe dimeeni, pe patreeni şi pe phareeni împreună cu mercenarii, şi năvăliră în Elida. Ajungînd la localitatea ce se cheamă Phyxion, trimiseră trupele uşoare şi călăraşii să facă o incursiune în ţinut, iar trupele greu înarmate le ascunseră în apropiere de localitatea amintită [206]. Eleenii ieşiră cu toţii împotriva devastatorilor şi îi urmăriră în timp ce se retrăgeau. Dar soldaţii lui Lycos se ridicară din ascunzători şi se aruncară asupra atacatorilor. Eleenii nu ţinură piept năvalei, ci, de cum îi văzură pe duşmani, o luară la fugă, astfel că aheenii uciseră, două sute dintre ei, luară optzeci de prizonieri, iar prada adunată o duseră cu ei fără nici o primejdie. În acest timp, comandantul flotei aheenilor, făcînd de mai multe ori debarcări în Calydonia şi Naupactia, pustii ţinutul şi înfrînse de două ori trupele trimise în ajutor. Luă prizonier şi pe Cleonicos din Naupactos, dar, pentru că era proxen [207] al aheenilor, nu fu vîndut îndată, iar după cîtva timp fu lăsat liber fără răscumpărare.

96 În aceeaşi vreme, Agetas, strategul etolienilor, îi adună pe toţi etolienii şi pustii ţinutul acarnanilor, apoi înaintă, jefuind fără teamă tot Epirul. După ce săvîrşi acestea, se înapoie şi trimise pe etolieni în oraşele lor. Acarnanii, la rîndul lor, se năpustiră în ţinutul Stratosului, dar, fiind cuprinşi de panică, se întoarseră ruşinos, totuşi fără vătămare, pentru că cei din Stratos nu îndrăzniră să-i urmărească, socotind că acarnanii se retraseseră pentru ca să-i atragă într-o cursă.

https://biblioteca-digitala.ro

Atunci şi la Phanoteus se petrecu o trădare în chipul următor. Alexandru, care fusese pus conducător al Focidei de către Filip, urzise o cursă împotriva etolienilor prin mijlocirea unui oarecare Iason, care fusese pus de el la conducerea oraşului phanoteenilor [208]. Acesta, trimiţînd oameni la Agetas, strategul etolienilor, făgăduise că îi va preda cetăţuia phanoteenilor şi pentru aceea făcuse jurămînt şi încheiase convenţii. Sosind ziua stabilită, Agetas veni cu etolienii noaptea în apropiere de Phanoteus. După ce ascunse o parte din trupe la o oarecare depărtare, rămase pe loc şi, alegînd o sută de oameni dintre cei mai curajoşi, îi trimise către cetăţuie. Iason, care avea gata în oraş pe Alexandru cu soldaţii săi, primindu-i pe tineri, potrivit jurămintelor, îi introduse pe toţi în cetăţuie. Dar Alexandru se năpusti îndată asupra lor şi astfel aceşti soldaţi aleşi ai etolienilor fură făcuţi prizonieri. Cînd se făcu ziuă, Agetas, aflînd ce se întîmplase, duse armata înapoi, după ce căzuse într-o cursă asemănătoare cu cele întinse de el deseori.

97 În această vreme, regele Filip puse stăpînire pe Bylazora [209], cel mai mare oraş din Peonia, care se afla într-o poziţie foarte prielnică pentru incursiunile din Dardania în Macedonia, încît prin această cucerire regele se eliberă de orice teamă din partea dardanilor. Într-adevăr, acestora nu le mai era uşor să năvălească în Macedonia, pentru că Filip era, cu acest oraş, stăpîn pe căile de intrare. Lăsînd acolo o garnizoană, trimise în grabă pe Chrysogonos să-i adune pe soldaţii din Macedonia de sus, iar el, luînd trupele recrutate din Bottia [210] şi din Amphaxitis [211], se duse cu ele la Edessa. După ce îi primi acolo pe macedonenii conduşi de Chrysogonos, porni cu toată armata şi, în a şasea zi, sosi la Larisa. Fără să se oprească, înaintă în marş forţat toată noaptea şi către zorii zilei sosi la Meliteea [212], apropie scările de ziduri şi încercă să pună mîna pe oraş. Cu acest atac fără veste şi neaşteptat îi înspăimîntă pe meliteeni, aşa că uşor ar fi putut pune stăpînire pe oraş, dar, pentru că scările erau mult mai scurte decît era nevoie, dădu greş în acţiunea sa.

98 Într-o astfel de împrejurare mai ales ar putea cineva să facă imputări comandanţilor. Căci dacă unii, fără nici o prevedere, fără să măsoare zidurile, locurile prăpăstioase şi

https://biblioteca-digitala.ro

celelalte puncte de felul acesta pe unde îşi propun să atace, tocmai pe acolo se apropie de un oraş, fără chibzuială, ca să pună mîna pe el, cine nu le-ar face imputări ? Dacă însă au făcut măsurătorile cum se cere din partea lor şi apoi încredinţează la întîmplare unor oameni oarecare construirea scărilor şi în general a maşinilor de război, care se fac cu puţină osteneală, dar care se probează în momente aşa de grave, cum să nu fie drept să li se aducă învinuiri ? Căci în astfel de acţiuni nu e posibil să se facă ceva cum trebuie sau să nu suferi nici o pagubă, ci, o dată cu neizbutirea urmează pierderi în mai multe feluri ; în momentul acţiunii e primejdia la care sînt expuşi cei mai viteji oameni şi mai ales în timpul retragerii o dată ce sînt trataţi cu dispreţ de duşmani. Exemple de acest fel sînt foarte multe. Evident că printre cei care în astfel de întreprinderi n-au izbutit ar putea găsi cineva mai mulţi din cei care au pierit sau care au ajuns în primejdia cea mai mare, decît din cei care au ieşit fără vătămare. Apoi, pentru viitor, pricinuiesc împotriva lor însişi neîncredere şi ură şi dau tuturor de veste să se păzească de ei ; căci nu numai celor care au suferit atacul, ci chiar şi celor care au aflat în vreun chip oarecare ce s-a întîmplat le trezesc gîndul să fie cu băgare de seamă şi să se păzească. De aceea comandanţii nu trebuie să lucreze niciodată la întîmplare cînd săvîrşesc astfel de planuri. Sînt uşoare, de altfel, măsurarea şi construirea unor asemenea maşini, aşa încît să nu se poată face greşeli dacă sînt executate cu metodă.

Dar acum e timpul să reluăm continuarea povestirii. Cu privire la acest subiect vom găsi iarăşi un moment şi un loc potrivit în cursul acestei opere şi vom încerca să arătăm cum ar putea cineva să greşească cît mai puţin în astfel de iniţiative.

99 Filip, neizbutind în acţiunea sa, aşează tabăra lîngă rîul Enipeus [213] şi aduse din Larisa şi din celelalte oraşe maşinile pe care le pregătise în timpul iernii pentru asediu. Căci scopul principal al expediţiei sale era să pună mîna pe Theba din Phtiotida. Acest oraş este aşezat nu departe de mare, cam la trei sute de stadii depărtare de Larisa şi domină în chip prielnic Magnesia şi Tesalia ; din Magnesia mai ales ţinutul demetrienilor [214], iar din Tesalia ţinutul

https://biblioteca-digitala.ro

pharsalienilor şi al pheraienilor. Şi tocmai din acest oraş ocupat de etolieni, care făceau incursiuni neîncetate, veneau atunci mari nenorociri asupra demetrienilor, pharsalienilor şi lariseenilor ; căci adesea etolienii făceau incursiuni pînă la cîmpia ce se cheamă Amyricon [215]. De aceea Filip făcea toate eforturile pentru a pune stăpînire pe acest oraş, socotind de mare însemnătate cucerirea lui. Adunînd o sută cincizeci de catapulte şi douăzeci şi cinci de maşini pentru aruncat pietre, merse înspre Theba. Împărţind apoi armata în trei părţi, ocupă locurile din jurul oraşului şi cu o parte din trupe tăbărî lîngă Scopion [216], cu alta lîngă aşa-numitul Heliotropion [217], iar a treia o avea pe muntele care domină oraşul. Spaţiul dintre tabere îl întări cu şanţ şi cu gard dublu şi îl asigură cu turnuri de lemn, înălţîndu-le la cîte un pletru [218] depărtare, cu pază îndestulătoare. Apoi adună la un loc toate lucrările pregătite şi începu să ducă maşinile către cetăţuie.

100 În primele trei zile nu putu să împingă înainte lucrările, pentru că cei din oraş se apărau cu vitejie şi cu îndrăzneală. Cînd însă, din pricina hărţuielilor necontenite şi a mulţimii săgeţilor, unii dintre luptătorii din oraş căzură, iar alţii fură răniţi, atunci la asediaţi se produse o oarecare slăbire şi macedonenii începură săparea galeriilor. Printr-o muncă neîncetată, cu toate că terenul prezenta obstacole, în a noua zi ajunseră cu greutate la zid. Apoi lucrînd cu schimbul, astfel încît să nu înceteze nici ziua, nici noaptea, în trei zile săpară pe dedesubt şi sprijiniră cu stîlpi de lemn doi pletri [219] de zid. Cum însă proptelele nu putură să susţină greutatea, ci se lăsară, zidul se surpă înainte ca macedonenii să-i dea foc. Macedonenii făcură de zor curăţirea dărîmăturilor şi se pregăteau pentru atac, dar, cînd erau gata să pătrundă cu forţa, thebanii, înspăimîntaţi, predară oraşul. Prin această izbîndă, Filip asigură Magnesia şi Tesalia, lipsi pe etolieni de mari resurse şi dovedi trupelor sale că pe bună dreptate ucisese pe Leontios, care se lăsase într-adins bătut mai înainte în asediul de la Palaieis. Ajungînd stăpîn pe Theba, făcu sclavi pe locuitorii care se aflau în ea, aşeză acolo macedoneni şi în loc de Theba îi puse numele de Philippopolis.

https://biblioteca-digitala.ro

Cînd tocmai sfîrşise operaţiile la Theba, veniră iarăşi delegaţi de la Chios, de la Rodos, de la Bizanţ şi de la regele Ptolemaios pentru a mijloci pacea. Acestora le dădu răspunsuri asemănătoare cu cele dinainte şi le spuse că nu este potrivnic încetării ostilităţilor, apoi îi trimise să vadă dacă etolienii erau de aceeaşi părere. El însă nu ţinea să facă pace şi stăruia în executarea planurilor sale.

101 De aceea, cînd află că navele lui Scerdilaidas făceau jafuri în jurul capului Malea, îi tratau ca duşmani pe toţi neguţătorii şi atacau prin trădare unele din corăbiile sale ancorate la Leucas, pregăti douăzeci de nave cuirasate, opt necuirasate şi treizeci de bărci de piraţi şi trecu Euripos, dorind să surprindă pe illyri şi fiind cu totul plin de speranţă în ducerea cu succes a războiului împotriva etolienilor, pentru că nu ştia nimic din cele ce se întîmplaseră în Italia. În vremea cînd Filip asedia Theba, romanii fuseseră înfrînţi de Hanibal în lupta din Etruria [220], dar vestea despre aceste evenimente nu ajunsese încă în Elada. Filip, sosind tîrziu şi negăsind navele lui Scerdilaidas, ancoră la Cenchreai şi trimise navele cuirasate cu poruncă de a naviga pe lîngă Malea înspre Aigion şi Patrai. Transportînd apoi celelalte corăbii peste Istm, porunci tuturor să ancoreze la Lechaion. Apoi el se duse degrabă cu prietenii la jocurile nemeene din Argos. Tocmai cînd privea o luptă gimnică, sosi din Macedonia un om cu o scrisoare ca să-l înştiinţeze că romanii fuseseră înfrînţi într-o mare bătălie şi că Hanibal domina în cîmp deschis. Filip arătă îndată scrisoarea numai lui Demetrios din Pharos, rugîndu-l să tacă. Acesta, folosind prilejul, îl sfătui pe rege să pună capăt cît mai repede războiului cu etolienii, să-şi îndrepte atenţia la Illyria şi apoi la trecerea în Italia. Căci toată Elada se supune acum ordinelor lui, zicea el, şi va continua să i se supună, pentru că aheenii îi erau favorabili de bunăvoie, iar etolienii erau înfricoşaţi de cele ce suferiseră în războiul în curs. Adăugă că Italia şi trecerea în Italia avea să fie începutul unei dominaţii universale, care nimănui nu i se cuvenea mai mult decît lui. Momentul prielnic era acum, cînd romanii fuseseră înfrînţi.

102 Cu astfel de vorbe îl încurajară repede pe Filip, mai ales pentru că regele era tînăr, norocos în întreprinderile

https://biblioteca-digitala.ro

sale şi mai presus de toate se arăta îndrăzneţ, apoi pe lîngă acestea se trăgea dintr-o familie care întotdeauna rîvnise la conducerea întregii lumi.

Filip, cum am spus, îi arătase numai lui Demetrios veştile din scrisoare, apoi îi adună pe prieteni şi discută despre pacea cu etolienii. Chiar şi Aratos nu era potrivnic unei înţelegeri, pentru că i se părea nimerit să pună capăt războiului cînd erau într-o situaţie favorabilă. Astfel regele, fără să mai aştepte pe delegaţii care în numele ligii duceau tratative pentru pace, trimise îndată la etolieni pe Cleonicos din Naupactos, care, fiind făcut prizonier, aştepta încă adunarea aheenilor. Apoi el însuşi, cu corăbiile şi cu trupele de uscat din Corint, veni la Aigion. Înaintînd spre Lasion şi ocupînd fortăreaţa din Perippia [221], se prefăcu că vrea să năvălească în Eleea, pentru a nu părea că este prea doritor de încetarea războiului. Apoi, după ce Cleonicos se duse şi veni de două-trei ori, dădu ascultare cererilor etolienilor şi consimţi să stea de vorbă cu ei. Părăsind atunci preocupările de război, trimise oameni cu scrisori în oraşele aliate, invitîndu-le să trimită delegaţi pentru a lua parte la discuţiile pentru pace. El trecu apoi cu armata şi aşeză tabăra în apropiere de Panormos, port al Peloponesului, care este aşezat în faţa oraşului Naupactos şi acolo îi aşteptă pe delegaţii aliaţilor. Pînă cînd aceştia trebuiau să se adune, navigă la Zacynthos, rîndui el însuşi treburile insulei şi apoi se întoarse la Panormos.

103 Cînd delegaţii la adunare se întruniră, Filip trimise la etolieni pe Aratos, pe Taurion şi pe alţi cîţiva care veniseră cu aceştia. Ei se întîlniră cu etolienii în adunare generală la Naupactos. După ce discutară puţin, văzînd pornirea lor pentru pace, se întoarseră la Filip pentru a-l înştiinţa despre aceste lucruri. Etolienii, dorind să pună capăt războiului, trimiseră împreună cu aceştia soli la Filip să-l roage să vină cu armata la ei, pentru ca printr-o discuţie directă să se ajungă la o înţelegere mulţumitoare. Regele, îndemnat de această chemare, trecu cu armata la aşa-numita Coila [222] Naupactiei, care se afla la cel mult douăzeci de stadii [223] depărtare de oraş ; după ce aşeză tabăra acolo, înconjură cu o întăritură corăbiile şi tabăra şi rămase pe loc, aşteptînd momentul întîlnirii. Etolienii veniră cu toţii fără arme şi,

https://biblioteca-digitala.ro

oprindu-se cam la două stadii[224] depărtare de tabăra lui Filip, trimiseră delegaţi şi începură să discute situaţia prezentă. Mai întîi regele trimise pe delegaţii veniţi din partea aliaţilor, însărcinîndu-i să propună pace etolienilor cu condiţia ca şi unii şi alţii să păstreze cele ce aveau în prezent. Etolienii primiră degrabă această condiţie şi după aceea între cele două părţi avu loc un continuu schimb de solii pentru amănunte. Pe cele mai multe din ele le vom lăsa la o parte, pentru că nu au nimic vrednic de amintit, însă vom menţiona sfatul lui Agelaos din Naupactos, pe care l-a dat în timpul primei întîlniri regelui şi aliaţilor care erau de faţă.

104 Acesta spuse că elenii nu trebuiau să se lupte niciodată între ei, ci să mulţumească zeilor dacă toţi, în deplină înţelegere şi împreunîndu-şi braţele, ca cei care trec un fluviu, vor putea să respingă atacurile barbarilor şi să se salveze pe ei înşişi şi oraşele lor. Totuşi, dacă acest lucru nu era întru totul cu putinţă, îi ruga ca cel puţin pentru moment să se înţeleagă între ei şi să se apere, privind înaintea lor la puterea armatelor şi mărimea războiului ce avea loc în apus. Căci era limpede pentru oricine se preocupa cît de cît de treburile comune că, fie că ar fi învins cartaginezii pe romani, fie că romanii ar fi învins pe cartaginezi în război, nu era de loc probabil ca învingătorii să se oprească la stăpînirea Italiei şi a Siciliei, ci aveau să-şi întindă planurile şi armatele lor dincolo de ceea ce se cuvenea. De aceea îi îndemna pe toţi şi mai ales pe Filip să vegheze asupra acestei primejdii. Paza aceasta există dacă el, renunţînd la ideea de a-i nimici pe eleni şi a-i face o pradă uşoară pentru atacatori, dimpotrivă, ar avea grijă de ei ca de propriul său corp şi s-ar ocupa de toate părţile Eladei ca şi cum ar fi ale lui şi i s-ar cuveni lui. Căci numai lucrînd în acest chip elenii îi vor fi binevoitori şi tovarăşi siguri pentru realizarea scopurilor lui, iar cei dinafară vor unelti mai puţin împotriva puterii sale, de teama fidelităţii elenilor faţă de el. Dacă rîvnea la cuceriri, îl îndemna să privească spre apus şi să fie atent la războaiele care aveau loc în Italia, pentru ca, stînd de strajă cu prudenţă, să se încumete la vreme potrivită, să lupte pentru stăpînirea întregii lumi. Împrejurările de faţă nu erau potrivnice unei astfel de speranţe. Îl îndemna să amîne pentru vremuri mai bune neînţelegerile şi

https://biblioteca-digitala.ro

războaiele cu elenii şi mai ales să fie cu grijă ca să aibă, oricînd ar vrea, putinţa de a face pace şi de a se război cu ei. „Dacă norii care se arată acum dinspre apus se vor întinde asupra Eladei, tare mă tem — zise el — ca armistiţiile şi războaiele şi toate aceste jocuri pe care le facem ca nişte copii acum între noi să nu ne fie retezate într-atît încît să-i rugăm pe zei să mai avem măcar această putinţă, să luptăm şi să facem pace oricînd am vrea şi, într-un cuvînt, să fim stăpîni pe certurile dintre noi".

105 Aşadar, cu această cuvîntare Agelaos îi înduplecă pe toţi aliaţii pentru pace şi mai ales pe Filip, pentru că se folosise de vorbe potrivite cu dorinţa pe care i-o treziseră sfaturile lui Demetrios. De aceea, înţelegîndu-se între ei asupra amănuntelor, încheiară tratatul şi se despărţiră, ducînd fiecare în patriile lor pacea în loc de război.

Toate aceste evenimente avură loc în al treilea an al olimpiadei o sută patruzecea, adică bătălia romanilor în Tyrrhenia [225], războiul lui Antioh pentru Coelesyria şi pacea aheenilor şi a lui Filip cu etolienii.

Aşadar, această împrejurare şi această adunare [226] legă pentru întîia oară între ele întîmplările din Elada, din Italia şi din Libya. Căci de atunci Filip şi căpeteniile elenilor, cînd făceau război sau pace între ei, nu lucrau numai în legătură cu evenimentele din Elada, ci toţi îşi aţinteau privirile asupra Italiei. Acelaşi lucru se întîmplă repede şi locuitorilor din insule şi din Asia. Într-adevăr, cei care erau nemulţumiţi de Filip şi unii dintre cei care erau în neînţelegere cu Attalos, nu se mai întorceau către Antioh şi Ptolemaios, spre miazăzi şi răsărit, ci de atunci priveau spre apus, şi unii trimiteau soli la cartaginezi, alţii la romani şi de asemenea romanii trimiteau delegaţi la eleni, temîndu-se de îndrăzneala lui Filip şi luînd măsuri de prevedere ca regele să nu se folosească de împrejurările care îi ameninţau atunci. Fiindcă am arătat limpede, cred, potrivit făgăduielii de la început, cînd, cum şi din ce cauze faptele istorice din Elada s-au împletit cu cele din Italia şi din Libya, acum, după ce vom povesti în continuare despre evenimentele din Elada pînă în vremea în care romanii au fost înfrînţi în bătălia de la Cannae, la care am lăsat evenimentele din Italia, vom sfîrşi această carte, ajungînd cu povestirea la data menţionată.

https://biblioteca-digitala.ro

106 Aşadar, îndată ce terminară războiul, aheenii îşi aleseră strateg pe Timoxenos şi se întoarseră la tradiţiile şi la ocupaţiile lor, şi o dată cu aheenii şi celelalte oraşe din Peloponesîşi redobîndiră bunurile, se puseră să lucreze pămîntul, reînnoiră sacrificiile strămoşeşti, sărbătorile religioase şi celelalte solemnităţi în cinstea zeilor care erau obişnuite la fiecare. Căci la cei mai mulţi aceste îndatoriri fuseseră aproape date uitării din pricina războaielor necontenite. Căci nu-mi explic cum peloponesienii, care mai mult decît alţi oameni sînt înclinaţi spre o viaţă blîndă şi omenească, s-au bucurat mai puţin decît toţi de aceasta în vremurile de mai înainte şi mai degrabă au fost mereu, cum zice Euripide [227], necăjiţi de munca excesivă şi niciodată cu lancea în repaus. Mi se pare, totuşi, că ei suferă acest neajuns în chip firesc; căci toţi cei care din fire năzuiesc către predominare şi către libertate se luptă necontenit între ei, nefiind dispuşi să cedeze întîietatea. Atenienii se eliberaseră de teama de macedoneni şi păreau că de atunci se bucură de libertate trainică. După ce aleseră căpetenii pe Eurycleides şi pe Micion [228], nu mai luară parte la viaţa politică şi militară a celorlalţi eleni. Supuşi voinţei şi înclinărilor căpeteniilor lor, fură risipitori în măguliri faţă de toţi regii şi mai ales faţă de Ptolemaios. Suportară tot felul de decrete si de proclamări, ţinînd prea puţin seama de buna-cuviinţă din pricina lipsei de judecată a căpeteniilor lor.

107 Îndată după aceste vremuri, Ptolemaios avu de înfruntat un război împotriva egiptenilor. Căci acest rege, înarmîndu-i pe egipteni pentru războiul împotriva lui Antioh, chibzuise pentru prezent cît putea mai bine, însă pentru viitor greşise, pentru că, îngîmfaţi de victoria de la Raphia, aceştia nu mai voiră să stea sub ordinele lui, ci, socotindu-se capabili să se susţină singuri, căutau un conducător cu prestigiu. Ceea ce şi făcură în cele din urmă nu după multă vreme. Antioh, care în timpul iernii făcuse mari pregătiri, la începutul primăverii trecu peste Tauros si, făcînd alianţă cu regele Attalos, începu războiul împotriva lui Achaios. Etolienii pentru moment fură mulţumiţi de pacea făcută cu aheenii, căci războiul nu le reuşise după speranţa lor. De aceea aleseră strateg pe Agelaos din Naupactos, care se străduise foarte mult pentru pace, dar nu lăsară să treacă mult

https://biblioteca-digitala.ro

timp şi începură să fie nemulţumiţi şi-l dojeniră pe Agelaos că le tăiase toate foloasele dinafară [229] şi orice speranţă pentru viitor, fiindcă făcuse pace nu numai cu unii, ci cu toţi elenii. Agelaos, suportînd această dojană absurdă, le înfrînă pornirile, de aceea, împotriva firii lor, ei fură nevoiţi să se stăpînească.

108 Regele Filip, întorcîndu-se pe mare în Macedonia după încheierea păcii, găsi aici pe Scerdilaidas, care, sub pretextul banilor ce îi datora regele pentru care luase prin trădare şi corăbiile de la Leucas, prădase atunci un oraş din Pelagonia [230] numit Pissaion, atrăsese de partea sa prin teamă sau prin promisiuni nişte oraşe din Dassaretis [231], anume Antipatreea, Chrysondyon, Gertunta, şi făcuse incursiuni în multe părţi ale Macedoniei învecinate cu această regiune. Atunci Filip plecă înainte cu armata ca şi cum ar fi voit să-şi redobîndească oraşele care se separaseră de el, însă în realitate era hotărît să înceapă războiul cu Scerdilaidas, pentru că socotea că era foarte necesar să pună bună rînduială în Illyria pentru îndeplinirea celorlalte planuri ale sale şi mai ales pentru trecerea în Italia. Căci Demetrios aprindea necontenit speranţa şi avîntul în sufletul regelui, încît Filip le vedea chiar şi în vis şi era cu gîndul numai la aceste isprăvi de viitor. Demetrios însă făcea acestea nu pentru Filip, care era luat în consideraţie abia în al treilea loc, ci din ură faţă de romani şi mai cu seamă pentru el însuşi şi pentru speranţele sale, căci era încredinţat că numai astfel avea să redobîndească stăpînirea în Pharos. Filip porni deci cu armata şi redobîndi oraşele amintite mai sus. Ocupă în Dassaretis Creonion şi Gerus ; lîngă lacul Lychnidios, Enchelanes, Cerax, Sation şi Boioi ; în ţinutul caloicinilor Bastia şi în al pisantinilor [232] Orgessos. După ce sfîrşi aceste operaţii, trimise trupele în taberele de iarnă. Aceasta era iarna în care Hanibal, după ce devastase cele mai vestite locuri din Italia, se pregătea să-şi aşeze tabăra de iarnă lîngă Gerunium în Daunia. Romanii îşi alegeau atunci consuli pe Gaius Terentius şi pe Lucius Aemilius [233].

109 În timpul iernării, Filip se gîndea că pentru planurile sale avea nevoie de corăbii şi de vîslaşi pe mare nu în vederea unei lupte navale, căci nu spera să poată înfrunta

https://biblioteca-digitala.ro

pe romani pe mare, ci mai degrabă pentru a transporta pe soldaţi şi a-i trece mai repede în locul pe care l-ar alege şi pentru a ataca pe duşmani pe neaşteptate. De aceea, socotind că illyrii ştiau să facă cele mai bune nave pentru această acţiune, îi puse să pregătească o sută de vase, lucru pe care l-a făcut, cred, el cel dintîi dintre regii Macedoniei. Cînd acestea fură gata, adună trupele la începutul verii şi, după ce îi deprinse puţin pe macedoneni cu vîslitul, porni pe mare. În această vreme Antioh trecea peste Tauros. Filip, străbătînd Euripos şi trecînd dincolo de capul Maleea, sosi în locurile din apropiere de Cephallenia şi de Leucas, unde ancoră şi observă cu atenţie mişcările flotei romanilor. Cînd află că aceştia stau cu corăbiile ancorate lîngă Lilybaion, nu mai şovăi, ci ridică ancorele şi se îndreptă spre Apollonia.

110 Tocmai cînd era aproape de gura rîului Aoos, care curge pe lîngă oraşul apolloniaţilor, o panică asemănătoare cu cele care se produc în armatele de uscat cuprinse flota sa. Nişte vase dintre cele care navigau în urmă ancorară la insula care se cheamă Sason şi se află la intrarea Mării Ioniene. La căderea nopţii sosiră la Filip, aducîndu-i vestea că ancoraseră acolo unii care navigau de la Strîmtoare [234]. Aceştia spuneau că lăsaseră la Rhegium nave romane cu cinci rînduri de vîsle, care navigau spre Apollonia pentru a da ajutor lui Scerdilaidas. Filip, crezînd că flota avea să-i fie îndată în spate, fu cuprins de frică şi, ridicînd repede ancorele, porunci să navigheze înapoi. Plecarea şi înapoierea le făcu fără nici o ordine şi a doua zi trase la ţărm la Cephallenia, după ce navigase fără oprire o zi şi o noapte. Prinzînd puţin curaj, rămase acolo sub pretext că se întorsese pentru nişte treburi pe care avea să le pună în ordine în Pelopones. Dar toată această frică a lui era fără temei. Căci Scerdilaidas, auzind că Filip în timpul iernii pusese să se construiască mai multe vase şi aşteptîndu-se la un atac pe mare, trimisese la romani oameni ca să-i înştiinţeze despre acestea şi să le ceară ajutor. Romanii trimiseseră din flota lor de la Lilybaion o unitate de zece nave, şi aceasta fusese văzută la Rhegium. Dacă Filip n-ar fi fugit prosteşte de ea, cuprins cum era de frică, atunci mai ales ar fi putut să-şi ajungă scopul în Illyria, pentru că romanii aveau toate gîndurile şi toată activitatea îndreptată către Hanibal şi lupta de la Can-

https://biblioteca-digitala.ro

nae şi ar fi pus stăpînire, poate, pe acele nave. Acum însă el se înfricoşă de acea veste şi se întoarse în Macedonia fără vătămare, ce e drept, dar nu cu cinste.

111 În această vreme făcu şi Prusias ceva vrednic de menţionat. Galatii [235], pe care regele Attalos îi trecuse din Europa pentru a lupta împotriva lui Achaios datorită faimei lor de vitejie, separîndu-se de regele amintit pentru bănuielile arătate mai sus [236], devastaseră cu multă neobrăzare şi violenţă oraşele din Helespont şi în cele din urmă începuseră să asedieze pe ilieni [237], dar locuitorii Alexandriei din Troada săvîrşiseră în această împrejurare o faptă curajoasă. Astfel ei trimiseră pe Themistes cu patru mii de oameni şi liberară pe ilieni de asediu, apoi alungară pe galati din toată Troada, punîndu-le piedici în aprovizionare şi respingîndu-le toate năvălirile. Galatii însă ocupară Arisba [238], situată în ţara abydenilor [239], după care începură să neliniştească şi să lupte pe faţă împotriva oraşelor fundate în locurile din împrejurimi. Prusias merse cu armată împotriva lor şi, dînd o bătălie, ucise pe bărbaţi pe cîmpul de luptă, măcelări în tabără aproape pe toţi copiii şi pe femeile lor şi lăsă pe luptători să prade bagajele lor. Săvîrşind acestea, liberă de mare teamă şi primejdie oraşele din Helespont şi lăsă urmaşilor o frumoasă pildă ca să nu îngăduie barbarilor o trecere uşoară în Asia.

Aşadar, astfel era şi situaţia în Grecia şi în Asia. În Italia, după bătălia de la Cannae, cele mai multe populaţii trecură de partea cartaginezilor, cum am arătat în cele dinaintea acestora [240]. Acum vom sfîrşi povestea cu aceste împrejurări, după ce am trecut în revistă evenimentele din Asia şi din Elada pe care le cuprinde olimpiada o sută patruzecea. În cartea următoare, după ce vom aminti pe scurt începutul acestei cărţi, vom trece la expunerea constituţiei romane, potrivit făgăduielii de la început [241].

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

CARTEA A VI-A

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

F R A G M E N T E

I. DIN INTRODUCERE

1 Întrerupînd povestirea cu aceste fapte [1], vom continua expunerea cu constituţia romanilor şi, în legătură cu aceasta, îndată după aceea vom arăta că forma deosebită a constituţiei le-a ajutat foarte mult nu numai să redobîndească stăpînirea Italiei şi Siciliei şi apoi să-i supună pe iberi şi pe celţi, ci în cele din urmă, învingîndu-i în război pe cartaginezi, să se gîndească la cucerirea întregii lumi. [P o l y b., III, 2, 6].

După ce vom povesti pînă la această dată faptele care au avut loc la greci şi care s-au petrecut în aceeaşi olimpiadă [2], abia atunci, potrivit planului de la început, vom trata anume despre constituţia romană, socotind că o astfel de expunere nu numai că este potrivită pentru opera istorică, dar este de mare folos celor doritori de învăţătură, ca şi oamenilor politici, pentru îndreptarea şi pregătirea constituţiilor [*ibidem*, III, 118, 11].

Şi care este, în sfîrşit, cauza, ar putea întreba cineva nedumerit, că, după dobîndirea stăpînirii întregii lumi, [romanii], deşi acum au o putere cu mult mai mare decît înainte, nu pot nici să echipeze corăbii atît de multe, nici să pornească pe mare cu flote aşa de numeroase ? Dar în privinţa acestei nedumeriri se vor putea cunoaşte lămurit cauzele cînd vom ajunge la expunerea constituţiei lor [*ibidem*, I, 64, 1].

Despre acest subiect [tratase unele laturi ale artei militare] am vorbit mai înainte pe larg în cartea despre constituţie [*ibidem*, X, 16, 7].

Acesta [Colegiul Saliilor] este, cum am spus în cartea despre constituţie, unul dintre cele trei colegii prin care se îndeplinesc la Roma cele mai însemnate jertfe pentru zei [*ibidem*, XXI, 10 (13), 11].

2 Îmi dau foarte bine seama că unii vor fi nedumeriţi pentru ce, întrerupînd continuarea firului povestirii, am

https://biblioteca-digitala.ro

amînat pînă în acest moment darea de seamă despre constituţia romană. Că această parte a planului general era pentru mine încă de la început unul dintre obiectivele necesare, cred că am făcut limpede cunoscut în multe locuri şi mai ales la începutul şi în introducerea istoriei [3], în care am spus că, pentru cititorii lucrării, cel mai frumos şi mai folositor rod al operei noastre este acela de a cunoaşte şi a afla cum şi datorită cărui fel de constituţie aproape toate ţările de pe pămîntul locuit au fost învinse şi au căzut sub o singură putere, aceea a romanilor, în mai puţin de cincizeci şi trei de ani, ceea ce nu se ştie să se fi întîmplat mai înainte. Odată învederată aceasta, n-am văzut moment mai potrivit decît cel prezent pentru cercetarea şi probarea celor ce urmează să fie spuse despre constituţie. Căci constituţia trebuie observată în acelaşi fel în care în viaţa particulară oamenii obişnuiesc să-şi facă o părere despre bărbaţii răi sau virtuoşi ; ori de cîte ori îşi propun să se pronunţe exact, nu examinează momentele liniştite şi fără primejdie din viaţă, ci peripeţiile nenorocoase şi succesele norocoase, socotind că singura piatră de încercare a unui om desăvîrşit este faptul de a putea suporta cu bravură şi nobleţe schimbările totale ale soartei. De aceea, nevăzînd ce schimbare s-ar putea găsi mai radicală şi mai mare decît cea care s-a petrecut la romani în vremea noastră, am rezervat pentru această împrejurare argumentarea în favoarea celor spuse mai sus. Dar se va putea cunoaşte mărimea schimbării din acestea (vezi tratatul *Despre strategie* [*Excerpta Vaticana*, p. 369, Mai. 24. 4 Heys]).

Ceea ce încîntă şi aduce folos celor doritori de învăţătură este tocmai cercetarea cauzelor şi a ceea ce este mai de seamă în fiecare moment istoric. Structura constituţiei unui stat trebuie socotită cea mai însemnată cauză a reuşitei sau a nereuşitei oricărei acţiuni. Căci din ea, ca dintr-un izvor, nu numai că ţîşnesc toate planurile şi începutul oricăror lucrări, dar tot din ea se trage şi sfîrşitul [*Excerpta Vaticana*, p. 370, M. 24. 30. H].

Imposibilul în înşelăciune închide orice cale de apărare pentru cei vinovaţi de ea [*Codex Urbinas*, margo fol. 61r].

https://biblioteca-digitala.ro

II. DESPRE DIFERITE FORME DE STAT

3 Cînd este vorba despre statele elenice, care adesea au ajuns puternice, dar adesea au încercat şi o schimbare totală în sens opus [4], e uşor nu numai de povestit trecutul, dar şi de pronunţat asupra viitorului, căci istorisirea celor cunoscute este uşoară şi tot aşa prezicerea viitorului, dacă este dedus din trecut, este la îndemîna oricui. Cu privire la romani însă nu e de loc uşor de descris nici condiţiile prezente, din pricina complexităţii constituţiei lor [5], nici de prezis viitorul, din pricina necunoaşterii particularităţilor din trecut în viaţa publică şi privată. De aceea e nevoie de mare atenţie şi aprofundare, pentru privirea laolaltă cu claritate a factorilor hotărîtori în această constituţie.

Cei mai mulţi dintre cei care voiesc să ne dea învăţături cu privire la chestiunile de acest fel vorbesc despre trei forme de constituţii, dintre care pe una o numesc *regalitate,* pe alta *aristocraţie* şi pe a treia *democraţie.* Mi se pare cu totul firesc să-i întrebe cineva cu nedumerire dacă ni le înfăţişează ca fiind singurele forme de constituţie sau, nu cumva, pe Zeus, ca pe cele mai bune. Căci mi se pare că se înşală în amîndouă privinţele [6]. Este limpede că cea mai bună trebuie socotită constituţia alcătuită din toate amintitele particularităţi ale celor trei forme [7]. Despre aceasta avem nu numai o dovadă teoretică, ci şi una reală, după ce Licurg a alcătuit cel dintîi constituţia lacedemoniană în acest mod [8]. Apoi nu se pot admite numai aceste trei forme de constituţie. Căci am văzut că unele constituţii monarhice erau şi tiranice [9]. Deşi acestea se deosebesc foarte mult de regalitate, în aparenţă prezintă cu aceasta o oarecare asemănare, datorită căreia toţi monarhii, atît cît le stă în putinţă, îşi iau în chip mincinos şi se folosesc de numele de rege [10]. Ba chiar au existat mai multe state oligarhice care păreau că au ceva asemănător cu cele aristocratice, de care însă, la dreptul vorbind, se deosebeau foarte mult. Acelaşi lucru se poate spune şi despre democraţie.

4 Că este adevărat ceea ce am spus se vede limpede din cele ce urmează. Căci, fără îndoială, nu orice conducere de unul singur se poate numi numaidecît regalitate, ci numai aceea care este primită de bunăvoie şi cîrmuită cu judecată [11]

https://biblioteca-digitala.ro

mai degrabă decît cu teroare şi forţă, şi nici orice guvernare oligarhică nu trebuie socotită aristocraţie, ci numai aceea care este electivă şi condusă de oamenii care prin alegere se dovedesc a fi cei mai drepţi şi mai înţelepţi [12]. De altă parte, nu este conducere democratică aceea în care mulţimea este stăpînă să lucreze după bunul plac şi orice îşi propune [13], ci aceea în care e de tradiţie strămoşească şi înrădăcinată venerarea zeilor, cinstirea părinţilor, respect faţă de cei mai bătrîni, supunerea în faţa legilor; în astfel de comunităţi, cînd învinge părerea celor mulţi, se poate socoti că există democraţie. De aceea se poate spune că există *şase* feluri de constituţii: *trei*, pe care le citează toţi şi despre care s-a vorbit mai înainte şi *alte trei* de aceeaşi natură ca şi acestea [14], adică *monarhia*, *oligarhia* şi *ohlocraţia*. Aşadar, cea dintîi, care se stabileşte fără pregătire şi oarecum firesc, este *monarhia* [15]. După ea urmează şi din ea se naşte, după o anumită pregătire şi orientare, *regalitatea*. După ce ea se schimbă [16] în direcţia viciilor înnăscute [17], adică în tiranie iarăşi, din ruina acestora se naşte aristocraţia. Schimbîndu-se şi aceasta în chip firesc în oligarhie cînd mulţimea se porneşte cu mînie împotriva nedreptăţilor căpeteniilor, se naşte *democraţia*. Cu vremea apoi, din pricina trufiei şi ilegalităţii acesteia, ia naştere *ohlocraţia*. Că sînt adevărate cele ce am spus acum se poate cunoaşte foarte limpede observînd cu atenţie începuturile firești, ca şi originile şi schimbările dintre aceste forme de conducere. Căci numai cel care vede cum ia naştere fiecare din acestea poate să priceapă creşterea, punctul culminant, apoi schimbarea spre declin a fiecăreia şi, în cele din urmă, cînd, cum şi unde va ajunge din nou. Mai ales pentru constituţia romanilor am socotit potrivit acest fel de expunere, pentru că, de la început, atît alcătuirea, cît şi creşterea ei se datoresc unor cauze naturale.

5 Poate că teoria despre schimbarea firească a constituţiilor între ele este expusă mai minuţios la Platon [18] şi la alţi cîţiva filozofi, dar, fiind complicată şi amănunţită, este accesibilă pentru puţini. De aceea ne vom strădui s-o parcurgem în punctele principale, cît socotim că este potrivit pentru istoria pragmatică [19] şi pentru înţelegerea comună. Şi dacă s-ar părea că lipseşte ceva datorită expunerii generale, amă-

https://biblioteca-digitala.ro

nuntele celor ce vor fi spuse în continuare vor aduce o suficientă compensaţie în schimbul nedumeririlor de acum.

Aşadar, care sînt începuturile şi de unde îşi trag originea formele de guvernămînt ? Cînd din pricina unor inundaţii, molime, foamete sau din alte cauze de acest fel neamul omenesc se prăpădeşte [20], cum ştim că s-a întîmplat şi raţiunea spune că se va întîmpla iarăşi, atunci pier în acelaşi timp toate instituţiile şi artele [21] şi cînd din rămăşiţe, ca din nişte seminţe, iarăşi creşte cu timpul o mulţime de oameni [22], atunci, precum la celelalte vieţuitoare, tot astfel şi la oamenii care se strîng laolaltă — şi e firesc ca ei să se adune în ceată din pricina slăbiciunii fizice [23] — neapărat va fi căpetenie şi conducător acela care se va deosebi prin putere trupească şi prin îndrăzneală. Trebuie să socotim că aceasta este lucrarea cea mai adevărată a naturii, observînd ceea ce se întîmplă la celelalte feluri de vieţuitoare lipsite de raţiune [24], la care fără îndoială vedem că cei mai puternici devin căpetenii, adică taurii, mistreţii, cocoşii şi altele de felul acestora. Aşadar, este firesc ca astfel să fi fost la început şi viaţa oamenilor, adunaţi laolaltă în felul animalelor şi urmînd pe cei mai viteji şi mai puternici ; forţa este măsura puterii lor şi numele ce s-ar putea da unei astfel de conduceri este acela de monarhie. Cînd, cu trecerea timpului, în astfel de comunităţi se dezvoltă simţul convieţuirii şi societăţii, atunci se face începutul regalităţii şi se naşte la oameni întîia oară ideea de bine şi de dreptate [25] şi la fel despre cele opuse acestora.

6 Începutul şi naşterea acestor idei sînt următoarele [26]. Pentru că toţi sînt înclinaţi din fire spre împreunări, din acestea rezultă procrearea de copii. Cînd vreunul din aceşti copii, ajungînd la vîrsta omului în putere, nu arată o recunoştinţă celor care l-au hrănit şi nu-i apără, ci, dimpotrivă, începe să le vorbească şi să le facă rău, este limpede că atunci sînt nemulţumiţi şi se supără, cum e şi firesc, ceilalţi care trăiesc la un loc cu ei şi care au văzut grijile şi suferinţele părinţilor pentru îngrijirea şi hrana copiilor. Întrucît neamul oamenilor se deosebeşte de celelalte vieţuitoare prin aceea că ei singuri au parte de inteligenţă şi de raţiune [27], este limpede că nu e firesc ca o astfel de deosebire de purtare să le treacă neobser-

https://biblioteca-digitala.ro

vată, cum se întîmplă la celelalte vieţuitoare, ci semnalează faptul şi se indignează de cele ce se petrec, prevăzînd viitorul [28] şi gîndind că ceva asemănător ar putea să se întîmple fiecăruia dintre ei. Şi, iarăşi, cînd vreunul primeşte de la altul sprijin şi ajutor în primejdie şi nu arată recunoştinţă salvatorului, ci chiar încearcă să-l vatăme, este limpede că, cei care văd sînt nemulţumiţi, cum e şi firesc, de o astfel de purtare şi se supără, luînd parte la indignarea aproapelui şi închipuindu-se pe ei înşişi într-o situaţie asemănătoare. Din acestea se naşte la fiecare o oarecare idee despre puterea ideală a datoriei, care este un început şi un sfîrşit al dreptăţii. La fel, cînd cineva luptă în fruntea tuturor în primejdii, înfruntă şi aşteaptă atacurile animalelor celor mai puternice [29], e firesc ca el să obţină de la mulţime un semn de bunăvoinţă şi de cinstire, pe cînd cel care face contrarul îşi atrage dispreţ şi ură. Din aceasta iarăşi e firesc să se nască la mulţime concepţia de rău şi de bine şi de deosebirea dintre ele, şi astfel purtarea bună să fie admirată şi imitată pentru folosul pe care-l aduce, iar cea rea să fie evitată. Cînd deci cel care e căpetenie şi are cea mai mare putere ajută mereu prin orice mijloace pe cei mai sus arătaţi după părerea celor mulţi şi apare supuşilor ca unul care îi dă fiecăruia după merit [30], supuşii, nemaitemîndu-se de violenţă şi bucuroşi de înţelepciunea pe care el o arată, îi rămîn sub ascultare şi-l ajută să-şi păstreze puterea, chiar dacă e bătrîn de tot, îl apără şi luptă cu toţii împotriva celor care uneltesc contra puterii lui. Şi în felul acesta pe nesimţite devine rege din monarh, cînd în locul îndrăznelii şi al forţei ia conducerea raţiunea.

7 Aceasta este prima idee pe care o au oamenii în chip firesc despre bine şi despre dreptate şi despre opusele lor ; aceasta este originea şi naşterea regalităţii adevărate. Prin urmare, poporul păstrează puterea nu numai pentru aceşti conducători, ci şi pentru urmaşii lor, încredinţat că cei născuţi din astfel de părinţi şi crescuţi de ei vor avea aceleaşi principii politice. Dar dacă vreodată poporul este nemulţumit de urmaşi, atunci alege pe conducători şi pe regi nu după forţa corpului [31] şi îndrăzneala lor, ci după superioritatea judecăţii şi raţiunii lor, cunoscînd din experienţă diferenţa dintre unele şi altele. Aşadar, în vechime, cei care fuseseră aleşi o dată şi

https://biblioteca-digitala.ro

dobîndiseră puterea îmbătrîneau în funcţia de rege, întărind şi înconjurînd cu ziduri [32] locurile importante şi cucerind o ţară [33] atît pentru a asigura supuşilor o deplină securitate, cît şi pentru a le procura din belşug cele necesare. În acelaşi timp, ocupaţi cu acestea, erau în afară de orice clevetire şi invidie, pentru că nu ţineau să se deosebească de mulţime nici prin îmbrăcăminte, nici prin mîncare şi băutură, ci aveau mijloace de trai ca şi ceilalţi şi îşi conformau totdeauna felul de viaţă cu acela al mulţimii. Cînd însă cei care primiră domnia prin moştenire şi drept de naştere avură de-a gata mijloacele de apărare şi la îndemînă mijloacele de întreţinere chiar mai multe decît nevoile lor, atunci, urmînd poftele lor din pricina belşugului în care se aflau, socoteau că, întrucît sînt conducători, trebuie să aibă haine deosebite de ale supuşilor, să aibă mîncăruri variate şi altfel pregătite, să nu fie împiedicaţi în satisfacerea plăcerilor lor amoroase, chiar nepermise [34]. Iscîndu-se pizmă şi vrăjmăşie de la aceste privilegii şi în acelaşi timp aprinzîndu-se ură şi mînie duşmănoasă din pricina acestor abuzuri, regalitatea se schimbă în tiranie [35], începu descompunerea şi se puneau la cale comploturi împotriva conducătorilor, nu din partea celor mai răi, ci din partea oamenilor celor mai nobili, mai mărinimoşi şi mai curajoşi, pentru că aceştia nu puteau să sufere obrăzniciile căpeteniilor.

8 Mulţimea, cînd şi-a găsit apărători, îşi uneşte forţele în vederea unei acţiuni împotriva conducătorilor pentru motivele menţionate mai sus şi, pe de o parte, se distruge cu totul forma de monarhie şi de regalitate [36], iar pe de altă parte ia început şi naştere aristocraţia. Prin urmare, mulţimea, arătîndu-şi recunoştinţa direct faţă de cei care au doborît pe monarhi, îi alegeau pe aceştia drept căpetenii şi le încredinţa lor conducerea. Aceştia, mulţumiţi de însărcinare, la început lucrau numai pentru folosul comun şi conduceau cu grijă şi cu luare-aminte treburile politice şi particulare. Cînd însă, la rîndul lor, copiii primeau de la părinţi o astfel de putere, neştiutori cum sînt de rele şi cu totul neştiutori de egalitate politică şi de libertate de vorbire pentru că de la început au fost crescuţi în mijlocul autorităţii şi privilegiilor părinteşti, se dedau unii la pofta de cîştig şi la lăcomia de bani nedreaptă, alţii la beţii şi chefuri nesăţioase care sînt tovarăşe cu acestea,

https://biblioteca-digitala.ro

iar alţii la siluiri de femei şi la răpiri de copii. Astfel ei schimbară aristocraţia în oligarhie [37] şi repede aţîţară în popor iarăşi sentimente asemănătoare cu acelea arătate mai sus. De aceea şi căderea lor de la sfîrşit era asemănătoare cu aceea a tiranilor.

9 Prin urmare, cînd vreunul, observînd pizma şi ura pe care o simt cetăţenii împotriva căpeteniilor, are curaj să vorbească şi să facă ceva contra acestora, găseşte toată mulţimea gata să-i dea ajutor [38]. În cele din urmă, pe unii îi ucid, iar pe alţii îi alungă şi nu mai îndrăznesc să-şi pună drept căpetenie un rege, temîndu-se încă de nedreptatea celor dinainte, nici nu au curaj să încredinţeze mai multora [39] treburile publice, căci au încă în faţa ochilor greşeala din trecut. Pentru că singura nădejde rămîne în el însuşi, poporul recurge la aceasta : schimbă constituţia, făcînd-o din oligarhică democratică şi îşi ia asupra sa grija şi conducerea treburilor publice. Pînă oînd rămîn în viaţă, unii dintre cei care au făcut experienţa puterii excesive [40] se bucură de noua formă de constituţie şi preţuiesc foarte mult egalitatea şi libertatea de vorbire [41]. Cînd însă vin apoi generaţii noi şi democraţia este transmisă la copiii copiilor, atunci aceştia, din cauză că sînt obişnuiţi cu egalitatea şi libertatea, nu le mai preţuiesc şi caută să-i întreacă pe cei mulţi. Mai ales cad în această greşeală cei care sînt mai tari prin bogăţii. Cînd apoi încep să dorească puterea, dar nu pot s-o dobîndească prin ei înşişi şi prin propria lor valoare, îşi prăpădesc averile, ademenind şi corupînd mulţimea în tot felul [42]. De aceea, o dată ce prin patima lor neînfrînată de glorie au făcut mulţimea să se lase coruptă şi să fie lacomă de daruri, se destramă conducerea democratică şi democraţia se schimbă în conducere despotică şi cu forţa [43]. Căci mulţimea, obişnuindu-se să mănînce alimente date de alţii şi pentru întreţinerea sa să-şi pună nădejdea în averile vecinilor, dînd găseşte o căpetenie îndrăzneaţă şi cu ambiţii mari [44], dar exclusă de la onorurile publice din cauza sărăciei, ajunge să-şi stabilească puterea cu forţa şi atunci, unindu-se, săvîrşeşte omoruri, exiluri, împărţiri de pămînturi [45], pînă ce, sălbăticindu-se iarăşi [46], găseşte un stăpîn şi un monarh.

Aceasta este rotaţia [47] constituţiilor, aceasta este legea naturală [48] datorită căreia formele politice se transformă, decad

https://biblioteca-digitala.ro

şi ajung iarăşi la punctul de plecare [49]. Oricine cunoaşte bine acestea, vorbind despre viitorul unui stat, poate se va înşela în privinţa timpului, dar cînd este vorba să stabilească în ce punct al dezvoltării sau al decăderii se află un stat sau cum se transformă, greu ar putea să greşească dacă judecă fără mînie şi fără pizmă. Mai ales în privinţa statului roman, urmînd această metodă, vom ajunge să-i cunoaştem originea, dezvoltarea şi apogeul şi de asemenea schimbările în sens opus care vor fi în urma acestora. Căci, cum am spus puţin mai înainte [50], şi acest stat, care, ca oricare altul, s-a format şi s-a dezvoltat [51] după legile naturii, va avea, potrivit aceloraşi legi, o schimbare în sens opus [52]. Aceasta se va vedea din cele ce urmează să fie spuse.

10 Acum vom aminti pe scurt despre legislaţia lui Licurg, căci acest subiect nu este străin planului operei. El înţelesese că fiecare din transformările arătate mai sus se îndeplineau în chip necesar şi firesc şi îşi dădea seamă că orice formă de constituţie simplă şi întemeiată pe un singur principiu era netrainică, pentru că repede se schimbă în forma degenerată care îi este proprie [53] şi care îi urmează prin forţa lucrurilor. Căci precum rugina este răul înnăscut al fierului, iar al lemnului carii şi viermii, datorită cărora, chiar dacă ar scăpa de orice vătămare din afară, sînt roase de răul pe care-l poartă în ele [54], în acelaşi chip cu orice constituţie se naşte în mod firesc un rău care o însoţeşte : cu regalitatea, monarhia [55], cu aristocraţia, oligarhia, cu democraţia, conducerea brutală şi violentă [56]. De aceea este imposibil ca cu vremea să nu se schimbe în aceste forme toate constituţiile, cum am spus mai înainte. Avînd în vedere acestea, Licurg nu stabili o constituţie simplă şi uniformă [57], ci întruni toate calităţile şi caracteristicile celor mai bune sisteme politice, astfel ca nici unul din ele, dobîndind o putere mai mare decît se cuvine, să nu se abată spre relele înnăscute, ci, puterea fiecăruia fiind cumpănită de celelalte [58], nici unul dintre acestea să nu încline şi să nu facă să se aplece mult balanţa de partea sa, ci sistemul politic să rămînă mult timp în echilibru, ca o navă care învinge forţa unui curent opus. Regalitatea era împiedicată să fie trufaşă, fiindcă se temea de popor [59], căci i se dăduse şi acestuia o parte suficientă la conducere, iar poporul nu în-

https://biblioteca-digitala.ro

drăznea să nesocotească pe regi de teama gheronţilor [60], care, fiind aleşi toţi după merit [61], trebuiau să stea mereu alături de dreptate, încît partea care ajungea mai slabă, păstrînd obiceiurile, devenea mereu mai tare şi mai puternică prin sprijinul şi greutatea gheronţilor. Aşadar, alcătuind în felul acesta constituţia, Licurg a asigurat lacedemonienilor libertatea pentru timpul cel mai îndelungat din cîte ştim noi.

Căci el, prevăzînd prin raţionament de unde şi cum se naşte fiecare formă de conducere, a alcătuit constituţia menţionată evitînd orice primejdie. Romanii însă au atins acelaşi rezultat în privinţa constituţiei patriei lor nu printr-un calcul, ci prin multe lupte şi agitaţii. În urma experienţei dobîndite în dezastre, au ales partea cea mai bună ; astfel au ajuns la acelaşi rezultat ca Licurg şi la cea mai bună dintre toate constituţiile din vremea noastră [*Cod. Urb.*, fol. 60^{v} (Exc. ant., p. 174)].

III. DIN ARHEOLOGIA ROMANĂ [62]

11^{a} (2) Puseră nume acestui oraş Pallantion, după metropola lor din Arcadia... [63], iar după cum istorisesc unii, printre care este şi Polybios Megalopolitanul, după numele unui oarecare tînăr Pallas, care a murit acolo [64] ; acesta ar fi fost fiu al lui Heracles şi al Launei, fiica lui Evandru ; bunicul său după mamă i-a făcut pe o înălţime un mormînt acoperit cu o movilă de pămînt şi a numit locul Palatin, după numele tînărului [65] [Dionys., A. R. I, 31, 5, p. 83].

2 (1) Căci nu socoteam potrivit, ca Polybios Megalopolitanul, să spun numai atît, că sînt convins că Roma a fost întemeiată în al doilea an al olimpiadei a şaptea şi nici să las neverificată încrederea într-o singură tablă care se afla la marii pontifi... [66] [*Ibidem*, A. R., I, 74, p. 188].

3 (2) Aristodemos Eleeanul povesteşte că de la olimpiada a douăzecişişaptea au început să fie înscrişi atleţii care erau învingători ; căci înainte de aceasta nimeni n-a fost înscris, fiindcă cei de mai înainte au neglijat. În olimpiada a douăzeci şi opta [67], cîştigînd victoria în stadion Coroibos Eleeanul, a fost înscris cel dintîi şi această olimpiadă a fost stabilită prima de la care fac elenii numărătoarea timpului ;

https://biblioteca-digitala.ro

acelaşi lucru ca şi Aristodemos povesteşte şi Polybios [Eusebiu, în *Crameri Aneid,* Paris, vol. II, p. 141, 17 ; conf. Georgium Syncellum, p. 195, D-196 C].

4 La romani, după cum spune Polybios în cartea a şasea, este interzis femeilor să bea vin [68] ; beau însă aşa-numitul *passum* [69]. Acesta se face din struguri stafidiţi şi este la băut asemănător cu vinul dulce din Aigosthena [70] şi cu cel din Creta ; de aceea îl folosesc pentru potolirea setei. Nu este cu putinţă ca femeia să bea din vin fără să se bage de seamă. Căci mai întîi n-are la dispoziţia ei vin ; pe lîngă aceasta trebuie să sărute pe rudele sale şi pe ale bărbatului pînă la verii de-al doilea [71] şi să facă acest lucru în fiecare zi, ori de cîte ori îi văd pentru prima oară. Astfel, neştiind cu cine poate să se întîlnească, se păzeşte ; căci, chiar dacă a gustat doar, nu mai este nevoie de alt indiciu pentru a-i trăda fapta [*Athenaeus,* X, 56 p. 440 c].

Există, zice-se, la romani vin *passum,* făcut din struguri stafidiţi, din care se interzisese femeilor să bea. Întrebuinţarea vinului *passum* la Polybios [*Eustath.,* la *Iliad.* T. v. 160, p. 1 243].

5 (4) Astfel acela [Numa Pompilius], după ce a domnit patruzeci şi unu de ani în cea mai mare pace şi înţelegere (căci să-l urmăm mai cu seamă pe Polybios al nostru, care a fost mai cu grijă decît oricine în cercetarea timpurilor), a murit [Cicero, *De Republica,* II, 14, 27].

6 (9) Întemeie şi oraşul Ostia [72] pe Tibru. Polybios în cartea a şasea [Steph. Bys. v. Ὥστία].

7 (10) Lucius [73], fiul lui Demaratos Corintianul [74], veni la Roma încrezător în el însuşi şi în banii săi şi convins că va avea ocazii ca să nu fie mai prejos de nici unul în stat. Avea o femeie [75] care, pe lîngă alte calităţi, era destoinică pentru a-l putea ajuta în orice năzuinţă care cerea în mod firesc energie. Venind la Roma şi obţinînd dreptul de cetă-

https://biblioteca-digitala.ro

ţean, căută să-şi atragă favoarea regelui. Prin dărnicia sa, prin dibăcia naturală şi mai ales datorită educaţiei din copilărie, ştiu să se facă repede plăcut căpeteniei şi dobîndi mare favoare şi încredere pe lîngă el. Cu timpul, ajunse la atîta trecere, încît locuia la Marcius [76] şi administra împreună cu el treburile regatului. Servindu-se de această putere pentru binele tuturor, ajutînd şi sprijinind întotdeauna pe cei nevoiaşi, ştiind să întrebuinţeze cu mărinimie bogăţia la timp potrivit şi ori de cîte ori era nevoie, insuflă în inimile multora recunoştinţă, cîştigă bunăvoinţa tuturor şi faimă de om de bine şi ajunse la domnie [*Cod. Turon.*, fol. 109^{v}, Exc. Vales, p. 9 ; cf. Suid., v.Λεύκιος].

8 Lucrează ca un om înţelept şi cuminte cel care cunoaşte cum zice Hesiod [77], cu cît jumătatea valorează mai mult decît întregul [*Cod. Urbin. marg.* fol. 65^{v}].

9 A învăţa să nu minţim faţă de zei înseamnă a ne obişnui să spunem adevărul unii altora [*Cod. Urbin. marg.*, fol. 65^{v}].

10 În cea mai mare parte din acţiunile omeneşti, cei care cîştigă sînt din fire înclinaţi spre păstrare, iar cei care primesc de-a gata spre risipire [78] [*Cod Urbin. marg.*, fol. 66^{r}, şi Exc. Vat., p. 371, M. 25, 4 H].

IV. FRAGMENTE AL CĂROR LOC ESTE NESIGUR

11 Cei care vor să dea o educaţie bună cuiva trebuie să-l deprindă din copilărie cu toate virtuţile şi mai ales cu curajul [*Cod. Turon.*, fol. 109^{v}, Exc. Vales., p. 9].

12 Olcion [79] este un oraş al Etruriei ; Polybios în cartea a şasea [Stephan By. v.].

V. DESPRE ÎNFLORIREA REPUBLICII ROMANE

11 De la trecerea lui Xerxes în Elada .... [80] şi treizeci de ani mai tîrziu de la această vreme, [constituţia romană] era cea mai bună dintre cele examinate în parte

https://biblioteca-digitala.ro

pînă acum şi atinsese desăvîrşirea în vremurile lui Hanibal, de la care am plecat pentru a face această digresiune [81]. De aceea, după ce am făcut o dare de seamă despre originea ei [82], vom încerca acum să o înfăţişăm, aşa cum era ea în vremea în care romanii, înfrînţi în bătălia de la Cannae, îşi pierduseră orice nădejde. Ştiu foarte bine că celor care s-au avîntat în viaţa politică romană voi părea că fac expunerea cam imperfectă, fiindcă las la o parte unele amănunte. Fireşte, ei, cunoscînd bine totul şi făcînd experienţa tuturor rînduielilor, pentru că de mici au fost crescuţi în virtutea unor obiceiuri şi datini, nu vor admira ceea ce spun, ci vor căuta cele ce am lăsat la o parte şi vor bănui că nu înadins scriitorul a neglijat unele amănunte, ci din neştiinţă trece sub tăcere originile şi punctele de legătură ale faptelor. Voind să se arate că ştiu mai mult decît istoricii, vor privi ca neînsemnate şi fără importanţă punctele tratate, în schimb vor căuta, ca şi cum ar fi necesare, pe cele lăsate la o parte. Un bun judecător însă trebuie să preţuiască pe scriitori nu după lucrurile lăsate la o parte, ci după cele spuse. Dacă află în acestea vreo minciună, să ştie că cele omise sînt omise din neştiinţă ; dacă însă tot ceea ce este spus e adevărat, trebuie să admită că unele amănunte au fost neglijate cu bunăştiinţă, nu din neştiinţă [*Exc. Vat.*, p. 371, M. 25, 6 H].

Am spus aceasta pentru cei care fac reproşuri istoricului mai mult din ambiţie decît pe drept [*Exc. Vat.*, p. 372, M. 25, 30 H].

Orice fapt, aprofundat cu timpul, găseşte [la cititori] aprobări sănătoase sau critici îndreptăţite ; în caz contrar însă, comparate cu celelalte evenimente, cele spuse de istorici, chiar în forma cea mai bună şi mai adevărată, par nu numai neverosimile, ci chiar neadmisibile [*ibidem*].

Trei [83] erau la număr organele care luau parte la conducerea treburilor publice şi despre care am vorbit mai înainte. Toate în parte erau aşa de drept şi aşa de potrivit orînduite şi conduse datorită acestor organe, încît nimeni, nici chiar dintre romani, n-ar fi putut să spună cu temei dacă constituţia în totalitatea ei era aristocratică, democratică sau monarhică [84]. Şi era firesc să fie aşa. Căci, dacă am avea în vedere puterea consulilor, statul părea că este monarhic şi regal [85] ; cînd însă avem în vedere puterea senatului, părea aristocratic ; de altă parte, dacă se consideră puterea

https://biblioteca-digitala.ro

mulţimii, s-ar părea limpede că este democratic. Puterile constituţionale pe care le avea fiecare organ atunci [86] şi chiar acum, cu excepţia cîtorva, sînt următoarele.

12 Consulii, cînd nu se găsesc în fruntea armatei, ci se află în Roma, sînt stăpîni pe toate treburile publice [87]. Ceilalţi magistraţi le sînt supuşi şi îi ascultă, afară de tribunii poporului [88]. Ei introduc în senat pe soli [89]. Pe lîngă acestea, ei propun decretele grabnice [90] şi au grijă de executarea decretelor senatului [91]. Tot lor le revine să se ocupe de toate treburile publice care trebuie rînduite de popor, să convoace adunările [92], să prezinte decretele [93] şi să supravegheze executarea hotărîrilor poporului [94]. Tot aşa, în pregătirea războiului şi, în general, în conducerea operaţiilor în cîmp deschis, au puterea aproape absolută. Lor le revine să impună aliaţilor hotărîrile luate [95], să numească pe tribunii militari [96], să înroleze soldaţii [97] şi să aleagă pe cei potriviţi [98]. Pe lîngă acestea, în campanie au dreptul de a pedepsi pe oricare ar voi dintre cei puşi sub ordinele lor [99]. Au libertatea de a cheltui din tezaurul public cît cred că este necesar [100] şi îi însoţeşte un quaestor [101], care este gata să facă tot ceea ce i se porunceşte. Aşadar, avînd în vedere această latură a conducerii, s-ar putea spune pe bună dreptate că este curat monarhică şi regală constituţia lor. Şi orice schimbare s-ar întîmpla în prezent sau după cîtva timp în această materie sau în aceea care urmează să fie expusă nu ar infirma cu nimic părerea spusă acum de noi.

13 Senatul are mai întîi deplina putere asupra tezaurului public. Căci el dispune de toate veniturile, ca şi de toate cheltuielile. Quaestorii nu pot să facă nici o cheltuială pentru diferitele nevoi ale statului fără un decret al senatului, cu excepţia celor cerute de consuli. Cheltuielile importante şi cele mai mari, pe care cenzorii le fac din cinci în cinci ani pentru repararea şi construcţia clădirilor publice [102], depind de senat şi el dă cenzorilor îngăduinţa să le facă. De asemenea, de crimele săvîrşite în Italia care cer o cercetare publică, ca trădări, conjuraţii, otrăviri, asasinate, tot senatul se ocupă. Pe lîngă acestea, dacă vreun particular sau vreun oraş din Italia are nevoie de o împăcare [103] sau, mai ales, de o sancţiune sau de un ajutor ori protecţie, senatul are grijă de

https://biblioteca-digitala.ro

toate acestea. De asemenea, dacă trebuie să trimită la careva din afara Italiei o delegaţie pentru a împăca pe vreunii, pentru a transmite un sfat sau, se înţelege, un ordin pentru a primi în supunere sau pentru a declara război, el poartă de grijă [104]. De asemenea, cînd vin delegaţii la Roma, prin mijlocirea senatului se stabileşte cum trebuie să trateze cu fiecare şi cum trebuie să răspundă. Poporul n-are de loc de-a face cu nimic din toate acestea. De aceea, cînd un străin stă la Roma în timpul lipsei consulului, constituţia îi pare cu totul aristocratică. Şi de aceasta sînt încredinţaţi mulţi dintre eleni şi dintre regi [105], pentru că aproape toate treburile lor le tratează senatul.

14 După acestea, cine n-ar întreba pe bună dreptate : ce fel şi care este partea rezervată poporului în conducere de vreme ce senatul are controlul asupra tuturor acelor treburi despre care am vorbit şi, ceea ce este cel mai important, de el sînt controlate toate veniturile şi cheltuielile [106], iar consulii au putere deplină în privinţa pregătirilor de război şi în campanie au autoritate absolută [107] ? Totuşi, o parte este lăsată poporului şi chiar una foarte importantă. Căci în stat numai poporul are dreptul să dea recompense şi pedepse [108], singurele prin care se menţin regatele, statele şi, într-un cuvînt, toată viaţa omenească. La cei la care nu este cunoscută o astfel de prerogativă [109], sau, dacă e cunoscută, e rău folosită, nici o lucrare temeinică nu poate fi condusă cumsecade. Căci cum ar fi cu putinţă, cînd cei buni şi cei răi sînt ţinuţi în egală preţuire ? Aşadar, poporul judecă adesea şi cuantumul despăgubirii cînd amenda pentru vinovăţie este însemnată şi mai ales cînd este vorba de cei cu funcţii importante. El singur hotărăşte pedeapsa cu moartea. Şi în această privinţă există la romani un obicei vrednic de laudă şi de amintit. Celor care sînt acuzaţi de crime capitale, cînd sînt pe cale de a fi condamnaţi, obiceiul le dă putinţa de a se îndepărta în văzul tuturor atîta timp cînd un singur trib din cele care confirmă hotărîrea rămîne încă fără să-şi fi depus votul [110], condamnîndu-se la un exil de bunăvoie [111]. Fugarii găsesc refugiu sigur la Neapolis, Praeneste, Tibur şi în celelalte oraşe cu care romanii au tratate de alianţă [112]. Apoi poporul acordă magistraturile celor care le merită, ceea ce într-un stat este cea mai frumoasă răsplată a virtuţii. Are

https://biblioteca-digitala.ro

deplină putere pentru cercetarea legilor şi, lucrul cel mai important, el hotărăşte asupra păcii şi a războiului. Apoi, în cazul unei alianţe, a încetării ostilităţilor şi al unui tratat [113], el este cel care întăreşte pe fiecare din acestea şi le confirmă validitatea sau dimpotrivă. Încît s-ar putea spune iarăşi, pe bună dreptate, că în conducere poporul are o parte foarte mare şi constituţia este democratică.

15 S-a spus în ce fel este împărţită conducerea statului la fiecare organ al constituţiei în parte. Acum se va arăta în ce chip fiecare din aceste părţi poate, dacă vrea, să se opună celorlalte sau să colaboreze cu ele. Cînd consulul, obţinînd puterea menţionată [114], porneşte cu armata, pare că este stăpîn absolut să-şi îndeplinească planurile, dar el are nevoie de popor şi de senat şi fără aceştia nu poate să ducă la cap nici o acţiune. Căci este limpede că trebuie să se trimită mereu provizii armatelor, dar fără hotărîrea senatului [115] nu se poate procura armatelor nici provizii, nici echipament, nici soldă, încît planurile comandanţilor devin nerealizabile dacă senatul îşi propune să fie înadins răuvoitor sau să pună piedici. Apoi de senat depinde ca hotărîrile şi planurile comandanţilor să se împlinească sau nu. Într-adevăr, el are puterea de a trimite un alt general cînd a trecut timpul de un an sau să-i prelungească dreptul de comandă [116]. Senatul are puterea de a exagera şi de a mări succesele comandanţilor ori de a le considera neînsemnate şi a le micşora. Căci triumfurile, cum le numesc ei, prin care se aduce în faţa cetăţenilor imaginea vie a faptelor săvîrşite de generali, nu se pot celebra cum se cuvine şi uneori de loc dacă senatul nu consimte şi nu acordă cheltuiala necesară. Apoi consulii au nevoie să ţină seama foarte mult de popor, chiar dacă se întîmplă să fie foarte departe de patrie. Căci el este, cum am spus mai sus, cel care face valabile sau nevalabile condiţiile de pace şi tratatele [117]. Şi, lucrul cel mai important, cînd ies din magistratură, trebuie să dea socoteală poporului de cele săvîrşite de ei. Aşadar, în nici un chip nu este prudent pentru consuli să neglijeze bunăvoinţa senatului şi a poporului.

16 Senatul, la rîndul lui, cu toate că are o putere aşa de mare, mai întîi în treburile publice este nevoit să dea

https://biblioteca-digitala.ro

atenţie mulţimii şi să ţină seama de popor ; nu poate să ducă la capăt procesele cele mai importante şi mai mari şi pedepsirile pentru crimele împotriva statului, pentru care urmează pedeapsa cu moartea, dacă poporul nu întăreşte hotărîrea care i se propune. La fel şi pentru treburile care privesc senatul ; căci dacă cineva prezintă o lege care urmăreşte fie să ia ceva din puterea tradiţională a senatului, fie să desfiinţeze privilegiile şi onorurile senatorilor sau să le ştirbească averile, poporul are dreptul de a aproba sau nu. Şi, ceea ce este şi mai important, dacă unul singur dintre tribuni se opune [118], senatul nu numai că nu poate să aplice ceva din hotărîrile sale, dar nici să ţină şedinţă sau să se întrunească ; iar tribunii sînt datori să facă totdeauna ce crede de cuviinţă poporul şi să ţină seama de voinţa lui. De aceea, pentru toate cele arătate mai sus, senatul se teme de mulţime şi dă atenţie poporului.

17 De asemenea, la rîndul său, poporul este dependent de senat şi trebuie să ţină seama de el atît în treburile publice, cît şi în cele particulare. Căci în toată Italia sînt date în concesiune de cenzori multe lucrări pentru construirea şi repararea monumentelor publice [119], pe care n-ar putea să le enumere uşor cineva, multe exploatări de cursuri de apă, de porturi [120], de grădini, de mine [121], de terenuri, într-un cuvînt tot ce este supus autorităţii romane. Toate acestea sînt mînuite de mulţime şi aproape toţi cetăţenii, ca să spunem aşa, sînt interesaţi în aceste arendări şi în cîştigurile care provin din ele [122]. Căci unii iau de la censori arendările pe seama lor, alţii se întovărăşesc cu aceştia, alţii garantează pe cei care au arendat, iar alţii dau ca garanţie statului averile lor pentru acest scop. Dar asupra tuturor acestor lucrări are deplină putere senatul ; căci poate să îngăduie o păsuială sau o uşurare, dacă se întîmplă vreun accident, ori să desfacă de tot contractul, dacă se prezintă vreo piedică de neînvins [123]. Şi sînt multe împrejurări în care senatul poate să vatăme mult sau să ajute pe cei care întreprind lucrările publice, căci la el se face raport despre acestea. Şi, lucrul cel mai important, din mijlocul lui sînt numiţi judecători pentru cele mai multe procese publice şi particulare cînd pricina prezintă o oarecare gravitate. De aceea, toţi fiind legaţi de senat prin legături care le garantează protecţia şi

https://biblioteca-digitala.ro

temîndu-se că pot avea vreodată nevoie de el, se feresc să se împotrivească şi să se opună hotărîrilor lui. De asemenea cetăţenii cu greu se opun planurilor consulilor, pentru că în campanii fiecare în parte şi toţi în general cad sub puterea lor [124].

18 Pentru că fiecare parte are o astfel de putere de a vătăma sau de a colabora cu celelalte, unirea lor se dovedeşte potrivită în toate împrejurările, încît nu este cu putinţă să se găsească o formă de constituţie mai bună decît aceasta. Căci, cînd vreo teamă ameninţînd din afară îi sileşte să se unească şi să se ajute unii pe alţii, puterea constituţiei este în aşa fel întocmită şi atît de mare, încît nu este lăsată la o parte nici o măsură din cele necesare, pentru că toţi se întrec în grija de a face faţă situaţiei, şi hotărîrile nu sînt executate cu întîrziere, fiindcă toţi în comun şi fiecare în parte colaborează pentru îndeplinirea planului. De aceea, datorită acestei particularităţi a constituţiei, Roma este de neînvins şi atinge orice şi-a propus. Cînd însă, liberîndu-se de primejdiile din afară, cetăţenii trăiesc în bunăstare şi în bogăţiile dobîndite din victorii, se bucură de prosperitate şi, lăsîndu-se corupţi de linguşiri şi de trîndăvie, se dedau la excese şi la trufie [125], ceea ce de obicei se întîmplă, atunci mai ales se poate vedea că statul găseşte el însuşi leacul. Căci cînd unul din factorii constituţiei ambiţionează să se umfle [126] şi caută să domine mai mult decît se cuvine, este limpede că, nefiind nici unul de sine stătător, cum am spus mai înainte, şi planul fiecăruia putînd fi respins sau împiedicat de ceilalţi, nici unul dintre factori nu se umflă şi nici nu se îngîmfează. Toţi rămîn la rolul lor, pe de o parte fiind împiedicaţi de la orice pornire agresivă, pe de altă parte temîndu-se de la început de opunerea celorlalţi [*Cod. Urbin,* fol. 66 (Exc. ant. p. 177)].

Dictatorul se deosebeşte de consuli prin aceasta: pe fiecare dintre consuli îl însoţesc doisprezece lictori, pe dictator însă douăzeci şi patru; şi pe cînd consulii în multe împrejurări au nevoie de senat pentru a-şi duce la capăt planurile, dictatorul este un comandant învestit cu depline puteri şi, cînd el este numit, imediat încetează funcţionarea

https://biblioteca-digitala.ro

tuturor magistraturilor din Roma, afară de cea a tribunilor plebei. Dar despre acestea vom face în altă parte o expunere mai precisă [127] [Polybios, III, 87,7].

VI. DESPRE ARMATA ROMANĂ [128]

19 După ce au ales pe consuli, numesc pe tribuni [129], patrusprezece dintre cei care au cinci ani de serviciu în armată [130] şi alţi zece dintre cei care au zece ani de serviciu. Cît despre restul cetăţenilor, călăraşii trebuie să facă neapărat zece ani de serviciu militar şi pedestraşii şaisprezece ani [131] în cei patruzeci şi şase de ani de la naştere, afară de cei care au mai puţin de patru sute de drahme [132]; toţi aceştia sînt rezervaţi pentru serviciul naval [133]. Dacă împrejurările cer, pedestraşii trebuie să facă douăzeci de ani serviciu militar. Nimănui nu-i este îngăduit să ia o funcţie publică dacă n-a îndeplinit mai înainte zece ani de serviciu militar [134]. Cînd urmează să facă înrolarea soldaţilor, consulii în funcţie anunţă în adunare [135] ziua în care vor trebui să se prezinte toţi romanii în vîrstă de serviciu militar [136]. Acest lucru îl fac în fiecare an. Cînd a sosit ziua stabilită şi cei în vîrstă de serviciu militar s-au prezentat la Roma şi apoi au fost adunaţi la Capitoliu [137], cei mai tineri dintre tribuni, după ordinea în care au fost numiţi de popor sau de consuli, se împart în patru grupe, pentru că la romani patru legiuni alcătuiesc prima şi principala împărţire a armatei [138]. Primii patru tribuni sînt destinaţi primei legiuni, următorii trei celei de-a doua, patru după aceştia celei de-a treia, iar ultimii trei celei de-a patra. Dintre cei mai în vîrstă [139], primii doi sînt puşi la legiunea întîi, următorii trei la a doua, alţi doi la a treia şi ultimii trei la a patra.

20 După ce s-a făcut împărţirea şi orînduirea tribunilor, astfel încît toate legiunile să aibă un număr egal de comandanţi, tribunii fiecărei legiuni, aşezîndu-se la o parte unul de altul, trag la sorţi triburile unul cîte unul şi cheamă rînd pe rînd pe cele ieşite la sorţi [140]. Din acestea aleg patru tineri aproape deopotrivă ca vîrstă şi ca stare

https://biblioteca-digitala.ro

fizică. Cînd aceştia s-au apropiat, tribunii fac alegerea, primii cei din legiunea întîi, în al doilea rînd cei din a doua, în al treilea rînd cei din a treia şi ultimii cei din a patra. Apoi se apropie iar alţi patru şi fac alegerea primii cei din legiunea a doua şi aşa mai departe, iar ultimii cei din a întîia. După aceea, apropiindu-se alţi patru, aleg primii cei din legiunea a treia, iar ultimii cei din a doua. Fiindcă alegerea se face pînă la sfîrşit astfel prin rotaţie, la fiecare legiune sînt luaţi oameni aproape asemănători. Aleg astfel numărul stabilit, adică patru mii două sute de pedestraşi [141] pentru fiecare legiune, uneori însă cinci mii, cînd se iveşte o primejdie mai mare. Pe călăraşi obişnuiseră în vechime să-i aleagă ultimii după cei patru mii două sute, însă acum îi aleg primii, şi alegerea lor se face după averea stabilită de censori; la fiecare legiune sînt daţi trei sute de călăraşi [142].

21 După ce înrolarea s-a terminat în modul amintit, tribunii fiecărei legiuni, cărora le revine această sarcină, adună pe oamenii lor şi, luînd dintre toţi pe cel mai potrivit, îl pun să jure că se va supune şi că va executa ordinul comandanţilor din toate puterile sale [143]. Toţi ceilalţi, înaintînd unul cîte unul, jură, pronunţînd acelaşi lucru, că vor executa toate ca primul [144].

În acelaşi timp, consulii în funcţie anunţă pe conducătorii oraşelor aliate din Italia, de la care vor să ia auxiliari, arătînd numărul, ziua şi locul în care vor trebui să se prezinte cei aleşi. Oraşele fac înrolarea şi pun să depună jurămînt în chipul arătat mai înainte, şi trimit soldaţii cu un comandant şi un ofiţer însărcinat cu plata soldei [145].

În Roma, tribunii, după jurămînt, anunţă fiecărei legiuni ziua şi locul în care vor trebui să se prezinte fără arme, apoi dă drumul oamenilor. Cînd oamenii s-au adunat în ziua stabilită, pe cei mai tineri şi pe cei mai săraci tribunii îi aleg pentru corpul de *velites* [146], pe cei care urmează [147] pentru *hastati*, pe cei mai vînjoşi pentru *principes*, iar pe cei mai vîrstnici pentru *triarii* [148]. Căci acestea sînt la romani deosebirile de numiri, de vîrstă şi de arme în fiecare legiune. Împărţirea acestora este astfel făcută, încît cei mai vîrstnici, numiţi *triarii*, să fie şase sute, *principes*

https://biblioteca-digitala.ro

o mie două sute, *hastaţi* egali cu aceştia la număr, iar ceilalţi, cei mai tineri, formează corpul de *veliţi*. Dacă sînt mai mulţi de patru mii, împărţirea se face în mod proporţional, cu excepţia triariilor. Numărul acestora rămîne întotdeauna acelaşi [149].

22 Celor mai tineri [150] li se ordonă să poarte spadă, suliţă şi parma [151]. Parma [152] este de construcţie solidă şi are o mărime suficientă pentru a apăra un om ; fiind de formă rotundă, are un diametru de trei picioare [153]. Mai sînt împodobiţi şi cu o cască simplă [154]. Uneori pun pe ea piele de lup sau ceva în felul acesta, pentru apărare şi în acelaşi timp ca semn, pentru ca să fie văzuţi uşor de comandanţii inferiori dacă luptă cu vitejie sau nu. Mînerul de lemn al suliţei are în lungime în general doi coţi [155] şi grosimea de un deget [156], iar vîrful, lung de o palmă [157], este atît de subţire şi de ascuţit, încît îndată de la prima aruncare se îndoaie şi duşmanii nu pot s-o arunce înapoi ; altfel ar fi o armă folositoare şi pentru duşmani.

23 Soldaţilor care vin în al doilea rînd ca vîrstă şi care sînt numiţi *hastaţi* le este permis să poarte armură completă [158]. Armura completă romană este alcătuită în primul rînd din scut, a cărui lăţime, la faţa bombată, este de cinci jumătăţi de picior [159], lungimea de patru picioare [160], iar grosimea pe margine poate să fie chiar şi de un lat de palmă [161]. Scutul este format din două scînduri unite cu clei făcut din zgîrci de bou şi pe faţa din afară este acoperit cu pînză, apoi cu piele de viţel. La marginea de sus şi de jos are întăritură de fier [162], prin care este asigurat împotriva loviturilor cu tăişul sabiei şi se poate sprijini pe pămînt. În partea din mijloc i se pune o tablă de fier, care îl apără împotriva pietrelor, a lăncilor şi a oricărei arme aruncate cu putere. Pe lîngă scut, hastaţii au o spadă, pe care o poartă la şoldul drept şi o numesc *iberică*. Ea are un vîrf deosebit de bun pentru împuns şi tăiş puternic în amîndouă părţile, pentru că lama ei este tare şi rezistentă. Pe lîngă acestea au două suliţi [163], cască de bronz [164] şi armură pentru fluierul piciorului [165]. Unele dintre suliţe sînt groase, altele subţiri. Dintre cele mai solide, cele rotunde au diametrul de o palmă, iar cele cu patru muchii au latura

https://biblioteca-digitala.ro

tot de o palmă. Cele subţiri, pe care le poartă împreună cu cele de mai sus, se aseamănă cu sulițele de vînătoare de lungime potrivită. Lungimea lemnului tuturor acestora este de aproape trei coţi [166]. La fiecare este potrivit un fier încîrligat, care are lungimea egală cu a lemnului; vîrîndu-l pînă la mijlocul lemnului şi fixîndu-l cu numeroase nituri, îi fac legătura aşa de tare şi mînuirea aşa de sigură, încît înainte de a se slăbi legătura din cauza folosirii se sfărîmă fierul, deşi în partea de jos şi în punctul unde se uneşte cu lemnul grosimea este de trei jumătăţi de deget [167], atît de mult şi aşa de mare grijă au romanii de legătură. Pe lîngă toate acestea, casca este împodobită cu un panaş cu trei pene drepte, roşii sau negre, lungi de aproape un cot. Cu aceste ornamente puse pe creştet pe lîngă celelalte arme, soldatul apare de două ori mai înalt, iar înfăţişarea e frumoasă şi înspăimîntătoare pentru duşmani. Cei mai mulţi adaugă o platoşă de bronz, cu dimensiunile de o palmă în toate sensurile, pe care o pun pe piept şi o numesc pieptar; astfel au armura completă. Cei care au mai mult de zece mii de drahme [168], în loc de pieptar, cu celelalte arme poartă platoşe făcute din ochiuri [169]. Acelaşi fel de armură este şi la *principes* şi la *triarii*, numai că în loc de suliţe, *triarii* poartă lănci [170].

24 Din fiecare dintre speciile de arme arătate, afară de a veliţilor, se aleg după merit zece comandanţi [171]. După aceştia se face o a doua alegere de alţi zece [172]. Toţi aceştia sînt numiţi *centurioni* şi dintre ei primul care a fost ales face parte din consiliul militar. *Centurionii*, la rîndul lor, îşi aleg un număr egal de comandanţi ai ariergărzii. Apoi împreună cu centurionii împart în zece părţi pe soldaţii fiecărei grupe de vîrstă, afară de a veliţilor, şi dau fiecărei unităţi a acestor oameni aleşi *doi centurioni* şi *doi optiones* [173]. Veliţii sînt împărţiţi în număr egal la toate unităţile. Fiecare unitate este numită *ordo*, *manipulus*, *signum*, şi comandanţii *centurioni* sau conducători ai ordinelor. Aceşti comandanţi îşi aleg pentru fiecare manipul, ca *signiferi* [174], doi oameni, cei mai vînjoşi şi mai viteji din unitate. Pe bună dreptate romanii dau doi comandanţi [175] la fiecare trupă, căci nu se ştie ce poate să facă sau să sufere

https://biblioteca-digitala.ro

comandantul şi, cum nevoile războiului nu îngăduie pretexte, nu vor ca o trupă să rămînă fără comandant. Cînd sînt prezenţi amîndoi, cel ales întîi comandă partea dreaptă a manipulului, iar al doilea are conducerea oamenilor din stînga. Dacă nu sînt prezenţi amîndoi, cel rămas îi conduce pe toţi. Vor ca centurionii să fie nu atît îndrăzneţi şi întreprinzători, cît pricepuţi să conducă, statornici, cu spirit grav şi să nu atace sau să înceapă lupta cînd rezultatul este nesigur, ci să reziste chiar dacă sînt învinşi sau copleşiţi şi să moară pentru apărarea ţării lor.

25 La fel şi pe călăraşi îi împart în zece escadroane [176] şi de fiecare escadron aleg trei comandanţi [177], iar aceştia, la rîndul lor, numesc trei comandanţi de ariergardă [178]. Comandantul ales întîi conduce escadronul, iar ceilalţi doi au rangul de decarhi şi toţi sînt numiţi *decurioni*. Cînd nu este prezent primul, ia comanda al doilea decurion. Armamentul călăraşilor este acum asemănător cu cel al elenilor. Odinioară însă n-aveau platoşă [179], ci luptau în hainele lor obişnuite [180]; din această pricină aveau o uşurinţă în a coborî sau a sări repede pe cai, dar în încăierări erau expuşi primejdiei, pentru că luptau aproape goi. Lăncile le erau nefolositoare din două motive; întîi pentru că erau subţiri şi se rupeau uşor, încît nu puteau să atingă ţinta aleasă şi de cele mai multe ori se sfărîmau înainte ca vîrful să se fixeze în vreun lucru, rupîndu-se chiar din pricina mişcării cailor. Apoi, fiind fără vîrf la celălalt capăt, erau folosite numai pentru prima lovitură cu vîrful, după aceea, sfărîmîndu-se, erau cu totul de neîntrebuinţat şi fără efect. Scutul îl aveau din piele de bou, asemănător cu plăcintele care se pun la sacrificii. De aceste scuturi nu era posibil să se servească împotriva atacurilor, pentru că nu erau destul de rezistente, iar cînd se muiau de ploaie şi pierdeau îmbrăcămintea de piele, dacă înainte erau de puţin folos, atunci deveneau cu totul de neîntrebuinţat. De aceea, fiindcă întrebuinţarea lor era fără efect, adoptară repede armele elenice în locul celor pe care le aveau. Prima lovitură cu vîrful a lăncilor elenice este precisă şi cu efect, pentru că lancea, datorită confecţionării, este ţeapănă şi puternică, iar cînd e întoarsă lancea, la fel de precisă şi de

https://biblioteca-digitala.ro

sigură este întrebuinţarea vîrfului de la celălalt capăt. Acelaşi lucru se poate spune şi despre scuturi ; căci cele elenice sînt lucrate ca să reziste împotriva atacurilor şi asalturilor. Cînd cunoscură aceste arme, le imitară îndată ; căci romanii sînt pricepuţi mai bine decît oricare alţii să-şi schimbe obiceiurile şi să adopte ceea ce este mai bun.

26 După ce au făcut această împărţire şi au ordonat acestea în privinţa armelor, tribunii dau drumul oamenilor acasă. Cînd soseşte ziua în care toţi au jurat să se afle adunaţi în locul stabilit de consuli — fiecare consul aproape întotdeauna stabileşte separat locul de adunare pentru trupele sale, căci fiecăruia i se dă partea sa din trupele aliate şi două din legiunile romane —, cei înrolaţi se înfăţişează toţi cu exactitate, căci pentru cei care au jurat nu este îngăduită nici o scuză în afară de auspicii şi de piedici de netrecut [181]. Cînd s-au adunat şi aliaţii laolaltă cu romanii, au grijă de organizarea şi de îndrumarea lor comandanţii puşi de consuli şi care se numesc *praefecti* [182], fiind doisprezece la număr. Aceştia mai întîi aleg pentru consuli, din toţi aliaţii prezenţi, pe călăraşii şi pedestraşii cei mai potriviţi pentru adevărate servicii, numiţi *extraordinarii* [183], cuvînt care, tradus, înseamnă „deosebiţi". Numărul total al pedestraşilor aliaţi este de cele mai multe ori egal cu cel al armatelor romane, însă al călăraşilor este de trei ori mai mare [184]. Din aceştia iau pentru trupa aleasă o a treia parte din călăraşi şi a cincea din pedestraşi. Pe ceilalţi îi împart în două părţi, pe care le numesc aripa dreaptă şi aripa stîngă.

După ce aceste operaţii sînt săvîrşite cum se cere, tribunii îi adună laolaltă pe romani şi pe aliaţi şi îi aşază în tabără. La romani este un singur model de tabără şi foarte simplu, pe care îl folosesc în orice timp şi în orice loc. De aceea mi se pare că este potrivit cu împrejurarea ca, pe cît este posibil, să o facem prin vorbe, să încercăm să aducem la cunoştinţa cititorilor dispoziţia armatelor cînd sînt în marş, cînd sînt în tabără şi cînd sînt aşezate în ordine de bătaie. Căci cine este aşa de indiferent faţă de lucrări frumoase şi însemnate, încît să nu voiască să dea puţină

https://biblioteca-digitala.ro

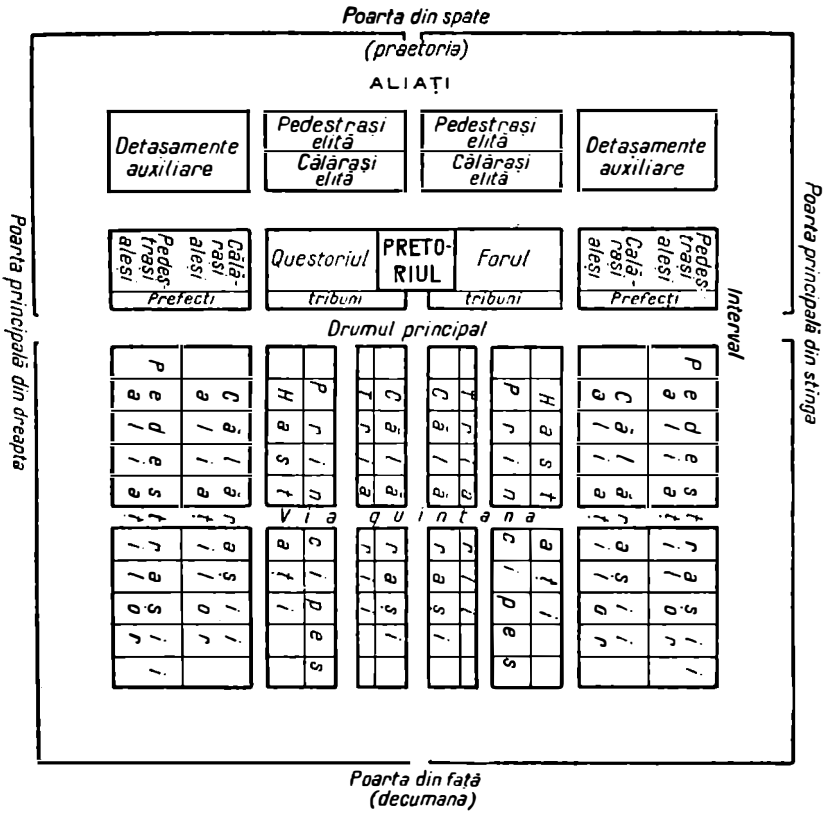

Schița unei tabere romane după Polybios

atenție la acestea, despre care odată auzite, va fi cunoscător al unui subiect demn de studiat și de cunoscut?

27 Modul de cantonare al romanilor este următorul. După ce a fost ales locul pentru tabără, cortul generalului [185] ocupă punctul cel mai potrivit pentru o vedere generală și pentru transmiterea ordinelor. Punîndu-se un steag [186] în locul unde urmează să se înalțe acesta, se măsoară în jurul steagului un pătrat [187] astfel încît toate laturile să fie depărtate de steag la o sută de picioare [188], iar suprafața să fie de patru pletri. Pe o singură latură a acestei figuri, aceea care pare cea mai lesnicioasă pentru aprovizionarea cu apă și nutreț, sînt așezate legiunile romane în

https://biblioteca-digitala.ro

chipul următor. Pentru că în fiecare legiune sînt şase tribuni [189], cum am mai spus, şi două legiuni romane sînt întotdeauna cu fiecare din cei doi consuli, este limpede că doisprezece tribuni trebuie să ia parte la campanie împreună cu fiecare din consuli. Corturile acestora le pun toate pe o singură linie dreaptă, care este paralelă cu latura trasată a pătratului şi depărtată de aceasta cincizeci de picioare [190], pentru ca să fie loc pentru cai, pentru vite de povară şi pentru celelalte bagaje ale tribunilor. Aceste corturi întoarse cu spatele la figura arătată mai înainte [191], sînt aşezate cu intrarea spre latura din afară, care trebuie socotită şi faţa întregii figuri [192], şi pe care o vom numi şi noi totdeauna astfel de acum înainte. Corturile tribunilor sînt la depărtare egală unul de altul şi ocupă o linie care se întinde pe toată lărgimea spatelui taberelor romane.

28 Se măsoară iarăşi o sută de picioare [193] înaintea tuturor corturilor, apoi, de la linia dreaptă care mărgineşte acest spaţiu [194] şi este paralelă cu corturile tribunilor, încep să construiască aşezările legiunilor, lucrînd în felul următor. Taie în două linia dreaptă amintită şi de-a lungul perpendicularei care porneşte din punctul de întretăiere [195] îi aşază faţă în faţă pe călăraşii fiecărei legiuni la cincizeci de paşi depărtare unii de alţii, făcînd ca perpendiculara să fie la mijlocul distanţei [196]. Alcătuirea corturilor călăraşilor şi pedestraşilor este asemănătoare, căci întregul spaţiu ocupat de un manipul sau de un escadron are forma unui pătrat. În acesta corturile sînt îndreptate cu faţa către drumuri [197], iar latura lui, cea de-a lungul drumului, are o lungime limitată, căci este de o sută de picioare ; aproape întotdeauna încearcă să facă egală şi lărgimea, excepţie făcînd pentru aliaţi [198]. Cînd folosesc legiuni mai numeroase, măresc în mod proporţional lungimea şi lărgimea.

29 Sectorul călăraşilor, aşezat către centrul liniei ocupate de corturile tribunilor, formează un fel de alee perpendiculară pe linia menţionată adineauri [199] şi pe drumul [200] dinaintea corturilor tribunilor, căci în adevăr forma drumurilor este la fel cu a aleilor, astfel că pe cele două laturi, în lungime, sînt tăbărîte într-o parte manipulele, iar în cealaltă

https://biblioteca-digitala.ro

escadroanele. În spatele călăraşilor amintiţi pun în aceeaşi formaţie pe triarii din amîndouă legiunile, fiecare manipul în spatele unui escadron. Figurile alcătuite de această formaţie se ating unele cu altele, însă corturile triariilor sînt întoarse în direcţie opusă celor ale călăraşilor. Fiecare manipul are în lărgime jumătate din lungime, pentru că aproape întotdeauna triarii sînt la număr pe jumătatea celorlalte unităţi [201]. De aceea, cu toate că adesea numărul oamenilor din manipule este neegal, totuşi toate părţile taberei sînt egale în lungime, pentru că lărgimea variază. În faţa triariilor, la cincizeci de picioare depărtare de ei, sînt aşezaţi *principes*. De asemenea corturile acestora sînt îndreptate spre intervalul amintit [202] şi formează, la rîndul lor, alte două alei, care încep, ca şi cele ale călăraşilor, de la aceeaşi linie dreaptă şi din spaţiul de o sută de picioare lăsat liber înaintea corturilor tribunilor şi se sfîrşesc pe latura întăriturii care este opusă corturilor tribunilor şi care de la început am stabilit că este faţa întregii figuri [203]. După *principes* sînt cartiruiţi *hastati*, ale căror aşezări ating pe cele deţinute de *principes*, dar privesc în sens opus. Pentru că, potrivit împărţirii de la început, fiecare unitate are zece manipule, rezultă că toate aleile sînt egale ca lungime, precum şi drumurile care le întretaie şi ajung pînă la latura frontală a întăriturii, către care sînt întoarse corturile ultimului manipul.

30 La depărtare de cincizeci de picioare [204] de *hastati* şi în faţa acestora cantonează călăraşii aliaţilor, începînd de la aceeaşi linie dreaptă şi sfîrşind pe aceeaşi linie. Numărul aliaţilor, neţinînd seama de *extraordinarii*, este, cum am spus mai sus [205], pentru pedestraşi egal cu cel al legiunilor romane, iar pentru călăraşi, excluzînd şi din aceştia a treia parte pentru *extraordinarii*, este îndoit. De aceea, în orînduirea aşezărilor în tabără, romanii măresc proporţional în lărgime spaţiul pentru aceştia şi în lungime caută să-l facă egal cu cel pe care-l ocupă legiunile romane. După ce au fost terminate toate cele cinci drumuri, tot în sens opus călăraşilor aşază manipulele pedestraşilor aliaţi pe o adîncime proporţională cu numărul lor, privind către întăritură şi către cele două laturi ale taberei. În fiecare manipul, centurionii ocupă primele corturi de la amîndouă părţile. Tăbărînd în felul amintit, într-o parte şi în alta [206] pun al şaselea esca-

https://biblioteca-digitala.ro

dron, la o depărtare de cincizeci de picioare [207] de al cincilea, şi aşază la fel şi corpurile de trupă ale pedestraşilor, încît şi acest interval formează un alt drum prin mijlocul legiunilor, perpendicular pe alei şi paralel cu corturile tribunilor. Acest drum este numit *quintana* [208], pentru că se întinde de-a lungul a cinci corpuri de trupă.

31 Locul care se întinde în spatele corturilor tribunilor, de o parte şi de alta a spaţiului din jurul pretoriului [209], este păstrat o parte pentru *forum*, iar cealaltă parte pentru *quaestor* şi pentru proviziile care sînt cu el. În spatele ultimului cort al tribunilor, în amîndouă părţile şi formînd un fel de unghi drept cu aceste corturi, se află călăraşii aleşi din *extraordinarii* şi unii dintre cei care s-au angajat voluntar [210] pentru consul. Toţi aceştia sînt cantonaţi pe lîngă cele două laturi ale întăriturii, privind spre bagajele quaestorului, iar cei din cealaltă parte spre forum. De cele mai multe ori, aceştia nu numai că ocupă loc în tabără aproape de consuli, dar chiar şi în timpul marşurilor şi în alte împrejurări fac servicii şi sînt mereu pe lîngă consul şi pe lîngă *quaestor*. Spate în spate cu aceştia şi privind spre întăritură stau pedestraşii aleşi, care fac aceleaşi servicii ca şi călăreţii amintiţi. În urma acestora este lăsat un drum lat de o sută de picioare [211], paralel cu corturile tribunilor, însă în cealaltă parte a *forului, praetoriului* şi *quaestoriului*, întinzîndu-se pe lîngă toate părţile înainte arătate [212] ale taberei. Pe latura de sus a acestui drum sînt stabiliţi *equites extraordinarii* [„călăreţii selecţi"] ai aliaţilor, privind spre *forum, praetorium* şi *quaestorium*. În mijlocul aşezării acestor călăreţi şi în faţa locului unde se află *praetoriul*, este lăsat un drum de cincizeci de picioare, care duce la latura din spate a taberei şi este perpendicular pe drumul amintit mai sus [213]. În spatele acestor călăreţi sînt puşi pedestraşii aleşi (*pedites extraordinarii*) ai aliaţilor, privind spre întăritură şi spre partea din urmă a întregii tabere. Spaţiul lăsat gol în amîndouă părţile acestor trupe, lîngă laturi, este rezervat străinilor şi aliaţilor care vin pe neaşteptate.

Astfel stînd lucrurile, forma întreagă a taberei este un pătrat, iar drumurile din interior care se întretaie şi orînduirea în general au o întocmire asemănătoare cu cea a unui oraş. Întăritura o pun, pe toate laturile, la două sute

https://biblioteca-digitala.ro

de picioare depărtare de corturi. Acest spaţiu gol le oferă multe şi mari foloase. Este potrivit şi comod pentru intrarea şi ieşirea legiunilor, căci soldaţii ies pe aleile lor în acest spaţiu gol, în loc să se răstoarne şi să se calce în picioare unii pe alţii, repezindu-se toţi pe un singur drum. Tot aici aduc vitele şi prăzile luate de la duşmani şi le pun pază sigură în timpul nopţii. Dar folosul cel mai mare este că în atacurile din timpul nopţii nici foc, nici săgeţi nu pot să ajungă pînă la soldaţi decît în număr mic de tot şi aproape fără vătămare din pricina distanţei mari şi a spaţiului lăsat în jurul corturilor.

32 Fiind dat numărul pedestraşilor şi călăraşilor pentru fiecare din cele două eventualităţi, adică dacă pun în fiecare legiune patru mii sau cinci mii de oameni [214], fiind date de asemenea lărgimea, lungimea şi numărul manipulelor, lăţimea drumurilor şi a spaţiilor libere, precum şi toate celelalte amănunte, e uşor de socotit — pentru cine vrea să-şi oprească puţin atenţia — mărimea terenului şi întregul ocol al taberei. Dacă numărul aliaţilor este cumva mai mare decît cel obişnuit, fie al celor care fac parte din armată de la început, fie al celor care sosesc într-o împrejurare neprevăzută, acestora din urmă, pe lîngă locul pomenit mai înainte, li se dă spre completare şi pe cel de lîngă *paretorium*, reducîndu-se forul şi quaestoriul la spaţiul strict necesar. Pentru cei care se află în campanie chiar de la început, dacă numărul lor este prea mare, se face o nouă alee din amîndouă părţile legiunilor romane de-a lungul laturilor taberei. Dacă toate cele patru legiuni şi cei doi consuli sînt adunaţi într-o singură întăritură [215], nu trebuie să ne închipuim nimic altceva decît două armate cantonate în felul arătat adineauri, însă întoarse în sens opus una faţă de alta şi alăturate cu părţile în care sînt aşezaţi *extraordinarii* fiecărei legiuni [216], care, cum am spus, privesc spre latura din urmă a întregii tabere. Atunci figura taberei este lunguiaţă, spaţiul îndoit faţă de cel dinainte, iar ocolul o dată şi jumătate. Aşadar, cînd consulii se fixează amîndoi în acelaşi loc, se folosesc totdeauna de tabere făcute astfel. Cînd însă cantonează separat, restul este în acelaşi fel, însă *forum*, *quaestorium* şi *praetorium* le pun în mijlocul celor două legiuni.

https://biblioteca-digitala.ro

33 După aşezarea taberei, tribunii adună şi pun pe toţi cei din tabără, liberi şi sclavi, să jure, depunînd jurămîntul unul cîte unul [217]. Jurămîntul este că nu va fura nimic din tabără, ba chiar de va găsi vreun lucru îl va aduce la tribuni. După aceea rînduiesc manipulele principilor şi hastaţilor din fiecare legiune, punînd două manipule pentru îngrijirea locului dinaintea corturilor tribunilor [218]; căci cei mai mulţi dintre romani îşi petrec ziua în acest spaţiu, de aceea au mereu grijă de el să fie stropit şi măturat bine. Din celelalte optsprezece manipule sînt împărţite tribunilor prin tragere la sorţi cîte trei de fiecare; căci, potrivit împărţirii arătate mai înainte [219], atîtea sînt la număr în fiecare legiune manipulele hastaţilor şi principiilor, iar tribuni şase. Fiecare din cele trei manipule îi fac pe rînd tribunului următoarele servicii: cînd aşază tabăra, ei întind corturile şi netezesc locul împrejurul corturilor, iar dacă o parte din bagaje trebuie împrejmuită cu gard pentru mai multă siguranţă, ei au această grijă. Dau de asemenea două corpuri de gardă [220] — corpul de gardă este de patru oameni — dintre care unii stau de pază dinaintea cortului, iar ceilalţi în urmă la cai. Pentru că fiecare tribun are trei manipule şi în fiecare manipul sînt peste o sută de oameni, fără a pune la socoteală pe triari şi pe veliţi — căci ei nu fac aceste servicii —, munca este uşoară, fiindcă fiecărui manipul îi ajunge rîndul tot la patru zile să fie de serviciu, şi, pe lîngă faptul că tribunilor le este asigurat serviciul necesar, în acelaşi timp este ţinută la înălţime seriozitatea şi demnitatea gradului lor. Manipulele triariilor sînt scutite de serviciul pe lîngă tribuni, dar fiecare manipul dă în fiecare zi un corp de gardă escadronului de cavalerie, care este aşezat imediat în spate. Aceste străji trebuie să supravegheze totul, dar mai ales caii, ca nu cumva, încurcîndu-se în legături, să se rănească şi să devină nefolositori pentru serviciu sau, dezlegîndu-se şi aruncîndu-se asupra altor cai, să producă neorînduială şi zarvă în tabără. Un singur manipul din toate face de gardă zilnic la cortul generalului. Acesta asigură generalului securitatea împotriva atentatelor şi totodată prestigiul comandei.

34 Cît priveşte şanţul şi palisada, aliaţilor le revine sarcina să facă lucrările pe două laturi [221], pe lîngă care sînt cantonate cele două aripi ale lor, iar romanilor celelalte

https://biblioteca-digitala.ro

două, cîte una pentru fiecare legiune. După ce s-a împărţit fiecare latură pe manipule, centurionii supraveghează cîte o parte, în timp ce doi tribuni fac controlul şi verificarea întregii laturi. De asemenea tribunii supraveghează tot ce se face în tabără. Împărţindu-se cîte doi [222], comandă pe rînd timp de două luni din şase şi au grijă de tot ceea ce este necesar în timpul campaniei. Aceleaşi funcţii le exercită şi prefecţii [223] la aliaţi. Toţi călăraşii [224] şi centurionii se duc în zorii zilei la corturile tribunilor, iar tribunii la consul. Acesta dă tribunilor ordinele necesare, tribunii le transmit călăraşilor şi centurionilor, iar aceştia soldaţilor cînd este momentul potrivit.

Transmiterea parolei de ordine din timpul nopţii o asigură în felul următor. Din al zecelea manipul al fiecărui corp de călăraşi [225] şi de pedestraşi, care este cantonat ultimul la capătul aleii, este ales un om [226], care e scutit de serviciul de gardă. În fiecare zi, la apusul soarelui, acesta se duce la cortul tribunului şi, după ce primeşte parola de ordine — adică o tăbliţă de lemn scrisă —, se îndepărtează. Întorcîndu-se la manipulul său, transmite tăbliţa şi parola de ordine cu martori comandantului manipulului următor, iar acesta, la rîndul său, îl trece comandantului manipulului următor. La fel fac pe urmă toţi, pînă ce ajunge la primele manipule cantonate în apropiere de tribuni. Aceştia sînt obligaţi să aducă tăbliţa la tribuni cînd este încă lumină. Dacă au fost aduse înapoi toate tăbliţele date, tribunul ştie că a fost transmisă tuturor parola şi a trecut pe la toţi pentru a ajunge la el. Dacă lipseşte vreuna, cercetează îndată ce s-a întîmplat, ştiind după inscripţie din care parte n-a venit tăbliţa şi, descoperind pe vinovat, acesta este pedepsit cum se cuvine.

35 Serviciul de gardă din timpul nopţii este rînduit la ei astfel. Generalul şi cortul lui este păzit de manipulul care face de gardă alături, iar corturile tribunilor şi escadroanele călăraşilor de oamenii rînduiţi în modul arătat mai sus [227] din fiecare manipul. De asemenea la fiecare trupă toţi pun de gardă oameni aleşi dintre ei; pe celelalte le rînduieşte generalul. De obicei sînt trei gărzi pe lîngă quaestor şi două pe lîngă fiecare din trimişii [228] şi membrii consiliului. Supravegherea laturii dinafară o îndeplinesc veliţii, stînd de

https://biblioteca-digitala.ro

gardă în fiecare zi de-a lungul întregii întăriturii, căci acest serviciu le este repartizat lor, şi la intrări fac de gardă cîte zece oameni dintre ei. Dintre oamenii rînduiţi pentru gărzi, cel care trebuie să facă primul de gardă din fiecare grup este dus seara la tribun de un comandant de ariergardă din manipulul lui. Tribunul dă tuturor acestora tăbliţe mici de tot cu semne gravate, cîte una de fiecare gardă. După ce le primesc, soldaţii se retrag la locurile care le sînt indicate.

Inspectarea posturilor este încredinţată călăraşilor. În fiecare legiune, primul comandant [229] al primului escadron [230] ordonă dimineaţa unuia dintre comandanţii săi de ariergardă să înştiinţeze înainte de prînz pe patru tineri din escadronul său că vor face inspectarea posturilor. Apoi acelaşi comandant, înainte de seară, trebuie să transmită comandantului escadronului următor ordinul că pe el îl priveşte să se îngrijească de patrulă pentru a doua zi. Acesta, primind ordinul, la rîndul său trebuie să facă acelaşi lucru pentru ziua următoare şi la fel toţi ceilalţi comandanţi. Cei patru din primul escadron, aleşi de comandanţii de ariergardă, după ce trag la sorţi rîndul de serviciu, se duc la tribun şi primesc ordin scris în care se arată ce şi cîte posturi de gardă trebuie să inspecteze [231]. Apoi cei patru stau pe lîngă primul manipul al triariilor, căci centurionul acestuia are sarcina să pună să sune din trîmbiţă [232] la începutul fiecărei veghi.

36 Cînd sosește vremea potrivită, acela căruia i-a căzut la sorţi prima veghe, face inspecţie, avînd cu el cîţiva prieteni ca martori. Merge la posturile stabilite, nu numai la cele din jurul întăriturii şi de la ieşiri, ci şi la toate cele de la fiecare manipul şi de la fiecare escadron. Dacă îi găseşte pe străjerii primei veghi treii, ia de la ei tăbliţa de lemn [233], dacă însă găseşte pe vreunul adormit sau că a părăsit postul, ia martori pe cei care-l însoţesc şi se depărtează. La fel fac şi cei care inspectează celelalte gărzi. Centurionii primului manipul din fiecare legiune, cum am mai spus, au grijă în fiecare zi să sune din trîmbiţă la începutul fiecărei veghi, pentru ca să fie înştiinţaţi în acelaşi timp şi cei care fac inspecţia şi străjerii.

În zorii zilei, fiecare din cei care au făcut inspecţia îi duce tribunului tăbliţa de lemn. Dacă au fost date toate, se retrag fără nici o învinovăţire. Dacă însă vreunul aduce mai

https://biblioteca-digitala.ro

puţine decît numărul gărzilor, se cercetează după semnele de pe tăbliţe care din gărzi a lipsit. Aflînd-o, tribunul îl cheamă pe centurion. Acesta îi aduce pe cei puşi de gardă, care sînt confruntaţi cu călăraşul de rond. Dacă vina este a străjerilor, este limpede că cel care a avut sarcina să facă inspecţie ia îndată ca martori pe cei care l-au însoţit, şi trebuie să facă aceasta, iar de n-o face, învinuirea se întoarce asupra lui.

37 Întrunindu-se îndată consiliul tribunilor, acuzatul este judecat şi, dacă este condamnat, este bătut cu ciomagul. Loviturile cu ciomagul se dau astfel: tribunul ia un ciomag şi doar îl atinge cu acesta pe condamnat. Apoi toţi cei din tabără îl lovesc cu ciomege şi cu pietre şi de cele mai multe ori îl ucid chiar în tabără. Pentru cei care izbutesc să scape de moarte nu este nici o salvare. Căci cum ar putea să fie? Nu le este îngăduit nici să se întoarcă în patrie şi nici una din rude n-ar îndrăzni să primească în casă pe un asemenea om. De aceea cei care au căzut o dată într-o astfel de nenorocire sînt pierduţi cu desăvîrşire. Aceeaşi pedeapsă trebuie să sufere comandantul de ariergardă şi comandantul escadronului dacă n-au transmis la vremea cuvenită ordinul, unul oamenilor de rond, celălalt comandantului escadronului următor. Astfel, datorită pedepsei aspre şi neîndurătoare, la ei serviciul de gardă din timpul nopţii este fără cusur.

Soldaţii trebuie să se supună tribunilor, iar aceştia consulilor. Tribunul are puterea să amendeze, să sechestreze, să biciuiască. *Praefecti* au aceeaşi putere asupra aliaţilor. Este lovit cu ciomagul oricine fură ceva din tabără [234], depune mărturii mincinoase, un tînăr dacă este prins că abuzează de corpul său şi, pe lîngă aceştia, cel care a fost pedepsit de trei ori pentru aceeaşi vină. Aşadar, îi pedepsesc pentru aceste vini ca pentru crime. Socotesc ei însă înjositor şi ruşinos pentru soldat următoarele învinuiri: dacă cineva raportează tribunilor lucruri false despre curajul său pentru a dobîndi răsplată. Dacă vreunul, pus într-un post, părăseşte de frică postul ce i s-a dat şi de asemenea dacă cineva în timpul luptei aruncă de frică vreuna din arme. De aceea unii soldaţi care se află de pază în vreun loc, cînd sînt atacaţi de duşmani numeroşi [235], înfruntă o moarte sigură, nevoind să părăsească postul, de teama pedepsei care îi aşteaptă. Unii care în timpul luptei au lăsat să le scape scutul, sabia sau

https://biblioteca-digitala.ro

vreo altă armă se aruncă nebuneşte asupra duşmanilor, nădăjduind ori să-şi redobîndească arma pierdută [236], ori să scape prin moarte de ruşinea vădită şi de insultele camarazilor săi.

38 Dacă vreodată se întîmplă ca aceeaşi greşeală să fie săvîrşită de mai mulţi sau un manipul în întregime, prididit de duşmani, părăseşte postul, nu socotesc să-i lovească pe toţi cu ciomagul ori să-i omoare, în schimb găsesc o soluţie folositoare şi în acelaşi timp înspăimîntătoare. Tribunul adună legiunea şi, aducîndu-i în faţă pe cei care şi-au părăsit posturile, îi mustră aspru; apoi, dintre toţi cei cărora le-a fost frică, trage la sorţi uneori cinci, alteori opt, alteori douăzeci, ţinînd seama întotdeauna de numărul total, astfel încît să fie cam a zecea parte [237] din vinovaţi. Cei traşi la sorţi sînt loviţi cu ciomagul fără milă în chipul pomenit înainte, iar celorlalţi li se dă raţie de orz în loc de grîu [238] şi li se porunceşte să cantoneze afară din tabără fără nici o apărare. Deci, pentru că primejdia şi teama de a ieşi la sorţi atîrnă deasupra tuturor, neştiindu-se sigur pe cine îl va lovi nenorocirea, iar pe de altă parte pentru că toţi suferă deopotrivă pedeapsa ruşinoasă, dată ca exemplu, de a mînca orz, dintre mijloacele obişnuite au adoptat pe cel mai nimerit atît pentru a inspira teama, cît şi pentru a-i îndemna pe oameni să repare greşeala săvîrşită.

39 Romanii ştiu foarte bine să-i încurajeze pe tineri ca să înfrunte primejdiile. Cînd s-a dat o luptă şi unii dintre soldaţi s-au distins prin fapte curajoase, generalul cheamă la adunare legiunea şi prezintă pe cei care s-au semnalat prin săvîrşirea vreunei fapte deosebite. Mai întîi îl laudă pe fiecare pentru curajul arătat, menţionînd şi orice altă faptă din viaţa lui vrednică de amintit, apoi dăruieşte o suliţă [239] celui care a rănit un duşman, iar celui care a ucis un duşman şi l-a prădat, o cupă [240] dacă e pedestraş, un harnaşament dacă e călăraş; la început se dăruia numai o suliţă. Obţine aceste daruri cineva nu dacă într-o luptă de cîmp sau la luarea unei cetăţi a rănit sau a prădat vreun duşman, ci dacă într-o încăierare sau în vreo altă împrejurare de felul acesta, în care n-ar fi fost nevoie să se lupte corp la corp, unii, de bunăvoie şi din proprie iniţiativă, se expun la această pri-

https://biblioteca-digitala.ro

mejdie. Celor care la luarea unui oraş se urcă primii pe zid li se dă o coroană de aur [241]. De asemenea generalul cinsteşte cu daruri şi pe cei care au apărat cu scutul şi au salvat pe vreun concetăţean sau aliat. Cei salvaţi de obicei îl încoronează pe salvator de bunăvoie, iar de nu, tribunii hotărăsc şi îi silesc s-o facă. Cel salvat respectă pe salvator ca pe tatăl său întreaga viaţă şi trebuie să-i dea toată cinstea ca unui părinte. De o astfel de stimulare sînt împinşi la rîvnă şi la înfruntarea primejdiilor nu numai cei care sînt de faţă şi aud, dar şi cei care au rămas acasă. Căci cei care au obţinut astfel de daruri, în afară de gloria de care se bucură în armată şi de faima pe care o dobîndesc îndată acasă, şi după înapoierea în patrie iau parte la ceremoniile publice în chip deosebit, pentru că numai celor care au fost cinstiţi de general pentru vitejie le este îngăduit să poarte decoraţii. În case pun în locurile cele mai vizibile prăzile luate de la duşmani, ca semne şi mărturii ale vitejiei lor. Astfel fiind grija şi zelul pentru recompense şi pedepse, este firesc ca şi sfîrşitul înfăptuirilor războinice să fie norocos şi glorios datorită acestora.

Ca soldă pedestraşii primesc doi oboli pe zi, centurionii dublu, iar călăraşii o drahmă. Pedestraşii sînt aprovizionaţi cu cel mult două părţi de medimn atic de grîu, călăraşii cu şapte medimni de orz pe lună şi cu doi de grîu ; pedestraşii aliaţilor primesc o cantitate egală cu aceea a romanilor, călăraşii însă un medimn şi o treime de grîu şi cinci de orz. Aliaţilor li se dă acestea în dar, însă romanilor quaestorul le scade din soldă preţul stabilit pentru grîu, îmbrăcăminte şi orice armă de care au nevoie.

40 Ridicarea taberei se face în felul următor. Cînd se dă primul semnal, desfac corturile şi pun laolaltă toate bagajele. Nimănui însă nu-i este îngăduit să ia sau să ridice cortul înainte de cele ale tribunilor şi ale generalului. La al doilea semnal pun bagajele pe animalele de povară ; la al treilea, cei din cap pornesc la drum şi toată tabăra se pune în mişcare. În avangardă sînt puşi de obicei *extraordinarii ;* după ei este aşezată aripa dreaptă a aliaţilor, iar după aceştia urmează animalele de povară ale acestor două corpuri. Ordinii de marş a lor îi urmează legiunea întîi a romanilor, avînd în urmă bagajele ; apoi vine legiunea a doua, urmată

https://biblioteca-digitala.ro

de animalele de povară şi de bagajele aliaţilor, aşezaţi în ariergardă ; căci în ordinea de marş aripa stîngă a aliaţilor este pusă ultima. Călăraşii uneori apără spatele corpurilor pe lîngă care sînt repartizaţi, alteori merg în flancuri pe lîngă animalele de povară, ca să le ţină strînse şi să le asigure apărarea. Cînd se aşteaptă un atac al ariergărzii, toate celelalte corpuri păstrează aceeaşi ordine, numai *extraordinarii* aliaţilor trec din capul coloanei în coadă. Conduc pe rînd coloana sau o încheie, o zi o legiune şi o aripă, o zi cealaltă legiune şi cealaltă aripă, pentru ca, schimbînd mereu ordinea avangărzii, să aibă toţi la fel prilej de a se aproviziona cu apă şi cu merinde. Folosesc şi alt fel de ordine de marş, în momente de primejdie, dacă merg în locuri descoperite. Înaintează pe trei coloane paralele [242] formate din *hastati*, *principes* şi *triarii*, punînd înaintea tuturor animalele de povară ale manipulilor care merg în cap, după primii manipuli pe cele ale manipulilor din rîndul al doilea, după cei din rîndul al doilea pe cele ale celor din rîndul al treilea şi în felul acesta aşezînd pe rînd mereu animalele de povară după manipule. Dispunînd astfel ordinea de marş, cînd se iveşte vreo primejdie, se întorc la stînga sau la dreapta şi duc manipulele din locul ocupat între vitele de povară spre partea unde se arată duşmanii. Astfel în scurt timp şi cu o singură mişcare, corpul hopliţilor se aşază în ordine de bătaie, afară numai dacă uneori nu trebuie să desfăşoare pe hastati, iar mulţimea animalelor de povară şi a celor care le urmează, retrăgîndu-se în urma celor rînduiţi în linie de bătaie, ocupă un loc la adăpost de primejdie.

41 Cînd armata în marş se apropie de locul unde are de gînd să cantoneze, merg înainte tribunul şi centurionii însărcinaţi permanent pentru această operaţie. Aceştia, după ce examinează întregul teren în care trebuie să aşeze tabăra, mai întîi aleg, cum am mai spus [243], locul unde va trebui să pună cortul generalului şi de-a lungul cărei părţi şi cărei laturi a spaţiului din jurul cortului vor trebui să aşeze legiunile. După ce au fost alese aceste locuri, măsoară spaţiul din jurul cortului [244], apoi trag linia dreaptă pe care pun corturile tribunilor, pe urmă o altă linie paralelă cu

https://biblioteca-digitala.ro

aceasta, de la care încep corturile legiunilor. De asemenea de ambele părți ale cortului generalului fac măsurători și trag liniile despre care am dat mai sus indicații cu toate amănuntele. Aceste lucrări se fac în scurt timp, pentru că măsurarea este ușoară, căci toate distanțele sînt stabilite și sînt întotdeauna aceleași. Apoi înfig un prim drapel în locul unde trebuie să pună cortul generalului, un al doilea pe latura trasă înainte, un al treilea în mijlocul liniei pe care o vor ocupa corturile tribunilor și un al patrulea pe aceea pe care vor fi așezate legiunile. Aceste drapele sînt roșii, al generalului însă alb. În punctele din cele două părți înfig fie simple lănci, fie drapele de diferite culori. Apoi măsoară aleile și înfig lănci pe fiecare alee. De aceea în chip firesc, atunci cînd legiunile în marș se apropie și locul taberei se vede ușor, toate părțile taberei îndată devin cunoscute tuturor, căci fiecare se orientează după drapelul generalului. Prin urmare, fiecare știe bine în care alee și în care loc al aleii trebuie să-și așeze cortul, pentru că toți ocupă întotdeauna același loc al taberei, astfel că este la fel ca și cînd armata ar intra în propriul ei oraș. Căci și acolo, cînd se depărtează de la porți, fiecare soldat se îndreaptă și ajunge fără greșeală la casa sa, pentru că el cunoaște, în general și în amănunt, în care loc al orașului este locuința lui. La fel se întîmplă și în taberele romane.

42 Prin aceasta se pare că romanii, căutînd simplitatea, merg pe o cale opusă celei a elenilor în această privință. Căci elenii, la așezarea taberei, socotesc de mare importanță să urmărească poziții naturale întărite, pentru că astfel scapă de osteneala de a săpa șanțuri și în același timp pentru că ei cred că fortificațiile făcute cu mîna nu pot să egaleze siguranța întăriturilor naturale ale locurilor. De aceea, la așezarea taberei, sînt nevoiți să-i schimbe toată forma, ținînd seama de natura terenului și să-i modifice cînd într-un fel cînd în altul fiecare parte după locurile diferite unul de altul. De aceea se întîmplă că este nesigur pentru fiecare atît locul său propriu, cît și părțile atribuite fiecărei unități în tabără. Romanii însă preferă să suporte osteneala săpării șanțurilor și a celorlalte lucrări pentru îndemînare și pentru a avea unul și același fel de tabără cunoscută de toți.

https://biblioteca-digitala.ro

Acestea sînt deci punctele cele mai însemnate cu privire la armata romană şi îndeosebi la felul de a aşeza tabăra [*Cod. Urb.* (v. p. 264, 17), care le are pe acestea strîns legate de cele anterioare (*Exc. antiqua,* p. 180)].

VII. COMPARAŢIA STATULUI ROMAN CU ALTELE

43 Aproape toţi istoricii ne-au transmis faima superiorităţii următoarelor constituţii : a lacedemonienilor [245], a cretanilor, a mantineenilor şi chiar a cartaginezilor ; unii însă au mai făcut menţiune şi despre constituţia atenienilor şi a thebanilor. Aceste două constituţii le las la o parte, căci sînt încredinţat că cea a atenienilor şi cea a thebanilor nu au pricinuit multă discuţie, pentru că n-au înfăţişat nici faze de dezvoltare normală, nici o culme statornică a puterii şi nici trepte de dezvoltare în măsura cuvenită, ci, strălucind într-o epocă prielnică datorită unui noroc neaşteptat, tocmai cînd, s-ar putea spune, păreau în culmea puterii şi sperau într-un viitor strălucit au suferit o schimbare cu totul opusă. De pildă, thebanii, profitînd de nepriceperea lacedemonienilor şi de ura aliaţilor împotriva lor, prin curajul unuia sau a doi oameni [246], care ştiură să folosească aceste împrejurări, dobîndiră în Elada o faimă de superioritate. Soarta făcu îndată să se vadă limpede de toţi că nu datorită întocmirii constituţiei au dobîndit thebanii succesele, ci datorită virtuţii conducătorilor. Într-adevăr, puterea thebanilor crescu, ajunse la cea mai mare înflorire şi se destrămă o dată cu viaţa lui Epaminondas şi a lui Pelopidas. De aceea nu constituţia trebuie socotită cauza strălucirii de atunci a oraşului thebanilor, ci aceşti bărbaţi.

44 Acelaşi lucru trebuie observat şi în privinţa constituţiei Atenei. Căci şi aceasta, deşi a cunoscut, poate, adesea perioade de înflorire, a ajuns totuşi la cea mai mare dezvoltare datorită priceperii lui Temistocle [247], dar îndată încercă o schimbare cu totul opusă din pricina naturii ei nestatornice. Poporul atenian a fost adesea asemenea unei corăbii fără stăpîn [248]. Cînd teama de mare sau primejdia unei furtuni împinge pe marinarii de pe acestea să se înţeleagă între ei şi să dea ascultare cîrmaciului, toţi îşi fac foarte bine datoria.

https://biblioteca-digitala.ro

Cînd însă, redobîndind îndrăzneala, încep să dispreţuiască pe căpetenii şi să se certe unii cu alţii din pricină că nu sînt toţi de aceeaşi părere, unii înţeleg să navigheze mai departe, alţii silesc pe cîrmaci să ancoreze, şi, în timp ce unii întind pînzele cu odgoanele, alţii se împotrivesc şi poruncesc să se strîngă pînzele. Cu dezbinarea dintre ei şi cu cearta lor dau un spectacol ruşinos celor care îi observă din afară şi pun în primejdie pe cei care iau parte la navigaţie. De aceea adesea, după ce scapă de primejdiile celor mai întinse mări şi de furtunile cele mai furioase, naufragiază în port şi lîngă uscat. Acelaşi lucru i s-a întîmplat deseori şi statului atenienilor. Căci uneori a scăpat din cele mai mari şi mai cumplite primejdii datorită virtuţii poporului şi a conducătorilor lui, alteori însă, în vremuri de linişte, s-a prăbuşit deodată şi absurd. De aceea nu trebuie să spun mai multe despre această constituţie, ca şi despre cea a thebanilor, căci în ele mulţimea conduce statul după bunul ei plac, în una [249] mînată de răutate şi de invidie, în cealaltă [250] învăţată cu violenţa şi cu mînia.

45 Trecînd la constituţia cretanilor, se cade să ne oprim atenţia asupra a două chestiuni: cum cei mai învăţaţi scriitori din vechime, Ephoros [251], Xenofon, Calistehenes, Platon [252], au putut să spună în primul rînd că aceasta este asemănătoare cu constituţia lacedemonienilor, iar în al doilea rînd că este vrednică de laudă. Mi se pare că nici una, nici alta dintre aceste afirmaţii nu este adevărată, cum se poate observa din ceea ce urmează. Întîi vom analiza deosebirea dintre ele. Specificul constituţiei lacedemoniene constă în primul rînd în normele privitoare la posesiunea pămîntului, prin care nimănui nu-i este îngăduit să stăpînească mai mult, ci toţi trebuie să aibă o parte egală din pămîntul public; în al doilea rînd, dezinteresul în privinţa bogăţiilor [253], datorită cărora, acestea neavînd pentru el nici o valoare, au înlăturat din stat orice ambiţie de a poseda mai mult sau mai puţin. În al treilea rînd, la lacedemonieni regii au o stăpînire permanentă [254], iar aşa-numiţii gheronţi [255], prin care şi cu care sînt conduse toate treburile statului, sînt numiţi pe viaţă.

46 La cretani este cu totul contrar. Căci legile le îngăduie să dobîndească pămînt cît poate fiecare şi, ca să zicem aşa, la infinit, iar banii sînt preţuiţi atît de mult la ei, încît pose-

https://biblioteca-digitala.ro

siunea lor este socotită nu numai necesară, ci chiar foarte onorabilă. Într-un cuvînt, avariţia şi lăcomia sînt aşa de înrădăcinate la ei, încît, din toată lumea, numai la cretani nu este socotit ruşinos nici un cîştig. Pe lîngă aceasta, la ei magistraturile sînt anuale şi guvernămîntul democratic. Aşadar, adesea este greu de înţeles cum au putut aceşti scriitori [256] să ne prezinte două constituţii aşa de opuse între ele ca apropiate şi înrudite. Apoi, pe lîngă faptul că n-au observat deosebirile aşa de mari, pe deasupra mai fac în jurul acestora şi multă vorbărie, susţinînd că, de cînd există oameni pe lume, numai Licurg a formulat principiile cele mai importante ale unui bun guvernămînt. Într-adevăr, dacă avem în vedere cei doi factori datorită cărora orice stat se menţine : vitejia împotriva duşmanilor şi concordia între cetăţeni, Licurg, distrugînd lăcomia, o dată cu ea a înlăturat orice dezbinare şi vrajbă internă. Astfel, lacedemonienii, fiind în afara acestor calamităţi, se bucură de guvernămîntul cel mai bun printre eleni şi sînt uniţi. Dar, cu toate că ei susţin acestea, deşi văd pe cretani că din pricina lăcomiei lor înnăscute sînt răscoliţi continuu de vrăjbi publice şi particulare, de măceluri şi de războaie civile, nu-şi dau seama că sînt în contradicţie, ci îndrăznesc să spună că cele două guvernăminte sînt asemănătoare. Ceva mai mult, Ephoros, în afară de nume, a folosit aceleaşi vorbe în expunerea despre cele două constituţii, încît cineva, dacă nu este atent la numele proprii, nu poate să recunoască în nici un fel despre care din două vorbeşte.

Acestea sînt deci punctele în care mi se pare că cele două constituţii se deosebesc una de alta. Acum voi arăta pentru care motive nu socot că este vrednică de laudă şi de imitare constituţia cretană.

47 Eu cred că două sînt principiile pe care se sprijină orice constituţie şi datorită cărora este de preferat sau de respins adevărata valoare şi trăinicie a lor : anume moravurile şi legile. Din acestea sînt de preferat cele care fac viaţa particulară a oamenilor nepătată şi cumpătată, iar moravurile publice ale cetăţii cuviincioase şi drepte ; sînt de respins în caz contrar. Aşadar, după cum cînd vedem la unii că moravurile şi legile sînt serioase, spunem fără şovăială că, datorită acestora, şi oamenii vor fi la fel, şi constituţia lor serioasă, tot astfel, cînd observăm că oamenii în viaţa particulară sînt la-

https://biblioteca-digitala.ro

comi şi că în afacerile de stat sînt necorecţi, este limpede că e firesc să spunem că sînt de puţină valoare atît legile, cît şi moravurile particulare şi deci toată constituţia lor. Fără îndoială că nu s-ar putea găsi, afară de cazuri puţine de tot, obiceiuri particulare mai viclene şi fapte publice mai nedrepte decît ale cretanilor [257]. De aceea, deoarece credem că această constituţie nu este asemănătoare cu cea a lacedemonienilor şi nu e de loc de preferat sau de imitat, o socotesc nevrednică de comparaţia menţionată mai sus.

Nici republica lui Platon nu este drept s-o aducem în discuţie [258], chiar dacă şi pe aceasta o ridică în slăvi unii filozofi. În adevăr, după cum nu admitem la întrecerile atletice pe artiştii sau atleţii care nu sînt înscrişi sau mai bine pregătiţi, tot astfel nici aceasta nu trebuie primită la întrecerea pentru întîietate dacă mai înainte n-a dat dovadă concretă de adevărata ei valoare. Pînă acum compararea acesteia cu constituţia spartanilor, a romanilor şi a cartaginezilor ar părea ca şi cum cineva ar compara o statuie cu oamenii vii şi care sînt viabili. Căci chiar dacă ar fi cu totul lăudabil în privinţa artei, compararea unui lucru neînsufleţit cu fiinţe însufleţite ar părea observatorilor nepotrivită, ba chiar cu totul absurdă.

48 De aceea, lăsînd acestea, ne întoarcem la constituţia spartană. Părerea mea este că Licurg, prin legile sale, a avut grijă aşa de bine de înţelegerea între cetăţeni, de consolidarea Laconiei şi de asigurarea libertăţii Spartei, încît rînduiala sa ar putea fi socotită divină mai degrabă decît omenească. În adevăr, egalitatea bunurilor, simplitatea felului de viaţă şi traiul în comun aveau să facă viaţa particulară cumpătată şi să pună statul la adăpost de răzvrătire, iar deprinderea cu oboselile şi cu primejdiile avea să-i facă pe oameni curajoşi şi demni. Cînd aceste două virtuţi, vitejia şi cumpătarea, se întrunesc în acelaşi suflet sau în aceeaşi cetate, nu e uşor să se nască răutatea în interior şi nici cetatea să fie supusă de vecini. De aceea, întocmind astfel constituţia, Licurg a dat o siguranţă statornică întregii Laconii şi le-a lăsat spartanilor o libertate durabilă. Totuşi, în ceea ce priveşte cucerirea teritoriilor altora, hegemonia şi în general cu privire la orice controversă de natură politică, n-a prevăzut absolut nimic, nici în amănunte, nici în întreaga sa legiuire. Rămînea ca, după cum îi obişnuise să trăiască în particular simplu şi cu

https://biblioteca-digitala.ro

ceea ce aveau, tot astfel să fi impus cetăţenilor sau să-i fi îndemnat să menţină şi în viaţa publică obiceiul de a se mulţumi cu ceea ce e al lor şi cu cumpătarea. Însă, în timp ce în viaţa particulară şi în politica lor internă i-a făcut să fie cei mai lipsiţi de ambiţii şi cei mai înţelepţi, faţă de ceilalţi eleni i-a lăsat să fie cei mai ambiţioşi [259], cei mai lacomi de dominare şi de avere.

49 Căci cine nu ştie că ei, cei dintîi poate din toţi elenii, jinduind din lăcomie după teritoriul vecinilor, au dus război împotriva messenienilor pentru a-i înrobi [260] ? Cine n-a aflat că din încăpăţînare s-au legat cu jurămînt [261] să nu ridice asediul înainte de a lua cu forţa Messena [262] ? Şi este cunoscut tuturor că, din dorinţa de a domina asupra elenilor, s-au pus sub ordinele acelora pe care îi învinseseră în luptă. Căci învinseseră pe perşii năvălitori, luptînd pentru libertatea grecilor ; după ce însă aceştia se întorseseră ca fugari în ţara lor prin pacea lui Antalcidas [263], le-au predat prin trădare oraşele elenice ca să-şi procure banii necesari pentru a-şi asigura dominaţia asupra elenilor. Atunci se văzură şi lipsurile legislaţiei lor. Într-adevăr, cît timp năzuiră la dominarea asupra vecinilor sau chiar şi asupra peloponesienilor, se mulţumiră cu ajutoarele şi cu proviziile din Laconia, avînd la îndemînă proviziile necesare şi făcîndu-şi uşoară întoarcerea în patrie şi transportarea lor. Cînd însă începură să trimită în afară flote pe mare şi să facă expediţii cu armate pedestre afară din Peloponeş, fu limpede că nu puteau să le fie de ajuns nici monedele de fier [264], nici schimbul roadelor anuale cu roadele de care aveau nevoie, potrivit legiuirii lui Licurg ; căci expediţiile lor cereau o monedă comună şi mijloace străine. De aceea fură nevoiţi să bată la poarta perşilor [265], să impună tribut [266] celor din insule şi să strîngă bani de la toţi elenii, ştiind că, rămînînd credincioşi legislaţiei lui Licurg, nu era cu putinţă să năzuiască la hegemonia asupra elenilor şi nici măcar să întreprindă ceva.

50 De ce am făcut această digresiune ? Pentru ca să se vadă limpede, chiar din fapte, că pentru păzirea teritoriului lor şi pentru păstrarea libertăţii este suficientă legislaţia lui Licurg. Şi celor care susţin că acesta este scopul constituţiei

https://biblioteca-digitala.ro

trebuie să le mărturisim că nu există şi nici n-a existat vreo orînduire sau constituţie mai bună decît cea laconică. Dacă însă cineva năzuieşte la lucruri mai mari şi socoteşte că este mai frumos şi mai nobil să conducă pe mulţi, să supună şi să stăpînească pe mulţi, să privească toţi spre el şi să se încline spre el, trebuie să admitem că în această privinţă constituţia laconică are lipsuri, iar a romanilor o întrece şi are o întocmire mai potrivită pentru cuceriri. Acest lucru s-a dovedit limpede chiar din fapte. Căci lacedemonienii, cînd au pornit să cucerească hegemonia asupra elenilor, repede au ajuns să-şi primejduiască chiar libertatea [267]; romanii însă, dobîndind stăpînirea asupra Italiei, în puţină vreme au supus tot pămîntul locuit, pentru că nu puţin i-a ajutat la îndeplinirea acestei acţiuni starea de îmbelşugare şi uşurinţa aprovizionării.

51 Constituţia cartaginezilor mi se pare că la început, cel puţin în principiile ei fundamentale, a fost bine întocmită. Căci aveau regi [268], sfatul bătrînilor avea autoritate aristocratică şi mulţimea era stăpînă pe ceea ce i se cuvenea [269]; într-un cuvînt, avea o întocmire generală asemănătoare cu constituţia romanilor şi cu cea a lacedemonienilor. Dar, pe vremea în care a început războiul lui Hanibal, situaţia politică a cartaginezilor [270] era mai rea, a romanilor însă mai bună. Deoarece, ca şi pentru corp, pentru orice stat şi orice întreprindere este o perioadă de creştere naturală, apoi o culme a înfloririi şi pe urmă o decadenţă, iar perioada cea mai bună este cea din timpul înfloririi maxime, din aceasta rezulta atunci şi deosebirea dintre cele două state. Căci cu cît puterea şi prosperitatea cartaginezilor era înainte mai mare decît a romanilor, cu atît Cartagina era atunci [271] în declin, iar Roma era în culmea înfloririi, cel puţin în ce priveşte sistemul de conducere. De aceea la cartaginezi poporul avea cea mai mare putere în deliberări; la romani însă senatul avea puterea cea mai mare. Deci, la cei dintîi delibera mulţimea, la aceştia din urmă însă cei mai buni, şi hotărîrile romanilor pentru treburile lor publice erau mai bune. De aceea, cu toate că suferiseră o înfrîngere totală [272], prin înţelepciunea hotărîrilor, îi învinseră în cele din urmă pe cartaginezi în război.

https://biblioteca-digitala.ro

52 Trecînd la amănunte, de pildă aptitudinile în legătură cu războiul, în ceea ce priveşte marina, cum este firesc, cartaginezii sînt mai bine pregătiţi, pentru că au din vechime această experienţă lăsată de străbuni şi se îndeletnicesc cu marinăritul mai mult decît toţi ceilalţi oameni ; dar, în ce priveşte operaţiile pe uscat, romanii îi întrec cu mult pe cartaginezi. Într-adevăr, ei fac toate eforturile în această direcţie, în timp ce cartaginezii neglijează cu totul pedestrimea, numai de cavalerie se îngrijesc întrucîtva. Cauza acestei predilecţii este că ei se folosesc de soldaţi străini şi de mercenari ; romanii, dimpotrivă, de trupe băştinaşe şi naţionale. De aceea şi din acest punct de vedere constituţia romană este de preferat, căci aceea [273] îşi pune speranţele de libertate în curajul mercenarilor, pe cînd speranţa romanilor stă în propriile lor virtuţi şi în ajutorul aliaţilor. Astfel, chiar dacă uneori suferă vreo înfrîngere la început, romanii reiau lupta cu toate puterile, cartaginezii însă dimpotrivă. Prin urmare, romanii, luptînd pentru patrie şi pentru fiii lor, nu-i cu putinţă niciodată să le slăbească avîntul lor, ci continuă să lupte din tot sufletul pînă ce îi învinge pe duşmani. De aceea romanii, deşi în forţele navale sînt mult inferiori ca experienţă, cum am spus mai sus, în cele din urmă învinge prin vitejia bărbaţilor lor. Căci cu toate că practica nautică e de cel mai mare folos în luptele pe mare, totuşi curajul marinarilor izbuteşte de cele mai multe ori să încline balanţa spre victoria lor. Evident, pentru că toţi italioţii îi întrec pe fenicieni şi pe libyeni în forţă fizică şi în puteri sufleteşti, apoi şi prin obişnuitele lor recompense, romanii izbutesc să-i stimuleze în chip deosebit pe tineri în această direcţie. Un singur exemplu va fi dovadă suficientă a grijii statului prin care reuşeşte să formeze astfel de oameni, încît sînt gata să înfrunte orice pentru a dobîndi în patrie faima vitejiei.

53 Cînd moare la ei vreunul dintre oamenii vestiţi, celebrîndu-se înmormîntarea, este dus cu tot felul de podoabe în for lîngă aşa-numitele rostre şi acolo este aşezat uneori în poziţie dreaptă încît să fie văzut de toţi, rareori culcat. Aici, în timp ce tot poporul stă adunat împrejur, fiul, dacă are unul în vîrstă şi care se află de faţă, iar de nu, vreun altul din familie, se urcă pe tribuna rostrată şi vorbeşte despre

https://biblioteca-digitala.ro

virtuţile mortului şi despre faptele săvîrşite cu succes în viaţă [274]. De aceea, în mulţime, nu numai cei care au luat parte la acele acţiuni, ci chiar şi străinii, amintindu-şi sau reprezentîndu-şi în faţa ochilor trecutul mortului, sînt atît de mişcaţi, încît pierderea pare că este nu numai pentru cei în doliu, ci pentru întregul popor. Apoi, după ce îngroapă mortul şi fac totul după datină, pun chipul lui, închis într-un templu mic de lemn, în locul cel mai de la vedere din casă [275]. Chipul este o mască, reprezentînd cît se poate de bine înfăţişarea şi trăsăturile mortului. La sacrificiile publice scot aceste chipuri [276] şi le cinstesc cu toată grija şi, cînd moare vreunul vestit dintre rude, le aduc la cortegiul funebru, punîndu-le pe oameni care par că seamănă foarte bine ca statură şi ca împodobire exterioară. Aceştia, dacă mortul a fost consul sau pretor, îmbracă toga pretextă, dacă a fost censor, de purpură şi brodată cu aur [277], dacă a obţinut triumful sau ceva de felul acesta. Aşadar, toţi aceştia înaintează suiţi în care, precedaţi de fascii de nuiele, de lictori şi de alte distincţii, la care fiecare avea dreptul după funcţia îndeplinită în viaţă ; iar cînd ajung la rostre sînt aşezaţi cu toţii la rînd pe scaune de fildeş. Pentru un tînăr doritor de glorie şi de virtute, e lucru de seamă să vadă o privelişte neîntrecută în frumuseţe ca aceasta. Căci pentru cine n-ar fi un imbold vederea imaginilor, parcă vii şi respirînd, ale oamenilor vestiţi prin virtuţile lor [278] ? Ce privelişte ar putea fi mai frumoasă decît aceasta ?

54 Ceva mai mult : cel care ţine cuvîntarea pentru mort, după ce a terminat de vorbit despre acesta, vorbeşte despre aceia ale căror imagini sînt de faţă şi, începînd de la cel mai vechi, pomeneşte succesele şi faptele fiecăruia. Astfel, reînnoindu-se mereu faima virtuţii oamenilor de bine, se imortalizează gloria celor care au săvîrşit ceva frumos, e cunoscută de toţi şi transmisă urmaşilor slava celor care au slujit bine patria. Dar, ceea ce este mai important, tinerii sînt îndemnaţi să suporte orice pentru interesul comun, ca să dobîndească gloria care îi însoţeşte pe oamenii distinşi. Cele spuse se dovedesc din următoarele. Mulţi romani s-au bătut de bunăvoie în luptă de unul singur împotriva altuia pentru a hotărî soarta unui război ; nu puţini au înfruntat o moarte sigură, unii în război pentru salvarea altora, alţii în pace

https://biblioteca-digitala.ro

pentru mîntuirea statului. Unii, care au avut conducerea, i-au trimis la moarte chiar pe propriii lor fii [279], împotriva oricărui obicei sau legi, punînd binele patriei mai presus de legătura naturală faţă de rudele cele mai apropiate. Multe fapte de felul acesta sînt istorisite la romani ; pentru dovedire şi încredinţare va fi de ajuns în prezent istorisirea uneia singure cu numele autorului ei.

55 Se spune că Horatius, supranumit Cocles, lupta împotriva a doi duşmani la capul opus al podului de peste Tibru, care se află în faţa oraşului [280]. Cînd văzu o mulţime alergînd în ajutorul duşmanilor, temîndu-se ca nu cumva să forţeze trecerea şi să năvălească în oraş, se întoarse şi strigă celor din spate să se retragă degrabă şi să taie podul. Aceştia îl ascultară şi, pînă tăiară ei podul, Horatius rezistă, cu toate rănile numeroase primite, şi opri năvala duşmanilor, uimiţi nu atît de puterea lui, cît de statornicia şi de îndrăzneala lui. După ce podul fu tăiat, năvala duşmanilor fu împiedicată, iar Cocles, aruncîndu-se înarmat în fluviu, se sacrifică de bunăvoie, socotind salvarea patriei şi gloria care avea să urmeze mai de preţ decît viaţa prezentă şi cea care îi mai rămăsese [281]. Astfel de rîvnă şi năzuinţă spre fapte frumoase fac să se nască în tineri, cum e şi firesc, datinile romane.

56 Tot aşa în privinţa mijloacelor pentru dobîndirea banilor, la romani sînt moravuri şi legi mai bune decît la cartaginezi [282]. La aceştia nici un mijloc de cîştig nu e socotit ruşinos ; la romani însă nimic nu e mai ruşinos decît a se lăsa cineva mituit sau a se îmbogăţi pe căi nedrepte. Căci pe cît preţuiesc o avere dobîndită cinstit, pe atît socotesc ruşinoasă îmbogăţirea prin mijloace nepermise. O dovadă este următoarea : la cartaginezi se obţin magistraturile dîndu-se daruri pe faţă ; la romani însă, pentru o astfel de faptă, pedeapsa este moartea [283]. De aceea, fiindcă la cele două popoare recompensele pentru virtute sînt opuse, este firesc să fie diferită şi pregătirea pe care o fac şi unii şi alţii pentru a ajunge la acestea.

Dar statul roman mi se pare că îşi arată superioritatea mai cu seamă în concepţia despre zei [284]. Şi ceea ce observăm că la alţi oameni este obiect de ocară, adică teama

https://biblioteca-digitala.ro

superstiţioasă de zei, consolidează puterea romanilor. Căci această evlavie a ajuns la o aşa de mare dezvoltare şi a pătruns la ei atît de adînc în viaţa particulară şi publică, încît mai mult nici nu se poate. Acest lucru multora li s-ar părea că este ciudat. Eu sînt încredinţat că romanii au făcut aceasta pentru mulţime [285]. Căci dacă ar fi cu putinţă să se formeze un stat numai din oameni înţelepţi [286], poate n-ar fi nevoie să se folosească un astfel de mijloc ; însă, pentru că toată mulţimea este uşuratică, plină de pofte nelegiuite, de mînie nebunească şi de patimă violentă [287], nu rămîne decît să fie ţinută în frîu cu teama de cele nevăzute şi cu o astfel de născocire ca în tragedii. De aceea cei vechi mi se pare că nu fără socoteală şi la întîmplare au răspîndit în mulţime ideile despre zei şi despre infern, ci mai degrabă cei de acum le resping la întîmplare şi fără socoteală [288]. Aşadar, fără a mai vorbi de altele, la eleni, cei care mînuiesc bunurile publice, dacă li se încredinţează numai un talant, chiar de ar avea zece scriitori cu acte doveditoare, tot atîtea sigilii şi un număr îndoit de martori, nu pot să-şi ţină cuvîntul. La romani însă, fie în timpul magistraturii lor, fie în ambasade, cei care mînuiesc o mare sumă de bani îşi fac datoria tocmai din respect faţă de jurămînt. La alţii este rar să se afle un om care să se abţină de la banul public şi cu mîinile curate ; la romani însă este rar să se găsească vreunul prins asupra unei astfel de fapte [*Cod. Urb.* conţine aceste fapte legate de cele anterioare *(Exc. ant.*, p. 188)].

VIII. CONCLUZIA DISCUŢIEI DESPRE STATUL ROMAN

57 Că toate cîte există sînt supuse pieirii şi schimbării, aproape nu este nevoie de dovedit, căci legile naturale sînt suficiente pentru a arăta acest adevăr [289]. Doi sînt factorii datorită cărora orice fel de constituţie este supusă în chip firesc pieirii : unul din afară, altul dinnăuntrul lor [290]. Observarea celui dinafară este nesigură, a celui dinăuntru este însă mai dinainte stabilită. Am spus mai înainte ce fel de constituţie se naşte prima dată, ce fel în al doilea rînd şi cum trec de la una la alta, astfel ca cei care pot să lege începutul de sfîrşitul acestui subiect să priceapă ei înşişi viitorul. Şi, după părerea mea, este limpede. Căci, cînd

https://biblioteca-digitala.ro

un stat care a învins multe şi mari primejdii ajunge în culmea dezvoltării lui şi la o putere necontestată, este limpede că, sălăşluindu-se în el, cu timpul, bunăstarea, viaţa devine mai somptuoasă şi oamenii mai ambiţioşi decît se cuvine după demnităţi şi după alte năzuinţe. Aceste vicii, luînd proporţii, vor pricinui începutul schimbării în mai rău, dorinţa de a domina, ruşinea de a trăi fără glorie şi, pe lîngă acestea, înfumurarea şi luxul din viaţa particulară. Meritul [291] schimbării îl va avea poporul, cînd, pe de o parte, va crede că este nedreptăţit de lăcomia unora, iar pe de altă parte se va umfla de mîndrie fiind linguşit de alţii care rîvnesc la demnităţi publice. Căci atunci, înfuriat şi condus de mînie în toate hotărîrile sale, nu va mai putea fi înduplecat şi nici nu va înţelege să aibă egalitate de drepturi cu căpeteniile, ci va pretinde totul sau cea mai mare parte din drepturi. Cînd se va întîmpla aceasta, statul va îmbrăca prea frumoasele nume de libertate şi democraţie, însă în realitate se va schimba în cea mai rea formă de conducere, ohlocraţia.

De aceea noi, după ce am arătat originea, dezvoltarea [292], culmea înfloririi [293] şi starea prezentă a statului roman, apoi, în interior, deosebirea de celelalte [294] în mai rău şi cîteodată în mai bine, terminăm astfel discuţia despre stat.

58 Reluînd pentru puţin timp părţile istoriei care se leagă cu vremurile de la care ne-am abătut pentru a face această digresiune, vom aminti pe scurt un singur fapt [295], pentru ca, aşa cum am prezenta o probă din operele unui bun artist, să arătăm limpede, nu prin vorbe, ci prin fapte, în ce consta înflorirea şi puterea statului roman în acele timpuri.

Cînd Hanibal, învingîndu-i pe romani în bătălia de la Cannae, făcu prizonieri opt mii de soldaţi care păzeau tabăra [296], le cruţă tuturor viaţa şi le îngădui să trimită pe cineva la cei de acasă ca să discute despre răscumpărarea şi salvarea lor. Ei aleseră pe cei mai de seamă, zece la număr, şi Hanibal îi lăsă să plece, după ce îi puse să jure că se vor întoarce la el. Unul dintre cei aleşi, abia ieşit din tabără, spunînd că uitase ceva, se întoarse şi, luînd lucrul lăsat, plecă din nou, socotind că prin această întoarcere s-a ţinut de vorbă şi s-a dezlegat de jurămînt. Sosind la Roma, rugară fierbinte senatul să nu refuze prizonierilor

https://biblioteca-digitala.ro

salvarea, ci să-l lase pe fiecare să plătească trei mine [297] şi să se întoarcă teafăr la ai lui, căci, spuneau ei, Hanibal făgăduia acest lucru. Şi ei erau demni de salvare ; nu se arătaseră fricoşi în timpul luptei şi nu făcuseră nimic nedemn de Roma, ci, lăsaţi să păzească tabăra după ce toţi ceilalţi pieriseră în luptă, fuseseră constrînşi de împrejurări şi căzuseră în mîna duşmanilor. Romanii însă, deşi suferiseră mari pierderi în timpul luptelor, fuseseră lipsiţi, ca să zicem aşa, de toţi aliaţii [298] şi se aşteptau ca dintr-o clipă în alta să se abată asupra patriei lor cea mai mare primejdie [299], ascultînd aceste cuvinte, nu se preocupară mai puţin de demnitatea lor, cedînd nenorocirilor, şi nu neglijară nimic din interesele lor. Înţelegeau bine planul lui Hanibal, care voia ca prin această faptă să facă rost de bani şi totodată să nimicească zelul adversarilor în lupte, arătînd că celor învinşi le rămîne totuşi o nădejde de scăpare. Fură atît de departe de a satisface ceva din aceste cereri, încît nu ţinură seamă nici de mila rudelor, nici de folosul pe care l-ar fi putut avea de la acei oameni, ci îi zădărniciră socotelile lui Hanibal şi speranţele puse în ele, refuzînd răscumpărarea oamenilor, iar soldaţilor lor le impuseră prin lege ori să învingă luptînd, ori să moară, pentru că învinşilor nu le mai rămînea nici o nădejde de scăpare. După această hotărîre, trimiseră pe cei nouă delegaţi care se întoarseră de bunăvoie, potrivit jurămîntului. Pe cel care născocise un sofism pentru a se libera de jurămînt îl legară şi-l duseră înapoi la duşmani, încît Hanibal nu se bucură atîta că învinsese în luptă pe romani, cît rămase înmărmurit de statornicia şi de măreţia acestor bărbaţi în hotărîrile lor [*Cod. Urb.*, fol. 94^{v} (*Exc. ant.*, p. 192)].

IX. FRAGMENT GEOGRAFIC

59 Şi un loc din apropiere de Stratos, în Etolia, se numeşte Rynchos, cum spune Polybios în cartea a VI-a a *Istoriilor* [A t h e n a e u s, III, 48, p. 95 d].

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

NOTE

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

CARTEA I

1 Polybios enunţă aici tema următoare : „Cum şi prin ce sistem de guvernămînt au reuşit romanii ca în mai puţin de cincizeci şi trei de ani să aducă sub puterea lor aproape toate regiunile locuite". Aceasta este repetată de el în mai multe locuri (vezi Polybios, *Istorii*, I, 2, 7 ; 4, 1 ; III, 1, 4 ; 1, 9 ; 2, 6 ; 3, 9 ; 4, 2 ; 118, 9 ; VI, 2, 3 ; VIII, 2, 3 ; XXXIX, 8, 7). Constituţia romană, adică sistemul de guvernămînt care a asigurat romanilor succesul, este descrisă pe larg în cartea a VI-a.

2 Între 220 (începutul războiului al doilea punic) şi 168 î.e.n. (bătălia de la Pidna) sînt aproape cincizeci şi trei de ani.

3 Polybios repetă această idee în I, 2, 7 ; 4, 1 ; III, 1, 4 ; 1, 9 ; 2, 6 ; 3, 9 ; 4, 2 ; 118, 9 ; VI, 2, 3 ; VIII, 2, 3 ; XXXIX, 8, 7.

4 Dionysios din Halicarnas şi Appian au făcut aceeaşi paralelă în istoriile lor.

5 Perşii au cunoscut această înflorire sub Cirus (559—529 î.e.n.), care a unit populaţiile iraniene din Persia şi Media, a atins Marea Egee (546) şi a cucerit Babilonul (539). Cambises, urmaşul lui (529—522 î.e.n.), a anexat Egiptul ; Darius (522—486) a invadat Sciţia şi a făcut prima tentativă asupra Greciei, care a eşuat la Maraton (490).

6 Aici Polybios se referă la expediţia lui Darius în Sciţia, care n-a reuşit, dar care a adus la răscoala ionienilor, şi la invaziile lui Darius şi Xerxes în Grecia, respinse la Maraton, la Salamina şi la Plateea.

7 Din anul 404 î.e.n. (cînd Lysandros a cucerit Atena) pînă în anul 394 (cînd împotriva Spartei s-a format o ligă între Atena, Corint şi Argos) sînt mai puţin de doisprezece ani. Polybios însă, se gîndeşte la anul 392, cînd Sparta încearcă să negocieze cu această ligă pentru puterea sa, mărturisindu-şi astfel limita hegemoniei sale.

8 Cucerind Tracia, Filip al II-lea moştenise şi graniţele acesteia, care erau la gurile Dunării. Şi-a validat pretenţiile prin victoria asupra lui Ateas. Dar pe triballi n-a reuşit să-i supună, cum nu reuşiseră nici odrysii. Acest lucru l-a realizat însă Alexandru, care a pornit o campanie împotriva triballilor şi a geţilor, trecînd fluviul Istros în anul 335 î.e.n. Zopyrion, generalul lui Antipatros în Tracia, a pierit în luptă cu sciţii la Istros în anul 325 î.e.n. Acţiunea lui Zopyrion, cît şi cele ale lui Lysimach au fost făcute în scopul consolidării frontierei Istrosului prin supunerea geţilor transdanubieni.

După ce Filip şi-a întins autoritatea asupra Epirului, puterea macedoneană a atins în părţile din apus Marea Adriatică.

https://biblioteca-digitala.ro

9 După moartea lui Darius al III-lea în 330 î.e.n., în urma cuceririlor făcute, Alexandru a devenit mare rege şi stăpîn asupra Egiptului, Siriei, Asiei Mici, Mesopotamiei şi provinciilor răsăritene pînă la Iaxartes şi Indus.

10 Grecii numeau Libya uneori Africa întreagă, alteori numai partea de la nordul Africii dintre Egipt şi Sirte. În opera lui Polybios, prin Libya se înţelege tot continentul african.

11 Este vorba mai ales de celţii din Gallia, de iberii din Spania şi chiar de romani.

12 Sfîrşitul cap. 2 se prezintă foarte mutilat. Textul reconstituit de Büttner-Wobst l-am completat cu reconstituirea făcută de K. Lorenz *(Untersuchungen zum Geschichtswerk des Polybios,* Stuttgart, 1931, 82—83) :

Büttner-Wobst:

Ρωμαῖοί γε μὴν οὐ τινὰ μέρη, σχεδὸν δὲ πᾶσαν πεποιημένοι τὴν οἰκουμένην ὑπήκοον αὐτοῖς, (ἀνυπόστα)τον μὲν τοῖς (ὑπάρχουσι πᾶ)σιν, ἀνυπέ(ρβλητον δὲ καὶ) τοῖς ἐπιγι(νομένοις ὑπερ)οχὴν κα(τέλιπον τῆς αὐτῶν) δυναστ(είας. περὶ δὲ τοῦ) μεντο/λαδιατ... (ἐκ τῆς γρα)φῆς ἐξέσται σαφέστερον κατανοεῖν·

„Romanii însă, după ce au supus nu numai cîteva ţinuturi, ci aproape toată lumea, şi-au făurit o putere aşa de mare, încît toţi contemporanii nu pot decît s-o privească uimiţi ; iar urmaşii nu vor ajunge niciodată s-o întreacă. Dar despre..... va fi posibil să se cunoască mai lămurit din această operă".

Lorenz:

Ῥωμαῖοί γε μὴν οὐ τινὰ μέρη, σχεδὸν δὲ πᾶσαν πεποιημέκοι τὴν οἰκουμένην ὑπήκοον αὐτοῖς [ἀνυ-]πόστα]τον μὲν τοῖς [νῦν ὑπάρχουσιν, ἀνυπέ[ρβλητον δὲ] τοῖς ἐπιγι[νομένοις ὑπερ]οχὴν κα[τέλιπον τῆς αὐτῶν] δυναστ[είας. περὶ τοῦ] μὲν τ<ὰ> ὅλα διὰ τ[ί ὑπερεῖχον ἐκ τῆς γρα]φῆς ἐξέσται σαφέστερον κατανοεῖν·

„Romanii însă, după ce au supus nu cîteva ţinuturi, ci aproape toată lumea, şi-au făurit o putere aşa de mare, încît contemporanii pot doar s-o privească uimiţi, iar urmaşii nu vor ajunge niciodată s-o întreacă. Din această scriere se va putea cunoaşte mai lămurit de ce au ajuns să domine totul".

13 În cartea a IX, 1 Polybios distinge trei feluri de istorii : 1) ὁ γενεαλογικὸς τρόπος „felul genealogic", care cuprinde timpurile eroice şi genealogia zeilor ; 2) ὁ περὶ τὰς ἀποικίας καὶ κτίσεις καὶ συγγενείας [τρόπος] „felul de istorie care tratează despre colonizări, despre întemeieri de oraşe şi despre raporturile dintre colonii şi metropolele lor" ; 3) ὁ περὶ τὰς πράξεις τῶν ἐθνῶν καὶ πόλεων καὶ δυναστῶν τρόπος „felul de istorie care tratează despre faptele neamurilor, ale oraşelor şi ale domnitorilor" (istoria propriu-zisă).

14 Olimpiada a o sută patruzecea a avut loc între anii 220 şi 216 î.e.n.

15 Războiul „aliaţilor" (Filip al Macedoniei şi liga aheeană de o parte ; liga etoliană, eleenii, spartanii şi messenienii de cealaltă parte) a început în anul 220 î.e.n. şi s-a sfîrşit prin intervenţia romanilor şi înfrîngerea lui Filip în anul 197 (vezi IV, 3—37 ; 57—87 ; V, 1—30 ; 91—106).

https://biblioteca-digitala.ro

16 *Coelesyria (Coele-Syria)*, regiune situată în lunga depresiune dintre munții Liban și Antiliban, a cărei posesiune și-o disputau regii Egiptului și cei ai Siriei.

17 Al patrulea război sirian a început în anul 219 î.e.n. (vezi V, 31—87).

18 Al doilea război punic (vezi III și părțile rămase din VII—XV) a avut loc între anii 219 și 202 î.e.n. (cf. II, 37, 2; 71, 9; IV, 2).

19 Cei mai mulți istorici greci, care au scris în special despre cartaginezi și despre personalitatea lui Hanibal. Exemple sînt Sosylos din Lacedemona (FHG, 176), Chaireas (FHG, 177; vezi III, 20, 5) și, poate, Silenus din Caleacte (FHG, 175), Eumachos din Neapolis (FHG, 178; vezi Athenaios, XIII, 577 A) și Xenofon (FHG, 179; vezi Diogenes Laertios, II, 59). Romanii, de la analiști încoace, au vorbit de *bellum punicum secundum* (Coelius Antipater, H. Peter, *Historicorum romanorum reliquiae*, I, 158, fg. 1; Cicero, *Orator*, 69, 229; H. Peter, *op. cit.*, I, 177, fg. 66; Cicero, *De republica*, I, 1, 1; *De divinatione*, I, 35, 77; Sallustius, *Războiul cu Iugurtha*, 5, 4; 42, 1; Titus Livius, XXI, 1, 2; XXXI, 1; 3; de asemenea epitomatorii lui Titus Livius, Plinius cel Bătrîn etc.).

20 Vezi II, 40, 4; IV, 2, 1. Aratos din Sicyon a fost un general aheean care a scris, în mai mult de treizeci de cărți, memorii (II, 40, 4, ὑπομνηματισμούς; 47, 11, ὑπομνήματα), azi pierdute, despre liga aheeană: FHG, 231; F. W. Walbank, *Aratos of Sicyon*, Cambridge, 1938, 6—8. Luînd povestirea evenimentelor de la punctul de unde a lăsat-o înaintașul său, Polybios se conformează unui vechi obicei al istoricilor greci; istoria lui Xenofon, de pildă, este continuarea istoriei lui Thucydides.

21 Vezi în legătură cu aceasta, XIV, 12, 5.

22 Polybios folosește în general acest termen (προκατασκευή) pentru cuprinsul cărților I și II (cf. I, 13, 1; 13, 7; 13, 8; II, 14, 1; 16, 14; 37, 2; 71, 7; IV, 1, 9; V, 111, 10).

23 Exemple de astfel de scriitori contemporani care au scris istorii particulare sînt istoricii lui Hanibal (vezi 3, 2 și nota 19), Phylarchos, care a scris istoria seleucidă (din anul 222 pînă în anul 187 î.e.n.) în legătură cu Antioh (FHG, 81 T 1), Mnesiptolemos din Cyme (FHG, 164 T 1) și Hegesianax (FHG, 45 T 3; vezi XVIII, 47, 1). Pentru Zenon și Antisthenes, care au scris istorii locale ale Rhodosului (FHG, 508 și 523), vezi XVI, 14, 2 și următoare; pentru Ptolemaios din Megalopolis, care a scris o scurtă istorie a lui Ptolemaios al IV-lea (F. Gr. Hist. 161), vezi XVIII, 55, 6. Baton din Sinope a scris despre Hieronymos din Siracuza (F. Gr. Hist. 268 F_4). Pentru istoricii războaielor dintre Roma, Filip al IV-lea și Perseus al Macedoniei, vezi III, 32, 8.

24 Cu alte cuvinte să cerceteze originea, cauzele și rezultatele.

25 *Timaios din Tauromenium* (c. 350—c. 255), scriitor grec care a compus o istorie a Siciliei, cuprinzînd evenimentele de la origini pînă în anul 264 î.e.n.; despre această lucrare este vorba în cap. 5 al cărții I a lui Polybios. Timaios a mai scris o istorie

https://biblioteca-digitala.ro

a războaielor lui Pirus şi diferite tratate de retorică. Din toate operele sale n-au rămas decît scurte fragmente.

26 După cum reiese din cap. 6, epoca bine cunoscută atît în Italia, cît şi în Grecia este aceea a cuceririi Romei de către galli şi a eliberării acestui oraş.

27 În text este „la auditori" (παρὰ τοῖς ἀκούουσιν).

28 Se pare că este anul 387—386 î.e.n. (Olimpiada 98, 2).

29 Bătălia navală de la Aigos-Potamoi a avut loc în anul 405 î.e.n. (Olimpiada 93, 4).

30 Bătălia de la Leuctra (azi *Refca Parapenghia*) s-a dat în anul 371 î.e.n. (Olympiada 102, 1).

31 Pacea lui Antalcidas a fost în anul 386 î.e.n. (Olympiada 98, 2) (vezi IV, 27, 5 ; VI, 49, 5).

32 În anul 389 î.e.n. Dionysios cel Bătrîn a fost tiranul Siracuzei (405—367 î.e.n.).

33 *Elleporos* (azi *Stilaro*), rîu din Italia meridională, a cărui gură se află pe ţărmul de sud-est, aproape la egală distanţă de capurile Spartivento şi Rizzuto.

34 Polybios datează în 387—386 cucerirea Romei de către gallii conduşi de Brennus (vezi II, 18, 1—2 ; 22, 5). Titus Livius (V, 33—55) a lăsat o relatare despre acest eveniment deosebită simţitor de aceea a lui Polybios. Cronologia varoniană a stabilit acest eveniment în anul 364 a.u.c. (390 î.e.n.).

35 Vezi Titus Livius, *De la fundarea Romei* (V, 48), vol. I, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1959, Diodor din Sicilia, *Biblioteca,* XIV, 116.

36 Adică împotriva etruscilor, pe care autorii greci îi numesc tirenieni (tyrrhenoi).

37 Polybios prezintă în capitolul 6 al acestei cărţi un tablou foarte simplificat al istoriei romane. În realitate, lupta Romei împotriva etruscilor şi a gallilor n-a încetat aproape de loc din anul 390 pînă la 280 î.e.n. ; după 311 aceştia erau aliaţi cu samniţii, împotriva cărora romanii porniră atunci al treilea război. Cît despre latini, numai după războaie continue (mai ales în 358), separate doar prin perioade de răgaz, au fost învinşi definitiv într-o campanie care a ţinut din 340 pînă în 338, între primele două războaie samnitice.

38 În anul 282 î.e.n.

39 Nimicirea gallilor la Delfi s-a întîmplat în Olympiada 125, 2 (vezi Pausanias, *Graeciae descriptio,* X, 23, 14), adică în anul 279—278.

40 Vezi II, 20, 10.

41 Este vorba de celţii stabiliţi în Gallia Cisalpina (pe valea Padului).

42 *Rhegium,* oraş maritim din Bruttium, în faţa Siciliei, de care îl despărţea Strîmtoarea Messina (Fretum Siculum). Azi se numeşte Reggio di Calabria.

43 *Messana (Zancle,* azi *Messina),* oraş din Sicilia, în colţul nordestic al insulei, lîngă Fretum Siculum (strîmtoarea Messina).

44 *Agatocle (Agathocles),* tiranul Siracuzei (317—289, î.e.n.) ; a capturat Messana între anii 315 şi 312 î.e.n. (vezi şi Diodor din

https://biblioteca-digitala.ro

Sicilia, *Bibliotheca*, XIX, 65 urm.). Ocuparea oraşului Messana de către mercenarii campanieni (adică de osci), pe care el îi stabilise în Siracuza şi care conveniseră ca după moartea lui să părăsească Sicilia, s-a întîmplat între anii 288 şi 283 î.e.n.

45 În legătură cu Decius Campanus, vezi Titus Livius, *op. cit.*, vol. V, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1962.

46 Campanii care ocupaseră Messana s-au numit mamertini (de la *Mamers*, forma oscă pentru *Mars*) (vezi 8, 1).

47 Titus Livius spune că au fost ucişi patru mii de romani. Afirmaţia lui Polybios este mai verosimilă.

48 În anul 270 Cartagina poseda Sicilia centrală şi de vest (10, 6), mamertinii colţul de la nord-est şi vest pînă la Halaesa. Siracuza stăpînea coasta de est, de la Tauromenium (Taorumina) pînă la capul Pachynos (sau rîul Heloros), cu ţinutul din interior pînă la Agyrium (Diodor din Sicilia, XXII, 13, 2).

49 Adică de sprijinul garnizoanei romane din Rhegium.

50 Pînă în oraşul Messana.

51 *Mergana*, localitate necunoscută.

52 Acest nume nu mai este menţionat în altă parte.

53 Soţia lui Hieron se numea Philistis (*Sill.* 429).

54 Este vorba de mamertini.

55 *Centoripa, (Centuripae*, azi *Centorbi)*, oraş în Sicilia, aşezat la sud de Cyamosoros.

56 Această campanie este descrisă mai pe larg la Diodor din Sicilia, *op. cit.*, XXII, 13.

57 Vezi Iustinus, *Historiae Philippicae*, XXIII, 4, 2; şi Diodor din Sicilia, *op. cit.*, XXII, 13, 6—8 întrebuinţează cuvîntul „rege" (βασιλεύς) pentru perioada dinainte de bătălia de lîngă Longanos.

58 Autorul vrea să spună că, aliindu-se cu romanii din Rhegium, mamertinii se făcuseră părtaşi la atentatul acestora.

59 În legătură cu Marea Sardiniei, vezi III, 41, 7; 47, 2; XXXIV, 6.

60 Despre Marea Tireniană, vezi II, 14, 4.

61 După Titus Livius, senatul ar fi votat în urma unor lungi dezbateri războiul.

62 Vezi III, 26, 6.

63 *Appius Claudius*, consul în anul 264—263 î.e.n. (490 a.u.c.). Colegul lui era M. Fulvius Flaccus.

64 Generalul cartaginez despre care textul mai arată peste cîteva rînduri că a fost răstignit se numea Hanon (Zonaras, VIII, 9).

65 *Pelorias (Peloros* sau *Peloron)*, promontoriu în partea de miazănoapte a Siciliei (azi *Capo di Faro sau Capo di Messina*).

66 Adică la Messana.

67 Hieron a aşezat tabăra la Messana în partea opusă taberei cartaginezilor care asediau oraşul.

68 Appius a trimis delegaţi şi la siracuzani, şi la cartaginezi.

69 Este vorba de primul război punic (264—241 î.e.n.).

70 Cărţile I şi a II-a cuprind prefaţa *Istoriei* lui Polybios.

71 *Philinos*, scriitor originar din Sicilia; scrisese o istorie a primului război punic în care dădea dovadă de o mare părtinire în favoarea cartaginezilor.

https://biblioteca-digitala.ro

72 *Fabius Pictor,* cel mai vechi dintre istoricii romani (sfîrşitul secolului al III-lea î.e.n.). El tratase acelaşi subiect, arătînd o părtinire tot aşa de mare în favoarea romanilor.
73 Vezi Lucian, *Cum trebuie scrisă istoria,* 41 seq. (calităţile istoricului).
74 *Echetla,* fortificaţie din Sicilia, între Leontini şi Camarina, al cărei loc exact n-a putut fi determinat pînă în prezent (vezi Diodor din Sicilia, *op. cit.,* XX, 32).
75 In anul 263 î.e.n. (491 a.u.c.) au fost numiţi consuli Manius Otacilius şi Manius Valerius.
76 Vezi la Diodor din Sicilia, XXIII, amănuntele acestor întîmplări.
77 Vezi Polybios, V; Athenaios îl laudă pe Hieron.
78 *Acragas (Agrigentum)* (azi *Girgenti,* oficial *Agrigento),* oraş aşezat în partea de miazăzi a Siciliei, pe fluviul Acragas, la o depărtare de trei kilometri de mare.
79 Ceva mai mult de 1 400 m.
80 Fortificaţiile Acragasului aveau aproape forma unui triunghi dreptunghi. Templul lui Asclepios, singurul clădit afară din oraş, era situat în partea de miazăzi. Partea oraşului îndreptată spre Heraclea era la miazănoapte.
81 *Heraclea (Minoa, Macara)* (azi *Capo Bianco),* port aşezat la gura fluviului Halycos, cam la patruzeci de kilometri la nord-est de Acragas.
82 *Herbesos (Erbesos),* numele a două oraşe din Sicilia; cel despre care e vorba aici era vecin cu Acragas. Deoarece romanii l-au distrus în anul 258 î.e.n., nu s-a putut stabili exact locul unde a fost aşezat.
83 Aici este vorba de Acragas.
84 *Cartagina (Carthago),* lîngă actualul Tunis, oraş important în nordul Africii (vezi Polybios, I, 73).
85 Este vorba de cele două tabere ale romanilor, aşezate una la nord, iar cealaltă la sud de Acragas.
86 Libyenii (sau „africanii") sînt numizii despre care s-a vorbit mai înainte.
87 Înălţimea Toros nu este cunoscută acum. După O. Meltzer *(Geschichte der Karthager,* Berlin, 1879—1896, II, 273), tabăra lui Hanon era pe panta răsăriteană a Monserratoului, care se află la vest de Agrigentum.
88 *Stadiu,* unitate de măsură pentru măsurat drumurile, avînd lungimi care variau de la un loc la altul. Stadiul attic despre care e vorba aici şi care era cel mai răspîndit măsura 177,6 m, echivalînd cu 600 de picioare greceşti sau 625 de picioare romane. Zece stadii reprezintă deci cam un kilometru şi trei sferturi (1 776 m).
89 In ediţiile Dindorf, 1866, şi Hultsch, 1867, T. Otacilius (Τίτος Ὀταχίλιος); în ediţiile Casaubonus, 1609, şi Didot, 1859 T. Ootacilius Τίτος Ὀκταχίλιος).
90 In anul 261 î.e.n. (493 a.u.c.).
91 Corabia cu cinci rînduri de vîsle se numea „penteră" (πεντήρης subînţeles ναῦς) sau „quinqueremă" *(quinqueremis).*
81 *Heracleea (Minoa, Macara)* (azi *Capo Bianco),* port aşezat la gura

https://biblioteca-digitala.ro

92 Această corabie purta numele de „trieră" (τριήρης, subînțeles ναῦς) sau „triremă" *(triremis).*

93 Corabia acoperită se mai numea și „navă catafractă" (κατάφρακτος ναῦς). Era prevăzută cu scînduri masive care se înălțau deasupra bordului, apărîndu-i lateral pe vîslași.

94 Acest fapt este foarte contestat. Sînt mărturii care arată că în această epocă Roma nu era așa de lipsită de resurse maritime cum pretinde Polybios. Din anul 311 exista o administrație navală a duumvirilor navali *(duumviri navales),* care controla, probabil, un număr de douăzeci de corăbii (vezi Titus Livius, *op. cit.,* IX, 30, 4).

95 Corabia cu cincizeci de vîsle se numea „pentecontoră" (πεντεκόντορος).

96 Este vorba de strîmtoarea Mesinei (numită în antichitate Fretum Siculum).

97 Vîslașii corăbiilor mișcau vîslele în ritmul indicat de șeful vîslașilor; acesta dădea comanda de începere și bătea tactul după care vîsleau oamenii.

98 În anul 260 î.e.n. (494 a.u.c.).

99 Acest oraș se numea Lipara (azi *Lipari*) și era situat în insula cu același nume, făcînd parte din arhipelagul Aeoliae sau Liparenses de la nord de Sicilia.

100 *Panormos* (azi *Palermo),* port în nordul Siciliei.

101 După Scaliger, Bogudes.

102 Romanii numeau „corbi" *(corvus)* niște mașini de război care constau dintr-o bîrnă prevăzută la unul din capete cu o armătură de fier, ascuțită și îndoită ca ciocul unui corb, servind pentru a agăța sau a reține ca un cîrlig. Grecii folosiseră chiar mai înainte instrumente asemănătoare, ca, de pildă, „delfinul" (δελφίς; Aristophanes, *Equites,* 762 și scholia; Eustathius, *Ad Iliadem,* p. 1 221, 26).

Cel mai vestit *corvus* este cel pe care se spune că l-a inventat Duillius în timpul primului război punic pentru a preîntîmpina atacurile quinqueremelor iuți ale cartaginezilor și pentru a transforma lupta navală propriu-zisă, pentru care romanii încă nu erau bine formați, într-o luptă corp la corp, în care ei puteau să-și desfășoare calitățile militare și curajul individual. Polybios descrie acest corvus. Vitruvius *(De architectura,* X, 19) menționează un *corvus demolitor,* care se mai numea și *grus* („cocor"), însă nu-l descrie.

103 Bîrna „corbului" descris de Polybios avea o lungime de patru stînjeni, adică 7,104 m. *Orgyia,* sau stînjenul „grec" (ὀργυιά), avea 1,776 m și era echivalent, în medie, cu lungimea celor două brațe întinse lateral, de la extremitatea unei mîini pînă la extremitatea celeilalte.

104 Adică cu un diametru de 0,222 m. O „palmă" (παλαιστή), adică „un lat de mînă", era echivalentă cu patru degete și avea 0,074 m. Am tradus mai simplu: „...și groasă de trei palme", în locul traducerii exacte, dar mai greoaie: „și avînd în lățime diametrul de trei palme".

105 Lățimea scării era de 1,184 m. Un picior (πούς) avea 0,296 m.

106 Adică 10,656 m.

https://biblioteca-digitala.ro

107 Această posibilitate se datora faptului că bîrna servea de pivot „corbului", care, fiind fixat pe ea, se putea mişca în jurul ei în toate direcţiile.
108 În textul ediţiei Büttner-Wobst este scris: „Gaius Duilius" (Γάιος Βίλιος); în *Codex Vaticanus*, 124, şi în cîteva altele mai recente, este „Gaius Atilius Livius" (Γάϊος Ἀτίλιος Λίβιος)
109 Azi Milazzo (pe coasta nordică a Siciliei).
110 Această corabie se numea hepteră (ἑπτήρης).
111 *Aegesta (Egesta*, mai freovent *Segesta)*, oraş în vestul Siciliei; ruinele sale se află în apropiere de Alcamo şi de Calatafimi, sud-vest de Palermo (Panormos).
112 *Macella*, oraş la sud-est de Palermo.
113 Vezi nota 68 de mai sus.
114 *Thermele Himereene* (azi *Termini Imeresi*), pe coasta nordică a Siciliei, la vest de fosta sa metropolă Himera, distrusă în anul 407 î.e.n.
115 În anul 258 î.e.n. (496 a.u.c.).
116 *Hippana (Sittana)*, oraş în apropiere de Thermele Himereene.
117 *Myttistraton*, oraş situat în interiorul insulei, la nord-est de Enna.
118 *Camarina* (azi *Torre di Camarana*), oraş în sudul Siciliei, între Gela şi capul Pachynos.
119 *Enna (Henna)*, oraş în centrul Siciliei, azi *Castro Giovanni* (oficial *Enna)*.
120 *Lipara* (azi *Lipari*), una din insulele Eolice, care avea un oraş cu acelaşi nume existent şi azi.
121 În anul 257 î.e.n. (497 a.u.c.).
122 *Tyndaris* (azi *Santa Maria del Tindaro*), oraş pe coasta de nord a Siciliei.
123 În anul 256 î.e.n. (498 a.u.c.).
124 *Pachynos* (azi *capul Passaro*), promontoriu în colţul de sud-est al Siciliei.
125 *Ecnomos* (azi *Poggio Sant'Angelo*), promontoriu în partea de sud a Siciliei, la vest de Gela.
126 *Lilybaion (Lilybaeum)* (azi *Marsala*), promontoriu şi oraş important în vestul Siciliei.
127 *Heraclea Minoa*, pe coasta de sud a Siciliei; despre acest oraş s-a mai vorbit în cap. 18 al acestei cărţi (vezi şi nota 81).
128 *Triarii*, corpul de veterani care forma linia a treia a frontului armatei romane (vezi VI, 21, 7 şi 8; 23, 6; 29, 3 şi 4; 33, 7 şi 10 şi 11).
129 Traducerea exactă este: „încercară să facă orînduire sigură şi inaccesibilă".
130 Corăbiile cu şase rînduri de vîsle se numeau *hexere*.
131 Al ἱππηγοί, αἱ ἱππαγωγοί corăbii pentru transportul cailor (lat. *hippagines*).
132 *Aspis* (Ἀσπίς lat. *Clupea* „Scutul", după forma terenului), oraş african situat la est de Cartagina, azi *Kabilia*.
133 Este vorba de M. Atilius.
134 Oraşul *Adys* nu mai este menţionat în altă parte. Probabil el este identic cu oraşul roman Uthina (azi Udna) la vreo 23 km sud de Tunis.

https://biblioteca-digitala.ro

135 *Tunes* (azi *Tunis*), oraş.
136 Adică pentru atacarea oraşului Cartagina.
137 Anul 255 î.e.n. (499 a.u.c.).
138 Ceva mai puţin de 1 800 m.
139 *Veliţi (velites)*, soldaţii uşor înarmaţi care începeau lupta.
140 *Manipul (manipulus)*, trupă de două sute de oameni (la început o sută) în armata romană.
141 ... τῶν δὲ Ῥωμαίων ἐσώθησαν εἰς δισχιλίους οἱ κατὰ τὸ δίωγμα τῶν προειρημένων ἐκτὸς γενόμενοι τοῦ κινδύνου. Sensul acestui paragraf depinde de înţelesul genitivului τῶν προειρημένων, care poate fi considerat genitiv *obiectiv* sau *subiectiv*.. Dacă τῶν προειρημένων este considerat obiectiv, atunci sensul este : „...dintre romani au scăpat vreo două mii, care, urmărind (sau în timp ce au urmărit) pe (duşmanii) pomeniţi mai sus, au fost în afara primejdiei). În cazul acesta, „cei pomeniţi mai sus" τῶν προειρημένων sînt soldaţii cartaginezilor, pe care romanii i-au pus pe fugă şi i-au urmărit pînă la întăriturile lor, după cum relatează Polybios mai sus, tot în acest capitol, paragraful 4. Dar τῶν προειρημένων poate fi considerat şi gen. subiectiv ; în cazul acesta sensul ar fi : „...în timp ce (cartaginezii) pomeniţi mai sus urmăreau (pe ceilalţi)...". Atunci cei urmăriţi ar fi puţinii (ὀλίγοι) soldaţi romani care reuşiseră să fugă şi dintre care unii au fost ucişi de călăreţii şi elefanţii cartaginezilor în timpul retragerii, cum spune Polybios puţin mai sus tot în acest capitol, la sfîrşitul paragrafului 7 şi începutul paragrafului 8.

Dintre aceste două sensuri, primul mi se pare mai potrivit.

142 Adică la Cartagina.
143 Acest vers este luat din piesa *Antiope* a lui Euripides, care nu se mai păstrează.
144 Probabil zeul Moloch.
145 ...τῶν γὰρ ἑξήκοντα καὶ τεττάρων πρὸς ταῖς τριακοσίαις ναυσὶν ὀγδοήκοντα μόνον συνέβη περιλειφθῆναι σκάφη... Pentru a îndrepta o inconsecvenţă a lui Polybios, unii traducători au propus să se înlocuiască τριακοσίαις cu τετρακοσίαις ca, de exemplu, Walz. Într-adevăr, cele trei sute cincizeci de corăbii echipate de romani adunate cu cele o sută patrusprezece, pe care le-au luat de la cartaginezi, fac patru sute şaizeci şi patru de nave.
146 Pentru o debarcare uşoară era nevoie de plajă.
147 Era deci în august, cînd furtunile sînt deosebit de dese în Marea Mediterană. *Răsăritul* unei constelaţii este momentul din timpul anului cînd ea apare deasupra orizontului în acelaşi timp cu Soarele ; *Apusul* său este momentul cînd ea dispare sub orizont o dată cu apusul Soarelui.
148 Adică în anul 254 î.e.n. (500 a.u.c.).
149 Anul 253 î.e.n. (501 a.u.c.).
150 Syrta Mică este azi golful Gabes ; insula lotofagilor este insula Djerba (în antichitate *Meninx* sau *Girba*).
151 Aceasta a avut loc în anul 251 î.e.n. (503 a.u.c.).

https://biblioteca-digitala.ro

152 *Selinus* (azi *Selinunte*), port pe coasta meridională a Siciliei, la vest de Acragas (Agrigentum).
153 În jur de un kilometru (888—1 065 m).
154 *Thermo* menționată aici nu se știe sigur dacă este tot una cu Thermele Himereene (V, cap. 24), însă e foarte probabil.
155 Anul 250 î.e.n. (504 a.u.c.).
156 Este vorba de partea Mării Ionice dintre Sicilia și Italia.
157 Adică ceva mai mult de doi km.
158 Aproape 178 km.
159 Marea Libyei (Marea Africii, Marea Africană) nu are în prezent un nume special; este partea Mării Mediterane care se întinde între Africa și coasta sudică a Siciliei.
160 Marea Sardiniei este partea Mării Mediterane dintre Africa, Sicilia și Sardinia.
161 Hasdrubal.
162 Vezi cap. 24.
163 Este vorba de arhipelagul insulelor *Aegates*, de lîngă colțul de vest al Siciliei. Una dintre aceste insule, apropiată de Lilybaion, se numea *Aegusa* (vezi cap. 9).
164 Adică peste 21 km.
165 Adică pe la ora zece de dimineață.
166 În anul 249 î.e.n. (505 a.u.c.).
167 *Catapultă*, mașină de aruncat săgeți sau sulițe.
168 *Balistă*, mașină de aruncat pietre.
169 Traducerea exactă este: „...situația cartaginezilor rîdică (= cartaginezii ridicară) iarăși capul...".
170 *Eryx* (azi *Monte San Giuliano*), munte în Sicilia, la nord-est de Trapani. Înălțimea lui este numai de 751 m, în timp ce multe vîrfuri din centrul și nord-estul insulei trec de 1 000 și chiar de 1 500 m. Aprecierea exagerată a lui Polybios, generală în antichitate, se explică prin situația impunătoare și impresionantă a acestui munte, izolat în mijlocul cîmpiei.
171 Anul 247 î.e.n. (507 a.u.c.).
172 *Heircte (Hercte)* (azi *Monte Pellegrino*), munte la nord de Panormos (Palermo), lîngă golful cu același nume (600 m.).
173 Adică aproape 18 km.
174 Cam 900 m.
175 La jocurile gymnice, cînd lupta dura prea mult timp fără să se decidă victoria, se dădea luptătorilor o încercare mai grea, în care triumful și înfrîngerea aveau să fie neîndoielnice. La fel și lupta despre care e vorba în text, la început a constat în încăierări nedecisive, dar pe urmă a avut loc într-un teren mai strîmt și în condiții mai grele.
176 În anul 244 î.e.n. (510 a.u.c.).
177 Am tradus exact expresia greacă: ἱερὸν ἐποίησαν τὸν στέφανον „au făcut coroana sacră". Această expresie face aluzie la obiceiul celor vechi de a consacra o coroană zeilor atunci cînd într-o luptă sau la o cursă victoria rămînea nehotărîtă. În latinește se zice: „a face media" = *hieram facere* (Seneca, *Epistulae*, LXXXIII). Așadar, înțelesul acestei expresii este aici: „au pus capăt războiului".

https://biblioteca-digitala.ro

178 Probabil că este o aluzie la luptele de cocoşi, care erau foarte obişnuite în antichitate.
179 În anul 244 î.e.n. (510 a.u.c.).
180 Este vorba de naufragiile provocate de două furtuni (V, cartea I, cap. 37 şi 39).
181 Vezi cap. 46—47.
182 În anul 242 î.e.n. (512 a.u.c.).
183 *Hiera* („Sacră"), insula cea mai vestică şi mai mare din arhipelagul Aegates.
184 *Insula Aegusa* face parte din arhipelagul Aegatelor.
185 În anul 241 î.e.n. (513 a.u.c.).
186 Cînd spune că primul război punic a fost cel mai mare dintre cele cunoscute, autorul se gîndeşte la războaiele dinaintea acestuia, nu la cele care au urmat, fiindcă al doilea război punic, deşi a fost mai scurt, n-a fost însă mai puţin important şi nici mai puţin crîncen decît primul. Poate Polybios repetă aici textual o frază luată de la vreunul dintre înaintaşii săi, Fabius ori Philinos (cf. A. Klotz, *Hermes*, 1952, 326).
187 De pildă luptele navale de la Salamis (306 î.e.n.), unde Demetrios Poliorcetes a învins pe Ptolemaios I, şi de la Cos, Andros şi Ephesos, unde egiptenii au fost înfrînţi.
188 Vezi cap. 14 şi 15 ale acestei cărţi, unde Polybios vorbeşte despre parţialitatea lui Philinos.
189 În text este „auditorii".
190 Aici autorul se referă la primul război punic.
191 *Falisci*, populaţie din nordul Etruriei, de origine italică, neetruscă.
192 Este vorba de *Falerii*, oraş în nordul Etruriei, capitala faliscilor, azi *Civitta Castellana*, lîngă Tibru, la poalele muntelui Soracte, nu departe de Roma.
193 *Sicca* (azi *Kef*), oraş african, nu departe de Ued Mellag, la 150 km la sud-vest de Cartagina, în Numidia.
194 Adică la Cartagina.
195 Adică pentru Hanon.
196 O sută douăzeci de stadii reprezintă ceva mai mult de 21 km.
197 Greceşte : βάλλε „aruncă" sau „loveşte-l cu pietre!" sau „pe el!". Desigur, este vorba de traducerea unui cuvînt semit, căci în Cartagina limba greacă nu era cunoscută.
198 În anul 240 î.e.n. (514 a.u.c.).
199 *Utica*, port în Africa, aşezat la nord-vest de Cartagina.
200 *Hippacra (Hippo Diarrhytus)* (azi *Bizerta*), port în nordul Africii, lîngă promontoriul Candidum, la nord-vest de Cartagina.
201 *Hecatontapylos*, oraş însemnat din Africa, situat departe la sud-vest de Cartagina ; este identificat cînd cu *Capsa* (azi *Gafsa*), cînd cu *Thevasta* (azi *Tebessa*).
202 Lacul despre care se vorbeşte aici este lacul Tunisului (El Bahira), care mărginea în partea de la sud peninsula Cartaginei. Marea radă a Uticei, care o scălda la nord, este astăzi acoperită de aluviunile Medjerdei ; din ea a rămas numai un lac sărat şi puţin adînc, Sebka, despărţit de mare printr-un cordon de dune.
203 Aproape 4,5 km.
204 Este vorba de oraşul Cartagina.
205 Aici este vorba de Utica.

https://biblioteca-digitala.ro

206 *Gorza (Gurza),* localitate identificată uneori cu Kalaa-Kebira, la 10 km nord de Hadrumetum (Sussa); însă Polybios vorbeşte probabil de un oraş mai apropiat de Utica şi de Cartagina.
207 În anul 239 î.e.n. (515 a.u.c.).
208 Acest lanţ de coline se numeşte în prezent Djebel-Ahmar.
209 *Macara,* probabil vechea albie a Medjerdei, a cărei gură se afla între Cartagina şi Utica; acest fluviu este de obicei pomenit de cei vechi cu numele *Bagradas.*
210 Este vorba de Cartagina.
211 Fiica lui Hamilcar, al cărei nume adevărat este necunoscut, a devenit eroina vestitului roman *Salambô* al lui Gustave Flaubert.
212 În apropiere de *Nepheris,* la sud-est de Cartagina.
213 *Bostaros* era *boetharchos* (comandant al trupelor auxiliare).
214 Cartaginezii vorbeau limba feniciană, care era o limbă semită. Oraşul lor era la origine o colonie a oraşului Tyr din Fenicia.
215 Vezi cap. 69 şi nota 198.
216 *Emporii,* regiune în apropiere de Sirta Mică. Numele este grecesc, însemnînd „tîrguri", „antrepozite". În cartagineză suna, desigur, altfel.
217 Despre Agathocles din Siracuza a fost vorba în cartea I, cap. 7, iar despre acţiunile sale în Africa se vorbeşte în cartea XV, cap. 35.
218 În anul 258 î.e.n. (516 a.u.c.).
219 *Prion,* aşa-zisa „Strîmtoare a Securii". Această interpretare nepotrivită este foarte veche şi numele acesta a devenit tradiţional, datorită mai ales vestitei descrieri a lui Flaubert. Dar Polybios spune puţin mai sus următoarele (I, 84): Τέλος δ' ἐπιστρατοπεδεύσας αὐτοῖς ἀνυπονοήτως ἐν τόποις ἀφυέσι μὲν πρὸς τὴν ἐκείνων χρείαν, εὐφυέσι δὲ πρὸς τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν... „În cele din urmă (Hamilcar) aşeză tabăra fără veste împotriva lor într-un loc neprielnic pentru ei, însă prielnic pentru armata sa..." Prin urmare, nu este vorba de o strîmtoare, ci de „un loc neprielnic pentru ei (= mercenari)" şi „prielnic pentru armata sa (= a lui Hamilcar)". Pe lîngă aceasta, Polybios numeşte acest loc *Prion* (Πρίων); cuvîntul acesta nu însemna „secure" în limba elenă, ci instrumentul numit astfel era asemănător cu ferăstrăul din vremea noastră; ca termen geografic, acest nume arăta un lanţ de munţi abrupt şi dinţat, dar fără spărtură, avînd o oarecare asemănare cu pînza unui ferăstrău. În altă parte (VII, 15) Polybios numeşte *Prion* „ferăstrău" linia de înălţimi care leagă cetăţuia cu oraşul Sardes: Συ θεωρήσας δὲ τὸ κατὰ τὸν Πρίονα τεῖχος ἀφυλακτούμενον (οὗτος δ' ἐστὶ τόπος ὁ συνάπτων τὴν ἄκραν καὶ τὴν πόλιν... „Observînd că era nepăzit zidul dinspre Prion — acesta este locul care uneşte citadela şi oraşul — ..."). *Prion* din Tunisia avea, probabil, forma unui arc de cerc, altfel s-ar putea explica greu cum Hamilcar ar fi putut să-i împresoare pe mercenari. Cu siguranţă că este vorba de un lanţ de munţi sau de un perete de stînci de care i-a strivit, dar nu de o fundătură pe care ar fi astupat-o numai la intrare. Locul n-a putut fi determinat în mod sigur. S-a căutat în zadar un defileu în Tunisia care să amintească pe cel descris aşa de amănunţit de Flaubert

https://biblioteca-digitala.ro

în *Salambô*. Tissot așează *Prion* între Ued-Nebhan și Ued-El-Kebir, puțin mai la vest de cîmpia Kairuan; după Kromayer, ar fi în apropiere de Sidi-Djedidi.

220 *Leptis* (sau *Lepcis*) *Minor* (azi *Lamta*), lîngă Hadrumentum, oraș pe țărmul Syrtei Mici.

221 O mie două sute de talanți era o sumă considerabilă dacă ținem seama că un talant conținea 6 000 de drahme, echivalînd cam cu tot atîția franci-aur din vremurile moderne.

CARTEA A II-A

1 *Iberia*, Spania, numită de romani *Hispania*.

2 *Coloanele lui Hercules*, actuala strîmtoare Gibraltar.

3 În anii 237—229 î.e.n. (517—525 a.u.c.).

4 După Titus Livius, Hamilcar ar fi murit asasinat.

5 *Trierarh* („comandant de triere", adică de „trireme"), comandantul unei flote.

6 Adică în anul 231 î.e.n. (523 a.u.c.).

7 Adică în Peninsula Balcanică.

8 *Demetrios al II-lea*, rege al Macedoniei (239—229 î.e.n.), fiul lui Antigonos Gonatas.

9 *Filip al V-lea*, fiul lui Demetrios al II-lea, a domnit în Macedonia din anul 220 î.e.n. pînă la 179 î.e.n., urmînd unchiului său Antigonos Doson (229—220 î.e.n.). Vezi II, 37 și 44, și IV, 15—30, unde se vorbește de relațiile lui Demetrios al II-lea și ale lui Filip al V-lea cu etolienii.

10 *Medeon* (azi *Katuna*), oraș în Acarnania.

11 La echinocțiul de toamnă.

12 Acest strateg era un fel de președinte al confederației, avînd puteri civile și militare; se alegea pentru un an de zile.

13 Cei vechi aveau obicei să scrie pe armele închinate zeilor numele generalului care le luase de la dușmani.

14 *Hopliți*, pedestrași greu înarmați.

15 *Phoinice (Phoenice)*, oraș din vestul Epirului, cu o fortăreață impunătoare, în prezent Finiki, la sud de Argyrokastro, în cuprinsul Albaniei.

16 *Antigoneea*, oraș în Chaonia, situat la nord-vestul Epirului, azi *Lekli* în apropiere de Tepeleni, în sudul Albaniei.

17 *Atintani*, populație din nord-vestul Epirului, în sudul Albaniei actuale, la sud de Antigoneea.

18 Adică epiroții.

19 *Heliocranon*, oraș în Epir, la sud-vest de Argyrocastro, în apropiere de Phoenice, în sudul actualei Albanii.

20 *Dardani*, populația care locuia în partea de est a Illyriei, între această țară și Macedonia, în regiunea actualului oraș Skopje (Scupi) din Iugoslavia.

21 Vezi cartea I, nota 78.

22 *Issa*, (azi *Lissa* sau *Vis*) oraș grec în insula dalmată cu același nume din Marea Adriatică.

23 În anul 229 î.e.n. (525 a.u.c.).

https://biblioteca-digitala.ro

24 *Epidamnos* (azi *Durazzo* sau *Durres*), colonie greacă pe țărmul Illyriei, se mai numea și Dyrrachion.
25 *Apollonia* (azi *Pojani*), important oraș grec pe țărmul Illyriei, în Albania actuală.
26 *Paxoi* (azi *Paxo* și *Antipaxo*), două insule mici din Arhipelagul Ionic (*Paxos* și *Antipaxos* sau *Propaxos*), situate între Corcira și Leucada.
27 *Cerynea* (azi *Kernita*), oraș în Ahaia.
28 Vezi cap. 9, nota 25.
29 Ardiei (Ardiaei), populație illyrică din Dalmația, între Salona (Split, Spelato) și rîul Nar (Narenta).
30 *Pharos* (azi *Lesina* sau *Hoar*), insulă mică din Marea Adriatică, lîngă coasta Dalmației. Avea un oraș grec cu același nume.
31 *Arbon*, din Dalmația, situat în fața insulei Pharos; de aici vine, probabil, numele de Narona (Metkovic).
32 Orașul *Rhizon* (lat. *Rhisinum*) (azi *Risano*), la capul golfului Rhizont (Cattaro).
33 Rhizon nu e fluviu (ποταμός), cum îl numește Polybios (ca și Ps.-Scylax, 24), ci un golf, Bocche di Cattaro (Boka Kotorska).
34 În anul 228 î.e.n. (526 a.u.c.).
35 *Lissos* azi *Lezha* sau *Alessio*, oraș lîngă țărmul Adriaticii, în nordul Albaniei actuale.
36 Vezi II, sfîrșitul cap. 1.
37 În aparatul critic din ediția Hultsch, vol. I, p. 117, se menționează: „31. Νέαν ante Καρχηδόνα add. Sch(weighaeuser) în adnot. ad. 3, 39, 6 (at conf. 10, 15, 11)". *Carchedon* este numele grecesc al Cartaginei.
38 *Neapolis. Polibyos* folosește ambele nume, vezi III, 13, 7; 15, 3; 17, 1 (Καινὴ πόλις), X, 6, 8; 15, 11 etc. (Καρχηδών). Dintre aceste două nume, primul este o traducere, iar al doilea o adaptare a fenicianului Qart-Chadasht „Oraș Nou" (Vezi Ehrenberg, *Karthago: ein Versuch weltgeschichtlicher Einordnung*, 13. Morgenland, vol. 14, Leipzig, 1927). Cartagina Nouă a fost întemeiată (vezi Diodor, XXV, 12; Zonaras, VIII, 19) în jurul anului 228 î.e.n., pe locul vechii colonii feniciene Mastia (vezi III 24, 4).
39 Pe Hasdrubal.
40 *Cocynthos* (azi *Capo di Stilo*), promontoriu în sudul Italiei, între actualul cap Spartivento și capul Rizzuto, aproape de orașul antic Caulonia.
41 Două mii două sute de stadii echivalează cu 390,720 km, un stadiu fiind echivalent cu 177,6 m.
42 Trei mii șase sute de stadii reprezintă 639,360 km.
43 *Sena (Sena Gallica)* (azi *Sinigaglia*), oraș în Italia, pe țărmul Adriaticii.
44 *Medimn*, măsură de capacitate pentru solide, care valora 51,84 litri după sistemul lui Solon și 58,941 litri după sistemul nou.
45 *Obol*, a șasea parte dintr-o drahmă.
46 *Metret*, măsură de capacitate pentru lichide, care cuprindea 38,88 litri după sistemul lui Solon și 39,294 după sistemul nou.

https://biblioteca-digitala.ro

Metretul reprezenta piciorul cub; dar lungimea unui picior (de la 0,30 m pînă la 0,35 m în medie) varia de la o epocă la alta şi de la un oraş la altul.

47 Ἔλυμος este meiul italian, *setaria italica,* iar κέγχρος este *panicum miliaceum,* meiul comun.

48 Tauriscii sînt identici cu taurinii din III, 60, 8, şi XXXIV 10, 18, şi deosebiţi de tauriscii care locuiesc în Alpii răsăriteni, aproape de Aquileea (XXXIV, 10, 10); cf. Stephanus din Bizanţ, la cuvîntul: Ταυρίσκοι, ἔθνος περὶ τὰ Ἄλπεια ὄρη. λέγονται καὶ Ταυρῖνοι, ὡς Πολύβιος τρίτῳ „Taurisci, neam de lîngă munţii Alpi. Li se zice şi *taurini* cum îi numeşte Polybios în cartea a III-a). Ei locuiau modernul Piedmont, în special văile Dora Riparia, Stura şi Orco, şi au dat numele lor Turinului. Strabo, IV, 204, şi Plinius, *Naturalis historia,* III, 123, îi socoteau liguri; pentru Polybios însă erau celţi (cf. III, 60, 8).

Agonii sînt de altfel necunoscuţi; numele lor însă poate să fi supravieţuit în acela al rîului Agunia (azi Agogna), care curge în Po din partea stîngă, la vest de Ticino; aşadar, agonii se poate să fi locuit pe lîngă Novara şi Valdossola (De Sanctis, *Storia dei Romani,* III, 1, 305, n. 103; Nissen, *Italische Landeskunde,* II, 173).

49 *Tyrrhenia,* numele grecesc al Etruriei sau Toscana de azi.

50 Locuitori din *Arretium* (azi *Arezzo),* oraş în estul Etruriei.

51 *Tyrrhenieni,* numele grec al etruscilor, popor important din Italia centrală, de origine asiatică preindoeuropeană, purtător al unei civilizaţii înaintate, care a avut un rol primordial în formarea civilizaţiei romane.

52 *Umbri,* populaţie italică. Tradiţia le atribuie atît lor, cît şi ligurilor un spaţiu mult mai întins decît acela pe care îl ocupau în timpurile istorice (vezi Plinius *Naturalis historia,* III, 112; Dionysios din Halicarnas, I, 19, 1; De Sanctis, *Storia dei Romani,* I, 102). Strabo (V, 214) şi Plinius *(Naturalis historia,* III, 115) socotesc umbriene oraşele Ravenna şi Butrium de pe ţărmul Adriaticii; unii scriitori plasează rîul Metaurus în Umbria. Pe lîngă aceasta, existenţa în teritoriul etrusc a unui rîu Umbro, precum şi un *tractus Umbriae* („un spaţiu întins al Umbriei", Plinius, *Naturalis historia,* III, 51), împreună cu alte indicii (vezi P. Ducati, *Le problème étrusque* [Paris, 1938], 66—68), arată că umbrii au locuit odinioară în spaţiul ocupat mai tîrziu de Etruria. Pentru Polybios însă, umbrii sînt o populaţie din interior, locuind între Tibru şi Apenini, într-o zonă care cuprindea văile de pe ambele versante ale lanţului de munţi.

53 Cinci sute de stadii reprezintă 88,800 km.

54 Vezi II, 14, nota 42.

55 *Padus,* (azi *Po),* fluviu care udă Italia septentrională.

56 Aici este vorba despre forma triunghiulară descrisă în II, 14.

57 Către solstiţiul de vară. Despre canicula, vezi I, 37, nota 147.

58 Locul menţionat se află în împrejurimile Ferrarei, aproape de gura Padului.

59 *Bodencus (Bodincus)* însemnează în limba ligurilor „fără fund"; aşa era numit mai ales cursul superior al Padului, unde se afla şi un oraş gallic, *Bodincomagus,* numit apoi, sub romani, *Industria.*

https://biblioteca-digitala.ro

60 Pentru scriitorii mai vechi, *Cîmpiile Phlegreene* (Cîmpi Phlegraei) este zona vulcanică dintre Cumae, golful Puzzoli şi golful Napoli; Polybios însă înţelege întreaga cîmpie a Campaniei (vezi III, 91, 7, nota 172).

61 *Laii* (Λαῖοι) probabil *Laevi* menţionaţi de Titus Livius (V, 35, 2) şi de Plinius *(Naturalis historia,* III, 124), deşi pentru Plinius ei sînt liguri. Lebecii (Λέβεκοι) vor fi fost *libuii* pomeniţi de Titus Livius (V, 35, 2) (vezi şi Plinius, *Naturalis historia* III, 124, şi Ptolemaios, *Geographia,* III, 1, 32). Aceste triburi locuiau în văile de lîngă Ticinus inferior şi Sesites (azi *Sesia*); capitala libicilor era Vercellae (Plinius, *Naturalis historia,* III, 124).

Insubri, unul dintre cele mai importante triburi din cîmpie, aveau capitala la Mediolanum (azi Milano).

Gonomani (Γονομάνοι) (vezi Titus Livius, V, 34—35; Strabo, V, 216; Ptolemaios, *Geographia,* III, 1, 27), trib care locuia mai aproape de Alpi decît sugerează Polybios. Ţinutul lor se întindea de la Ollius (Oglio) pînă la Athesis (Adige) şi oraşele lor erau Brixia, Verona, Cremona şi (după Ptolemaios) Bergamum, Mantua şi Tridentum [vezi Nissen, *Italische Landeskunde* (Berlin, 1883—1902), II, p. 195 şi urm.].

62 *Veneţi* (Οὐενέτοι) populaţie care locuia între Adige, Po, Adriatica şi (spre răsărit) Tagliamento (Tiliaventus); la nord ei atingeau Alpii (vezi Strabo, V, 214; Plinius, *Naturalis historia,* III, 126; Nissen, *Italische Landeskunde,* I, 488 şi urm.; De Sanctis, *Storia dei Romani* I, 155 urm.; J. Whatmough, *Foundations of Roman Italy,* Londra, 1937, 171—183).

63 *Lingoni (Lingones),* ramură a unei populaţii care locuia pe lîngă cursul superior al Marnei (Marne), Meusei (Meuse) şi Saonei (Saône); partea de jos a teritoriului lor la sud de Po era către Ravenna şi Ariminium.

64 *Senoni (Senones),* ramură a acestora stabilită între Loara (Loire) şi Sena (Seine), atingeau Italia şi ocupau aşa-numitul *ager Gallicus,* pe coastă între Ravenna şi Sena Gallica.

65 Acest eveniment a avut loc în anul 390 î.e.n.; data faptelor arătate pe urmă se poate deduce uşor după această dată. Despre cucerirea Romei de către galli, vezi I, 6 şi nota 18.

66 *Camerinum* (azi *Camerino*), oraş în estul Umbriei.

67 *Sentinum* (azi *Sentino*), oraş în estul Umbriei.

68 Este vorba de Gallia Cisalpină, nume pe care romanii îl dădeau Italiei de la nord de Apenini, locuită în cea mai mare parte de galli.

69 *Vadimon* (azi *Lago di Bassano*), un mic lac în Etruria, pe dreapta Tibrului, ceva mai sus de confluenţa acestuia cu rîul Nar (Nera).

70 Adică în anul 282 î.e.n.

71 *Ariminum* (azi *Rimini),* oraş în Italia pe ţărmul Adriaticii.

72 *Picenum (Picenus ager),* ţinut al Italiei la Marea Adriatică.

73 *Gaesati* înseamnă mai degrabă „suliţaşi"; într-adevăr exista un fel de suliţă specială, pe care gallii o numeau *gaesum* (vezi VI, 39).

74 Acest ţinut fusese al senonilor (vezi II, 21).

https://biblioteca-digitala.ro

75 *Sarsinații (Sarsinates),* populație care locuia în *Sarsina,* oraș din Umbria, patria lui Plautus (vezi *Mostellaria,* 770).
76 Vezi II, 23.
77 *Iapigi (Iapyges)* și *messapi,* popoare de origine illyrică, imigrate în sudul Italiei. Iapigii locuiau în Apulia, iar messapii în Calabria.
78 *Marsi, marrucini, frentani,* populații samnite.
79 *Vestini,* populație samnită de la sud de muntele *Fiscellus* (Gran Sasso).
80 *Clusium* (azi Chiusi), oraș în centrul Etruriei.
81 *Faesulae* (azi *Fiesole),* oraș în nordul Etruriei.
82 *Telamon* (azi *Talamone),* oraș în Etruria pe țărmul Mării Tyrrheniene.
83 Este vorba de steaguri (σημεῖαι) galice. Colierele (μανιάκαι „torques") menționate aici erau ornamentul tipic al celților.
84 *Anamari,* la Hultsch, vol. I, p. 141, în aparatul critic sînt identificați *anani,* o populație celtică dintre Pad și Apenini, la sud de Placentia (Piacenza); la fel la M. Basnier, *Lexique de géographie ancienne,* Paris, 1914, p. 46.
85 În loc de *Massalia* (ἀπὸ Μασσαλίας[1]) trebuie citit Πλακεντίας „*Placentia*", cum propune Hultsch după Cluverus; aici trebuie să fie o greșeală a autorului sau a unui copist. Contextul lui Polybios care vorbește numai de Celtia din Italia, adică de Italia Cisalpină, nu permite o plasare a acesteia în Celția transalpină, tocmai la Massalia.
86 *Addua* (azi *Adda),* rîu care se varsă în Pad lîngă Cremona.
87 Rîul Clusius este probabil *Claesis* (azi *Chiese),* care se varsă în Ollius (Oglio), un afluent de pe malul stîng al Padului.
88 Steagurile acestea de aur (χρυσαῖ σημεῖαι) erau dedicate Minervei sau echivalentului celtic al acesteia (despre care scrie Caesar în *De bello Gallico,* VI, 17, 2). Ea era, scrie Jullian, *Histoire de la Gaule,* I, 357, „zeiță a războiului, care amintea în același timp de Bellona, Atena sau Minerva".
89 Vezi II, 30.
90 În legătură cu *triarii,* vezi I, 26—28.
91 Această manevră consta în faptul că soldații se prefăceau că dau înapoi într-un punct, pentru a atrage pe dușmani în rîndurile lor.
92 *Acerrae* (azi *Gela* lîngă Pizzighettone), oraș în stînga rîului Addua (Adda), la douăzeci de km de Cremona.
93 *Clastidium* (azi *Casteggio),* pe dreapta Padului, la sud de actualul oraș Pavia. Gallii care-l ocupau, numiți aici „andri", sînt menționați în aparatul critic la Hultsch cu numele de „anani" și „anamari".
94 În fluviul Padus.
95 *Mediolanum* (azi *Milano)* oraș important din Gallia Transpadana.
96 Este expresia din text: ἐπεισόδια τῆς τύχης.
97 Vezi I, cap. 3.
98 *Grecia Mare* (Μεγάλη Ἑλλάς, *Magna Graecia*) cuprindea orașele din sudul Italiei de la Locri pînă la Tarentum (Plinius, *Naturalis historia,* III, 95).
99 Acest lucru s-a întîmplat către sfîrșitul secolului al VI-lea î.e.n.

https://biblioteca-digitala.ro

100 Epitetul *Homorios* dat lui Zeus însemnează „protector al hotarelor" (ὁμάριος din ediţiile Bütner-Wolst şi Hultsch (vezi Codex Vaticanus A), ar fi deci o variantă pentru ὁμόριος cum se găseşte în Codex *Bavaricus* (Monacensis, 157). Despre aceste două variante vezi A y m a r d, *Mélanges offerts à M. Octave Navarre*, Toulouse, 1935, 453—70). Vezi V, 93, 10.

101 Olympiada a 124-a se întinde din anul 284 pînă în 281 î.e.n.

102 *Patrai* (azi *Patras)*, unul dintre cele douăsprezece oraşe aheene, situat pe ţărmul golfului Calydonios.

103 *Dymai (Dyme)* (azi *Kamminiţa)*, oraş în nordul Ahaei.

104 *Lysimachos* şi *Seleucos*, generali macedoneni de frunte; după dezmembrarea imperiului lui Alexandru, ei au ajuns regi, şi anume primul în Tracia al doilea în Siria.

105 *Ptolemaios Ceraunos*, fiul mai mare al lui Ptolemaios I Soter din Egipt; a devenit rege al Macedoniei în 280 î.e.n., dar a murit în luptă cu celţii.

106 *Patrai (Patrae)* se întindea pe locul oraşului modern Patras. *Dyme*, situat lîngă frontiera cu Elis, pe locul actualului Kato-Achaia. *Pharai (Pharae)*, situat pe cursul mijlociu al rîului Pieros (azi Kameniţa), lîngă Lalikosta, la sud-est de Isari. *Tritaia* (Tritaea) a fost localizat lîngă colina Marina, la vest de muntele Olonos, pe platoul Vundukla. *Leontion* (Leontium), situat pe colinele la 30 km sud-vest de Aigion. *Aigeira* (Aegeira), situată pe o colină la vreo 45 km vest de Sicyon. *Pellene*, oraş în nord-estul Ahaiei. *Aigion* (Aegium), oraş în nordul Ahaiei; ocupa locul oraşului actual cu acelaşi nume. *Bura* trebuie să fi fost pe colinele de lîngă Diakopto, la est de Kalavryta. *Caryneea (Ceryneea,* Καρύνεια) era situată pe panta dintre rîurile Vuphusia şi Kalavryta, la nord de actualul sat Mamusia. *Olenos* era aşezat la vreo 7 km est de Dyme, în vestul Ahaei. *Helice* la aproape 8½ km est de Aigion, pe malul drept al rîului actual Vuphusia.

107 *Demetrios Poliorcetes* (294—283 î.e.n.), *Cassandros* (317—297 î.e.n.) şi *Antigonos Gonatas* (283—240 î.e.n.), regi ai Macedoniei în prima jumătate a secolului al III-lea î.e.n.

108 Este vorba de Margos din Ceryneia despre moartea căruia s-a vorbit în cap. 10.

109 *Strateg*, şef la aheeni — în acelaşi timp civil şi militar.

110 Alegerile despre care este vorba aici aveau loc în fiecare an.

111 *Acrocorintul*, acropola sau citadela Corintului, situată în vîrful unui munte care domina oraşul în partea de sud.

112 Vezi P l u t a r h, *Vitae: Aratus*, 17—28.

113 *Choregos* (χορηγός) era propriu-zis cel care conducea corul şi cel care susţinea cheltuielile pentru echiparea unui cor.

114 *Hermione*, (azi *Castri)*, port al Argolidei.

115 *Phlius* (azi *Polifengo)*, oraş în Phliasia, în vestul Argolidei.

116 Este vorba de Antigonos Doson, care a domnit în Macedonia din anul 229 pînă în 221 sau 220 î.e.n. (vezi II, 70 şi nota 167).

117 *Tegea* (azi *Paleoepiskopi), Mantinea* (azi *Paleopoli)* şi *Orchomenos* (azi *Kalpaki)*, oraşe importante în Arcadia.

118 *Megalopolis*, principalul oraş al Arcadiei, întemeiat de Epaminondas în 370 î.e.n. A fost patria lui Polibyos şi a eroului Philopoimen.

https://biblioteca-digitala.ro

119 A început în anul 225 î.e.n.
120 *Antigonos Doson,* regele Macedoniei (229—220 î.e.n.).
121 *Filip al II-lea,* fiul lui Amyndas; este tatăl lui Alexandru cel Mare.
122 Titlul de *xenos* „oaspete" se transmitea la greci din generație în generație, astfel că în loc de traducerea „care erau oaspeți ai săi din părinți" se poate spune mai liber „care aveau vechi legături de ospitalitate cu familia sa". Este vorba de Proxenia, instituție specifică legăturilor interelenice.
123 Adică lui Antiochos.
124 *Lycaion* (azi *Diaforti),* munte în sud-vestul Arcadiei.
125 *Caphyai* (azi *Kafia,* în apropiere de Gioza), un mic oraș din Arcadia.
126 *Pheneos,* oraș în nordul Arcadiei, ale cărui ruine se găsesc în apropiere de Fonia.
127 *Cleonai,* oraș în Argolida, azi ruine lîngă Clenia.
128 *Epidauros (Epidavra),* oraș în Argolida, pe coasta golfului Saronic. Sanctuar celebru al cultului lui Asclepios. Teatrul antic de acolo e folosit și azi pentru reprezentanții de tragedii antice în aer liber.
129 *Hermion (Hermiona),* oraș important în sudul Argolidei (azi Castri).
130 *Troizen* (azi Damala), oraș în sud-estul Argolidei.
131 *Sicyon (Sicyona,* azi ruine lîngă Vasilika), oraș important la vest de Corint, capitala Sicyoniei.
132 Muntele *Oneos* se află la sud-est de Corint.
133 *Argos,* oraș vechi și important (azi cu același nume), capitala Argolidei.
134 *Aigys* și *Belminas,* în Arcadia, în preajma izvoarelor rîului Eurotas.
135 În legătură cu Aigion, vezi nota 106.
136 *Heraia* (azi *Iri),* oraș în vestul Arcadiei, pe rîul Alpheus.
137 *Telphusa (Thelpusa),* oraș în vestul Arcadiei, lîngă actualul sat Vanena.
138 Despre luptele de la Lycaion și Ladoceia, vezi cap. 51 și nota 125.
139 Locuitori ai orașului *Stymphalos* (azi ruine lîngă Cionia), situat în nord-estul Arcadiei, lîngă un lac mlăștinos vestit în mitologie.
140 Locuitori ai orașului *Cleitor* din nordul Arcadiei cu o fîntînă vestită.
141 Istoricul grec Phylarchos a trăit către sfîrșitul secolului al III-lea î.e.n. și a scris în douăzeci de cărți istoria Greciei din 272 pînă în 221 î.e.n.
142 γυναικῶδες, în traducere exactă „efeminat"; aici este vorba de lipsă de bărbăție în atitudini.
143 Vezi I, 14, nota 73.
144 Pentru claritate am tradus liber „poetul tragic"; traducerea exactă este „acolo", adică „în tragedie".
145 Traducerea exactă este „aici" (= în istorie).
146 În traducere exactă: „la aceia" (= autorii de tragedii).
147 Tradus exact este „la aceștia" (= la istorici).
148 *Cenchreai* (azi *Kehri),* port al Corintului la Istm, în partea dinspre golful Saronic.
149 Adică Phylarchos.
150 Istoricul despre care se vorbește aici este tot Phylarchos.

https://biblioteca-digitala.ro

151 Este vorba de lupta descrisă în II, 67 şi urm.
152 Împotriva lui Cleomenes, care se retrăsese acolo.
153 *Peltast* (πελταστής) soldat din infanteria uşoară, înarmat cu scut (πέλτη).
154 *Agrianii* de aici (*agrai*, populaţie din nordul Etoliei, de la nord de rîul Achelous) nu trebuie să fie confundaţi cu agrianii traco-illyrici din nordul Macedoniei.
155 Totalul pedestraşilor era de 27 600 de oameni.
156 *Sellasia*, localitate în Laconia, pe malul drept al rîului Oinus, afluent al fluviului Eurotas, puţin mai sus de Sparta.
157 *Oinus* (azi *Kelesona*), rîu în Laconia în apropiere de oraşul cu acelaşi nume; se varsă în Eurotas, puţin mai sus de Sparta.
158 *Periecii* (περίοικοι) însemnează locuitorii din împrejurimi; ei erau oameni liberi, autohtoni, din oraşele laconiene, în afară de Sparta, căreia îi erau supuşi în mod condiţionat.
159 În privinţa aşezării frontului bătăliei de la Sellasia au fost multe discuţii. Kromayer îl aşază cu multă probabilitate la 12 km în nordul Spartei şi identifică Euas cu colina Paleogulas, Olympos cu colina Melissi, iar rîul Gorgylos cu albia, în prezent secată, a torentului Kurmeki. G. Sotiriades aşază Sellasia la 2 km mai spre sud şi puţin mai la vest, însă ipoteza sa se potriveşte aşa de puţin cu descrierea lui Polybios, încît nu poate s-o susţină decît acuzîndu-l pe acest istoric de inexactitate, ceea ce reprezintă o metodă foarte riscantă.
160 Antigonos Doson şi Cleomenes.
161 Este vorba de regele Antigonos Doson.
162 Antigonos se hotărî să înceapă lupta.
163 *Sarisă*, lance macedoneană, lungă de 14—16 picioare, adică peste 4 m.
164 Vezi II, 66 (διαφαλαγγίαν ἐπάλληλον).
165 *Gythion* (azi *Paleopoli*, lîngă Marathonisi), oraş în sudul Laconiei, aşezat pe ţărmul golfului Laconic, la sud-vest de gura rîului Eurotas.
166 Adică în Macedonia.
167 *Antigonos al II-lea Doson*, rege al Macedoniei; a murit în anul 221 sau 220 î.e.n., cu cîteva luni în urma victoriei sale de la Sellasia.
168 *Ptolemaios al IV-lea Philopator* a urmat la domnie în anul 221 î.e.n. după Ptolemaios al III-lea Euergetes (246—221 î.e.n.) şi a domnit pînă în anul 203 î.e.n.
169 *Seleucos al III-lea Ceraunos*, fiul lui Seleucos al II-lea, poreclit Callinicos „Biruitorul" şi Pogon „Bărbosul"; a murit în anul 223 î.e.n.

CARTEA A III-A

1 Prusias I a domnit în Bithynia din 237 pînă în 191 î.e.n. Bithynia este o ţară cu populaţie tracă din nord-vestul Asiei Mici, pe ţărmul Pontului Euxin, în faţa Bizanţului.
2 Războiul dintre rodieni şi bizantini a avut loc între anii 220—219 î.e.n. (vezi IV, 47—52).
3 *Attalos I*, rege al Pergamului (241—197 î.e.n.). Regatul Pergamului, întemeiat de Eumene I, ocupa un teritoriu din vestul Asiei Mici,

https://biblioteca-digitala.ro

în fața insulei Lesbos. Capitala sa era *Pergamon* (azi *Bergama*), care a devenit una din marile metropole ale lumii antice.

4 Războiul acesta dintre Rodos și Filip al V-lea al Macedoniei a avut loc între anii 201 și 200 î.e.n. (vezi XVI, 1 și urm.).

5 *Eumenes al II-lea*, fiul lui Attalos I; a domnit din 197 până în 157 î.e.n.

6 Războiul lui Eumenes al II-lea împotriva galaților și a lui Prusias al II-lea al Bithyniei (192—148 î.e.n.) a avut loc între anii 186 și 183 î.e.n.

7 *Farnace I*, rege al Pontului (190—circa 170 î.e.n.); acest război a ținut din 183 până în 179 î.e.n. Regatul Pontului, întemeiat spre sfîrșitul secolului al IV-lea î.e.n., se află în nordul Asiei Mici, pe coasta Pontului Euxin.

8 *Ariarathes al IV-lea*, rege al Capadociei (220—162 î.e.n.). Capadocia ocupa o mare parte din jumătatea de răsărit a Asiei Mici.

9 În anul 173 î.e.n.

10 *Antiochos al IV-lea, Epiphanes*, fratele lui Seleucos al III-lea, Callinicos; a domnit în Siria din 174 până în 164 î.e.n.

11 *Celtiberi*, populație din Spania, compusă din celții cuceritori și din triburile iberice supuse.

12 *Vaccaei*, populație din Hispania Tarraconensis, la miazăzi de cantabri și la apus de celtiberi (în regiunea orașelor de azi Zamora, Burgos și Valladolid). În legătură cu vaccaeii, vezi II, 14.

13 *Masannases*, regele Numidiei, țară din nordul Africii la vest de Cartagina, pe întinsul actualei Algerii. Cavaleria numidă era considerată ca cea mai bună din antichitate.

14 *Iberos*, fluviul Ebru din Spania.

15 *Demetrias* (azi *Goritza*), port al Tesaliei, pe coasta peninsulei Magulsia, întemeiat de Demetrios Poliorcetes.

16 Este vorba de retragerea celor zece mii de greci din Asia sub conducerea lui Xenofon (401 î.e.n.), descrisă în cartea sa *Anabasis*, Editura Științifică, București, 1964.

17 Despre istoricul roman Fabius Pictor, vezi I, 14 și nota 72.

18 *Saguntum (Saguntus, Saguntos)*, oraș în Tarraconensis. Se pare că Polybios a folosit aici informațiile sale împreună cu cele de sursă pu ică (Chereas și Sosylos, vezi cap. 20; Philinos, vezi I, 14, nota 71, și III, 26). O distincție între ceea ce aparține unui izvor sau altuia, așa cum a încercat să facă Beloch în *Hermes*, 1915, pp. 357—372, este foarte anevoioasă și nesigură.

19 Vezi I, 88.

20 *Olcazii (olcades)*, populație iberi ă din Hispania Tarraconensis. *Althaea* se afla pe coasta Mediteranei, la sud de capul Artemision.

21 *Orașul Nou (Neapolis)*, numele sub care Polybios înțelege Cartagina Nouă, azi Cartagena, oraș în sud-estul Spaniei, pe țărmul Mediteranei.

22 *Elmantica (Salmantica)*, oraș din Tarraconensis (azi *Salamanca*).

23 *Arbucala* Ἀρβουκάλη; Titus Livius, XXI, 5, 6, *Arbocala*; Ptolemaios, *Geographia*, II, 6, 49, Ἀρβοκέλα; *Itinerarium Antonini*, 434, 7, *Abocela*. Acesta va fi orașul Albocola din apropiere de Salamanca (C.I.L., II, 880, 2598), azi Toro pe fluviul Duro, puțin la est de Zamora.

https://biblioteca-digitala.ro

24 *Carpetani,* populație iberică din centrul Spaniei.
25 Este vorba de *Saguntum* (azi *Murviedro),* oraș din Hispania Tarraconensis, în apropiere de coasta Mediteranei, la nord de Valencia.
26 Vezi II, 12.
27 Primul an al olimpiadei o sută patruzecea este anul 220 î.e.n.
28 L. Aemilius Paulus.
29 Vezi cap. 13.
30 Puțin mai la nord de Valencia de azi : sînt munții *Idubeda,* lanțul munților Iberici de azi.
31 *Dimala,* la Titus Livius, *Dimallum.* Așezarea exactă a acestei cetăți illyrice n-a putut fi localizată. Printre ipotezele cele mai probabile este aceea care o situează la Doresi, în centrul Albaniei, cam între orașele actuale Tirana și Durrës sau Durazzo ((Dyrrhachium).
32 *Pharos,* oraș în insula dalmatină cu același nume (azi *Hvar* sau Lesina).
33 Numai pe coasta Illyriei.
34 Autorii greci Chaireas și Sosylos au scris istoria lui Hanibal. Sosylos din Lacedemona a fost secretarul lui Hanibal.
35 Vezi I, 62—63.
36 Adică în anul 509 î.e.n.
37 Capul *Calon* („frumos"), probabil alt nume pentru Promontorium Mercurii (Hermaion).
38 *Byssatis* (lat. *Byzacium),* ținutul coastei de vest a golfului Syrta Mică de la Cartagina pînă la lacul Triton (azi Șot-el-Gerid). Corespunde părții de est a Tunisiei actuale.
39 În legătură cu *emporiile,* vezi I, 82, nota 217.
40 Vezi cap. 22, nota 37.
41 Localități situate pe coasta de miazăzi a Spaniei la răsărit de coloanele lui Hercule. Prin această condiție se interzicea romanilor să treacă dincolo de strîmtoarea Gibraltar. Numele localităților menționate reprezintă, desigur, defigurări ale numelor *Tartessos* și *Menestheus,* port în apropiere de Gades (Cadix), regiunea Cadix de azi.
42 Lacună în text.
43 În anul 279 î.e.n. Al doilea tratat dintre romani și cartaginezi (vezi cap. 24) data din anul 348 î.e.n.
44 *Lithos* (Λίθος, lat. *Lapis*), înseamnă „piatră".
45 *Enyalios,* zeu grec al războiului (la romani *Quirinus*).
46 Vezi I, 14 și 15.
47 Messane (Mesina).
48 Rhegium (Reggio di Calabria).
49 Vezi I, 88.
50 De fapt nu în II, ci în I, 88.
51 Adică Q. Fabius Maximus.
52 Este vorba de *Bomilcar* (vezi cap. 42). La cartaginezi, magistratul cel mai mare era sufetul (în text βασιλεύς).
53 Cartagina Nouă (vezi cap. 13 și 22).
54 Despre locuitorii din *Tarseion* și *Mastia,* vezi cap. 24, nota 41.
55 *Oretani,* populație iberică din Hispania Tarraconensis, în Sierra Morena.

https://biblioteca-digitala.ro

56 Despre olcazi *(olcades)*, vezi cap. 13, nota 21.
57 Insulele *Baleares (Baleara)*. Locuitorii acestor insule erau în adevăr neîntrecuți luptători cu praștia. Dar numele lor indigen nu deriva din verbul grec βάλλειν „a arunca", cum crede Polybios, ci este vorba doar de o coincidență.
58 *Metagonia*, regiunea litoralului mediteranean a Marocului și regiune de lîngă țărmul Algeriei apusene, în preajma promontoriului Metagonium (azi Capul Agua).
59 *Lergeți*, probabil un trib necunoscut din Africa. Deși numele lor este foarte asemănător cu al populației ilergeților din Spania, care locuia între Pirinei și Ebru, nu poate fi vorba de aceștia.
60 *Massyli* și *massaesyli*, populații numide, primii locuind în regiunea Cirta (azi Constantina), ceilalți mai la vest, în Mauretania Caesariensis de mai tîrziu.
61 *Maccei*, populație care locuia în deșert, în valea rîului Gir sau Ger din Getulia (Algeria și Marocul de sud).
62 *Mauri (maurusii)*, locuitorii Mauritaniei Tingitane (Marocul occidental), pe versantul nordic al munților Atlas.
63 *Lacinium* (azi *Capo delle Colonne* sau *Capo di Nao)*, promontoriu în Bruttium, nu departe de Crotona.
64 În legătură cu *ilurgeții* (ilergetes), vezi 33, 15; locuiau între Salduba (Saragossa) și Ilerda (Lerida), unde este acum provincia Huesca, Vezi X, 18, 7 despre regele lor Andobales (Indibilis). Despre *baraguși (bargusi)* și *erenosi (aerenosii)*, vezi Sallustius, *Historia*, III, fg. 5 Maur. *Aresinarii* și *Andosinii* sînt, de fapt, triburi necunoscute care locuiau între Salduba și Marea Mediterană.
65 Adică Africa.
66 Fluviul *Tanais* este Donul de azi, pe care în general autorii antici îl considerau ca hotar geografic între Asia și Europa.
67 Nord-est.
68 Apusul de iarnă este la sud-vest.
69 Apusul echinocțial este la vest; această orientare este calculată privind din Grecia sau Italia meridională.
70 *Marea Noastră* era unul dintre diferitele nume ale Mării Mediterane.
71 Rîul *Narbo (Narbona)*, numit astfel după importantul oraș de lîngă gura sa (XXXIV, 10, 1 :(Νάρβων ποταμός), este cunoscut și sub numele de Atax, corespunzînd modernului Aube și aflîndu-se la vestul gurilor Ronului, la o depărtare de peste 90 km.
72 *Mare Internum* și *Mare Externum*.
73 Acest punct *(Arae Philaenorum)*, situat în fundul Syrtei Mari, lîngă localitatea Muhtar de azi, forma limita dintre teritoriul Cartaginei și al Cirenaicii. Legenda cu privire la fixarea acestei granițe a fost povestită de Sallustius, *Iugurta*, cap. 79. Numele punctului este în legătură cu o legendă după care doi frați care cutreierau munții Philainoi s-ar fi înmormîntat de vii aici pentru a asigura patriei lor stăpînirea locului cu prilejul unui litigiu cu populațiile vechi.
74 Aproape 2 842 km.
75 *Pyrenaeum*, promontoriu, azi Capul Creus.

https://biblioteca-digitala.ro

76 Cam 1 421 km.
77 Aproape 533 km.
78 Aproximativ 462 km.
79 *Emporion (Emporiae)* (azi *Ampurias),* port situat între gura Terului şi Capul Creus, în Catalonia.
80 Ceva mai mult de 284 km.
81 Cam 106 km.
82 Aproximativ 284 km.
83 Opt stadii echivalează cu 1,400 km.
84 Propriu-zis „ascensiune" (ἀναβολή).
85 Ceva mai puţin de 249 km.
86 Vreo 213 km.
87 Ceva mai mult de 1 598 km.
88 P. Cornelius Scipio, tatăl lui Scipio Africanus.
89 *Gallia Cisalpina,* Italia de nord.
90 *Placentia,* oraş pe dreapta Padului, azi Piacenza.
91 *Cremona,* oraş în Italia pe stînga Padului.
92 *Mutina* (azi *Modena),* oraş în Aemilia, la sud de Pad, la poalele Apeninilor.
93 *Tannes (Tannetum)* (azi *Taneto),* oraş în Aemilia, între Parma şi Mutina.
94 *Pisae* (azi *Pisa),* oraş în Etruria, la vărsarea rîului Arnus (Arno) în Marea Tireniană.
95 Hanibal a trecut Ronul între Avennio (Avignon) şi *Tarasco* (Tarascon). Nu toată lumea este de acord în privinţa punctului exact de trecere. Unii (J u l l i a n, *Histoire de la Gaulle,* I, p. 404) îl pun la Tarascon sau puţin mai sus; alţii la Rauquemaure sau la Montfaucon.
96 „Monoxyla" (μονόξυλα πλοῖα).
97 Vezi cap. 33, nota 53.
98 Soldaţii pe care îi trimisese mai înainte sub comanda lui Hanon (vezi capitolul precedent).
99 P. Cornelius Scipio.
100 Aproape 60 m.
101 Spre sud-vest.
102 Acest nume („ardici") nu este cunoscut în altă parte. Cuvîntul *ardu* în limba celtă înseamnă „înalt".
103 *Deus ex machina* „zeul scos din maşină", expresie consacrată în antichitate pentru soluţiile forţate şi bruşte date de unii scriitori povestirilor ori dramelor lor.
104 „Insula" allobrogilor dintre marele cot al Ronului şi Isara.
105 *Isara,* rîul Isère de azi, care izvorăşte din Alpii Graii şi se varsă în Ron în apropiere de Valentia (Valence).
106 Delta Nilului.
107 Poate masivul „La Grande-Chartreuse".
108 *Allobroges,* populaţie gallică al cărei ţinut se întindea între Ron, Isère şi lacul Genevei *(Lemannus lacus),* avînd capitala Vienna (Vienne), pe Ron.
109 Aproape 142 km.
110 În cîmpia Grésivaudan din valea Isèrei.
111 După C. J u l l i a n, *Histoire de la Gaulle,* I, p. 480, nu ar fi vorba de allobrogi, ci de o populaţie ligură din munţi.

https://biblioteca-digitala.ro

112 Este vorba de podişul Haute-Maurienne de lîngă pasul Modane.
113 Această întrevedere trebuie să fi avut loc în apropiere de Saint-Michel, înainte de Modane.
114 Este vorba de defileul Esseillon. Jullian spune că este probabil ca barbarii să fi tăiat drumul la podul de la Nant (pe rîul Saint-Anne).
115 Traducerea exactă este „pe o stîncă albă", adică „goală", fără vegetaţie.
116 Prin valea Bramans şi Lanslebourg.
117 Pe Mont Cenis se află un platou. Probabil că în acest loc a putut Hanibal să-şi adune toată armata.
118 Apusul Pleiadei este epoca anului cînd această constelaţie dispare la răsăritul Soarelui, adică mijlocul lunii noiembrie. Atunci era deci sfîrşitul lunii septembrie.
119 A putut să arate cîmpiile Padului numai de pe unul din piscurile de la Corna Rossa. Dacă trecerea ar fi avut loc mai la nord, pe la pasul Petit-Saint-Bernard, precum susţin alţi autori moderni (Mommsen, Lehmann, Pais), Hanibal n-ar fi avut de unde să zărească Italia, observă Jullian.
120 Probabil în apropiere de Grande-Croix, după Jullian, aproape de Susa *(Segusio)*, la vest de Torino (Taurini).
121 Pe la Novalesa, în valea Semischia.
122 Vezi cap. 32.
123 Existau straturi de cositor în diferite puncte al bazinului apusean al Mediteranei (Etruria, Gallia, Spania), în Marea Britanie şi în Europa centrală (Saxonia şi Boemia), dar cele mai cunoscute şi mai căutate în vremurile străvechi erau cele din insulele Silurilor (azi Scilly), lîngă colţul de sud-vest al Angliei, numite şi *Cassiterides* („Insulele Cositorului").
124 Vezi II, 15, 8.
125 Tiberius Sempronius.
126 *Ariminum* (azi *Rimini)*, pe coasta Adriaticii.
127 *Ticinus*, afluent de pe stînga Padului, curgînd dinspre Alpi, din muntele St. Gothard, formînd lacul Verbanus (azi *Lago Maggiore)* şi vărsîndu-se în Pad lîngă oraşul Ticinum, Pavia de azi.
128 Noaptea se împărţea în patru străji, după timpul dintre două schimburi de santinele, avînd fiecare durata de trei ore; ultima strajă era cam de la ora trei pînă la şase dimineaţa.
129 Vezi cap. 40.
130 Ceva mai mult de 10 km.
131 Vezi cap. 61 şi nota 126.
132 *Clastidium (Castêggio)*, oraş în Liguria, pe dreapta Padului.
133 *Brundisium* (azi *Brindisi)*, oraş important în Calabria, pe coasta Adriaticii, reprezentînd punctul cel mai apropiat.
134 Aproape 1,5 km.
135 Optsprezece mii după Titus Livius, XXI, 55.
136 Erau pedestraşi uşor înarmaţi.
137 Rîul Trebia.
138 Peltaşti *(peltofori)*, soldaţi din infanteria uşoară, înarmaţi cu scut (πέλτη)
139 Despre *Emporion* sau *Emporiae* (azi *Ampurias)*, vezi cap. 39, nota 79.

https://biblioteca-digitala.ro

140 *Cissa (Cessa),* oraş pe ţărmul Mediteranei, la nord de gura Ebrului, în teritoriul populaţiei iberice a *cessetanilor.* Cissa se afla aproape de *Tarraco.*
141 Vezi cap. 35.
142 *Tarracon* (azi *Tarragona*), important oraş lîngă Cissa, reconstruit puţin după evenimentele de aici, de către romani şi devenit baza stăpînirii romane în Spania şi capitala provinciei *Hispania Tarraconensis.*
143 Adică Gallia Cisalpina.
144 După E. Pais, *Histoire romaine* (Glotz), p. 279, mocirla se datora unui timp foarte ploios. Drumul lui Hanibal peste Apenini s-ar fi făcut prin pasul Alutone sau prin Garfagnana, ajungînd în şesul de la Luca. Drumul mlăştinos ar fi fost făcut apoi pe valea Arnului, pe la sud de Miniata, Florenţa, Fiesole, Arezzo.
145 Adică Flaminius.
146 *Faesulae,* oraş în Etruria (azi *Fiesole*).
147 *Cortona,* oraş în estul Etruriei, situat puţin mai la nord de lacul Trasimenus. Azi are acelaşi nume.
148 Lacul *Trasimenus* (azi *Trasimeno*) se află în estul Etruriei, la vest de Perusia (Perugia).
149 Între Montigeto (puţin înainte Passignano) şi Monte Castiglione.
150 Ţinutul Praetuţian *(Praetutianus ager)* se află la sud de Picenum, la poalele muntelui Fiscellus (Gran Sasso). Este ţara populaţiei sabellice a *praetutiilor.* De la ei derivă numele modern *Abruzzi,* pe care îl poartă această regiune muntoasă din centrul Italiei.
151 *Hadria (Adria)* (azi *Atri*), oraş în Picenum, la *Praetuti,* aproape de ţărmul Adriaticii.
152 *Marucini* şi *frentani,* populaţii care locuiau pe ţărmul Adriaticii, la sud de Picenum.
153 Adică către Apulia şi Calabria.
154 *Daunia,* locuită de dauni, este partea nordică a Apuliei, între rîurile Tifernus la nord şi Aufidus la sud. *Peucetia,* locuită de peuceţi sau poediculi, e partea centrală, între Aufidus şi Tarentum, iar *Messapia* este partea de sud din peninsula *Sallentină,* la sud-est de Tarentum. Daunia şi Peucetia erau locuite de illyrii iapigi *(iapyges)* şi formau regiunea *Apulia.* Peninsula Sallentină forma regiunea *Calabria,* locuită de *Messapii,* fraţi cu iapigii. Sallentinii care locuiau pe coasta de vest a peninsulei erau tot illyri veniţi de peste Adriatica.
155 *Luceria* (azi *Lucera*), oraş în nordul Apuliei, în Daunia.
156 *Vibinum* (azi *Bovino*), oraş în Daunia, în munţi.
157 *Argyrippa (Arpi)* (azi *Arpe*), oraş în Daunia, la sud de Luceria.
158 Comandantul cavaleriei. De fapt acest *magister equitum* nu era un coleg la titlu egal cu dictatorul, ci numai adjunctul său.
159 *Narnia* (azi *Narni*), oraş în Umbria, pe cursul inferior al rîului Nar (Nera), afluent al Tibrului. Narnia se mai numea şi *Nequinum.*
160 Vezi nota 158.
161 *Aecae* (azi *Troia*), oraş în Daunia, între Luceria şi Vibinum.
162 Aproape 9 km.
163 *Sinuessa* (azi *Mondragone*), oraş pe ţărmul Mării Tireniene, la poalele muntelui Massicus (Massico), în teritoriul latinilor *aurunci.*

https://biblioteca-digitala.ro

164 *Cumae (Cyme)* (azi *Cuma*), oraş maritim al Campaniei, străveche colonie greacă, de origine eubeică, care a exercitat o influenţă covîrşitoare asupra dezvoltării civilizaţiilor italice.
165 *Dicaearchia,* vechiul nume al oraşului Puteoli (Puzzoli), colonie greacă întemeiată de Cumae, la vest de aceasta, în golful Napoli. Ulterior a fost transformată în colonia romană, cu numele *Puteoli* (azi *Pozzuoli*), devenit un port important al traficului Romei cu răsăritul elenic.
166 *Neapolis,* oraş şi port al Campaniei, actualul Napoli. A fost întemeiat de Cumae, cu numele *Parthenope.* Numele *Neapolis* provine din generalizarea numelui unuia dintre cartierele sale.
167 *Nuceria* (azi *Nocera*), oraş în Campania, la est de Pompei.
168 *Caleni,* locuitorii oraşului *Cales* din Campania (azi Calvi).
169 *Teaniţi,* locuitorii oraşului *Teanum* (azi *Teano*) din Campania, nume suspect, reprezentînd, probabil, o desfigurare produsă de copişti.
170 *Dauni* (Δαύνιοι), Holstenius a propus lecţiunea Καυδίνοι (cf. Hultsch). În acest caz este vorba de locuitorii din *Caudium,* localitate din Samnium nu departe de vestitul defileu al „Furcilor Caudine", limitrof cu Campania. În nici un caz nu poate fi vreo legătură cu *Daunii* illyrici din Apulia.
171 *Nolani,* locuitorii din *Nola.* Aici Hanibal va fi învins mai tîrziu de Marcellus (214 î.e.n.).
172 *Cîmpiile Phlegreene (Campi Phlegraei),* nume dat regiunii dintre Cumae şi Neapolis. După mitologie ar fi fost ţara giganţilor pe care i-au învins zeii din Olimp. Aceeaşi ţară imaginară era localizată şi în peninsula Pallene (azi *Cassandra*) din Chalcidica (vezi II, 17, nota 60).
173 *Hirpini,* populaţie samnită din munţii din vestul Apuliei.
174 Colina numită „Eribiana" este, după cum se pare, *Mons Callicula,* menţionat de Titus Livius, XXII, 15, 3 ; 16, 5.
175 Adică pe malul drept al rîului *Volturnus* (Volturno).
176 Adică pe la orele trei dimineaţa (vezi nota 128).
177 Homer, *Odiseea,* X, 232 şi 258.
178 Vezi nota 21.
179 *Corăbii catafracte,* un fel de nave cuirasate, adică prevăzute cu scînduri masive, care se înălţau pe margini, protejînd lateral pe vîslaşi.
180 După alţii Himilcon.
181 Vezi nota 142.
182 Aproximativ 14 km.
183 *Cercina* (azi *Kerkenah*), insulă în apropiere de coasta Byzacenei, în Marea Africii, la intrarea Syrtei Mici, în dreptul oraşului *Thaenae* (azi *Thineh*) de pe coastă.
184 *Cossyra (Cossura)* (azi *Pantelleria*), o insulă mică între Sicilia şi Africa (Tunisia).
185 De la nordul fluviului Ebru.
186 De la sud de Ebru.
187 *Saguntum* (azi *Sagunto* sau *Murviedro*), localitate la nord de Valencia.
188 Aproximativ 7 km.

https://biblioteca-digitala.ro

189 Vezi cap. 88, nota 155.
190 *Gerunium (Gereonium)*, oraş în partea de nord a Apuliei, identificat uneori cu actualul Gerione. Ruinele acestui oraş s-ar afla, după Kromayer, pe colina Arni, între Dragonara şi Casalnuovo Monterotaro.
191 Λίβυρνον ὄρος este vorba de un vîrf al Apeninilor, între Campania şi Apulia, dar nu se ştie care; poate că ne aflăm în faţa unei coruptele. Schweighaeuser bănuieşte că ar fi vorba de un *Mons Taburnus*, care se află în această regiune, în apropiere de Caudium.
192 Adică 35,5 km.
193 *Larinum* (azi *Larino*), în ţara frentanilor.
194 Aproximativ 2 km.
195 L. Aemilius Paulus (Paullus).
196 C. Terentius Varro.
197 *Cannae* (azi *Monte din Canne*), oraş în Apulia, pe cursul inferior al Aufidului (azi *Ofanto*).
198 *Canusium* (azi *Canosa*), localitate din Apulia, puţin mai la sud de Cannae.
199 Vezi cap. 16, 18 şi 19.
200 Vezi I, 16, şi II, 24.
201 La Trasimenus, vezi cap. 84.
202 Aproape 9 km.
203 Ceva mai puţin de 2 km.
204 Vezi Titus Livius XXII, 36.
205 Bătălia a avut loc puţin mai în vale de Cannae, la vreo 6 km de la gura Aufidului.
206 Este vorba, probabil, de o eşalonare oblică în adîncime pe flancuri, mai degrabă decît de o adevărată dispunere în formă de semilună.
207 Bătălia de la Trasimenus, vezi cap. 87.
208 L. Aemilius Paulus.
209 G. Terentius Varro.
210 M. Attilius Regulus. După *Titus Livius*, XXII, 40, M. Attilius Regulus n-ar fi participat la luptă, fiind retrimis la Roma din cauza vîrstei înaintate.
211 Cn. Servilius Geminus.
212 *Venusia* (azi *Venosa*), oraş în vestul Apuliei, spre munţi.
213 Vezi cap. 88, nota 157.
214 Este vorba de L. Postumius Albinus, învins de gallii cisalpini şi ucis în luptă (vezi Titus Livius, XXIII, 24).
215 Din anul 220 pînă la 216 î.e.n.
216 În cartea a VI-a.

CARTEA A IV-A

1 Vezi III, 118, nota 214.
2 Vezi II, 34 şi urm.
3 Vezi II, 41 şi urm.
4 Istoria propriu-zisă începe cu cartea a III-a, cartea I şi a II-a fiind o introducere.

https://biblioteca-digitala.ro

5 Este vorba de-al doilea război punic.
6 *Antigonos Doson,* regele Macedoniei (229—220 î.e.n.).
7 *Trichonion,* oraş în Etolia, la sud de lacul Trichonis.
8 Vezi IX, 34.
9 *Phigaleea (Phigalia),* oraş în sud-vestul Arcadiei, lîngă actualul sat Pavlitza.
10 *Apocleţi* (ἀπόκλητοι), membrii consiliului etolian.
11 *Thyrion (Thyreum)* (azi *Aghios Vasilios*), oraş în Acarnania, la sud de golful Ambracic.
12 Vezi II, 52 şi 54.
13 Este vorba de promontoriul *Rhion* din Etolia, numit şi *Antirrhion,* situat în punctul cel mai strîmt al golfului Corint, pe ţărmul nordic al acestui golf, iar nu de promontoriul *Rhion* din Ahaia, care era aşezat în faţă, pe ţărmul de sud al golfului.
14 Locuitorii din *Patrai, Pharai* şi *Tritaia,* oraşe aheene şi centre ale confederaţiei aheene (vezi II, 41).
15 Vezi, cap. 3, nota 9.
16 Vezi II, 43, 45, 57 ; X, 22.
17 *Cyllene* (azi *Kunupeli*), oraş pe coasta de nord a Elidei.
18 *Pheias (Phea),* mică insulă în apropierea promontoriului Ichtys de pe coasta Elidei, în faţa oraşului de pe coasta cu acelaşi nume.
19 Este vorba de promontoriul *Rhion* din nordul Ahaiei, nu de cel din Etolia (vezi cap. 6, nota 13).
20 *Methydrion* (azi ruinele *Palatia*), localitate din centrul Arcadiei, la nord de Megalopolis şi la sud-vest de Orchomenos. Aşezării sale între două rîuri i se datoreşte numele, care în greceşte înseamnă „între ape". A aparţinut la început oraşului Orchomenos, apoi, cînd s-a întemeiat Megalopolis, a intrat în teritoriul atribuit acestui nou centru. Populaţia sa a contribuit la formarea oraşului Megalopolis, ceea ce i-a adus decăderea. Drumul de retragere al etolienilor spre golful Corint era tăiat de aheeni, întrucît aceştia se aflau cu Aratos la oraşul Clitor (Paleopoli lîngă Klitura) din nord-vestul Arcadiei.
21 *Caphyai,* localitate în Cîmpia Caphyenilor din Arcadia răsăriteană, la nord de Orchomenos. Cîmpia este mărginită la nord de muntele Olygyrtos. Etolienii, care veneau dinspre oraşul Orchomenos, se îndreptau deci spre nord-vest în loc să meargă spre vest, cum avuseseră de gînd la început. Erau obligaţi de teren, deoarece drumul cel mai bun spre vest trecea prin Caphyai.
22 *Orchomenos* (azi *Kalpaki*), oraş în vestul Arcadiei.
23 Unul dintre rîurile care se varsă în Ladon (azi Badi).
24 *Propus* (πρόπους) piciorul unui munte (adică piemont sau podgor).
25 Vezi IV, 25.
26 Vezi IV, 15.
27 Vezi II, 12.
28 *Naupa tos* (azi *Lepanto* sau *Nevpa to,* celebru prin victoria veneţienilor asupra turcilor în 1571), oraş la intrarea în Golful Corint, pe coasta locriană de sub dependenţa Etoliei.
29 Regele Amynas se pare că este acelaşi pe care Polybios îl numeşte în alte locuri Amynandros (vezi XVI, 27 ; XVIII, 1 etc.).

https://biblioteca-digitala.ro

30 *Athamania,* regiune între Epir şi Tesalia, despărţită de Etolia doar prin lăţimea ţinutului îngust al Amphilochiei din Epir.
31 *Cynaitha,* oraş în nord-vestul Arcadiei, aproape de graniţa cu Ahaia.
32 *Lusoi* (azi *Sudhen*), oraş în nord-vestul Arcadiei, puţin mai la sud de Cynaitha, spre Clitor.
33 Vezi IV, 18, la sfîrşit.
34 Trecerea etolienilor.
35 Demetrios se întorsese din insulele Ciclade.
36 *Cenchreai* (azi *Kehries*), port al Corintului pe Istm, la golful Saronic.
37 *Pean* (paian), cîntec solemn care se intona în ocazii importante şi mai ales în cinstea lui Apollo; peanul era de obicei, nu însă întotdeauna, un cîntec de război.
38 *Nomii,* imnuri liturgice foarte vechi.
39 Philoxenos din Cythera (435—380 î.e.n.) şi Timotheos din Milet (447—357 î.e.n.) au contribuit la renovarea nomului. Poemele lor lirice erau reprezentate, ca un fel de drame, la Dionysiace, sărbătorile în cinstea lui Dionysos.
40 Tegea (azi *Paleoepiskopi*), oraş în nord-estul Arcadiei, în apropiere de hotarul dintre Laconia şi Argolida.
41 Cei trei efori partizani ai etolienilor.
42 Epitetul „Chalcioica" (χαλκιοική), însemnează „cu casa de bronz", fiind o aluzie la armele care împodobeau pereţii templului zeiţei Atena.
43 Probabil al cincilea efor.
44 *Parthenion,* munte în Arcadia, puţin mai la est de Tegea, spre Argolida.
45 În text este : πρὸς ἡμᾶς „faţă de noi".
46 *Ambrysos (Ambryssos)* (azi *Distomo)* şi *Daulos (Daulis)* (azi *Daulia*), oraşe în Focida, la est de Delfi.
47 Templul de la Delfi.
48 Aici este vorba de Rhion din Ahaia (vezi cap. 6, nota 13).
49 *Cadmeea,* citadela Thebei. Generalul lacedemonian Phoibidas pusese stăpînire pe această cetăţuie în anul 383 î.e.n. cu complicitatea partidului aristocratic theban, fără ca Sparta şi Theba să fie în război.
50 *Harmostai,* guvernatori spartani.
51 Evenimentul amintit a avut loc pe la anul 386—385 î.e.n.
52 Vezi cap. 22.
53 În primele capitole ale cărţii a III-a.
54 În *Antologia* lui Stobaeus (LVIII, 9) se găseşte citat mai complet acest pasaj din Pindar (fragm. 109).
55 Este vorba de Mesenia.
56 Altarul lui Zeus Lycaios era aşezat pe muntele Lycaios din Arcadia, nu departe de hotarele Meseniei.
57 *Aristomene,* conducătorul mesenienilor pe vremea războiului al doilea al Meseniei (secolul al VII-lea î.e.n.).
58 *Callisthenes,* istoric grec, nepotul lui Aristotel. S-a născut la Olyntos în Calcidica în secolul al IV-lea î.e.n. A scris o istorie a Greciei din 387 pînă în 346 î.e.n. şi începuse să scrie istoria lui Alexandru, fără s-o termine, fiind executat din ordinul acestuia sub acuzaţia

https://biblioteca-digitala.ro

de a fi participat la un complot. I s-a atribuit mai tîrziu o lucrare intitulată *Viața lui Alexandru,* care nu este însă scrisă de el. Această *Viață,* citată de obicei sub numele de Pseudo-Callisthenes, stă la baza vestitei *Alixăndrii,* tradusă de multe veacuri și în românește.

59 *Taphros,* „șanț". Potrivit celor spuse de Pausanias (IV, 17, 2 și urm.), Aristocrates, tiran al Orchomenosului și comandant suprem al trupelor arcadiene trimise în ajutorul mesenienilor, s-a lăsat să fie cumpărat de lacedemonieni; el a răspîndit intenționat panică printre soldați, asigurînd astfel victoria lacedemonienilor. A murit lapidat, douăzeci de ani mai tîrziu, după cum spune Plutarh. A fost ultimul rege din dinastia sa.

60 Lacună în textul grec.

61 *Heraclizi,* descendenți din Heracles, pe care cele două familii regale ale Spartei îl socoteau fondatorul neamului lor.

62 Este vorba de șefii etolienilor din această expediție, care a avut loc pe la anul 240 î.e.n.

63 *Perieci* (περίοικοι), locuitorii Laconiei, supuși la început de spartani, depinzînd sub anumite condiții de aceasta. Ei nu erau nici cetățeni cu depline drepturi ca spartanii, dar nici servi ca hiloții.

64 Vezi cap. 22, nota 42.

65 Este vorba de Cleombrotos al II-lea, care a domnit din 243 pînă în 240 î.e.n.; ajunsese la domnie în locul socrului său, Leonida al II-lea, în urma unei revolte; la rîndul său însă a fost răsturnat de partizanii predecesorului său, care a domnit din nou din 240 pînă în 236 î.e.n.; Cleomenes al III-lea (236—220) era fiul acestui Leonida.

66 Este vorba de Archidamos al V-lea, fiul lui Eudamidas al II-lea și fratele lui Agis al IV-lea. Despre suferințele și asasinarea lui povestește Polybios în V, 37, și VIII, 35. Bunicul lui Hippomedon era Eudamidas I. În Grecia, în general, și la regii Spartei, în special, numele se transmitea de obicei din două în două generații (astfel, după Archidamos al III-lea urmează Eudamidas I, Archidamos al IV-lea, Eudamidas al II-lea, Archidamos al V-lea etc.).

67 Localitățile amintite se aflau în Argolida, aproape de granițele Laconiei. Cyphanta, Leucai, Prasiai și Zarax erau situate pe țărmul golfului Argolic.

68 Vezi III, 54, nota 118.

69 *Theodotos,* guvernator al Coelesyriei, numit de Ptolemaios.

70 Vezi Menandru, *Georgos* (Agricultorul), 32. Pentru comerțul dintre țărmul apusean al Mării Negre și lumea elenică, vezi Histria, I, București, 1954, p. 363—431, și Chr. Danov, *Zur antiken Wirtschaftsgeschichte der westlichen Pontusküste bis zur Niederlassung der Römer,* în „Bulletin de l'Institut Archéologique Bulgare", XII (1938), Sofia, p. 188—194.

71 Despre importanța comerțului cu pește sărat pentru economia Histriei, vezi D. M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României,* Editura Științifică, București, 1958, p. 18.

72 Vezi Demostene, *Discursul împotriva lui Lacritos,* 35.

https://biblioteca-digitala.ro

73 În ciuda hinterlandului bogat, coloniile greceşti din Pontul Euxin, datorită atît evoluţiei interne, cît şi unor factori externi, au adesea, în secolele III—II î.e.n., greutăţi de aprovizionare. Nici Histria şi Callatis n-au fost scutite de aceste încercări, chiar dacă ultima avea o situaţie mai bună, cum se poate vedea din documentele epigrafice care menţionează instituţia sitoniei (vezi D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 30 şi 62, şi *Istoria României*, p. 196—197). De altfel, în secolele III—II î.e.n., regiunile pontice încetează de a mai fi grînarul Greciei, locul lor fiind luat de Egipt (vezi E. Ziebarth, *Beiträge zur Geschichte der Seeraubs und Seehandels im alten Griechenland*, Hamburg, 1929, p. 59 şi urm.).

74 Marea Marmara de azi.

75 *Lacul Maeotis*, actuala Mare Azov.

76 *Bosforul Cimerian (Bosporus Cimmericus)*, strîmtoarea Kerci de azi.

77 *Calcedon (Chalcedon)* (azi *Kadikioi*), oraş al Bitiniei, aşezat pe Bosforul tracic în faţa Bizanţului şi la sud-est de Scutari.

78 *Hieron* (templul), pe locul unde se află acum Anadoli-Kavak.

79 *Colhida (Colchis)*, regiune în estul Pontului Euxin, la sud de Caucaz, în actuala Gruzia.

80 Aproximativ 9 pînă la 12 m; orgya (ὀργυιά) sau stînjenul, are 1,776 m.

81 *Istros*, Dunărea, care avea acest nume la greci şi la traci. Romanii îi spuneau *Danuvius*.

82 Aproximativ 177 km. Cifra aceasta este, desigur, exagerată. Arrian, *Descrierea călătoriei în jurul Pontului Euxin (Per. Pont. Eux.)*, 24, 2, indică o cifră (500 de stadii = 88 800 km) mult mai apropiată de realitate pentru distanţa de la Histria la gura Sf. Gheorghe.

83 Formarea unui fel de dig izolator între gura Sf. Gheorghe şi gura Buazului, în dreptul satului Vadu din zilele noastre, a contribuit la decăderea Histriei în secolul al III-lea î.e.n., deoarece a făcut să scadă treptat traficul maritim. Pentru toată problema vezi D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 17.

84 *Stethe*, „piepturi"; termenul acesta este întrebuinţat metaforic, ca vorba noastră „spinare" pentru a arăta o ridicătură de teren bombată. Aici este vorba de un banc de nisip (vezi Strabo, I, 3, 7 (C. 52); D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 17, nota 1).

85 Adică de Marea Mediterană.

86 Adică o lungime de 82 km.

87 *Hieron* (Templul), vezi cap. 39, nota 78.

88 Aproape 1 km.

89 Templul lui Hermes Ἑρμαῖον se afla pe locul actualului Rumili-Hissar, la est de Istanbul.

90 *Hestiai* (Ἑστίαι în traducere „Vetrele") erau pe locul modernului Arnautkioi.

91 *Bus* (βοῦς, Boul), probabil mica insulă muntoasă Kys-Kilisse de lîngă Scutari.

92 Golful *Ceras* („Cornul") se numeşte acum „Cornul de Aur".

93 *Chrysopolis*, actualul Scutari.

94 *Abydos* (azi Nagara) în Asia, iar *Sestos* (azi Bogali) în Europa, situate în locul cel mai îngust al Hellespontului (Dardanele) (vezi XVI, 29).

https://biblioteca-digitala.ro

95 Aceasta s-a întîmplat în cadrul marii migraţiuni din anul 280 î.e.n., cînd celţii inundă Balcanii (vezi Trogus Pompeius, XXV, 2—3).

96 Legenda spune că, pentru a scăpa sanctuarul oraşului Delfi de atacul gallilor, Apollo a dezlănţuit împotriva lor un cutremur de pămînt şi o furtună năprasnică, care a contribuit la înfrîngerea năvălitorilor; retragerea lor forţată a fost foarte grea (279 î.e.n.). Resturile armatei s-au împărţit în trei grupuri care s-au aşezat apoi în diferite regiuni (Asia Mică, Serbia, Tracia) (vezi Trogus Pompeius, XXXII, 3, 6—8).

97 Locul exact unde era situat oraşul *Tylis* din Tracia nu este cunoscut cu certitudine. Este de căutat la sud de Balcani, în bazinul Hebrului (Mariţa). A fost identificat ipotetic cu *Tulovo*, localitate de lîngă Kazanlîk, pe valea Tonzus (Tungea).

98 „Piesa de aur" este îndeosebi staterul de aur (χρυσοῦς στατήρ sau, simplu, χρυσοῦς).

99 Adică aproximativ 24 000 de stateri de aur.

100 Evenimentul pare să fi avut loc către anul 218 î.e.n.

101 Achaios era vărul primar al lui Seleucos al III-lea şi al fratelui acestuia Antioh, deoarece tatăl lui era fratele mamei acestora (vezi cap. 51).

102 *Pergam (Pergamum)*, capitala regatului lui Attalos, lîngă ţărmul de nord-vest al Asiei Mici.

103 Este vorba de o sărbătoare în cinstea unei divinităţi protectoare.

104 *Tiboites*, unchiul lui Prusias, exilat de rege şi refugiat în Macedonia.

105 Văzînd situaţia grea în care se afla Bizanţul, ultimul rege celt de la Tylis a intervenit ca mediator, de frică, probabil, de a nu pierde tributul plătit de vecinii săi greci. Pentru natura raporturilor dintre celţi şi bizanţi, care aruncă o lumină concludentă asupra realităţilor pe care cetăţile dobrogene le-au putut avea cu ceilalţi celţi şi le-au avut în orice caz cu diferiţi dinaşti traci, vezi observaţii la D. M. Pippidi, *op. cit.*, pp. 24—27.

106 Pacea s-a încheiat în anul 219 î.e.n., cu condiţia ca Prusias să restituie teritoriile luate de la bizanţi, care se obligau să nu mai perceapă taxe de trecere.

107 A trimite „lancea şi caduceul" însemnează a oferi războiul sau pacea. Caduceu *(caduceus, caduceum*, κηρύκειον) era o vergea favorită a lui Mercur cu putere magică. Se zice că Mercur ar fi despărţit odată cu acest bastonaş doi şerpi care se băteau între ei; aceştia s-au împăcat apoi, încolăcindu-se pe baston. De atunci „caduceul" a devenit emblema concordiei, avînd în vîrf două aripi mici, iar pe corp doi şerpi încolăciţi. Îl purtau crainicii şi solii.

108 *Hieromnemon*, primul magistrat sau marele preot la Bizanţ; numele lui servea pentru datarea actelor sau a evenimentelor, ca la Atena numele arhontelui sau la Roma numele consulilor.

109 *Cnossos* (azi *Makroteiho)*, oraş important din Creta, situat în interiorul insulei, la 8 km sud-est de Candia de azi. Acolo s-au descoperit principalele resturi ale civilizaţiei minoice din mileniile 3—2 î.e.n.

110 *Eleutherna* (azi *Leuterna)*, localitate la vest de Cnossos.

https://biblioteca-digitala.ro

111 *Gortyna (Gortyn)* (azi *Aghii Deka),* localitate la sud-vest de Cnossos, în mijlocul Cretei. De aici provine o vestită inscripție cuprinzînd legile orașului, unul din cele mai prețioase monumente juridice ale Greciei antice.

112 *Lyttos* (azi *Xida),* localitate la răsărit de Cnossos.

113 *Polyrrheni, ceraiti, lappei, hori* și *arcadieni,* locuitori ai diferitelor localități din interiorul Cretei, la vest de Cnossos ; numai orașul horilor n-a putut fi identificat. *Polyrrhenia* (Paleokastro), oraș în nord-vestul Cretei. *Lappa (Arghiropoli),* oraș în centrul Cretei.

114 Locuitorii din Cydonia (azi *Khania* sau *Canea),* oraș pe coasta de nord a Cretei.

115 Locuitorii din Aptera (azi *Palaeocastro),* port în Creta situat la sud-vest de Cydonia.

116 *Phaistos,* oraș în Creta, situat la sud-est de Gortyna. Ruine remarcabile aparținînd civilizației minoice.

117 *Mitridate al II-lea,* regele Pontului, care a venit la domnie pe la 250 î.e.n.

118 Locuitorii orașului Sinope (azi *Sineboli),* situat la est de Heracleea Pontică, pe coasta Pontului Euxin.

119 Talantul este aici un nume de greutate nu de monedă ; valoarea cam 36 kg.

120 *Panoplia* (πανοπλία „toate armele"), adică armura completă a unui hoplit, se compunea din scut, cască, platoșă, piesele care acopereau coapsele, sabia și lance.

121 Vezi cap. 46, nota 98.

122 Adică pe țărmul sudic al Pontului Euxin. Gura rîului Phasis (azi *Rion)* se afla la poalele Caucazului, în Colhida.

123 Ceva mai puțin de 400 m.

124 *Araxos,* promontoriu situat în nord-vestul Peloponesului, în Ahaia, la intrarea golfului Corint.

125 *Teichos* („Zid" sau „Fort"), oraș în apropiere de capul Araxos, în Ahaia.

126 *Telphusia (Thelpus),* oraș în Arcadia situat pe Ladon sau Ledon, puțin mai la răsărit de hotarul Elidei.

127 Adică Aratos.

128 Despre fortăreața Ambracos avem știri numai din cele relatate de Polybios. Datorită informațiilor date de el despre așezarea ei, s-a crezut că poate să fie identificată cu ruinele Phidocastro, între lagunele Tsucalia și Logaru, pe coasta nordică a golfului Ambracia, la vest de fluviul Arachtos, care udă Ambracia (azi Arta).

129 *Pieria,* regiune în sud-vestul Macedoniei, la sud de rîul Haliacmon (Vistritza), pe coasta golfului Thermaicos.

130 *Dion (Malathuria),* oraș în Pieria, la poalele de nord ale muntelui Olimp.

131 Este vorba de templul lui Zeus.

132 Aceste *panegyrii* (πανηγύρεις) erau adunări solemne ale tuturor populațiilor sau orașelor de aceeași familie în sanctuarul în care celebrau un cult comun. Cu ocazia lor aveau loc sacrificii, procesiuni, jocuri publice, concursuri literare și chiar tîrguri. De aici

https://biblioteca-digitala.ro

derivă, prin intermediul limbii greceşti bizantine, cuvîntul turcesc *panair* pentru bîlciuri, ca cele din Dobrogea.

133 Adică Scopas.

134 *Charadra* („Rîpa"), oraş în Epir pe golful Ambracia, puţin mai la vest de Ambracos.

135 *Action* („Litoral"), localitate la intrarea golfului Ambracia, pe coasta de la miazăzi, din Acarnania. Nu trebuie să se confunde cu promontoriul Actia sau Actium, de pe coasta din faţă, din Epir, unde s-a dat celebra bătălie din anul 31 î.e.n. între Octavian şi Marcus Antonius.

136 Cam 850 m.

137 Aproximativ 18 km.

138 Aproape 55 km.

139 *Stratos* („Armata"), oraş lîngă actuala localitate Leperu, pe ţărmul drept al Acheloului, deci în Acarnania la hotarul cu Etolia. Phoitiai se afla nu departe la vest de Stratos.

140 Ceva mai puţin de 2 km.

141 *Metropolis* şi *Conope*, oraşe aşezate în apropiere de Acheloos, mai jos de Stratos. Metropolis (azi *Likoritza)* era pe malul drept, Conope sau Arsinoe (azi *Anghelokastro)* se afla puţin mai la sud pe malul stîng. Metropolis, deşi fusese identificat pe teritoriul Acarnaniei, aparţinea acum etolienilor.

142 Cam 5 km şi jumătate.

143 *Ithoria*, oraş etolian, în apropiere de Acheloos, la sud de Sinope.

144 *Oiniadai* (azi *Trihardo)*, oraş din Acarnania, care se afla ceva mai la vest de gura Acheloosului, în fundul unui golf închis de insulele Echinades, din faţa insulei Itaca. *Paianion* se află mai la est, chiar la gura Acheloosului, în Etolia.

145 *Elaios*, oraş în Etolia, pe ţărmul nordic al golfului Corint, în regiunea Calydonia, probabil pe locul unde se află în prezent Missolonghi (oraşul unde avea să moară, în 1824, vestitul poet englez Byron, ajutîndu-i pe greci să-şi redobîndească independenţa împotriva Imperiului otoman).

146 Aproximativ 18 km.

147 Vezi III, 18 şi urm.

148 P. Cornelius Scipio.

149 Vezi cap. 28.

150 Olimpiada a o sută patruzecea.

151 Dorimachos.

152 *Chalcaspizi* (χαλκάσπιδες), soldaţi cu scuturi de bronz.

153 *Peltaşti*, luptători numiţi astfel după numele micului lor scut rotund (πέλτη), de lemn acoperit cu piele.

154 Cretanii erau arcaşi vestiţi.

155 *Cynos*, oraş al Opunţiei, aşezat pe ţărm în faţa insulei Eubeea.

156 *Phlius* (azi *Polifergo)*, oraş aşezat pe rîul Asopos, în nord-estul Argolidei, în regiunea Phliasia.

157 *Psophis*, oraş în nord-vestul Arcadiei, depinzînd acum de Elida (vezi cap. 70). Euripidas se îndrepta deci de la vest spre est şi trebuia să ajungă la Sicyona, treoînd pe nord de tabăra lui Filip, care risca să-şi vadă astfel tăiate comunicaţiile cu Ahaia.

158 Aproape 2 km.

https://biblioteca-digitala.ro

159 *Azanis (Azania),* regiune din nordul Arcadiei, la hotarele cu Ahaia şi Elida. Potrivit legendei, numele său deriva de la Azan, fiul lui Arcas, eroul eponim al Arcadiei.
160 *Lasion,* oraş în estul Elidei, în apropiere de frontiera cu Arcadia.
161 *Stratos,* oraş în Arcadia, aproape de frontiera arcado-eleeană.
162 Nu s-a putut determina locul exact unde se afla *Artemision.*
163 *Thalamai,* localitate în nordul Elidei, lîngă hotarul cu Ahaia.
164 Adică a lui Filip.
165 *Pharai,* oraş în Ahaia, situat pe rîul Pirus, la nord de Olympia; pentru a ajunge acolo uşor venind de la Olympia, trebuia să se facă un ocol şi să se evite muntele Erymanthos (de la triconfiniul Elidei, Ahaiei şi Arcadiei). Cea mai bună cale ar fi fost să fie ocolit pe la vest, adică prin cîmpia eleeană; dar Filip nu ţinea să se aventureze în acest moment în ţară străină (vezi cap. LXXV, sfîrşit). Iată pentru ce a preferat să urce pe valea Ladonului, fără îndoială cu intenţia de a continua către nord-est prin Clitor şi Cynaitha, apoi de a se abate către vest. Observăm de altfel că textul lui Polybios nu este sigur şi că era, poate, vorba de alt oraş decît Pharai. Sigur este că Filip a schimbat obiectivul în cursul drumului; căci, pentru a merge de la Olympia la Heraia, n-avea decît să meargă în susul Alpheiului şi ar fi fost o complicaţie inutilă să treacă prin Telphusa.
166 *Triphylia,* partea meridională a Elidei, la sud de Alpheios. Heraia se află pe acest fluviu, dar mai sus, în Arcadia, lîngă actualul Aiani.
167 În realitate, „Triphylia" înseamnă „ţara celor trei triburi", dar grecii legau de obicei numele unui ţinut de acela al unui erou eponim legendar (vezi cap. 70 şi nota 159). Probabil că acest nume făcea aluzie la compoziţia populaţiei dinainte de cucerirea de către eleeni (secolul al VIII-lea î.e.n.): cauconi, de origine pelasgică, epeeni, rude ale etolienilor, minyeni şi ahei străvechi, alungaţi din Laconia de dorieni.
168 *Alipheira (Alipera)* era în adevăr situată în teritoriu arcadian, în Cynuria, dar foarte aproape de hotarul Triphyliei; era udată de un afluent de pe malul stîng al Alpheiosului.
169 Vezi II, 44 şi 51.
170 Aproape 2 km.
171 Sculptori greci de la începutul secolului al IV-lea î.e.n.
172 *Tripolis,* regiune din nord-estul Laconiei, pe cursul de sud al Eurotasului, în apropierea Arcadiei meridionale. Diferite regiuni ale Greciei purtau acest nume, care însemnează „ţara celor trei oraşe". *Tripolisul* Laconiei era constituit din Pellene, Belemina şi Aigis.
173 Vezi XIII, 6 şi urm.; XVI, 13 etc.
174 Vezi cap. 59 şi nota 125.
175 Ceva mai puţin de 300 m.
176 Ceva mai mult de 13 m.
177 Vezi cap. 75 şi nota 163.
178 Probabil al doilea dintre cei doi Alexandru despre care a fost vorba în II, 66 (cel care comanda la Sellasia cavaleria macedoneană) (vezi şi V, 28 şi VII, 11).
179 Adică a lui Filip al V-lea.

https://biblioteca-digitala.ro

CARTEA A V-A

1 Vezi III, 54, nota 118, şi IV, 37, nota 68.
2 Este vorba de Cartagina Nouă din Spania.
3 Măsura de grîu (medimnul) are 51,84 litri.
4 *Lechaion* (azi *Bolaio* sau *Pelagio),* port al Corintului la istm, în partea dinspre Golful Corintic.
5 Acest vers a fost luat din „Catalogul", atribuit greşit lui Hesiod (fragm. 77, ed. Rzach). Numele mitic de Eacizi se poate referi fie la Peleu, Telamon şi Phocas, fiii lui Eac, fie la nepoţii acestuia, Ahile, fiul lui Peleu, Ajax şi Teucer, fiii lui Telamon.
6 „Cu neocretani", μετὰ Νεοορήτων: valoarea acestei expresii, care nu se întîlneşte decît la Polybios (vezi cap. 65 şi 79), nu este cunoscută cu precizie ; nu se ştie dacă este vorba de triburi cretane sau tineri recruţi din Creta.
7 *Dyme* (lîngă *Kato-Ahaia* de azi), oraş în vestul Ahaiei, pe ţărmul golfului Calydonic.
8 *Pronnoi* (lîngă actuala *Tzanata),* oraş pe coasta orientală a insulei Cephallenia (azi *Kefalonia).*
9 *Palus* se afla la 1,5 km nord de actualul Lixuri, în fundul unui golf al coastei occidentale a Cephalleniei.
10 *Zacynthos* (azi *Zanta),* insulă din grupul Insulelor Ionice care se află la sud de Cephallenia.
11 Aproape 60 m.
12 *Dioryctos,* strîmtoare care despărţea insula Leucas (Lefcata) de coasta Acarnaniei. Tradiţia considera o strîmtoare oa un canal artificial, a cărui construcţie o atribuia unor colonişti corintieni, care ar fi transformat astfel peninsula Leucada într-o insulă. În realitate, Leucas a fost din vechime separată de continent în mod natural, printr-o lagună foarte puţin adîncă (în prezent de la 0,60 pînă la 2 m), unde corintienii ar fi trasat o cale marină accesibilă vaselor mari. Pe malul continental al strîmtorii se afla oraşul Dioryctos, ţinînd de Acarnania.
13 *Limnaia,* oraş al Acarnaniei, la golful Ambracia, în apropiere de hotarul Etoliei.
14 Adică cam 10 km şi jumătate.
15 *Thermon* (azi *Paleobazaro),* capitala Etoliei, aşezată la est de lacul Trichonis.
16 Aproape 10,5 km.
17 Aproximativ 5 km.
18 Circa 5 km.
19 Templul lui Apollo.
20 Vezi IV, 62 şi 67.
21 *Samos (Samios),* autor de epigrame (vezi XXIII, 10). În legătură cu tatăl său, Crysogonos, vezi cap. 17 şi 97 ; VII, 11 ; IX, 23. În versul citat de Polybios, spiritul constă într-un joc de cuvinte ce nu se poate reda în traducere : „Vezi unde a zburat săgeata divină ?", ὁρᾷς τὸ δῖον οὗ βέλος διέπτατο; jocul de cuvinte este între δῖον „divin" şi numele oraşului Δῖον.
22 Este vorba de Filip al V-lea.
23 Vezi II, 70.
24 Vezi cap. 2, nota 4.

https://biblioteca-digitala.ro

25 Este vorba de Sparta.
26 *Amyclai* (azi *Ceauşi)*, oraş situat pe Eurotas, la aproximativ 4 km mai jos de Sparta. Muntele Menelaion era la sud-estul oraşului, pe malul stîng al Eurotasului (vezi cap. 22).
27 Tabăra lui Pirus era un fort situat, probabil, la sud de Sparta.
28 *Carnion,* numele unui domeniu consacrat lui Apollon Carneios, a cărui aşezare ne este necunoscută.
29 Aici *Asine* este portul Las (azi Passova) de pe coasta apuseană a golfului Laconiei, la sud de Gytheion, în sudul Laconiei. Nu este oraşul Asine din Messenia, numit şi Rhion (azi Koroni), nici Asine din Argolida de lîngă Nauplia.
30 Puţin mai mult de 40 km.
31 Sparta. Textul manuscriselor menţionează „treizeci de stadii", ceea ce este o greşeală de copie. Gytheion (la sud-vest de gurile lui Eurotas) era cam la 40 km de Sparta ; de aici cifra, restabilită de editori, de două sute treizeci de stadii.
32 *Helea (Helles)* (azi *Ellos),* orăşel al Laconiei situat nu departe de mare, la est de gura Eurotasului ; ţinutul său cuprindea partea inferioară a văii fluviului.
33 *Acriai,* localitate pe coasta răsăriteană a golfului Laconic ; *Leucai* se afla mai la est, în interior, iar *Boiai* (azi *Vatika)* puţin mai la nord de capul Malea, în capătul de sud al Peloponesului.
34 Adică Argolida.
35 Din Laconia.
36 Este vorba de punctele cardinale.
37 Este vorba de o localitate situată pe masivul cu acelaşi nume.
38 La sud-est.
39 Ceva mai puţin de 300 m.
40 Sparta.
41 Cam 350 m.
42 Textul nu este prea lămurit. Polybios vrea să spună fără îndoială că de acolo se putea supraveghea tot ce se făcea la Sparta şi în acelaşi timp păzi de un eventual atac ce ar fi venit din această parte.
43 Vezi II, 55 şi urm.
44 În Corint.
45 Magistraţi superiori guvernatori de regiuni.
46 După alţii „cu copiii săi", ceea ce e mai puţin probabil.
47 După Diogenes Laertios, această comparaţie ar fi fost făcută de Solon. Mesele de calcul aveau o serie de scobituri, reprezentînd principalele unităţi ; în fiecare din ele aluneca un oarecare număr de pietricele, de care se serveau ca de cele ale abacurilor noastre de calcul.
48 *Elateea* (azi *Drahmani),* capitala Focidei, situată între valea Cefisului şi munţii Callidromos.
49 Vezi sfîrşitul cap. 15.
50 Strategii nu erau numai şefi militari, ci autoritatea lor se putea extinde şi asupra unor domenii civile. Adesea influenţa lor în treburile publice era predominantă.
51 *Cirrha* (azi *Magula),* port al Focidei, pe golful Crisa, deschizînd accesul spre Delhi.

https://biblioteca-digitala.ro

52 *Demetrias* (azi *Goritza),* oraş pe coasta de vest a peninsulei Magnesia, în fundul Golfului Pagasitic (azi golful *Volo);* vezi III, 6.
53 Iarna din 219—218 î.e.n.
54 *Aigion* (azi *Vostitza),* oraş în Ahaia, pe coasta Golfului Corintic. Promontoriul Rhion se afla mai la vest. Pentru aceste localităţi şi pentru geografia Ahaiei în general, vezi II, 37 şi urm. (în special cap. 41) şi IV, 5 şi urm.
55 Olimpiada a o sută patruzecea.
56 Adică nu o istorie parţială, ci una universală.
57 Această formulă este citată ca un vechi proverb de Platon *(Legi,* VI, p. 753, c) care o comentează în termeni aproape identici cu cei ai lui Polybios.
58 *Ephoros,* scriitor din secolul al IV-lea î.e.n., născut la Cyme în Eolia; scrisese în adevăr o istorie a lumii în treizeci de cărţi, care mergea de la legendara întoarcere a Heraclizilor pînă la asediul Perinthului de către Filip (340 î.e.n.). Polybios a mai făcut aluzie la opera lui (IV, 20).
59 Primul război punic.
60 În anul 221, între mai şi octombrie după Lesquier (vezi III, 71), în septembrie după Badolle („Revue de Philologie", 1918, pp. 108—121).
61 *Lysimacheea,* important oraş al Chersonesului tracic, în apropiere de satul de azi *Kavak (Hexamilia),* pe istmul Bulair, întemeiat în 309 î.e.n. de Lisimah, fostul general macedonean devenit rege al Traciei după dezmembrarea Imperiului lui Alexandru. Cînd Lisimah fu învins de Seleucos în 281 î.e.n., Lysimacheea căzu în puterea acestui rege al Siriei, care pe urmă fu deposedat de ea de către Ptolemaios Philadelphos (vezi XVIII, 51).
62 Asia Mică.
63 Oraşe pe coasta egeică a Traciei: *Ainos* (azi *Enos*) la gura Hebrului (Maritza), iar *Maroneea* (azi *Marania)* mai la vest.
64 Ptolemaios Philopator.
65 Soţia lui Ptolemaios al IV-lea Evergetes, deci mama lui Ptolemaios al V-lea Philopator şi a lui Magas. Era fiica lui Magas, regele Cirenei, care era şi frate vitreg al lui Ptolemaios al II-lea Philadelphos. În legătură cu moartea lui, vezi XV, 22.
66 Este vorba de Archidamos al V-lea, amintit în IV, 35.
67 Anume din „sambuc" (σαμβύκη), un fel de harpă triunghiulară.
68 Aceste cuvinte le-a pronunţat Hector în momentul cînd avea să-l înfrunte pe Ahile *(Iliada,* XXII, vs. 304—305).
69 *Canobos (Canopos),* oraş în apropiere de actualul Abukir, în Egiptul de Jos, în extremitatea de nord-vest a deltei Nilului.
70 Vezi Plutarh, *Cleomenes,* 37, 3.
71 Este vorba de casa regală din Siria, a Seleucizilor.
72 Metoda adoptată pentru prezentarea regilor lagizi ai Egiptului.
73 Este vorba de războiul din Coelesyria.
74 Adică provinciile din răsărit.
75 Vezi IV, 48, 6.
76 Adică satrapiile din răsărit.

https://biblioteca-digitala.ro

77 Este vorba de satrapiile Media şi Persia (vezi sfîrşitul cap. 40). Herodot (I, 95) întrebuinţează aceeaşi expresie pentru a opune aceste ţări Asiriei şi Babilonului.
78 Tronul Siriei.
79 S-a adăugat lîngă numele Seleuciei această precizare pentru a o deosebi de Seleucia de pe Tigru, fosta capitală a regatului seleucizilor, despre care va fi vorba în capitolele următoare, şi de Seleucia Pieria din apropiere de Antioh a. *Zeugma* („Pod") este o local tate (azi *Bir-Edjik)* de lîngă podul de pe Eufrat, construit d n ordinul lui Alexandru, şi se află între Samosata şi Europos, în locul unde cursul fluviulu se apropie mai mult de Mediterana.
80 Această parte a Cappadociei a intrat în alcătuirea regatului Pontulu .
81 Lu Antioh.
82 Este vorba de falsul Smerdis, Magul Gaumata, pretendent, prin impostură, la tronul Persiei, despre care vorbeşte Herodot (III, 61—78).
83 *Apollonia,* oraş şi teritoriu al Babilon ei, la est de Tigru, în vecinătatea Med ei.
84 Sud-est.
85 Este vorba de Marele Pustiu sărat sau Deşertul Iranului. Satrapia Parthia sau Parthyera era situată la sud-estul Mării Caspice, la est de Media.
86 Marea Caspică, Hyrcania fiind regiunea de la sud şi sud-est de această mare. Tapyrii sau tapurii locuiau în partea orientală a masivului muntos care domină ţărmul sudic al mării. Def leul Porţilor Caspiene, la sud-est de oraşul modern Teheran, separă acest masiv de înălţimile care mărginesc Iranul la nord.
87 Prin acest nume nu se înţelege numai masivul din care izvorăsc Zabul Mic (Zabos Minor) şi Dyala, ci tot lanţul de munţi care mărgineşte versantul oriental al bazinului Tigrului. Cossaii ocupau, la sud de masivul Zagros propriu-zis, o regiune vecină cu Susiana ; corbrenii locuiau mult mai la nord-vest, la răsărit de Seleucia de pe Tigru. Poziţia exactă a ţării carchilor n-a putut fi determinată. Apollon atis este teritor ul oraşului Apollonia de la est de Tigru, de care a fost vorba mai sus.
88 Aproape 18 km.
89 Populaţie necunoscută. S-a presupus că numele n-a fost bine transcris şi că ar fi vorba fie de atropatieni (partea nord-estică a Mediei numită *Atropatese),* fie de sasp ri (locu tori ai regiun i d ntre izvoarele Eufratului şi Pontul Euxin). După P. Waltz, poate să fie vorba de sarapari, pe care Strabon (XI, 14, 14) îi aşază în Armen a, la sud-estul laculu Urmia. În orice caz, confuzia nu poate fi pusă pe seama unei greşeli de copist, căci mai departe (cap. 55) Polybios vorbeşte pe larg de această populaţie şi o arată cu acelaşi nume.
90 *Meotida (Palus Maeot s),* Marea de Azov. Aniaracii locuiau în munţi, la sud şi la sud-est de Caspica (la nord-vest de tapyri) ; cadusii la sud-vestul acestei mări ; matianii la sud de Arax, aproape de lacul Urmia. Cît despre elimei, chestiunea este obscură : Strabon situa ţara lor în altă parte, în Zagros între cea a cossilor şi a corbrenilor.

https://biblioteca-digitala.ro

91 *Ctesiphon* (azi *Tak-Kesra),* oraş în Babilonia, pe malul stîng al Tigrului, chiar în faţa Seleuciei.
92 Este planta *Calamus odoratus.*
93 *Brochoi* şi *Gerrha,* cetăţi al căror loc n-a putut fi identificat. Strîmtorile Marsyas se aflau în valea de sus a Orontelui şi unul dintre afluenţii lui purta acest nume.
94 *Satrapia Mării Erythree,* partea de la gura Tigrului şi Eufratului, locuită în străvechi vremuri de sumerieni. „Marea Erythree" sau „Marea Roşie", al cărei nume propriu-zis îl purta Marea Roşie actuală de la vest de Arabia, era dat în antichitate şi Golfului Persic de la est de Arabia.
95 Cam 14 km.
96 Provinciile orientale.
97 *Parapotamia,* nume dat obişnuit regiunii de la Tigru şi munţii Zagros. Aici, dimpotrivă, este vorba de malul drept al Eufratului, cu oraşul Europos.
98 *Europos (Dura),* oraş pe Eufrat. Aci este vorba de Dura de pe Tigru.
99 Lacună în textul grec.
100 *Cyrrhesti,* populaţie din Siria, care locuia în jurul oraşului Cyrrhus (azi Horos), în regiunea dintre cîmpia Antiohiei şi Commagena.
101 *Antiohia din Mygdonia,* numită mai obişnuit *Nisibis* (azi *Nisibin);* alta era *Antiohia* de pe Orontes (azi *Antiohia),* devenit mai tîrziu unul din marile metropole ale Imperiului roman.
102 *Libba,* oraş în Mesopotamia, pe Tigru (azi *Lambana).*
103 *Lycos (Zabas Maior)* (azi *Zabul Mare*) şi *Capros (Zabas Minor)* (azi *Zabul Mic),* afluenţi ai Tigrului din partea stîngă a cursului său.
104 Acest „şanţ" sau „canal" lega Tigrul cu Eufratul în regiunea de lîngă Cunaxa (vezi X e n o f o n, *Anabasis).*
105 Munţii *Oreion,* azi *Djebel-Hamrin.*
106 *Cyrti,* trib persan care trăia mai ales din jafuri.
107 *Rhigosagi,* coruptelă de loc de *tectosagi,* numele unuia dintre cele trei triburi galate, stabilite între Sangarios (azi *Sakaria*) şi Halys (azi *Kizil-Krumak).*
108 *Hetairii* („tovarăşii", „însoţitorii"), garda călare.
109 Adică trupele înarmate uşor.
110 Aceasta avea loc în anul 220 î.e.n.
111 *Callonitis,* regiune situată la sud-estul Asiriei, în Zagros; oraşul principal al ţinutului se numea *Chala.*
112 Magistraţi ai Seleuciei.
113 Adică nas, urechi, mîini, picioare.
114 Seleucia.
115 Adică în interiorul Asiei. Expresia ἄνω „de jos în sus" înseamnă şi „spre interiorul unei ţări", căci pentru grec orice uscat se afla mai sus decît mediul său obişnuit: marea şi oriunde debarca trebuia să urce pentru a pătrunde în interior.
116 Marea Caspică.
117 Este vorba de Seleucia Pieria, port al Siriei, în apropiere de Antiohia. Afară de aceasta, purtau acelaşi nume de *Seleucia* alte două oraşe: unul situat pe Tigru, iar altul pe Eufrat.

https://biblioteca-digitala.ro

118 Din anul 246 î.e.n.
119 Fiica lui Ptolemaios al II-lea Philadelphos; căsătorită cu Antioh al II-lea, care s-a despărțit de prima soție Laodice în vederea acestei căsătorii, a fost asasinată în urma uneltirilor rivalei sale, ceea ce a făcut ca fratele său Ptolemaios al III-lea Evergetes să-i declare război lui Antioh al II-lea (247 î.e.n.).
120 Dacă ruinele de pe coasta colinei, dincolo de localitatea El Magharagyik, sînt ale Hippodromului, tabăra lui Antioh se afla la sud-est de oraș.
121 *Ptolemais* și *Tyr*, orașe în Fenicia. *Ptolemais* (numit și *Ace* sau *Acco)* este pe promontoriul pe care în evul mediu s-a ridicat fortăreața St. Jean d'Acres, asediată fără succes de generalul Bonaparte în 1799. *Tyros*, situat mai la nord, unde este azi localitatea Tyr, a fost unul din cele mai importante centre maritime ale Feniciei, metropola Cartaginei. A fost cucerit de Alexandru în 332 în urma unui greu asediu. În limba locală feniciană se numea *Zor*.
122 *Berytos* (azi *Beirut)*, oraș în Fenicia, între Sidon și Biblos.
123 Nu este vorba de o inundare provocată pentru a opri înaintarea dușmanului, ci de o secare a canalelor, care, așa cum spune Herodot (II, 108), fuseseră săpate pentru a alimenta cu apă potabilă orașele situate departe de Nil. Se urmărea deci ca Antioh să fie lipsit de mijloace de aprovizionare. Canalele au fost deschise pentru ca apa să se scurgă înapoi în Nil.
124 *Melitaia,* oraș în Phthiotida, pe cursul superior al Enipeului, în regiunea numită Achaia.
125 *Allaria,* oraș în Creta (vezi XIII, 9).
126 *Aspendos* (azi *Balkis),* oraș în Pamfilia, pe malul drept al Eurymedonului.
127 Vezi V, 25.
128 *Phoxidas* era originar din Melitaia (vezi cap. 63, nota 129); făcea parte deci dintre „aheenii din Phthiotida", colonie de imigrați despre care vorbește Polybios în XVIII, 46 și urm.
129 Vezi cap. III.
130 *Dora (Dor)* (azi *Tantura),* port în sudul Feniciei, la hotarul cu Palestina.
131 Este vorba de solii trimiși de Antioh la Sosibios.
132 Regele Antioh.
133 Antigonos (cu un singur ochi) (ὁ Μονόφθαλμος).
134 Localitatea feniciană *Arados* (azi *Ruad),* situată pe coasta mării la nord de Biblos, se compunea, ca și Tyrul, dintr-un oraș continental *(Antarados)* și dintr-o mică insulă, situată cam la 3 km de țărm. Ținea sub dominația ei orașe maritime, printre care și *Marathos,* despre care este vorba aici.
135 *Theuprosopon* (azi *capul Pontico* sau *Madore),* promontoriu format de o prelungire a Libanului, care domină portul *Tripolis* (Tireboli).
136 Vezi cap. 61, nota 122.
137 *Botrys* („Strugurele"), *Trieres* („Trireme") și Calamos („Trestia") erau mai degrabă niște forturi decît cetăți; primul era la 12 mile

https://biblioteca-digitala.ro

la nord de Byblos (azi *Gebel*), iar al doilea şi al treilea în apropiere de Tripolis (Tireboli).

138 *Lycos* (azi *Nahr-el-Kelb*), rîu care se varsă în mare în apropiere de Arados.

139 *Damuras (Tamyras)* (azi *Nahr-ed-Damur*), rîu care se varsă în mare între Berytos şi Sidon.

140 *La Sidon*, unul din oraşele cele mai vechi şi mai importante ale Feniciei, situat pe ţărm, la nord de Tyros. Azi se numeşte *Saida*.

141 Este vorba de lacul Tiberiada sau Genesaret. *Scythopolis (Bethsan* azi *Beisan*) se afla la oarecare distanţă în vestul Iordanului şi la 25 km spre sud de lac.

142 Această colină este Djebel-el-Ter (vechiul munte *Tabor*).

143 Peste 2,5 km.

144 *Pella* (azi *Fahil*), localitate la răsărit de Iordan, în dreptul Scythopolei de pe malul opus.

145 *Camun (Camon* sau *Cammus)*, localitate la est de Iordan şi la sud de lacul Tiberiada.

146 *Gephrun (Gephrus)*, azi *Ephron*.

147 *Galatis* este *Galaad (Gilead)* al evreilor, la răsărit de Iordan.

148 *Abila* (azi *Tell Abil*), localitate la 15 km est de Gadara, pe rîul Hieromyces, un afluent al Iordanului.

149 *Nicias*, general al lui Ptolemaios, de origine greacă; Menneas este fără îndoială un şef arab.

150 *Rhabbatamana (Rabbat-Ammon* sau *Philadelphia)*, localitate pe *Iabbok* sau *Iambryces*, un afluent din stînga al Iordanului.

151 Vezi sfîrşitul cap. 70 al acestei cărţi.

152 *Pednelissei* — locuitori din Pednelissus, în Pisidia.

153 *Selgei*, locuitori din *Selge* (azi *Sirge)*, oraş al Pisidiei, în apropiere de izvoarele Eurymedonului şi la hotarul cu Pamphylia.

154 *Climax*, masiv care separa Lycia şi Milyas de Pisidia şi de Pamfilia.

155 *Milyae*, regiune situată la nordul Lyciei, la est de Pamfilia şi identificată de Herodot (I, 173) cu ţara solymilor, cunoscuţi şi de Homer; *Cretopolis* („Cetatea cretanilor") era oraşul principal al acestei regiuni.

156 *Perga*, oraş situat nu departe de mare, puţin mai la vest de Cestros.

157 Este vorba de asediul Pednelissei. *Pednelissa* (azi *Sirt)* se afla în Pisidia, pe rîul Cestros, pe versantul de nord al munţilor Taurus, la hotarul cu Pamphylia.

158 *Etennei*, locuitori din Etenna.

159 *Side* şi *Aspendos*, două oraşe ale Pamfiliei: primul situat la gura rîului Melas, iar al doilea pe Eurymedon.

160 Acest Antioh era fiul lui Antioh al II-lea, deci fratele lui Seleucos al II-lea şi unchiul lui Antioh al III-lea.

161 *Laodice*, soţia lui Achaios şi fiica lui Mitridate al IV-lea (vezi VIII, 22); era deci sora soţiei lui Antioh, care de altfel purta acelaşi nume.

162 Adică cu ramuri de măslin, care erau în acelaşi timp emblema păcii.

https://biblioteca-digitala.ro

163 *Aigosagii* de aici sînt, poate, aceiaşi care au fost numiţi *rhigosagi* în cap. 53; nu poate fi însă vorba aici de *tectosagi*, care erau în Asia din 278 î.e.n., pentru că se vorbeşte de gallii chemaţi din Europa de Attalos (vezi cap. 91).
164 Un mare număr de rîuri purtau acest nume în Asia; este vorba, fără îndoială, de un afluent din dreapta al Hermosului.
165 *Carseai*, oraş în interiorul Mysiei, la vest de Ancyra.
166 *Didymoteichos*, (azi *Demotica)*, oraş în nord-vestul Asiei Mici, în Frigia Mică, la răsărit de rîul Granicos (azi *Kodsha-Su)*, aproape de Propontida.
167 *Cîmpia Apiei*, situată aproape de izvoarele rîului Macestos, era despărţită de izvoarele Caicosului prin muntele Temnos sau Pelecos.
168 *Megistos (Macestos)*, rîu care izvora din muntele Pelelecas şi se vărsa în Propontida.
169 Este vorba de eclipsa de lună care s-a întîmplat la 1 septembrie 218 î.e.n.
170 *Alexandria din Troada* (azi *Eski-Stambul)*, localitate situată în apropiere de Capul Sigeion (azi *Ienischehr)*, la sud de vestita Troia.
171 *Ilion*, oraş reclădit în secolul al VI-lea sau al V-lea î.e.n. în apropiere de locul vechii *Troia* (azi *Hissarlik)*.
172 În anul 217 î.e.n.
173 *Dahai*, populaţie scită nomadă, care locuia în vecinătatea parţilor la răsărit de Marea Caspică.
174 *Carmani*, trib persan din mijlocul Iranului.
175 Trădarea lui Ptolemaios.
176 *Agriani*, populaţie ilirică tracizată din nordul Macedoniei, spre Tracia.
177 *Alabanda* (azi *Arabhisar)*, oraş pe malul rîului Marsyas, din sud-vestul Asiei Mici, în Caria.
178 Καρδάκοι „mercenari barbari"; acest cuvînt persan probabil că nu este un nume propriu.
179 *Casion (Casios)* (azi *El-Katich)*, munte în Egiptul de jos, la hotarul cu Arabia Petrea. Nu trebuie să se confunde cu muntele Casios de lîngă Antiohia din Siria, celebru pentru cultul destinat lui Zeus Casios.
180 *Raphia* (azi *Refa)*, localitate la hotarele Egiptului şi Palestinei, cam la 25 km la sud de Gaza, în apropierea coastei.
181 *Rhinocolura* (azi *El-Ariş)*, localitate situată la o depărtare de o zi la sud-vest de Raphia, pe ţărmul mării, la intrarea în Egipt.
182 Este vorba de Raphia.
183 Ceva mai puţin de 2 km.
184 Aproape 1 km.
185 Regele Ptolemaios.
186 Garda regală (vezi cap. 25).
187 Este vorba de 42 de elefanţi.
188 Βασιλικοὶ παῖδες „paji". Erau numiţi astfel copiii de familii mari macedonene care făceau la curte serviciu de paji; în război îl serveau pe rege, îl însoţeau peste tot, luptau alături de el; era o adevărată şcoală de ofiţeri.

https://biblioteca-digitala.ro

189 Consilierii intimi ai regelui purtau acest titlu oficial la curtea regatelor apărute în urma dezmembrării Imperiului lui Alexandru.
190 Antiohia de pe Oronte.
191 *Aspendos*, oraş în Pamfilia.
192 În anul 225 sau 224 î.e.n.
193 Corăbierilor din Rodos.
194 Porturile Siracuzei.
195 Măsură de capacitate persană, care avea aproape 56 de litri.
196 *Talant*, unitate monetară reprezentînd o mare sumă de bani (şase mii de drahme are un talant de argint şi şaizeci de mii de drahme unul de aur), dar şi o unitate de măsură, însumînd aproape 36 kg.
197 *Măsura* (μετρητής „metret") avea cam 40 de litri.
198 Demersurile rodienilor fuseseră făcute îndată după nenorocire, dar reconstrucţia întăriturilor a avut loc cu mai mulţi ani în urmă, fără îndoială aproape în momentul bătăliei de la Raphia; de aici expresia „în vremea pomenită", cu care începe cap. 88 şi care ar fi altfel în contradicţie cu capitolul următor.
199 Mitride al II-lea din Pont.
200 Domnitori asiatici necunoscuţi.
201 În anul 217 î.e.n.
202 *Andania*, oraş în nord-estul Messeniei, pe rîul Parnisos, la 3 km depărtare de Sandani de azi.
203 *Molycria*, oraş pe coasta locriană, acum aparţinînd Etoliei, situat în apropiere de promontoriul Antirrhion, la poalele muntelui Taphiassos.
204 *Chalceea (Chalcis)*, port al Etoliei, situat la vest de promontoriul Antirrhion, la poalele muntelui Chalcis.
205 Capul Antirrhion, în Etolia.
206 *Phyxion*, localitate de altfel necunoscută.
207 *Proxenos*, însărcinat cu interesele aheenilor în reşedinţa ţării sale. Această sarcină asumată de un cetăţean în favoarea unei cetăţi străine, derivînd din străvechea instituţie elenică a ospitalităţii, reprezenta un mijloc curent de legătură între statele greceşti. Ţinea locul instituţiilor diplomatice şi consulare de azi.
208 *Phanoteus*, oraş în Focida, în apropiere de Lebadea (Livadia).
209 *Bylazora*, probabil *Veles* de azi, în Iugoslavia, la hotarul antic al Paeoniei cu Macedonia.
210 *Bottia* este *Bottiaieis*, regiune din sudul Macedoniei propriu-zise, avînd ca oraş principal Pella, capitala regilor macedoneni.
211 *Amphaxitis*, regiunea Macedoniei de la gura fluviului Axios (Vardar), la răsărit de Bottiaieis.
212 *Meliteea*, localitate în Phthiotis în apropiere de izvoarele Enipeului.
213 *Enipeus* (azi *Tsanarli*), rîu care izvorăşte din muntele Othrys şi este un afluent din dreapta al Peneului.
214 *Demetrieni* — locuitorii din Demetrias, de pe coasta golfului Pagasaic.
215 *Amyricon*, cîmpie în Tesalia, în regiunea Pelasgiotis, la răsărit de oraşul Larissa şi la nord de lacul Boibis. În marginea ei este oraşul *Amyros*.

https://biblioteca-digitala.ro

216 *Scopion* („Observator")
217 *Heliotropion* („Cadran solar")
218 Cam 30 m.
219 Şaizeci de metri.
220 Este vorba de bătălia de la Trasimenus (vezi III, 83 şi urm.).
221 *Perippia,* localitate în Elida, pe Peneus.
222 *Coila* („Valea"), loc lîngă Naupactos (azi *Lepanto* sau *Nafpacto),* în Etolia, pe un vechi teritoriu locrian.
223 Trei kilometri şi jumătate.
224 Ceva mai puţin de 300 m.
225 *Tyrrhenia,* adică Etruria. E vorba de bătălia de la Trasimenus.
226 Adunarea de la Naupactos.
227 Euripide, frgm. 998 Nauck².
228 Vezi Pausanias II, 9, 4.
229 Prăzile din incursiuni.
230 *Pelagonia,* regiune din nord-vestul Macedoniei, la hotar cu Paeonia, cuprinsă între Illyria şi fluviul Axios (Vardar).
231 *Dessaretis,* regiune în Illyria meridională, pe linia lacurilor Presba şi Lychnitis (Ohrida), la răsărit de Macedonia ; oraşul său principal era *Lychnidos* (azi *Ohrida*).
232 *Caloicini* şi *pisantini,* populaţii din sudul Illyriei, vecine cu Epirul şi cu Macedonia.
233 C. Terentius Varro şi L. Aemilius Paulus.
234 Este vorba de strîmtoarea Mesinei.
235 În legătură cu aceşti galli, vezi cap. 77 şi 78.
236 Vezi cap. 78.
237 *Ilion,* Troia.
238 *Arisba (Arisbe),* oraş în Asia Mică, aproape de ţărmul Hellespontului, pe rîul Selleis (vezi Homer, *Iliada,* II, 836, VI, 13 ; XXI, 43 ; Vergiliu, *Aeneida,* IX, 264 ; Lucanus, III, 204). Era o colonie milesiană.
239 Locuitori ai oraşului *Abydos* (azi *Avido* lîngă Nagara) de pe ţărmul asiatic al Hellespontului.
240 Vezi III, 118.
241 Vezi I, 64 ; III, 2 şi 118.

CARTEA A VI-A

1 Vezi V, 111.
2 Olimpiada a o sută patruzecea = 220—216 î.e.n.
3 Vezi I, 1, 5.
4 Vezi Plato, *Leges,* III, 676 B—C.
5 Autorul se referă la forma mixtă a constituţiei romane, despre care va trata în cap. 11—18.
6 Aceste forme nu sînt cele mai bune, fiindcă cea mai bună, arată autorul în rîndurile următoare, este constituţia mixtă ; nu sînt nici singurele forme de constituţie, fiindcă pe lîngă fiecare din ele există o formă coruptă a lor (vezi cap. 3, 9—4, 5), excepţie făcînd pentru constituţia mixtă.
7 Ideea despre constituţia mixtă este mai veche. Referinţe despre ea se găsesc la : Thucydides, VIII, 97, 2 ; Plato, *Leges,* IV,

https://biblioteca-digitala.ro

712 D—E (vezi III, 692 A, 693 D); Aristoteles, *Politica*, II, 6, 1265 b 33; II, 8, 1267 b 22; II, 12, 1273 b 35; VI (IV), 9, 1294 a 30; VI (IV), 8, 1293 b 33.

8 Vezi IV, 81, 12. Pentru constituția lui Licurg ca prototip al constituției mixte, vezi Aristoteles, *Politica*, II, 6, 1265 b 33; Plato, *Leges*, III, 691 C—693 E (cf. VI, 733 C—D; *Ep.*, VIII, 354 B); *Leges*, IV, 712 D.

9 Autorul se gîndește la forma coruptă a regalității.

10 De exemplu Nabis, care, deși recunoscut ca rege atît în Sparta (inscripții și monede: *Inscriptiones graecae*, V, 1, 855; B. V. Head, *Historia Numorum*, 435), cît și în afară (*Syll*[3]. 584; Titus Livius, XXXIV, 31, 13), era privit de mulți, printre care și de Polybios, ca un tiran (Titus Livius, XXIV, 31, 13; Polybios, XIII, 6, 1 etc.). Polybios îl socotește și pe Cleomenes tiran, II, 47, 3).

11 Este o distincție tradițională (vezi Plato, *Politica*, 291 E; Aristoteles, *Politica*, III, 14, 1285 a 24—29; Xenophon, *Memorabilia*, IV, 6, 12). Despre cîrmuirea cu judecată ca semn al regalității, vezi Herodot, III, 82.

12 Cf. Herodot, III, 81; Plato, *Republica*, III, 414 A; Aristoteles, *Politica*, II, 11, 1273 a 21; Polybios, VI, 10, 9.

13 Vezi Plato, *Republica*, VII, 557 B.

14 Vezi cap. 10, 3. Aici este vorba de cele trei forme corupte (vezi Plato, *Politica*, 302 B; Aristoteles, *Politica*, III, 7, 1279 a 22; *Ethica Nicomachea*, VIII, 10, 1160 a 31; Plutarchus, *Moralia*, 826 E; Pseudo-Plutarchus, *Vit. poes. Hom.*, 182). În cele ce urmează (cap. 4, 7—9, 11), Polybios expune teoria despre *anacyclosis*. Arată că diferite forme constituționale se transformă din una în alta într-o succesiune ciolică. Concepția despre transformarea constituțiilor statelor este veche. Germenii ei există în teoria lui Solon că *anomia* duce la tiranie. Se găsește la Platon, Aristotel, Panaetius. Această chestiune este tratată de H. Ryffel în lucrarea Μεταβολὴ πολιτειῶν: *Der Wandel der Staatsverfassungen* (*Noctes Romanae: Forschungen über die Kultur der Antike*, 2) Berna, 1949.

15 Μοναρχία este aici monarhia primitivă, care se va dezvolta mai tîrziu în regalitate; în rîndurile precedente (parag. 6 în textul grec) este concepția regalității, care puțin mai jos (paragr. 8 în textul grec) este numită tiranie.

16 Adică regalitatea.

17 Concepția despre „viciile înnăscute" se găsește la Platon (vezi *Republica*, X, 609 A). Vezi mai jos cap. 10.

18 În *Republica*, *Leges*, *Politica*, Ep. VII.

19 *Pragmatică* (πραγματική). Polybios numește astfel opera sa istorică, pentru că ea reprezintă faptele fără dramatizare (ἐκτραγῳδεῖσθαι) și fără retorizare (ῥητορεύειν). Cuvîntul era mai vechi și însemna „raționalul". Totul trebuie să corespundă cu κοινὴ ἔννοια „înțelegerea sănătoasă". Și expunerea sa următoare este o searbădă înfățișare a teoriei platonice, pe care nu o are în fața ochilor săi (Wilamowitz, *Erl. zum Griech. Lesebuch*, p. 119).

20 Cf. Plato, *Leges*, III, 677 A.

https://biblioteca-digitala.ro

21 Vezi Plato, *Leges*, III, 677 C.
22 Vezi Plato, *Leges*, III, 678, B.
23 Vezi Plato, *Protagoras*, 322 A—B. O părere contrară este la Cicero, *De republica*, I, 39; „eius autem prima causa coeundi non tam imbecillitas quam naturalis quaedam hominum quasi congregatio" („prima cauză a adunării laolaltă este nu atît slăbiciunea, cît un fel de sociabilitate naturală a oamenilor").
24 Această distincție între oameni și animale este repetată în XVIII, 15, 16.
25 Vezi Cicero, *De finibus*, III, 21.
26 Urmează analiza conceptelor etice. Acestea duc la transformarea monarhiei în regalitate.
27 Vezi Cicero, *De officiis*, I, 11—12; I, 107; *De finibus*, II, 45.
28 Vezi Cicero, *De officiis*, I, 11.
29 Vezi Plato, *Protag.*, 322 B; *Leges*, III 681 A.
30 Vezi III, 17, 10; V. 90, 8.
31 Vezi cap. 5.
32 Vezi Plato, *Protagoras*, 322 B; *Hippias maior*, 285 D; *Leges*, III 680 E—681 A.
33 Vezi Aristoteles, *Politica*, III, 14, 1285 b 7; VII (V), 10, 1310, b 38.
34 Exemplu de asemenea excese vezi în X, 26, 3 (Filip al V-lea).
35 Deosebirea dintre tiranie și regalitate este arătată în V, 11, 6.
36 Autorul întrebuințează aici termenul *monarhie* ca echivalent al *tiraniei*, degenerată din regalitate.
37 Platon (*Republica*, III, 551 A) accentuează rolul pe care îl are lăcomia în acest proces. Aristoteles (*Politica*, VII (V), 11, 1314 b 33) socotește mai ales lăcomia și beția drept cauze ale căderii tiranului; dar, cum observă Ryffel, *op. cit.*, p. 192 și urm., mecanismul decăderii este identic pentru regalitate, aristocrație și democrație, așa cum arată și Polybios în rîndurile următoare.
38 În cele ce urmează este vorba de instituirea și de corupția democrației; vezi Plato, *Republica*, VIII, 562 A; vezi descrierea populației din Cynaitha: Polybios, IV, 17, 4; 20—21.
39 Adică aristocraților.
40 Autorul se referă la dominația oligarhilor.
41 Semne ale democrației; vezi rîndurile care urmează și II, 38, 6; 42, 3; IV, 31, 4; VII, 10, 1.
42 Vezi IV, 15, 8; XXVI, 2, 7; 7, 4; XXXII, 6, 2; XXXVIII, 11, 11.
43 Este un loc comun în descrierea decăderii democrației; vezi Plato, *Republica*, VIII, 565 A; Cicero, *De republica*, I, 68.
44 Vezi Plato, *Republica*, VIII, 565 C.
45 Vezi Plato, *Republica*, VIII, 565 E; Plut., *Dion.* 37, 5; Polybios, IV, 17, 4; 81, 2; Cicero, *De officiis*, II, 78—83.
46 Este vorba deci de o degenerare morală completă, astfel că oamenii se comportă la fel cu animalele (exemplu cei din Cynaitha, IV, 21, 6). Această referire la comportarea asemănătoare cu a animalelor unește sfîrșitul *anacyclosis*-ului cu începutul lui (vezi cap. 5, 9: „oamenii adunîndu-se laolaltă în felul animalelor"). Concepția lui Polybios despre dezvoltarea organică a societății omenești, similară cu a ordinii din natură, este expusă în cap. 5.

https://biblioteca-digitala.ro

47 *Anacyclosis* (ἀνακύκλωσις). Platon (*Politica,* 269 E) întrebuințează acest cuvînt pentru descrierea mișcării universului.
48 Polybios repetă părerea că *anacyclosis* este un proces natural (vezi 4, 7; 4, 9; 6, 2; 7, 1). Ideea că dezvoltarea constituțiilor este „naturală" se găsește și la Platon (*Leges,* III, 691 B).
49 Vezi cap. 4, 12.
50 Vezi cap. 4, 13.
51 Vezi cap. 11 a (arheologia, care descrie formarea și dezvoltarea Romei), 11—18 (apogeul), împreună cu 19—42 (organizarea militară).
52 Aluzii la un eventual declin se găsesc în cap. 57.
53 Vezi Cicero, *De re publica,* I, 44.
54 Vezi Plato, *Republica,* X, 608 E.
55 Aici monarhia este forma coruptă a regalității.
56 Vezi 9, 7 și 9, 9. Potrivit teoriei transformării necontenite a constituțiilor expusă mai sus de Polybios, democrației îi va urma ohlocrația.
57 Vezi 3, 7, 8; vezi Cicero, *De re publica,* I, 45; II, 41.
58 Vezi 18, 7.
59 Vezi Aristoteles, *Politica,* VII (V), 8, 1308 a 25.
60 Senatori.
61 Vezi 25, 1 (același principiu aplicat și la romani în armată la alegerea centurionilor).
62 Este vorba de fragmente din cărțile pierdute, păstrate prin extrase de la alți autori.
63 Lacună în textul grec.
64 Launa este Lavinia, fiica lui Evandru. Este vorba de personaje din mitologia latină.
65 În legătură cu etimologia Palatinului (Dionisos din Halicarnas, I, 31, 3—32, 1), vezi Aurelius Victor, *De origine gentis romanae,* 5, 3: *in eo monte, quem primum tum illi a Pallante Pallanteum, postea nos Palatium diximus,* („în acel munte pe care mai întîi ei l-au numit atunci Pallanteus, de la Pallas, iar pe urmă noi i-am zis Pallatius"); Vergilius, *Aeneida,* VIII, 54. Polybios datează fundarea Romei în anul 751—750 (= olimpiada a șaptea, anul al doilea). Nu se cunoaște originea acestei datări. Eratostene datase căderea Troiei în anul 1184—1183 î.e.n. (Eusebius, *Chronica,* I, 281—2 Sch.); și, cînd Diodor (VII, 5) datează întemeierea Romei la 433 de ani după τὰ τρωικά și în olimpiada a șaptea, anul al doilea, el urmează această tradiție. Data lui Cato, olimpiada a șaptea, anul întîi = 752/1, la 432 de ani după căderea Troiei (Dionysios din Halicarnas, 1, 74, 2), diferă numai cu un an. După Solinus (I, 27 și urm.), atît Nepos, cît și Lutatius Catulus acceptă olimpiada a șaptea anul al doilea. În legătură cu această problemă vezi Unger, *Rheinisches Museum,* 1880, 1—38; Mommsen, *Römische Chron.,* 127 urm. 134—50; Valeton, *De Polybii fontibus et auctoritate disputatio critica,* Traiecti ad Rehnum. 1879; Gaetano de Sanctis, *Storia dei romani,* I, 210 n. 4; O. Leuze, *Die römische Jahrzählung,* 150 urm., Tübingen 1909; Ed. Meyer, *Kleine Schriften,* II, 288—289,

https://biblioteca-digitala.ro

Halle, 1910—1924; J. Beloch, *Römische Geschichte zum Beginn der punischen Kriege*, 86, Berlin-Leipzig, 1926; Gelzer, *Hermes*, 1934, 50 urm.; K. Sprey, *Tijdschrift voor geschiedenis*, 1941, 54—61.

66 Pentru discuția cea mai recentă despre analele pontificale, vezi J. E. A. Crake, *Clasifical Philology*, 1940, 375—386 (cu bibliografie) *Pontifex maximus*.

67 Olimpiada a douăzeci și șaptea = 672—669 î.e.n.; olimpiada a douăzeci și opta = 668—665 î.e.n.

68 Este stabilit că în vechea Romă femeile nu aveau voie să bea vin (vezi Plinius, *Naturalis historia*, XIV, 89: *non licebat id (sc. vinum) feminis Romae bibere* („femeilor romane nu le era îngăduit să bea vin"); Plutarh, comp. *Lycurgus et Num.* 3, 5; *Moralia*, 265 B; Valerius Maximus, II, 1, 5; VI, 3, 9; Aulus Gellius, X, 23, 1; Dionysios din Halicarnas, II, 25, 6; Tertullianus, *Apologeticum*, 6, 4; Cicero, *De re pub.*, IV, 6; Servius, *Ad. Aen.*, I, 737).

69 *Vinum passum* era un vin făcut din struguri uscați la soare. Plinius, (*Naturalis historia*, XVI, 81) descrie prepararea acestuia și este menționat ca venind din Creta (*Juv.*, 14, 270—1; *pingue antiquae de litore Cretae passum* („vin passum de pe țărmul roditor al Cretei vechi; Mart., XIII, 106; Plinius, *op. cit.*

70 *Aigosthena* (azi *Mazi*), localitate în nord-vestul Megaridei, pe țărmul golfului Alcyonius, la poalele Cithaironului.

71 Obligația matroanei romane de a-și săruta rudele pînă la gradul al șaselea este arătată de Plutarh (*Moralia*, 265 B) și Cato, (XIV, 90); vezi Gellius, X, 23, 1. Despre *ius osculi*, vezi Arnobius, II, 67; Plautus, *Stich.*, 89, 91; Propertius, II, 6, 7; Cicero, *loc. cit.*

72 *Ostia*, port al Romei la gura Tibrului, dezvoltat ulterior ca un mare oraș. Tradiția atribuie întemeierea acestui port lui Ancus Marcius, ceea ce nu este exact, cum au dovedit-o săpăturile arheologice (vezi Ennius, p. 144—145 Vahlen; Cicero, *De re pub.*, II, 5, 33; Titus Livius, I, 33, 9; Dionysios din Halicarnas, III, 44, 4; Strabo, V, 232; Festus, p. 214 (după Lindsay) „Ostiam". Vezi Carcopina *Virgile et les origines d'Ostie*".

73 Lucius Tarquinius Priscus.

74 Demaratos este pomenit și de alți scriitori ca tată al lui Tarquinius Titus Livius, I, 34, 2; Dion. Hal., III, 46, 3; Valerius Maximus, III, 4, 2; Plutarh, *Rom.*, 16, 8; *Publius*, 14, 1; Macrobius, *Saturualia*, I, 6, 8; III, 4, 8 etc.) și este socotit ca unul care a adus cultura greacă în Italia.

75 Probabil Tanaquil, care era renumită pentru planurile ei îndrăznețe (Titus Livius, I, 34, 4; Dionysios din Halicarnas, III, 47, 4). Polybios însă nu-i pomenește numele și o tradiție atribuia lui Tarquinius o soție numită Gaia Caecilia.

76 Ancus Marcius.

77 Acest proverb este luat de la Hesiod (*Op. cit.* 40); este citat și la Platon (*Rep.*, V, 466 c, și *Leg.* III, 690 E).

https://biblioteca-digitala.ro

78 Nissen (Rheiniches Museum, 1871, 254) referă această sentință la Tarquinius Superbus.
79 Olcihon este *Volci* (azi *Vulci*), oraș etrusc, situat la nord-vestul Romei, pe rîul Arminia (azi *Fiora*).
80 Textul este corupt. Autorul vrea să spună că, de la expediția lui Xerxes (480 î.e.n.) și treizeci de ani mai tîrziu de la o dată anumită, constituția romană a progresat continuu, iar în timpul războiului lui Hanibal era la apogeul ei. Ed. Meyer *Untersuchungen über Diodor's römische Geschichte,* Rh. Mus. 1882, pp. 622—623) este de părere că Polybios se referă la perioada decemviratului și citește <τέτταρσι> sau <πέντε> καὶ τριάκοντα.
81 Vezi V, 111, 9—10.
82 Vezi 4, 13 ; 9, 12 ; 57, 10.
83 Vezi 3, 5 ; 4, 6.
84 Autorul scoate în evidență superioritatea constituției mixte (vezi Aristoteles, *Politica* VI (IV), 9, 1924 b 13 urm. ; Plato, *Leges,* IV, 712 D ; Isocrates Areopagiticus, 61.
85 Vezi Cicero, *De re pub.,* II, 56 ; Dionysios din Halicarnas, VI, 65.
86 În timpul războiului lui Hanibal.
87 Cu excepția jurisdicției civile, care era atribuită pretorului după 366, și a celeia de finanțe, inclusiv impunerea tributului, care erau administrate de censori după 443 (Mommsen, *Römisches Staatsrecht,* II, 1, 101—108, Leipzig, 1899).
88 Vezi Cicero, *De re publica,* II, 58 : *contra consulare imperium tribuni plebis... constituti* („tribunii plebei au fost aleși... împotriva puterii consulare").
89 Vezi 13, 7.
90 *Ius referendi* îl aveau nu numai consulii, ci și dictatorul, pretorul, tribunul militar cu putere consulară și magister equitum (vezi Cicero, *De legibus,* III, 10).
91 *Senatus consulta.*
92 Consulii aveau puterea de a convoca adunarea poporului ; în practică, *ius agendi cum populo* era exercitat de cel mai înalt magistrat care se afla în Roma.
93 *Leges rogare.*
94 Este vorba de puterea executivă a consulilor.
95 Vezi 21, 4. Este vorba de contingentele militare fixate.
96 Vezi 19, 1. Erau șase tribuni militari la fiecare legiune și cei douăzeci și patru, care serveau în cele patru *legiones urbanae,* erau aleși în adunarea tribală și rînduiți ca magistrați (Titus Livius, XXVII, 36, 14 ; Sallustius, *Războiul cu Iugurta,* 63, 4). Tribunii pentru celelalte legiuni erau numiți de consuli și erau cunoscuți (după 105) ca *tribuni militum Rufuli* (Titus Livius, VII, 5, 9 ; Paulus, *Epitoma Festi,* p. 317 Lindsay), în contrast cu *tribuni militum a populo.* Polybios se referă aici la *tribuni militum Rufuli.*
97 Vezi 19, 5 urm.
98 Vezi 20, 1—7.
99 În practică, disciplina în tabără era sub controlul tribunilor militari (vezi 37—39).

https://biblioteca-digitala.ro

100 Vezi 13, 2.
101 *Quaestor urbanus.*
102 Vezi Titus Livius, XIV, 15, 9; Cicero, *Fam.*, XIII, 11, 1; *De leg.*, III, 7.
103 Vezi XIII, 13, 10—11 (Pisa şi Luna).
104 Vezi Titus Livius, XXXIX, 24, 13 urm.; Polybios, XXII, 10, 20; XXIX, 27, 1; XVIII, 48, 1; Strabo, XIV, 646.
105 Aceasta se întîmplă în secolu al II-lea, cînd relaţiile dintre Roma, statele greceşti şi regii eleni capătă pentru prima dată importanţă.
106 Vezi 13, 1—2.
107 Vezi 12, 5.
108 Vezi Plato, *Leges*, III, 697 A—B.
109 Deosebirea dintre recompensă şi pedeapsă.
110 Este vorba de *comitia centuriata* (vezi Titus Livius I, 43, 12; Cicero, *De re publica*, II, 39.
111 Cetăţeanu roman avea dreptul să plece în exil pentru a scăpa de condamnare. Despre acest exil, Cicero (*Pro Aulo Caecina*, 100) scrie: *„exilium enim non supplicium est, sed perfugium portusque supplicii... confungiunt quasi ad aram in exilium... non adimitur eis civitas, sed ab eis relinquitur atque deponitur“* („exilul nu este o pedeapsă, ci un azil şi un port pentru sustragerea de la pedeapsă... se refugiază în exil ca la un altar... nu li se ia dreptul de cetate, ci este lăsat şi părăsit de ei“). Cf. Liv., XIII, 16, 15.
112 La început se alegea pentru exil un loc apropiat din Latium, ca Tibur, Praeneste, Lanuvium, Lavinium sau Ardea (vezi Titus Livius, II, 2, 10; III, 29, 6; 58, 10; V, 43, 6; XIV, 2, 10), cu care exista un tratat de alianţă şi de drept mutual pentru *exilium* (vezi Cicero, *De oratore*, I, 177). Mai tîrziu găsim acest drept la Nuceria (Cicero, *Pro Balbo*, 28), Neapolis (Polybios, VI, 14, 8; Liv., 29, 21, 1) şi Tarquinii (Titus Livius, XXVI, 3, 12).
113 Vezi Titus Livius, XXXII, 23, 2; aheenii cer alianţă cu Roma, dar *„quia iniussu populi non poterat rata esse, in id tempus, quo Romam mitti legati possent, dilata est“*; vezi Sallustius, *Războiul cu Iugurta*, 39, 3; Titus Livius, XXXVII, 19, 2; Cicero, *Pro Balbo*, 35; Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, III, 1, 343 n. 5.
114 Vezi 12, 5 urm.
115 Odată plecat din Roma, consulul nu mai putea să cheltuiască din tezaurul public (12, 8) fără aprobarea senatului (13, 2) (vezi Titus Livius, XLIV, 16, 1—4); consulul Q. Marcius cere *„vestimenta militibus; senatus consultum, ut ea omnia ex litteris consulis fierent, factum est“*. Un exemplu de cerere refuzată vezi la Titus Livius, XXIII, 21, 1—4.
116 În virtutea puterii sale de *prorogatio*, senatul putea să menţină ca proconsul pe un consul a cărui perioadă legală de funcţionare se termina (vezi Titus Livius, VIII, 23, 11—12).
117 În legătură cu puterea poporului de a ratifica condiţiile de pace şi tratatele, vezi cap. 14 şi nota 113.
118 Tribunii aveau *potestas impediendi et intercedendi.*

https://biblioteca-digitala.ro

119 Cf. Liv., XXIV, 18, 13; XXXII, 7, 3; XXXIV, 44, 5; XXXIX, 44, 5—7; XL, 51, 2—7; XLI, 27, 5—12; XLIV, 16, 10.
120 Titus Livius, XXXII, 7, 3, aminteşte de *portoria*, arendate la Capua, Puteoli şi Scylacium (azi Sacullace) (vezi şi XL, 51, 8).
121 De exemplu minele din Spania (Titus Livius, XL, 51, 8).
122 Vezi IV, 5, 3.
123 Vezi Titus Livius, XXXIX, 44, 8; Plutarh, *Cato Maior*, 19; *Flaminius* 19.
124 Vezi 12, 7.
125 Aşa cum s-a întîmplat după victoria asupra lui Perseus (vezi XXXI, 25, 3 urm.).
126 Este o metaforă medicală.
127 Nu se mai păstrează partea din opera la care se referă aici.
128 Aici sînt cuprinse două părţi: a) organizarea armatei romane; (19—26) şi b) tabăra romană (27—42) Este vorba de organizarea armatei romane din epoca republicii, în vremea lui Polybios; această organizare a evoluat cu timpul în epoca imperială, prezentînd unele modificări.
129 Vezi 12, 6. Erau douăzeci şi patru de tribuni la cele patru legiuni urbane *(tribuni militum a populo)*.
130 Serviciul militar de cinci ani nu este atestat în altă parte.
131 Aici textul este corupt. Am urmat textul lui Bühner-Wobst, care, ca şi Casaubon şi alţi autori, citeşte ἓξ καὶ (δέκα).
132 La mijlocul secolului al II-lea î.e.n., 400 de drahme erau minimum de avere pentru admiterea în a cincea clasă.
133 Cei de sub a cincea clasă erau *proletarii* (sau *capite censi* „proletari", „cei care plătesc numai taxa personală").
134 Este vorba de zece ani de serviciu militar la cavalerie, armă la care făcea de obicei serviciu un tînăr nobil; ulterior în cavalerie vor intra şi plebeii cu dare de mînă.
135 Probabil *comitia tributa*. Despre edictul consulilor, vezi Titus Livius, XXVI, 31, 11; V, 19, 4; VII, 6, 12; XXVI, 35, 2.
136 Cei ἐν ταῖς ἡλικίαις „în vîrstă de servici militar" erau *iuniores*.
137 Vezi Titus Livius, XXVI, 31, 11: „ipse in Capitolium ad dilectum discessit" („el însuşi s-a dus în Capitolium la înrolare").
138 Patru legiuni, adică două armate consulare, formau o înrolare normală (vezi I, 16, 2).
139 Cei mai în vîrstă erau cei cu zece ani de serviciu (vezi începutul cap. 19).
140 Vezi Titus Livius, VII, 4, 2: Cicero, *De divinatione*, I, 102.
141 Vezi I, 6, 2; din capitolul următor (21, 9—10) reiese că 1 200 din 2 400 erau soldaţi uşor înarmaţi *(velites)*.
142 Vezi I, 16, 2; II, 24, 3.
143 Vezi Dionysios din Halicarnas, X, 18; XI, 43.
144 Vezi Paulus, *Epitoma Festi*, p. 250 Lindsay: *„praeiurationes facere dicuntur hi qui ante alios conceptis verbis iurant: post quos in eadem verba iurantes tantumodo dicunt: idem in me"*, („se spune că depun jurămînt după formula dictată cei care înaintea altora repetă formula de jurămînt, după aceştia cei care jură în aceeaşi formulă spun numai atît: la fel şi la mine").

https://biblioteca-digitala.ro

145 Vezi Titus Livius, II, 45, 14. Aceştia doi (ἄρχων şi μισθοδότης) erau ofiţeri indigeni.
146 *Velites,* soldaţii uşor înarmaţi care începeau lupta.
147 Este vorba de cei care urmează ca vîrstă şi ca avere.
148 Varro (*De lingua latina,* V, 89) scrie: *„hastati dicti, qui primi hastis pugnabant, pilani, qui pilis, principes, qui a principio gladiis; ea post commutata re militari minus illustria sunt"* (aici pilani este o altă denumire pentru *triarii;* vezi Ovidius, *Fasti,* III, 129).
149 Numărul normal al soldaţilor unei legiuni era de 4 200 (vezi în II, 24, 13); este pomenit cu cifra rotundă de 4 000 (III, 107, 10). Sînt menţionate legiuni de 5 000 de oameni (III, 107, 10; VI, 20, 8; Titus Livius, XXII, 36, 3 etc.), de 5 200 (II, 24, 3; Titus Livius, XL, 1, 5; 18, 5; 36, 8; XLI, 9, 2; XLII, 31, 2; XLIII, 12, 10; XLV, 21, 10) şi pe vremea războiului al treilea macedonean 6 000 (Titus Livius, XLII, 31, 2; XLIII, 12, 3; XLIV, 21, 8) sau 6 200 (se găseşte sub Scipio cel Bătrîn; vezi Titus Livius, XXIX, 24, 14; XXXV, 2, 4; regulat după Marius). Numărul veliţilor era de 1 200.
150 Adică veliţii.
151 Vezi Titus Livius, XXXVIII, 21, 13; *„hic miles* (adică unul dintre velites) *tripedalem parmam habet et in dextera hastas, quibus eminus utitur; gladio Hispaniensi est cinctus"* („acest soldat are parmă de trei picioare mărime şi în mîna dreaptă suliţe, pe care le foloseşte de departe"); *ibidem,* XXVI, 4, 4.
152 Parma era un scut uşor.
153 Aproximativ 0,90 m.
154 Cască fără creastă, spre deosebire de cea pomenită în capitolul următor (23, 12).
155 Aproximativ 90 cm.
156 Cam 2 cm.
157 Circa 25 cm.
158 Echipamentul pe care-l aveau *hastati, principes* şi *triarii* era format din *scutum* (θυρεός), *gladius* (μάχαιρα), *pila* (ὑσσοί) *crista galea* (πτέρινος στέφανος), *pectorale* (καρδιοφύλαξ) sau *lorica* (θώραξ) triarii aveau *hastas* în loc de *pila.*
159 Aproximativ 75 cm.
160 Circa 1,20 m.
161 Cam 7,5 cm (0,075 m).
162 Folosirea marginii de metal la partea de sus şi la cea de jos a scutului este confirmată de Plutarh (*Camillus,* 40, 4) şi de Polyainos (VIII, 7, 2).
163 *Pilum* (ὑσσός).
164 *Cassis* (περικεφαλαία χαλκή).
165 *Ocrea* (προκνημίς).
166 Cam 90 cm.
167 Aproximativ 3 cm.
168 Cei din prima clasă de avere.
169 *Lorica hamata.*
170 *Hasta.*

https://biblioteca-digitala.ro

171 *Centurioni,* adică sutaşi. Polybios atribuie tribunilor militari numirea centurionilor şi a (25, 1) decurionilor (decuriones), iar pe aceea a optionilor (optiones) o atribuie centurionilor sau (25, 1) decurionilor, deşi normal numirea ofiţerilor era o prerogativă a consulilor (Titus Livius, XLII, 33, 6; Cicero, *In Pisonem,* 88). După Varro (*De lingua latina,* V, 91), optiones şi decuriones erau numiţi de tribunii militari. Mommsen este de părere că consulii aveau puterea *de iure,* dar că pentru uşurinţă, numirile *de facto* erau lăsate în seama subalternilor.

172 Aceştia sînt *centuriones posteriores,* spre deosebire *de priores.*

173 *Optio,* ajutor al centurionului cu funcţii administrative (vezi Vegetius, II, 7: „Optiones... vicarii solent universa curare"; Paulus, *Epitoma Festi,* p. 201 Lindsay: „rerum privatarum ministrum"; Festus, p. 216 Lindsay: „adiutor dabatur centurioni a tribuno militum").

174 *Signiferi,* stegari (σημαιοφόροι). La fiecare manipul era un *signum.* Al doilea signifer activa ca locţiitor al primului.

175 *Centurio prior* şi *centurio posterior,* fiindcă fiecare manipul cuprindea două centurii. *Centurio prior* comanda centuria din partea dreaptă.

176 *Turmae,* zece la număr.

177 *Decuriones* (trei la fiecare *turma*).

178 *Optiones* (vezi Varro, *De lingua latina,* V, 91; Festus, p. 484 Lindsay; Isidorus, *Etym.* IX, 3, 51).

179 Poate fi platoşa de zale, purtată probabil pe deasupra unei haine de piele (cap. 23, 15).

180 Partea principală a îmbrăcămintei lor uşoare era *subligaculum* sau *campestre* (un fel de şort pus în jurul coapselor, care mai tîrziu s-a numit *campestre,* pentru că se utiliza pentru exerciţii în cîmpul lui Marte).

181 După cum arată Cincius Alimentus (*Aulus Gellius,* XIV, 4, 3—4), ei jurau că se vor prezenta *„nisi harunce quae causa erit: funus familiare feriae denicales, quae non eius rei causa in eum diem conlatae sint, quo is eo die minus ibi esset, morbus sonticus, auspiciumve quod sine piaculo praeterire non liceat, sacrificiumve anniversarium quod recte fieri non possit nisi ipsus eo die ibi sit, vis hostesve, status condictusve dies cum hoste; si cui eorum harunce quae causa erit, tum se postridie quam per eas causas licebit, eo die venturum adiuturumque eum qui pagum vicum oppidumve delegerit"* („dacă nu va exista vreuna din următoarele scuze: mor în familie, ceremonii religioase pentru purificarea casei unui mor care n-au fost amînate pînă în acea zi pentru ca el însuşi să nu fie acolo (la adunare) în ziua aceea, boală gravă (probabil epilepsie), auspicii care nu este îngăduit să fie lăsate fără sacrificii ispăşitoare, o forţă majoră sau duşmani, o zi fixată sau convenită cu un duşman; dacă vreunul dintre aceşti oameni va avea vreuna din aceste scuze, va veni a doua zi după aceea în care îi va fi scuzată lipsa din motivele pomenite mai sus şi se va prezenta la cel care a înrolat satul, tîrguşorul sau oraşul"). Cel care nu se prezenta era pedepsit cu însemnarea cu fierul înroşit *(infrequens notabatur).*

https://biblioteca-digitala.ro

182 *Praefecti socium,* (prefecții aliaților) erau doisprezece pentru patru legiuni, deci cîte trei pentru fiecare legiune. Funcțiile lor se asemănau cu cele ale tribunilor și erau aleși dintre cetățenii romani.
183 *Extraordinarii* aveau locul lor propriu în tabără și în ordinea de marș (v. cap. 31 și 40).
184 Pentru numărul infanteriei și cavaleriei aliaților, vezi III, 107 și VI, 30.
185 *Praetorium.*
186 Steagul care indica centrul pretoriului era alb (cap. 41).
187 Acest ocol de formă pătrată, cu laturile de 200 de picioare, de caracter sacru, amintește un *templum* din centrul unui oraș.
188 Aproape 30 m. Latura pătratului era deci de 60 m (200 de picioare).
189 Vezi cap. 19 și 20.
190 Aproape 15 m.
191 Pătratul pretoriului.
192 Fața întregii tabere era deci în direcția în care era îndreptată fața corturilor tribunilor ; vezi cap. 29.
193 Aproape 30 m.
194 Este *via principalis* sau *principia,* lată de 100 de picioare (Titus Livius, X, 31, 1 ; Hyginus, *De munitione castrorum,* 14).
195 Acest punct de intersecție este numit *groma* sau *grama* (vezi Hyginus, *De munitione castrorum,* 12).
196 Spațiul acesta de 50 de picioare (circa 15 m) dintre corturile cavaleriei formează *via praetoria.*
197 Aceste drumuri sînt paralele cu *via praetoria* și perpendiculare pe *via principalis.*
198 Vezi cap. 30.
199 Vezi începutul cap. 28.
200 Este vorba de *via principalis.*
201 Despre numărul triariilor vezi cap. 21.
202 Intervalul care îi separă de triari.
203 Figura taberei.
204 Cam 15 m.
205 Vezi cap. 26.
206 În dreapta și în stînga pretoriului.
207 Aproximativ 15 m.
208 *Via quintana* (vezi Titus Livius, XII, 2, 11).
209 Adică în stînga și în dreapta (vezi 41, 2).
210 Adică *evocati,* veterani reangajați ; vezi Caesar, Războiul civil, I, 3, 2, Editura Științifică, București, 1964 : *„multi undique ex veteribus Pompeii exercitibus spe praemiorum atque ordinum evocantur"* („sînt chemați de peste tot mulți soldați din vechile armate ale lui Pompeius, atrași de speranța de a dobîndi răsplăți și ranguri").
211 Aproape 30 m.
212 Adică *forum, praetorium, quaestorium* și spațiul destinat pentru soldații aleși dintre *extraordinarii* și pentru *evocati.*
213 Drumul lat de o sută de picioare menționat mai sus (paragr. 5).
214 Pentru numărul soldaților unei legiuni vezi 20, 8 ; 21, 1—10 și nota 149.

https://biblioteca-digitala.ro

215 Vezi III, 68, 4 (lupta de la Trebia; 106, 10 (Fabius şi Minucius).
216 Pentru părţile unde sînt aşezaţi *pedites extraordinarii*, vezi 31, 8.
217 Vezi X, 16, 7.
218 *Via principalis.*
219 Vezi 24, 3.
220 Aceste φυλακεῖα sînt *excubiae* şi *vigiliae;* vezi Isidorus, *Etym.* IX, 3, 42: *excubiae autem diurnae sunt, vigiliae nocturnae* („gărzile sînt în timpul zilei, străjile în timpul nopţii"). Polybios vorbeşte aici de *excubiae;* despre gărzile de noapte, vezi 35, 1 urm.
221 Laturile paralele cu *via praetoria.* Pentru o descriere mai amănunţită a fortificării taberei, vezi Hyginus, *De munitione castrorum*, 48 urm.
222 Deci trei grupe de cîte doi tribuni.
223 *Praefecti socium* (vezi 26, 5).
224 Probabil călăreţii *(equites)* romani, nu toată cavaleria aliată.
225 Fiecare corp, adică *triarii, hastati, principes, equites, romani equites sociorum.*
226 *Tesserarius*, cel care transmite soldaţilor *tessera* „cuvîntul de ordine al generalului scris pe o tăbliţă". Vezi Tacitus, *Istorii*, I, 25, 1, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1963; acesta este scutit de serviciile obişnuite, adică *immunis.*
227 Vezi 33, 6 şi urm.
228 Vezi XXXV, 4, 5.
229 *Decurio* (vezi 25, 2).
230 *Turma.*
231 Diferitele posturi de gardă sînt inspectate la ore diferite, potrivit instrucţiunilor date (vezi 36, 2); în cursul unei nopţi însă trebuie inspectate o dată toate posturile.
232 Semnalul cu trîmbiţa este dat de un *bucinator* (vezi Titus Livius, VII, 35, 1; XXVI, 15, 6; Caesar, *op. cit., BC*, II, 35, 6; Frontinus, *Strat*, I, 5, 17; Prop., IV, 4, 63; Sil. Ital., VII, 154).
233 *Tessera* (35, 7).
234 Vezi 33, 1—2.
235 De exemplu I, 17, 12.
236 Un exemplu este fiul lui Cato, care la Pydna şi-a redobîndit cu greutate sabia (Plutarh, *Cato Maior*, 20, 9—11).
237 Este vorba de *decimatio* (decimare), vezi Titus Livius, II, 59, 11; Dionysios din Halicarnas, IX, 50, 7). A fost folosită de Caesar (Cassius Dio, XLI, 35, 5), Domitianus Calvinus (Cassius Dio, XLVIII, 42, 2), M. Antonius (Cassius Dio, XLIX, 27, 1; Frontinus, *Stratagemata*, IV, 1, 37) şi Octavian (Cassius Dio, XLIX, 38, 4; Suetonius *Augustus*, 24, 2).
238 Pentru pedeapsa care consta în a da raţie de orz în loc de grîu, vezi Frontinus, *Stratagemata*, IV, 1, 25; 1, 37; *Veg.*, 1, 13; Cassius Dio, XLIX, 38, 4; Suetonius *Augustus*, 24.
239 Γαῖσος. Vezi fg. 3, unde cuvîntul întrebuinţat este λόγχη. *Hasta* (de obicei *pura*, adică fără fier: Servius ad *Aeneidem*, VI, 7, 10) este adesea pomenită ca decoraţie; vezi Festus,

https://biblioteca-digitala.ro

v. *hastae,* p. 90 (după Lindsay); Cato ap. Festum v. *optionatus,* p. 220 Lindsay; Sallustius, *Războiul cu Iugurta,* 85, 29; Dionysios din Halicarnas, X, 37; Aullus Gellius, II, 11, 2; *Res gestae,* 14, 2; Cassius Dio, LV, 12, 1; inscripţii din epoca imperială, *passim.*

240 *Patera* (φιάλη), vezi *SHA Prob.* 5, 1; *publice in contione donatus hastis puris quattuor... patera sacrificali quinquelibri una;* Titus Livius, XXX, 15, 11: *Masinissam... aurea corona aurea patera sella curuli et scipione eburneo toga picta et palmata tunica donat.*

241 *Corona muralis* (vezi Titus Livius X, 46, 3; XXVI, 48, 5; Silius Italicus, XV, 257).

242 Expresia τριφαλαγγίαν παράλληλον τῶν ἀστάτων καὶ πρινκίπων καὶ τριαρίων („pe trei coloane paralele formate din *hastati, principes* şi *triarii*") arată că armata înainta pe trei coloane paralele în loc de una, cu *hastaţi, principes* şi *triarii,* fiecare în coloana lor proprie; vezi Caesar, *Războiul gallic, I, 49. 1,* Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1964: *„acieque triplici instructa ad eum locum venit"* („a venit acolo cu armata aşezată în linie de bătaie pe trei rînduri"); locul era la 600 de paşi depărtare de duşmani); 51, 1: *„ipse triplici instructa acie usque ad castru hostium accessit"* („el însuşi a venit pînă aproape de tabăra duşmanilor cu armata aşezată în linie de bătaie pe trei rînduri"); *Războiul civil,* I, 41, 2: „omnibus copiis triplici instructa acie ad Ilerdam proficiscitur" („porneşte spre Ilerda cu toate trupele aşezate în linie triplă de bătaie"). Acesta era interpretarea lui Marquardt (*Römische Staatsverwaltung,* II, 422), adoptată de F. W. Walbank, *A historical commentary on Polybius,* I, 733). Deci în acest fel înainta de obicei armata cînd se ivea primejdia unui atac prin surprindere. Altă interpretare este aceea propusă de A. Boucher („Revue des Etudes grecques", tome XI, 1937, p. 189—196) şi acceptată de Cardona *(Polibio, Storie,* vol. II, 1949, p. 404), anume că armata înainta pe trei linii. Această interpretare este respinsă de Walbank.

243 Vezi 27, 1 urm.

244 *Praetorium.*

245 Vezi cap. 3, nota 8.

246 Epaminondas şi Pelopidas (vezi mai jos).

247 Pe vremea expediţiei persane din anul 480 î.e.n. Perioada supremaţiei lui Temistocle a început după moartea lui Miltiades, în anul 489 î.e.n., şi a mers în declin după 480 î.e.n. pînă la ostracizarea lui în 470.

248 Pentru comparaţia statului cu corabia fără cîrmaci, vezi III, 81, 11; X, 33, 51; vezi şi Theogonis, 673, şi Platon, *Republica,* VI, 488 A—E.

249 În Atena.

250 În Theba.

251 Strabo (*Geografia,* X, 476 urm. şi 479 urm.) a rezumat ceea ce spunea Ephoros despre constituţia cretană.

252 Platon vorbeşte despre constituţia cretană mai ales în *Legi* (I, 625 A; 634 D; 635 B; 636 B-D; 641 E; II, 660; 666 D;

https://biblioteca-digitala.ro

673 B; 674 A; III, 680 C; 683 A; 693 E; IV, 712 E; VI, 780 B; VII, 796 B; VIII, 836 B-C; 842; X, 886 B).

253 Vezi Plutarh, *Licurg*, 9.

254 Despre poziția regilor vezi Aristoteles, *Politica*, II, 9, 1 271 a 40: στρατηγοὶ ἀίδιοι (strategi permanenți); vezi III, 14, 1 285 a 7—15, unde această frază este explicată ca στρατηγοὶ διὰ βίου (strategi pe viață).

255 Adică „bătrîni" Senatori (vezi Aristoteles, *Politica*, II, 9, 1 370 b 38 urm.).

256 Este vorba de scriitorii menționați la începutul cap. 45.

257 Purtarea cretanilor era proverbial de rea chiar de pe vremea lui Homer, cînd erau pirați (vezi *Odiseea*, XIV, 199 urm.; Homer, *Imn către Demeter*, 125; Herodot, I, 2, 1; Leonidas din Tarent, *Anthologia graeca*, VII, 654; Curtius IV, 8, 15; Plutarh, *Moralia*, 296 D; Cicero, *De re pub.* III, 15). În legătură cu părerea proprie a lui Polybios, defavorabilă cretanilor, vezi IV, 53, 5.

258 Republica lui Platon nu poate fi comparată, fiind imaginară.

259 Vezi Platon, *Republica*, VIII, 548 C.

260 Este vorba de primul război messenian, a cărui dată probabil este ultima treime a secolului al VIII-lea î.e.n.

261 Despre acest jurămînt, vezi Pausanias, IV, 5, 8.

262 După Tirteu (fg. 4 Diehl), războiul a durat douăzeci de ani și Messena a fost cucerită de regele Theopompos.

263 Vezi I, 6, 2; IV, 27, 5.

264 Despre presupusa introducere a monedei de fier de către Licurg, vezi Plutarh, *Licurg*, 9.

265 Ajutorul bănesc al perșilor a fost destul de însemnat în timpul ultimilor ani ai războiului peloponesiac, ca o urmare a înțelegerii lui Lysandros cu Cyrus în anul 407 î.e.n. (Xenofon, *Helenicele*, I, 5, 3 urm.).

266 Diodor din Sicilia (XIV, 10) socotește tributul luat de la supuși la o sumă de peste 1 000 de talanți; trebuie să fie însă o exagerare. Altă evidență a contribuțiilor εἰς τὸν συμμαχικόν se află în Aritoteles, *Animalium partes*, 39, 2; Isocrates, *Panegyricus* 132; Herodot, *Pol.*, 24; Xenofon, *Helenicele*, V, 2, 21.

267 În timpul hegemoniei thebane.

268 Adică *sufeți* (vezi III, 33, 3).

269 Vezi Aristotel, *Politica*, VII (V), 12, 1 316 b 5, unde Cartagina este denumită δημοκρατουμένη; vezi Plutarh, *Moralia*, 799 D urm.

270 Pentru condițiile în timpul războiului lui Hanibal, vezi I, 13, 12.

271 Adică pe vremea războiului lui Hanibal.

272 La Cannae.

273 Constituția cartaginezilor.

274 Era așa-numita *laudatio funebris*.

275 Acest obicei este amintit de Plinius (*Naturalia historia*, XXXV, 6): *„apud maiores in atriis... expressi cera vultus singulis disponebantur armariis, ut essent imagines quae comitarentur gentilicia funera"* („la strămoși, în sălile de la intrare erau puse în

https://biblioteca-digitala.ro

dulapuri chipuri reproduse în ceară, pentru ca să fie imagini care să însoţească înmormîntările din familie").

276 În legătură cu reprezentarea strămoşilor, vezi Herodian, IV, 2, 19.

277 Togele pomenite sînt: *toga praetexta* (pentru consuli şi pretori), *toga purpurea* (pentru cenzori) şi *toga picta* (pentru triumfători).

278 Vezi Sallustius, *Războiul cu Iugurta*, 4, 5: *„saepe ego audivi Q. Maximum, P. Scipionem, praeterea civitatis nostrae praeclaros viros solitos ita dicere, cum maiorum imagines intuerentur, vehementissume sibi animum ad virtutem accendi"* („eu am auzit adesea pe Quintus Maximus, pe Publius Scipio şi apoi pe alţi bărbaţi străluciţi ai oraşului nostru, obişnuind să spună că, ori de cîte ori privesc la imaginile strămoşilor li se aprinde în suflet un îndemn foarte puternic pentru virtute").

279 Exemple de felul acesta se găsesc în legendele romane: vezi Titus Livius, II, 5 (L. Iunius Brutus), IV, 29 (A. Postumius), VIII, 7 (T. Manlius Torquatus).

280 Această întîmplare se consideră că s-a petrecut în timpul războiului cu Porsenna.

281 După Titus Livius, (II, 10, 11), Horatius Cocles a trecut înot fluviul, înapoindu-se la ai săi *(„incolumis ad suos tranavit")*.

282 În legătură cu atitudinea cartaginezilor faţă de bani, vezi IX, 11, 2.

283 Această pedeapsă pentru *ambitus* a fost introdusă prin *lex Cornelia Baebia*, propusă de către P. Cornelius Cethegus şi M. Baebius Tamphilus, consuli în anul 181 î.e.n. Vezi Titus Livius, XL, 19, 11: *„leges de ambitu consules ex auctoritate senatus ad populum tulerunt"* („consulii din ordinul senatului au prezentat adunării poporului legi împotriva corupţiei electorale").

284 Vezi XVI, 12, 9—11.

285 Vezi Titus Livius, I, 19—4.

286 Vezi Titus Livius, XXVI, 22, 14: *„si qua sit sapientium civitas quam docti fingunt magis quam norunt"* („dacă ar fi vreo cetate a înţelepţilor, pe care învăţaţii şi-o imaginează mai degrabă decît o cunosc").

287 Această părere despre mulţime se găseşte la Plato (*Rep.*, IV 431 B—C) şi la Pindar (*Pythica*, 2, 87) şi reflectă o vedere oligarhică (cf. Herod., III, 81, 1 urm.).

288 Superstiţia romană este, de fapt, inerentă moştenirilor culturale, printre care în primul rînd cea etruscă. Nu e ceva premeditat.

289 Vezi Platon, *Rep.*, VIII, 546 A.

290 Despre teoria răului înnăscut, vezi 10, 3. Platon (*Rep.*, 608 E urm.) face o distincţie asemănătoare între ἀλλότριον κακόν şi ἴδιον κακόν

291 „Merit" sau „titlu de onoare" este aici în sens ironic.

292 Originea şi dezvoltarea statului roman sînt descrise în *Archeologia* din cartea a VI-a.

293 Apogeul ἀκμή formează partea centrală a cărţii a VI-a, cu descrierea constituţiei şi a organizării militare pe vremea evenimentelor de la Cannae (11—42).

294 Comparaţia cu alte state este făcută în cap. 43—56.

https://biblioteca-digitala.ro

295 Povestea care urmează apare la Cicero, *De officiis*, III, 113, urm. (după Polybios) şi la Titus Livius, XXII, 58, 61, 10.
296 În legătură cu cei 8 000 de prizonieri, vezi III, 117, 8—11.
297 Vezi Titus Livius, XXII, 52, 2: *„trecenis nummis quadrigatis;* 58, 4; 59, 18. Trei *minae* sînt 300 de *drachmae*.
298 După bătălia de la Cannae, revolta a cuprins Arpi în Apulia, Salapia, Aecae, Herdonia, Compsa şi, dintre populaţiile samnite, pe hirpini, pentri şi caudini. Lucania şi Bruttium s-au răsculat (excepţie făcînd cetăţile greceşti Petelia şi Consentia).
299 Vezi III 118, 5.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

SUMAR

CARTEA I

1 Prefață. Foloasele istoriei și importanța istoriei romane.
2 Compararea Imperiului roman cu alte imperii vestite. Istoria pragmatică.
3 Timpul cu care începe istoria lui Polybios. Primele două cărți servesc ca introducere.
4 Caracteristica vremurilor care vor fi descrise precum și a operei istorice însăși, în care se face prima încercare de istorie universală.
5 Necesitatea ca înaintea introducerii să fie o parte pregătitoare.
6 Prima parte a introducerii. Evenimentele dinainte de primul război punic. Romanii supun Italia.
7 Mamertinii (campanienii) ocupă Messena. Rhegium este asuprit de o garnizoană romană, care își primește în cele din urmă pedeapsa.
8 Mamertinii sînt amenințați de siracuzani. Hieron este ales strateg al siracuzanilor.
9 Hieron ajunge rege al siracuzanilor.
10 Siliți de amenințarea Siracuzei, o parte din memertini cheamă în ajutor pe romani, iar alții pe cartaginezi. Romanii deliberează mult asupra cererii mamertinilor.
11 Romanii hotărăsc să trimită ajutor. Localitatea Synes. Hieron se aliază cu cartaginezii și își așază tabăra lîngă muntele Chalcidicus. Appius Claudius trece la Messene și alungă pe Hieron.
12 Appius Claudius respinge pe cartaginezi.
13 A doua parte a introducerii. Rezumatul principalelor fapte povestite în cartea I și a II-a.
14 Digresiunea asupra istoricilor Philinos și Fabius. Datoria istoricului. Adevărul în istorie.
15 Greșelile lui Philinos. Orașul Echetla.
16 Manius Octacilius și Manius Valerius în Sicilia. Tratatul dintre romani și Hieron.
17 Pregătirile cartaginezilor la Acragas (Agrigentum). Consulii L. Postumius și Q. Mamilius asediază Acragas. Disciplina aspră a romanilor.
18 Asediul Acragantului. Orașul Heracleea. Hanibal comandant în Acragas. Hanon, generalul cartaginezilor, pune stăpînire pe Erbessos. Romanii care asediau Acragas asediați la rîndul lor de Hanon.
19 Hanon este pus pe fugă. Hanibal iese cu trupele din oraș. Acragas e cucerit de romani.
20 Consulii L. Valerius și T. Otacilius. Romanii echipează pentru prima dată o flotă.
21 Instruirea vîslașilor. Cn. Cornelius, comandantul flotei, pleacă înainte cu cîteva vase și este prins de cartaginezi lîngă Lipara.

https://biblioteca-digitala.ro

22 Lupta navală a lui Duilius. Cum era construit „corbul" şi întrebuinţarea lui în lupta navală.
23 Victoria navală a lui Duilius.
24 Aegesta (Segesta) liberată de asediu de către romani. Oraşul Macella luat cu asalt. Romanii învingători în Sardinia. Hanibal este pus pe cruce. Consulii Aulus Atilius şi C. Sulpicius cuceresc mai multe oraşe în Sicilia.
25 Lupta navală nehotărîtă a lui C. Atilius lîngă Tyndaris. Pregătirile unor noi forţe navale atît la romani, cît şi la cartaginezi.
26 M. Regulus şi L. Manlius se îndreaptă spre Libya (Africa). Trupele navale. Triarii navali. În fiecare corabie erau trei sute de vîslaşi şi o sută douăzeci de luptători. Ordinea de bătaie a forţelor navale ale romanilor avea formă triunghiulară.
27 Armata cartaginezilor. Comandanţii lor. Lupta navală de lîngă Ecnomos. Întreita luptă navală.
28 Victoria romanilor.
29 Consulii pornesc spre Libya ; cuceresc Aspis (Clupea) şi devastează Libya. M. Regulus rămîne în Libya.
30 Cartaginezii cheamă pe Hamilcar din Heraclea. Succesele lui Regulus în Libya. Cartaginezii sînt puşi pe fugă de Regulus, iar oraşul Tunes este cucerit.
31 Cartaginezii sînt în mare strîmtorare. Totuşi ei nu primesc condiţiile aspre cerute de Regulus pentru încheierea păcii.
32 Xanthippos numit comandant al trupelor cartagineze.
33 Xanthippos şi Regulus.
34 Lupta începe. Regulus este învins şi cade în mîna cartaginezilor.
35 Reflecţiile lui Polybios. Foloasele istoriei.
36 Xanthippos se întoarce în patrie. Consulii M. Aemilius şi Ser. Fulvius pornesc spre Libya şi pun mîna pe flota cartagineză.
37 Flota romană suferă un groaznic naufragiu. Semne rele pentru navigaţie. Îndrăzneala încăpăţînată a romanilor.
38 Noi speranţe ale cartaginezilor în Sicilia. Hasdrubal la Lilybaion. O nouă flotă a romanilor. Consulii A. Atilius şi Cn. Cornelius cuceresc Panormosul de la cartaginezi.
39 Consulii Cn. Servilius şi C. Sempronius se împotmolesc cu flota în Syrta Mică. Menix, insula lotofagilor. După al doilea naufragiu cumplit al flotei lor, romanii renunţă la mare. Consulii L. Caecilius şi C. Furius trimişi cu armată de uscat în Sicilia. Trupele se tem de elefanţi ; cuceresc Therma şi Lipara. Consulii următori sînt C. Atilius şi L. Manlius.
40 Caecilius şi Hasdrubal dau o luptă lîngă Panormos. Hasdrubal este învins şi pus pe fugă.
41 Romanii pregătesc o nouă flotă şi asediază Lilybaion.
42 Aşezarea şi forma Siciliei, Pachynos, Pelorias. Lilybaion asediat de romani. Imileon, comandantul trupelor din Lilybaion.
43 Mercenarii încearcă să predea Lilybaion, dar Alexon descoperă planurile lor şi le zădărniceşte.
44 Hanibal este trimis la Lilybaion şi intră cu ajutor în oraş.
45 Cartaginezii năvălesc afară din Lilybaion şi atacă maşinile romanilor, dar nu reuşesc să le cucerească.

https://biblioteca-digitala.ro

46 Hanibal, zis Rodianul, intră cu o corabie în Lilybaion şi se înapoiază fără să i se întîmple ceva. El repetă acest lucru.
47 Romanii pîndesc la intrarea în portul Lilybaion şi-l prind pe Hanibal, zis Rodianul.
48 Asediaţii năvălesc afară din Lilybaion şi dau foc lucrărilor romanilor. Romanii înconjură cu un val Lilybaion.
49 Consulul P. Claudius face o încercare pe mare la Drepana. Adherbal, comandantul trupelor din Drepana.
50 P. Claudius este întîmpinat de Adherbal la Drepana.
51 P. Claudius este pus pe fugă, iar flota sa este distrusă.
52 Consulul L. Iunius este trimis în Sicilia.
53 Generalul cartaginez Carthalos întinde curse flotei romane lîngă Lilybaion.
54 Consulul L. Iunius navighează spre Lilybaion şi pierde flota într-un naufragiu.
55 Romanii părăsesc pentru a doua oară marea. M. Iunius ocupă Eryx. Muntele Eryx şi templul zeiţei Venus Erycina.
56 Hamilcar Barcas ocupă muntele Heircte. Hamilcar şi romanii lîngă Panormos.
57 Hărţuieli între cele două părţi fără o luptă decisivă.
58 Hamilcar şi romanii lîngă Eryx.
59 Romanii pregătesc o nouă flotă. Lutatius cu flota lîngă Drepana.
60 Hanon comandant al flotei cartaginezilor. Insula Hiera. C. Lutatius şi Hanon lîngă Aegussa.
61 Lupta navală de lîngă Aegussa. C. Lutatius învinge flota cartaginezilor.
62 Cartaginezii cer pace prin Hamilcar Barcas. Condiţiile pentru pace.
63 Tratatul de pace cu cartaginezii. Consideraţii asupra primului război punic.
64 Comparaţie între romani şi cartaginezi.
65 După încheierea tratatului, romanii au avut un scurt război cu faliscii, iar cartaginezii unul greu cu mercenarii lor.
66 Originea războiului african. Africanii (libyenii) şi mercenarii cartaginezilor trec din Sicilia în Africa (Libya). De la Cartagina sînt trimişi la Sicca. Ei exagerează suma ce trebuiau s-o primească din urmă ca soldă.
67 Răscoala mercenarilor. Hanon nu poate să-i domolească. Răsculaţii îşi aşază tabăra la Tunes.
68 Cartaginezii le promit orice, dar mercenarii îşi măresc mereu pretenţiile. Gescon este luat ca arbitru.
69 Spendios şi Mathos întărîtă pe răsculaţi, care îi aleg comandanţi.
70 Mercenarii prind pe Gescon şi încep războiul pe faţă. Aţiţă pe africani împotriva cartaginezilor şi asediază Utica şi Hippacra (Hippo).
71 Situaţia grea a cartaginezilor.
72 Pretenţiile aspre ale cartaginezilor faţă de supuşi.
73 Pregătirile cartaginezilor. Hippacra (Hippo) şi Utica asediate de răsculaţi. Aşezarea Cartaginei. Tunes.
74 Hanon, însărcinat să lupte împotriva mercenarilor, conduce prost operaţiile lîngă Utica şi apoi lîngă Gorza.

https://biblioteca-digitala.ro

75 Hamilcar Barcas liberează Utica de asediu, trece fluviul Macara prin vad şi atacă din spate pe păzitorii podului.
76 Hamilcar bate pe răsculaţi.
77 Spendios hărţuieşte din nou pe Hamilcar.
78 Numidul Naravas trece de partea lui Hamilcar. Hamilcar învinge în luptă pe răsculaţi.
79 Mercenarii din Sardinia părăsesc pe cartaginezi şi Africa. Spendios atîtă pe răsculaţi.
80 Galul Autaritos caută să înfurie pe răsculaţi, care ucid pe Gescon.
81 Cruzimi ale răsculaţilor.
82 Neînţelegeri între comandanţii cartaginezilor Hamilcar şi Hanon. Proviziile cartaginezilor pier într-un naufragiu. Hippacra (Hippo) şi Utica trec de partea răsculaţilor. Răsculaţii asediază Cartagina.
83 Hieron ajută pe cartaginezi.
84 Hamilcar hărţuieşte pe răsculaţi, apoi îi împresoară. Răzbiţi de foame, răsculaţii se mănîncă unul pe altul.
85 Spendios se predă lui Hamilcar. O mulţime de răsculaţi este ucisă. Localitatea Prion din apropierea Cartaginei.
86 Mathos este asediat la Tunes. Spendios este spînzurat pe cruce. Hanibal este prins de Mathos şi pus pe cruce.
87 Hanon şi Hamilcar se împacă şi hărţuiesc pe Mathos. Oraşul Leptis. Mathos este învins şi făcut prizonier.
88 Pacificarea Africii (Libyei). Hippacra şi Utica cucerite. Sfîrşitul războiului african. Cartaginezii se retrag din Sardinia, care rămîne romanilor.

CARTEA A II-A

1 Rezumatul cărţii I. Hamilcar trimis în Spania (Iberia). Murind Hamilcar, comandant al trupelor cartagineze este numit Hasdrubal.
2 Întîmplările din Illyria. Regele illyrilor Agron. Etolienii asediază Medion.
3 Agron ajută pe medionieni. Înfrîngerea etolienilor lîngă Medion.
4 Moartea lui Agron, după care urmează la tronul Illyriei Teuta. Corăbierii ei pustiesc mările.
5 Phoinice este predat illyrilor de mercenarii galli. Scerdilaidas, comandantul illyrilor. Illyrii învîng în luptă pe epiroţi.
6 Etolienii şi aheenii aleargă în ajutorul epiroţilor. Helicranon. Epiroţii fac armistiţiu cu illyrii. Epiroţii şi acarnanii încheie tratatul de alianţă cu illyrii. Nerecunoştinţa epiroţilor.
7 Digresiune asupra perfidiei gallilor.
8 Teuta continuă pirateriile. Asediază Issa. Romanii intervin şi trimit pe C. şi L. Coruncanius delegaţi la Teuta. Unul din aceşti delegaţi este ucis la întoarcere din ordinul reginei.
9 Illyrii ocupă prin viclenie Epidamnos (Dyrrachium), apoi sînt alungaţi. Asediază Corcyra.
10 Illyrii bat flota aheenilor lîngă insulele Paxos. Marcus din Cerynia. Corcyra se predă illyrilor. Demetrios din Pharos comandant al garnizoanei din Corcyra.

https://biblioteca-digitala.ro

11 Expediția romanilor în Illyria. Consulii Cn. Fulvius și A. Postumius. Demetrios din Pharos și corcyrienii se predau romanilor, apoi Apollonia și Epidamnos. Ardiaeii sînt supuși. Parthenienii, atintanii, locuitorii Issei, se supun. Pierderi lîngă Nutria. Arbon și Rhizon. Romanii pun conducător pe Demetrios din Pharos în partea supusă de ei din Illyria.
12 Pacea încheiată cu Teuta. Romanii sînt admiși la jocurile isthmice.
13 Spania (Iberia). Hasdrubal întemeiază Noua Cartagină. Tratatul romanilor cu Hasdrubal.
14 Gallia Cisalpina. Forma Italiei este triunghiulară. Forma și hotarele Galliei Cisalpine.
15 Fertilitatea Galliei Cisalpine. Gallii alpini. Galli transalpini.
16 Muntele Apenninus. Fluviul Padus.
17 Etruscii (tyrrhenienii) din partea superioară a Italiei alungați de galli. Gallii transpadani și cispadani. Felul de viață al gallilor cisalpini.
18 Năvălirea gallilor pe teritoriul roman.
19 Gallii învîng pe romani în țara camertinilor, apoi sînt învinși la rîndul lor de către romani. Generalul L. Caecilius cade în luptă. Gallii senoni sînt distruși. Colonia Sena.
20 Boiii și etruscii sînt învinși lîngă lacul Vadimon. După o nouă înfrîngere ei cer pace. Romanii se călesc în războaiele cu gallii.
21 Noi mișcări ale gallilor. Boiii își ucid regii. Legea agrară a lui C. Flaminius. Cauza războiului din Gallia Cisalpină.
22 Insubrii și boiii atîță pe gaesati. Teama romanilor.
23 Izbucnirea războiului din Gallia Cisalpină. Venetii și Cenomanii aliați cu romanii. Trupele dușmanilor. Consulul L. Aemilius. Însemnatele pregătiri ale romanilor.
24 Trupele romanilor și ale aliaților. Legiunea romană.
25 Gallii pustiesc Etruria (Tyrrhenia). Romanii sînt învinși lîngă Faesulae.
26 L. Aemilius aleargă în ajutor și salvează pe cei rămași în viață. Gallii se înapoiază în patrie.
27 După plecarea lor, le iese înainte consulul C. Atilius, care se întorcea din Sardinia; gallii sînt astfel prinși între două armate romane.
28 Linia de bătaie cu două fronturi a gallilor. Gaesatii luptă goi. În lupta cavaleriei cade C. Atilius. Bătălia de lîngă Telamon.
29 Avantajele și dezavantajele liniei de bătaie cu două fronturi a gallilor. Strigătele războinice ale gallilor.
30 Gaesatii sînt puși pe fugă de sulițașii romani. Armata gallilor este învinsă datorită superiorității armamentului roman.
31 Numărul celor uciși. L. Aemilius pustiește țara boiilor, apoi se întoarce la Roma. Consulii următori, Q. Fulvius și T. Manlius, silesc pe boii să se supună romanilor.
32 P. Furius și C. Flaminius pornesc război împotriva insubrilor. Steagurile de aur ale insubrilor. Neîncrederea romanilor în ajutoarele cenomanilor.
33 Insubrii sînt învinși datorită iscusinței tribunilor. Săbiile proaste ale gallilor. Îndrăzneala lui Flaminius.

https://biblioteca-digitala.ro

34 Insubrii cer pace, dar li se refuză. Consulii asediază Acerrae. Marcelus bate pe insubri lîngă Clastidium. Cn. Scipio cucereşte Acerrae şi Mediolanum.
35 Insubrii se predau romanilor şi astfel ia sfîrşit războiul din Gallia Cisalpină. Cîteva cuvinte despre modul de a rezista la barbari.
36 In Spania (Iberia), Hanibal ia conducerea după moartea lui Hasdrubal.
37 Polybios trece la ultima parte a introducerii din cele două cărţi. Istoria grecilor şi a Achaiei.
38 Numele aheenilor. Liga aheeană. Vechi principii ale aheenilor.
39 Grecii din Italia adoptă principiile aheenilor. Lacedemonienii şi thebanii iau ca arbitrii pe aheeni.
40. Autorii formării ligii aheene : Aratos, Philopoimen, Lycortas.
41 Întemeierea ligii aheene. Liga veche. Cele douăsprezece cetăţi confederate. Vechea ligă distrusă de macedoneni. Începutul restabilirii ligii.
42 Elogiul politicii aheene.
43 Marcus din Ceryneea strateg al aheenilor. Aratos alătură la liga aheeană Sicyon, Corint şi Megara. Aratos, ca strateg al ligii, se opune macedonenilor şi etolienilor. Antigonos Gonatas, rege al macedonenilor.
44 Aheenii aliaţi ai etolienilor împotriva lui Demetrios. Tiranii renunţă la tiranie şi se unesc cu aheenii. Lydiadas, tiranul Megalopolisului.
45 Etolienii susţin pe Antigonos Doson şi pe Cleomenes împotriva aheenilor. Aratos strică planurile etolienilor.
46 Cleomencs, regele lacedemonienilor, cucereşte mai multe oraşe aheene. Războiul lui Cleomenes.
47 Aratos urmăreşte alianţa cu Antigonos.
48 In acest scop se foloseşte de mijlocirea megalopolitanilor. Megalopolitanii Nicophanes şi Cercidas trimişi în delegaţie la Antigonos.
49 Instrucţiunile date delegaţilor.
50 Antigonos făgăduieşte alianţă. Aheenii duc singuri războiul sub conducerea lui Aratos.
51 Aheenii suferă înfrîngeri lîngă Lycaion, lîngă Ladoceea şi lîngă Hecatombaion. Aheenii şi Aratos cheamă pe Antigonos.
52 Cleomenes cucereşte mai multe oraşe aheene, iar Corintul i se predă. Aratos oferă lui Antigonos Acrocorintul. Antigonos în Peloponcs.
53 Aheenii ocupă Argosul, pe care Cleomenes încearcă în zadar să-l ia înapoi.
54 Antigonos ocupă Acrocorintul şi alungă garnizoanele lui Cleomenes. Antigonos smulge de la Cleomenes mai multe oraşe.
55 Cleomenes năvăleşte în Megalopolis şi se poartă crud cu megalopolitanii. Thearces clitorianul.
56 Digresiune asupra istoricului Phylarchos, a cărui povestire nu se potriveşte cu a lui Aratos. Exagerează lucrurile triste, de exemplu în cele ce povesteşte despre Mantineea. Una este tragedia şi alta istoria.

https://biblioteca-digitala.ro

57 Mantineea se predase lui Cleomenes. Fusese apoi luată de Antigonos şi tratată cu blîndeţe. Mantineenii sînt nerecunoscători faţă de bunătatea aheenilor.
58 Mantineenii trec din nou de partea lui Cleomenes şi ucid pe cei din garnizoana aheenilor. Trădarea mantineenilor ar fi meritat cea mai grea predeapsă. Minciunile lui Phylarchos despre mantineeni.
59 Phylarchos povesteşte născociri impresionante despre Aristomachos argeeanul.
60 Aristomachos a fost ucis pe bună dreptate.
61 Istoricul trebuie să povestească nu numai faptele nedrepte, ci şi acţiunile frumoase şi drepte. Megalopolitanii resping cu demnitate mărinimia lui Cleomenes. Despre virtuţile lor Phylarchos nu spune nimic.
62 Phylarchos exagerează prada luată de la lacedemonieni din Megalopolis. Mijloacele puţine ale peloponesienilor.
63 Alte afirmaţii false ale lui Phylarchos.
64 Cleomenes pustieşte teritoriul argeenilor.
65 Antigonos duce trupele împotriva Laconiei. Tabăra lui Cleomenes şi linia de bătaie de lîngă Sellasia, Euas, Olympos, Oinus. Periecii spartanilor.
66 Tabăra lui Antigonos lîngă rîul Gorgylos. Linia de bătaie a lui Antigonos şi a lui Cleomenes.
67 Lupta. Sfatul înţelept al lui Philopoimen.
68 Antigonos laudă pe Philopoimen. Nepriceperea lui Eucleidas, fratele lui Cleomenes, care este pus pe fugă.
69 Vitejia lui Philopoimen. Lupta dintre regi. Lacedemonienii sînt împrăştiaţi. Cleomenes fuge la Alexandria.
70 Antigonos pune stăpînire pe Sparta, apoi se întoarce în patrie fiind încărcat cu onoruri de către greci. Moartea lui Antigonos.
71 În aceeaşi vreme moare şi Ptolemaios şi Seleucos. Concluzie. Legătura primelor două cărţi ale *Istoriilor* lui Polybios cu cele următoare.

CARTEA A III-A

1 Introducere, limitele *Istoriilor*.
2—3 Subiectul părţii a doua a *Istoriilor*.
4 Subiectul adaosului la partea a doua a *Istoriilor*.
5 Subiectul părţii a treia a *Istoriilor*.
6 Cauzele războiului al doilea punic. Deosebirea dintre cauză, început şi pretext. Exemplu: războiul lui Alexandru cu perşii.
7 Cauza, pretextul şi începutul războiului romanilor cu Antioh.
8 Părerea lui Q. Fabius Pictor despre cauzele războiului al doilea punic.
9 Prima cauză a războiului al doilea punic.
10 A doua şi a treia cauză a războiului al doilea punic.
11 Ura lui Hanibal împotriva romanilor.
12 Sfaturi ale lui Polybios.
13 Începuturile războiului lui Hanibal. Hanibal supune pe olcadi.
14 Supune pe vaccaei, pe carpetani. Alte populaţii din Spania se supun cartaginezilor.

https://biblioteca-digitala.ro

15 Soliile saguntinilor la romani. Solia romanilor la Hanibal. Cartagina Nouă. Solii romani pleacă la Cartagina.
16 Evenimente din Illyria. Demetrios din Pharos părăseşte pe romani. Consulul L. Aemilius este trimis în Illyria.
17 Aşezarea Saguntului. Hanibal atacă şi cucereşte Saguntul.
18 Războiul din Illyria cu Demetrios din Pharos. Consulul Aemilius ia cu forţa Dimale. Asediază Pharos. Stratagema lui Aemilius.
19 Armata lui Demetrios este pusă pe fugă de romani. Demetrios fuge la Filip. Demetrios piere la asaltul Messenei. Aemilius se întoarce la Roma cu triumf.
20 Ce au făcut romanii după sosirea ştirii în legătură cu cucerirea Saguntului. Povestea cu copiii aduşi la senat. Critica împotriva istoricilor Chaireas şi Sosylos, care falsifică adevărul. Delegaţia romană trimisă la Cartagina.
21 Discuţia dintre delegaţii romanilor şi cartaginezi.
22 Primul tratat al romanilor cu cartaginezii. Vechea limbă latină.
23 Comentariul lui Polybios la acest tratat.
24 Al doilea tratat. Comentariul lui Polybios.
25 Tratatul dinaintea primului război punic. Jurămîntul pe Iupiter Lapis.
26 Tratatul pe tabla de aramă. Greşeala lui Philinos în privinţa acestui tratat.
27 Tratatul după primul război punic. Tratatul după războiul din Africa. Tratatul cu Hasdrubal.
28 Părerea autorului despre dreptatea romanilor în primul război punic.
29 Dreptatea romanilor în al doilea război punic.
30 Saguntinii aliaţi ai romanilor.
31 Pentru ce insistă Polybios asupra acestor amănunte.
32 Foloasele istoriei universale.
33 Romanii lasă pe cartaginezi să aleagă între război şi pace. Pregătirea lui Hanibal pentru expediţia în Italia. Tablele de aramă ale lui Hanibal de la Lacinium.
34 Hanibal aşteaptă pe solii gallilor.
35 Trece Ebrul şi supune ţinuturile Spaniei din această parte, pe care le lasă sub comanda lui Hanon. Trece Pirineii.
36 Geografia trebuie unită cu istoria.
37 Asia, Africa, Europa.
38 Părţile de la Apus şi de la nord sînt necunoscute.
39 Întinderea posesiunilor cartaginezilor în Africa. Lungimea drumului străbătut de Hanibal.
40 Consulii Publius Cornelius şi Tiberius Sempronius. Întemeierea coloniilor Placentia şi Cremona. Boii şi insubrii se răscoală. Asediază Mutina. Alungă şi apoi asediază pe pretorul Lucius Manlius.
41 Publius Cornelius Scipio navighează spre Spania. Tiberius Sempronius se gîndeşte să asedieze Cartagina. Scipio acostează la Massilia în timp ce Hanibal soseşte la Ron.
42 Hanibal se pregăteşte să treacă fluviul. Trimite înainte pe celălalt mal pe Hanon, fiul lui Bomilcar.
43 Hanibal trece Ronul, învingînd printr-o stratagemă pe barbarii ce se aflau pe malul celălalt.

https://biblioteca-digitala.ro

44 Trimite în cercetare pe călăreţii numizi. Magilus, căpetenia gallilor din cîmpia Padului, se duce în tabăra cartaginezilor şi le promite ajutor. Hanibal adresează armatei sale cuvinte de îmbărbătare.
45 Călăreţii numizi trimişi în cercetare sînt puşi pe fugă de călăreţii romani. Scipio porneşte spre tabăra lui Hanibal.
46 Trecerea elefanţilor.
47 Hanibal înaintează pe lîngă Ron. Cursul acestui fluviu. Gallii ardieni. Ce spun alţii despre drumul lui Hanibal.
48 Critica metodei urmate de unii istorici în descrierea trecerii Alpilor de către Hanibal şi consideraţiile lui Polybios.
49 Scipio se întoarce în Italia şi trimite pe fratele său în Spania. Hanibal în ţinutul allobrogilor.
50 Hanibal începe ascensiunea Alpilor. Este atacat de allobrogi.
51 Ucide o mare parte din allobrogi, iar pe ceilalţi îi pune pe fugă.
52 Continuă ascensiunea Alpilor. Alpinii încearcă să-l înşele, prefăcîndu-se binevoitori.
53 Armata lui Hanibal era aproape să fie nimicită de alpini. După nouă zile de mers, Hanibal ajunge pe vîrful Alpilor.
54 De pe culmile Alpilor arată soldaţilor Italia. Începe să coboare.
55 Zăpezile în Alpi. Drumul prin prăpăstii.
56 Sosirea în cîmpia Padului. Numărul trupelor rămase. Publius Cornelius Scipio se apropie de Padus.
57 Intenţia de a povesti în alt loc despre celelalte părţi ale lumii.
58 Greutatea de comunicaţii în trecut. Greşeli justificabile ale celor vechi.
59 Lungi călătorii ale lui Polybios.
60 Hanibal îşi reface trupele. Supune pe gallii taurini.
61 Hanibal şi Scipio sînt uimiţi că se află în apropiere unul de celălalt. Mare tulburare la Roma produsă de sosirea cartaginezilor în Italia. Rechemarea consulului Tiberius Sempronius din Sicilia.
62 Hanibal îndeamnă pe soldaţi.
63 Cuvîntarea lui Hanibal adresată armatei.
64 Scipio între Padus şi Ticinus. Îndemn adresat soldaţilor.
65 Lupta dintre călăreţi la Ticinus. Cavaleria lui Scipio este pusă pe fugă.
66 Scipio, rănit, se retrage dincoace de Padus. Hanibal trece Padul. Gallii se unesc cu Hanibal. Scipio şi Hanibal lîngă Placentia.
67 Gallii auxiliari ai romanilor trec de partea lui Hanibal. Boiii i se alătură lui Hanibal. Scipio se retrage la Trebia.
68 Hanibal îl urmăreşte. Scipio trece Trebia. Tiberius Sempronius se uneşte cu Scipio.
69 Hanibal ia prin trădare Clastidium. Gallii hărţuiţi de Hanibal cer ajutor romanilor. Lupta cavaleriei favorabilă romanilor.
70 Sempronius vrea să dea bătălia împotriva voinţei lui Scipio. Şi Hanibal doreşte să lupte.
71 Hanibal pregăteşte o cursă. Locurile potrivite pentru cursă. Hanibal aşază pe Magon în locul unde a pregătit cursa. Atrage pe Sempronius la luptă.
72 Sempronius scoate armata într-o zi ceţoasă şi rece. Trece cu greutate Trebia. Linia de bătaie a lui Hanibal.

https://biblioteca-digitala.ro

73 Bătălia de la Trebia.
74 Romanii sînt înfrînți. Trupele rămase se retrag la Placentia. Cartaginezii rămîn învingători. Toți elefanții pier, cu excepția unuia singur.
75 În zadar încearcă Sempronius să ascundă înfrîngerea. Noi pregătiri ale romanilor. Cn. Servilius și C. Flaminius aleși consuli. Regele Hieron trimite romanilor ajutoare.
76 Cn. Cornelius Scipio supune Spania pînă la fluviul Ebru. Prinde pe Hanon și pe Indibilis. Hasdrubal surprinde și ucide pe o parte din soldații romani. Scipio iernează la Tarragona.
77 Consulii C. Flaminius și Cn. Servilius. Hanibal, în timpul iernării în Gallia Cisalpină, își atrage bunăvoința aliaților romanilor.
78 Travestirile lui Hanibal în tabăra de iarnă. Diferite căi de trecere din Gallia Cisalpină în ținutul romanilor. Hanibal alege drumul prin mlaștini.
79 Hanibal se îndreaptă spre Etruria, trecînd prin mlaștini. Greutățile drumului prin mlaștini. Hanibal pierde un ochi.
80 După intrarea în Etruria, Hanibal se gîndește să atragă la luptă pe Flaminius.
81 Despre folosul strategic pe care-l prezintă cunoașterea caracterului și firii comandantului inamic.
82 Mișcări strategice ale lui Hanibal în Etruria. Trecînd pe lîngă Faesule pustiește ogoarele. Flaminius urmărește pe dușman, cu toate că ceilalți îl sfătuiesc să nu facă acest lucru. Cortona. Lacul Trasimenus.
83 Descrierea locurilor. Hanibal așază o cursă.
84 Lupta de la lacul Trasimenus. Consulul Flaminius piere în luptă. Înfrîngerea romanilor.
85 Hanibal oprește pe prizonierii romani și dă drumul aliaților romanilor. La Roma, poporul este consternat. Senatul își păstrează demnitatea.
86 Servilius trimite ajutor lui Flaminius. O nouă înfrîngere a lui C. Centenius. Hanibal se îndreaptă spre Marea Adriatică.
87 Hanibal lasă armata să se antreneze. Africanii înarmați ca romanii. Hanibal trimite un sol la Cartagina. Q. Fabius Maximus ales dictator. M. Minucius comandant al cavaleriei.
88 Hanibal ia măsuri pentru îngrijirea cailor bolnavi. Cele trei părți ale Apuliei. Luceria, Vibonium. Fabius și Hanibal la Aecae.
89 Tactica de zăbovire a lui Fabius.
90 Împotrivirea lui Marcus. Cartaginezii trec la Samnium. Hanibal se îndreaptă spre cîmpia Campaniei. Nici un oraș al Italiei nu trece de partea lui Hanibal.
91 Așezarea și bogăția cîmpiei Campaniei. Cîmpiile Flegreene.
92 Hanibal lîngă Volturnus. Devastează Campania. Fabius îi întinde o cursă.
93 La întoarcere, Hanibal evită cursa lui Fabius printr-o stratagemă.
94 Romanii sînt păcăliți și Hanibal se întoarce fără nici o pierdere. Fabius pleacă la Roma, lăsînd comanda lui Minucius.

https://biblioteca-digitala.ro

95 Situaţia în Spania. Hasdrubal. Hamilcar, comandant al flotei. Cn. Scipio. Locuitorii Massiliei prieteni romanilor.
96 Cn. Scipio învinge pe cartaginezi într-o luptă navală. Flota cartaginezilor lîngă Sardinia. Servilius urmăreşte flota cartagineză. Cercina. Cossyra.
97 Publius Scipio este trimis în Spania cu o nouă flotă. Casius şi Publius Scipio acţionează împreună. Trec Ebrul.
98 Ostaticii iberilor daţi cartaginezilor sînt ţinuţi în Saguntum. Abilyx, nobil spaniol. Bostar, comandant al cartaginezilor, subaltern al lui Hasdrubal.
99 Abilix predă prin înşelăciune ostaticii iberi lui Scipio. Romanii trimit pe ostatici la familiile lor.
100 Hanibal îşi aşază tabăra lîngă Gerunium. Muntele Liburmus. Hanibal cucereşte Gerunium şi adună acolo grîu.
101 Minucius comandă trupele în lipsa lui Fabius. Cetăţuia Calena. Hanibal la Gerunium. Succesul lui Minucius.
102 Ucide pe oamenii lui Hanibal trimişi după provizii. Hanibal îşi apără cu greutate tabăra.
103 La Roma toţi laudă pe Minucius şi vorbesc de rău pe Fabius. Pentru prima dată sînt numiţi doi dictatori în acelaşi timp. Fabius şi Minucius îşi împart trupele.
104 Neînţelegerile romanilor sînt în folosul lui Hanibal. El pregăteşte o cursă lui Minucius, care nu bagă de seamă aceasta.
105 Minucius este respins de duşmani, dar Fabius îl salvează.
106 Noii consuli L. Aemilius şi C. Terentius Varro. Cn. Servilius şi M. Regulus proconsuli. Pretorul L. Postumius este trimis în Gallia.
107 Hanibal ocupă la Cannae citadela şi taie romanilor posibilitatea de aprovizionare. Romanii se hotărăsc să dea lupta. Toate speranţele sînt puse în L. Aemilius. Opt legiuni consulare. Legiunea romană.
108—109 Cuvîntarea lui Aemilius adresată soldaţilor.
110 Romanii la Cannae. Între consulii L. Aemilius şi C. Terentius sînt neînţelegeri. Consulii au comanda pe rînd cîte o zi. Romanii sînt învingători într-o luptă uşoară.
111 Hanibal îşi îndeamnă oamenii.
112 L. Aemilius nu doreşte să dea lupta, însă C. Terentius, dimpotrivă, arde de nerăbdare să se lupte. Cei din Roma sînt cuprinşi de teamă.
113 C. Terentius orînduieşte linia de bătaie lîngă Aufidus în apropiere de Cannae.
114 Linia de bătaie a lui Hanibal este rînduită în formă de semilună.
115 Bătălia de la Cannae.
116 L. Aemilius cade în luptă. Cad şi Regulus şi Servilius. C. Terentius scapă cu viaţă.
117 Înfrîngerea de la Cannae. Pier şaptezeci de mii de romani şi sînt făcuţi prizonieri zece mii.
118 Urmările luptei de la Cannae. Italia de jos trece de partea lui Hanibal. Sfîrşitul cărţii a treia.

https://biblioteca-digitala.ro

CARTEA A IV-A

1 Legătura cu faptele descrise înainte. Subiectul cărții a IV-a.
2 Motivele care au îndemnat pe Polybios să trateze acest subiect. Mai întîi pentru că aici se oprește Aratos; apoi aceste evenimente sînt foarte apropiate de epoca autorului. Războiul social al lui Filip și al aheenilor cu etolienii și cu lacedemonienii.
3 Cauzele războiului. Etolienii caută pretexte de război împotriva aheenilor. Dorimachos din Trichone este trimis în numele etolienilor la Phigaleea. El îngăduie piraților să jefuiască pe messenieni.
4 Devastarea casei lui Chyron. Babyrtas. Dorimachos atîță războiul împotriva messenienilor.
5 Dorimachos îndeamnă la război pe Ariston și pe Scopas.
6 Acte piratерești ale etolienilor. Strategul aheenilor, Timoxenos. Taurion, pus conducător în Pelepones de către Antigonos. Aratos ales strateg al aheenilor. Etolienii devastează Messenia.
7 Aheenii hotărăsc să ajute pe messenieni. Luarea în primire de către Aratos a funcției de strateg.
8 Aratos.
9 Aheenii se adună sub arme. Messenienii cer să intre în liga aheeană. Aratos poruncește etolienilor să se retragă din Pelopones, apoi concediază o parte din trupe. Etolienii se pregătesc de plecare. Pheias, insula Eleii. Prietenia etolienilor cu elenii.
10 Aratos observă mișcările etolienilor. Dorimachos și etolienii plănuiesc să atace pe Aratos.
11 Aratos nu folosește bine împrejurările.
12 Lupta de la Caphyai între aheeni și etolieni. Aheenii sînt înfrînți.
13 Etolienii se întorc în patrie trecînd prin istm. Cauza războiului social.
14 Acuzații aduse lui Aratos și apărarea sa.
15 Hotărîri luate în adunarea aheenilor și de etolieni.
16 Obrăznicia etolienilor. Scerdilaidas se unește cu etolienii împotriva aheenilor.
17 Întîmplările din Cynaitha. Trădarea unor cynethieni, care dăduseră orașul în mîna etolienilor.
18 Cum s-a produs trădarea. După luarea orașului, etolienii se îndreptară spre Lusoi și primesc de la locuitori daruri pentru a nu jefui templul Artemidei.
19 Etolienii atacă orașul, răpesc vitele templului Artemidei și incediază Cynaitha. Demetrios din Pharon încearcă să atace pe etolieni la trecerea prin Istm, dar sosește prea tîrziu.
20 Cynethienii își iau pedeapsa pentru cruzimea lor. Studiul muzicii la arcadieni. Nomii lui Philoxenos și ai lui Timotheos.
21 Importanța muzicii în educația poporului grec. Cynethienii s-au sălbăticit din cauza neglijării muzicii. Îndemnul lui Polybios pentru studiul muzicii.
22 Sosirea lui Filip cu armată la Corint și apoi la Tegea. Dezordini la Sparta. Trei dintre eforii favorabili etolienilor fac să fie ucis Adeimantos și alți filomacedoneni.

https://biblioteca-digitala.ro

23 Eforii trimit soli la Filip, acuzînd pe Adeimantos şi proclamînd prietenia lor faţă de rege.
24 Regele Filip nu găseşte necesar să intervină împotriva lacedemonienilor.
25 Aliaţii se întrunesc cu Filip la Corint. Plîngerile lor împotriva etolienilor. Se hotăşte războiul împotriva etolienilor.
26 Începutul războiului „aliaţilor". Filip trimite o scrisoare etolienilor pentru o ultimă tentativă de pace.
27 Etolienii aleg strateg pe Scopas. Consideraţii asupra ticăloşiei acestui popor.
28 Contemporaneitatea evenimentelor din Italia, Grecia şi Iberia şi legăturile dintre ele.
29 Pregătirile lui Filip. Înţelegerea cu Scerdilaidas.
30 Trimiterea solilor la aliaţi. Nobila pu tare a acarnanilor. Nesinceritatea epiroţilor. Soli trimişi la Ptolemaios pentru a-l îndemna să nu ajute cu nimic pe etolieni.
31 Refuzul messenienilor de a intra imediat în război.
32 Politica nesigură a messenienilor în trecut şi în prezent.
33 Polybios îndeamnă pe messenieni şi pe megalopolitani să trăiască în bună înţelegere.
34 Lacedemonienii, în urma tulburărilor interne, se îndepărtează de liga aheeană.
35 Se aliază cu etolienii.
36 Lacedemonienii pornesc cu război împotriva argeenilor şi a aheenilor. Cuceresc mai multe oraşe. Şi eleenii pornesc cu război împotriva aheenilor.
37 Aratos, fiul lui Aratos, strateg al aheenilor. Scopas, strateg al etolienilor. Evenimente petrecute în acelaşi timp în Iberia, în Illyria, în Siria şi în Egipt.
38 Războiul dintre rodieni şi bizantini. Aşeza ea Bizanţului şi bogăţiile lui.
39 Descrierea Pontului Euxin. Cele două Bosforuri. Fluviile cară mereu aluviuni în Pont.
40 Necesitatea pentru istoric de a se interesa de fenomenele naturale. Pontul Euxin se va împotmoli cu timpul. Lacul Meotic.
41 „Stethe" în Pontul Euxin, în faţa gurilor Istrului.
42 Apa Pontului Euxin este mai dulce decît a Mării Mediterane.
43 Descrierea Bosforului Tracic.
44 Poziţia maritimă favorabilă a Bizanţului faţă de cea a Chalcedonului.
45 Poziţia nefavorabilă pe uscat din cauza tracilor şi a gallilor. Comontorius, regele gallilor.
46 Cavaros, regele gallilor. Copleşiţi de tributuri, după ce au cerut în zadar ajutor de la greci, bizanţii impun navigatorilor o taxă de trecere în Pont.
47 Rodienii trimit în zadar soli la Bizanţ. Declaraţia de război a rodienilor, care cer ajutor lui Prusias.
48 Aliaţii cer ajutor lui Attalos, lui Achaios şi lui Antioh.
49 Motivele intervenţiei lui Prusias împotriva bizanţilor. Începutul războiului dint e rodieni şi bizanţi.
50 Prusias cucereşte de la bizanţi Hieronul. Flota rodienilor.

https://biblioteca-digitala.ro

51 Rodienii reuşesc pe cale diplomatică să-i lipsească pe bizanţi de ajutorul lui Achaios. Moartea lui Tiboitas în timp ce venea din Macedonia în ajutorul bizanţilor.
52 Sfîrşitul războiului prin mijlocirea lui Cavaros, regele gallilor. Condiţiile păcii.
53 Situaţia politică din insula Creta. Cnossienii şi gortynienii domină insula, cu excepţia Lyttosului. Polyrrhenii şi alţii părăsesc pe conssieni. Neînţelegerile dintre gortynieni.
54 Lyttos este dărîmat de cnossieni. Lappeii primesc în oraşul lor pe lyttieni.
55 Etolienii aliaţi ai cnossienilor. Polyrrhenienii şi lappeii fac alianţă cu Filip şi cu aheenii.
56 Războiul lui Mitridate cu sinopeenii. Rodienii trimit acestora diferite ajutoare. Aşezarea oraşului Sinope. Sinopeenii întăresc oraşul şi peninsula pentru preîntîmpinarea unei debarcări a lui Mitridate.
57 Războiul social. Filip se îndreaptă împotriva Etoliei. Etolienii pun stăpînire pe Aegira prin trădare.
58 O parte din locuitori se retrag în cetăţuie. Etolienii atacă cetăţuia, dar sînt puşi pe fugă. Oraşul este astfel eliberat.
59 Etolianul Euripidas, strateg al eleenilor, devastează ţinutul dymeenilor, phareenilor şi al triteenilor, apoi înfrînge pe Miccos Dymeeanul, care ieşise ca să-l urmărească. Fortăreaţa Teichos este ocupată de Euripidas.
60 Dymeenii, phareenii şi triteenii se înţeleg între ei să nu mai plătească tribut ligii aheene şi înrolează pe seama lor mercenari pentru nevoile lor proprii.
61 Filip vine cu armata în Epir. Îndemnat de epiroţi, asediază Ambracos.
62 Scopas năvăleşte în Macedonia şi devastează Dion, necruţînd nici templul.
63 După patruzeci de zile de asediu, Filip pune stăpînire pe Ambracos. Traversează apoi golful Ambraciei, intră în Etolia şi ia prin capitulare Phoitiai. Aşază tabăra lîngă Acheloos, în apropiere de Stratos.
64 Rugat de aheeni, Filip se îndreaptă spre Elida. Aici dă foc oraşului Metropolis şi devastează Conope şi Ithoria.
65 Cucereşte apoi Paianion, Oiniadai şi Elaios din Calydonia. Fortifică Oiniadai.
66 Filip se întoarce în Macedonia. Vine la el Demetrios din Pharos. Legătura cu evenimentele petrecute în acelaşi timp în Iberia şi în Illyria.
67 Dorimachos, ales strateg al etolienilor, devastează Epirul. Filip vine la Corint şi convoacă pe aheeni.
68 Euripidas, mergînd să devasteze Sicionia, dă peste Filip, care se îndrepta spre Caphyai.
69 Euripidas îşi părăseşte în chip ruşinos soldaţii, care sînt înfrînţi de macedoneni.
70 De la Caphyai, Filip se îndreaptă spre Psophis, lîngă care aşază tabăra. Fluviul Erymanthos.
71 Atacă prin surprindere oraşul şi-l cucereşte.

https://biblioteca-digitala.ro

72 Apărătorii se retrag în cetățuie, dar pe urmă se predau. Filip dă aheenilor orașul și pleacă spre Lasion.
73 Lasion și Stratos se predau și sînt date aheenilor. Olympia. Filip devastează Elida. Bogăția teritoriului Elidei. Viața particulară a eleenilor.
74 Pacea este bunul cel mai de preț. Sfaturi date de autor eleenilor.
75 Filip asediază și cucerește fortăreața Thalamas, punînd mîna pe o pradă imensă, apoi se întoarce în Olympia.
76 Intrigile lui Apelles, tutorele lui Filip, pentru a pune în lumină rea pe aheeni.
77 Elogiul lui Filip. Acțiunea regelui Macedoniei în Triphylia. Etolienii trimit ajutoare eleenilor sub comanda lui Phillidas. Așezarea Triphyliei și orașele ei. Alipheira.
78 Măreața statuie a Atenei în Alipheira. Filip asediază și cucerește acest oraș.
79 Nesinceritatea etolienilor față de aliați. Typaneiai. Hypana și Phialeia se predau lui Filip.
80 Lepreon se predă lui Filip. Samicon și toată Triphylia supuse de Filip. Filip vine la Megalopolis.
81 Cheilon încearcă la Sparta să dobîndească tronul. Ucide pe efori. Licurg scapă cu greutate. Cheilon nu reușește să-și ajungă scopul. Situația rea a lacedemonienilor.
82 Filip petrece ultima parte a iernii la Argos. Apelles continuă intrigile sale împotriva lui Aratos; el obține să fie ales strateg Eperatos, un partizan al său.
83 Filip cucerește fortăreața Teichos și o restituie dymeenilor. Pustiește ținutul eleenilor.
84 Apelles acuză pe Aratos că trădează pe regele macedonenilor.
85 Aratos, fiind chemat de rege și acuzat de Apelles, cere să se facă cercetări.
86 În cele din urmă se descoperă nevinovăția lui Aratos și răutatea lui Apelles.
87 Apelles continuă intrigile. Testamentul prudent al lui Antigonos. Filip se duce să petreacă iarna în Argos.

CARTEA A V-A

1 Eperatos ia în primire funcția de strateg la aheeni. Filip se împacă din nou cu Aratos. Contribuția aheenilor pentru război.
2 Filip se hotărăște să poarte războiul pe mare. Apelles complotează cu Leontios și cu Megaleas. Filip pleacă din Corint cu flota.
3 Eleenii fortifică Cyllene. Filip pleacă spre Cephallenia. Orașele Pronnoi și Palus. Așezarea Cephalleniei.
4 Filip asediază Palus. Din cauza perfidiei lui Leontios, orașul nu este cucerit.
5 Expediția lui Licurg în Messenia și a lui Dorimachos în Tesalia. Filip se hotărăște să năvălească în Etolia. Ancorează lîngă Limnaia.
6 Acarnanii se alătură lui Filip. Regele se îndreaptă împotriva Thermonului.

https://biblioteca-digitala.ro

7 Leontios încearcă în zadar să schimbe hotărîrea regelui. Filip trece Acheloul. Ocupă oraşul Metapa de lîngă lacul Trichonis.
8 Soseşte la Thermon. Bogăţia acestui oraş. Macedonenii iau lucrurile cele mai preţioase, iar celorlalte le dau foc.
9 Distrugerea templului. Răzbunarea lui Filip este prea cumplită. Antigonos a fost mai blînd odinioară faţă de lacedemonieni.
10 La fel Filip, fiul lui Amyntas, faţă de atenieni şi Alexandru faţă de thebani şi de perşi. O dată cu înaintarea în vîrstă, Filip devine mai rău.
11 În purtarea sa de la Thermon, Filip s-a lăsat prea mult împins de mînie. Dreptul războiului. Deosebirea dintre purtarea unui tiran şi a unui rege.
12 Învingerea duşmanilor prin bunătate şi dreptate este cea mai strălucită victorie. Filip a fost rău sfătuit de Demetrios din Pharos.
13 Etolienii atacă ariergarda armatei macedonene care se înapoia din Thermon. Filip devastează Paphia şi Metapa. Acrai, Conope. Trece fluviul Acheloos şi aşază tabăra în apropiere de Stratos.
14 Filip se duce cu armata la Limnaia, unde se afla flota. Invită la un ospăţ pe comandanţi ; printre ei se află Megaleas şi Leontios, care nu erau bucuroşi de succesele regelui.
15 Leontios şi ai săi atacă pe Aratos. Megaleas şi Crinon sînt băgaţi la închisoare.
16 Regele încurajează pe Aratos. Se duce la Leucas. Duşmanii lui Aratos sînt judecaţi şi condamnaţi.
17 Incursiunea lui Licurg în Messenia şi a eleenilor în teritoriul Dymei. Filip pleacă la Corint.
18 De la Corint, Filip porneşte cu armata spre Lacedemona.
19 Regele aşază tabăra la Amyclai, în apropiere de Lacedemona. Pustieşte Laconia pînă la capul Tainaron.
20 Messenienii sosesc la Tegeea prea tîrziu. Aşază tabăra lîngă Glympos. Licurg le atacă tabăra, apoi se înapoiază în Lacedemona.
21 Licurg ocupă cu trupe locurile de pe lîngă Menelaion din apropierea Lacedemoniei. Necesitatea descrierii locurilor.
22 Aşezarea Spartei. Licurg şi lacedemonienii aşteaptă pe Filip. Acesta se pregăteşte să alunge pe Licurg de lîngă Menelaion.
23 Victoria lui Filip şi alungarea lui Licurg de lîngă Menelaion.
24 Întoarcerea lui Filip la Tegeea şi de acolo la Corint.
25 Leontios atîţă pe soldaţi la răzvrătire.
26 Leontios cheamă din Chalcis pe Apelles, care intră în Corint cu mare pompă, dar nu este primit de rege. Megaleas fuge. Filip încearcă o acţiune împotriva Focidei, dar fără rezultat.
27 Filip se duce la Sicyona la Aratos. Leontios este pus în lanţuri şi ucis din ordinul lui Filip.
28 Armistiţiul lui Filip cu etolienii, pe care însă Megaleas îi atîţă împotriva lui Filip. Moartea lui Megaleas şi a lui Apelles.
29 Filip nu încheie pace cu etolienii. Ptolemaios este condamnat la moarte. Licurg fuge la etolieni.
30 Filip petrece iarna în Macedonia. Etolianul Pyrrhias pustieşte Ahaia. Ieşirea din funcţie a strategului Eperatos. Aratos cel Bătrîn strateg al aheenilor. Întîmplări în Asia.

https://biblioteca-digitala.ro

31 Războiul dintre Antioh şi Ptolemaios pentru Coelesyria. Polybios scrie o istorie universală.
32 Începutul este mai mult decît jumătatea oricărei acţiuni.
33 Înainte de Polybios numai Ephoros a scris o istorie universală. Anale notate pe pereţi.
34 Ptolemaios Philopator, rege al Egiptului. Regii dinainte ai Egiptului avuseseră mare grijă de treburile externe ale statului. Ptolemaios Philopator neglijează totul.
35 Cleomenes la Alexandria. Ptolemaios îl neglijează. Sosibios, primul sfetnic al regelui, n-are încredere în Cleomenes.
36 Cleomenes privit cu bănuială la Alexandria.
37 Messenianul Nicagoras oaspete al regelui lacedemonian Archidamos. Cleomenes ucisese mişeleşte pe Archidamos. Nicagoras vine la Alexandria.
38 Prin intermediul lui Nicagoras, Sosibios unelteşte împotriva lui Cleomenes. Acesta este pus sub pază.
39 Cleomenes reuşeşte să scape de sub pază, apoi se sinucide.
40 Întîmplări în Siria. Theodotos, guvernatorul Siriei, părăseşte pe Ptolemaios pentru a trece de partea lui Antioh. Antioh cel Mare, fiul lui Seleucos Callinicos, urmează fratelui său Seleucos la tronul Siriei. Guvernatorii săi, Achaios, Molon şi Alexandru.
41 Răzvrătirea lui Molon, guvernatorul Siriei. Hermeias, primul sfetnic al lui Antioh, este urît de toţi din pricina cruzimii lui. Epigenes îndeamnă pe rege să pornească el însuşi împotriva lui Molon.
42 Hermeias calomniază pe Epigenes. Xenon şi Theodotos Hemiolios sînt trimişi împotriva lui Molon. Hermeias îndeamnă pe Antioh la război împotriva lui Ptolemaios.
43 Căsătoria lui Antioh cu Laodice. Mitridate, regele Pontului. Primele victorii ale lui Molon.
44 Poziţia geografică a Mediei.
45 Puterea mare a lui Molon. Tabăra de la Ctesiphon. Xenoitas este trimis împotriva lui Molon. Cîmpul Marsyas.
46 Theodotos apără fortăreţele Gerrha şi Brochoi. Antioh se retrage. Expediţia lui Xenoitas împotriva lui Molon. Trece Tigrul.
47 Molon încearcă în zadar să împiedice trecerea. Xenoitas îi ocupă tabăra.
48 Întorcîndu-se pe neaşteptate, Molon nimiceşte pe Xenoitas şi armata lui. Cucereşte Seleucia de pe Tigru, apoi Susa. După aceea cucereşte Parapotamia şi Mesopotamia.
49 Antioh deliberează asupra măsurilor ce trebuie luate împotriva lui Molon. Se stabileşte ca regele să facă o expediţie împotriva lui Molon.
50 Datorită vicleniei lui Hermeias, Epigenes este împiedicat să ia parte la expediţie. Răscoala cyrrhestilor. În urma intrigilor lui Hermeias, Epigenes este ucis.
51 Antioh iernează în Antiohia Mygdoniei. Apoi vine la Libba, unde ţine sfat pentru a hotărî pe ce cale să înainteze. Hermeias e de părere să meargă de-a lungul Tigrului; Zeuxis însă îl îndeamnă să treacă fluviul.
52 Trecînd Tigrul, Antioh soseşte la Apollonia. Molon înaintează şi el în Apolloniatida.

https://biblioteca-digitala.ro

53 Lupta dintre Antioh şi Molon.
54 Victoria lui Antioh. Molon şi fraţii săi se sinucid. Cadavrul lui Molon este pus pe cruce.
55 Expediţia lui Antioh împotriva lui Artabazanes. Regatul lui Artabazanes. Pacea încheiată cu el.
56 Complotul prietenilor regelui împotriva lui Hermeias şi moartea acestuia. Antioh se întoarce în Siria.
57 Achaios merge împotriva Siriei, dar armata se revoltă.
58 Războiul lui Antioh cu Ptolemaios pentru Coelesyria. Seleucia, oraşul cel mai însemnat din Siria, era pînă atunci în mîna egiptenilor.
59 Antioh asediază Seleucia pe mare şi pe uscat. Aşezarea Seleuciei. Fluviul Orontes.
60 Antioh atacă Seleucia, care i se predă.
61 Theodotos, trădînd pe Ptolemaios, făgăduieşte lui Antioh Coelesyria. Antioh se îndreaptă spre Coelesyria.
62 Primeşte de la Theodotos Tyrul şi Ptolemais. Cucereşte alte oraşe.
63 Dregătorii lui Ptolemaios caută să facă pe Antioh să-şi încetinească activitatea, iar între timp se pregătesc de război.
64 Organizarea armatei egiptene.
65 Trupele şi comandanţii lui Ptolemaios.
66 Antioh asediază în zadar oraşul Dura. Încheie un armistiţiu cu Ptolemaios. Nădăjduieşte că va putea pune mîna pe Coelesyria.
67 Soliile dintre Antioh şi Ptolemaios pentru pace nu ajung la nici un rezultat.
68 Începe războiul pe mare şi pe uscat. Nicolaos, comandantul suprem al trupelor lui Ptolemaios. Navarhul Perigenes. Antioh primeşte în audienţă pe aradieni. Trecînd pe lîngă Theuprosopon, ajunge la Berytos. Nicarchos şi Theodotos, comandanţii săi. Navarhul Diognetos.
69 Antioh pune pe fugă pe Nicolaos.
70 Philoteria şi Scythopolis se predau lui Antioh. Atabyrion (Tabor) este cucerit. Ceraias şi Hippolochos trec de partea lui Antioh.
71 Arabii se unesc cu Antioh. Acesta cucereşte Abila şi Gadara şi atacă Rhabbatamona. Se duce cu armata în Ptolemais ca să ierneze acolo.
72 Evenimente în Asia Mică. Pednelisseii din Pisidia sînt asediaţi de selgei. Achaios trimite ajutor asediaţilor. Selgeii ocupă toate locurile de trecere. Înşelînd pe selgei, Garsyeris, comandantul trupelor lui Achaios, pătrunde în aceste locuri.
73 Cu Garsyeris se unesc etenneii şi aspendii. Sosind la Pednelissos încearcă fără folos să ajute pe pednelissei. Este atacat de selgei, care în cele din urmă sînt puşi pe fugă, iar Pednelissos este liberat de asediu.
74 Garsyeris asediază pe selgei. Logbasis, delegatul selgeilor, făgăduieşte să predea oraşul lui Achaios.
75 Oamenii se înşală uşor. Cercetarea atentă a istoriei ne fereşte de greşeli. Achaios însuşi vine la Selga. Logbasis unelteşte împotriva patriei sale.

https://biblioteca-digitala.ro

76 Viclеşugul este dat pe faţă, iar Logbasis este ucis. Selgeii fac pace cu Achaios.
77 Attalos răpeşte lui Achaios Eolida şi Mysia.
78 O eclipsă de lună sperie pe gallii din armata lui Attalos. Gallii trecuseră în Asia la invitaţia lui Attalos. Attalos se înapoiază la Pergam.
79 Continuarea războiului pentru Coelesyria. Ptolemaios şi Antioh se pregătesc de luptă. Trupele lui Antioh.
80 Ptolemaios cu armata se aşază în apropiere de Raphia. Antioh îşi aşază tabăra la doi kilometri de a lui Ptolemaios.
81 Acţiunea îndrăzneaţă a lui Theodotos.
82 Bătălia de la Raphia. Linia de bătaie a lui Ptolemaios şi a lui Antioh.
83 Regii îşi îndeamnă trupele.
84 Începutul luptei de la Raphia. Lupta elefanţilor. Elefanţii libyeni se tem de cei indieni. Aripa stîngă a lui Ptolemaios este învinsă.
85 Aripa dreaptă învinge. Lupta falangelor. Falanga lui Antioh este pusă pe fugă.
86 Ptolemaios învingător. Numărul morţilor. Oraşele Coelesyriei se predau lui Ptolemaios.
87 Antioh cere pace. Ptolemaios încheie pace cu Antioh.
88 Nenorocirea rodienilor, care le-a adus însă folos. Darurile trimise acestora de Gelon şi de Hieron.
89 Darurile lui Ptolemaios, Antigonos şi Seleucos.
90 Darurile altor regi şi oraşe.
91 Războiul aliaţilor. Licurg este rechemat la Sparta din exil. Aratos, strategul aheenilor, organizează armata.
92 Licurg năvăleşte în Messenia. Etolianul Pyrrhias nu poate să se unească cu el. Licurg se înapoiază fără nici un rezultat.
93 Neînţelegerile dintre megalopolitani cu privire la restaurarea oraşului. Peripateticul Prytanis. Aratos pune capăt certurilor dintre megalopolitani.
94 Lycos din Pharai luptă cu succes împotriva etolianului Euripidas. Şi pe mare au succes aheenii.
95 Scerdilaidas părăseşte pe Filip. Aheenii au succes în Elida şi pe ţărmul Etoliei.
96 Incursiuni reciproce ale etolienilor şi acarnanilor. Trădarea simulată a oraşului Phanoteus.
97 Filip cucereşte Bylazora, cel mai mare oraş din Paeonia. Bottia. Amphaxitis. Edessa. La Meliteea apropie scările de zid ; acestea fiind prea scurte, atacul nu-i reuşeşte.
98 Consideraţii asupra conduitei unui general în război.
99. Filip asediază Theba din Phthiotida.
100 O cucereşte şi îi pune numele de Philippopolis.
101 Se îndreaptă împotriva lui Scerdilaidas. La Argos primeşte vestea despre înfrîngerea romanilor în Etruria (la Trasimenus). Demetrios din Pharos îl îndeamnă să treacă în Italia.
102 Filip doreşte să facă pace cu etolienii, folosind ca intermediar pe Cleonicos. Portul Peloponesului Panormos.
103 Etolienii duc tratative de pace cu Filip şi cu aheenii.
104 Discursul lui Agelaos din Naupactos.

https://biblioteca-digitala.ro

105 Încheierea tratatului de pace.
106 Timoxenes este ales strateg al aheenilor. În Peloponeș se restabilește liniștea.
107 Război civil în Egipt. Antioh se pregătește de război împotriva lui Achaios. Strategul etolienilor Agelaos.
108 Scerdilaidas răpește lui Filip mai multe orașe. Filip pornește cu armată împotriva lui și-și redobîndește orașele răpite.
109 Pregătește o flotă de o sută de nave și se îndreaptă către țărmul Illyriei.
110 Flota este cuprinsă de panică, de aceea Filip se întoarce degrabă în patrie.
111 Gallii care asediau Ilionul sînt alungați din Troada. Prusias îi nimicește.

CARTEA A VI-A

I. *Din Introducere*

1 Subiectul cărții a șasea.
2 (1) Autorul explică de ce întrerupe aici povestirea și de ce se ocupă cu constituția romană.

II. *Despre diferite forme de constituții*

3 Constituția romană nu este ușor de cunoscut. Obișnuita împărțire a constituțiilor în trei forme nu este satisfăcătoare.
4 Deosebirea dintre monarhie și regalitate; dintre oligarhie și aristocrație; dintre democrație și ohlocrație. Șase feluri de constituții. Transformarea unui fel de constituție în altul.
5 Platon despre stat. Începutul cetăților.
6 Originea noțiunilor de drept și de onest. Originea regalității.
7 Bunăvoința supușilor față de familia regilor. Originea tiraniei.
8 Nașterea aristocrației. Oligarhia.
9 Originea democrației; degenerarea în ohlocrație. Cauzele transformării naturale. Considerații asupra constituției romane.
10 Legislația lui Licurg. Elogiul formei de guvernămînt mixt.

III. *Din arheologia romană*

11 a (2), 1—10 Palatinul. Întemeierea Romei. Olimpiadele. Femeile romane beau *passum* în loc de vin. Numa Pompilius. Întemeierea Ostiei. Regele L. Tarquinius. Diferite fragmente mai mici.

IV. *Fragmente al căror loc nu se cunoaște sigur*

11 a, 11.12. Copiii trebuie să fie deprinși cu virtutea. Olcium.

V. *Despre înflorirea statului roman*

11 Statul roman înflorea pe vremea războiului lui Hanibal. Mulți critică pe nedrept pe istorici pentru unele lucruri mărunte lăsate la o parte. Nu după cele omise trebuie judecați scriitorii, ci după cele spuse. Constituția romană este mixtă, fiind alcătuită din cele trei forme. Drepturile fiecărei părți.

https://biblioteca-digitala.ro

12 Puterea consulilor în oraş ; în război.
13 Puterea senatului.
14 Puterea poporului în stat. Vinovatului pe care-l aşteaptă pedeapsa cu moartea i se îngăduie să plece de bunăvoie în exil.
15 Limitări reciproce ale puterilor. Consulul are nevoie de ajutorul poporului şi al senatului.
16 Senatul depinde de popor.
17 Poporul dependent de senat.
18 Forma constituţiei romane este cea mai bună dintre toate. Dictatura.

VI. *Despre armata romană*

19 Armata romană. După alegerea consulilor sînt numiţi tribunii. Numărul anilor de serviciu militar. Recrutarea soldaţilor. Împărţirea tribunilor.
20 Numărul pedestraşilor într-o legiune. Călăraşii.
21 Jurămîntul soldaţilor. Recrutarea aliaţilor. Patru feluri de pedestraşi în legiune.
22 Armele veliţilor.
23 Armamentul greu. Scut, sabie, suliţe. Coif, platoşă. Lăncile triariilor.
24 Centurionii. Comandanţi de ariergardă. Manipulele. Vexilarii. Comanda centurionilor.
25 Escadroanele de cavalerie. Decurionii. Armele călăraşilor înainte nu erau prea bune. Pe urmă au fost înlocuite cu altele, construite după modelul celor greceşti.
26 Soldaţii se adună înarmaţi la locul fixat de consuli. Aliaţii. Praefecti sociorum. Extraordinarii. Orînduirea armatei.
27 Aşezarea taberei. Praetorium. Corturile tribunilor.
28 Corturile legiunilor şi ale călăraşilor.
29 Drumurile din tabără. Corturile triariilor, principilor şi hastaţilor.
30 Locul aliaţilor în tabără. Via Quintana.
31 Forum şi quaestorium în tabără. Soldaţii aleşi din extraordinarii. Înfăţişarea taberei la fel cu a unui oraş. Spaţiul dintre corturi şi întăritură.
32 Întregul spaţiu al taberei. Ce se întîmplă dacă numărul aliaţilor este mai mare. Taberele unite ale celor doi consuli.
33 Jurămîntul în tabără. Repartizarea serviciilor în tabără. Gărzile de zi.
34 Şanţul şi întăritura din jurul taberei. Funcţia tribunilor în tabără. Cuvîntul de ordine din timpul nopţii.
35 Gărzile de noapte. Veliţii supraveghează marginile taberei. Semnalul pentru schimbarea gărzilor se dă cu trîmbiţa.
36 Serviciul de rond. Inspecţie severă.
37 Pedeapsa care constă în lovituri cu ciomagul. Pedepsele pe care le dă tribunul. Crime şi delicte militare. Roadele severităţii şi disciplinei.
38 Decimarea.
39 Recompense militare. Soldele.
40 Plecarea. Ordinea marşului.

https://biblioteca-digitala.ro

41 Aşezarea taberei în timpul călătoriei.
42 Comparaţie între romani şi greci.

VII. *Comparaţie între statul roman şi alte state*

43 Comparaţia constituţiei romane cu altele. Constituţii lăudate de cei vechi. Constituţia Thebei este de puţină importanţă.
44 Constituţia Atenei comparată cu o navă fără cîrmaci. La Atena şi la Theba domină mulţimea.
45 Constituţia cretanilor este comparată pe nedrept cu a Spartei. Obiceiuri spartane.
46 Obiceiurile opuse. Constituţia cretanilor nu se aseamănă cu a spartanilor.
47 Constituţia cretanilor nu merită laude. Republica lui Platon.
48 Părţile bune ale constituţiei spartane.
49 Părţile slabe ale constituţiei spartane.
50 Avantajele şi dezavantajele.
51 Constituţia cartaginezilor. Dezvoltarea, apogeul şi decăderea constituţiilor.
52 Cartaginezii sînt superiori în marină. Romanii sînt superiori în armata de uscat. Cartaginezii folosesc trupe mercenare, în timp ce romanii au armată naţională. Italicii sînt de la natură şi prin exerciţii mai puternici decît libyenii şi fenicienii. Stimulente pentru dezvoltarea spiritului de eroism la romani.
53 Elogiul morţilor în forum. Imaginile strămoşilor însoţesc cortegiul funebru.
54 În elogiul funebru sînt amintite şi faptele strămoşilor. Aceste exemple sînt un stimulent pentru tineri.
55 Horatius Cocles.
56 Lăcomia cartaginezilor. Cumpătarea romanilor. Religia lor. Respectarea jurămîntului la romani.

VIII. *Concluzia discuţiei despre statul roman*

57 Viitorul deolin al statului roman.
58 Tăria şi statornicia statului roman în timpul războiului lui Hanibal. Romanii n-au voit să răscumpere de la cartaginezi pe prizonieri. Soldatul roman trebuie să învingă sau să moară.

IX. *Fragment geografic*

59 Rynchos.

https://biblioteca-digitala.ro

CUPRINS

	Pag.
Studiu introductiv	5
CARTEA I	55
CARTEA A II-A	137
CARTEA A III-A	199
CARTEA A IV-A	299
CARTEA A V-A	371
CARTEA A VI-A	459
Note	511
Sumar	575

https://biblioteca-digitala.ro

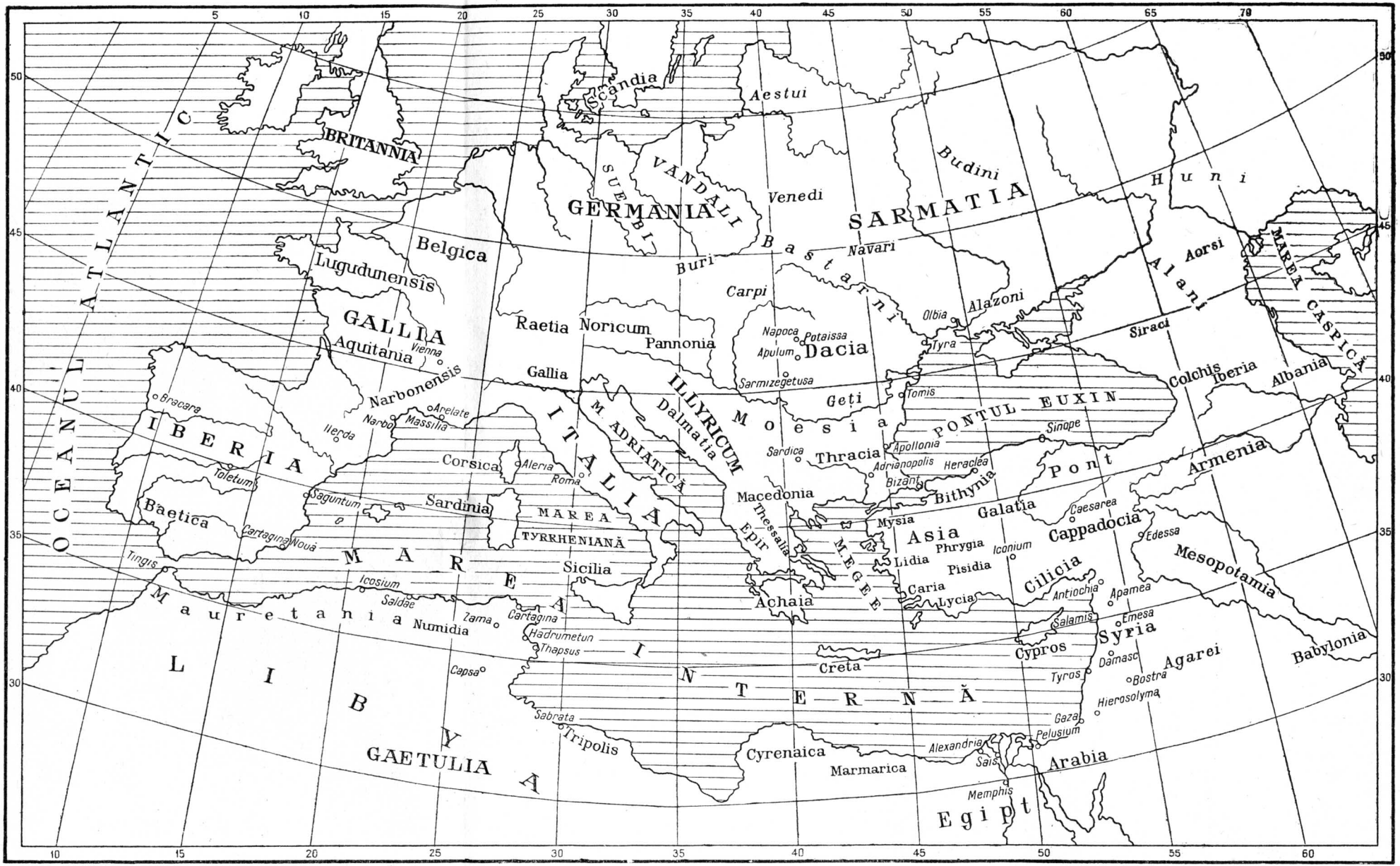

OCEANUL ATLANTIC
BRITANNIA
Scandia
Aestui
GERMANIA
SUEBI
VANDALI
Venedi
SARMATIA
Budini
Huni
Belgica
Lugudunensis
GALLIA
Aquitania
Vienna
Narbonensis
Raetia
Noricum
Pannonia
Gallia
Buri
Bastarni
Navari
Carpi
Napoca
Potaissa
Apulum
Dacia
Sarmizegetusa
Olbia
Alazoni
Tyra
Aorsi
Alani
Siraci
MAREA CASPICĂ
Colchis
Iberia
Albania
Bracara
IBERIA
Arelate
Narbo
Massilia
Ilerda
Corsica
Aleria
Roma
ITALIA
M. ADRIATICĂ
ILLYRICUM
Dalmatia
Moesia
Geti
Tomis
PONTUL EUXIN
Sinope
Sardica
Thracia
Apollonia
Adrianopolis
Heraclea
Bizant
Bithynia
Pont
Armenia
Toletum
Baetica
Saguntum
Sardinia
MAREA TYRRHENIANĂ
Macedonia
Thessalia
Epir
Mysia
Galatia
Caesarea
Cappadocia
Edessa
Mesopotamia
Cartagina Nouă
MAREA INTERNĂ
Sicilia
Tingis
Icosium
Saldae
Zama
Cartagina
Hadrumetun
Thapsus
Mauretania
Numidia
Capsa
Sabrata
Tripolis
LIBYA
GAETULIA
Achaia
MEGEE
Asia
Phrygia
Iconium
Lidia
Pisidia
Caria
Lycia
Cilicia
Antiochia
Apamea
Salamis
Emesa
Syria
Cypros
Creta
Damasc
Agarei
Babylonia
Tyros
Bostra
Hierosolyma
Gaza
Pelusium
Alexandria
Sais
Arabia
Cyrenaica
Marmarica
Memphis
Egipt

ILLYRIA
Faulanți
Dassareții
MACEDONIA
EMATHIA
Pella
Aigai
MYGDONIA
ORESTIS
ELIMEA
Parauaca
Atintania
Chaonia
Helicranon
CORCYRA
Corcyra
Cammania
Thesprotia
Pandosia
MOLOSSIS
Dodonaea
Dodona
Crenon
Ambracia
Tymphaea
Aiginion
Chalcis
Perrhaebi
Athamania
M. PINDUS
Hestiaeotis
Tripolis
TESALIA
Pieria
Pydna
Heraclion
Gonnos
Elatia
Gyrton
Pelasgiotis
Pierium
Larisa
Laceria
Pharcadon
Atrax
Crannon
Thessaliotis
Pharsalos
Scotussa
Pherae
Pagasae
Demetrias
Theba
Phthiotides
MAGNESIA
GOLFUL THERMIC
CHALCIDICA
Antigonia
Potidaia
Stagira
Pallene
Athonia
Acte
THASOS
MAREA EGEE
Dolopi
Dolopia
Dryopi
Thaumaci
ACHAIA Phthiotis
Larisa Cremaste
Oreus
MALIS
Lamia
AENIANIA
Hypata
Thronium
EUBEEA
Cerinthos
SCYROS
Cyme
Chalcis
Eretria
Oropos
LOCRIS OPUNTIA
Larymna
PHOCIS
Elatea
Daulis
Orchomenus
Delphi
Cirrha
Anticyra
Lebadea
Coronea
Haliartos
BEOTIA
Thespiae
Theba
Tanagra
Platea
ATTICA
Aphidnai
Decelea
Marathon
Acharnai
Eleusis
Aegosthena
MEGARIS
MEGARA
ATENA
Piraeus
Halimus
Prasiai
Thoricos
Carystos
AEGINA
Keos
Cythnos
Seriphos
Melos
MAREA MYRTOICĂ
DORIS
ETOLIA
Apodoti
Amphissa
LOCRIS OZOLIS
THERMON
Lysimachia
Calydon
Naupactos
Elaos
Chalcis
Aperanti
Eurytani
ACARNANIA
Argos
Anactorium
Thyreum
Heraclea
Medeon
Stratos
LEUCAS
CEPHALLENIA
ZAKYNTHOS
Zakynthos
MAREA IONICĂ
Golful Corintic
Aegium
Helice
Cerynia
Aegae
Patrae
Dyme
Olenos
ACHAIA
Leantium
Pharae
Tritaea
Cyllene
Pellene
Sycyon
CORINT
Stymphalos
Phlius
Nemea
Cleonai
Orneae
Mycenai
Azania
Acroria
Elis
ELIS
Psophis
Clitor
Lasion
Theipusa
Caphyai
Pisatis
Letrini
ARCADIA
Orchomenos
Mantinea
Nova (Antigonia)
Thisoa
ARGOLIS
ARGOS
Tiryns
Nauplia
Epidauros
Acte
Troizen
Chalcis
Triphylia
Cynuria
Samicum
Aliphera
Gortys
Lepreum
Phigalia
MEGALOPOLIS
Tegea
Pallantion
Manthyrea
Thyrea
Lycosura
Eutaea
Andania
Oechalia
Cyparissiai
Belemina
Scirus
Cynuria
Messene
Stenyclaros
Sellasia
M. Parnon
Glympeis
Prasiai
MESSENIA
Thuria
M. Taygetos
SPARTA (LACEDAIMON)
Amyclai
Pharis
Marios
Pharai
Abia
Pylos
LACONICA
Cyphanta
Cardamyle
Helos
Leucai
Leuca
Zarax
Aigiai
Gythion
Acriai
Asopos
Epidauros Limera
Teuthrone
Boiai
Sida
CYTHERA
Cythera
CRETA
Cydonia
Polyrrhenia
Araden
Lappa
Oaxos
M. Ida
Crossos
Lyttos
Gortyna
Eteocreți
Hierapytna

Grecia

CANNAE
216 î.e.n.
L. Salapina
Salapia
Trinitapoli
Aufidena
Barduli
S. Ferdinando
CANNAE
Canusium
Pedestrime romană
Pedestrime cartagineză
Călăraşi romani
Călăraşi cartaginezi
Trupe uşor înarmate rom.
Trupe uşor înarmate cart.
1 Tabăra mare a romanilor
2 Tabăra mică a romanilor
3 Tabăra cartagineză
RAETIA
NORICUM
ALPI
PANNONIA
ISTRIA
LIBURNIA
ILLYRIA
VENETIA
Carni
Emona
Aquileia
Tarvisium
Patavium
Ateste
Atria
Verona
Mantua
Cremona
Padul
Camunni
Cenomani
Euganei
Lepontii
Insubres
GALLIA TRANSPADANA
Vercellae
Libui
Taurini
Marici
Placentia
Anamari?
GALLIA CISPADANA
Parma
Mutina
Bononia
Lingoni
Boi
Ravenna
Faventia
LIGURIA
Genua
Luna
Pisae
APENINI
Ariminum
Pisaurum
Ager Gallicus
Senoni
Sarsina
Sena Gallica
Ancona
ETRURIA
Faesulae
Florentia
Volaterrae
Arretium
Cortona
L. Trasimenus
Perusia
Clusium
Volsinii
Saturnia
Tarquinii
Caere
Veii
Tibru
UMBRIA
Sentinum
Nuceria
Spoletium
Nursia
PICENUM
Ţinutul Picentin
Firmum
Asculum Picenum
Praetutti
Hadria
Sabini
Reate
Falerii
Amiternum
Vestini
Corfinium
Paeligni
Aequi
Marsi
ROMA
Tibur
Praeneste
Tusculum
Ostia
Latini
LATIUM
Hernici
Antium
Lautulae
C. Circaeum
Fregellae
Volsci
Aurunci
Minturnae
Sinuessa
Frentani
Caraceni
Larinum
Bovianum vetus
Gerunium
Pentri
Bovianum
SAMNIUM
Allifae
Telesia
Beneventum
Caudini
Caudium
Hirpini
Abellinum
Compsa
CAMPANIA
Capua
Atella
Volturnum
Cumae
Nola
Neapolis
Pompeii
Nuceria Alfaterna
Salernum
Picentini
Teanum Apulum
Sipontum
APULIA
Daunii
Luceria
Arpi
Aecae
Herdoneae
Cerqunilia
Vibinum
Ausculum
Aquilonia
Venusia
Aufidena
Barduli
Cannae
Turenum
Canusium
Barium
Azetium
Gnathia
Peucetii
Genusia
Mateola
Sturni
Caeliae
Brundisium
Valentium
CALABRIA
Sallentini
Tarentum
Metapontum
LUCANIA
Potentia
Posidonia
Grumentum
Heraclea
Elea (Velia)
Golful Tarentin
Nerulum
Muranum
Lavinium
Sybaris
Thurii
BRUTTII
Cosentia
Petelia
Clampetia
Croton
Tempsa
Terina
Castrul lui Hanibal
Scylletium
Hipponium
Locri Epizephyrii
Rhegium
SICILIA
MAREA IONICĂ
MAREA ADRIATICĂ
MAREA TIRENIANĂ
Golful Ligustic
CORSICA
SARDINIA
GALLIA
Strongyle
Ustica (Osteodes)
I-le Lipare
Ericussa
Phoenicussa
Lipara
C. Peloros
Naulochus
Mylae
Messana (Zancle)
Tyndaris
Panormos
Caleacte
I-le Aegate
Eryx
Drepanum
Thermae
Himera
Tauromenium
Elymi
Sicani
Siculi
Lilybaion
Hadranum
Henna
Centuripae
Catana
Selinus
Heraclea Minoa
Acragas (Agrigentum)
Leontini
Echetla
SIRACUZA
Mt. Ecnomos
Gela
Camarina
Heloros
C. Pachynos
MAREA LIBIEI

Italia

Redactor resp. de carte : EL
Tehnoredactor : VICTORIA S

Dat la cules 21.10.1965. Bun de
3500+90 ex. broşate, 1000+40 ex. lego
Hirtie scris II A 63 g/m². Format 54
37,48. Coli de tipar 37,50+3 planşe
clasificare zecimală : pentru bibliot
bibliotecile mici

Tiparul executat sub comanda nr.
Poligrafic „Casa Scînteii", Piaţa Scî
Republica Socialistă R

VOR APĂREA:

D. BERCIU
Zorile istoriei în Carpaţi şi la Dunăre

THUCYDIDES
Războiul peloponeziac

PLUTARH
Vieţi paralele vol. III

XENOFON
Cyropedia

Lei 16,50

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro